

Olijardas Lukoševičius

PALOMENĖS ISTORIJA: XX amžius

Olijardas Lukoševičius

PALOMENĖS ISTORIJA: XX amžius

Kaišiadorys, 2015

UDK 94(474.5),,19“
Lu87

Leidinių finansuoja:

Lietuvos kultūros taryba

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Redaktorė Jūratė Lakštauskienė

Maketuotoja Laura Inytė

Knyga yra leidžiama kaip Palomenės kultūros centro parengto projekto „Palomenės istorijos puslapiai“ dalis

ISBN 978-9986-646-49-5

© Olijardas Lukoševičius, 2015

© Kaišiadorių muziejus, 2015

Pratarmė

Nusprendęs rengti knygą apie Palomenę ir jos apylinkes tikėjausi pradėti nuo seniausių laikų, nuo akmens amžiaus gyvenviečių, įsikūrusių Neries slėniuose. Tačiau ėmus rinkti medžiagą paaiškėjo, kad vien apie XX amžių yra tiek istorinės medžiagos, kad jai paskelbti reikėtų net kelių knygų.

Įdomi, su dideliu pačių gyventojų entuziazmu kurta šimtametė Palomenės parapijos istorija, išsaugojusi tai, ką geriausio šioms vietoms iš dvarų laikotarpio paliko Zaleskių giminė ir ką žmonės patys priėmė kaip bendruomenės tradiciją, perduodami iš kartos į kartą, tarsi atlaidų dieną ant šventoriaus laikomą vėliavos kaspiną. Išskirtiniai buvo du tarpukario dešimtmečiai, per kuriuos ūkininkai vos suspėjo persikelti ir įsikurti vienkiemiuose, išleisti savo vaikus į pirmą kartą visiems prieinamą mokyklą, įgyti pasitikėjimo mokytoju, policininku, savo rinktu seniūnu, valsčiaus taryba, viršaičiu, o tuo pačiu ir valstybe, nes iki tol galėdavo pasitikėti tik parapijos klebonu. Tuo labiau skaudūs buvo Antrojo pasaulinio karo ir pokario metai, sutrypę savo rankomis susikurtą gerovę ir geresnio gyvenimo viltį, kurie paprastus ūkininkus pavertė aukomis arba persekiojamais kovotojais, besislapstančiais gimtųjų apylinkių miškuose iki pirmosios išdavystės. Galime skirtingai vertinti besikeičiančius XX amžiaus laikus, nesvarbu, kaip juos bevadintume – cariniais, kaizeriniais, smetoniniais, stalininiais, chruščioviniais ar brežneviniais – iki pat dabarties, tačiau dažno išklauso žmogaus akys sako, kad geriausi laikai buvo tada, kai jis buvo jaunas, kai tos daug pasakančios akys geriau matė, šono ar kojų neskaudėjo, kai vaikai buvo maži ir reikėjo skubėti, skubėti... Už šioje knygoje surašytos Palomenės istorijos, gausybės įvykių ir faktų, yra konkrečių žmonių gyvenimas. Galbūt perskaitę ją galėsime atpažinti pusseserę, svainį, brolio klasės draugą, prosenelį, kaimyną ar mamos jaunystės metų simpatiją... Galėsime geriau suprasti, ką reiškia gyventi vienais ar kitais laikais, suprasti vieni kitus, o gal tarp eilučių atrasti ne tik praeitį, bet ir save.

Už šios knygos ribų liko gausi etnografinė medžiaga, atskleidžianti gyvą bendruomeninę tradicinę kultūrą. Atskiro dėmesio reikalauja ir Palomenės apylinkių kultūros paveldas, sena Gegužinės istorija, dvarų kultūra. Neskirta vietos ir dabarties gyvenimui, nors būtent dabartis yra verta ypatingo dėmesio, nes leidžia kalbėti apie pozityvias permainas, apie naujas galimybes, bendruomenių iniciatyvas, pasiekimus. Tai medžiaga kitoms knygoms ir kitiems autoriams. Į šią knygą taip pat nėra sudėti visi žinomi XX amžiaus Palomenės istorijos faktai, nes jų atranką riboja leidinio apimtis.

Noriu padėkoti padėjusiems ir prisidėjusiems prie šios knygos atsiradimo. Pirmiausia Palomenės kultūros centro direktorei Virginijai Kudaševičienei – jos rūpesčiu ir iniciatyva knyga prasidėjo. 2014 m. Palomenės kultūros centre organizuota konferencija „Po Šv. Mykolo arkangelo ženklų: Palomenė ir Zaleskiai“ išryškino svarbiausius Palomenės istorijos ir kultūros akcentus. 2015 metai buvo skirti Palomenės parapijos šimtmečiui, vyko kraštiečių susitikimai, įvairūs renginiai. Pagal senąjį atvaizdą rekonstruotas kopyltstulpis (padarytas vietinio meistro Aleksejaus Kovalik), kuris per Šv. Mykolo atlaidus

pastatytas bažnyčios šventoriuje, liudijant gyventojams ir trumpam sugrįžusiems kraštiečiams, yra tarsi 2015-ųjų metų ženklas.

Taip pat noriu išreikšti padėką fotografijas ir savo atsiminimus patikėjusiems Palomenės gyventojams ir kraštiečiams. Daugiausia atsiminimų pateikė Janina Ivoškaitė ir Vytautas Stanislauskas. Janina Ivoškaitė jau prieš keletą metų atsiminimus surašė tikėdamasi pasidalinti su gimtųjų vietų žmonėmis, Vytautas Stanislauskas atsiliepė į prašymą prisiminti atskiras praeities gyvenimo sritis, taip pat dėkoju ne mažiau prisidėjusiai jo dukrai Aušrai Taparauskienei. Dėkoju Valdonei Paškevičienei, kuri savo numintais taksais į vyresniosios kartos palomeniškių namus atvedė ir mane, Kaišiadorių vyskupijos kurijos kancleriui kun. Gediminui Tamošiūnui, padėjusiam surašyti tikslesnius kunigų gyvenimo faktus negu iki tol žinojome, Kaišiadorių rajono savivaldybės viešajai bibliotekai ir jos direktorei Aldonai Naudžiūnaitei, bibliotekininkėms Bangai Grendienei, Onai Raudeliūnienei. Dėkoju visiems, kurie pasidalino fotografijomis: Janinai Jankauskienei, Povilui Gumbiui, Bronei Milevičienei, Reginai Nartautienei, Aldonai Vaicekauskienei, Damutei Marcinkevičienei, Jadvygai Vainienei, Janinai Grendienei, Jadvygai Miliukienei, Janinai Majauskienei, Marijonai Repčikienei, Apolonijai Černiauskienei, Valytei Mickūnienei, Pranei Zujienei, Melanijai Paulauskaitei, Rolandui Bortkūnui, Jadvygai Jankauskienei, Birutei Mikulytei, Laimai Purlienei, Gintautui Hofšteteriui, Marytei Norkienei ir kitiems. Dėkoju muziejaus kolegoms Nijolei Adukonienei, Jūratei Jonaitytei ir Vytautui Budvyčiui, redaktorei Jūratei Lakštauskienei, maketuotojai Laurai Inytei ir visiems skaitytojams, kuriantiems bendrą istorinės atminties lauką – į jį galės sugrįžti visi, kurie kada nors čia gyveno ir kada nors gyvens.

Įžanga

Gražios Palomenės apylinkės, poledynmečio terasų išvagotos Neries vingiais, į ją atitekančiomis Laukysta, Lomena, Boše ir daugybe kitų upelių, apaugusios sodriais pušynais. Neries slėniuose smėliu užpustytos, miškais ar krūmais apaugusios akmens amžiaus laikų Rusių, Krivonių, Tartoko, Zūbiškių senovės gyvenvietės. Miškuose išliko ir Guronių, Beištrakių, Pašulių, Rusių, Šilonių pilkapynai, kurių daugelis supilti maždaug prieš tūkstantmetį. Apylinkėse atrasti Livintų ir Paberžės monetų lobiai, tačiau pavienių archeologinių radimviečių esama ir Beištrakiuose, Gegužinėje, Kaspariškėse, Miežonyse, Paberžėje, Palomenėje, Rusiuose, Šilonyse, Zūbiškėse.

Garsas apie Palomenę, Gegužinę ar Zūbiškes istoriniuose dokumentuose pasklido jau nuo XVI amžiaus. Apylinkės žinomos tarp miškų ne itin derlinguose žemės lopinėliuose išsidėsčiusiais dvarais ir dvareliais, kaimais ir bajorkaimiais, viensėdžiais ir net miesteliu – Gegužine. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės pašauktinių sąrašuose minimas prie Lomenos įsikūręs ponas Palomenskis, o 1590 metais įrašytas ir Palomenės dvaras, priklausęs Kasparui ir Juozapui Palomenskiams. Tiesa, 1625 m. Palomenės dvaro valstiečiai, susitarę su kaimyninio dvaro valstiečiais, apiplėšė savo poną ir pasidalino jo turtą. Šio susitarimo dokumentas, saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje, tebeliudija vietinių gyventojų nusikalstamą drąsą. Pirmajame LDK parengtame žemėlapyje 1613 m. Trakų pavieto pakraštyje pažymėtos Zūbiškės ir Gegužinė.

Naujas ir vienas svarbiausių Palomenės istorijos laikotarpių prasidėjo XVIII amžiaus pabaigoje, kai 1778 m. dvarą įsigijo Mykolas Zaleskis – LDK vaisksis, Abiejų Tautų Respublikos Seimų narys. Jo politinė veikla baigėsi 1795 m., po trečiojo LDK padalijimo, tačiau vėliau ėmė garsėti kitose srityse. 1809 m. netoli dvaro pastatė koplyčią, kuri užkodavo ir tolimesnę Palomenės istoriją. Koplyčioje apeigas laikė atskiras kunigas ir palomeniečiai laikui bėgant ėmė rodyti atskirumo nuo Gegužinės parapijos siekius. Palomenėje iki šandienos išlikusios XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios laikotarpio išskirtinės meno vertybės, tarp jų Šv. arkangelo Mykolo paveikslas, tapytas dailininko Pranciškaus Smuglevičiaus. Faktiškai Zaleskiai Palomenėje tapo naujo religinio ir kultūrinio centro sukūrimo pradininkais. 1840 m. koplyčia buvo rekonstruota, bet deja, po 1863 metų sukilimo ir sumaišties uždaryta. 1899 m. Palomenės apylinkių gyventojai pradėjo aktyviai rūpintis koplyčios veiklos atkūrimu, o vėliau netgi ėmė siekti, kad Palomenė įgytų atskiros parapijos statusą, kad koplyčia taptų bažnyčia. Tai pasiekti pavyko 1915 metais, kai carinės Rusijos administraciją išstūmė puolanti kaizerinės Vokietijos kariuomenė.

O kaipgi Zaleskiai? Jeigu pirmasis Palomenėje įsikūręs Mykolas Antanas Zaleskis žinomas daugiau politinėje veikloje, tai jo sūnus ir du anūkai – meninėje. Sūnus Ignotas Zaleskis, gyvenęs Zūbiškėse, buvo poetas. Ignoto sūnus Ignotas Zaleskis pagarsėjo kaip kompozitorius ir muzikas. Kitas jo sūnus – Antanas Zaleskis – dailininkas, mokėsis Florencijos dailės akademijoje. Sukūrė daug iliustracijų J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumui“, taip pat iliustravo Adomo Mickevičiaus, Konstantino Tiškevičiaus knygas.

Vienoje iš Konstantino Tiškevičiaus knygų („Neris ir jos krantai“) ir pats buvo plačiai aprašytas: „*Ponas Antanas Zaleskis savo namų gyvenimą susitvarkė kaip dvarininkas meno žmogus, kaip tas, kuris iš Dievo gautą gyvenimą moka leisti gražiai ir naudingai, o savo luomo pareigas skirsto tarp meno ir mokslo. Zūbiškių namų vidus yra tikra menininko studija. Šeimos paveikslai, tapyti aliejiniais dažais, dažniausiai jo paties darbo, puošia salono sienas. Kartonai, aplankai, albumai, pieštuko darbai ir kūrinių apmatai, kurie taip žavingai užpildo jo laisvalaikį – viskas jam po ranka*“. Po keleto metų, kaip vienas iš 1863 m. sukilimo organizatorių (sukilėlių jis buvo paskirtas Trakų apygardos viršininku), Antanas Zaleskis buvo nuteistas ir ištremtas. Zaleskių epocha Palomenės apylinkėse baigėsi. Sukilimas paliko ryškius pėdsakus ne tik miškingose, bet ir maištingose Palomenės apylinkėse. Apylinkių dvarininkai buvo aktyvūs sukilimo organizatoriai ir rėmėjai, miškuose telkėsi ir stovyklavo sukilėlių būriai, įvyko keli nedideli susidūrimai su kariuomene, o slopinant „maištą“ carinė valdžia iš savininkų nusavino Gegužinės, Neprėkštos, Palomenės, Zūbiškių dvarų turtus.

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje (1915 m.) Palomenė tapo parapijos centru. Keletą šimtmečių buvęs reikšmingiausias šių apylinkių miestelis – Gegužinė – pajuto konkurencijos pasekmes. Seną ir turtingą istoriją turinčios Gegužinės gyventojai būtų galėję klausti: „Kas yra Palomenė?“ Ir būtų sunku aiškiai atsakyti. 1909 m. minimos net trys gyvenvietės Palomenės vardu – kaimas (su 16 sodybų ir 106 gyventojais), dvaras (7 sodybos ir 34 gyventojai) ir palivarkas (2 sodybos ir 12 gyventojų). Po Palomenės parapijos įkūrimo pirmojo Lietuvos gyventojų surašymo metu 1923 m. vėlgi minimos trys gyvenamosios vietovės Palomenės pavadinimu, viena iš kurių buvo bažnytkaimis – 1 sodyba ir 9 gyventojai. Taigi, bažnytkaimis išaugo faktiškai tuščioje vietoje, nuo vienos sodybos, laikui bėgant netoli bažnyčios kuriantis daugiau gyventojų, taip pat sujungiant gretimas gyvenvietes. Parapijos įkūrimas paskatino ir mokyklos įkūrimą. Pirmuoju Palomenės mokytoju tapo būsimasis poetas Faustas Kirša, kuris čia praleido beveik porą metų, dienomis mokydamas vaikus, o vakarais suaugusiuosius, čia paruošęs savo pirmąjį eilėraščių rinkinį „Verpetai“, išleistą 1918 m. Dėmesio nusipelno ir vėliau dirbę Palomenės mokyklos mokytojai Adolfas Baumilas (nuo 1931 m.), Romanas Karpus (nuo 1934 m., palikęs užrašytus daugelio aplinkinių kaimų vietovardžius), Vanda Karpuvienė bei dešimtyt kitų.

Didelio dėmesio Palomenėje nusipelno ne tik dvarininkai bei mokytojai, bet ir dvasininkai. Pradedant pirmuoju Palomenėje įsikūrusiu kun. Matu Cijūnaičiu, kuris čia tarnavo tik 1915–1916 m. Jau vėliau, būdamas Žaslių klebonu, 1933 m. iš Nerimi atplukdytų buvusios Kernavės bažnyčios rąstų jis pastatė gretimą Krivonių bažnyčią. Kun. M. Cijūnaitis turėjo nemažą įtaką Kaišiadorių vyskupui kan. Juozapui Kuktai, lydėdamas jį po vyskupijos parapijas nuolatinių vizitacijų metu. Antrasis parapijos klebonas buvo kun. Juozapas Stasiūnas, Palomenėje išbuvęs iki 1921 m. Neilgai Palomenėje tarnavo ir kadaise slaptų lietuviškų mokyklų steigėjas bei spaudos platintojas kun. Jurgis Zimkus, kuris 1922 m. čia atgulė ir amžinojo poilsio. Vienas ilgiausiai po to Palomenėje dirbusių kunigų buvo kun. Vincentas Valavičius, kilęs iš senos bajorų giminės, išlaikiusios lietuvių kalbą. Palomenėje jis pragyveno net iki 1939 m., stebindamas asketiškumu ir atsivadavimu

kiekvienam, kuriam reikėjo pagalbos. 1941 m. dirbęs kun. Jonas Tutinas buvo sušaudytas besitraukiančių raudonarmiečių. 1944 m. sugrįžę sovietai apiplėšė bažnyčią ir gyventojus, o 1945 m. suėmė ir ištrėmė Palomenės parapijos administratorių kun. Juozą Rakicką. Po karo tremtin pasiūsti ir buvusieji Palomenės kunigai Matas Cijūnaitis ir Juozapas Stasiūnas. Vėliau Palomenėje dirbusiems kunigams kun. Jonui Gutaravičiui, kun. Jonui Matuliauskui, kun. Juozapui Gyliui, kun. Zigmantui Stančiauskui, kun. Petru Valatkai ir kitiems teko derintis prie sovietmečio aktyvistų katalikų parapijoms ir kunigams taikytų suvaržymų ir persekiojimų. Viskas pasikeitė 1990 m., kai valstybė vėl tapo nepriklausoma, o kiekviena vietovė – vėl priklausoma nuo savo galimybių, išteklių, žmonių ir jų siekių, istorijos.

Visoje Palomenės apylinkių praeityje ryškiausią ir skaudžiausią prisiminimą paliko 1941 m. birželis ir antroji sovietinė okupacija. Kaip pasakė vienas iš palomeniečių – po karo čia pusė visų vyrų buvo nuteisti. Formaliai – už „banditizmą“, o iš tikrųjų tik dėl to, kad eilinį kartą pasikeitus okupantui vietoje išsiuntimo į priešakinę fronto liniją, remiami artimųjų, pasirinko slapstymąsi gūdžiuose ir nuo vaikystės pažįstamuose apylinkės miškuose, nes niekas nenorėjo mirti ir niekas nenorėjo prarasti savo vaikų. Tokiu būdu taikūs, padorūs ir darbštūs apylinkių ūkininkai bei jų sūnūs apkaltinti „banditizmu“, tapo persekiojamomis aukomis, o sovietinei okupacinei valdžiai tarnaujantys aktyvistai – dirbtinai herojizuoti. Beveik niekur Kaišiadorių rajone nebuvo tokio didžiulio gyventojų supriešinimo, palietusio kone kiekvieną šeimą, kuris prasidėjo Lomenių kaimo komunistinio pagrindžio antivalstybine veikla ir baigsis tik tada, kai nebeliks tų įvykių liudininkų.

Laikas keitė Palomenės veidą. Buvusio dvaro, kuris kadaise buvo tarsi vietovės centrinė ašis, nebėra. 1925 m. jo žemės buvo išdalintos, vėliau dvaras sunyko, o dvarvietę težymi medžių eilė. Buvusi mokykla, kurioje mokytis buvo nebe tik svajojama, bet 1931 m. įvedus privalomąjį pradinį lavinimą tapo neišvengiama (vaikams sukeliant tikrą painiavą tarp to, kas yra svajonės ir kas yra prievolės), buvo kilnojama iš vieno ūkininko namų į kitus. Kuo dar garsėjo Palomenės apylinkės? Taip vadinamu Gegužinės lobiu, nors jis iš tiesų rastas jau Jonavos rajono teritorijoje, o saugomas Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Senuoju Gegužinės miesteliu, kuris iš esmės sunyko, ir netgi jo monumentalioji bažnyčia tapo Palomenės kunigų kartkartėmis aptarnaujama filija. Lomenių pagrindininkais, kurių legenda sovietmečiu buvo intensyviai skleidžiama, netgi pastatant paminklą...

Mažiausiai pasikeitusi per XX amžių išliko Palomenės bažnyčia. Tai galime matyti palyginę su XX a. pradžioje daryta fotografija, 1915 metų ir ankstyvesniais bažnyčios inventoriais. Medinė Palomenės bažnyčia yra klasicistinio stiliaus, gana paprastų liaudiškų formų. Bažnyčios fasadą puošia keturių apskritų kolonų portikas su trikampiu frontonu. Durų ir langų angos stačiakampės, tik frontono langas turi segmentinę arką. Sienos apkaltos statmenomis lentomis, o frontone jos dekoratyviai įvairiai sudėtos. 1994 m. keičiant stogo dangą kartu pakeista ir stogo forma – panaikintas altoriaus pusėje buvęs stogo nusklembimas, taip pat ant stogo kraigo ties nusklembimu buvęs mažas bokštelis varpeliui („signatūra“). Viduje apvalios kolonos bažnyčią dalina į tris navas. Interjero puošybinis elementas – presbiterijos ir choro ažūrinės drožinės grotelės ir užtvaros. Palomenės bažnyčioje saugoma gana daug išliekamąją vertę turinčių bažnytinio meno kūrinių. Menotyrininkės

dr. Astos Giniūnienės teigimu, vietos dvarininkai Zaleskiai Palomenės koplyčioje įrėngė mažąją XVII–XIX amžiaus pradžios „paveikslų galeriją“, kurią sudarė vertingi europinės tapybos ir vietinių dailininkų kūriniai, ikonografiniu požiūriu reti ir meniškai Senojo Testamento ir šventųjų paveiksai – „Šv. arkangelas Mykolas“, „Salamono teismas“, „Juozapas kalėjime“, „Pieta“, „Mozė iškelia varinį žaltį“, „Šv. Dominykas“. Pranciškaus Smuglevičiaus kūrybai priskiriamas „Šv. arkangelo Mykolo“ paveikslas yra stilistiškai vientisas klasicistinis kūrinys. Šv. arkangelas Mykolas jame vaizduojamas kaip jaunas, grakštus, šviesiaplaukis jaunuolis, tarsi sklendžiantis, viena koja atsispyręs į sukniubusį piktąjį. Išreikštą pasitikėjimą, tikėjimą ir jaunystės polėkį sustiprina plačiai išskleisti gulbės sparnai. Arkangelas beginklis ir be šarvų, ligi pusės apnuogintos figūros kūno grožį paryškina nuo pečių nuslinkęs raudonas apsiaustas. Šv. Mykolas įkomponuotas tarp auksinio dangaus ir liepsnojančios prarajos, už jo matyti uolėtas peizažas, dešinėje – susimąstęs Adomas ir besimeldžianti Ieva simbolizuoja prarasto rojaus ilgesį ir žemišką tremtį. A. Giniūnienės manymu, toks antikizuotas arkangelo atvaizdas išskirtinis krikščioniškoje ikonografijoje ir galbūt yra vienintelis Lietuvoje¹.

Taigi, keitėsi tiek Palomenės apylinkių veidas, tiek ir supratimas, kas jame svarbaus ar saugotino, o sunykimo neišvengė ir praeityje svarbūs ir nesvarbūs ar netgi dirbtiniai dalykai. Trumpai peržvelgus Palomenės istoriją šiandien galime pasakyti, kad ne kažkada seniai, o dabar Palomenė išgyvena pakilimą. Pirmiausia tai pastebima kraštovaizdyje – prižiūrimi miškai, kruopščiai įdirbti laukai, atnaujinti keliai, naujai statomi ir rekonstruojami pastatai. Pastaraisiais metais renovuotas Palomenės kultūros centras, Palomenės pagrindinė mokykla. Per paskutiniuosius pora nepriklausomybės dešimtmečių restauruoti beveik visi Palomenės bažnyčioje saugoti dailės kūriniai, architektūrinės vertybės statusą įgavo ir pati bažnyčia. Bažnyčios šventoriuje 2015 m. pastatytas iš senos fotografijos atkurtas koplytstulpis, koks dar prieš Antrąjį pasaulinį karą stovėjo Lomenių kaime. Palomenė yra seniūnijos ir parapijos administracinis centras. Čia jaučiamas bendruomeniškumas, o bendroje veikloje susitinka Palomenės seniūnas, parapijos klebonas, kultūros centro žmonės, bibliotekininkai, mokytojai ir kiti aktyvūs bendruomenės nariai. Palomeniečius simboliškai vienija naujai sukurto ir 2009 metais Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės dekretu patvirtinto herbo motyvas – Šv. arkangelas Mykolas, mėlyname fone sidabrinis vyriausiasis angelas Mykolas, sidabrine ietimi amžinojoje kovoje tarp gėrio ir blogio nugalintis juodąjį drakoną. Panašių heraldinių siužetų yra ir kitų miestų bei miestelių herbuose, pavyzdžiui, Nemenčinės herbe. Tačiau tik Palomenės herbe sidabrine gija suverta Palomenės istorija – arkangelas Mykolas yra tarsi perkeltas iš Šv. arkangelo Mykolo vardo Palomenės bažnyčios, jos altorinio paveikslo, sukurto vieno žymiausių Lietuvos dailininkų Pranciškaus Smuglevičiaus, primindamas ir pirmąjį bažnyčios fundatorių Mykolą Zaleskį, kurio giminėje net labai svarbių, bet trumpalaikių politinių ambicijų, norisi tikėti, neužgoždavo ilgaamžiai grožio, prasmės, amžinumo siekiai.

¹ Giniūnienė A. Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslas „Šv. arkangelas Mykolas“ ir kitos Palomenės bažnyčios dailės vertybės // Menotyra, T. 22, Nr. 1, p. 27.

„Šv. arkangelas Mykolas“,
A. Petrašiūno nuotr., 2015 m.

Palomenės herbas – mėlyname lauke sidabrinis arkangelas Mykolas dešine ranka sidabrine ietimi smeigia po kojomis pamintą juodą drakoną. Arkangelo kūno spalva, sparnai, plaukai, šarvai ir kairėje rankoje laikomos svarstyklės – taip pat sidabriniai. Herbas patvirtintas 2009 m. rugpjūčio 31 d. Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės dekretu Nr. IK-89.

Palomenės seniūnijos delegacija po heraldikos komisijos posėdžio 2009 m. birželio 12 d. prie Lietuvos Respublikos prezidentūros rūmų. Stovi iš kairės: Palomenės seniūnaitis Algimantas Kildušis, Juozas Markevičius, Palomenės seniūnas Alvydas Kazlauskas, mokytoja Lina Čėsnienė, Palomenės kultūros centro direktorė Virginija Kudaševičienė, Palomenės parapijos klebonas kun. Darius Velyvis. O. Lukoševičiaus nuotr.

Palomenės apylinkės XVIII–XIX a.

Palomenės apylinkės nuo XV a. iki pat 1915 m. buvo kelių parapijų paribyje. Pavyzdžiui, 1744 m. Vilniaus vyskupijos parapijų sąrašė Žiežmarių parapijos teritorija apėmė dalį Palomenės dvaro, taip pat Eitekonių, Tauckūnų, Vilionių, Miežonių kaimus. Į Gegužinės parapiją įėjo kita dalis Palomenės, taip pat Šilasėdai, Lomeniai, Neprekšta, Svirplionys, Jačiūnai, Antanaičiai, Klūsai, Bagdoniškės, Beloniškės, Smilgiai ir kt. Žaslių parapija apėmė Šaknius, Pyplius, Slobodką, Vilkiškes...²

Gerokai daugiau žinių apie šias gyvenvietes randame 1784 m. Kauno dekanato parapijų aprašymuose, tarp kurių buvo ir Gegužinė, Žiežmariai bei Žasliai. Tuo laiku Gegužinės parapijos klebonas buvo „laisvųjų mokslų daktaras“ kun. Jonas Žukauskas, Žiežmarių – kun. Jonas Romanovskis, o Žaslių – dominikonų ordinui priklausęs kun. Ignas Korsakas.

1799 m. žemėlapis fragmentas.

Dokumente, kurį patvirtino tuometinis Gegužinės klebonas kun. Jonas Žukauskas, minimos šios Gegužinės parapijos gyvenvietės: Antanaičiai – „jo malonybės pono Jurevičiaus palivarkas“; Bagdoniškės – „jo malonybės pono Zaleskio“; Bučionys – „Gegužinės klebono kaimas“; Butkūnai – „Vilniaus kalvinistų kirkės kaimas“; Gegužinė – „kaimas, kur yra parapiinė bažnyčia, vieta, kurios atžvilgiu aprašoma parapija, pats kaimas priklauso jo malonybei ponui Kosakovskiui“; Gegužinė – „jo malonybės

² Synodus dioecisana Vilnensis ab [...] D. Michaelae Joanne Zienkovicz. – Vilnae, 1744. – P. 100.

pono Kosakovskio dvaras“; Gegužinė – „klebonijos palivarkas“; Guželiai³ – „jo malonybės pono Zaleskio“; Guniai – „jo malonybės Kosakovskio“; Jačiūnai – „jo malonybės pono Galimskio, kartu ir jo malonybės pono Jurevičiaus“; Kaspariškės – „jos malonybės ponios Galimskos“; Keižonys – „jo malonybės pono Kosakovskio“; Kernaviškiai – „jo malonybės pono Važinskio“; Klūsai – „jo malonybės pono Jurevičiaus“; Lomeniai – „jos malonybės ponios Galimskos“; Neprėkšta – „bajorkaimis prie Neprėkštos ežero“; Perelozai – „jo malonybės pono Kosakovskio“; Petrošiškės – „jo malonybės pono Zaleskio“; Palomenė – „bajorkaimis, pietų pusėje, nuo bažnyčios didžioji mylia“; Palomenė – „jo malonybės pono Zaleskio palivarkas“; Putriškės – „Vilniaus kalvinistų; žiemos vakaruose, prie Neries upės, ketvirtis mylios“; Rukla – „jo malonybės pono Kosakovskio palivarkas“; Šilasėdžiai – „bajorkaimis, į žiemos vakarus, mažoji mylia, šio bajorkaimio viduriu teka Verkstinės upelis“; Smilgiai – „jos malonybės ponios Sinkevičienės seniūnija, kur yra to paties pavadinimo kaimas; į pietus, pusantros mylios nuo bažnyčios“; Svirplionys – „jo malonybės pono Jurgevičiaus; vasaros pietuose, vidutinė mylia“; Šilonys – „Vilniaus kalvinistų kirkės kaimas; tarp rytų ir žiemos pietų, į vakarus nuo kaimo – Laukystos upė, už šios upės – tų pačių kalvinistų palivarkas, nuo bažnyčios trys ketvirčiai mylios“; Vanagiškis – „jo malonybės pono Kosakovskio; prie Neries upės, vasaros vakaruose, didžioji mylia“; Vyšnialaukis – „jo malonybės pono Kosakovskio; vasaros vakaruose, prie Latelių upelio, pusė vidutinės mylios“; Zūbiškės – „jos malonybės ponios Galimskos dvaras; tarp pietų ir žiemos vakarų, prie Neries upės, nuo bažnyčios pusė didžiosios mylios, šio dvaro vidury – tvenkinėlis ir malūnėlis“⁴.

Dalis 1784 m. Kauno dekanato parapijų aprašyme minimų Palomenės apylinkių gyvenviečių priklausė šiaurinei Žiežmarių parapijos daliai. Pavyzdžiui, Eitekonys – „kaimas, Žiežmarių seniūnijoje; pačioje šiaurėje, pusantros didžiosios mylios“; Krušonys – „kaimas, Žiežmarių seniūnijoje; pačioje šiaurėje, dvi didžiosios mylios“; Miežonys – „kaimas, Žiežmarių seniūnijos; į šiaurę, viena didžioji mylia“; Muldiškės – „bajorkaimis, ten pat, pusantros mylios“; Tauckūnai – „kaimas, jo malonybės pono Oginskio; pačioje šiaurėje, penki ketvirčiai didžiosios mylios“; Vilionys – „kaimas, jo malonybės pono Oginskio; į šiaurę, viena ir ketvirtis didžiosios mylios“⁵.

Tame pačiame dokumente aprašytus rytinius Palomenės apylinkių pakraščius siekė Žaslių parapija. Jai priklausė Pypliai – „kaimas, jo malonybės pono Zaleskio“, Šaknių bajorkaimis, Vilkiškės – „dvaras ir kaimas, nuomojamas jo malonybės pono de Reaso“, Janušonys – „kaimas, jo malonybės pono Zaleskio“, pora Krivonių gyvenviečių – „karališkasis kaimas, jo malonybės pono Pociejaus“ ir „kaimas ir dvaras, jo malonybės pono Sinkevičiaus“ bei kitos⁶.

³ t. y. dar vadinta Guzuliais, taip pat Beloniškėmis.

⁴ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 595–599.

⁵ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 843–851.

⁶ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 835–839.

Artimiausios parapiinės bažnyčios Gegužinės parapijai buvo Čiobiškyje („šviešiausiojo kun. Ganytojo valdose“), Skaruliuose („prakilniojo jo malonybės kun. Kosakovskio, Livonijos vyskupo, valdose“), Upninkuose („jos malonybės ponios Fitinghofienės valdose“), Žasliuose („jo malonybės pono Kosakovskio seniūnijoje“) ir Žiežmariuose („jo malonybės pono Pociejaus seniūnijoje“). Taip pat dokumente nurodomi trys artimiausi svarbesnieji miestai – Lietuvos sostinė Vilnius, esantis maždaug už „dešimt vidutinių mylių“ ir du „teismų miestai“ – Kaunas ir Ukmergė. Kelias iš Gegužinės į Kauną buvo „vietomis kalvotas, bet daugiausiai tiesus ir smėlėtas; vasaros keliu iš Gegužinės važiuojama 8 valandas, žiemos – 7 valandas“. Kelias į Vilnių buvo „kalvotas, vietomis klampus, o daugiausiai sausas; iš Gegužinės į Vilnių vasaros keliu – mažiausiai 12 valandų, žiemos keliu – daugiausiai 10 valandų“. Per Gegužinę vedė vieškelis iš Vilniaus į Kėdainius, kuris „eina per Gegužinės miestelį į vasaros vakarus, pusė ketvirčio mylios už miestelio – patogus tiltas per Laumenos upę, prie kurios yra jo malonybės pono Kosakovskio lentpjūvė; eina iki pat Ruklos šilo, giria palei Nerį; prie Ruklos palivarko – smuklė, ir čia jau riba su Skarulių parapija. O štai iš Kėdainių į Vilnių, į žiemos rytus, palei klebonijos palivarką, šio palivarko gale – malūnas ir patogus tiltas į Bučionių kaimą, į Putriškes; šio kaimo gale – smuklė, nuo tos smuklės už ketvirčio mylios – tiltelis per Laukystos upelį; prie kalno už ketvirčio mylios – Šilinių kaimas, kurio gale – smuklė; [čia] baigiasi parapija“. Vieškelis į Vilnių ėjo pro Žaslius. Į Upninkus vyko „Kėdainių traktu Ruklos link, prie Ruklos smuklės persiskiria, ir [čia] parapijos galas“. Į Gelvonus vykdavo Gegužinėje persikėlus per Nerį ir toliau šilais link Keizionių. Čiobiškį pasiekdavo ne tuo pačiu keliu iš karto persikėlus per Nerį, o pradžioje vykstant Vilniaus vieškelio, pro Bučionis, Putriškes, po to „prie Laukystos upelio, Čiobiškio kelias atsiskiria nuo Vilniaus vieškelio, kuris eina tiesiai į kalną, o į Čiobiškį – [suka] kairėn palei kalną, palei Žūbiškių dvarą, [ir čia] parapijos galas“. Į Žiežmarius kelias vedė pro Svirplionis, „prie Svirplionių yra tiltelis per Notos upelį; iš čia pusė mylios į Guželius, toliau – link Smilgių kaimo, šio kaimo vidury – smuklė, kaimo gale – tiltelis, [ir čia] baigiasi parapija“. Dar buvo išskirtas atskiras „žiemos traktas“ nuo Žaslių link Kėdainių ir Kauno, kuris „eina į Smilgių kaimą per Guželius ir Bagdoniškes, tuoj už Bagdoniškių – viešas jo malonybės pono Zaleskio tiltas, toliau – į Lomenius ir Petrošiškes, ten smuklė, [paskui] per lauką ir mišką – į Šilasėdžių bajorkaimį, [ir čia] baigiasi parapija“⁷. Sunkiau pravažiuojamas kelias buvo nuo Žiežmarių iki Gegužinės – „jis prasideda nuo bažnyčios [ir eina] į šiaurę plynu lauku beveik ketvirtį mylios, į nedidelį miškelį; nedideliu miškelio [reikia važiuoti] pusę mylios ir įvažiuoti į girią, kuri yra šiaurėje; giria [reikia važiuoti] taip pat pusę mylios vingiuotu, pažliugusiu, pilnu šaknų – sunkiausiu keliu – iki Miežonių kaimo; nuo Miežonių [važiuoti] šiek tiek lauku ir nedideliu mišku ketvirtį mylios iki Vilionių kaimo, iš Vilionių [pasukus] į dešinę [važiuoti] lauku ketvirtį mylios iki Tauckūnų kaimo. Nuo Tauckūnų kaimo lauku iki Muldiškių bajorkaimio – pusė ketvirčio

⁷ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 599–605.

mylios, iš Muldiškių iki Eitekonių kaimo, lauku – tiek pat, iš Eitekonių lauku iki smuklės – ketvirtis mylios, iš Krušonių iki Palomenės bajorkaimio, Gegužinės parapijos, arti ketvirčio mylios. Čia baigiasi Žiežmarių parapija ir prasideda Gegužinės“⁸.

Gegužinės parapijos 1784 m. geografiniame aprašyme taip apibūdinta ir gamtinė aplinka. Rašoma, kad „miško šioje parapijoje yra daugiau negu plyno lauko. Didžiausios girios – pušų medžio, tinkamo statybai ir plukdymui, kaip tik prasideda nuo Gegužinės miestelio [ir tęsiasi] net iki Skarulių, į ilgį ir plotį – beveik 2 mylios. Kitose vietose, kaip antai: prie Antanaičių, į žiemos pietus, ir prie Smilgių, jos malonybės ponios [Magdalenos] Sienkevičienės seniūnijos, taip pat link pietų įvairaus medžio miškai – ten yra alksnių, beržų, senų qžuolų; jau už Neries, prie Kuižonių, į vasaros rytus – didelė giria, kur be pušų, tinkamų statybai, yra qžuolų, juodųjų alksnių, kėnių ir t. t.“

Neužmiršti aprašyti ir nedideli ežerėliai, pelkės bei tvenkiniai. Didžiausias ežeras Gegužinės parapijoje buvo Neprėkštos – „ketvirta dalis mylios ilgio, plotis nevienodas, vietomis siekia vos 8 virves; jo malonybės pono Kosakovskio valdose, vasaros pietuose, nuo Gegužinės bažnyčios didžioji mylia“. Apskritas nedidelis ežerėlis – Varležeris – „15 rykščių pločio ir tiek pat ilgio; bažnyčios atžvilgiu – pietuose, [nuo bažnyčios] ketvirtis mylios“. Dar du į pietus nuo Gegužinės buvę ežerėliai – Baltasis („keliolikos virvių dydžio, pietuose, nuo parapiinės bažnyčios pusė mylios“) ir Bedugnis („mažas ir nepasiekiamas dėl klampynės, užlietos vandeniu, visos jo ribos sudaro kelias virves; nuo bažnyčios ketvirtis mylios“). Tarp svarbesnių pelkių paminėta Reva – „apaugusi miškeliu, pradedant Šilasedžiais, anksčiau minėtu bajorkaimiu, apima visos mylios plotą, tęsiasi net iki Nemuno upės, nuo parapiinės [bažnyčios] vietos – mylia“. Kitos pelkės – Verksstinė – „nuo Petrošiškių tęsiasi Ruklos link, ilgio – pusė didžiosios mylios; šios pelkės plotis nelygus, tačiau mažiausiai pločio gali būti ketvirtis mylios“; Kuinabala „nuo Gegužinės vos kelios rykštės, pelkės ilgis ir plotis – ketvirtis mylios“; Šarka – „raistas prie Antanaičių, apie kuriuos [minėta] anksčiau, apima ketvirtį mylios, nuo bažnyčios – didžioji mylia, žiemos rytuose“. Parapijoje buvo keletas nedidelių tvenkinėlių. Tarp aprašytųjų – „jo malonybės pono Kosakovskio tvenkinys prie Gegužinės miestelio, prasideda iš Kuinabalos raisto upelio, vadinamo Berže, yra kelių rykščių ilgio ir pločio“. Nedidelis tvenkinėlis buvo Zūbiškių dvare, taip pat prie Petrošiškių, „priklausančių jo malonybei ponui Zaleskiui, ir tiltas per upelį, beveik pusė ketvirčio mylios ilgio ir 100 žingsnių pločio“⁹.

Aišku, Palomenės apylinkėse svarbiausias vandens telkinys, davęs vardą ir visai apylinkei – Lomenos upė. Lomenos ištakos buvo Žiežmarių parapijoje, o žiotys – gretimose Gegužinės parapijoje. 1784 m. dokumente aprašyta, kad Lomena „teka iš Žiežmarių seniūnijos girios, kuri yra Miežonių kaimo šiaurinėje pusėje, už jų malonybių ponų Riomerio ir Paškovskio ir Žiežmarių klebonijos žemių, [toliau] Jatkonių kaimo lauku [teka] per pusę vidutinės mylios palei Vilionių kaimą, ketvirtį mylios – palei Tauckūnų

⁸ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 861.

⁹ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 601.

kaimą, ketvirtį mylios – palei Muldiškių bajorkaimį, pusę ketvirčio mylios – palei Eitekonis, Krušonis; įteka į Gegužinės parapijos girias“¹⁰.

Neužmiršti paminėti ir keturi Gegužinės parapijoje buvę malūnai – „malūnas Gegužinės miestelyje yra jo malonybės pono Kosakovskio, prie Beržės upelio ir tvenkinio; klebonijos malūnas – prie Bošės upelio; malūnas prie Petrošiškių – jo malonybės pono Zaleskio, prie tvenkinio ir upelio; Zūbiškėse – jos malonybės ponios Galimskos“¹¹.

Nuo 1778 m. Palomenės dvarą valdė Zaleskiai – didikų giminė, kilusi iš Zalesės dvaro (Vilniaus vaivadijoje, Lydos paviete). Giminės pradininkas šiame regione – Mykolas Antanas Zaleskis (1744–1816), kuris 1778 m. įsigijo Papartėlių, Kasčiukiškių ir Palomenės palivarkus. Jo sūnus Ignotas Anicetas Zaleskis (1790–1849) – nuo 1809 m. buvo Zūbiškių savininkas. Pastarojo sūnūs – vieni iš 1863 m. sukilimo organizatorių dailininkas Antanas Zaleskis ir jo brolis muzikas Ignotas Zaleskis, kurie Kasčiukiškių ir Zūbiškių dvarus pavertė tikrais kultūros židiniais, provincijos salonais, garsėjusiais kultūrine veikla. Giminės herbas – *Liubičius* (lenkiškai – *Lubicz*).

Zaleskių giminės pradininkas Palomenės apylinkėse – Mykolas Antanas Zaleskis (1744 m. rugsėjo 29 d. – 1816 m. spalio 10 d.) – Gardino taurininkas (1772–1777 m.), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaisks, 1780 m., 1782 m. ir Ketverių metų Seimo deputatas nuo Trakų vaivadijos, LDK išdo komisijos narys (1780 m.), Targovicos konfederacijos Bresto pavieto maršalka, Šv. Stanislovo ordino kavalierius (1791 m.), Papartėlių, Palomenės, Kasčiukiškių palivarkų savininkas (nuo 1778 m.), Palomenės koplyčios 1809 m. fundatorius. Jo žmona – Bresto kaštelionaitė Benedikta Konstancija Matusevičiūtė.

Mykolo Zaleskio sūnus – Ignotas Anicetas Zaleskis (1790 m. sausio 8 d. – 1849 m.) – Zūbiškių savininkas (nuo 1809 m.), Kasčiukiškių paveldėtojas, Trakų pavieto vėliavininkas bei poetas. Jo žmona – Konstancija, kilusi iš Zabelių giminės (1791 m. – 1861 m. Zūbiškėse). Ignotas ir Konstancija Zaleskiai palaidoti Žaslių bažnyčios šventoriuje, Zaleskių šeimos laidojimo rūsyje.

Ignoto ir Konstancijos sūnus Antanas Zaleskis (1824 m. vasario 15 d. – 1885 m. spalio 4 d. Florencijoje) – dailininkas, vienas iš 1863 m. sukilimo organizatorių Trakų apskrityje. Antanas Zaleskis nuo 1842 m. ketverius metus mokėsi Florencijos dailės akademijoje. Grįžęs į Lietuvą 1847 m. apsigyveno Kasčiukiškių dvare, vedė Mariją Gorskytę, atsidėjo kūrybai. Gretimame Zūbiškių dvare gyveno jo brolis Ignotas. Antanas Zaleskis turėjo nemažą žirgyną ir laisvalaikį su draugais keliaudavo po Trakų apskrities apylinkes. Pas Antaną Zaleskį dažnai lankydavosi jo pusbrolis poetas, publicistas ir vertėjas Jurgis Laskaris, dainininkas Džiuzepė Bonoldis, dailininkai Vladislovas Dmachauskas, Mykolas Elvyras Andriolis, žymus kompozitorius Stanislovas Moniuška. Lankėsi ir nemažai būsimos sukilimo organizatorių, tarp jų ir broliai Kučevskiai iš Karsakų dvaro, buvusio netoli Žaslių. A. Zaleskis nuo 1862 m. rudens priklausė Lietuvos provincijos

¹⁰ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 857.

¹¹ Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m. – Vilnius, 2001. – P. 603.

komitetui, rengusiam sukilimą, buvo paskirtas karinės apygardos Trakų apskrities viršininku. 1863 m. sausio 26 d. Antaną Zaleskį įskundė jam priklausiusio Ilgakiemio kaimo valstietis, nugirdęs, kad dvarininkas su sūnumi Mykolu ir kitais „piktadariais“ rengiasi užpulti kareivių kuopą Strėvininkuose. Sausio 29 d. A. Zaleskis su sūnumi suimtas ir vasario 10 d. abu ištremti į Viatką Rusijoje. 1867 m. amnestuotas be teisės gyventi Lietuvoje. Gyveno Varšuvoje, Krokuvoje, nuo 1872 m. – Florencijoje. A. Zaleskis iliustravo A. Mickevičiaus, V. Polio, K. Tiškevičiaus ir kitų autorių kūrinius. Daug iliustracijų sukūrė J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumui“¹².

Kasčiukiškių dvaras, kurį tuomet sudarė septyni kaimai (Ilgakiemis, Naujasodžiai, Pypliai, Slabada, Janušonys, Budnikai, Krivonys) 1863 m. birželį sekvestruotas, tačiau 1865 m. sekvestras atšauktas. A. Zaleckio likimu rūpinosi grafiene Sofija Mostovska iš Vilniaus, kuri 1867 m. vasario 12 d. prašė Vilniaus generalgubernatoriaus tarpininkauti dėl jo sugrįžimo. 1867 m. gegužės 17 d. caro įsaku A. Zaleskiui buvo leista grįžti, mėnesį praleisti Vilniuje, sutvarkyti savo reikalus ir keliauti į Lenkijos karalystę. Gyveno Varšuvoje, Krokuvoje, Florencijoje.

Antano brolis Ignatas Zaleskis (1828 m. Varšuvoje – po 1868 m.) – Žūbiškių dvaro savininkas, muzikas. Ignatas Zaleskis taip pat aktyviai rėmė sukilėlius, bendravo su Trakų pavieto kariniu viršininku Feliksu Vislouchu. Jo būrys 1863 m. balandžio 30 d. lankėsi Žūbiškėse. Jame kovojo buvęs rusų armijos karininkas Eduardas Šulcas, į kurio būrį vėliau įsijungė Jurgis Laskaris. Tąkart buvo parengtos valtyys, o I. Zaleskis su žmona palydėjo sukilėlius į miške įrengtą palapinės tipo bažnytėlę, kur būrio kunigas atlaikė pamaldas. Šiame žygyje dalyvavo ir V. Dmachauskas. F. Visloucho būrys pas I. Zaleskį lankėsi ir gegužės 2 dieną. 1863 m. liepos 21 d. I. Zaleskis areštuotas, liepos 28 d. apklaustas. Taip pat buvo tardyti visi dvaro valstiečiai. Išliko jų 1863 m. liepos mėnesio „širdingas, tvirtas, patikimas prašymas“ generalgubernatoriui Muravjovui, kurio prašė, kad jų ponas „*tylus ramus, ir toliau ramiai gyventų, kaip kad gyveno*“. Pasirašė 63 asmenys iš Jačiūnų, 5 iš Šilonių, 3 iš Bučionių kaimo. Už beraščius pasirašė dvarininkas Ipolitas Jurevičius. I. Zaleckis su žmona Ona ir V. Dmachauskas 1864 m. balandžio 16 d. ištremti į Rusiją. 1863 m. gruodį sekvestruotos Žūbiškės pateko Žiez marių žydų draugijos žinion. Spirito varykla atiduota pirklių gildijos nariui Gdalemui Berliandui. Po daugybės raštų, prašymų ir, be abejo, įtakingų pažinčių 1865 m. vasario 6 d. M. Muravjovo nutartimi Žūbiškės atleistos nuo sekvestro. 1867 m. I. Zaleskiui buvo leista trumpam sugrįžti ir parduoti dvarą pulkininkui Michailui Vasiljevui. 1868 m. gegužės 17 d. caro leidimu I. Zaleskis persikėlė į Varšuvą¹³.

Zaleskių giminės istorija nėra nuosekliai tyrinėta. Išlieka daug neaiškių faktų dėl jų dvarų valdymo, koplyčios pastatymo ir pertvarkymų. 1843 m. Palomenės dvarą Zaleskiai pardavė Kazimierui Žilinskiui, o naujasis savininkas įpareigotas rūpintis 1809 m.

¹² Girininkienė V. Kasčiukiškių dvaro gyventojai (apie Antaną Zaleskį ir jo draugus) // Paparčių ir Žaslių apylinkės. – Kaišiadorys, 1997. – P. 65–67.

¹³ Girininkienė V. Dailininkas Antanas Zaleskis ir jo aplinka // Literatūra ir menas. 2014 m. lapkričio 28 d. Nr. 44 (3498). P. 32–33.

pastatyta koplyčia. Pagal 1844 m. Palomenės koplyčios inventorių ji atrodė taip: „*Ant mūrinių pamatų iš pušies medžio pastatyta bažnyčia, apkalta lentomis, dengta malksnomis, iš priekio su keturiomis medinėmis kolonomis, viduje lubos šešiomis kolonomis paremtos, bažnyčioje trys altoriai*“. Didysis altorius tituluotas Šv. arkangelo Mykolo, o šoniniai – Jėzaus Kristaus ir Švč. Mergelės Marijos vardais. Nuo 1845 m. Palomenėje apsigyveno dvaro išlaikomas kunigas. Dvaro savininkas K. Žilinskis laiške Žaslių klebonui skundėsi, kad bažnyčią reikia tvarkyti, uždengti stogą, atlikti vidaus darbus, pasirūpinti trūkstamu inventoriumi. Apleistas buvo ir kunigo namas, ne visas šventorius aptvertas¹⁴.

Zaleskių gyvenamąją aplinką XIX a. viduryje mini keliautojas, žymus to meto visuomenės ir kultūros veikėjas Konstantinas Tiškevičius. 1857 m. birželio 30 d. kelionės Nerimi metu jis išsilaipino Zūbiškėse ir knygoje paminėjo lankymąsi Zaleskių namuose. K. Tiškevičiaus viešnagės įspūdžiuose rašoma: „*santakoje dviejų mažų upokšnių, ištekančių iš pakrantės šaltinių, – Zūbiškių parkas ir dvaras. Tai rezidencija dvarininko pono Antano Zaleskio*¹⁵, kurio žinomas piešėjo talentas taip išgarsino gimtąjį kraštą, kad reikia čia apie jį pakalbėti. Buvo šventinė diena, visi dvare – nuo tarnų iki ponų – dar ilsėjosi, kai išlipau į krantą. Tačiau netrukus pasirodė namų šeimininkas, išėjo sutikti manęs į sodą ir kaip tikrai svetingas šeimininkas nuoširdžiai pasveikino ir priėmė. Iš karto Zūbiškėse pasijutau kaip namie. Tas natūralus elgesio laisvumas, kuriuo pasižymi visi gerai išauklėti žmonės ir kuris ypač būdingas Zūbiškių šeimininkui ir visai jo šeimai, atvykusius svečius apgaubia kažkokiu žavesiu. Ponas Antanas Zaleskis savo gyvenimą susitvarkė kaip dvarininkas, menininkas, kaip žmogus, kuris jam Dievo duotą gyvenimą gražiai ir naudingai moka naudoti, kai savo luomo pareigas paskirsto tarp meno ir mokslo. Namų vidus Zūbiškėse – tai tikros menininko dirbtuvės. Aliejiniais dažais tapyti giminės portretai, dažniausiai jo paties darbo, puošia salono sienas. Kartonai, aplankai, albumai, pieštukai ir pradėti darbai, kurie taip puikiai užpildo jo laisvas akimirkas, visada po ranka“¹⁶. Zūbiškėse Konstantinas Tiškevičius viešėjo dvi dienas: „*Kaip malonus sapnas, kaip žavingos svajonės, kurios greitai pranyksta ir nedažnai tesugrįžta, taip praėjo man tos dvi poilsio dienos Zūbiškėse, svetingoje ponų Zaleskių šeimoje*“¹⁷.

Zaleskių palikimas Palomenės apylinkėse šiuo metu labiau prisimenamas ne dėl dvarų valdymo, o dėl Palomenės koplyčios pastatymo ir įrengimo. Pirmąją koplyčią virš Zaleskių laidojimo rūsio 1809 m. pastatė Palomenės dvaro savininkas Mykolas Zaleskis. Pasakojama, kad koplyčia buvo pastatyta tragiško šeimos įvykio atminimui, kai jo duktė

¹⁴ Giniūnienė A. Pranciškaus Smuglevičiaus paveikslas „Šv. arkangelas Mykolas“ ir kitos Palomenės bažnyčios dailės vertybės // Menotyra, T. 22, Nr. 1, p. 27.

¹⁵ Dvaro savininkas Ignotas Zaleskis dažnai viešėdavo Varšuvoje. Galima manyti, kad tuo metu jis buvo išvykęs ir dvare laikinai gyveno Antanas Zaleskis [V. Girininkienės past.].

¹⁶ Tiškevičius K. Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu / Parengė R. Griškaitė. – Vilnius, 2013. – P. 248.

¹⁷ Tiškevičius K. Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu / Parengė R. Griškaitė. – Vilnius, 2013. – P. 251.

su savo vyru tuoj po vestuvių keldamiesi per Nerį nuskendo. Nors tai nėra vienintelė koplyčios pastatymo versija. 1834 m. vyskupas leido šioje koplyčioje laikyti Šv. Mišias per Kalėdas, Vėlykas ir Sekmines tuo atveju, jei apylinkės gyventojai negalės pasiekti savo parapijų bažnyčių. 1840 m. koplyčioje įrengti trys altoriai. Po 1863 m. sukilimo koplyčia kurį laiką buvo uždaryta.

1863 m. sukilimas Palomenės apylinkėse paliko ryškų pėdsaką, nes šių vietų gyventojai sukilimo vyksmą galėjo stebėti, o dalis iš jų ir aktyviai dalyvauti net keletą mėnesių. 1863 m. sukilėlių būrius organizavo sukilimo komiteto paskirti apskričių viršininkai. Trakų apskrityje viršininku paskirtas Kletas Koreva 1863 m. vasario 8 (20) d. pradėjo formuoti būrį prie Neprėkštos bajorkaimio, vėliau būriui vadovauti paliko savo adjutantą Edmundą Kučevskį. Surinkęs dar vieną būrį vasario mėnesį Kletas Koreva apsistojo Šilasėdų dvare, vėliau stovyklą įsirengė Pravieniškių miške, po kiek laiko vėl grįžo į Šilasėdus. Apie 80 sukilėlių būrį kovoti mokė Rusijos armijos karininkas Edvardas Šulcas. 1863 m. vasario 17 (kovo 1) d. miške prie Krušonių kaimo apie 60 žmonių E. Kučevskio būrys buvo užpultas Rusijos kareivių. Sukilėliai juos pasitiko stipria ugnimi ir priešas buvo priverstas atsitraukti. Po susirėmimo iš būrio pabėgo 15 žmonių. Sukilėlių aukų nebuvo, tik į nelaisvę pateko būrio kapelionas, Vilniaus karmelitų vienuolyno klierikas Leonas Bylinskis, kuris buvo nuteistas katorgos darbais.

1863 m. vasario 24 (kovo 8) d. sukilėliai atvyko į Šilonių palivarką, o po poros dienų į Palomenę. Už pranešimus valdžiai sukilėliai sudegino vieną ar daugiau Lomenių kaimo sodybų. Kovo 3 (15) d. netoli Užusalių, prie Būdos gyvenvietės E. Kučevskio būrį užpuolė Rusijos kareiviai, penki sukilėliai žuvo, būrys buvo išblaškytas, neteko gurguolės, 15 pūdų parako, o E. Kučevskis pateko į nelaisvę ir buvo ištremtas. Mūšyje dalyvavo ir anksčiau minėtas Zaleskių draugas poetas Jurgis Laskaris.

Didelis susirėmimas įvyko 1863 m. balandžio 4 (16) d. tarp Antakalnio ir Žaslių, kur kareiviai aptiko Felikso Visloucho, perėmusio K. Korevos būrį, vadovaujamus sukilėlius. Cariniai šaltiniai teigė, kad aptikta 200 sukilėlių, iš kurių 40 žuvo, daug sužeista, du pateko į nelaisvę, paimta 40 šautuvų, keletas kardų ir pistoletų, o iš kareivių pusės tesužeisti šeši ir kontūzyti du. Sukilėliai rašė, kad užpuolusieji neteko 36 kareivių, 10 sužeista, o sukilėlių aukų nebuvo. Vėliau F. Visloucho būrys ties Čiobiškiu persikėlė per Nerį ir atsitraukdamas sudegino keltą. Tolesni sukilėlių veiksmai persikėlė į Žiezmarių apylinkes. Išsigydęs po gegužės 28 (birželio 10) d. patirtų sužeidimų F. Vislouchas grįžo į būrį ir rugpjūčio 8 (20) d. Šilonių miške prie Gegužinės vėl buvo užpultas. Mūšyje žuvo 7 sukilėliai, keturi pakliuvo į nelaisvę. Kitą dieną besitraukiančius sukilėlius kariuomenė užpuolė prie Petrošiškių ir smarkiai sumušė. Teigiama, kad tada žuvo 21 sukilėlis, į nelaisvę pakliuvo 17.

Malšindama sukilimą carinė valdžia ėmėsi žiaurių priemonių. Siekiant apsunkinti slapstymąsi miškuose, „*kurie tinka nuolat rinktis maištininkų gaujoms*“, nutarta iškirsti juose proskynas. Tokiu būdu iškirsta 7 varstų proskyna nuo Svirplionių iki Bučionių, 5 varstų – nuo Antanaičių iki Krivonių, 3 varstų – nuo Klūsų iki Palomenės. Taip pat išvalytas ir praplėstas Lomenių–Jonavos kelias per mišką. 1863 m. balandžio mėnesį carinė

valdžia įvedė ginkluotas valstiečių sargybas, taip siekdama juos supriešinti su sukilėliais, tarp kurių pagrindinis vaidmuo teko bajorams. Dvarininkų, parėmusių sukilimą, atžvilgiu imtasi jau išbandytos dvarų nusavinimo taktikos. Buvo sekvestruoti Gegužinės (dalis priklausiusi Jaroslavui Žižliauskui), Kasčiukiškių (Antano Zaleskio), Neprėkštos (Bilinskių palivarkas), Palomenės (Adomo Žilinskio), Šilasėdų (Emilijos Bandzinskiėnės), Zūbiškių (Ignoto Zaleskio) ir kiti tolimesni dvarai, tiesa, daliai jų sekvestras vėliau panaikintas. Kai kurie dvarininkai ištremti. Be jau minėto Zūbiškių savininko Ignoto Zaleskio, buvo įkalinta, o vėliau ir ištremta Šilasėdų dvarininkė Emilija Bandzinskiėnė. Iš sukilimo grįžo ir valdžiai prisistatė miestiečių luomo Jonas Grieska iš Šilonių kaimo, Juozapas Korfas iš Neprėkštos bajorkaimio, Ignotas Mališevskis iš Šaknių bajorkaimio, valstiečių luomo Kazimieras Tatarūnas iš Jačiūnų kaimo, Ignotas Matačiūnas iš Šilonių kaimo, Feliksas Sedleckis iš Palomenės bajorkaimio, Jokūbas Stankevičius iš Bučionių kaimo, Jurgis Vanilavičius iš Vilionių kaimo, bajorų luomo Ipolitas Ostrouchas iš Neprėkštos, Jurgis Vaicekauskas iš Palomenės, kuris grįžęs buvo įkalintas. Dvidešimtmetis valstietis F. Sedleckis iš Palomenės negalėjo gauti valdžios reikalaujamo kaimo bendruomenės laidavimo, todėl pats pasiprašė ištremiamas į Samaros guberniją kartu su tremčiai pasmerkta bajoro Mykolo Buikos šeima iš Miežonių (pats M. Buika tuo metu buvo jau septyniasdešimties metų, jo žmona Elena – šešiasdešimties, o dukra Kamilė – keturiolikos metų). Kartu ištremtas ir Buikų giminaitis Adomas Bacevičius¹⁸.

„Sumaišties“ ir kitais epitetais apibūdinamas sukilimo laikotarpis dar keletą dešimtmečių buvo prisimenamas ir minimas raštuose, kuriuose buvo siekiama išgauti valdžios leidimą atgaivinti po sukilimo uždraustas pamaldas Palomenės koplyčioje.

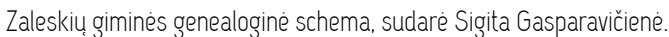
Antano Zaleskio portretas pagal K. Bayerio nuotrauką. „Kłosy“, Nr. 1060, Warszawa, 1885.

Iliustr. pateikė V. Girininkienė (paskelbta: Girininkienė V. Dailininkas Antanas Zaleskis ir jo aplinka // Literatūra ir menas, 2014 m. lapkričio 28 d., Nr. 44.)

¹⁸ Misius K. 1863–1864 metų sukilimo įvykių Žaslių ir Paparčių apylinkėse apžvalga // Paparčių ir Žaslių apylinkės. – Kaišiadorys, 1997. – 51–62; Budvytis V. 1863–1864 m. sukilėlių kovos Kaišiadorių krašte // Birštono kraštas ir kaimynai kovoje už laisvę 1863–1864 m. – Birštonas, 2013. – 22–23.

**Palomenės- Veliunos
Zaleskiai**

Antano Zaleskio iliustracijos Adomo Mickiewicziaus baladei „Ponia Twardowska“, išleistai 1863 m.

Iliustr. pateikė V. Girininkienė (paskelbta: Girininkienė V. Dailininkas Antanas Zaleskis ir jo aplinka // Literatūra ir menas, 2014 m. lapkričio 28 d., Nr. 44.)

XIX a. pabaigos žemėlapis fragmentas. Tarp pagrindinio kelio ir Lomenos upės – Palomenės dvaras, nuo dvaro kitoje Živintos upelio pusėje kryželiu pažymėta Palomenės koplyčia. Žemėlapyje apačioje pažymėtas Beloniškių kaimas su 15 sodybų („dūmų“), už Lomenos – Palomenės bajorkaimis („akalica“) su 8 sodybomis, į šiaurę nuo Palomenės dvaro – Bagdoniškių kaimas su 15 sodybų, o netoli Bagdoniškių už Lomenos upės – Palomenės užusienis.

Kasčiukiškių dvaro gyvenamasis namas 1911 m.
Fotografiją pateikė R. Lengvinienė.

Palomenės parapijos įkūrimas

Raštingų žmonių apylinkėje tebuvo vienetai. Provincijoje tai pirmiausia buvo kunigai. Pagal bažnyčių metrikų knygas galima matyti, kada ir kokiomis kalbomis buvo rašoma. Dar XIX a. pradžioje bažnyčiose metrikai buvo rašomi lotyniškai, vėliau pora dešimtmečių lenkiškai, o nuo XIX a. vidurio maždaug iki 1920 m. – rusiškai. Metrikų knygos atspindi ir gyventojų raštingumą. Iš Zūbiškių kilęs kraštotyrininkas Antanas Paulauskas paskaičiavo, kad 1888–1893 m. Gegužinės parapijoje susituokė 204 poros, t. y. 408 jaunieji. Be jų sutuoktųjų ceremonijoje dalyvavo apie 650–700 liudytojų. Tai, iš maždaug 1000 vestuvinių apeigų dalyvių patys savo ranka pasirašė tik 43 žmonės (maždaug 3,5–4 procentai). Likusieji pasirašė trimis kryžiuokais¹⁹. Aišku, ir mokėjimas pasirašyti dar nereikšė, kad žmogus mokėjo gerai skaityti ir rašyti.

Esama užuominų, kad Gegužinėje parapiinė mokykla buvo jau 1798 m.²⁰ Parapijos inventoriuje rašoma, kad nuo 1859 m. klebonas Simonas Žukauskas iš parapijos pajamų skyrė lėšas neturtingų parapijiečių vaikų mokyklos išlaikymui. Joje vaikus mokė poterių ir katekizmo. Į mokyklą vaikai ėjo nuo Visų Šventųjų iki Jurginių, t. y. šaltuoju metų laiku, kol nereikėjo ganyti gyvulių. Mokykloje buvo apie 20 mokinių. Kun. Simonas Žukauskas klebonavo iki 1863 m. rugsėjo mėnesio, jo turtą konfiskavo carinė valdžia, nustojo veikti ir klebono įsteigta bei išlaikoma mokykla. Prisiminimuose užfiksuota, kad dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą Šilonyse buvo surašinėjami vaikai, kurie lankytų mokyklą. Tačiau mokykla turėjo būti rusiška, todėl tėvai savo vaikų neregistravo. O viena mama, tik vėliau sužinojusi, kad mokykla bus rusiška, surašinėtoji netgi davė rublį, kad tik jos vaiką išbrauktų iš sąrašo²¹. Nuolat veikianti Gegužinės mokykla įsteigta jau XX a. pradžioje. Mokyklos lankymo apyskaitose tarpukario metais buvo rašoma, kad Gegužinėje mokykla įkurta 1907 m., o jos medinis pastatas pastatytas 1910 m.²² Kraštotyrininkas Antanas Paulauskas rašo, kad Gegužinės mokykla galėjo būti įkurta 1903 m., o jos pastatas pastatytas 1908 m.²³

1908 m. „Šaltinis“ aprašė didžiausią šių apylinkių centrą – Gegužinę: „*Teko man prabūti apie trejetą savaičių Gegužyne. Vasaros metu gan ramus čia kampelis tykus ir nuošalus, nes nuo geležinkelio ir nuo kitų miestelių nemažiau kaip 10–12 varstų. Gegužyno miesteliukas susideda iš senos jau nedidelės medžio bažnytėlės, klebonijos, monopolio, poros aludžių, malūno ir poros žydų sankrovų. Dabar yra statoma nauja liaudies mokykla. Pirmiau jos visai nebuvo. Aplinkui Gegužyną nemaži miškai-šilai, iš kurių girdėtis balsai gegučių. Tikras Gegužynas! Pati Gegužyno parapija susideda iš*

¹⁹ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 161.

²⁰ Kviklys B. Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai. I t. – Boston, 1964. – P. 496.

²¹ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 163–164.

²² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 17–18.

²³ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 181.

4½ tūkst. parapijonių, iš kurių yra daug gerų žmonelių; bet nemažas skaitlius yra vagių ir girtuoklių. Jaunikaičiai pasigėrę moka gerokai pasipešti. Po kaimus čia dar neskamba „Birutos daina“. Apie laikraščius nėra ir kalbos. Žodžiu sakant, šitame Lietuvos kampe lyje dar nešviečia šviesos spindulys. Nemažai yra žmonių sugudėjusių ir sulenkėjusių. Bet beveik visi yra prielankūs jaunai Lietuvai. Dviejuose kaimuose užsiminiau apie laikraščius; tuoj žmonelei užsirašė su džiaugsmu 1 egz. „Šaltinio“ ir 1 egz. „Vienybės“, sakydami: „Mat, dabar atgijus Lietuvai, reikia ir mums būti lietuviais, o kad pinigų būtų laikraščiams, tai mažiau gersime“²⁴.

1912–1913 m. lietuviškos mokyklos jau buvo ir Miežonyse (mokėsi apie 40 vaikų), Vilkiškėse (30 vaikų), Vilionyse (30 vaikų), Eitekonyse (20 vaikų). Tiesa, Vilkiškėse mokykla minima ir metais anksčiau²⁵.

Dar 1914 m. rašant apie Palomenės apylinkes minimi tik artimesni jiems Gegužinės, Žaslių, Kaišiadorių miesteliai. Pavyzdžiui, 1914 m. vasario 26 ir 28 dienomis Žaslių valsčiaus Gegužinės parapijiečiai „sueigose nutarė panaikinti monopolį ir aludes savo parapijos miestelyje“²⁶. Taigi, XIX a. antroje pusėje Vakarų Lietuvoje plačiau paplitęs antialkoholinis sąjūdis XX a. pradžioje pasiekė ir Palomenės apylinkes. Kita žinutė mini didžiulį gaisrą Vilkiškėse. 1914 m. balandžio 29 d. Vilkiškių kaime kilo didžiulis gaisras. Laikraštyje „Viltis“ buvo rašoma: „Vilkiškių sodžius, Kaišiadorių parapijos. Balandžio 29 dieną 3 valandą po pietų šį sodžių ištiko baisiausia nelaimė: dvidešims vieno ūkininko visi trobesiai akimirksniu nuėjo pelenais, taip kad dabar tame sodžiuje 21 šeimyna liko be duonos ir pastogės. Nuostolių daug, nes dauguma labai mažai ką iš ugnies nasrų tegalėjo išgelbėti. Tą dieną buvo Žasliuose jomarkas, tai daug vyrų su visokiais reikalais buvo jomarke, o kiti buvo lauke. Namie buvo tik-tai moterys su vaikais. Iš kokios priežasties kilo ugnelė – ligi šiol nėra žinios. Gelbėti vilkiškiečių su gaisriniais įrankiais bėgo visas Kaišiadorių miestelis ir dirbo, kaip tikri gaisrininkai. Betgi atsirado ir tokių, kurie nenorėjo ir nedavė savo arklių gaisro įrankiams vežti – gėda tiems visiems! Dabar vilkiškiečiai mano skirstytis viensėdžiais, yra vilties, kad tasai jų sumanymas įvyks“²⁷.

Palomenės vardas spaudoje imamas minėti tik nuo tada, kai čia susikuria parapija ir mokykla. Kuriantis Palomenės parapijai šios apylinkės priklausė Vilniaus gubernijos Trakų apskrities Žaslių valsčiui, o pagal katalikų Bažnyčios administracinį skirstymą – Vilniaus vyskupijos Trakų dekanato Gegužinės, Žaslių ir Žiezmarių parapijoms.

Jau XIX a. pabaigoje buvo imtasi tvarkyti ne tik Gegužinės bažnyčios kleboniją, bet ir namus prie Palomenės koplyčios. 1896 m. balandžio 4 d. Vilniaus Romos katalikų konsistorija rašė Vilniaus gubernatoriui: „Remdamasi šiuo planu ir sąmata, sudaryta 1720 rublių sumai, turime garbės prašyti Jūsų Didenybę prie Gegužinės bažnyčios leisti

²⁴ Tarnas J. Gegužynas // Šaltinis, 1908 m., Nr. 31, p. 490.

²⁵ Kanevičius P. Pirmosios lietuviškos mokyklos Kaišiadorių rajone // Į komunizmą, 1966 m. rugsėjo 29 d., p. 3.

²⁶ Rytuose // Lietuvos žinios, 1914 m., Nr. 54, p. 2.

²⁷ Įvairūs atsitikimai // Viltis, 1914 m. gegužės 2, Nr. 95, p. 3.

*pastatyti naują medinį gyvenamąjį namą Klebonui, naują arklidę ir perstatyti naujai svirną, o prie Palomenės koplyčios pastatyti nedidelį medinį namą*²⁸.

Gegužinės bažnyčios klebonas kunigas Motiejus Bugenis (Gegužinėje tarnavęs 1894–1897 m.) žadėjo „*statant naują gyvenamąjį namą, svirną ir arklidę klebonui, o taipogi naują namą prie Palomenės koplyčios*“ visas išlaidas padengti ne iš gyventojų aukų, o buvusio Gegužinės kunigo Aleksandro Kiemešyco²⁹ palikimo suma, skirta Gegužinės bažnyčios remontui ir dvasininkijai. 1897 m. balandžio 23 d. patikslintoje sąmatoje numatyta pakeisti supuvusias sijas ir pakeisti rąstus naujais, perdaryti iš naujo lubas (20 vienetų rąstų naujoms luboms po 3 rublius už vieną, 35 vienetai sijų po 6 rb. už vienetą, 4 pūdai vinių, po 4 rb. 50 kap. už pūdą, meistrui už darbą – 300 rb. Didžiausia suma numatyta naujų vargonų su 6 balsais įrengimui (800 rb.). Nors sąmatoje nepaminėta, tačiau greičiausiai šie darbai numatyti tik Gegužinėje.

Gegužinės klebonu tarnaujant kun. Jurgiui Glodeniui³⁰ palomeniškiečiai pradėjo aktyviau siekti savarankiškumo. 1899 m. arčiau Palomenės koplyčios buvusių kaimų gyventojai susirinkę į atskirų kaimų sueigas priimdavo sprendimus kreiptis į vyskupiją dėl kunigo paskyrimo į Palomenės koplyčią. Kaip pavyzdžiai pateikiami Beištrakių, Smilgių, Palomenės, Bagdoniškių ir Beloniškių kaimų sueigų sprendimai.

„SPRENDIMAS

1899 m. gruodžio 1 d. mes, žemiau pasirašiusieji valstiečiai iš Beištrakio kaimo bendruomenės, Trakų apskrities Žiez marių valsčiaus, susirinkę pagal mūsų kaimo seniūno Kazimiero Varanausko kvietimą ir jam dalyvaujant, sprendėme, kad mūsų Žiez marių parapijos bažnyčia yra už 18 varstų ir mums labai sunku esant blogam keliui ją pasiekti. Todėl visi vienbalsiai nusprendėme: remiantis aukščiau nurodytomis aplinkybėmis, norime nuolankiai prašyti Dvasinę Vyresnybę paskirti kunigą į arčiau mums esančią Palomenės koplyčią. Kunigo išlaikymui turime patalpas ir keturias dešimties žemės. Mes įsipareigojame kunigui duoti po pusę aštuntinės rugių ir po 50 kap. grynais nuo kiekvieno pilno sklypinio ūkio. Visa tai bus suteikiama šiuo sprendimu, liudijant valstiečiams:

Adomas Žičius, Simonas Kaukaras, Jurgis Alionis, Juozapas Varanauskas, Kazimieras Abugelis, Simonas Geronaitis, Kazimieras Čižauskas, Mykolas Žičius, Jurgis Žičius, Simonas Jastremskis, Ignas Kliucevičius, Petras Drulia, Jonas Kukalis, Steponas Bandzevičius, Jurgis Bandzevičius, Jurgis Tamošiūnas, Jonas Vyšniauskas, Andrius Stankevičius, Simonas Matakas, Vincentas Vyšniauskas, Andrius Kukalis, Jurgis Čižauskas, Kazimieras Bandzevičius, Petras Bandzevičius, Jurgis Jacevičius. Vietoje esančių neraštingų jų pačių prašymu ir už save pasirašė Simonas Jastremskis.

²⁸ Palomenės parapijos įkūrimas aprašytas remiantis Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyve saugomais bylų rinkiniais „Palomenė“ ir „Gegužinė“.

²⁹ Kun. Aleksandras Kiemešycas Gegužinės klebonu buvo 1863–1886 m., palaidotas Senosios Gegužinės kapinėse.

³⁰ Kun. Jurgis Glodenis Gegužinės klebonu buvo 1897–1906 m.

Šis sprendimas aukščiau pasirašiusių valstiečių, tame tarpe 26 ūkininkų, sudarytas teisingai.

Tvirtinu.

1899 m. gruodis

Beištrakių kaimo seniūnas “

Smilgių kaimo valstiečių sprendimas 1899 m. gruodžio 11 d.

„1899 m. gruodžio 11 d. mes, žemiau pasirašę valstiečiai iš Trakų apskrities Žaslių valsčiaus Smilgių kaimo, kuriame yra dvylika pilnų ūkininkų kiemų su 120 abiejų lyčių žmonėmis, susirinkę šią dieną į sueigą ir esant mūsų kaimo seniūnui Stanislovui (...) tarp kitų reikalų svarstėme ir tai, kad mūsų Gegužinės parapijos bažnyčia randasi dvylikos varstų atstumu nuo mūsų kaimo. Patvinus upės ir esant molingos žemės polaidžiui, mums labai sunku su religinėmis apeigomis, todėl vienbalsiai nusprendėme prašyti Dvasinę vyresnybę paskirti atskirą kunigą. Kadangi nuo senų laikų taip buvo, kad Palomenės koplyčia arčiau mūsų kaimų. Kunigo gyvenimui turime atitinkamą namą, o jo išlaikymui mes įsipareigojame kasmet nuo vieno ūkininko kiemo skirti po vieną rublį, po vieną aštuntinę rugių ir nuo mūsų kaimo keturis vežimus šieno. Patvirtindami pasirašome:

Valstiečiai-ūkininkai: Kazimieras Taparauskas, Kazimieras Ivoška, Andrius Ivoška, Jokūbas Taparauskas, Jonas Taparauskas, Kazimieras Zujus, Kazimieras Ceslevičius, Stanislovas Ivoška, Mykolas Zujus, Jokūbas Zujus, Adomas Zujus, Jonas Ivoška, už juos, kaip neraštingus, asmeniniu jų prašymu, pasirašė Adomas Zujus“.

1899 m. gruodžio 12 d. sprendimą sueigoje priėmė Palomenės kaimo valstiečiai.

„1899 m. gruodžio 12 d. mes, žemiau pasirašę valstiečiai iš Trakų apskrities Žaslių valsčiaus Palomenės kaimo, kuriame yra penkiolika pilnų ūkininkų kiemų su 146 abiejų lyčių žmonėmis, susirinkę šią dieną į sueigą ir esant mūsų kaimo seniūnui Stanislovui Ivoškai. Tarp kitų reikalų svarstėme ir tai, kad mūsų Gegužinės parapijos bažnyčia randasi dešimties varstų atstumu nuo mūsų kaimo. Dėl to, esant molingos žemės polaidžiui ir patvinus upės, mums labai sunku su religinėmis apeigomis, todėl vienbalsiai nusprendėme prašyti Dvasinę vyresnybę paskirti atskirą kunigą. Kadangi nuo senų laikų taip buvo, kad Palomenės koplyčia arčiau mūsų kaimo. Kunigo gyvenimui turime atitinkamą namą, o jo išlaikymui mes įsipareigojame kasmet nuo vieno ūkininko kiemo skirti po vieną aštuntinę rugių, po dešimt pūdų šieno, prie visko ir ganyklą su nemokamu piemeniu nuo viso mūsų kaimo. Patvirtindami pasirašome.

Valstiečiai ūkininkai: Jonas Žvirblis, Motiejus Tatarūnas, Fabijonas Markevičius, Stanislovas Kurgonas, Vincentas Kurgonas, Benediktas Stanislauskas, Vincentas Stanislauskas, Kazimieras Kurgonas, Stanislovas Jankauskas, Kazimieras Jankauskas, Kazimieras Tatarūnas, Jurgis Tatarūnas, Jonas Grenda, Motiejus Popelėlis, o už juos, kaip neraštingus, jų asmeniniu prašymu, ir už save pasirašė Petras Markevičius, Martyno s.“

Bagdoniškių ir Beloniškių kaimų sprendimas 1899 m. gruodžio 13 d.

„1899 m. gruodžio 13 d. mes, žemiau pasirašę valstiečiai iš Trakų apskrities Žaslių valsčiaus Bagdoniškių kaimo ir Beloniškių kaimo, kuriuose yra: septyni pilni ūkininkų

kiemai su 107 abiejų lyčių žmonėmis Bogdaniškėse ir šeši kiemai Beloniškėse su 102 abiejų lyčių žmonėmis, susirinkę šią dieną į sueigą ir esant mūsų kaimo seniūnui (...) tarp kitų reikalų svarstėme ir tai, kad mūsų Gegužinės parapijos bažnyčia randasi vienuolikos varstų atstumu nuo mūsų kaimo. Upių patvinimo laiku ir esant molingos žemės polaidžiui, mums labai sunku su religinėmis apeigomis, todėl vienbalsiai nusprendėme prašyti Dvasinę vyresnybę paskirti atskirą kunigą. Kadangi nuo senų laikų taip buvo, kad Palomenės koplyčia arčiau mūsų kaimų. Kunigo gyvenimui turime atitinkamą namą, o jo išlaikymui mes įsipareigojame kasmet nuo vieno ūkininko kiemo skirti po vieną rublį, po vieną aštuntinę rugių. Tai patvirtindami pasirašome:

Valstiečiai ir ūkininkai: Pranas Rakauskas, Jonas Česniukas, Martynas Begonis, Martynas Valkavičius, Antanas Ambroževičius, Dominykas Vilkas, Kazimieras Bauras, Beloniškių kaimo Martynas Bobrys, Adomas Markevičius, Juozapas Česniukas, Augustinas Česniukas, Andrius Česniukas, Kazimieras Černiauskas, Jonas Janulis, už juos, kaip neraštingus, jų asmeniniu prašymu pasirašė Andrius Česniukas“.

Bajorkaimių gyventojai sueigų nutarimus vadino ne sprendimu, o sutikimu ir visa dokumento forma liudijo bajorišką kilmę, nors prisiimtuose įsipareigojimuose nevengė kuklumo. Kaip pavyzdys pateikiamas Šaknių bajorkaimio priimtas sutikimas 1900 m. sausio 7 d.

„SUTIKIMAS

1900 m. sausio 7 d.

Šaknių bajorkaimis. Mes, žemiau pasirašę Trakų apskrities Žaslių valsčiaus dvarininkai, priėmėme šį laisvanorišką susitarimą. Nuo mūsų apylinkės Žaslių parapijos bažnyčia nutolusi vienuolika varstų. Patvinimo ir molingos žemės polaidžio metu mums labai sunku patenkinti mūsų bažnytinius poreikius, todėl susitarėme tarpininkauti prašant Dvasinę vyresnybę paskirti kunigą į Palomenės koplyčią, esančią mums arčiausiai. Jo išlaikymui mes įsipareigojame kasmet duoti nuo kiekvieno ūkininko kiemo po vieną rublį ir po vieną aštuntinę rugių. Patvirtindami savarankiškai pasirašome.

Romualdas Kavaliauskas, 10 žmonių

Jonas Bartkevičius, 4 vyrai ir 6 moterys

Bronislavas Bartkevičius, 6 žmonės

Adomas Gleščinskas, 6 vyrai ir 7 moterys

Juozapas ir Augustinas Ceslevičiai, 10 vyrų ir 10 moterų

Leonavičius ir Degutis, 5 vyrai ir 5 moterys

Juozapas Miralavičius, 3 vyrai ir 2 moterys

Mykolas (...), 5 vyrai ir 10 moterų

Ipolitas Gleščinskas, 7 vyrai ir 9 moterys

Izidorius Bartkevičius, 2 vyrai ir 2 moterys

Alfonsas Bartkevičius, 5 vyrai ir 5 moterys

Antanas Liubinskas, 4 vyrai ir 7 moterys

Leonas Liubinskas, 5 vyrai ir 6 moterys“

1901 m. rugpjūčio 12 d. Palomenės ir aplinkinių gyvenviečių dvarininkų ir valstiečių vardu pateiktas prašymas Vilniaus vyskupui dėl Palomenės parapijos įkūrimo, kurį verta pacituoti pilnai:

*„Jo Ekscelencijai
Vilniaus Romos katalikų Vyskupui*

*Patikėtiniai nuo dvarininkų iš Palomenės, Muldiškių ir Šaknių bajorkaimių (akali-
cy), nuo valstiečių iš Palomenės, Smilgių, Bagdoniškių, Beloniškių, Lomenių, Klūsų ir
Dubelių, Eitekonių, Krušonių, Beištrakio, Vilionių ir Vilkiškių kaimų žemiau pasirašę*

Nuolankiausias Prašymas

*Mes, prašytojai ir patikėtiniai, puolam Jūsų Ekscelencijai po kojomis su nuolan-
kiausiu prašymu, drįsdami apsunkinti Jūsų Ekscelenciją duoti mums iš savo pusės dva-
siškai teisingą užtarimą, atsiunčiant mums kunigą mūsų globai ir išlaikymui Palomenės
dvare, nes ten nuo senų laikų yra bažnyčia. Buvę kunigai pastoviai kasdien atlikdavo
pamaldas ir mums visiems parapijiečiams nebuvo sunkumų ateiti melstis Dievui ir klau-
syti Dievo žodžio. O šiuo metu mes visi įrengėme naują dviejų galų gyvenamąjį namą 8
sieksnių ilgio ir 4 sieksnių pločio. Be gyvenamųjų patalpų kunigui, yra kluonas grūdų ir
šieno laikymui, tvartas gyvulių patalpinimui, svirnas, o taip pat bažnyčiai priklausan-
čios 4 dešimtinės žemės. Bažnyčia ir visi statiniai yra gero stovio. Bažnyčios viduje yra
viskas, kas reikalinga ir priklausys kunigui ir kunigui patarnaujantiems tarnams. Bažny-
čios ilgis – 30 aršinių, plotis – 18 aršinių. 2638 žmonės, visi patikėtiniai ir parapijiečiai
priėmė nutarimą duoti kunigui po vieną rublį ir arklį nuvažiuoti pas ligonius, po vieną
pūdą šieno nuo kiekvieno kiemo. Kadangi mes visi esame iš trijų bažnyčių parapijų t. y.
Žaslių, Žiežmarių ir Gegužinės, yra dideli atstumai, esant blogiems orams ir potvyniams
dažnai negalime atvykti į prisirašytas parapijines bažnyčias melstis Dievui. Nesant arti
bažnyčios vaikai nemokomi klausytis Dievo pamaldų. Pasitikėdami, teisybės vardan,
nuolankiai, turėdami garbės pristatyti nutarimą, įvardinsime visus asmenis labai ger-
biančius Jūsų Ekscelenciją, kaip savo Ganytoją.*

*Dėl aukščiau išvardintų aplinkybių, nuolankiausiai su ašaromis puolame Jūsų
Ekscelencijai, mūsų Ganytojui po kojom ir melsdami Dievo prašome neatsakyti mūsų
prašymui. Mes, prašytojai ir patikėtiniai dieną ir naktį melsimės Dievui palankumo ir
greito rezoliucijos gavimo dėl kunigo paskyrimo Palomenės bažnyčiai. Vis tik ir Palo-
menės dvaro dvarininkas tam kasmet skiria 80 r. iki savo mirties ir po mirties, tai yra
Adomas Žilinskas, Kazimiero s. Todėl mes, patikėtiniai, pasirašome.*

1901 m. rugpjūčio 12 d.

*Jokūbas Zujus, Stanislavo s., Kazimieras Zujus, kadangi yra neraštingas, tai jo pa-
ties prašymu pasirašau už jį ir už save – Jokūbas Zujus“.*

Matyti, kad palomeniečiai, siekdami savarankiškos parapijos įkūrimo, nevengė skųsti Gegužinės kunigo Jurgio Glodenio, kuriam 1901 m. spalio 12 d. dėl to teko aiškintis Vilniaus vyskupui, o iš paaiškinimo ryškėja ir kitos Palomenės koplyčioje nusistovėjusios tradicijos: „Dėl Jūsų Eminencijai pateikto prašymo nuo Vilniaus m. gyventojų Adomo Žilinsko. Turiu garbės paaiškinti sekančiai. Jau praėjo 4 metai, kaip aš gyvenu Gegužinėje. Niekada nė karto neapleidau pamaldų Palomenėje dienomis, kurios nurodytos Vyskupo ir Konsistorijos, t. y. 1) gegužės 10 d. (Apparit. S Michaelis); 2) rugsėjo 29 d. šv. Mykolo ap.; 3) trečioji Kalėdų diena; 4) trečioji Velykų diena; 5) trečioji Šv. Dvasios nužengimo diena. Be šių nurodytų dienų kada kas nors manęs prašė pamaldų Palomenėje, niekam niekada neatsakydavau. Kas dėl Dievo Motinos šventės, pirmaisiais mano tarnystės metais Gegužinėje, aš pats buvau apgautas to pačio Žilinsko ir palomeniečių, todėl nenuvykau į tą šventę. Parapijiečiai sakė, kad į tą šventę niekada Palomenės kunigai nevažiavo. Todėl aš į tą šventę, atrodo, – gerai nepamenu – praeitais metais nenuvykau. Adomas Žilinskas pranešė Jūsų Eminencijai, kad aš šiemet buvau tik trečią Velykų dieną ir daugiau nepasirodžiau. Šiuose jo žodžiuose visiškai nėra teisybės. Be trečios šv. Velykų dienos, aš Palomenėje laikiau pamaldas trečią ir ketvirtą dieną šv. Dvasios Nužengimo. Taipogi praeitų metų rugsėjo 29 d. O kas liečia šių metų gegužės 10 d., aš į Palomenę nevažiavau, nes sutapo tą pačią dieną, gegužės 10 d., Kristaus dangun žengimo šventė ir aš nutariau, kad būsiu labiau reikalingas savo parapijos bažnyčioje. Palomenės koplyčios daiktai iš tikrųjų yra sudėti pas valstietį Stanislauską. Aš, supratęs, kad bažnyčios daiktams ten būti netinka, pernešiau juos į Palomenės koplyčią. Tai ir buvo pretekstas skųstis Jo Eminencijai, kad aš pasiimu jų daiktus. Tuomet aš atgal pas valstietį padėjau ir daugiau niekada nenaudoju. Naudojuosi tik savais daiktais. Žemės sklypą atidaviau arendai už 25 rub., bet ne už 40 rub. Galų gale niekada valstiečiai man nesiūlė jokių rinkliavų ir aukų mano naudai“.

1903 m. Gegužinės parapija susirašinėjo su Vilniaus gubernatūra dėl naujos akmeninės bažnyčios, kuri turėjo būti pastatyta „vietoje nuskurusios medinės, pagal sąmatą kainuosiančios apie 30 000 rublių“. Šis klausimas buvo derinamas ir su Vilniaus vyskupija, nes ji turėjo paaiškinti gubernatūrai, iš kokių lėšų bus statoma bažnyčia.

Įdomu tai, kad statyti akmeninę bažnyčią apsispręsta dėl to, kad tai būtų pigiau negu statant iš medienos. 1903 m. liepos 18 d. apie tai Vilniaus vyskupui raportavo ir Trakų dekanas: Aš, asmeniškai, nuvažiavau į Gegužinę, apžiūrėjau ten esančią parapijos bažnyčią ir apklausiau beveik visus parapijiečius. Nustačiau, kad įvardinta bažnyčia nors ir nenuskursi, bet jai reikalingas kapitalinis remontas. O taipogi daugumos parapijiečių teigimu, bažnyčia yra maža ir būtinas jos praplėtimas. Tai parapijiečiai nuoširdžiai trokšta vietoje šios pastatyti naują akmeninę tokio dydžio, kaip parodyta plane. Esant miško medžiagų brangumui, pagal vietos sąlygas medžiagos akmeninei bažnyčiai gautųsi daug pigiau negu medinei. Todėl patys parapijiečiai noriai aukoja medžiagų pristatymą su priedu – pagal galimybes – pinigų ir, sprendžiant pagal aplinkybes, parapijiečiai, kuriuos šiuo atveju aplankiau, teigia, kad naujos akmeninės bažnyčios statyba nebus našta, nes darbai bus vykdomi ūkiniu būdu ir bet koks juodas

darbas bus jų pačių dirbamas. Taigi, statybų kaina bus žymiai mažesnė negu paskaičiuota sąmatoje“.

1903 m. liepos 14 d. Trakų dekanas Gegužinėje „apžiūrėjo Gegužinės parapijinę bažnyčią. Pasirodė, kad nurodytos bažnyčios pastatas yra 29 aršinių ilgio, 14 aršinių pločio ir 7 aršinių aukščio, medinis, dengtas skiedromis, grindys ir lubos lentinės, iš išorės apkaltas lentomis. Pagal parapijiečių skaičių pastatas toks mažas, kad net netalpina visų besimeldžiančių. Kaip matosi pagal inventorių, bažnyčia pastatyta 1852 metais ir iki šių metų vyko tik nežymūs remontai, o kapitalinių perstatymų nebuvo daroma. Taigi, nors bažnyčia ir ne visiškai nuskurusi, bet be abejonės reikalingas perstatymas ir didelis išplėtimas. Esant brangioms miško medžiagoms, reikalingoms bažnyčios atnaujinimui, jisai neįmanomas. Daug geriau pagal sąmatos sąlygas būtų pastatyti naują akmeninę. Todėl, aplankęs daugelį Gegužinės parapijos gyvenamųjų vietovių ir apklausęs gyventojus, įsitikino, kad visi jie pageidauja vietoje esamos dabar senos medinės bažnyčios pastatyti naują akmeninę. Tam reikalui, jie noriai sutinka pagal galimybes aukoti pinigais, medžiagų pristatymu ir darbininkais. Esant tokioms sąlygoms, turint kunigo Glodenio žymius aukojimus, o svarbiausia, vykdant statybas ūkiniu būdu, naujas bažnyčios pastatas tokio dydžio kaip nurodyta plane, atsieis žymiai pigiau, negu nurodyta sąmatoje ir rinkliavos tam tikslui nė kiek nebus našta parapijiečiams. Turima galvoje neišvengiamas išlaidas, reikiamą sumą esamai senai bažnyčiai remontuoti“. Susirinkusieji sudarė protokolą dėl naujos mūrinės Gegužinės bažnyčios statybos, pasižadėdami aukoti lėšas, pristatyti medžiagas ir patys dirbti statyboje. Tarp pasižadėjusiųjų buvo dvarininkai Aleksandras Korfas, Janina Žižnevskienė (Gegužinės dvaras), Levas Žilinskis, Leontina Bondzinskienė (Šilasėdų dvaras) ir kiti asmenys. Nuo gyvenviečių pasirašė ir Klūsų kaimas („už visą Žaslių valsčiaus Lomenių bendruomenės Klūsų kaimą pasirašė seniūnas Vincentas Grenda“), Palomenės užusienis, Medinų užusienis (Simonas Kertenis), Svirplionių kaimas („už visą Žaslių valsčiaus Lomenių bendruomenės Svirplionių kaimą pasirašė Jonas Begonis, Simonas Daugėla“), Lomeniai („už visą Žaslių valsčiaus Lomenių bendruomenės Lomenių kaimą pasirašė Karolis Grenda, Stanislovas Steponavičius“), Dubeliai („už visą Žaslių valsčiaus Lomenių bendruomenės Dubelių kaimą pasirašė Simonas Daugėla“), Bagdoniškės („už visą Žaslių valsčiaus Smilgių bendruomenės Bagdoniškių kaimą pasirašė Martynas Begonis“), Palomenė („Palomenės apylinkė: dvarininkas Teofilis Javorovskis, Antano s., dvarininkas Antanas Jurevičius, Baltramiejaus s., valstietis Petras Marcinkevičius... už dvylika Palomenės dvaro ūkininkų: Kazimierą Tatarūną, Jono s., Vincentą Karnilą, Mykolo s., Stanislovą Stanislauską, Kazimiero s., Benediktą Stanislauską, Kazimiero s., Stanislovą Jankauską, Vincentą Kurgoną, Stanislovą Kurgoną, Antaną Jankauską, Teodorą Markevičių, Martyną Tatarūną, ir už save pasirašė Jonas Žvirblis, Petras Markevičius“), Beloniškės („už visą Žaslių valsčiaus Smilgių bendruomenės Beloniškių kaimą pasirašė Andrius Česniukas, Stanislavo s., Andrius Černiauskas, Stanislavo s.“), Smilgiai („už visą Žaslių valsčiaus Smilgių bendruomenės Smilgių kaimą pasirašė Jokūbas Zujus, Kazimieras Ivoška“).

1905 m. sausio 29 d. Vilniaus gubernatorius praneša Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, kad „*Vyriausias krašto viršininkas surado galimybę išspręsti naujos Gegužinės bažnyčios statybos klausimą su sąlyga, kad bus tiksliai laikomasi sąmatoje numatytų rėmų, ir todėl: 1) kad sena medinė bažnyčia ateityje negalėtų tarnauti kaip filialas arba kapinių pamaldų pastatas; 2) kad išvengtų nuostolio renkant mokesčius iš vietinių kaimų gyventojų, kad rinkliavos nurodytoms reikmėms atitiktų poreikius, pagal jų priimtus sprendimus, atitiktų jų materialines galimybes ir turėtų lygiavinį apsimokestinimą, o surinktieji pinigai būtų įnešami į Valstybės iždą arba į Valstybinio banko skyrių į Romos katalikų Dvasinės Konsistorijos depozitą, būtų įrašyti į surištas knygas, išduodamos sumos tik tiksliai nurodytos sąmatoje, kad priimant aukojimus bažnyčios statybos komitetas išduotų kvitus ir pats pinigų išdavimas būtų vykdomas Konsistorijos tiksliai pagal būtinumą“.*

1905 m. rugpjūčio 7 d. Gegužinės parapijos parapijiečiai išrinko bažnyčios statybos komitetą, kuris turėjo rūpintis naujos akmeninės Gegužinės bažnyčios statyba ir aukų rinkimu. Pirmininku ir iždininku išrinko Gegužinės bažnyčios kleboną kunigą Jurgį Glodenį, darbų vykdytoju – inžinierių Mykolą Duboviką, o nariais – Sobeslavą Žižnevskį, Aleksandrą Korfą, Boleslovą Bondzinskį, Mykolą Abramavičių, Liudviką Markūną, Juozapą Kediką, Antaną Jurevičių, Joną Staniūną, Aleksandrą Marcinkevičių, Simoną Daugėlą, Petrą Žakevičių, Juozapą Karnuševičių, Valerijoną Kanclerį, Simoną Kertenį, Vincentą Januškevičių, Ipolitą Vilkevičių, Joną Zinkevičių ir Valerijoną Tomaševičių. Susirinkimo akte pasirašė dar 35 asmenys, su pastaba, kad „*aukščiau paminėti asmenys geranoriškai mūsų išrinkti į bažnyčios statybinį komitetą, nes mes jais pilnai pasitikime ir už tai pasirašome“.*

Atrodytų, kad sprendžiant Gegužinės bažnyčios statybos reikalus Palomenės apylinkių gyventojai taip pat į juos įsijungė ir tarsi nurimo iniciatyva, siekiant Palomenės parapijos savarankiškumo, Tačiau 1905 m. vėl imamas kelti šis klausimas. 1905 m. spalio 24 d. savo nuomonę dėl Palomenės parapijos įkūrimo Vilniaus vyskupijai pateikė Žiežmarių parapijos klebonas Juozapas Augūnas. Jo manymu „*Palomenės bažnyčiai kunigas būtų reikalingas, nes artimiausi Palomenei kaimai, priklausantys Žiežmarių, Žaslių ir Gegužinės parapijoms, galėtų pereiti Palomenės bažnyčiai. Tai būtų labai patogiu šių kaimų gyventojams, kadangi jiems artimesnė Palomenės bažnyčia. Susidarytų parapija iš 3000 žmonių. Būtų keletas sunkumų išlaikant kunigą, kadangi prie Palomenės bažnyčios yra tik apie tris dešimtines žemės ir šio toks gyvenamasis namas. Tiesa, gyventojai pasiruošę kunigo išlaikymui aukoti visko, kad tik jis būtų. Jie pasiruošę nupirkti bažnyčiai daugiau žemės“.*

1906 m. gruodžio 28 d. Palomenės apylinkių gyventojai vėl pateikė Vilniaus vyskupui prašymą dėl parapijos įkūrimo, pateikdami dar daugiau argumentų ir išvardindami atskirų gyvenviečių asmenis, prisidedančius prie prašymo:

„Jo Ekscelencijai!
Romos katalikų Vilniaus vyskupijos Vyskupui

Žemiau pasirašiusių Palomenės bažnyčios
aplinkinių vietovių gyventojų

Prašymas

Vietovėje, pavadinimu Palomenė, esančioje Trakų apskrities Gegužinės parapijoje, yra katalikų bažnyčia, prie kurios ankstesniais laikais buvo kunigas. Jis šioje apskrities vietovėje, susidedančioje iš trijų kaimyninių parapijų, o būtent: Gegužinės, Žiežmarių ir Žaslių, vykdė visas dvasines-religines apeigas vietiniams gyventojams.

Po 1863 m. suirutės Palomenės bažnyčios administratorius buvo atšauktas ir nuo to laiko Palomenės bažnyčia pasiliko be dvasinio tėvo, o gyventojai tapo našlaičiais, kasdien laukdami naujo administratoriaus pastoviai rūpinosi tvarkingai išlaikyti ne tik pačią bažnyčią, bet ir visus bažnytinius reikmenis, kurie šiuo metu irgi yra atitinkamoje būklėje. Tai patikrinta pagal Vyskupijos vyresnybės paliepimą, nepamirštant nuolat prašyti Vyresnybės atsiųsti mums kunigą, kuriam parūpintas ir išlaikymas. Visa tai įrodo į Dvasinę Konsistoriją 1901 m. rugpjūčio 12 d. pristatytas mūsų prašymas su sprendimu. Jau dabar sprendimo vykdymą prisiimame sau, kaip įsipareigojimą bendru geranoriškumo būdu įsigyti 17 dešimtinių žemės, kad prijungtume jas prie jau esančių trijų dešimtinių. Visa ši žemė visą laiką bus Palomenės bažnyčios, t. y. jos administratoriaus nedalinama nuosavybe.

Kadangi Palomenės bažnyčia pastatyta labai gerai parinktoje patogioje vietovėje, t. y. ant trijų parapijų (Gegužinės, Žiežmarių ir Žaslių) ribų sankirtos, yra visiškai įmanoma iš aukščiau išvardintų parapijų dalių įkurti naują savarankišką parapiją ir tuo labiau nusipelno Vyskupijos vyresnybės dėmesio. Tokia bažnyčia naudojasi privilegijomis, suteiktomis jai maloningiausiais Romos Popiežiais, nes papuošta šventais meniškai apdailintais paveikslais. O svarbiausia, visų ją supančių gyventojų prisirišimas. Mes, žemiau pasirašę, radome drąsos nuolankiai prašyti Jūsų, garbingiausio vyskupijos Ganytojo, maloningojo mūsų jausmams ir pažiūroms, patenkindamas mūsų prašymą įkurti, kaip aukščiau buvo minėta, iš trijų susijusių su Palomenės bažnyčia parapijų, naują Palomenės parapiją ir jos valdymui skirti nuo savęs Dvasinį administratorių.

1906 m. gruodžio 28 d.

Iš Žiežmarių parapijos:

Eitekonių k. gyventojai: Motiejus Grigaliūnas, Kazimieras Staliulionis, Jurgis Adukas, Martynas Grigaliūnas, Jurgis Bubllys, Laurynas Žičius, Jurgis Palkis, Kazimieras Grigaliūnas, Augustinas Staliulionis, Jokūbas Laurušonis, Stanislavas Palčiauskas, Andrius Leikauskas, o už juos neraštingus ir už save pasirašė Simonas Bubllys, Martynas Žičius, Mykolas Balčiūnas, Jurgis Žičius.

Krušonių k. gyventojai: Tamošius Kiršelis, Ipolitas Radzevičius, Jokūbas Silickas, Jonas Stelmokas, Ignas Staliulionis, Andrius Stepanavičius, Martynas Grigaliūnas, Andrius Laurušonis, o už juos neraštingus ir už save jų asmeniniu prašymu pasirašė Ipolitas Naruševičius.

Būdos k. gyventojai: Jonas ir Andrius Daukšos, Mykolas Petkevičius, Motiejus Repčinskas, Jonas Vaicekauskas, Antanas (...) o už juos neraštingus ir už save jų asmeniniu prašymu pasirašo Konstantinas Petkevičius.

Šimkaučiznos palivarko gyventojas Jonas Vasiliauskas.

Muldiškių apylinkės gyventojai: Julijonas Lakavičius, Aleksandras Lakavičius, Antanas Jagintavičius, Juozapas Savickas, o už juos neraštingus ir už save jų asmeniniu prašymu pasirašo dvarininkas Stanislavas Lakavičius, (...) Petraševičius, Mykolas (...), Jonas Černiauskas, Pranciškaus s.

II Krušonių k. gyventojai: Andrius Pabiržis, Andrius Ivoška, Mykolas Grigaliūnas, Kazimieras Grigaliūnas, Vincentas Greska, Mykolas Žičius, Kazimieras Silickas, Andrius Baguckas, Aleksandras Beluckas, Jonas Kuzinevičius, Martynas Paškevičius, Jonas Kazakevičius, Andrius Piliponis, Kazimieras Kuzinevičius, Juozapas Stelmokas, Izidorius Stelmokas, Zigmantas Sasnauskas.

Iš Gegužinės parapijos:

Beloniškių k. gyventojai: Jonas Janušas, Juozapas Markevičius, Petras Černiauskas, Juozapas Staškevičius, Motiejus Janušas, Motiejus Rakauskas, Dominykas Česniukas, Stanislavas Markevičius, Adomas Markevičius, Stanislavas ir Adomas Bobriai, o už juos neraštingus ir už save pasirašė Andrius Česniukas, Juozapas Česniukas.

Smilgių k. gyventojai: Jonas Ivoška, Mykolas Ivoška, Kazimieras Taparauskas, Ona Taparauskienė, Juozapas Ivoška, Vincentas Ivoška, Motiejus Ivoška, Dominykas Ivoška, Andrius Ivoška, Jonas Ivoška, Motiejaus s., Viktoras Ivoška, Jonas Taparauskas, Vincentas Sedlickas, Jokūbas Taparauskas, Petras Taparauskas, Stanislavas Taparauskas, Rozalija Zujienė, Kazimieras Zujus, Jonas Zujus, Kazimieras Ceslevičius, Stanislavas Ivoška, Dominykas Zujus, Andrius Zujus, Mykolas Zujus, Adomas Zujus, Stanislavas Vasiliauskas, Jurijus Ivoška, Vincentas Ivoška, Motiejus Ivoška, Mykolas Zujus, o už juos neraštingus ir už save pasirašė Jokūbas Zujus, Kazimieras Ivoška, Adomas Zujus.

Bogdaniškių k. gyventojai: Pranas Rakauskas, Jonas Česniukas, Martynas Valkauskas, Antanas Ambroževičius, Kazimieras Bobrys, o už juos neraštingus ir save pasirašė Martynas Begonis, Stanislavas Vilkas.

Lomenių k. gyventojai: Kazimieras Tatarūnas, Motiejus Tatarūnas, Antanas Begonis, Vincentas (...), Petras Tatarūnas, Adomas Tatarūnas, Benediktas Tatarūnas, Stanislavas Debesiūnas, Jonas (...), Jonas Valkauskas (antras), Motiejus Grenda, Mykolas Grenda, Andrius Grenda, Motiejus (...), Simonas Ivanauskas, Andrius Ivanauskas, Jonas Greska, Jokūbas Greska, Adomas Valkavičius, Martynas Valkavičius, Vincentas Laurušonis, Benediktas Valkavičius, Juozapas Valkavičius, Simonas Tatarūnas, Stanislavas Ambroževičius, Vincentas Tatarūnas, Jokūbas Ambroževičius, Jurgis Grenda,

Konstantinas Monkevičius, o už juos neraštingus jų asmeniniu prašymu ir už save pasirašė Stanislavas Stepanavičius, Karolis Grenda, Gabrielius Tatarūnas, Jonas Valkavičius, Andrius Grenda, kaimo seniūnas Vincentas Tatarūnas.

Svirplionių k. gyventojai: Jonas Grenda, Stanislavas Grenda, Vincentas Begonis, Jonas Grenda (antras), Martynas Černiauskas, Vincentas Černiauskas, Adomas Černiauskas, Motiejus Černiauskas, Vincentas Greska, Adomas Greska, Juozapas Greska, Adomas Greska (antras), Jonas Greska, Adomas Grenda, Mykolas Grenda, Karolis Grenda, o už juos neraštingus jų asmeniniu prašymu ir už save pasirašė Adomas (...), Simonas Daugėla.

Palomenės k. gyventojai: Vincentas Karnila, Kazimieras Karnila, Kazimieras Tatarūnas, Jurgis Navalskas, Stanislavas Jankauskas, Mykolas Tamašauskas, Benediktas Stanislauskas, Antanas Stanislauskas, Vincentas Stanislauskas, Vincentas Kurgonas, Motiejus Markevičius, Martynas Tatarūnas, o už juos neraštingus jų prašymu ir už save pasirašė Petras Markevičius, Jonas Žvirblis, Stanislavas Kurgonas.

Dubelių k. gyventojai: Adomas Greska, Adomas Česniukas, Jonas Česniukas, Mykolas Bobrys, Motiejus Bobrys, Jokūbas Jaromskas, o už juos neraštingus jų asmeniniu prašymu pasirašė Stanislavas Kurgonas.

Klūšų k. gyventojai: Baltramiejus Greska, Adomas Greska, Jonas Greska, Dominykas Greska, Vincentas Greska, Jonas Greska Adomo s., o už juos neraštingus jų asmeniniu prašymu ir už save pasirašė Vincentas Grenda.

Iš Palomenės dvaro – (...) Javorauskas, iš Antanavos dvaro – Antanas Jurevičius, Aleksandras Marcinkevičius.

Iš Živintos užusienio: Simonas Grenda, Jurijus Tatarūnas, o už juos neraštingus jų asmeniniu prašymu pasirašė Jonas Žvirblis.

Medinų palivarko nuomininkai: Jurgis Stanislauskas ir Antanas Valaiša, o už juos neraštingus jų asmeniniu prašymu pasirašė Jonas Žvirblis.

Karlaukos palivarko gyventojas Petras Maciulevičius, neraštingas ir jo asmeniniu prašymu už jį pasirašė I. Markevičius.

Naujalaukio užusienio gyventojas Dominykas Majauskas, neraštingas ir jo asmeniniu prašymu pasirašė Naujalaukio užusienio gyventojas Pranas Laučiūnas“.

Palomenės apylinkių gyventojai dėl parapijos įkūrimo ir bažnyčios administratoriaus paskyrimo ne kartą kreipėsi į Vilniaus vyskupiją. 1907 m. sausio 4 d. Vilniaus vyskupas Trakų dekanui pasiūlė „patikrinti šiame prašyme išdėstytas aplinkybes ir pakviesti aplinkinių vietovių klebonus sudaryti visų vietovių, norinčių prisijungti prie Palomenės bažnyčios, sąrašą. Jame tiksliai nurodyti kiekvienos vietovės gyventojų katalikų (abiejų lyčių) skaičių ir atstumus nuo esamų savo parapijų, kurioms jie prirašyti, iki Palomenės bažnyčios. O taipogi surinkti duomenis kokių atstumu yra įvardinta bažnyčia, ar buvo ji uždaryta ir kieno, ar vyko joje pamaldos, ar vyksta dabar ir kas jas atlieka. Šį sąrašą kartu su prašymu, savo nuomone ir nutarimu pristatyti man“.

1907 m. kovo mėnesį, vykdydamas Vilniaus vyskupijos valdytojo pavedimą, Trakų dekanas apklausė Palomenės parapiją siekiančių įkurti gyvenviečių žmones ir surašė protokolą:

„PROTOKOLAS

1907 m. kovo 9 d. Trakų dekanas kun. Karvovskis, vykdydamas Romos katalikų Vilniaus Vyskupijos Vyskupo 1907 m. sausio 4 d. nurodymus Nr. 34 dėl savarankiškos parapijos sukūrimo prie Palomenės bažnyčios, surinkęs ir apklausęs asmenis, padavusius dėl to prašymą Jo Šventenybei, dalyvaujant Žiežmarių bažnyčios klebonui, nustatė: Palomenės bažnyčia pastatyta seniai ant trijų parapijų sankirtos (Žiežmarių, Žaslių, Gegužinės) ir iki 1864 m. pastoviai turėjo kunigą, kuriam apgyvendinti šalia bažnyčios buvo pastatytas namas ir paskirtas 3 dešimtinių žemės sklypas. Be to, bažnyčia turi visas priemones, būtinas vykdyti pamaldas ir šv. Paslaptis. 1864 m. ar 1865 m. Palomenės kunigas buvo paskirtas į kitą parapiją, o Palomenės bažnyčia su visu turtu perėjo Gegužinės parapijos klebonui, pas kurį yra iki šiol. Esant Palomenėje pastoviam kunigui, pamaldos vykdavo kasdien, o perėjus į Gegužinės parapiją vykdomos labai retai – 3–4 kartus per metus. Bažnyčios ir namų pastatai mediniai, tvirti ir atitinka savo paskirtį. Prie Palomenės bažnyčios norėtų būti prijungtos sekančios vietovės: kaimai Eitekonių, Krušonių, Būdos, Poromačio, Krušonių palivarkas, Muldiškių bajorkaimis, I ir II Šimkaučiškių užusieniai, kaimai Beloniškių, Smilgių, Bogdaniškių, Lomenių, Svirplionių, Palomenės, Dubelių, Klūsų, užusienis Živinta, Palomenės dvaras, Palomenės bajorkaimis, Antanaičių, Medinų, Karlaukos palivarkai, užusienis Naujalaukis, Vilkiškių dvaras, Šaknių bajorkaimis; iš viso vyriškos lyties 1047 asmenys ir moteriškos lyties 1060 žmonių. Jeigu prireiks bažnyčios ir namo remonto, tai parapijiečiai atliks savo sąskaita. Be to, parapijiečiai sutiko kunigo išlaikymui kasmet skirti po vieną aštuntinę žieminių rugių ir pinigais po vieną rublį nuo kiekvieno pilno sklypo. Atidarius parapiją, parapijiečiai nusiteikę savo sąskaita nupirkti žemės sklypą iki 20 dešimtinių kunigo reikmėms. Po žemės įsigijimo tie parapijiečiai būtų atleisti nuo mokesčio kunigui grūdais ir pinigais. Nuspręsta surašyti šitą protokolą (...)

SĄRAŠAS

Vietovių, kurių gyventojai katalikai nori įkurti Palomenės parapiją su savarankišku administratoriumi.

<i>Vietovės pavadinimas</i>	<i>Žmonių skaičius</i>		<i>Atstumas</i>		
	<i>Vyriškos lyties</i>	<i>Moteriškos lyties</i>	<i>Nuo Palomenės</i>	<i>Nuo parapijos bažnyčios</i>	
<i>Žaslių parapijos:</i>					
<i>Vilkiškių dvaras</i>	26	30	3	10	
<i>Šaknių bajorkaimis</i>	60	72	4	11	
<i>Žiez marių parapijos:</i>					
<i>Eitekonų k.</i>	175	172	2	16	
<i>Būdos k.</i>	30	29	3	17	
<i>I Krušonių k.</i>	25	25	2	17	
<i>II Krušonių k. (Paromatis)</i>	52	53	2	17	
<i>Šimkaučiškės I, II</i>	15	21	3	17	
<i>Muldiškių bajorkaimis</i>	20	27	7	15	
<i>Gegužinės parapijos:</i>					
<i>Beloniškių k.</i>	52	48	0,5	10	
<i>Smilgių k.</i>	119	119	2	12	
<i>Bagdoniškių k.</i>	57	55	1	10	
<i>Lomenių k.</i>	103	115	3	10	
<i>Svirplionių k.</i>	46	53	3	8	
<i>Palomenės k.</i>	57	49	-	10	
<i>Klūsų k.</i>	34	48	3	8	
<i>Živintos užus.</i>	15	14	3	12	
<i>Palomenės dvaras</i>	66	57	-	8	
<i>Palomenės bajorkaimis</i>	20	28	-	8	
<i>Antanavos palivarkas</i>	6	7	1	9	
<i>Karlaukos palivarkas</i>	7	4	2	6	
<i>Medinų užusienis</i>	12	7	1	9	
<i>Naujalaukio užusienis</i>	7	6	1	9	
<i>Iš viso</i>	1047	1060			

Iš viso du tūkstančiai šimtas septyni (2107) žmonės abiejų lyčių.

1907 m. kovo 23 d. Trakų m. Trakų dekanas kun. Karvovskis“

Šalia protokolo ir kaimų sąrašo Trakų dekanas kun. Juozapas Karvovskis Vilniaus vyskupui Eduardui Ropui pateikė ir savo nuomonę dėl Palomenės parapijos klausimo. Pirmiausia jis konstatavo, kad „1) Palomenės koplyčia nuo artimiausių bažnyčių yra nutolusi: Žiežmarių – 15, Žaslių – 12, Gegužinės – 8 ir naujai statomos Kaišiadorių gyvenvietėje – 7 varstus. Koplyčios pastatas atitinka savo paskirtį. Joje yra viskas, kas būtina atliekant pamaldas. Be to, yra namas kunigui apgyvendinti, 2) pagal gyventojų pareiškimą, iki 1863 m. prie koplyčios pastoviai gyveno kunigas, pakol 1864 m. ar 1865 m. (...) kunigas buvo paskirtas į kitą parapiją, o Palomenės bažnyčia su visu savo turtu atiteko Gegužinės bažnyčios klebono žinion, pas kurį yra iki šio laiko. Esant Palomenėje kunigui, pamaldos vykdavo kiekvieną dieną. Perėjus į Gegužinės parapiją, vyksta labai retai – 3–4 kartus per metus ir 3 kartus, kada Palomenės dvaras priklausė dvarininkui Žilinskui. Vietinio kunigo išlaikymui be namo ir 3 dešimtinių žemės esančių prie namų, kasmet išduodama ordinarija. Bet perėjus dvarui kitiems smulkiems valdytojams, ordinarija savaime suprantama buvo nutraukta. Todėl asmenys, pageidaujantys atstatyti parapiją, pareiškė pasiruošę įsigyti ir perduoti kunigui žemės sklypą 20 dešimtinų ploto. O iki to laiko kasmet duoti po vieną aštuntinę rugių ir po vieną rublį pinigais. Be to, imasi remontuoti ir pačią bažnyčią, ir klebonui priklausančius statinius“. Tačiau šalia to dekanas pažymėjo ir aplinkybes, kurios susikūrus atskirai Palomenės parapijai pakeistų Gegužinės parapijos situaciją bei siūlė imtis kompromisinio sprendimo: „Palomenės koplyčia pagal savo geografinę padėtį yra tarp tankiai apgyvendintų vietovių. Todėl gyventojams yra būtina turėti savarankišką kunigą, kurio materialinis poreikis bus patenkintas. Bet iš kitos pusės, kuriant Palomenės parapiją, nebus galimybės pastatyti Gegužinės bažnyčią su nedideliu kiekiu parapijiečių ir padalinta parapija. Teisinga būtų pranešti, kad kitoje upės pusėje, artimiausios dvi bažnyčios liks be besimeldžiančiųjų, stokojančių religinių apeigų ir teks uždaryti. Todėl aš manau, kad Palomenės koplyčią reikia palikti prie Gegužinės parapijos, kurioje be klebono dar paskirti vikarą tam, kad pamaldos Palomenės koplyčioje vyktų kaip galima dažniau“.

Žiežmarių parapijos klebonas kun. Juozapas Augūnas visiškai pritarė Palomenės parapijos įkūrimui, skirtingai nei Gegužinės parapijos klebonas kun. Povilas Kolas. Tai buvo visiškai natūralu, nes būtent nuo Gegužinės parapijos ir numatyta atskirti didžiausią teritorijos dalį. Kun. P. Kolo nuomone „atskiros parapijos kūrimas prie Palomenės bajorkaimio koplyčios, mano nuomone, neįmanomas. Pirmiausia, todėl, kad bus sukurta parapija iš parapijos ir tai gresia visišku Gegužinės parapijos sunaikinimu, kuri gyvuoja nuo amžių. Čia, mano nuomone, todėl, kad Vilniaus vyskupijos pusėje esanti Gegužinės parapijos dalis ir lygiai taip pat nuo Skarulių parapijos pusės (Kauno gub.) yra nuo visų parapijų ir bažnyčių, išskyrus Gegužinės, labai toli – ir tos dalys pagal žmonių skaičių sudaro pusę parapijos. Kitą pusę parapijos sudaro Palomenės bajorkaimio apylinkės, esantys nuo Gegužinės bažnyčios iki pačios Palomenės už 8 varstų. Kaimai tarp Gegužinės ir Palomenės tankiai apgyvendinti. Nuo Gegužinės bažnyčios vidutiniškai nutolę 5–6 varstus. Taigi, Palomenės parapijos įkūrimas reikalingas tik dviems kaimams už Palomenės – Beloniškių ir Smilgių, kurie nuo Gegužinės bažnyčios nutolę

9–10 varstus. Tai patys tolimiausi kaimai. Nors palyginus atstumus su kitomis parapijos dalimis esančiomis už Vilijos (Neries) ir nuo Skarulių pusės, tai nėra taip ir toli. Jiems iki Kaišiadorių ir Žaslių irgi netoli. Antra, prieš 4 metus visa parapija iki vieno žmogaus rūpinosi gauti leidimą pastatyti naują bažnyčią Gegužinėje. Prašyme pasirašė ir Palomenės šlėkta. Leidimas gautas, planai padaryti, buvo ir kitų išlaidų dėl bažnyčios statybos. Tai kaip čia išeina? Pusė parapijiečių nori parapijoje sukurti kitą parapiją, nežiūrint visų išlaidų statyboms ir stengiasi, kad ateityje neliktų ne tik parapijos, bet ir bažnyčios! Ta sena bažnyčia aptriuš, sugrius, o naujos nepastatysime, nes turtingiausi parapijiečiai priklausys kitai parapijai. Kita parapijiečių dalis – neturtingi ir neįstengs pastatyti naujos bažnyčios. Parapijiečiai neturės kur kreiptis dėl dvasinių reikalų, nes per didelis atstumas“.

Ateitis parodė, kad Gegužinės parapijos klebonas, tarsi atspindėdamas situaciją iš kitos varpinės, buvo iš dalies teisus – besikuriantis Palomenės bažnytkaimis ilgainiui nustelbė Gegužinės miestelį ir parapiją.

1911 m. Gegužinės bažnyčios aprašyme nurodoma, kad Gegužinės Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčia pastatyta 1852 metais, klebonu tarnauja kunigas Juozapas Bučys (37 m. amžiaus, metai nuo įšventinimo, 2 metus pareigose). Bažnyčia buvo medinė, viena nava, jos plotis – 13 aršinių, atstumas nuo pagrindinių durų iki klebonijos – 20 aršinių. Bažnyčia jau buvo apgriuvusi, dengta skiedromis, leidimo laidoti mirusius aplink bažnyčią esančiose kapinėse neturėjo, tačiau nuo senų senovės prie bažnyčios buvo laidojama. Parapijoje iš viso buvo 7 kapinės, visos aptvertos medinėmis tvoromis ir tvarkingai prižiūrimos. Be Gegužinės bažnyčios dar buvo koplyčia Palomenėje, „medinė, dengta skiedromis, gerame stovyje“. Abiejų lyčių parapijiečių Gegužinės parapijoje buvo 4280 (paskutinis sąrašas sudarytas 1909 metais). Prie Gegužinės bažnyčios buvo 47 dešimtinės žemės, „14 dešimtinių nederbamos žemės, ariamos ir šienaujamos, negalima nustatyti“. Žemės planas buvo, tačiau ribos nepažymėtos. Pusė žemės atiduota pusininkui 1 metams. Prie Palomenės koplyčios buvo apie trys dešimtinės žemės, kurios neturėjo plano ir nežinomomis ribomis, atiduotos nuomai už 30 rub. per metus su sąlyga, kad nuomininkai prižiūrės koplyčią. Gegužinės „Klebono patalpos medinės, vieno aukšto, dengtos skiedromis, nuo bažnyčios $\frac{3}{4}$ varstų atstumu, pastatytos 1800 metais, apgriuvę. Pastatų vikarams nėra. Yra du pastatai bažnyčios patarnautojams, mediniai, dengti skiedromis, žemi, apgriuvę“. Du nedideli mediniai svirnai, dengti šiaudais. Arklidė medinė, dengta šiaudais, yra kambarys vežikui, daržinės ekipažui nėra. Daržinė raguočiams – medinė, dengta šiaudais, geros būklės. Tvartas kiaulėms – taip pat medinis, dengtas šiaudais, geros būklės. Kluonas – medinis, dengtas šiaudais, aptriušusiu stogu. Šienui – du sandėliai, dengti šiaudais, geros būklės. Sodo pakraštyje stovėjo pirtis, buvo ledainė. Iškilmingų švenčių metu kiekvieną sekmadienį ar švenčių dieną 8 val., laikomos „godzinki“, kurias giedojo vargonininkas. Rožinis, „godzinkos“ ir kitos giesmės buvo giedamos pakaitomis lietuvių ir lenkų kalbomis. Mišios sekmadieniais ir švenčių dienomis buvo 11 val. ryto, o šokiadieniais – 9 valandą. Pamokslai sakomi po mišių eiline kalba, evangelija visada skaitoma dviejomis kalbomis. Iškilmingų švenčių

metu sakomi dviejomis kalbomis, o būtent šv. Lauryno rugpjūčio 10 d. ir šv. Antano birželio 13 d. Vakarinės Mišios laikomos po sumos. Kristaus Kančių prisiminimas vyksta „sekmadieniais, Didžiojo pasninko metu, be kunigo, bažnyčioje“. Bažnyčios titulavimas švenčiamas kovo 25 d. Katechetiniai mokymai vaikams „*būna prieš Dievo kūno aktą, nuo dešimtos valandos ryto iki 3–4 val. vakaro, kasdien 6–7 savaites*“. „*Bendrai religinė nuotaika gera. Sekmadieniais susirenka nedaug, palyginus su esamų žmonių skaičiumi*“. Parapijoje – viena liaudies mokykla, kuri buvo prie bažnyčios. Tarp žalingų įpročių minima girtuoklystė, kuri palaipsniui mažėja. Artimiausia geležinkelio stotis buvo Gaižiūnai, už 11–12 varstų, o paštas, telegrafas ir stotis – Jonavoje, už 18 varstų. Gegužinės parapija į pietus tęsėsi 11 varstų, į šiaurę (kertant Neries-Vilijos upę) – 7 varstai, į rytus – 8 varstai, į vakarus – 10 varstų.

1913 m. iškilo nesutarimai tarp dalies Gegužinės bažnyčios statybos komiteto narių ir parapijos klebono kun. Juozapo Bučio. 1913 m. birželio 21 d. susirinko komitetas, atvyko Trakų dekanas kunigas K. Maliukevičius, Lentvario klebonas kun. A. Lošakevičius, Gegužinės klebonas kun. J. Bučys. Kaltinimus pateikė Aleksandras Korfas, Boleslovas Bondzinskis ir Sobeslavas Žižnevskis. Buvęs kasininkas S. Žižnevskis pareiškė, kad išvadas dėl netinkamo lėšų panaudojimo padarė iš asmeninio bendravimo su kun. J. Bučiu, bet jokių įrodymų nepateikė. Apžiūrint naujai statomą bažnyčią nustatyta, kad šiuo metu darbai vykdomi ir iki visiškos pabaigos (kad sienos būtų po stogu) liko kokie 5 aršnai aplink visą pastatą. Iš viso statybos komitete buvo 27 žmonės, o susirinkime dalyvavo 12 narių. Iš jų patys pasirašė Boleslovas Bondzinskis, Stanislovas Zubkus, Stanislovas Vilkas, Jonas Palaima, Antanas Muleronka, Adomas Grinkevičius, Stanislavas Steponavičius, Laurynas Chatkevičius. Už neraštingus Petrą Matačiūną, Martyną Černiauską, Stanislavą Formalčiką ir Ignotą Tatarūną pasirašė Laurynas Chatkevičius. Susirinkime aktyviai dalyvavę Vladislavas Bondzinskis ir Sobeslavas Žižnevskis nebuvo komiteto nariai.

Iš Gegužinės parapijos klebono 1913 m. balandžio 18 d. raporto Vilniaus vyskupijai matosi, kad Palomenėje buvo sudarytas atskiras komitetas: „*penkis šimtus rublių ir sąmatą Palomenės koplyčios pastatų statybai įteikiau vietos komitetui pasirašytinai, dalyvaujant septyniems atstovams*“. Iš to paties klebono pranešimo aišku ir tai, kad palomeniečių santykiai su Gegužine kaip parapijos centru buvo atšalę: „*Kas liečia mano dalyvavimą, tai aš stengiausi dalyvauti ir padėti patarimu, bet iš Javorovskių išgirdau netiesioginę užuominą, kad jie jau turi instrukcijas ir mano patarimų nestokoja*“.

Apie palomeniečių savarankiškumo siekius ir bandymus Palomenėje įkurti atskirą parapiją bei su tuo susijusius, kaip teigė straipsnio spaudoje autorius, nesutarimus tarp lietuvių ir lenkų 1914 m. rašė laikraštis „Viltis“. Anot straipsnio autoriaus, Palomenė – „*tai grynai lietuviškas kampelis, netoli Vilniaus aps. sienos (...) Paluomenė yra žinoma savo apylinkėj tuo, kad joje yra iš senovės bažnytėlė-koplyčia, pirma buvusi prie išparceliuotojo dabar Žilinskio Paluomenės dvaro. Muravjovo metais panaikinus netolimą Paparčių dominikonų vienuolyną, vienas vienuolių kun. Poliakovskis apsigyveno prie Paluomenės bažnytėlės ir išbuvo ten ligi mirė. Dabar Paluomenė priklauso Gegužino*

parapijai ir ligšiol atvažiuodavo čia laikyti pamaldų kas mėnuo ir trečią dieną didžiųjų metinių švenčių Gegužino klebonas. Nors lenkų čia yra tik Javarauskų šeimyna ir du valstiečiai: Jurevičius ir Marcinkevičius, tačiau dabartinis Gegužino klebonas kunigas Bučys, atvažiuodamas Paluomenėn, po lenkiškos evangelijos pasakydavo dar taip pat ir lenkišką pamokslėlį. Bet Paluomenės lenkams to pasirodė per maža; Javarauskai pradėjo reikalauti iš klebono įvesti lenkiškai ir giedojimus. Pirmiesiems inicijatoriams: senam Javarauskui prieš porą metų mirus, o vienam jo sūnui nusišovus, lenkiškosios agitacijos primą pradėjo vesti Javarauskienė. Nepatenkinta kun. Bučiu, kad jis atsisakė jos užgaidoms pataikauti ir varu užmesti lietuviams lenkiškasias suplikacijas, ėmė ji varyti agitaciją valstiečiuose, kad jie prašytų paskirti jiems savo kunigą: mat, esant čia kunigui, galbūt lengviau jis galima būtų paimti lenkiškojo globon ir įtakon. Dabar, kaip girdėt, kunigas Paluomenėn tikrai jau skiriamas ir bene tik lenkas ar lenkų dvasios. Būtų tai nauja lenkinimo „placowka“ – tvirtuma. Na, sulenkinti tai gal ir nepavyktų paluomeniečių, bet kunigo paskyrimas Paluomenėn nepageidaujamas ypač dėl to, kad labai suardytų net dviejų parapijų reikalus, sutrukdytų net dviejų bažnyčių statymą. Antai Gegužinė, kuriam Paluomenė priklauso, bažnyčia baigiama statyti, gretimajam gi Kaišėdoryje bažnyčia tepradedama statyti. Paskyrus kunigą Paluomenėn, aplinkiniai Gegužino ir Kaišėdorių parapijų sodžiai (kad ir Paluomenė nebūtų padaryta parapija ar filija) prisišlietų, žinoma, prie Paluomenės bažnyčios ir atsisakytų duoti pinigų savom bažnyčiom statyti, teisindamiesi tuo, kad turi išlaikyti savo kunigą ir savo bažnyčią. Be abejo, Gegužino bažnyčios statymas dar keliems metams užsitrauktų, o kaišėdoriečiai negali nė pradėti statyti³¹.

Vėlesniame „Vilties“ numeryje vėl nuogaustaujama, kad į Palomenę žadama paskirti lietuviškai nemokantį lenkų kunigą: „Vilniuje girdėti, kad į Paluomenės koplytėlę (Gegužyno par.), kame gyvena vieni lietuviai (...) išskyrus dvejetą nusigyvenusių, bet turinčių draugiškus ryšius aukštesniuose dvasininkų sferose šlėktelių, būsiąs atsiųstas kunigas lenkas, lietuviškai nemokąs“³².

Šie nuogaustavimai spaudoje nepasitvirtino, nes į Palomenę buvo paskirtas ne tik lietuviškai mokantis, bet ir aktyviai švietėjiška veikla užsiėmęs kunigas Motiejus Cijūnaitis. „Vilties“ laikraštis 1915 m. kovo 8 d. informuodamas apie permainas Vilniaus vyskupijoje rašo: „kun. Motiejus Cijūnaitis Gegužino komendorium su teise apsigyventi Paluomenyje“³³. Kun. N. Švogžlys-Milžinas trumpoje Palomenės parapijos istorijoje mini, kad „1915 m. Palomenėn klebonauti buvo paskirtas vikaras iš Merkinės kun. Matas Cijūnaitis – ir šis kovo 1 dieną apsigyveno Palomenėje“³⁴. 1915 m. kovo 27 d. Kaišėdorių parapijos klebonas kun. Alfonsas Varnas pranešė Vilniaus vyskupui, kad pagal pastarojo paskyrimą „kunigas Cijūnaitis apsigyveno prie Palomenės koplyčios ir

³¹ Kas. Paluomenė // Viltis, 1914 m., Nr. 92, p. 2.

³² Nauja lenkų „placowka“ // Viltis, 1914 m., Nr. 94, p. 3.

³³ Vilniaus vyskupijos kunigų permainos // Viltis, 1915 m., Nr. 54, p. 3.

³⁴ Švogžlys N. Palomenė // Kaišėdorių vyskupijos istorija, II tomas, II dalis. – Kernavė, 1967 [rankraštis].

paskelbė aplinkiniams gyventojams, kad norintys prisirašyti prie Palomenės koplyčios užsirašytų pas jį. Kaišiadorių bažnyčios parapijiečiai iš II Krušonių, I Krušonių, Būdos, Eitekonių kaimų ir Krušonių dvaro, kuriems arčiau Palomenės koplyčia, negu Kaišiadorių bažnyčia, pageidauja prisirašyti prie Palomenės koplyčios. Pagal parapijinį 1915 metų sąrašą tai yra 468 asmenys, kurie davė pinigų Kaišiadorių bažnyčios statybai ir 80 kinkinių įvairių medžiagų atvežimui“.

1915 m. birželio 5 d. susirinko visų gretimų parapijų klebonai (Žaslių klebonas kun. A. Pakštys, Gegužinės – kun. J. Bučys ir Kaišiadorių – kun. A. Varnas) bei Trakų dekanas kun. K. Maliukevičius, kurie patikrino kun. Motiejaus Cijūnaičio, jau vadovaujančio Palomenės koplyčiai, sudarytą kaimų sąrašą. Palomenės parapijai priklausyti vienbalsiai pareiškė norą Smilgių, Beloniškių, Eitekonių, Krušonių arba Romato, Krušonių II, Zalesės, Būdos, Bogdaniškų, Dubelių, Medinų kaimai, Košarkos geležinkelio būdelė Nr.10, Palomenės dvaras, Medinų užusienis, Karlaukos palivarkas, Naujalaukis, Živintos užusienis, Palomenės apylinkė, Šafarnės I palivarkas, Krušonių dvaras, Šilagalių Medinai, Vismalai. Visų nurodytų kaimų, palivarkų ir dvarų gyventojai įsipareigojo klebono ir dvasininkijos išlaikymui kasmet aukoti po vieną aštuntinę rugių nuo žemės sklypo (valako), pusę aštuntinės avių ir po vieną rublį. Tai patvirtindami pasirašė dvarininkas Sigizmundas Javarauskas, Stanislovas Vilkas, Andrius (...), Jonas Žvirblis, P. Černiauskas, M. Penkauskas, Kazimieras Ivoška, B. (...), K. Ivoška, Jurgis Žičius, D. Laurušonis, Adomas Zujus, Petras Taparauskas, Mykolas Ivoška, I. Kazlauskas, Antanas Begonis, A. Černiauskas, I. Markevičius, M. Beliūnis, Martynas Žičius, Mykolas Petkevičius, Stanislovas Daukša, Martynas Grigaliūnas, Jonas Grenda, Simonas Grenda, Benediktas Tatarūnas, Jurgis Tatarūnas, Andrius Steponavičius, Juozapas Frankonis, Jonas Perednia, Jokūbas Laurušonis, Motiejus Žičius, Motiejus Grigaliūnas, Jurgis Grigaliūnas, Benediktas Žičius, Jurgis Bublys, Andrius Palčiauskas, Stanislovas Palčiauskas, Juozapas Rakauskas, Juozapas Česniukas, Dominykas Vilkas, Kazimieras Bauras, Jurgis Čiurinskas, Simonas Sidaras, Vincentas Leikauskas, Simonas Ambroževičius, Kazimieras Taparauskas, Motiejus Ivoška, Jonas Ivoška, Jonas Taparauskas, Jokūbas Taparauskas, Kazimieras Zujus, Jokūbas Jaromskis, Andrius Bauras, Jonas Česniukas, Adomas Česniukas, Martinas Greska, Stanislovas Greska, Stanislovas Bauras, Juozapas Česniukas, Motiejus Markevičius, Martynas Tatarūnas, Benediktas Stanislaukas, Vincentas Stanislaukas, Vincentas Karnila, Dominykas Česniukas. Dalyvaujančių neraštingų gyventojų asmeniniu prašymu pasirašė M. Baliūnis.

1915 m. birželio 10 d. Vilniaus vyskupas parašė potvarkį Nr. 2748, pagal kurį Trakų dekanas ir aplinkinių parapijų klebonai sudarė protokolą, perskirstantį parapijų ribas ir apibrėžiantį Palomenės parapijos teritoriją. Liepos 5 d., buvo sudarytas protokolą ir aktas:

„PROTOKOLAS

1915 m. liepos 5 d. komisija, susidedanti iš pirmininko Trakų dekano kun. Maliukevičiaus ir narių: Žaslių klebono A. Pakščio, Gegužinės kun. J. Bučio, Kaišiadorių kun. A. Varno ir Palomenės kun. M. Cijūnaičio, vykdydama pono Romos katalikų Vilniaus

vyskupijos valdytojo 1915 m. nurodymą Nr. 2748 įkurti Palomenės parapiją, iškviečiant visus aplinkinių vietovių gyventojus, paskelbti apie parapijos sukūrimą prie Palomenės koplyčios. Patikrinome parapijiečių sąrašus ir aplinkybes, verčiančias juos prašyti valdžios sukurti Palomenės parapiją. Taigi, pasirodė norinčių priklausyti Palomenės parapijai yra 1424 abiejų lyčių žmonių, gyvenančių žemiau išvardintose vietovėse: Gegužinės parapijos Smilgių k., Beloniškių k., Medinų k. (atstumas iki Palomenės – 1 varstas, o į Gegužinę – 10 varstų), Palomenės dvaras, Palomenės bajorkaimis ir Medinų palivarkas (vietoje, o iki Gegužinės – dešimt varstų), Bagdoniškių k. (1 varstas, o iki Gegužinės – 7–8 varstai), Dubelių k. (į Palomenę – 2 varstai, į ten – 6 varstai), Šilagalių užus. (į Palomenę – 4 varstai, Gegužinę – 8 varstai), užus. Živinta, užus. Naujalaukio Vismalai, užus. Šaparnė, palivarkas Karlauka (į Palomenę – 1,5 varsto, o į Gegužinę – 8–9 varstai); Kaišiadorių parapijos Eitekonių k. (į Palomenę – 3 varstai, o į Kaišiadoris – 8 varstai), I Krušonių k. (į Palomenę – 1,5 varsto, į Kaišiadoris – 8 varstai), II Krušonių k. (į Palomenę – 2 varstai, į Kaišiadoris – 8 varstai), Būdos k. (į Palomenę – 5 varstai, į Kaišiadoris – 10 varstų), Krušonių dvaras (į Palomenę – 2 varstai, į Kaišiadoris – 9 varstai); Žaslių parapijos Zalesės Pagiriai (į Palomenę – 2,5 varsto, į Žaslius – 8 varstai), Šaparnės palivarkas (į Palomenę – 3 varstai, į Žaslius – 8 varstai).

Remiantis komisijos aukščiau nurodytais duomenimis, reikalinga prie Palomenės koplyčios įkurti oficialią parapiją, nes žymiai atitolusių nuo savų parapijų žmonėms sunku lankyti bažnyčias ir pamaldas. Be to, sunku lankyti ligonius ir krikštyti vaikus. Iš sąrašo nurodytų Gegužinės parapijos Lomenių k. ir Klūsų k., nuo Kaišiadorių Muldiškių bajorkaimio parapijiečiai nori likti savo parapijose.

Trakų dekanas kun. K. Maliukevičius

Kaišiadorių klebonas kun. A. Varnas

Palomenės klebonas kun. M. Cijūnaitis

Žaslių klebonas kun. A. Pakštys

Gegužinės klebonas kun. J. Bučys“

„AKTAS 1915 m. liepos 5 d. Trakų dekano kun. K. Maliukevičius, dalyvaujant Žaslių klebonui A. Pakščiui, Gegužinės kun. J. Bučiui, Kaišiadorių kun. A. Varnui, vykdydamas pono Vilniaus vyskupijos valdytojo 1915 m. birželio 10 d. nurodymus Nr. 2748, sukvietė visus parapijiečius, norinčius prie Palomenės koplyčios įkurti ypatingą Romos katalikų parapiją ir patikrino pageidaujančių sąrašą, sudarytą kun. Maliukevičiaus vadovaujančio ir dabar Palomenės koplyčiai. Pasirodė, kad visi išvardintų kaimų gyventojai vienbalsiai išreiškė savo sutikimą prisijungti prie Palomenės parapijos, tai Smilgių k., Beloniškių k., Eitekonių k., Krušonių k. arba Romatas, II Krušonių k., Zalesės Pagirių k., Būdos k., Košarkos gel. būdelė Nr. 10, Palomenės dvaras, Medinų k., Karlaukos palivarkas, Naujalaukio užus., užus. Živinta, Palomenės bajorkaimis, Šaparnės palivarkas, I Bogdaniškių k., Dubelių k., Krušonių dvaras, užus. Medinų Šilagaliai, Vismalai. Be to, aukščiau nurodytų kaimų, palivarkų, dvarų gyventojai aukos kasmet po vieną aštuntinę (3 p.) rugių nuo vieno sklypo, pusę aštuntinės avižų ir po vieną rublį. Patvirtinta dalyvaujant komisijos nariams.

Mykolas Petkevičius, Stanislavas Daukša, Martinas Grigaliūnas, Jonas Grenda, Simonas Grenda, Benediktas Tatarūnas, Jurgis Tatarūnas, Andrius Stepanovičius, Juozas Frankonis, Jonas Perednia, Jokūbas Laurušonis, Motiejus Žičius, Motiejus Grigaliūnas, Jurgis Grigaliūnas, Benediktas Žičius, Jurgis Bublys, Andrius Palčiauskas, Stanislavas Palčiauskas, Pranas Rakauskas, Juozas Česniukas, Dominikas Vilkas, Kazimieras Bauras, Motiejus Bauras, Jurgis Čiurinskas, Antanas Čiurinskas, Simonas Sidaras, Vincentas Leikauskas, Simonas Ambroževičius, Kazimieras Taparauskas, Motiejus Ivoška, Jonas Ivoška, Jonas Taparauskas, Jokūbas Taparauskas, Kazimieras Zujus, Jokūbas Jaromskis, Andrius Bauras, Jonas Česniukas, Adomas Česniukas, Martynas Greska, Stanislavas Greska, Motiejus Greska, Stanislavas Bauras, Juozas Česniukas, Motiejus Markevičius, Martynas Tatarūnas, Benediktas Stanislauskas, Vincentas Stanislauskas, Vincentas Karpina, Dominikas Česniukas.

Už buvusius neraštingus jų pačių prašymu pasirašė M. Begonis

Trakų dekanas kun. K. Maliukevičius

Kaišiadorių klebonas kun. A. Varnas

Palomenės klebonas kun. M. Cijūnaitis

Žaslių klebonas kun. A. Pakštys

Gegužinės klebonas kun. J. Bučys

1915 m. liepos 28 d. buvo sudarytas Palomenės Romos katalikų dvasininkijai priklausančio turto aprašas. Aprašymo komisiją sudarė jos pirmininkas kun. M. Cijūnaitis, gyvenantis Palomenės dvare, du nariai (kaimo seniūnas Jurijus Gresius (Greska), gyvenantis Vilkiškių k. ir Andrius Čėsna (Česniukas), gyvenantis Beloniškių k.) bei du liudininkai (A. Zujus ir Adomas Markevičius). Palomenės parapijos turtą sudarė medinė bažnyčia, dengta skiedromis, išorė apkalta lentomis, kartu su greta stovinčia varpine (vertė – 9000 rublių). Pagrindinis altorius akmeninis „su grakščiu šventu paveikslu“, vaizduojančiu šv. Mykolą Arkangelą (800 rb.). Du šoniniai altoriai taip pat akmeniniai su šventais paveikslais Nekalto Prasidėjimo Šventos Mergelės Marijos ir Gedinčios Dievo Motinos (800 rb.). Bažnytiniai rūbai, susidedantys iš visiškai naujų violetinės ir žalios kapų (100 rb.), taip pat mažai nešiotų juodos, baltos ir raudonos kapų (130 rb.), visiškai naujo žalio arnoto (70 rb.), padėvėtų, bet dar keliems metams tinkamų naudoti dviejų baltų, violetinio, raudono, žalio ir juodo arnotų (200 rb.), keturiolikos kamžų (140 rb.) ir trijų albų (60 rb.). Vargonai (850 rb.). Šešios kėdės (60 rb.). Dvi sidabrinės paaukuotos taurės, naudojamos aukoms (120 rb.). Dvi sidabrinės paaukuotos taurės, naudojamos mišioms (100 rb.). Keturi žibintai ir „parčia“, naudojami bažnytinei procesijai (136 rb.). Paaukuota monstrancija, puodeliai šventiems aliejams ir pirštų plovimui ant altoriaus (85 rb.). Dvi smilkyklės, įrankiai vaikų krikštijimui ir šlakstytuvai (45 rb.). Šveicariška lazdelė, Velykinė žvakė, geležinė ostijos kepiniai (35 rb.). Jėzaus Kristaus prisikėlimo iš mirusiųjų statula ir šventas paveikslas Jėzus Kristus karste (30 rb.). Prietaisas, naudojamas ligoniams ir taurės rūbai (30 rb.). Sietynai ir lempelė (70 rb.). Nauja bažnytinė vėliava (85 rb.). Aštuonios senos bažnytinės vėliavos (60 rb.). Veliumas (25 rb.). „Fereštropas“ (50 rb.). Komoda zakristijoje (75 rb.). Konfisonalės ir suoliukai (140 rb.). Trys kryžiai

(35 rb.). Statinių lentelių tvora aplink bažnyčią (300 rb.). Keturi varpai (450 rb.). Bažnyčios šventi paveikslai (400 rb.). Klebono namas (2500 rb.). Daržinė (200 rb.). Tvartas (200 rb.). Klėtis (250 rb.). Bažnyčios patarnautojų namas (1300 rb.). Statinė tvora aplink parapijos pastatus (100 rb.). Lentų ir miško medžiagos (60 rb.).

Tą pačią dieną (1915 m. liepos 28 d.) buvo surašytas ir asmeniškai naujam Palomenės kunigui M. Cijūnaičiui, gyvenusiam Palomenės dvare, priklausęs turtas. Turto surašymo komisijoje, be paties kunigo, buvo kaimo seniūnas Jurijus Greska (Griesius), gyvenęs Vilkiškių k. ir Andrius Česniukas (Čėsna) iš Beloniškių, o liudininkai – A. Zujus ir Adomas Markevičius. Turto sąraše: 40 pūdų rugių (60 rublių vertės), 120 pūdų šieno (84 rb.), 1,5 dešimtinės avižų (120 rb. vertės), 0,5 dešimtinės miežių ir vikių (30 rb.), 32 aštuntinės bulvių (256 rb.), daržovės (20 rb.), dvi komodos (42 rb.), keturios lovos (48 rb.), vienas išleidžiamas stalas (12 rb.), vienas bufetas (15 rb.), 10 valgomojo kėdžių (20 rb.), 6 svetainės kėdės (18 rb.), du krėslai (10 rb.), trys staliukai (12 rb.), vienas virdulys (9 rb.), vienas sekreteras (30 rb.), dvi lempos (3 rb.), spintelė ir stalas (5 rb.), viena brikelė (100 rb.), biblioteka iš įvairių knygų ir natų (300 rb.), bitės (12 rb.), du veidrodžiai (4,20 rb.), virtuvės ir namų rakandai (130 rb.), Siksto Dievo Motinos paveikslas (15 rb.).

Be viso išvardinto turto surašytas inventorių, kuris galėjo būti dingęs prasidėjusio karo metu: kaštoninio plauko kumelys ristūnas (vertas 500 rublių), žemaitukų veislės juoda kumelė (175 rb.), keturių mėnesių kumeliukas, gimęs suleidus su importiniu kumeliu (120 rb.), juodas darbinis arklys (50 rb.), olandų veislės karvė (120 rb.), paprasta karvė (70 rb.), devynios kiaulės (54 rb.), 30 ančių, vištų ir viščiukų (15 rb.), šeši sidabriniai arbatiniai šaukšteliai (35 rb.), rūkytų lašinių (30 rb.), kumpiai (32 rb.), 30 dešrų (15 rb.), cukrus (20,10 rb.), penkios didelės pagalvės ir keturios mažos (54 rb.), keturios antklodės (40 rb.), keturi lovų užtiesalai su pagalvėmis (14 rb.), trys tuzinai rankšluosčių (36 rb.), įvairios patalynės (130 rb.), meškėno kailiniai (165 rb.), vienkinkė brikelė (50 rb.), dvikinkė brikelė (85 rb.), angliški vienkinkiai pakinktai (30 rb.), paprasti dvikinkiai pakinktai (25 rb.), vilnonis patalas ir čiužinys (14 rb.), dvi varinės žvakidės (6 rb.), pintinės ir lagaminas (3 vnt. už 10 rb.), įvairių drabužių (už 200 rb.).

Sudarytame bažnyčios turto apraše minimi keturi varpai. Du iš Palomenėje buvusių varpų buvo nulieti Boleslovo Vernerio Vilniuje 1862 m. Tai paminėta 1864 m. sudarytame koplyčios inventoriuje. Didesnysis varpas turėjo šv. Mykolo vardą ir buvo nulietas Jono Jalavičiaus lėšomis. Jis svėrė 167½ svarų (68,5 kg). Varpo viršuje buvo nulietas įrašas lenkų kalba, nurodant meistrą ir metus: nuliejo B. Verneris Vilniuje 1862 m. (*LAL B. WERNER. WILNIE. R. 1862*). Žemiau šio teksto buvo įrašas: Šv. Mykolo garbei Jono Jalavičiaus lėšomis ir rūpesčiu (*NA CZEŚĆ S. MICHAŁA KOSZTEM I STARANIEM JANA JAŁOWICZA*). Kitas, mažesnis varpas, buvo perlietas iš suskilusio senesnio varpo ir svėrė 85½ svarų (35 kg). Ant jo buvo nulietas toks pats įrašas, kaip ir ant pirmojo varpo, nurodantis meistrą ir metus, o kitas įrašas nurodė varpo fundatorių: Kun. Jono Falkovskio lėšomis ir rūpesčiu (*KOSZTEM I STARANIEM X. JANA FALKOWSKIEGO*). Trečiasis 1864 m. inventoriuje paminėtas varpas buvo dar mažesnis ir dar neturėjo „aptaisymo“ –

tai yra tvirtinimo konsolės ir pakabos. Gintauto Žalėno manymu, šis varpelis gali būti tas pats, kuris yra išlikęs iki šių dienų ir gali būti nulieta to paties meistro. Varpelio aukštis siekia 14,7 cm, o skersmuo – 18,8 cm. Ant varpelio liemens keturiuose šonuose nulieta antikizuota profiliu pasisukusio jaunuolio galva, o graižą puošia stilizuotų lapų motyvas bei keturios gulgės³⁵. Palomenės bažnyčios varpinėje iki šiol išliko nedidelis varpas (18,5 cm aukščio ir 29,5 cm skersmens), kuris „*parapijiečių pirktas 1809 m. į tuomet- [inę] koplytėlę ant kapinaičių*“. Varpo liemens viršuje yra įrašas su nuliejimo data: *ANNO DOMINI 1809*³⁶. Du paminėti varpai, nulieti B. Vernerio 1862 m., vykstant Pirmajam pasauliniam karui (1915 m. rugpjūčio 6 d.) carinės valdžios nurodymu išvežti į Rusiją³⁷.

Kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas parašė trumpą Palomenės parapijos istoriją, kurioje naudojosi ne tik archyviniais šaltiniais, bet ir iš kitų girdėta žodine informacija:

„*Aplinkui senąją Gegužinę iš praeities buvo kelios dvarų koplyčios: Rukla, Zūbiškės, Palomenė. Ruklos ir Zūbiškių nėra nuo 1867 m. – o Palomenės koplyčia išaugo į parapiją.*

Jau Gegužinės klebonas Povilas Kolas (1906–1909) važinėjo Palomenės koplyčion ir laikydavo pamaldas Kalėdų, Velykų ir Sekminių dienomis. Taip buvo leidusi caro valdžia pagal tikybų tolerancijos manifestą iš 1905. X. 17 d.

Paskui Palomenėn važinėdavo gegužinietis kun. Juozas Bučys (1909–1928) ir sudodavo pas ponus Javorauskus. Javorauskai geruoja ir piktuoja kalbino kun. Bučį įvesti Palomenėn ir lenkiškas pamaldas. Bučys nesutikdavo. Kartais Javorauskai patys pasikviesdavo iš Kaišiadorių kelias lenkes mergas giedores – ir jos lenkiškai rėkaudavo Palomenės bažnytėlėje.

Javorauskai pradėjo skusti kun. Bučį Vilniaus vyskupijos administratoriui prel. Michalkevičiui. Michalkevičius ėmė lošti „diplomatiją“ su kun. Bučiu. Atsiuntė jam laišką ir 500 rub. bažnytėlės remontui – kartu pageidaudamas, kad kun. Bučys įvestų Palomenėn pusiau lenkiškas pamaldas: šito reikalavo lenkai ponai Javorauskai.

Kun. Bučys vėl nepasidavė.

Tada Michalkevičius jau oficialiu Kurijos raštu įspėjo kun. Bučį šitaip: „Nežiūrint mano privataus laiško ir prašymo įvesti Palomenėje dalinas lenkiškas pamaldas – Tamsta vis to nepadarai. Atrodo, kad Tamsta tyčia trukdai dalykus, kuriuos aš noriu sutvarkyti. Aš Tamstą įspėju (...), kad Tamsta išpildytum man parėdymus“.

Pagaliau 1912 m. Javorauskai su Michalkevičiumi, slapta nuo kun. Bučio ėmė organizuoti Palomenės parapiją. Skyrė Palomenėn klebonauti lenką kun. Jeleniauską – šis atsisakė. Tada skyrė paeiliui kun. Lekstutavičių, kun. Kontrymą – ir šie neatvažiavo.

Pagaliau 1915 m. Palomenėn klebonauti buvo paskirtas vikaras iš Merkinės kun. Matas Cijūnaitis – ir šis kovo 1 dieną apsigyveno Palomenėje. Prasidėjo formali Palomenės parapija. Jos įkūrimo data – 1915 m.

³⁵ Žalėnas G. Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai. – Kaišiadorys, 2008. – P. 34.

³⁶ Žalėnas G. Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai. – Kaišiadorys, 2008. – P. 37.

³⁷ LCVA, F. 377, Ap. 9, B. 34. L. 7.

Palomenės parapija susidarė iš Gegužinės, Žaslių ir Kaišiadorių parapijų pakraščių. Patys palomeniečiai ir kiti priskirti kaimai buvo šviesūs ir susipratę lietuviai – todėl ir pamaldos čia nusistovėjo lietuviškos. Ponų Javorauskų ir Michalkevičiaus kišimasis įvesti čia lenkiškas maldas – nepraėjo: pasipriešino lietuviškoji liaudis ir veiklus kun. Bučys, vėliau Kaišiadorių Kapitulos kanauninkas. Ir čia yra jo gražus nuopelnas.

Palomenės parapija pradėjo savo uolią veiklą.

1921 m. čionai Palomenėn prisiglaudė senelis lietuvis kun. Jurgis Zimkus, Paparčių bažnyčios statytojas – Vilniaus okupuotų lenkų persekiojamas, užpuolamas ir žudomas (Paparčiuose lenkininkai užpuolikai papjovė jo lietuvaitę šeimninę ir patį kunigą lovoje dusino...).

Kun. J. Zimkus pasimirė Palomenėje ir pirmasis kunigas pasilaidojo prie bažnyčios šventoriuje 1922 m.

Vėliau, 1939 m. Palomenės šventoriuje pasilaidojo senelis jubilias kun. Vincentas Valavičius, išklebonavęs čia 17 metų ir 1934 m. atšventęs savo kunigystės 50 metų.

1941 m. birželio mėn. Palomenės šventoriaus žemelė priglaudė dar jauną kun. Joną Tutiną. Tai buvo tragiškas asmuo ir kankinys. Tik prieš kelerius metus jį lenkai buvo ištrėmę iš Vilniaus krašto. Paklebonavo jisai Palomenėje porą metų, prasidėjo hitlerininkų-sovietų karas ir jo pirmomis dienomis kun. Tutinas čia Palomenėje žuvo – jį sušaudė.

Mažutė ir jauna Palomenės parapija – o turi jau tris čia palaidotus kunigus.

*Guli čionai šventoriuje ir išmirę buv. ponai Zaleskiai, Žilinskai ir Javorauskai*³⁸.

Pirmieji Palomenės parapijos kunigai buvo Motiejus Cijūnaitis, Juozapas Stasiūnas, Jurgis Zimkus ir Vincentas Valavičius. Pagal Palomenės bažnyčios metrikų knygose paliktus įrašus nuo 1915 m. rugpjūčio 23 d. iki 1916 m. balandžio 9 d. buvo kun. Motiejus Cijūnaitis, nuo 1916 m. balandžio 30 d. iki 1922 m. sausio 4 d. – kun. Juozapas Stasiūnas, nuo 1922 m. sausio 15 d. iki 1922 m. liepos 16 d. – kun. Jurgis Zimkus. Nuo 1922 m. liepos 23 d. iki 1922 m. spalio 29 d. Palomenėje vaikus laikinai krikštijo Gegužinės klebonas kun. Juozas Bučys, o nuo 1922 m. lapkričio 12 d. parapijos knygose pasirašinėjo jau ilgametis Palomenės klebonas kun. Vincentas Valavičius.

Kun. Matas Cijūnaitis buvo gimęs 1886 m. birželio 1 d. Dirvoniškių k., Joniškio parapijoje, mirė 1955 m. rugsėjo 6 d. Žasliuose, palaidotas Žaslių bažnyčios šventoriuje. Turėjo kanauninko titulą, buvo ilgametis Žaslių bažnyčios klebonas, pastatė Krivonių bažnyčią. Vaikystėje mokėsi Vilniuje, lenkų internate. Išlaikęs keturių klasių kurso egzaminą buvo priimtas į Vilniaus kunigų seminariją. Mokėsi ketverius metus, atostogaudavo Joniškyje pas kun. Stanislovą Šlamą, buvusį knygnešį, lietuvybės žadintoją. M. Cijūnaitis kunigu iššventintas 1909 m. 1909–1915 m. buvo Dysnos, Švenčionių, Stakliškių, Nočios ir Merkinės vikaras. Net septynerius metus vikaravo todėl, kad pasižymėjo lietuviška veikla. 1915–1916 m. – Palomenės klebonas, pirmasis naujosios parapijos administratorius. 1916–1923 m. – Vievio klebonas, čia pastatė kleboniją. 1923–1925 m. – Kietaviškių

³⁸ Švogžlys N. Palomenė // Kaišiadorių vyskupijos istorija, II tomas, II dalis. – Kernavė, 1967 [rankraštis].

klebonas. 1925–1946 m. – ilgametis Žaslių klebonas. Kadangi Kaišiadorių katedra dar tebebuvo statoma, Žasliuose jis 1926 m. Kaišiadorių vyskupui Juozapui Kuktai surengė įgesą. Nuo 1927 m. iki 1939 m. nuolat lydėdavo vizituojantį vyskupą po Kaišiadorių vyskupijos parapijas. Pagrindiniai jo darbai Žaslių bažnyčioje – įrengti du mūriniai altoriai, 1928 m. bažnyčios konsekracija, 1933 m. šventoriuje pastatyta Jėzaus, nešančio kryžių, koplyčią (prie kurios ir pats buvo palaidotas). 1933 m. taip pat pastatė Krivonių bažnyčią, perkeldamas senąją medinę Kernavės bažnyčią (išardyti Kernavės bažnyčios rąstai buvo atplukdyti Nerimi). Antrojo pasaulinio karo pradžioje kun. M. Cijūnaitis slėpė vietinius žydus – Žaslių dantų gydytoją Rivą Trapidienę ir jos mažametį sūnų Leibą. 1946–1949 m. praleido tremtyje Sibire. Nors buvo reabilituotas, 1949–1950 m. neturėjo tarnybos vietos ir ilgai nebuvo registruojamas. 1950–1952 m. – Krivonių klebonas, o 1952–1954 m. – vėl Žaslių klebonas, galiausiai 1954–1955 m. – Žaslių altarista.

Pirmieji krikšto metrikų įrašai Palomenės bažnyčioje padaryti gana greit nuo parapijos įkūrimo – 1915 m. rugpjūčio 23 dieną, tai yra beveik pirmąją dieną, kai Palomenės apylinkės Pirmojo pasaulinio karo metu užėmė Vokietijos kariai, išstumdami carinės Rusijos kariuomenę kartu su senąja administracija. Pirmieji trys krikšto įrašai:

1. 1915 m. rugpjūčio 23 d. kun. Motiejus Cijūnaitis pakrikštijo kūdikį, vardu Emilija. Tėvai: Žaslių valsčiaus valstiečiai Jonas ir Apolonija iš Morkūnų Stankevičiai, teisėtų sutuoktinių dukra, gimusi 1915 m. rugpjūčio 15 d. Jačiūnų kaime Gegužinės parapijos. Krikšto tėvai – Antanas Grinkevičius su Janina, Antano Suslavičiaus žmona.
2. 1915 m. rugpjūčio 23 d. kun. Motiejus Cijūnaitis pakrikštijo kūdikį, vardu Marijona. Tėvai: Žaslių valsčiaus valstiečiai Vincentas ir Ona iš Sasnauskų Repčikai, teisėtų sutuoktinių dukra, gimusi 1915 m. rugpjūčio 15 d. Pazaliesės kaime šios parapijos. Krikšto tėvai – Adomas Vaina su Magdalena, Vincento Grigaliūno žmona.
3. 1915 m. rugpjūčio 25 d. kun. Motiejus Cijūnaitis pakrikštijo kūdikį, vardu Martynas. Tėvai: Žaslių valsčiaus valstiečiai Vincentas ir Ieva iš Stalerūnų Markevičiai, teisėtų sutuoktinių sūnus, gimęs 1915 m. rugpjūčio 15 d. Paberžės užusienyje Gegužinės parapijos. Krikšto tėvai – Jonas Taparauskas su Stanislava, Jono Švenčionio žmona³⁹.

1915 m. Palomenėje buvo pakrikštyta 20, 1916 m. – 46, 1917 m. – 37, 1918 m. – 53, 1919 m. – 79, 1920 m. – 59, 1921 m. – 66, 1922 m. – 48, 1923 m. – 49, 1924 m. – 78, 1925 m. – 75, 1926 m. – 74, 1927 m. – 65, 1928 m. – 84, 1929 m. – 68, 1930 m. – 78, 1931 m. – 77, 1932 m. – 88. 1933 m. – 94, 1934 m. – 92, 1935 m. – 78, 1936 m. – 76 vaikų. Tais metais Palomenės bažnyčios pirmosios krikšto metrikų knygos įrašai baigiasi⁴⁰. Taigi, 1933–1934 m. Palomenės parapijoje kasmet gimdavo beveik po 100 vaikų.

Jungtinių metrikų knygos 1915 m. Palomenėje dar nebuvo. 1937 m. Palomenės klebonas Kaišiadorių kurijai paaiškino, kad jungtinių metrikų knygos dar nebuvo, nes

³⁹ LVIA, F. 1778, Ap. 1, B. 1, L. 50.

⁴⁰ LVIA, F. 1778, Ap. 1, B. 1.

1915 m. Palomenės parapija dar nebuvo atskirta nuo Gegužinės parapijos. Pirmasis santuokų įrašas padarytas 1916 m. vasario 13 d.: 1916 m. vasario 13 d. Palomenės Romos katalikų bažnyčioje susituokė Rumšiškių valsčiaus valstietis Antanas Taparauskas, 48 našlys iš Livintų kaimo Rumšiškių parapijos su Žiežmarių valsčiaus valstiete Emilija Paškevičiūte, 20 metų mergina iš Krušonių kaimo šios parapijos. Taip pat santuokos įrašė nurodyta, kad bažnyčioje tris kartus buvo skelbiami užsakai (sausio 30, vasario 2 ir vasario 6 dienomis), o sutuokė parapijos klebonas kun. Matas Cijūnaitis. Trečioje metrikacijos grafoje nurodyti jaunojo ir jaunosios tėvai bei liudininkai. Tėvai: Martynas ir Agota iš Dubosų Taparauskai, teisėti sutuoktiniai ir Martynas su Petronėle iš Blaževičių Paškevičiai, teisėti sutuoktiniai. Liudininkai: Jonas Sidaras, Juozas Taparauskas, Boleslovas Drulia ir daugelis kitų dalyvavusiųjų.

1916 m. kovo 5 d. kun. M. Cijūnaitis sutuokė Musninkų valsčiaus valstietį Joną Ratkevičių, nevedusį, 25 metų, iš Savarinės dvaro Žaslių parapijos su Žaslių valsčiaus valstiete Eleonora Markevičiūte, 17 metų mergina iš Palomenės dvaro šios parapijos.

1916 m. kovo 5 d. kun. M. Cijūnaitis sutuokė Rumšiškių valsčiaus valstietį Bernardą Labuką, nevedusį, 26 metų, iš Dambravos užusienio Rumšiškių valsčiaus su Žiežmarių valsčiaus valstiete Anele Tumasaitė, 22 metų mergina iš Krušonių kaimo šios parapijos.

1916 m. birželio 5 d. kun. Juozas Stasiūnas sutuokė Kauno miestietį Vaclovą Vaicekuską, nevedusį, 33 metų su Domicelė Daukšaitė, 21 metų mergina iš Būdos kaimo Palomenės parapijos (Vaicekausko mamos mergautinė pavardė buvo Tatarūnaitė).

1916 m. birželio 18 d. kun. Juozas Stasiūnas sutuokė miestietį Jurijų Ratkevičių, nevedusį 26 metų iš Palomenės užusienio, Palomenės parapijos su valstiete Juzefa Tatarūnaitė, 24 metų mergina iš Palomenės dvaro, abu Palomenės parapijos.

1916 m. lapkričio 26 d. kun. J. Stasiūnas sutuokė valstietį Vincentą Leikuską, 24 metų viengungį iš Medynų kaimo su valstiete Martyna Markevičiūte, 30 metų mergina iš Beloniškių kaimo, abu Palomenės parapijos⁴¹.

1916 m. Palomenės bažnyčioje įregistruotos 6 santuokos, 1917 m. – 8, 1918 m. – 15, 1919 m. – 24, 1920 m. – 21 (įdomu, kad merginų pavardes tais metais dar rašė ir su mergautine galūne, ir su nesiskiriančia nuo tėvo, pavyzdžiui: Domicelė Labukas, Domicelė Vilkas, Bronislava Frankonis, Kotryna Daukša, taip pat Liudvika Gulbickaitė, Ona Taparauskaitė...), 1921 m. – 18 santuokų, 1922 m. – 7, 1923 m. – 12 (jau rašoma tik su moteriškų pavardžių galūnėmis –aitė ir -ienė), 1924 ir 1925 m. – po 20, 1926 m. – 26⁴²...

Visi metrikų įrašai, kaip ir kituose parapijos dokumentuose, buvo rašomi rusų kalba. 1922 m. liepos 16 d. klebonas „*palaimino moterystės ryšį*“ jau lietuviškai (tai buvo paskutinis 1922 m. įrašas, o nuo 1923 m. – visi lietuviški). Nuo 1923 m. pradžios „Palomienies bažnyčioje“ klebonas – kun. Vincentas Valavičius.

Krikšto įrašai lietuviškai atsirado nuo 1922 m. rugpjūčio 20 d.: „*Palomenės bažnyčioje Gegužyno klebonas kun. J. Bučys pakrikštijo visomis sakramento apeigomis kūdikį, vardu Mečislavas*“. Kitoje grafoje rašoma apie tėvus: „*Prisirašiusiųjų prie Kaišiadorių*

⁴¹ LVIA, F. 1778, Ap. 1, B. 2, L. 24–26.

⁴² LVIA, F. 1778, Ap. 1, B. 2.

valsčiaus Vaclovo Vaicekausko ir Domicelės Daukšaitės, gyvenančių teisėtoje moterystėje, užsiimančių ūkininkavimu... “ Palomenės kunigus laikinai pavadavęs Gegužinės klebonas kun. J. Bučys rusiškai padarė tik savo pirmąjį įrašą, o kitus – lietuviškai. Tradicinė krikšto įrašų forma: tą ir tą dieną „*Palomienies bažnyčioje klebonas tos bažn. kun. Valavičius pakrikštijo su visomis sakramento apeigomis kūdikį vardu ...*“

Krikštas bažnyčioje reiškė ne tik vaiko pakrikštijimą tiesiogine šio žodžio prasme, bet ir jo metrikavimą, nes pagal senąją tradiciją Bažnyčia (pagal savo konfesinę priklausomybę) atliko gyventojų gimimo, vedybų ir mirties registravimą bei atitinkamų dokumentų išdavimą.

Pavyzdžiui, 1926 m. gegužės 11 d. Smilgių kaime gimusią Janiną Ivoškaitę tėvai skubėjo pakrikštyti, nes mergaitė gimė silpna, nenulaikė galvos ir jau manė, kad ji neišgyvens. Nekrikštytus vaikus ir savižudžius laidojo ne kapinėse, bet už jų tvoros. „*Tėvai ir senelė to labai nenorėjo. Rizikavo mano sveikata, kad tik būčiau pakrikštyta*“⁴³.

To meto krikšto įrašai atskleidžia ir vardų kaitą. Pavyzdžiui, 1923 m. metrikuose minimi vaikų vardai – Kazimieras, Kristina, Albinas, Jonas (net 4 vardai per metus), Adela (2), Stasys (3), Steponas, Janina, Broncia (3), Stasia (3), Domicela (2), Adolfas (3), Bronislavas (2), Ona (3), Teofila, Emilija, Stanislavas (2), Vladzia, Apolionia, Martinas, Dominikas, Alena, Vincas.

1926–1928 m. Palomenės gyventojai pradėjo vaikams duoti ne tik tradicinius krikščioniškus vardus: 1926 m. pakrikštyta Janina-Birutė (ūkininkų Žičių dukra iš Eitekonių k.), Vitautas (ūkininkų Vilkų iš Bagdoniškių k., ūkininkų Markevičių iš Palomenės kaimo), Karalus (ūkininkų Laučiūnų iš Naujalaukio vienk.), 1927 m. Vitoldas, 1928 m. Algierdas...

1937 m. Palomenės parapijoje buvo 1735 gyventojai katalikai. Parapijos klebono sąraše nurodyti parapijos gyvenviečių pavadinimai (tuometinė rašyba netaisyta, šalia kai kurių gyvenviečių senųjų pavadinimų nurodomi ir naujieji) ir gyventojų skaičius:

1. <i>Livintai</i> – 202	14. <i>Naujalaukio vienkiemiai</i> – 92
2. <i>Būda</i> – 18	15. <i>Pazaliesės kaimas-Pamiškė</i> – 152
3. <i>Aitekonyš</i> – 281	16. <i>Guručių vienkiemis</i> – 25
4. <i>Duobeliai</i> – 63	17. <i>Jegoraukos vienkiemis-Jurginė</i> – 31
5. <i>Klusų vienkiemis-Eigulija</i> – 3	18. <i>Medynų vienkiemis</i> – 46
6. <i>Krušonių kaimas-Klampinė</i> – 31	19. <i>Malinuvkos vienkiemis-Avietinė</i> – 18
7. <i>Krušonių dvaras</i> – 50	20. <i>Riešutinės vienkiemis</i> – 15
8. <i>Krušonių kaimas-Paromatis</i> – 97	21. <i>Medynai</i> – 54
9. <i>Romatas</i> – 4	22. <i>Palomenė</i> – 176
10. <i>Palomenės vienkiemiai-Lapelės</i> – 15	23. <i>Beluoniškės</i> – 68
11. <i>Živinta</i> – 39	24. <i>Palomenės dvaras</i> – 11
12. <i>Smilgiai</i> – 225	25. <i>Palomenės klebonija</i> – 8
13. <i>Bagdoniškės</i> – 11	<i>Iš viso: 1735</i>

⁴³ Janina Ivoškaitė. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

Be gyventojų katalikų parapijos teritorijoje gyveno 20 stačiatikių (Būdos kaime) ir 30 sentikių (Jegorovkos-Jurginės kaime).

Tuo pačiu laiku (1937 m.) Gegužinės parapijoje gyveno 3747 katalikai (tuometinė gyvenviečių rašyba taip pat netaisyta):

1. <i>Bučionys</i> – 191	29. <i>Nepriekšta</i> – 59
2. <i>Mykoliškės</i> – 6	30. <i>Klusai</i> – 72
3. <i>Apušinė</i> – 13	31. <i>Šilonys</i> – 151
4. <i>Nerštūpė</i> – 21	32. <i>Surveliai</i> – 35
5. <i>Penkvalakis</i> – 52	33. <i>Buckūnai</i> – 101
6. <i>Šilonių vienkiemis</i> – 13	34. <i>Zubiškių vienkiemis</i> – 17
7. <i>Paberžė</i> – 54	35. <i>Liepinė</i> – 16
8. <i>Jočiūnai</i> – 176	36. <i>Ruklos dvaras</i> – 24
9. <i>Rusiai</i> – 234	37. <i>Kalnelis</i> – 13
10. <i>Dienovidžiai</i> – 112	38. <i>Leoninė</i> – 10
11. <i>Zubiškės</i> – 26	39. <i>Juodupė</i> – 10
12. <i>Riešutinė</i> – 22	40. <i>Plentinė</i> – 18
13. <i>Auseniškis</i> – 10	41. <i>Grikialaukis</i> – 8
14. <i>Keižonys</i> – 334	42. <i>Antlomenė</i> – 18
15. <i>Rukla</i> – 181	43. <i>Zaklė</i> – 17
16. <i>Tartokas</i> – 68	44. <i>Žalias Šilelis</i> – 10
17. <i>Putriškė</i> – 90	45. <i>Svirplionys</i> – 108
18. <i>Gegučiai</i> – 7	46. <i>Dubelės</i> – 7
19. <i>Arnotiškis</i> – 36	47. <i>Kasparai</i> – 44
20. <i>Vanagiškis</i> – 106	48. <i>Kaspariškės</i> – 117
21. <i>Padaigai</i> – 79	49. <i>Gūnia</i> – 13
22. <i>Gražinė</i> – 4	50. <i>Padgūnia</i> – 29
23. <i>Galijevka</i> – 16	51. <i>Tvenkinė</i> – 13
24. <i>Vyšnialaukis</i> – 55	52. <i>Liudvikiškis</i> – 31
25. <i>Avietinė</i> – 14	53. <i>Lomeniai</i> – 237
26. <i>Kalnelis</i> – 35	54. <i>Geluoniškis</i> – 51
27. <i>Greitužė</i> – 6	55. <i>Gegužinė</i> – 152
28. <i>Barkuškės</i> – 35	<i>Iš viso: 3747</i>

Be katalikų Gegužinės parapijoje gyveno ir 312 sentikių (Perelozuose – 200, Galijevkoje – 25, Neprekštoje – 30, Žaliam Šilelyje – 9, Šilelyje – 48); 16 žydų (Senojoje Gegužinėje – 8, Tartoke – 8); 3 liuteronai (Antanaičiuose – 2, Šilosėduose – 1)⁴⁴.

⁴⁴ KŠKA. Gyventojų statistika parapijomis, 1937 m.

Gegužinės bažnyčia. A. Daukšos nuotr. XX a. pr.

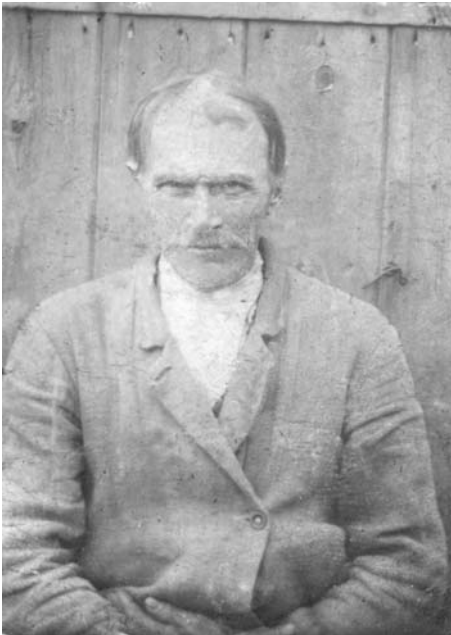
Palomenės bažnyčia (koplyčia). A. Daukšos nuotr. XX a. pr.

Kan. Matas CIJUNAITIS

Pirmasis Palomenės parapijos klebonas kun. Motiejus Cijūnaitis.

Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Jurgis Ivoška iš Smilgių kaimo (g. 1862 m.). Kai buvo organizuojama Palomenės parapija, Jurgis Ivoška organizavo bažnytinių daiktų įsigijimą. Janinos Ivoškaitės pasakojimu (J. Ivoška yra jos senelis), Palomenės bažnyčioje yra dvi procesijų vėliavos – mėlsva ir geltona; geltoną vėliavą pirkė Smilgių kaimo žmonės, ji turėjo aštuonis kaspinus, kiekvieną kaspiną pagal tradiciją nešdavo tos pačios Smilgių kaimo šeimos narys. „Savo“ kaspiną turėjo ir Ivoškų šeima.

Nuotr. pateikė J. Ivoškaitė.

Pirmasis pasaulinis karas (1915–1918 m.)

1915 m. vasaros pabaigoje karo veiksmai nuo Kauno pusės atsirito ir iki Kaišiadorių apylinkių. Dalis gyventojų artėjant frontui taip pat traukėsi į Rusiją. Rugsėjo mėnesį carinės Rusijos kariuomenė traukėsi per Palomenę. Žmonės taip pat traukėsi arba slėpėsi. Rugsėjo 7 d. laikraštis „Viltis“ rašė, kad „*Žaslių, Vievio ir kitų apylinkių pabėgėliai apsistoję miškuose palei Vilnių, kiti gi gavo prieglaudą ir pačiame Vilniuje. Pabėgėlių padėjimas apverktinas: prasidėjus rudens šalčiams ir lietums moterys ir ypač vaikai, peršalę, peršlapę, serga ir miršta*“⁴⁵. Vykstant karo veiksams sklandė įvairūs gandai. Pavyzdžiui, „Vilties“ laikraštyje buvo rašoma, kad neva mūsų metu atsitiktinai nuo kulkos žuvo Kaišiadorių klebonas kun. A. Varnas, o „*apie kun. Juozą Būčį, Gegužino kleboną, eina irgi visokių paskalių. Kalbama, kad buvęs vokiečių nužudytas ir štai dėl ko. Vokiečiai, pastebėję sodiečius, norėjusius šieno stirtą padegti, paklausę jų, kas liepęs taip daryti. Jie pasakę, kad klebonas. Kita žinia sako, kun. Būčį radę nužudytą pirmą vokiečių atėjimo. Lauksime tikresnių žinių, gal neužilgo sužinosime*“⁴⁶. Kaip 1915 m. spalio mėnesį rašė pats Kaišiadorių klebonas kun. A. Varnas: „*Aš esmi sveikas, linksmas ir gyvas*“, tarsi patvirtindamas, kad karo metu skraido ne tik kulkos, bet ir gandai. Kun. A. Varnas aprašė ir kitų aplinkinių parapijų būklę ir nuostolius: vokiečiai sukūreno Vilkiškių koplyčios tvorą, o vykstant mūsų Vilkiškėse, Vilionyse ir Miežonyse sudegė po dvi–tris gryčias ir klojimus, „*Paluomenėje tebėra kunigas; bažnyčia ir triobesiai sveiki, bažnyčioje per penkias dienas buvo vokiečių ligonbutis. Gegužino senoja ir naujoja bažnyčios teipogi ir jų triobesiai išliko čielybėje, klebonas sveikas ir gyvas jau sugrįžo savo parapijon*“⁴⁷.

Smilgiuose užaugusi Janina Ivoškaitė prisimena: „*Mama pasakojo, kad jos ir tėvo šeimos, su dauguma kaimo gyventojų, reikalaujant rusų kareiviams, traukėsi į Rusijos gilumą. Pasiekė Ašmeną. Kai frontas pasitraukė, galima buvo grįžti atgal. Kelyje į namus iš tėvo mamos atėmė arkli – senelis su vyriausiu sūnumi Kaziu buvo emigravęs į Ameriką (...) Prasidėjo ypač sunkūs laikai – trūko duonos, reikėjo pradėti statyti namus*“. Dauguma kaimo sodybų sudegė – iš 48 liko tik 8⁴⁸.

Pirmojo pasaulinio karo metų įvykius aprašinėjo Beištrakių kaimo gyventojas Simonas Geronaitis (1848–1942), kuris nedaug teturėdamas žemės dar užsiėmė staliaus darbais. Visada turėdavo už ausies užsikišęs pieštuką, kuriuo užsirašinėjo kiekvienos dienos įvykius. Turėjo prirašęs daug sąsiuvenių, tačiau jie sudegė Antrojo pasaulinio karo pabaigoje (1944 m. liepos mėnesį Beištrakių apylinkėse intensyvūs mūsų vyko apie 10 dienų). 1915 m. rugsėjo 8 d. (pagal senąją kalendorių) Simonas Geronaitis

⁴⁵ Karas Lietuvoje // Viltis, 1915 m. rugsėjo 7 d., p. 1.

⁴⁶ Karas Lietuvoje // Viltis, 1915 m. rugsėjo 14 d., p. 1.

⁴⁷ Kaišiadorys: Didžiojo karo pėdsakai (1915–1918 m.) / sud. O. Lukoševičius. – Kaišiadorys, 2015. – P. 8.

⁴⁸ Janina Ivoškaitė. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

užrašė: „Karo pradžioje Rusija paėmė bilietnikus, arklius; ėmė ir karves, reikalavo požertvovanijos pinigų, kailių ir marškonių rūbų. Pakol buvo Rusija Germanijoje, tolei buvo žmonių širdys vietoj. O kai germanai sugrąžino atgal Rusiją, tada daugelis žmonių nusigando. Prieš atėjimą germanų visi išvažiavo iš namų, daugelis susikavojo miškuose, o kiti nuvažiavo į Rusiją ir dabar tenai. Žmonės apturėjo daug nuostolių. Germanai šeria, kloja rugius arkliams po kojų, avižas šienauja, bulves kasa po daržus – tą ima, kas jiems patinka. Kone visas vištas išmušė. Kūrena ugnis atšlaimuose, skerdžia kiaules, aveles šaudo ir karves pjauna. Arklius ir vežimus nuo žmonių ima. Kam duoda kortelę, kam ir ne, arba duoda dėl juoko. Rugius sėjoms slapčia iš ryto anksti ir vakare vėlai, o dieną nemožna buvo. Nuo tos dienos spakainumo niekas neturėjo“⁴⁹.

Palomenėje 1905 m. gimęs būsimas kunigas Bronius Novelskis prisiminė, kad „1915 m. artinantis vokiečiams išbėgome į Rusiją ir apsigyvenome Smolensko gub. Roslavlio apskr., Černušų k. Tų pačių metų žiemą įstojau į lietuvių pabėgėlių prieglaudą Roslavlio mst. Prie prieglaudos buvo 2 jų klasių pradžios mokykla, kurią baigęs 1918 m. grįžau į Lietuvą“⁵⁰.

Kaizerinės Vokietijos kariuomenės stumiami carinės Rusijos kariai nuo Kauno traukėsi link Vilniaus. Kartu su jais buvo evakuojamos ir įstaigos, įmonės, vertybės. Pavyzdžiui, iš daugumos bažnyčių nuimti ir išgabenti varpai. Palomenės bažnyčios varpai nuimti 1915 m. rugpjūčio 6 d. (pagal senąjį kalendorių)⁵¹. Tą dieną policininkas Teodoras Kanašenokas, dalyvaujant Palomenės bažnyčios administratoriui kun. M. Cijūnaičiui, liudininkams Adomui Markevičiui, Jonui Žvirbliui, Benediktui Tatarūnui, nuėmė du Palomenės bažnyčios varpus (nulietus 1862 m., kurių vienas svėrė 7–8 pūdus, o kitas 3–4 pūdus), ant kurių aliejiniiais dažais užrašytas geležinkelio stoties pavadinimas ir gubernija, iš kur paimti varpai, ir išgabeno į Rusiją⁵². Tuo pačiu laiku buvo nuimti bei išvežti ir trys Gegužinės bažnyčios varpai, kurie iš viso svėrė 12 pūdų ir kainavo 336 rublius⁵³. Jau pasibaigus karui (1920 m. pradžioje) duomenis apie išvežtus varpus rinko Trakų apskrities viršininkas. 1920 m. sausio 1 d. kun. Juozapas Stasiūnas surašė protokolą dėl Palomenės varpų išvežimo į Rusiją. Palomenės bažnyčios komiteto liudijimu iš Palomenės bažnyčios išvežti du varpai: 1. 7–8 pūdų svorio varpas, pagal žmonių pasakojimus kainavęs apie aštuonis šimtus rublių sidabru; 2. 3–4 pūdų svorio, kainavęs keturis šimtus rublių sidabru. Gyventojai pageidavo, kad tie patys varpai būtų grąžinti Palomenės bažnyčiai. Protokolą patvirtino Palomenės bažnyčios komiteto nariai Benadas Stanislauskas iš Palomenės, Motiejus ir Kazys Ivoškos iš Smilgių, Motiejus Markevičius iš Beloniškių. Įdomu, kad tik Kazimieras Ivoška pasirašė pats, o kiti, kaip nemokantys rašyti, prie savo pavardžių padėjo po du kryželius. Porą kryželių prie protokolo pridėjo ir Adomas

⁴⁹ Gustaitis R. Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynas. – Kaišiadorys, 2001. – P. 139.

⁵⁰ http://www.kaisiadoriu muziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Novelskis_Bronislovas

⁵¹ Žalėnas G. Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai. – Kaišiadorys, 2008. – P. 53.

⁵² LCVA, F. 377, Ap. 9, B. 34. L. 7.

⁵³ LCVA, F. 377, Ap. 9, B. 34. L. 17.

Markevičius, kuris ir prieš keletą metų išvežant varpus dalyvavo surašant protokolą. Tuo pačiu metu Gegužinės parapijos klebonas kun. J. Bučys taip pat patvirtino, kad iš Gegužinės bažnyčios buvo nuimti ir išvežti 3 varpai, svėrę 12 pūdų ir tuo laiku kainavę 336 rublius (po 70 kapeikų už svarą)⁵⁴.

Beveik nežinoma atsiminimų, kuriuos apie karo veiksmus šiose apylinkėse būtų užrašę patys kariaujantieji. Lietuvos A. Gintnerio, kuris tarnavo Rusijos kariuomenėje tiltų statytoju, atsiminimuose užfiksuotas pasakojimas, kaip vokiečių dalinys persikėlęs per Neries upę ties Gegužine ruošėsi traukti link Kaišiadorių geležinkelio, o rusų batalionas jį surado miškuose. Pora vokiečių tuomet žuvo, kiti paimti į nelaisvę. Su jais buvęs vienas žydas (greičiausiai Gegužinėje gyvenęs Naftalis, pristatęs vokiečiams maisto) buvo sušaudytas⁵⁵.

Fronto linijoje vyko mūšiai ir daugelyje kaimų liko palaidoti žuvusieji kariai. Pagal 1921 m. surinktus duomenis Kaišiadorių valsčiuje Palomenės apylinkėse buvo šie Didžiojo karo karių palaidojimai: Miežonių kaime – palaidoti 2 žmonės (1 – Domininko Tomkaus laukuose, neaptvertas kapas užėmė 3 aršinus ilgio ir 2 aršinus pločio žemės, kapą prižiūrėjo Miežonių kaimo gyventojai; 1 – Antano Ambrazo laukuose); Paliepio vienkiemyje – 1 žmogus (valstybiniame miške, kuris anksčiau priklausė grafui Tiškevičiui, kapas buvo aptvertas, jį prižiūrėjo miško eigulys Bagdanavičius); Krušonių dvare – 16 žmonių (Justino Strumilos laukuose, aptvertos kapinės užėmė 6 sieksnius ilgio ir 3,5 pločio, prižiūrėjo Krušonių dvaras); Smilgių kaime – 14 žmonių net dešimtyje skirtingų vietų (2 – Kazio Voškos (Ivoškos ?) laukuose, 1 – Stasio Taparausko laukuose, 1 – Kazio Ivoškos laukuose, 2 – Miko Ivoškos darže, 3 – Stasio Vasiliausko darže, 1 – Domininko Ivoškos žemėje, prie kaimo; 1 – valstybinėje žemėje prie miško, prižiūrėjo miškų eigulys Ivoška, 1 – bendroje Smilgių kaimo ganykloje, 1 – Andriaus Ivoškos laukuose, 1 – valstybiniame miške, prižiūrėjo miškų eigulys Kazys Ivoška); Dubelių kaime – 1 žmogus Antano Jaromskio darže; Pazaliesės kaime – 1 žmogus Teklės Leikauskienės laukuose; Šafarnės viensėdyje – 1 žmogus Juozo Pupalaigio darže; Vilkiškių kaime – po 1 žmogų Jono Šiškos ir Adomo Jakšto daržuose, Šaknių kaime – 1 žmogus Adomo Gleščinsko darže. Gretimame Žaslių valsčiuje taip pat buvo nemažai palaidojimų: Slabados kaime – 9 žmonės šešiose vietose (1 – Jurgio Markevičiaus lauke, 1 – Kazio Raudeliūno darže, 2 – Rozalijos Nartovtienės darže, 2 – Jono Laučiūno lauke, 2 – Andriaus Trakimo darže, 1 – Rozalijos Nartovtienės darže); Kaspariškių kaime – 1 žmogus Jadvygos Čekavičienės lauke; Klūsų kaime – 13 žmonių (10 – Jono Griesiaus, 3 – Kazio Griesiaus daržuose).⁵⁶

Apylinkėse žuvę vokiečių kareiviai 1925 m. buvo surinkti ir perlaidoti vienoje vietoje, šalia Šilonių kaimo kapinių. Jie čia buvo suvežti nuo Antanaičių, Gegužinės, Bučionių ir kitų kaimų. Karių perlaidojimu rūpinosi Vokietijos ambasada, dirbo vietiniai žmonės (1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę iš Vokietijos buvo atvažiavęs žmogus, kurio

⁵⁴ LCVA, F. 377, Ap. 9, B. 34. L. 6, 17.

⁵⁵ Gustaitis R. Kaišiadorių regiono žydai. – Kaišiadorys, 2001. – 160, 162.

⁵⁶ LCVA, F. 377, Ap. 9, B. 29. L. 108–111.

senelis ar prosenelis buvo palaidotas šiose kareivių kapinėse)⁵⁷. Iki šių laikų (2015 m.) Šilonių kaime išlikusios Pirmojo pasaulinio karo kareivių kapinės yra šalia veikiančių kaimo kapinių. Kareivių kapinių ribas žymi žemės sampilas, kurio aukštis nuo 0,5 iki 1 metro, o plotis apie 1,5 metro. Kapinėse yra 29 antkapiniai kryžiai, išdėstyti eilėmis. Įrašai paminkluose rodo, kad dauguma čia palaidotų karių žuvo 1915 m. rugpjūčio 22 d.⁵⁸ Įrašai paminkluose daryti vokiečių kalba. Pavyzdžiui, viename iš paminklų įrašyta 1915 m. rugpjūčio 22 d. žuvusio P. Lembkės pavardė, karinis dalinys ir jo žuvimo data, taip pat priedas apačioje, kad čia palaidotas dar vienas nežinomas vokiečių kareivis:

WEHRM. FR. LEMBKE

2. R. J. R 9 † 22.8.15

1 UNBEKANNTER

DEUTSCHER KRIEGER

Be žuvusiųjų kareivių 1920 m. rugsėjo mėnesį buvo skaičiuojami ir vietinių gyventojų karo metu patirti materialiniai nuostoliai. Kaišiadorių (Trakų) apskritis vėlavo surinkti šiuos duomenis „iš tos priežasties, kad paskutiniu metu valsčių valdybos yra labai apkrautos darbu būtent: pirmoje eilėje neatidėliojant stovi mobilizacijos ir rekvizicijos reikalais“⁵⁹ (mat apskrities ribose tebevyko Lietuvos nepriklausomybės kovos prieš Lenkijos kariuomenę, tad pirmaeilis dėmesys buvo skiriamas kariuomenės aprūpinimui). Kaišiadorių valsčiuje Pirmojo pasaulinio karo metu buvo sunaikinti 105 gyvenamieji namai, 198 tvartai, 50 kluonų, 41 svirnas, iš viso 394 pastatai. Jau 1920 m. daugumą jų gyventojai planavo atstatyti. Tuo metu Kaišiadorių valsčiuje buvo 15 kalvių, 2 šaltkalviai, 7 mūrininkai, 8 dailidės, 14 stalių (kitoje vietoje minimi 22), 2 skardininkai („blėkoriai“), 2 stikliai („stiklioriai“), 2 elektrotechnikai, 18 kurpių ir 18 siuvėjų. Valsčiuje buvo tik viena lentpjūvė, medienos trūko, o „visos medžio liekanos sunaudota kurui vokiečių kariuomenės“.

Daugiausia pastatų buvo sunaikinta kaimyniniame Žaslių valsčiuje – beveik 600 (Žaslių valsčiui priklausė ir Zūbiškių bei Gegužinės apylinkės iki pat Ruklos). Kaip pavyzdį galėtų paminėti Krivonių kaimą, kuriame smarkiai nukentėjo 26 šeimos. Visos jos karo metu neteko gyvenamųjų namų ir tvartų, o daugelis – ir klėčių bei kluonų. Beveik visi gyventojai dar tais pačiais metais ir vėliau planavo atstatyti gyvenamuosius namus, daugelis ir tvartus, beveik pusė – kluonus, pora šeimų – klėtis. Kiekvienai sodybai tam reikėjo nuo 20 iki 60 medžių, o lėšomis – nuo 1000 iki 6000 auksinų. Pavyzdžiui, Martynui Staninai sudeginta „grinčė“ (t. y. gyvenamasis namas), „dangtis“ (t. y. tvartas) ir klėtis, kuriuos jis planavo atstatyti, tačiau tam reikėjo 50 medžių ir 4000 auksinų. Ignas Taparauskas, Jonas Verbickas, Adomas Markūnas, Motiejus Stanina, Motiejus Markūnas, Banadas Kaduševičius, Stasys Janiulis, Jokūbas Bagdanavičius, Ieva Staninaitė (*Jieva Staniniukė*), Jonas

⁵⁷ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 65.

⁵⁸ Kaišiadorys: Didžiojo karo pėdsakai (1915–1918 m.) / sud. O. Lukoševičius. – Kaišiadorys, 2015. – P. 26.

⁵⁹ LCVA, F. 377, Ap. 7, B. 240. L. 220.

Matačiūnas, Andrius Stanina ir Mykolas Janiulis, Motiejus Janiulis, Jokūbas Janiulis, Jonas Gerbutavičius, Kazimieras Janiulis, R. Janiulaitė, Jonas Nartautas ir Jonas Pupalai-gis neteko visų keturių sodybos pastatų, Stasys Markūnas, Motiejus Gulbickas, Adomas Janiulis, Adomas Konstantinavičius ir Juozas Markūnas – trijų⁶⁰.

Kaip karų atspindys yra tautosaka, ypač liaudies dainos, kurias Palomenės apylinkėse perduodavo iš kartos į kartą. Pavyzdžiui, Lomenių kaime užrašyta daina:

Žaliam beržynėly paukšteliai čiulbėja,

O jauni berneliai in karužį joj(a).

– Oi jojam, jojam, jodami dūmojam,

O kur mes paliksim savo mergužėl(es).

Palikau mergelę pas seną tėvelį,

O pats iškeliavau į svetimą šal(į).

Pirmojo pasaulinio karo metais (1915–1918 m.) miškų priežiūroje egzistavo didžiulė netvarka. Kaišiadorių apylinkėse vokiečių okupacijos metu eigulių dirbęs Stasys Šocikas prisiminė: „Eiguvą teko priimti tokiu būdu, kad pora gretimų eiguvų eigulių, jau susipažinusių su naująja tvarka, nurodė jam jo eiguvos rubežius ir paaiškino visą tvarką. Eiguvos viduryje – netvarka. Visur pilna paliktų nukirstų ir išvežtų ar sugamintų medžių viršūnių ir šakų. Tą pat dieną ateina pora piliečių su girininko rašteliais–orderiais. Orderio viršuje pora atspausdintų žodžių, paskui ranka prirašyta, kad tiems piliečiams, už 24 markes kiekvienam, parduota po 12 eglių iki 36 centimetrų storio. ... Pusdienį rinkęsi, pagaliau iš visos eiguvos ploto abudu piliečiu išsirinko po 12 gražiausių eglių. Storį, kad nebūtų storesnės kaip 36 cm, teko iš akies nustatyti. Jokių žerglių ir kitokių medžiams matuoti įrankių girininkas nedavė. Tokių įrankių nebuvo visą okupantų valdymo laikotarpį, ir parduotus medžius visuomet tekdavo matuoti „iš akies“. Pasirinktus medžius Stasys, kaip jam buvo paaiškinta, žymėjo: pratašo medį krūtinės mate ir kelme, pratašytoje vietoje su mėlyna kreida užrašo numerį. Vienam piliečiui 12 štukų nuo 1 iki 12 numerio, antram piliečiui taip pat 12 štukų nuo 1 iki 12 numerio. Pas eigulį jokio dokumento nelieta, nes girininko raštelį pas save turi laikyti pirkėjas. ... Pirkėjai vėl renkasi gražiausius medžius, nuleidžia juos, kamieną pasiima, o viršūnę su šakomis palieka. Atvyksta pats girininkas valdžios reikalams medžių pasirinkti, be jokio raštelio nurodo eiguliui kuriuos medžius leisti darbininkams kirsti, liepia juos mėlyna kreida sužymėti vėl nuo pirmo iki paskutinio numerio ir važiuoja toliau. Girininkas tik vieno žiūrėdavo: kad visi likę kelmai turėtų mėlyna kreida užrašytus numerius, bet kam, būtent, tie medžiai parduoti – nesijdomaudavo“. Vokiečių valdžia medieną gabeno į Vokietiją, o ir vietiniams pardavinėjo gana pigiai, „bet piliečiai turėdavo jį „tepti“. Įpratę rusų valdininkus „tepti“, žmonės pačiu „tepimu“ nesistebėjo, stebėjosi tik vokiečio besotiškumu. Atneša pilietis svarą sviesto, – mažoka. Dešimt kiaušinių taip pat nedaug. Gerą brusą lašinių priimdavo virtuvėje šeimnininkė kiek raukydamasi, suprask, mažai. Ir dar tą „tėpalą“ ne pačiam girininkui įteikdavo, o virtuvėje šeimnininkei. Šeimnininkė per girininko palydovą-kareivį informuodavo girininką kiek ir ko kuris pilietis atnešė. Mažai

⁶⁰ LCVA, F. 377, Ap. 7, B. 240. L. 260–270.

atnešei, – mažai ir miško gausi pirkti, o ko gero ir visai negausi, koks girininko ūpas. Bet kiekvienas pilietis „tepalą“ virtuvėje šeimininkei atidavęs, raštinėje su girininku turėdavo kalbėti ir daryti tokį veidą, lyg kyšio jam visai nebūtų atnešęs“. Eiguliai taip pat turėjo „tepti“ girininką. „O kyšius eiguliai turėdavo duoti dėlto, kad jiems patiems prie šitokios miško pardavimo sistemos, jeigu tik jie tai suprasdavo, buvo leidžiama parduoti miško kiek tik kuris eigulis norėdavo. Pakakdavo gi ant medžių užrašyti numerius ir kirsk kiek tinkamas... Metinių eiguvų revizijų nebūdavo. Nes kas, pagaliau, galėtų tokioje netvarkoje susigaudyti. Juk medžiai iš anksto, kaip kad dabar daroma, nebuvo numeruojami. Jokių apskaičiavimo lapų taip pat nebuvo rašoma. Pas eigulį jokių dokumentų–įsakymų nelikdavo. Senieji, buvusios rusų imperijos eiguliai, matydami tokį palaidumą, žinoję, kad rusų laikais taip pat galima būdavo eiguliui šmugeliauti valdžios mišku, stebėjosi ne dėl to palaidumo ir netvarkos, bet dėl to, kad prie vokiečio buvo galimos dar platesnės savavaliavimo sistemos. O miškavagysčių labai labai retai pasitaikydavo. Nes vokiečiai pats padarydavo teismą: sugautą miškavagį primušdavo vietoje ligi sąmonės nustojimo, arba primušdavo ir dar įskųsdavo vokiečių žandarams, ir toks miškavagis po savaitės kitos jau gyvendavo Vokietijoje, darbininkų lageriuose. Vokiečiai taip neapkęsdavo miškavagių, kad būdavo pasiryžę juos dantimis sudraskyti. Vokiečių girininkas labai mėgdavo medžioti. Jokių medžioklės taisyklių nesilaikydavo. Medžioklės laiko taip pat nežiūrėjo. Kartą vidurvasarį vieną dieną nušovė dvi stirnas.

Praslinko apie trejetas metų. Vokiečiai staiga pradėjo nykti, tirpti, lyg pavasario sniegas. Rytuose ir pietuose pradėjo tarškėti bolševikų kulkosvaidžiai. Iš kažin kur į jau Nepriklausomą Lietuvą brovėsi „broliai“ lenkai. Ir vieną gražią dieną eigulis Stasys Šocikas nuvykęs savo eiguvon už galvos susigriebė: miškas pilnas vietos gyventojų, be jokių raštelinių kertančių mišką.

– Vyrai, šimts gegučių! Ką darote? Ar jums gyventi nusibodo?

Šie tik juokiasi.

– O tu eik namo, – pasakė jie eiguliui. – Matai tos eglės viršūnę? Labai greit gali joje pasisūpauti. Vokiečiais negąsdink, nes dabar jau po vokiečio. Bolševikai ateina.

Eigulis Stasys parspūdino namo. Tą pat dieną jis sužinojo, kad kaimyninės eiguvos eigulis vakare buvo nušautas per langą nežinomų piktadarių savo namuose⁶¹.

Išnykus carinei priespaudai nebeliko suvaržymų ir dėl mokyklų gimtąja lietuvių kalba. Vokiečių valdymo metais apylinkėse buvo pradėtos steigti mokyklos – Palomenėje, Zūbiškėse, Smilgiuose, Šilonyse... Šilonyse vaikus ėmė mokyti tame pačiame kaime gyvenęs Kazys Matačiūnas, kuris vertėsi statybininko amatu. 1916 m. lapkričio mėnesį vokiečių valdžia dirbti Šilonių mokykloje paskyrė Oną Ivoškaitę iš netolimo Smilgių kaimo. Ji ir Antanina Zujūtė (kuri taip pat buvo kilusi iš Smilgių kaimo), remiamos Gegužinės klebono kun. Juozo Bučio, Vilniuje baigė lietuvių „Ryto“ draugijos mokytojų kursus. Mokykla nuolatinių patalpų neturėjo ir kas kelios dienos pamokos vykdavo vis kitoje gryčioje. Kartais vaikai su savimi nešdavosi ir suolus, o stalų iš viso nebuvo⁶².

⁶¹ Piliponis J. Tai buvo prieš 20 metų (Iš eigulio St. Šociko atsiminimų). // Mūsų girios, 1937, Nr. 12, p. 672–677.

⁶² Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 164–165.

Vienas iš Palomenės istorijai svarbių klausimų yra jos mokyklos įkūrimo data. Kai kur rašoma, kad ji buvo įkurta 1915 m., kitur – kad 1917 m. Vis tik mokyklos pradžia reikėtų laikyti 1915 metus. Apie tai rašė kraštotyrininkas Jonas Laurinavičius, taip pat Palomenės mokyklą 1938 m. baigusi istorikė Janina Ivoškaitė. Pirmasis Palomenės mokyklos mokytojas buvo Faustas Kirša, kuris 1915 m. baigė pedagoginius kursus Vilniuje ir pradėjo mokytojauti Palomenėje. Mokykla buvo įrengta ūkininko, kuris karo metu pasitraukė į Rusiją, namuose. Penkis keturviečius suolus padarė M. Begonis iš Bagdoniškių, o lentą atvežė iš Gegužinėje buvusios mokyklos. Susirinko apie 30 vaikų, kurie mokėsi rašyti, skaityti, skaičiuoti. Tikybos mokė vietinis klebonas, pas kurį mokytojas ir gyveno. F. Kirša kaime rengdavo gegužines, subūrė chorą, mokė liaudies šokių, žmonėms skaitė savo eiles⁶³. J. Ivoškaitė Lietuvos valstybės istorijos archyve rado tris dokumentus („liudymus“), išduotus 1916 m. kovo 6 d. Palomenės mokytojų kursus baigusioms mokinėms. Šiuos baigimo pažymėjimus pasirašė kursų globėjas kun. Motiejus Cijūnaitis (kuris nuo 1915 m. ir buvo Palomenės parapijos klebonas) bei mokytojas Faustas Kirša, kuris pasirašė kaip Palomenės kursų mokytojas⁶⁴. Palomenės kursų pažymėjimus gavo Marijona Bublytė iš Eitekonių kaimo, Emilija Taparauskaitė iš Smilgių kaimo ir Marijona Černiauskaitė iš Beloniškių kaimo. Baigdamos kursus jos laikė „išleidžiamuosius kvotimus“ iš tikybos, lietuvių kalbos, aritmetikos, istorijos, geografijos, gamtos, dailės, piešimo ir gimnastikos. Kaip „Ryto“ lietuvių švietimo draugijos atstovas Faustas Kirša Palomenėje įkurtoje mokykloje mokė ne tik vaikus, bet vedė ir pedagoginius kursus, kurių baigimo pažymėjimus 1916 m. kovo mėnesį gavo ir jau minėtos trys moterys. Viena iš jų – Marijona Bublytė – 1916 m. rudenį pradėjo mokytojauti Smilgiuose⁶⁵. Taigi, Palomenės mokyklos įkūrimo data reiktų laikyti 1915 m., o pirmuoju mokytoju – Faustą Kiršą, kuris vėliau tapo žymiu poetu. 1915–1916 m. Palomenės mokykloje mokėsi 14 berniukų ir 7 mergaitės. 1917 m. mokykloje suvaidinta pjesė „Į mokslą“⁶⁶.

1915–1916 m. Palomenės parapijoje mokyklos buvo Palomenėje (mokėsi 21 vaikas), Eitekonyse (25 vaikai), Guruliuose (38 vaikai) ir Krušonyse (18 vaikų), tačiau kitais metais beliko viena mokykla su 40 vaikų. Gretimose Gegužinės apylinkėse 1917–1918 m. mokyklos buvo Rusiuose, Šilonyse, Jačiūnuose, Lomeniuose⁶⁷. Dar prieš karą įkurta Gegužinės mokykla Pirmojo pasaulinio karo metais buvo perkelta į Bučionių kaimą, nes Gegužinės mokyklos pastate įsikūrė vokiečių karinė tarnyba. Bučionyse mokytoja tapo Antanina Zujūtė, kilusi iš Smilgių kaimo. Su Gegužinės klebono kun. Juozo Bučio parama ji Vilniuje baigė Vilniaus krašto lietuvių draugijos „Rytas“ mokytojų kursus. Bučionyse ši mokykla išbuvo iki 1920 m.⁶⁸

⁶³ Laurinavičius J. Faustas Kirša Palomenėje // Į komunizmą, 1972 m. gruodžio 12 d., p. 2.

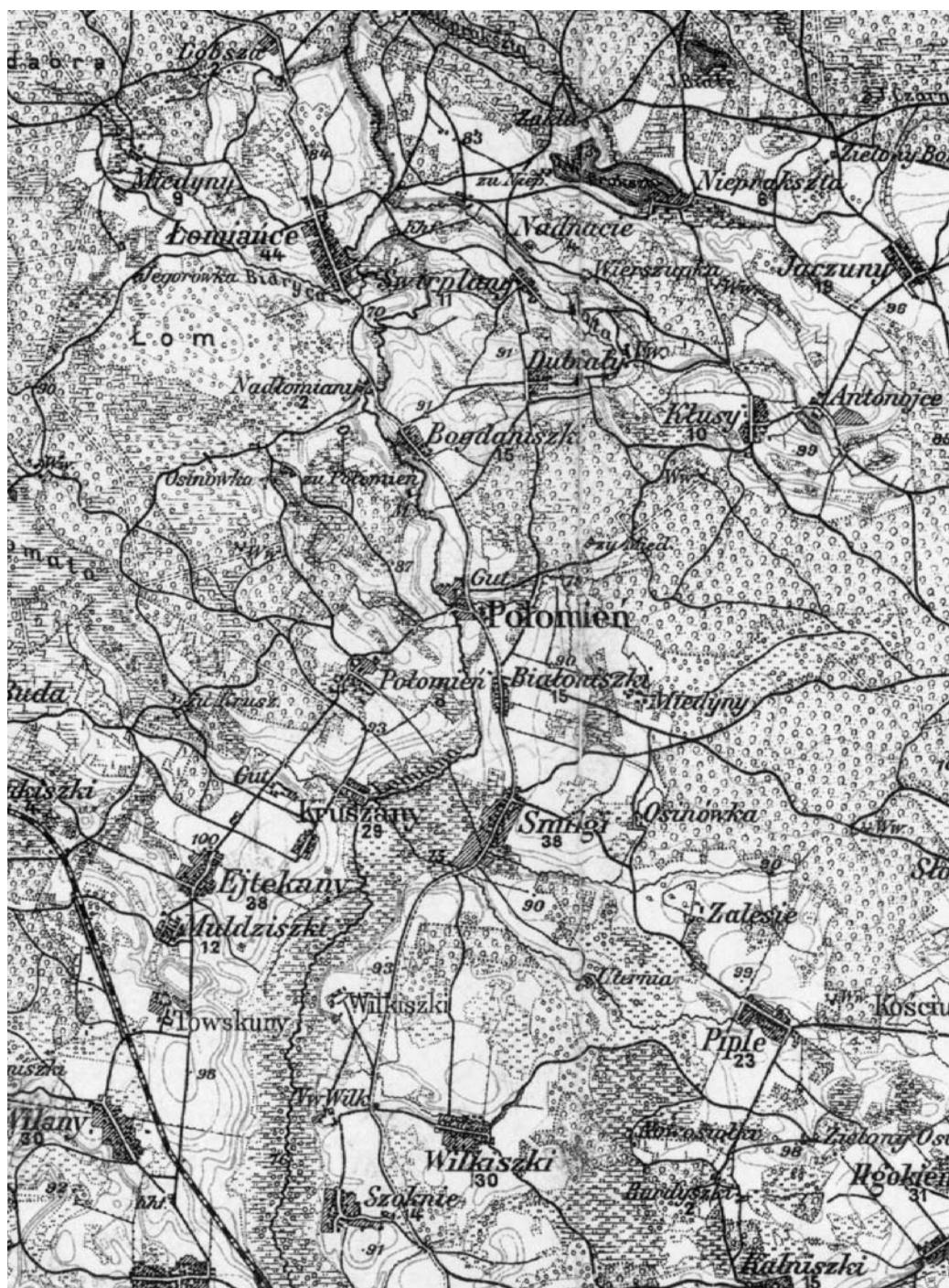
⁶⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1224. L. 231.

⁶⁵ Ivoškaitė J. Palomenės pradinės mokyklos priešistorė ir istorijos bruožai // Tautotyros metraštis. T. I. – P. 62–64.

⁶⁶ KŠM, B. 17, L. 2.

⁶⁷ Kanevičius P. Pirmosios lietuviškos mokyklos Kaišiadorių rajone // Į komunizmą, 1966 m. rugsėjo 29 d., p. 3.

⁶⁸ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 181.

1916 m. vokiško karinio žemėlapis fragmentas.

1915 m. Lietuvą okupavus Vokietijos kariuomenei Kaišiadorys tapo apskrities centru. 1916–1917 m. atvirukas.

1918 m. sausio mėnesį vokiečių kareiviai per Žaslius, nuo Gegužinės link Mijaugonių, lydi prancūzų belaisvius.

L'arrivée à Zosle, en Lithuanie, le 12 janvier 1918, des six cents otages pris par l'ennemi parmi les notabilités des régions de France occupées.

Kaišiadorių parapijos klebonas kun. Alfonsas Varnas su apylinkės mokytojų grupe 1918 m. Centre sėdi kun. A. Varnas ir A. Butrimavičius, antroje eilėje stovi V. Kaveckas (iš kairės), J. Jurkūnas (iš dešinės). Dešinėje sėdi vokiečių administracijos pareigūnas.

Kaišiadorių valsčiuje 1918–1940 m.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui 1918 m. lapkričio mėnesį pradėjo kurtis valstybės ir savivaldos institucijos. Kaišiadorių apskrityje daugelis savivaldybių kūrėsi kaip parapijų komitetai, todėl pradžioje susikūrė ir Palomenės parapijos komitetas. 1918 m. pabaigoje Kaišiadorių apskrities viršininko Vlado Mongirdo raporte apie padėtį apskrityje rašoma, kad Palomenėje „*rinkikų susirinko 90. Pastatė kandidatus iš kiekvieno sodžiaus ir išrinko komitetą iš 15 žmonių. Mišką kerta, sako dabar galima. Žmonės skundžiasi, kad dvarponis Strumilo viską nuo vokiečių supirkinęs sau: grūdus, šilką, bulbes ir t. t.*“⁶⁹ Tačiau netrukus Palomenės apylinkės priskirtos naujai susikūrusiam Kaišiadorių valsčiui, kuris apėmė teritoriją nuo Lomenių kaimo šiaurėje iki Kiemelių pietuose. Šiauriau nuo Palomenės paneriuose buvusios gyvenvietės (Rukla, Gegužinė, Zūbiškės, Neprekšta ir kitos) priklausė Žaslių valsčiui.

1918 m. lapkričio mėnesį pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui kariniai veiksmai nesibaigė. Įvairios politinės ir karinės jėgos aktyviai veikė siekdamos skirtingų tikslų. Kaišiadoryse 1918 m. lapkričio 23 d. susikūrė Kaišiadorių parapijos (valsčiaus) komitetas, kuris siekė atstovauti gyventojų savivaldai. Jau po poros dienų prie Kaišiadorių geležinkelio stoties sovietinei Rusijai atstovaujantys bolševikai surengė mitingą, kuriame ragino pašalinti „buržuazinę Lietuvos tarybą“. Gruodžio 11 d. kitame mitinge prie geležinkelio stoties bolševikai (komunistai) vėl ragino žmones kurti „savo“ tarybas. Gruodžio 30 d. toje pačioje vietoje įvyko jų eilinis mitingas, Kaišiadoryse aktyviai pradėjo veikti bolševikų revoliucinis komitetas. Pirmieji jo vadovai buvo Aleksandras Jakševičius, Petras Vasiliauskas. 1919 m. sausio mėnesį šį komitetą išvaikė Kaišiadoryse dar tebebuvę vokiečių kareiviai⁷⁰. Kaišiadoryse buvęs bolševikų revoliucinis komitetas turėjo 7 ginkluotus milicininkus ir bandė plėsti agitacinę bei kitokią antivalstybinę veiklą apskrityje. Įsitvirtinę Kaišiadoryse bolševikai planavo žygiuoti į Kauną, tačiau vietiniai gyventojai bolševikų nerėmė ir revoliucinio komiteto veikla nepasitikėjo⁷¹.

Aktyvios Lietuvos kariuomenės kovos 1919–1920 m. vyko su sovietinės Rusijos ir Lenkijos kariuomenėmis. 1919 m. sausio 5 d. bolševikai užėmė Vilnių ir ėmė stumtis link Kauno, siekdami jį apsupti ir sugriauti Lietuvos valstybės kuriamąjį darbą. 1919 m. sausio 10 d. sovietinės Rusijos kariuomenė pasiekė Vievį, o sausio 11 d. – Žaslius. Čia jie ir buvo sustabdyti. Žaslius raudonarmiečiai užėmė 1919 m. sausio 12 d. ir išlaikė keletą mėnesių, kol 1919 m. balandžio 4 d. po įnirtingų mūšių ties Žaslių geležinkelio stotimi Lietuvos kariuomenė juos išstūmė atgal į Rytus. Užimtose vietose bolševikai kūrė savo revoliucinius komitetus, perėmė valdžią, vykdė produktų rekvizicijas, gyventojams

⁶⁹ Morkūnaitė A. Iš vietos savivaldos kūrimosi Kaišiadorių apskrityje 1918 metais // Kaišiadorys: miesto ir apylinkių praeitis: straipsnių rinkinys / sudarė O. Lukoševičius. – Kaišiadorys, 1999, p. 73.

⁷⁰ Laurinavičius J. Kaišiadorių miesto kronika 1590–2010. – Kaišiadorys, 2011. – 12–13.

⁷¹ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920. – Vilnius, 2004. – P. 46.

uždėdavo kontribucijas⁷². 1919 m. kuriam laikui nusistovėjusi riba tarp lietuvių ir bolševikų ėjo per Bučionis (prie Neries), Krivonis, Rečionis⁷³. Žasliuose veikė bolševikų V šaulių pulkas, o miestelyje laikėsi apie 300 jo karių⁷⁴. Kai bolševikai įsitvirtino Žasliuose, Kaišiadoryse jų šalininkai, anot tuometinio apskrities viršininko Broniaus Stasiūno, „nutarė pakelti Kaišiadoryse triukšmą ir pabėgti. Ir štai vieną naktį jie nukovė tuoj už Kaišiadorių vieną vokiečių kareivį, kitą sužeidė ir pabėgo į Žaslius, kur jau stovėjo raudonosios kariuomenės dalys (...). Didžiausias bolševikų veikėjas tais laikais Kaišiadoryse buvo Mykolas Kunickis iš Šaknių kaimo. Namie kalbėjo lenkiškai, Šakniai yra lenkuojantis kaimas. Jisai 1920 m. grįžo į savo tėviškę, pasidavė valdžiai ir 1920 m. spalio 12 d. davė apskrities viršininkui tokį parodymą: ... Pabuvęs kiek Rusijoje aš įsitikinau, kad bolševikai nėra tinkami darbininkų gynėjai, todėl mečiau su jais bendradarbiavimą ir pabėgau Minsko gubernijon, kur vėliau atėjo lenkai (...) Pas lenkus aš netarnavau, į lenkų valdžią žiūrau kaipo į buržuazinę ir jai nepritariu. Esu ūkininkas mažžemis ir tekorius, negaliu pritarti lenkų šlėktai (...) Aš pripažįstu, kad tam tikru laiku esu klydęs, nes tam kaltas yra laiko ūpas ir daug neaiškumų, bet tą klaidą jau gan netrumpas laikas kaip supratau, už klaidas nukentėjau ir dabar vienintelis mano troškimas, tai dirbti Lietuvos valstybės naudai, kurios valdžia mums yra visai atitinkama (...)“⁷⁵ Lietuvos milicijai ir kariuomenei kurį laiką padėjo po karo pasilikę vokiečių kareiviai, tačiau jie galutinai iš Kaišiadorių stoties išvyko 1919 m. liepos 7 d.⁷⁶

Lenkijos kariuomenė Palomenės apylinkes pasiekė nuo Ukmergės pusės. 1919 m. rugsėjo mėnesį lenkai suėmė ir įkalino Gegužinės parapijos kleboną kun. Juozą Bučį⁷⁷. 1919 m. spalio 1 d. „Lenkai perėję per Nerio upę užėmė Gegužyno miestelį. Lenkų žvalgai pastebėti ties Paluomene (7 klm. į šiaurę nuo Kaišiadorių)“. Spalio 3 d. „įvyko smarkesnis su lenkais susirėmimas ties Gegužyno miesteliu“. Tuo pačiu laiku lenkai puolė Kaišiadorių kryptimi nuo Vievio, Strėvininkų⁷⁸.

Tuo pačiu metu, kai Lietuvą puolė Lenkijos kariuomenė, visoje Lietuvos teritorijoje veikė slaptos karinės lenkų organizacijos, ruošusios sukilimą. 1919 m. pradžioje įkurta lenkų karinė organizacija (P. O. W.), kuri suskirstė Lietuvą į 13 apskričių, apskritys suskirstytos į 3–4 komendantūras, o komendantūros – į kaimus. Lygiagrečiai su P. O. W. veikė Nemuno šaulių organizacija (O. S. N.). Buvo nustatyta, kad į rytus nuo linijos Gegužinė–Palomenė–Kaišiadorys veikia O. S. N., o į vakarus – P. O. W. Šios organizacijos tiksluose buvo rašoma: sujungta ir nepriklausoma Lenkija su išėjimu į jūrą (kalbama apie Lietuvos pajūrį). Organizacija Lietuvoje ruošė sukilimą, siekdama perimti valdžią. Jos veiklos metodai buvo kiršinti visuomenę, kelti nepasitikėjimą Lietuvos valdžia,

⁷² Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920. – Vilnius, 2004. – P. 34.

⁷³ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 290.

⁷⁴ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920. – Vilnius, 2004. – P. 46.

⁷⁵ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 279–280.

⁷⁶ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 294.

⁷⁷ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios, VI t., Kaišiadorių vyskupija. – Chicago, 1987, p. 75.

⁷⁸ Pažymėtini įvykiai prieš 10 metų // Karys, 1929 m., Nr. 39, p. 642.

patraukti visuomenę į savo pusę. Savo narių turėjo ne tik tarp sulenkėjusių kaimo gyventojų, pirmiausia dvarininkų, bet ir Lietuvos kariuomenėje. Sukilimas turėjo įvykti 1919 m. iš rugpjūčio 28 į 29 dieną, tačiau Lietuvos tarnybų buvo išaiškintas ir neutralizuotas⁷⁹. Pavyzdžiui, Maišiagalos apygardos komendantas Dmochovskis 1919 m. rugpjūčio 1 d. Kaišiadorių „obvode“ turėjo 6 ir asmeniškai užkonspiruotus 20 O. S. N. šaulių⁸⁰. Ryšiams tarp Maišiagalos ir Kaišiadorių O. S. N. komendantų turėjo tarnauti Našlėnų ir Gečionių dvarai. Gečionių dvare buvo laikomi organizacijos atsišaukimai ir instrukcijos, čia turėjo vykti ir lenkų šaulių prisaikdinimai. 1919 m. liepos 30 d. priesaikos priėmimui iš Maišiagalos ant apygardos komendanto arklio į Gečionis atvyko aktyvi lenkų veikėja Halina Pac-Pomarnacka⁸¹. Per visą 1919 m. vasarą lenkai aktyviai organizavo sukilimą, kad užkirstų jam kelią į Kaišiadoris netgi atvyko Generalinio štabo žvalgybos skyriaus viršininkas Liudas Gira. Rugsėjo 10 d. buvo suimtas grafų Tiškevičių (kuriems priklausė Būdos ir kiti miškai) miškų urėdas Jonas Korcas, pas kurį rasta Kaišiadorių apskrityje rengiamo sukilimo medžiaga. Kad išsiaiškintų J. Korco veiksmus, žvalgyba prieš tai pas jį atsiuntė savo agentą, neva slapta atvykusį iš Vilniaus su padirbtu O. S. N. organizacijos liudijimu. Apskrities seimelis 1919 m. gruodžio 9 d. netgi priėmė nutarimą, kad iš apskrities būtų išsiųsti lenkų sukilimą vykdžiusių organizacijų nariai, tarp kurių buvo Kazys Gylevičius iš Tauckūnų, Aleksandras Korfas iš Gegužinės ir kiti, iš viso 29 žmonės. Už sukilimo išaiškinimą apskrities seimelis Liudą Girą išrinko garbės nariu⁸². Vieni iš argumentų, kodėl lenkai organizavo sukilimą, buvo tokie, kad „*lietuviai neturi pakankamai inteligentų, todėl Lietuva negali būti nepriklausoma, ji tegali būti valdoma kurio nors kaimyno*“, be to „*Lietuvos politiniame gyvenime lenkai vaidina svarbiausią vaidmenį*“ ir t. t.⁸³

1919 m. apskrityje trūko milicininkų, todėl apskrities viršininkas kovai su lenkais ir jų partizanais Žasliuose įkūrė Lietuvos partizanų būrį, kurį sudarė 70 žmonių. Būriui vadovavo vyr. milicininkas Petras Junevičius. Žaslių partizanų būrys gyvavo dvejus metus, kol buvo reikalingas. Partizanai pasienyje su lenkais gaudė kontrabandą, kovojo su lenkų partizanais, bolševikų ir bermontininkų agentais. Dalis partizanų veikė pėsti, dalis raiti. Savo valdiškų arklių turėjo tik keturis, kiti buvo atimti iš bolševikų, lenkų arba kontrabandininkų. Partizanai veikė kartu su milicininkais. 1919 m. birželio 10 d. Gegužinės miestelyje lenkų kareiviai užpuolė Kaišiadorių milicijos vadą Kostą Bajorą su 8 milicininkais. Keturis milicininkus paėmė į nelaisvę, nuginklavo ir nusivarė į Širvintas. Po kelių dienų jie grįžo. Tai buvo Stasys Juodka, Leonas Šeivala, Aleksandras Kenstavičius ir Stasys Špakauskas⁸⁴. Susirėmimai su lenkais šiose apylinkėse truko iki 1920 m.

⁷⁹ Trumpai pažvelgus į Kauno komendantūros praeitį // 1939 m., Nr. 1, p. 17.

⁸⁰ Policija, 1931 m., Nr. 4, p. 79.

⁸¹ Šniukšta P. Lenkų karo organizacijos veikimas Lietuvoje // Policija, 1931 m., Nr. 4, p. 77.

⁸² Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 298–299.

⁸³ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920. – Vilnius, 1998. – P. 116.

⁸⁴ Stosiūnas B. Anuos laikus prisiminus // Policija, 1937 m., p. 347.

liepos mėnesio. Lietuvos pusėje tuo laiku fronto liniją laikė I pėstininkų divizija⁸⁵. Reikia pasakyti, kad vietiniai gyventojai kovojo abiejose fronto pusėse. Pavyzdžiui, iš Kaišiadorių valsčiaus į lenkų kariuomenę 1919–1922 m. buvo išėję 18 vyrų, o iš Žaslių valsčiaus – 13. Tai buvo daugiausia savanoriai „dvarininkai, nesusipratę dvarų darbininkai ir vienas kitas miesčioniukas“⁸⁶. Atstūmus raudonarmiečius ir lenkų dalinius, suvaldžius sovietų Rusijai atstovavusius vietinius komunistus ir dvaruose susitelkusius Lenkijai atstovavusius agitatorius, Kaišiadorių valsčiuje baigėsi itin neramūs laikai, prasidėję sulig Didžiojo karo fronto atėjimu 1915 m. Po lenkų bandymo Lietuvoje įvykdyti perversmą Lietuvos visuomenėje porai dešimtmečių įsigalėjo nuomonė, kad didžiausias Lietuvos nepriklausomybės priešas yra Lietuvos lenkai dvarininkai bei Lenkijos valdžia, kurie buvo laikomi pavojingesniais net už bolševikus⁸⁷.

Kaišiadorių policijos vadas Kostas Bajoras su šeima 1926 m. (K. Bajoras tarnavo Kaišiadorių policijos vadu jau nuo nepriklausomybės kovų, jis dažnai minimas užtikrinant tvarką Kaišiadorių apskrities šiaurinėje dalyje, iki pat Gegužinės).

Nuotr. pateikė F. Bajoras.

Palomenės seniūnas Stasys Česna (g. 1897 m.) su žmona Marijona Griesiūte-Česniene (g. 1898 m.). S. Česna buvo net keletą kartų perrinktas Palomenės seniūnu, gyveno Beloniškių kaime. 1945 m. ištremtas ir mirė tardymo metu.

Nuotr. pateikė D. Marcinkevičienė.

⁸⁵ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė 1918–1920. – Vilnius, 1998. – P. 343.

⁸⁶ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 317.

⁸⁷ Lesčius V. Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920. – Vilnius, 2004. – P. 270.

1931 m. Palomenės apylinkių žemėlapis. Palomenės bažnytkaimyje nurodoma 21 sodyba, Beloniškių (Guzulių) kaime – 18, Smilgių – 51, Bagdoniškių – 24 ir t. t. Palomenės dvaras (Javarauskų) nurodomas toje vietoje, kur anksčiau buvo Palomenės bajorkaimis, o buvęs Palomenės vienkiemis vadinamas Bagine.

Antano ir Marijonos Čiurinskų šeima iš Medinų kaimo. Sėdi iš kairės Joana, Antanas, Marijo-
na (Stančiauskaite), Jonas (karo
metu nušovė rusų kareiviai),
stovi – Andrius (g. 1907 m.,
tapo mokytoju, 1941 m. nužudy-
tas Rainiuose besitraukiančios
sovietinės kariuomenės), Emi-
lija, Pranas (g. 1921 m., po karo
tapo partizanų, 1946 m. sužeis-
tas susisprogdino), Domicelė
(g. 1912 m., 1945 m. ištremta kar-
tu su tėvu, kuris tremtyje mirė).
Nuotr. pateikė B. Mikulytė.

Emilijos Čiurinskaitės (iš Me-
dinų) ir Antano Suslavičiaus (iš
Jačiūnų) vestuvės.
Nuotr. pateikė B. Mikulytė.

Emilijos Čiurinskaitės (iš Medi-
nų) vestuvės, kraičio skrynios
išvežimas.
Nuotr. pateikė B. Mikulytė.

Paneles iš Medinų kaimo su žiemine ap-
ranga, iš kairės – Ona Leikauskaitė.
Nuotr. pateikė B. Mikulytė.

Medinų kaimo merginos (1): sėdi centre – Joa-
na Čiurinskaitė, stovi iš kairės pirma – Ona
Leikauskaitė, trečia – Domicelė Čiurinskaitė.
Nuotr. pateikė B. Mikulytė.

Medinų kaimo merginos (2): stovi iš kairės antra –
Emilija Čiurinskaitė, trečia – Ona Leikauskaitė.
Nuotr. pateikė B. Mikulytė.

Juozas ir Uršulė Marcinkevičiai, maždaug 1930 m. (fotografija daryta Kaišiadoryse, F. Jurevičiaus atelje). Juozas Marcinkevičius buvo kalvis. Nuotr. pateikė A. Vaicekauskienė (Stanislauskaite).

Jonas Ivoška (g. 1902 m.) iš Smilgių kaimo. Nuo 1933 m. buvo Palomenės bažnyčios tarybos narys. Nuotr. pateikė J. Ivoškaite.

Du palomeniečiai, iš dešinės – Alfonsas Stanislauskas, maždaug 1940 m. (gimęs 1916 m., Palomenėje gyveno pas tėvus ūkininkus, buvo siuvėjas; 1941 m. birželio 27 d. buvo nužudytas pro Palomenę besitraukiančių raudonarmiečių. Nuotr. pateikė B. Milevičienė (Marcinkevičiūtė).

Kariškis Jonas Bagdonavičius (iš Krivonių), fotografija siųsta Alfonsui Stanislauskui (iš Palomenės), 1937 m. Nuotr. pateikė A. Vaicekauskienė (Stanislauskaite).

Grupė žmonių, centre sėdi Juozas Maciulevičius iš Karlaukos viensėdžio, pirma iš dešinės – jo žmona Stefanija Maciulevičienė, pirmas iš kairės – fotografas ir muzikantas iš Kaišiadorių Jurevičius, apie 1930 m. Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Grupė žmonių prie kelio. Greičiausiai fotografijoje užfiksuotas vestuvių šventės epizodas. Ant kelio sėdinti mergina – Vanda Maciulevičiūtė iš Karlaukos viensėdžio (g. 1911 m.). Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Centre sėdi Romas Maciulevičius (iš Karlaukos), už stalo moteris balta apykakle – jo sesuo Marytė Maciulevičiūtė, iš dešinės – Stepas Gumbis su žmona. Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Maciulevičių šeima iš Karlaukos viensėdžio (tarp Lomenių ir Bagdoniškių kaimų), sėdi iš kairės Stefanija ir Juozas Maciulevičiai, dukra Vladislova, stovi Vanda, Marytė, Romas ir Aliodija.

Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Prie Žvirblių sodybos svirno: 1. Kazys Rakauskas, 2. Jonas Žvirblys, 3. Domicelė Žvirblytė, 4. Valdas Žvirblys, 5. Ona Drulytė, 6. Martynas Rakauskas, 7. Emilija Žvirblytė, 8. Marcelė Bauraitė, 9. Filomena Žvirblytė, 10. Vincas Valkavičius (prekiavo Bagdoniškių kaime Teklės ir Andriaus Valkavičių sodyboje įsikūrusioje parduotuvėje). Palomenė. Apie 1938–1940 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Palomenės ir Bagdoniškių kaimų gyventojai: 1. Boliūs Rakauskas, 2. Jadvyga Čėsnaite, 3. Kazys Rakauskas, 4. Ona Drulytė, 5. Vaclovas Laučiūnas, 6. Juozas Drulia, 7. Ona Rakauskaitė-Lakavičienė, 8. Vincas Valkavičius (Bagdoniškių kaimo prekybininkas), 9. Martynas Rakauskas, 10. Andrius Valkavičius, 11. Vincas (?) Rakauskas. Apie 1935 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Bagdoniškių kaime prie Teklės ir Andriaus Valkavičių namo: 1. Jadvyga Čėsnaite, 2. Emilija Žvirblytė, 3. Stasė Čėsnaite, 4. Ona Rakauskaitė, 5. Ona Drulytė, 6. Veronika Karnilaitė, 7 ir 8 – neatpažintos merginos, 9. Antosė Vilkaitė. Apie 1936–1940 m. Valkavičių namas pirmą kartą sudegintas 1941 m., kai iš šios vietos rusų kareiviai šaudė į orlaivius iš priešlėktuvinių patrankų. Vėliau namą atstatė, tačiau jis dar kartą sudegė. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Dailininkas Vincentas Jakševičius prie Gegužinės bažnyčios, maždaug 1935–1936 m. (Gegužinės bažnyčios vidaus įrengimas ir interjero apipavidalinimas buvo paskutinis dailininko darbas, nes menininkas mirė įrenginėdamas bažnyčios didįjį altorių 1936 m.).

Gegužinės girininkas Mykolas Bortkūnas su šeima, maždaug 1930 m.
Nuotr. pateikė R. Bortkūnas.

Bernasius Zujus (g. 1905 m., iš Smilgių k.) Lietuvos kariuomenėje. Po karo 1944 m. suimtas ir 1945 m. mirė kėle. Nuotr. pateikė P. Zujienė.

Palomenės apylinkių gyvenvietės 1920–1923 m.

1920 m. Kaišiadorių valsčiui be Kaišiadorių miestelio ir Kaišiadorių stoties gyvenviečių priklausė 23 kaimai, 9 dvarai ir 58 viensėdžiai, didesnioji jų dalis ir buvo Palomenės apylinkėse. Iš viso Kaišiadorių valsčiaus gyvenvietėse gyveno 3207 žmonės. Kai kurių gyvenviečių pavadinimai buvo vienodi, todėl svarbu atsižvelgti ir į gyvenvietės tipą. Pavyzdžiui, Palomenės vardu buvo ir kaimo, ir dvaro gyvenvietės, taip pat kaip ir Vilionys bei Krušonys.

Beištrakių kaime gyveno 202 žmonės (46 vyrai, 54 moterys ir po 51 vyriškos ir moteriškos lyties nepilnametį iki 20 metų); kaimo žemės plotas buvo 246 dešimtinės, iš jų 82 – nenaudingos žemės.

Vilkiškių kaime gyveno 250 žmonių (61 vyras, 78 moterys ir 56 vyriškos bei 55 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 450 dešimtinių, iš jų 94 – nenaudingos žemės.

Šaknių kaime gyveno 125 žmonės (31 vyras, 34 moterys ir 25 vyriškos bei 35 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 226 dešimtinės, iš jų 25,5 – nenaudingos žemės.

Vilionių kaime gyveno 237 žmonės (47 vyrai, 67 moterys ir 54 vyriškos bei 69 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 214 dešimtinės, iš jų 80 – nenaudingos žemės.

Miežonių kaime gyveno 287 žmonės (72 vyrai, 81 moteris ir 71 vyriškos bei 63 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 299 dešimtinės, iš jų 34 – nenaudingos žemės.

Smilgių kaime gyveno 182 žmonės (39 vyrai, 58 moterys ir 44 vyriškos bei 41 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 248 dešimtinės, iš jų 81,5 – nenaudingos žemės.

Beloniškių kaime gyveno 70 žmonių (16 vyrų, 20 moterų ir 11 vyriškos bei 23 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 93 dešimtinės, iš jų 18 – nenaudingos žemės.

Eitekonų kaime gyveno 239 žmonės (55 vyrai, 73 moterys ir 55 vyriškos bei 56 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 220,5 dešimtinės, iš jų 55 – nenaudingos žemės.

Muldiškių kaime gyveno 53 žmonės (17 vyrų, 21 moteris ir 7 vyriškos bei 8 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 87 dešimtinės, iš jų 22 – nenaudingos žemės.

Pazaliesės kaime gyveno 121 žmogus (23 vyrai, 34 moterys ir 34 vyriškos bei 30 moteriškos lyties nepilnamečių); kaimo žemės plotas buvo 220 dešimtinės, iš jų 73 – nenaudingos žemės.

Krušonių kaime gyveno 15 žmonių (5 vyrai, 4 moterys ir 4 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 15 dešimtinių, iš jų 3,5 – nenaudingos žemės.

Krušonių Paromatės kaime gyveno 85 žmonės (17 vyrų, 27 moterys ir 23 vyriškos bei 18 moteriškos lyties nepilnamečių); kaimo žemės plotas buvo 93 dešimtinės, iš jų 30,5 – nenaudingos žemės.

Būdos kaime gyveno 68 žmonės (9 vyrai, 16 moterų ir 19 vyriškos bei 24 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 60 dešimtinės, iš jų 20 – nenaudingos žemės.

Medinų kaime gyveno 34 žmonės (10 vyrų, 6 moterys ir 6 vyriškos bei 12 moteriškos lyties nepilnamečių); kaimo žemės plotas buvo 100 dešimtinių, iš jų 10 – nenaudingos žemės.

Bagdoniškių kaime gyveno 79 žmonės (21 vyras, 22 moterys ir 19 vyriškos bei 17 moteriškos lyties nepilnamečių); kaimo žemės plotas buvo 99 dešimtinės, iš jų 36,5 – nenaudingos žemės.

Duobelių kaime gyveno 47 žmonės (13 vyrų, 14 moterų ir 11 vyriškos bei 9 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 69 dešimtinės, iš jų 14 – nenaudingos žemės.

Lomenių kaime gyveno 284 žmonės (73 vyrai, 88 moterys ir 63 vyriškos bei 60 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 284 dešimtinės, iš jų 92 – nenaudingos žemės.

Novosiolkų kaime gyveno 46 žmonės (10 vyrų, 11 moterų ir 12 vyriškos bei 13 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 69 dešimtinės, iš jų 23,25 – nenaudingos žemės.

Palomenės (Palomenio) kaime gyveno 141 žmogus (27 vyrai, 33 moterys ir 42 vyriškos bei 39 moteriškos lyties nepilnamečiai); kaimo žemės plotas buvo 265 dešimtinės, iš jų 27 – nenaudingos žemės.

Palomenės dvare gyveno 32 žmonės (7 vyrai, 11 moterų ir 5 vyriškos bei 9 moteriškos lyties nepilnamečiai); dvaro žemės plotas buvo 93 dešimtinės, iš jų 11 – nenaudingos žemės, taip pat 19 dešimtinių privataus miško.

Krušonių dvare gyveno 55 žmonės (13 vyrų, 10 moterų ir 14 vyriškos bei 18 moteriškos lyties nepilnamečiai); dvaro žemės plotas buvo 192 dešimtinės, iš jų 22 – nenaudingos žemės, taip pat 40 dešimtinių privataus miško.

Vilionių dvare gyveno 34 žmonės (7 vyrai, 10 moterų ir 6 vyriškos bei 11 moteriškos lyties nepilnamečių); dvaro žemės plotas buvo 150 dešimtinių, iš jų 26 – nenaudingos žemės, taip pat 70 dešimtinių privataus miško.

Šilasėdžių dvare gyveno 54 žmonės (16 vyrų, 14 moterų ir 8 vyriškos bei 16 moteriškos lyties nepilnamečiai); dvaro žemės plotas buvo 124 dešimtinės, iš jų 22 – nenaudingos žemės, taip pat 25 dešimtinės privataus miško.

Guronių viensėdyje gyveno 4 žmonės (1 vyras, 1 moteris ir 1 vyriškos bei 1 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 3 dešimtinės.

Šukiškių viensėdyje gyveno 32 žmonės (4 vyrai, 13 moterų ir 8 vyriškos bei 7 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 118 dešimtinės, iš jų 1 – nenaudingos žemės.

Beištrakių kardone gyveno 6 žmonės (1 vyras, 11 moterų ir 2 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 6,5 dešimtinių, iš jų 0,5 – nenaudingos žemės, taip pat buvo 1100 dešimtinių valdiško miško.

Beištrakių viensėdyje gyveno 18 žmonių (5 vyrai, 7 moterys ir 3 vyriškos bei 3 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 16 dešimtinių, iš jų 4 – nenaudingos žemės.

Vilkiškių viensėdyje gyveno 9 žmonės (4 vyrai, 2 moterys ir 2 vyriškos bei 1 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 20 dešimtinių, iš jų 6 – nenaudingos žemės.

Paliepių viensėdyje gyveno 16 žmonių (4 vyrai, 7 moterys ir 2 vyriškos bei 3 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 140 dešimtinių.

Būdos Naujos viensėdyje gyveno 11 žmonių (4 vyrai, 3 moterys ir 1 vyriškos bei 3 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 10 dešimtinių, taip pat 1200 dešimtinių privačių miškų.

Malinuvkos viensėdyje gyveno 15 žmonių (3 vyrai, 5 moterys ir 3 vyriškos bei 4 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 26 dešimtinių, iš jų beveik 7 dešimtinės nenaudojamos žemės.

Šafarnios viensėdyje gyveno 16 žmonių (5 vyrai, 5 moterys ir 3 vyriškos bei 3 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 50 dešimtinių, iš jų beveik 15 dešimtinių nenaudingos žemės.

Ožachaukos viensėdyje gyveno 7 žmonės (1 vyras, 1 moteris ir 5 moteriškos lyties nepilnametės); viensėdžio žemės plotas buvo 33 dešimtinių, iš jų 2 nenaudingos žemės.

Baginkos viensėdyje gyveno 5 žmonės (2 vyrai, 1 moteris ir 2 moteriškos lyties nepilnametės); viensėdžio žemės plotas buvo 40 dešimtinių, iš jų 14 nenaudojamos žemės ir 10 dešimtinių privataus miško.

Lapelių viensėdyje gyveno 6 žmonės (1 vyras, 1 moteris ir 2 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 7,5 dešimtinių, iš jų 0,5 nenaudojamos žemės.

Vismalų viensėdyje gyveno 6 žmonės (1 vyras, 1 moteris ir 2 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 7 dešimtinės, iš jų 1 dešimtinė – nenaudojamos žemės.

Vilionių viensėdyje gyveno 14 žmonių (4 vyrai, 5 moterys ir 4 vyriškos bei 1 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 17 dešimtinių, iš jų 3,5 – nenaudojamos žemės.

Šimkauščiznos viensėdyje gyveno 8 žmonės (3 vyrai ir 5 moterys); viensėdžio žemės plotas buvo 50 dešimtinių, iš jų 3 – nenaudojamos žemės.

Baroniškių viensėdyje gyveno 15 žmonių (2 vyrai, 1 moteris ir 6 vyriškos bei 6 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 14 dešimtinių, iš jų 4 – nenaudojamos žemės.

Petrošiškių viensėdyje gyveno 9 žmonės (2 vyrai, 2 moterys ir 2 vyriškos bei 3 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 52 dešimtinės, iš jų 16 – nenaudojamos žemės, taip pat 2 dešimtinės privataus miško.

Vadų viensėdyje gyveno 10 žmonių (3 vyrai, 3 moterys ir 4 vyriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 5 dešimtinių, iš jų 1 – nenaudojamos žemės.

Medinų-Šilogalių viensėdyje gyveno 62 žmonės (17 vyrų, 17 moterų ir 13 vyriškos bei 15 moteriškos lyties nepilnamečių); viensėdžio žemės plotas buvo 55 dešimtinės, iš jų 18 – nenaudojamos žemės.

Jegorovkos viensėdyje gyveno 9 žmonės (1 vyras, 2 moterys ir 4 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 130 dešimtinių, iš jų 10 – nenaudojamos žemės, taip pat 10 dešimtinių privataus miško.

Šafarnios-Nadživintės viensėdyje gyveno 8 žmonės (2 vyrai, 3 moterys ir 3 vyriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 100 dešimtinių, iš jų 24 – nenaudojamos žemės.

Karlovkos viensėdyje gyveno 5 žmonės (1 vyras, 1 moteris ir 1 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 85 dešimtinių, iš jų 33,5 – nenaudojamos žemės.

Dobšos viensėdyje gyveno 13 žmonių (6 vyrai, 2 moterys ir 1 vyriškos bei 4 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 132 dešimtinių, iš jų 10 – nenaudojamos žemės.

Penkių Valakų viensėdyje gyveno 35 žmonės (4 vyrai, 7 moterys ir 14 vyriškos bei 10 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 12 dešimtinių, iš jų 1,5 – nenaudojamos žemės, taip pat 787 dešimtinės privačių miškų.

Petrošiškių malūno viensėdyje gyveno 14 žmonių (2 vyrai, 3 moterys ir 6 vyriškos bei 3 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 47 dešimtinių, iš jų 22,5 – nenaudojamos žemės.

Chomiciškių viensėdyje gyveno 5 žmonės (2 vyrai, 1 moteris ir 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 18 dešimtinių, iš jų 3,5 – nenaudojamos žemės.

Dembniako viensėdyje gyveno 5 žmonės (1 vyras, 1 moteris ir 1 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 18 dešimtinių, iš jų 3,5 – nenaudojamos žemės.

Novopolės (Naujalaukio) viensėdyje gyveno 5 žmonės (1 vyras, 1 moteris ir 1 vyriškos bei 2 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 15 dešimtinių, iš jų 0,5 – nenaudojamos žemės.

Živintos viensėdyje gyveno 27 žmonės (7 vyrai, 6 moterys ir 5 vyriškos bei 9 moteriškos lyties nepilnamečiai); viensėdžio žemės plotas buvo 30 dešimtinių, iš jų daugiau negu 3 – nenaudojamos žemės⁸⁸. Šiaurinė Palomenės apylinkių dalis priklausė Žaslių valsčiui, kurios gyvenvietės čia nepaminėtos.

1924 m. nustatytos valsčių ribos. Kaišiadorių valsčiuje su Rumšiškių valsčiumi ribojosi Apušoto palivarkas, Būdos kaimas, Beištrakių kaimas, Vismalos viensėdis. Su Žaslių valsčiumi ribojosi Dubelių (Duobelės) kaimas, Lomenių kaimas, Medinų kaimas,

⁸⁸ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 415, L. 42–45.

Pazaliesės kaimas, Šafarnios I ir II viensėdžiai. Su Jonavos valsčiumi – Šilasėdų dvaras, Vadų viensėdis. Su Jonavos ir Rumšiškių valsčiais – Čiolodkos viensėdis. Su Rumšiškių ir Žiežmarių valsčiais – Dambrava, Su Žaslių ir Jonavos valsčiais – Penkių valakų viensėdis, Petrošiškių malūnas ir viensėdis. Palomenės (Paluomenės) gyvenvietės 1924 m. buvo net trys: kaimas, dvaras ir bažnytkaimis⁸⁹.

1939 m. Kaišiadorių valsčiaus gyvenviečių sąrašuose iš 58 gyvenviečių net trys nurodomos Palomenės vardu: Palomenės bažnytkaimis, Palomenės kaimas ir Palomenės vienkiemis⁹⁰.

Savivalda

1918 m. pabaigoje susikūrus Lietuvos Respublikai ir vietos savivaldai, didžioji Palomenės apylinkių dalis priklausė Kaišiadorių valsčiui, kiek mažesnė – Žaslių valsčiui. Atsiliepiant į Lietuvos vyriausybės raginimą gyventojams patiems inicijuoti savivaldos institucijų kūrimą 1918 m. lapkričio 23 d. buvo sudarytas Kaišiadorių parapijos komitetas (dalis komitetų pradžioje vadinosi parapijos, dalis – valsčiaus, vėliau visoje šalyje nusistovėjo valsčiaus terminas). Komiteto pirmininku tapo Kaišiadorių klebonas kun. Alfonsas Varnas, sekretore Eleonora Ratkevičaitė, kasininkais Chaimas Segalauskas ir Martynas Vainilavičius, nariais – Simonas Jesčemska, Kazys Morkūnas ir Dominykas Galinis. Pirmąjį savivaldybės piniginių fondą sudarė išrinktieji asmenys sudėdami po 10 rublių „*bėgantiems reikalams*“. Tvarkai užtikrinti nutarta išrinkti 25 milicininkus, kurie turėjo patys apsiginkluoti, paskirti „*ištikimi piliečiai iš kaimų miško sargais, kurie žiūrėjo ir pastabdė laisvą kirtimą ir vogimą miško*“. Gyventojų aprūpinimui ir kovai su kainų augimu įsteigta krautuvė, kurioje buvo prekiaujama miltais, druska ir kitomis būtiniausiomis prekėmis. Pirmojo pasaulinio karo metu padarytiems nuostoliams surašyti paskirtas Antanas Ramunis, taip pat surašyti gyventojai ir gyvenvietės, kurios norėtų priklausyti Kaišiadorių valsčiui. 1919 m. visame Kaišiadorių valsčiuje tebuvo viena savivaldos komiteto išlaikoma mokykla, kurioje dirbo Jonas Jurkūnas (iki 1926 m. atsirado devynios pradžios mokyklos ir progimnazija Kaišiadoryse). Kaišiadorių valsčiaus komitetui veikti trukdė ne tik objektyvūs sunkumai, bet ir nepriklausomos Lietuvos valstybės kūrimui priešiškos ginkluotos jėgos – vietiniai bolševikai, kurie vadovaujami Vasiliausko sukūrė „*darbininkų ir ūkininkų*“ komitetą (atstovavusį bolševikinės Rusijos interesams), bei vietinės prolenkiškos organizacijos P. O. W. ir „*strelcai*“, siekę prisijungimo prie atkuriamos Lenkijos valstybės⁹¹.

⁸⁹ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 990, L. 1–2.

⁹⁰ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 395. L. 367.

⁹¹ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1775, L. 7–8.

1918 m. lapkričio mėnesį susirinkimas dėl savivaldybės sukūrimo įvyko ir Žasliuose. Jame dalyvavo ir Gegužinės klebonas kun. Juozas Bučys. Deja, nei jam, nei kitiems susirinkime kalbėti neleido „*piliečiai grįžusieji iš Rusijos, užsikrėtusieji bolševizmu ir komunizmu*“, išskyrus susirinkimo iniciatoriui Žaslių klebonui kun. Antanui Pakščiui. 1918 m. gruodžio mėnesį iš Žaslių pasitraukė iki tol trejus metus čia viešpatavę vokiečių kareiviai, o metų pabaigoje iš Rytų Žaslius pasiekė bolševikų daliniai, kurie čia išsilaikė net iki 1919 m. balandžio mėnesio. Po sėkmingo Lietuvos kariuomenės puolimo ir mūšių prie Žaslių geležinkelio stoties išstūmus bolševikus išrinktas naujas valsčiaus komitetas. Komiteto pirmininku tapo Stasys Drevinskas, sekretoriumi Edvardas Sabonis, raštininku Bolius Aleksandravičius. Komitetas buvo neoficialus ir dirbo be atlygio. Gegužės mėnesį išrinktas oficialus komitetas, jo vadovu vėl išrinktas S. Drevinskas. Kadangi jis nemokėjo lietuviškai, rudenį komitetas vėl buvo perrenkamas. Šį kartą pirmininku tapo Stasys Kurgonas, kasininku Mykolas Steikūnas, o sekretoriumi Edvardas Sabonis. Žaslių valsčiaus teritorija buvo viena didžiausių Lietuvoje – „*nuo Jonavos valsčiaus rubežio iki Vievio ir Kazokiškių miestelio, t. y. iki lenkų demarklinijos, su skaičiu gyventojų apie 20 tūkstančių žmonių <...> žydai lenkai ir rūsai geru noru organizuojantis valsčiui neprisidėjo*“. Žaslių valsčius Jonavos pusėje siekė ne tik Lomenos upę, bet ir Ruklos apylinkes. 1920 m. sausio 16 d. buvo išrinkta nauja Žaslių valsčiaus taryba (pirmininku tapo Mykolas Petkevičius) ir valdyba, viršaičiu išrinktas Jonas Bičkauskas, viršaičio padėjėju Juozas Pupalaigis, o kasininku Petras Markevičius⁹².

1918 m. gruodžio 6 d. Kaišiadoryse susirinko 13 valsčių ir parapijų komitetų atstovai, tarp jų – Kaišiadorių, Žaslių, Palomenės ir Gegužinės. 1919 m. kovo 8 d. Kaišiadoryse įvyko antrasis susirinkimas, kuriame vėl buvo Kaišiadorių ir Palomenės atstovai. Jie priėmė nutarimus dėl valsčių gyventojų surašymo, vietinių mokesčių, kelių tvarkymo, švaros palaikymo, lietuviškų iškabų ir kitų pirmaeilų klausimų⁹³.

Pagal Apskričių sienų ir jų centrų įstatymą, priimtą 1919 m. liepos 1 d., Trakų (Kaišiadorių) apskrityje numatyta 17 valsčių, tarp jų ne tik Kaišiadorių, Žaslių, bet ir Gegužinės (Gegužyno)⁹⁴. Paribyje buvusiems valsčiams ir kaimams buvo leidžiama reikalauti priskirti juos prie norimos apskrities arba valsčiaus, tad dar kurį laiką galutinės apskrities ir valsčių ribos nebuvo nusistovėjusios. Apie Gegužinės valsčiaus susikūrimą ir veiklą detalesnių žinių nėra. 1924 m. gegužės 31 d. paskelbtame Savivaldybių departamento sudarytame sąraše Trakų apskrityje liko tik 9 valsčiai (tarp jų Kaišiadorių, Žaslių)⁹⁵. Palomenės apylinkės, padalintos tarp Kaišiadorių ir Žaslių valsčių, vakaruose ribojosi su Kauno apskrities Jonavos ir Rumšiškių valsčiais, o kitoje Neries pusėje – su Ukmergės apskrities Gelvonų valsčiumi. Toks administracinis suskirstymas ir nusistovėjo porai dešimtmečių.

⁹² LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1775, L. 18.

⁹³ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 273–274.

⁹⁴ Apskričių sienų ir jų centrų įstatymas // Laikinosios vyriausybės žinios, Nr. 9, 1919 m. liepos 26 d., p. 7.

⁹⁵ Apskričių, apskričių teisėmis miestų, valsčių teisėmis miestų, valsčių teisėmis miestų ir valsčių sąrašas // Vyriausybės žinios, Nr. 160, 1924 m. gegužės 31 d., p. 15.

Valsčių savivaldybes sudarė valsčiaus valdyba ir taryba. Savivaldos formavimosi pereinamasis laikotarpis truko iki 1920 m., o 1921 m. vasarą įvyko nauji rinkimai. Iki šių rinkimų Kaišiadorių valsčiaus viršaičiu dirbo Vainilavičius⁹⁶. 1921 m. naujai išrinktos Kaišiadorių valsčiaus valdybos narių dauguma (trys iš penkių) buvo iš Palomenės apylinkių. Kaišiadorių valsčiaus viršaitis buvo Simas Jonika iš Eitekonių kaimo – 29 metų ūkininkas, turėjęs 5 dešimtines žemės, priklausęs krikščionių demokratų partijai, buvo baigęs liaudinę mokyklą, o už viršaičio pareigas gaudavo po 800 auksinų per mėnesį. S. Joniko padėjėjas buvo Justinas Bandzevičius – 25 metų mokytojas iš Beištrakių kaimo, kuris taip pat priklausė krikščionims demokratams. Valsčiaus valdybos kasininkas buvo Mykolas Ivoška – 41 metų mokytojas iš Smilgių kaimo, nepartinis. Kaišiadorių valsčiaus taryboje, kurią sudarė 22 žmonės, taip pat buvo daug žmonių nuo Palomenės pusės. Visi jie lietuviai, dauguma vyrai, ūkininkai ir priklausantys krikščionių demokratų partijai, kuri tuo laiku buvo populiariausia visoje Lietuvoje (tiesa, gretimame Žaslių valsčiuje, kuriam priklausė dalis Palomenės apylinkių, valsčiaus taryboje visai nebuvo partijų narių). Kaišiadorių valsčiaus tarybos pirmininkas buvo Vincas Galinis – 40 metų ūkininkas iš Miežonių kaimo, baigęs liaudinę mokyklą. Miežonių kaimo gyventojų valsčiaus taryboje buvo daugiau negu iš pačių Kaišiadorių. Be tarybos pirmininko tarp valsčiaus tarybos narių buvo dar šeši ūkininkai iš Miežonių kaimo: 38 metų ūkininkė Damė Kurotienė, 26 metų siuvėjas Stasys Laurušonis, 55 metų ūkininkas Petras Ambrizas, 29 metų ūkininkas Vincas Tomkus, taip pat du tarybos revizijos komisijos nariai ūkininkai Martynas Motiejūnas (59 metų) ir Jonas Lapinskas (25 metų). Iš Vilionių kaimo valsčiaus taryboje buvo ūkininkai Jonas Aleksiejūnas (46 metų) ir Martynas Vainilavičius (57 metų). Be šių paminėtų žmonių taryboje dar buvo šeši asmenys iš Kaišiadorių (tarnautojas Benadas Kasperas, pirkliai žydai Chaimas Segalauskas ir Giršas Sadzevičius, kalvis žydas Šimas Margolis, vaistininkas Kazys Morkūnas, kuris taip pat buvo ir valsčiaus atstovas apskrities taryboje, kun. Alfonsas Varnas – revizijos komisijos narys) ir du žmonės iš Kiemelių (Uršė Butrimavičienė ir tuo laiku dar jaunas, tik 25 metų, tačiau vėliau ilgus metus buvęs valsčiaus viršaičiu Jonas Urmilevičius).⁹⁷

Žaslių valsčiuje 1921 m. išrinkti net 46 tarybos ir valdybos nariai bei tarnautojai. Valsčiaus viršaičiu tapo 34 metų ūkininkas Jonas Lukoševičius iš Bertešiūnų k. (jis buvo ilgametis šio valsčiaus viršaitis iki Antrojo pasaulinio karo). Tarybos pirmininku tapo 60 metų ūkininkas Vincas Grenda iš Klūsų k., o to paties kaimo gyventojas Martynas Stanislauskas – tarybos nariu⁹⁸. Tarybos pirmininkui Vincui Grendai tuo laiku buvo jau 60 metų ir jis buvo vienas vyriausių tarybos narių, nepriklausė jokiai partijai (kaip ir dauguma Žaslių valsčiaus tarybos narių), buvo žemdirbys ir nebuvo baigęs jokios mokyklos. M. Stanislauskas buvo 40 metų amžiaus. Taip pat Žaslių valsčiaus tarybos nariais buvo Stasys Paulauskas – 48 metų ūkininkas iš Paberžės kaimo, valdęs

⁹⁶ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 364, L. 24.

⁹⁷ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 543, L. 12–13.

⁹⁸ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 543, L. 23.

net 20 dešimtinių žemės; Stasys Zujus – 27 metų ūkininkas iš Bučionių kaimo; Kazys Miknevičius – 34 metų ūkininkas iš Neprėkštos kaimo, kuris buvo baigęs pradžios mokyklą ir taryboje išrinktas revizijos komisijos nariu; Antanas Suslavičius – 40 metų ūkininkas iš Jačiūnų kaimo⁹⁹.

1921 m. Trakų (Kaišiadorių) apskrities taryboje buvo Jonas Aleksiejūnas (46 metų ūkininkas iš Vilionių kaimo, priklausantis krikščionių demokratų partijai, baigęs liaudinę mokyklą, valdęs 6 dešimties žemes).¹⁰⁰ Greičiausiai jis atstovavo Kaišiadorių valsčiui.

Palomenės apylinkės priklausė Kaišiadorių ir Žaslių valsčiams. Kaišiadorių valsčius, nors buvo ne tik valsčiaus, bet ir apskrities centras, buvo vidutinio didumo, o Žaslių – vienas didžiausių visoje apskrityje. Pavyzdžiui, 1922 m. duomenimis Kaišiadorių valsčiuje gyveno 6003 gyventojai, o Žaslių valsčiuje – 18 200 gyventojų¹⁰¹.

1924 metų rudenį vykusiuose Kaišiadorių valsčiaus tarybos rinkimuose dalyvavo 75 procentai rinkėjų (iš 3330 įtrauktų į sąrašą balsavo 2410 rinkėjų). Renkami kandidatai buvo pasiskirstę keturiuose sąrašuose: 1. Kaišiadorių skyriaus ūkininkų sąjungos (gavo 463 balsus ir 5 vietas valsčiaus taryboje); 2. Kaišiadorių žydų bendruomenės (gavo 234 balsus ir 2 vietas); 3. Ūkininkų sąjungos ir ūkininkų-darbininkų „Vienybė“ jungtinis sąrašas (588 balsai ir 5 vietos); 4. „*bepartyvių grupė*“ (1114 balsų ir 10 vietų). Kaišiadorių valsčiaus rinkimų komisijos pirmininkas M. Naudžiūnas 1924 m. rugsėjo 29 d. patvirtino, kad tik 11 balsavimo kortelių buvo pripažintos netinkamomis¹⁰². Tą pačią dieną įvykusiame pirmajame posėdyje Kaišiadorių valsčiaus tarybos pirmininku išrinktas Motiejus Ivoška. Kandidatais į valsčiaus viršaičius tapo Vaclovas Galinis, Stasys Rakauskas ir Jonas Urmilevičius, viršaičiu patvirtintas Vaclovas Galinis¹⁰³. Atstovais nuo Kaišiadorių valsčiaus Trakų (Kaišiadorių) apskrities taryboje šį kartą tapo du kaišiadoriečiai¹⁰⁴. Tiesa, kituose dokumentuose kaip apskrities tarybos pirmininko padėjėjas minimas Antanas Steikūnas iš Kaišiadorių valsčiaus Tauckūnų dvaro (1927 m. pradžioje jis netgi tapo Trakų Kaišiadorių apskrities viršininku)¹⁰⁵. Žaslių valsčiaus rinkimuose iš 6544 į sąrašus įtrauktų rinkikų balsavo 4517 (t. y. 69 proc.). Tarp vienuolikos sąrašų buvo ir Gegužinės apylinkės kandidatų sąrašas, kuris gavo net 10 vietų Žaslių valsčiaus taryboje (surinko 1016 balsų). Klūsų apylinkės kandidatų sąrašas gavo vieną vietą Žaslių taryboje¹⁰⁶.

1927 m. Kaišiadorių viršaitis buvo Vaclovas Galinis. Trakų (Kaišiadorių) apskrities viršininkas A. Steikūnas viršaičio charakteristikoje nurodė, kad jis yra „*pilnai ištikimas*

⁹⁹ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 1. L. 56.

¹⁰⁰ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 543, L. 10–11.

¹⁰¹ Kaišiadoris // Lietuvos žinios, Nr. 139, 1922 m. rugpjūčio 23 d., p. 3.

¹⁰² LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 972, L. 8.

¹⁰³ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 972, L. 27.

¹⁰⁴ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 972, L. 5.

¹⁰⁵ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1775, L. 6.

¹⁰⁶ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 972, L. 24.

dabartinei valdžiai, pareigas atlieka vidutiniai“¹⁰⁷. Kaišiadorių policijos nuovados viršininkas taip pat rašė, kad viršaitis yra ištikimas ir „*nusistatęs valstybiniai*“¹⁰⁸. Kaišiadorių valsčių tuo laiku sudarė 18 seniūnijų (į seniūniją galėjo įeiti kelios gyvenvietės, kuriose gyveno apie du–tris šimtus gyventojų). Iš 18 Kaišiadorių valsčiaus seniūnų keli buvo iš Palomenės apylinkių: Beištrakių seniūnas – Andrius Čižauskas („*karys, jaunas, rašo silpnai, lietuvis, nepartyvis*“); Bagdoniškių seniūnas – Juozas Čėsna („*apysenis, rašo visai silpnai, lietuvis, nepartyvis, ištikimas*“); Beloniškių seniūnas – Motiejus Narkevičius (buvo charakterizuojamas taip pat, kaip ir J. Čėsna); Eitekonių seniūnas – Jonas Bublys („*karys, jaunas, rašo silpnai, ištikimas*“); Krušonių seniūnas – Mikas Adukas („*senas, moka pasirašyti, žmogus ištikimas*“); Lomenių seniūnas – Juozas Maciulevičius („*pasirašyti moka, baltgudys, sulenkėjęs, pagyvenęs, bet niekame nepastebėtas*“); Miežonių seniūnas – Ignas Ambrizas („*moka pasirašyti, jaunas, priklauso prie ūkininkų sąjungos*“); Palomenės seniūnas – Jurgis Novelskas („*pasirašyti moka, lietuvis, pagyvenęs, priklauso prie ūkininkų sąjungos*“); Pazaliesės seniūnas – Kazys Frankonis („*pagyvenęs, lietuvis, pasirašyti moka, nepartinis*“); Šaknių seniūnas – Bolius Rondonas („*karys, rašo neblogai, sulenkėjęs, niekame nepastebėtas*“); Vilionių seniūnas – Pranas Ščerba („*rašo silpnai, pagyvenęs... priklauso prie ūkininkų sąjungos*“); Smilgių seniūnas („*rašo silpnai, pagyvenęs, lietuvis, pažiūrų kairiųjų*“)¹⁰⁹.

1927 m. Žaslių valsčiaus viršaičiu buvo Jonas Čiulada (gyvenęs Paparčių apylinkėse). Žaslių valsčius tuo laiku buvo suskirstytas net į 51 seniūniją. Ruklos seniūnu išrinktas Juozas Bulinskas, Bučionių – Juozas Stankevičius, Lelių – Stasys Verbickas, Pyplių – Petras Burda, Krivonių – Stasys Janiulys, Šilonių – Antanas Stankevičius, Klūšų – Vincas Griesius, Jačūnų – Kazys Šimanskas, Svirplionių – Bronius Begonis, Rusių – Stepas Grinkevičius, Slabados – Banadas Trakimas, Totoriškių – Bolius Žizliauskas, Kaspariškių – Adomas Balnys, Paukščių – Petras Lukoševičius ir t. t.¹¹⁰

1932 m. Palomenės seniūnijos seniūnas buvo Stasys Čėsna, jo padėjėjas – Vincas Ivoška, seniūnijoje buvo 752 gyventojai; Lomenių seniūnas – Adomas Valkavičius, jo padėjėjas – Stasys Formalčikas, gyventojų – 690; Miežonių seniūnijos seniūnas – Vincas Tomkus, padėjėjas – Jonas Aleksiejūnas, gyventojų – 806; Eitekonių seniūnas – Juozas Palčiauskas, padėjėjas – Kazys Leikauskas, gyventojų – 669; Beištrakių seniūnas – Vincas Astramskas, padėjėjas – Vincas Abugelis, gyventojų – 525; kaimyninių Vilkiškių seniūnas – Stasys Ceslevičius, padėjėjas – Aleksas Rudis, gyventojų – 979. Iš viso Kaišiadorių valsčiuje gyveno apie 7000 gyventojų (1923 m. – 7242, 1929 m. – 6466)¹¹¹. Tuo laiku Kaišiadorių valsčiuje buvo nebe 18, o 9 seniūnijos, nebeliko Bagdoniškių, Beloniškių,

¹⁰⁷ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1185, L. 36.

¹⁰⁸ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1185, L. 28.

¹⁰⁹ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1185, L. 31.

¹¹⁰ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1185, L. 32.

¹¹¹ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 97, L. 5.

Krušonių, Pazaliesės, Šaknių, Vilionių seniūnijų, kurios prijungtos prie Eitekonių, Miežonių, Lomenių, Palomenės ir Beištrakių seniūnijų.

Kartais seniūnijoms būdavo siūloma svarstyti ne tik vietinės reikšmės klausimus, bet ir aktualius visos Lietuvos gyventojams. Pavyzdžiui, 1932 m. vyko gyventojų apklausa dėl privalomojo pastatų draudimo. Kaišiadorių valsčiuje dauguma gyventojų priverstiniam trobesių draudimui nepritarė. Lomenių seniūnijos krivulės sueiga vyko 1932 m. rugpjūčio 14 d., iš 134 turinčių teisę balsuoti dalyvavo 40 asmenų, kurie su priverstiniu draudimu nesutiko. Vilkiškių sueigoje iš 187 galinčių dalyvauti buvo 84 žmonės, kurie nusprendė, kad „*draudimas nepageidaujamas*“. Beištrakių seniūnijoje iš 94 dalyvavo 53, norinčių privalomojo draudimo buvo 18 („*jir jeigu tik bus sumažinta ligi 4-rių litų už tūkstantį*“), o nenorinčių – 35. Eitekonių seniūnijos krivulėje dalyvavo daugiau negu du trečdaliai turinčių teisę balsuoti, bet nesutiko visi. Palomenės seniūnijos krivulėje dalyvavo 75 gyventojai, „*ir buvo 75 žmonės kurie nesutiko drausti ir buvo sutikis vienas asmuo šiaudų stogas 50 cm*“. Miežonių seniūnijoje dalyvavo 54 iš 150 turinčių teisę balsuoti – „*nesutinka kad būtų trobesiai apdrausti priverstinai. Brangiai kainuoja apdraudimas*“. Ir prierašas: „*Dalyviai pasirašyti atsisako, bijodami kad pasirašę nebūtų jų trobesiai apdrausti*“. Visoje apskrityje tik 21 seniūnija pageidavo privalomojo draudimo, o 73 – ne¹¹².

1934 m. rugsėjo–spalio mėnesiais vykusiuose rinkimuose išrinkti seniūnijų seniūnai, seniūnų padėjėjai ir atstovai į Kaišiadorių valsčiaus tarybą. Kaip ir anksčiau, beveik visi išrinktieji buvo ūkininkai, visi – lietuviai. Eitekonių seniūnijoje iš 91 rinkėjo rinkimuose dalyvavo 42 (t. y. 46,1 proc.), kurie seniūnijos atstovu į valsčiaus tarybą išrinko Antaną Steikūną, seniūnu Juozą Palčiauską, kuris ir ankstesnę kadenciją buvo seniūnu, o jo padėjėju – Praną Žičių. Palankiausiai charakterizuojamas buvo A. Steikūnas – „*stambus ūkininkas, blaivus, doras, dabartinis valsč. ir apskr. tarybos narys, tautiškai nusistatęs*“. P. Žičius taip pat „*blogame nepastebėtas, prie jokių organizacijų nepriklauso*“. J. Palčiausko išrinkimo seniūnu apskrities valdžia buvo numachiusi netvirtinti, kaip ir Vilkiškių seniūno. Miežonių seniūnijos atstovu valsčiaus taryboje išrinktas mokytojas Justinas Neverbickas – „*rimtas, doras, L. T. S.*¹¹³ *narys*“. Seniūnu tapo Vincas Tomkus – „*dabartinis seniūnas, drausmingas, tinka ir toliau būti seniūnu*“. Jo padėjėju išrinktas Pranas Ščerba – „*padoras žmogus, prie jokių organizacijų nepriklauso*“. Miežonių seniūnijoje iš 128 rinkėjų dalyvavo 66 (t. y. 51,5 proc.). Lomenių seniūnijoje ir atstovu į valsčiaus tarybą ir seniūnu išrinktas tas pats asmuo – Vincas Ambrazevičius, kuris „*rimtas, blaivus, Š. S.*¹¹⁴ *narys, prie politinių organizacijų nepriklauso*“. Jo padėjėju tapo Antanas Valkavičius – „*rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso*“. Jų rinkimuose iš 93 rinkėjų dalyvavo 31 (t. y. 33,3 proc.). Palomenės seniūnijos atstovu ir seniūnu išrinktas Stasys Česna – „*padoras, dabartinis seniūnas, L. T. S. narys*“. Jo padėjėju – Kazys

¹¹² LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 43, L. 345–354.

¹¹³ L. T. S. – Lietuvos tautininkų sąjunga

¹¹⁴ Š. S. – Šaulių sąjunga

Markevičius – „*doras, darbštus, Š. S. narys*“. Iš 120 rinkėjų Palomenėje dalyvavo 46 (t. y. 38,3 proc.). Beištrakių seniūnijos atstovu ir seniūnu tapo Vincas Gerunaitis – „*da-bartinis seniūnas, turi gerą vardą, Š. S. narys*“. Jo padėjėju išrinktas Zigmas Drulia – „*rimtas, Š. S. narys*“. Beištrakyje iš 80 rinkėjų dalyvavo 47 (t. y. 55 proc.)¹¹⁵. Taigi, visi devyni Kaišiadorių valsčiaus seniūnai buvo vyrai, ūkininkai, iš jų penki baigę pradinę mokyklą, kiti – nebaigę. Iš devynių valsčiaus tarybos narių net septyni buvo ūkininkai, vienas mokytojas (Justinas Neverbickas). Iš tarybos narių tik du buvo nebaigę jokios mokyklos, trys – baigę pradžios mokyklą, ir po vieną aukštesnio išsilavinimo žmogų, baigusį dvi ir keturias klases. Seniūnų padėjėjai taip pat buvo net aštuoni ūkininkai, iš kurių penki baigę pradžios mokyklas¹¹⁶.

Kaip vyko seniūnų, jų padėjėjų ir atstovų į valsčiaus tarybą rinkimai? Eitekonių seniūnijos krivulėje 1934 m. rugsėjo 25 d. sudarytas protokolas, kuris nurodo, kad pirmininkaujant valsčiaus viršaičiui Jonui Urmilevičiui, dalyvaujant 42 „*sprendžiamuoju balsu*“ iš 91 gyventojų vienbalsiai nutarė seniūnui mokėti po 25 Lt per mėnesį. Buvo pasiūlyti keturi kandidatai į seniūnus, išrinktas Juozas Palčiauskas (kuris gavo 34 balsus pusiau slaptu balsavimu). Seniūno padėjėju išrinktas Pranas Žičius, atstovu į valsčiaus tarybą (iš 3 kandidatų) Antanas Steikūnas iš Tauckūnų dvaro¹¹⁷. Po mėnesio, spalio 25 d., įvyko dar vienas Eitekonių seniūnijos susirinkimas. Dalyvaujant 59 seniūnijos gyventojams („*sprendžiamuoju balsu*“ iš 99 gyventojų) 22 dalyviai pasiūlė balsuoti slaptu balsavimu. Pasiūlyti septyni kandidatai – Kazys Leikauskas, Pranas Žičius, Mikas Bublys, Jonas Grigaliūnas (Motiejaus sūnus), Mikas Grigaliūnas, Jurgis Žičius, Jonas Grigaliūnas (Kazio sūnus). 32 balsus gavo Pranas Žičius – tuometinis seniūno padėjėjas, o seniūno padėjėju iš trijų kandidatų 28 balsais išrinktas Benadas Bublys¹¹⁸.

Miežonių seniūnijos krivulėje 1934 m. rugsėjo 25 d. pirmininkaujant viršaičiui Jonui Urmilevičiui, dalyvaujant 66 gyventojams („*sprendžiamuoju balsu iš 128 gyventojų*“), vienbalsiai seniūnui nustatyta alga 25 Lt. Balsuojant iš 5 kandidatų pusiau slaptu balsavimu 26 balsus gavo senasis seniūnas Vincas Tomkus, o padėjėjas (iš trijų kandidatų, gavęs 15 balsų) išrinktas Pranas Ščerba. Atstovu į Kaišiadorių valsčiaus tarybą iš penkių kandidatų (gavęs 15 balsų) tapo mokytojas Justinas Neverbickas – „*sulig balsų daugumos*...“¹¹⁹

Rugsėjo 26 d. seniūnijų sueigos įvyko Palomenėje ir Lomeniuose. Palomenės seniūnijos krivulėje, pirmininkaujant viršaičiui Jonui Urmilevičiui, dalyvaujant 46 sprendžiamuoju balsu iš 120 gyventojų, vienbalsiai nutarta seniūnui mokėti 30 Lt. Seniūno kandidatūrai pasiūlytas tik vienas žmogus – senasis seniūnas Stasys Čėsna, kuris ir buvo vienbalsiai išrinktas. Seniūno padėjėju iš dviejų kandidatų (Vincas Tatarūno, gavusio 11

¹¹⁵ LCVA, F. 379, Ap. 3, B. 19a, L. 300–301.

¹¹⁶ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 202–203.

¹¹⁷ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 83.

¹¹⁸ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 82.

¹¹⁹ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 84.

balsų ir Kazio Markevičiaus, gavusio 21 balsą) išrinktas 26 metų amžiaus Kazys Markevičius. Atstovu į Kaišiadorių valsčiaus tarybą pasiūlytas vienas kandidatas – Stasys Čėsna, kuris ir buvo vienbalsiai išrinktas¹²⁰. Lomenių seniūnijos krivulėje, pirmininkaujant viršaičiui Jonui Urmilevičiui, dalyvaujant 31 sprendžiamuoju balsu iš 93 gyventojų, vienbalsiai nustatytas 25 Lt seniūno atlyginimas. Iš trijų kandidatų seniūnu pusiau slaptu balsavimu išrinktas (gavęs 15 balsų) 33 metų Vincas Ambraževičius, o jo padėjėju – Antanas Valkavičius (iš dviejų kandidatų, gavęs 20 balsų). Atstovu į valsčiaus tarybą iš dviejų kandidatų (Vincas Ambraževičius, gavusio 25 balsus ir Antano Valkavičiaus, gavusio 4 balsus) išrinktas V. Ambraževičius¹²¹. Rugsėjo 27 d. Beištrakių seniūnijos krivulėje, pirmininkaujant viršaičiui Jonui Urmilevičiui, dalyvaujant 44 sprendžiamuoju balsu iš 80 gyventojų „vienbalsiai nutarta mokėti seniūnui po 30 litų į mėnesį tol, kol seniūnijos ribos nepadidės“. Renkant seniūną iš keturių kandidatų 41 balsą gavo Vincas Gerunaitis. Jo padėjėju iš dviejų kandidatų išrinktas Zigmas Drulia (43 balsais), o atstovu į tarybą iš dviejų kandidatų išrinktas Vincas Gerunaitis (gavęs 43 balsus)¹²².

Taigi, seniūnijos gyventojai rinkdavo po tris vietinius asmenis, kurie šalia ūkininkavimo ar kito pagrindinio savo darbo užsiimdavo visuomenine-politine veikla, atstovaudami savo rinkėjams, savo bendruomenės žmonėms, kaimynams. Kai 1934 m. spalio 30 d. susirinko Kaišiadorių valsčiaus taryba, pirmajam posėdžiui pirmininkavo vyriausias pagal amžių Antanas Steikūnas (atstovas nuo Eitekonių seniūnijos). Dalyvaujant nuo seniūnijų išrinktiems atstovams Antanui Ratkevičiui, Zigmui Šimašiui, Augustui Ramuniui, Adomui Lazauskui, Stasiui Čėsnei, Vincui Ambraževičiui, Justinui Neverbickui ir Vincui Gerunaičiui – į Kaišiadorių (Trakų) apskrities tarybą nuo Kaišiadorių valsčiaus išrinktas Augustas Ramunis (iš keturių kandidatų, slaptu balsavimu). Viršaičiu vienbalsiai slaptu balsavimu išrinktas esamas viršaitis Jonas Urmilevičius, o jo padėjėju (iš dviejų kandidatų, gavęs 7 balsus) – Vincas Leikauskas, 41 metų ūkininkas iš Medynų kaimo. Vienbalsiai nutarta viršaičiui mokėti po 200 Lt per mėnesį, o padėjėjui – 5 Lt per dieną (tiesa, padėjėjas atlygį gaudavo tik už tas dienas, kai eidavo viršaičio pareigas)¹²³.

1934 m. Palomenės seniūnijai priklausė šios gyvenvietės (vietovardžių rašyba netaisyta): Palomenės bažnytkaimis, Palomenės dvaras, Palomenės kaimas, Smilgių, Bagdoniškių, Dubelių, Medynų ir Beloniškių kaimai, Riešutinės, Lapelių, Malinuvkos, Šafarnės, Živintos, Naujalaukio vienkiemiai ir Bogenkos kardonas). Lomenių seniūnija: Lomenių ir Medynų Šilagalių kaimai, Karlaukos, Šafarnės, Barsukų, Penkių Valakų ir Vadų vienkiemiai. Eitekonių (Aitekonių) seniūnija: Aitekonių, Krušonių Paromatės, Krušonių Klampinių, Muldiškių kaimai, Šimkausčiznos vienkiemis, Tauskūnų dvaras. Beištrakių seniūnija: Beištrakių, Būdos, Apušoto ir Šukiškių kaimai, Baroniškių, Vilionių,

¹²⁰ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 86.

¹²¹ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 85.

¹²² LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 88.

¹²³ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 94.

Guronių ir Dambravos vienkiemiai, Būdos kardonas, Žižmorkos gelžkelio būdelė. Miežonių (Mižonių) seniūnija: Mižonių, Vilionių, Paliepių, Kurmaičių ir Kurtakių kaimai, Ivanuvkos ir Korsakuvkos vienkiemiai, Edvardavos gelžkelio būdelė. Vilkiškių seniūnija: Vilkiškių, Pozaliesės, Gudienos ir Šaknių kaimai, Navasiolkų vienkiemis¹²⁴. 1934 m. pabaigoje Palomenės seniūnijoje buvo 1050 gyventojų, jos plotas apėmė 1640 ha; Lomenių seniūnijoje – 900 gyventojų, teritorija 954 ha; Eitekonių – 800 gyventojų, teritorija 1042 ha; Beištrakių – 700 gyventojų, plotas 563 ha; Miežonių – 1250 gyventojų, teritorija 1634 ha; Vilkiškių – 1200 gyventojų, plotas 1600 ha¹²⁵.

1934 m. dauguma Kaišiadorių valsčiaus seniūnų gaudavo apie 25–30 Lt algos per mėnesį: Palomenės seniūnas Stasys Čėsna – 30 Lt, Lomenių seniūnas Adomas Valkavičius – 25 Lt, Eitekonių seniūnas Juozas Palčiauskas – 25 Lt, Beištrakių seniūnas Vincas Gerunaitis – 30 Lt, Miežonių seniūnas Vincas Tomkus – 25 Lt¹²⁶. Jų algai seniūnijos imdavo nuo 4 iki 11 procentų nuo valstybinių mokesčių (Palomenės seniūnijoje – 4,5 proc.).

Iš Palomenės kilęs Vytautas Stanislauskas, gimęs 1931 m., nuo vaikystės įsiminė seniūną Stasį Čėsną, nors tebuvo matęs jį pora kartų. „*Man, vaikui, jis atrodė aukštas ir stambaus sudėjimo. Apie jo darbą konkrečiai nieko negaliu pasakyti, bet aiškiai jis buvo pagrindinis vadovas seniūnijoje. Vadovavo kelių tvarkymui. Tuo metu mašinų buvo labai mažai, todėl kviesdavosi ūkininkus su arkliukais vežti žvyrą, kai žvyruodavo pagrindinius kelius. Taigi, vieni veždavo žvyrą, o kiti su kastuvais lygindavo. Tokiu būdu keliai būdavo sutvarkyti. Dar buvo mokami valstybei žemės mokesčiai, tai seniūnas prižiūrėdavo, kad viskas būtų tvarkingai daroma*“¹²⁷.

Žaslių valsčiaus viršaičiu jau nuo 1929 m. buvo Jonas Lukoševičius, kuris 1934 m. buvo charakterizuojamas kaip „*ūkininkas, lietuvis, tautininkų sąjungos narys, darbštus, doras, sąžiningas, nors išsilavinimo ir nedidelio*“. Tarp Žaslių valsčiaus seniūnijų keletas apėmė netoli Palomenės buvusias apylinkes. 1934 m. Gegužinės seniūnijos seniūnu tapo Stasys Vaškevičius – „*rimtas, dabartinis seniūnas, ūkininkas, L. T. S. narys*“. Jo padėjėju tapo Kazys Strelčiūnas (ūkininkas, šaulių sąjungos narys), o seniūnijos atstovu Žaslių valsčiaus taryboje – Mikas Bartkūnas („*girininkas, rimtas, Š. S. ir L. T. S. narys*“). Seniūnijos rinkimuose dalyvavo pusė rinkėjų (68 iš 136). Jačionių seniūnijos seniūnu išrinktas Pranas Dzimidavičius („*rimtas, L. T. S. ir Š. S. narys, ūkininkas*“), padėjėju – Domininkas Grenda („*ūkininkas, rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso*“), o seniūnijos atstovu į Žaslių valsčiaus tarybą – Vincas Kuzinevičius („*ūkininkas, rimtas, buv. tarybos narys, prie jokių organizacijų nepriklauso*“). Jų rinkimuose dalyvavo 57 proc. rinkėjų (75 iš 131).¹²⁸

¹²⁴ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 27.

¹²⁵ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 241–242.

¹²⁶ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 179. L. 4.

¹²⁷ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

¹²⁸ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 19a, L. 298.

Beveik visi išrinktieji seniūnai buvo lojalūs esamai santvarkai ir savo valstybei. Tačiau pasitaikė ir išimčių. Pavyzdžiui, 1937 m. metų pabaigoje Lomenių seniūnu išrinkus Antaną Valkavičių Kaišiadorių viršaitis apskrities viršininkui rašė, kad „*seniūnu yra išrinktas pil. Valkavičius Antanas, s. Benado, 40 metų amžiaus, raštingas, tačiau politiniu požiūriu nevisai aiškus. Yra grįžęs iš Rusijos 1919–1920 m., vėliau vėl mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę iš jos kaip dezertyras buvo pabėgęs ir nekurį laiką slapstėsi. Dabartiniu metu opozicionieriškai galvoja. Todėl, mano manymu, į seniūnus pil. Valkavičius Antanas netvirtinamas*“. Jeigu tai yra tas pats žmogus, kuris 1934 m. buvo išrinktas Lomenių seniūno pavaduotoju, tai jis tuo laiku dar buvo charakterizuojamas kaip „*rimtas, prie jokių organizacijų nepriklauso*“, o Lomenių seniūno pavaduotoju išrinktam buvusiam seniūnui, taip pat Kaišiadorių valsčiaus tarybos nariui Vincui Ambrazevičiui viršaitis pastabų neturėjo ir pritarė jo tinkamumui pareigoms¹²⁹.

Miškai

Jau XVIII a. apie Gegužinės apylinkes buvo rašoma, kad „*miško šioje parapijoje yra daugiau negu plyno lauko*“. Miškai visais laikais turėjo didelę reikšmę Palomenės apylinkių gyventojams ne tik kaip kraštovaizdžio dalis. Jie tiekė žaliavą miško pramonei, tenkino vietinį verslą bei buities poreikius. Pavyzdžiui, tarpukario laikotarpiu dalis medienos buvo parduodama pirkliais eksportui, dalis teko vietiniams poreikiams. Statybinės medienos reikėjo vietiniams ūkininkams, žemės reformos metu išsikeliančiams į vienkiemius, naujakuriams, nepriklausomybės kovų savanoriams. Dalis medienos buvo sunaudojama kurui. Pavyzdžiui, 1931 m. buvo rašoma, kad gyvenantiems netoli didesnių miestų prekyba malkomis buvo pelningesnė negu javų ar bekonų auginimas. Be statybinės medienos ir kuro miškuose žmonės rinkdavo įvairius miško produktus. Uogas, grybus ir riešutus rinkdavo ne tik savo poreikiams, bet ir pardavimui, o supirkėjai juos eksportuodavo į užsienį. Eglių, ąžuolų ir karklų žievės rinkdavo raugo gamybai, o šis buvo naudojamas odų perdirbimui. Tradiciškai tebebuvo gaminamas ir degutas bei terpentinas, nors deguto gamyba mažėjo dėl mineralinių tepalų įsigalėjimo. Karklų vyteles naudojo krepšiams ir pintiems baldams, šluotoms ir vantoms. Gana nedidelę ekonominę reikšmę turėjo medžioklė – valstybė gaudavo pajamas iš medžioklei išnuomotų miško plotų ir sumedžiotos žvėrienos¹³⁰.

1918 m. lapkričio mėnesį Lietuvoje, ir Kaišiadorių apylinkėse, pradėjo kurtis vietos savivaldos institucijos. Vietos savivaldos komitetas buvo išrinktas ir Palomenėje. Iš Palomenės buvo gauta informacija, kad „*mišką kerta, sako dabar galima*“. Taigi, vienu

¹²⁹ LCVA, F. 409, Ap. 1, B. 461, L. 3.

¹³⁰ Mūsų girios, 1931, Nr. 6, p. 444–445.

iš savivaldos uždavinių buvo sustabdyti savavališką miškų kirtimą¹³¹. Dėl valdžios institucijų bandymų surašyti savavališkai iškirstus medžius netgi kilo taip vadinamas „Lomenių maištas“, apie kurį plačiau bus rašoma toliau. Netrukus iš Palomenės parapijos komiteto vietinę valdžią perėmė Kaišiadorių valsčiaus savivaldybė, nuo 1919 m. pradžios apylinkių kontrolę tvirtai perėmė besikuriančios Lietuvos valstybės ir vietinės savivaldos institucijos. Taip pat ir miškų valdymą bei tvarkymą, kurį reguliavo Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijoje įsteigtas Miškų skyrius. Miškų administravimo grandinę sudarė urėdija, girininkijos ir eiguvos. Kaišiadorių urėdijos centras įsikūrė netoli Kaišiadorių miestelio ir geležinkelio linijos Kaunas–Kaišiadorys, tarp Girelės miško, Jatkonių (Juodkonių) kaimo ir Žiebenos (Žabyno) palivarko laukų, gyvenvietėje, vadinamoje Kardono girininkija. Kaišiadorių urėdija (1926 m. duomenimis) valdė beveik 20 000 ha miškų, kurie buvo paskirstyti Būdos, Gegužinės, Šilasėdų, Kaišiadorių, Žaslių, Dainavos, Kruonio, Darsūniškio ir Žiežmarių girininkijoms. Pavyzdžiui, Būdos girininkijoje buvo 9 eiguvos, Gegužinės ir Šilasėdų – po 8 eiguvos. 1929 m. panaikinus Kaišiadorių girininkiją, o 1930 m. – Žaslių girininkiją, Kaišiadorių urėdijoje liko aštuonios girininkijos: Livintų (plotas – 2147 ha), Šilasėdų (3780 ha), Romato (2654 ha), Gegužinės (2680 ha), Būdos (2708 ha), taip pat tolimesnės Žiežmarių, Kruonio ir Darsūniškio girininkijos¹³². Nuo pat 1921 m. iki 1939 m. Kaišiadorių miškų urėdijai vadovavo Povilas Malvica, kuris sprendė visus svarbiausius klausimus ne tik urėdijos administracijoje, bet ir girininkijose.

1930 m. Gegužinės girininkijoje girininku dirbo Mykolas Bortkūnas, vyr. eiguliu Jonas Rimkevičius, Būdos girininkijoje girininku Vytautas Mažeika, vyr. eiguliu Boleslovas Žydanavičius, Livintų girininkijoje girininku Jonas Nivinskas, vyr. eiguliu Pranas Arnastauskas, Romato girininkijos girininku Juozas Giraitis, vyr. eiguliu Vladas Žvirblis, Šilasėdų girininkijos girininku V. Leonavičius, o vyr. eiguliu Taparauskas. Kiekvienoje girininkijoje dirbo po kelis eigulius. Pavyzdžiui, Romato girininkijos Medynų miške – eigulys Aleksas Kučinskas, Livintų girininkijos Beištrakių miške – Juozas Gradzevičius, Būdos girininkijoje – Stasys Brundza, Gegužinės girininkijoje – Antanas Suslavičius ir kiti¹³³. 1931 m. lapkričio 16 d. Livintų girininkas Jonas Nivinskas iš šių apylinkių išvyko jo paties prašymu perkėlus dirbti į Kazlų Rūdos miškų urėdiją¹³⁴.

Palomenės apylinkių miškuose paruoštą miško medžiagą kraudavo keliuose Kaišiadorių miškų urėdijos sandėliuose. Pavyzdžiui, 1931 m. urėdijos sandėlis Nr. 6 buvo prie Neries upės ties Kaspariškių kaimu (mediena iš Gegužinės girininkijos); sandėlis Nr. 7 – prie Kaišiadorių–Gaižiūnų geležinkelio, 15 kilometre; sandėlis Nr. 8 – prie to paties geležinkelio 18 kilometre (mediena iš Romato girininkijos); sandėlis Nr. 9 – prie to

¹³¹ Morkūnaitė A. Iš vietos savivaldos kūrimosi Kaišiadorių apskrityje 1918 metais // Kaišiadorys: miesto ir apylinkių praeitis, sudarė O. Lukoševičius. – Kaišiadorys, 1999, p. 73.

¹³² Zabarauskas V. Darbai ir žmonės: Kaišiadorių miškų urėdijos istorija: knyga skiriama Kaišiadorių miškų urėdijos 90-čiui, 1918–2007. – Kaišiadorys, 2008. L. 19.

¹³³ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 262. L. 771–1044.

¹³⁴ Mūsų girios, 1931, Nr. 6, p. 459.

paties geležinkelio 12 kilometre (mediena iš Livintų girininkijos); sandėliai Nr. 10–11 – prie geležinkelio linijos Kaišiadorys–Pravieniškės (mediena iš Būdos girininkijos)¹³⁵. Nors Livintų girininkija priklausė Kaišiadorių urėdijai, netoli Livintų geležinkelio stoties buvo ir Kauno miškų urėdijai priklausantis sandėlis Nr. 9¹³⁶.

Gaižiunuose įsteigus karinį poligoną nuo 1932 m. pradžios numatyta pertvarkyti kai kurias Kaišiadorių urėdijos girininkijas – įsteigti Kaišiadorių girininkiją, panaikinti Romato girininkiją, Livintų girininkiją pavadinti Vadų, o Šilasėdų girininkiją padidinti iki 7000 ha, į jos ribas įtraukiant visą poligono teritoriją¹³⁷. Nuo 1932 m. sausio 1 d. šie pakeitimai ir įsigaliojo. Tuo pačiu metu buvęs Romato girininkijos girininkas Juozas Giraitis paskirtas Šilasėdų girininku, buvęs Šilasėdų girininkas Juozas Lelešius tapo Būdos girininku, o Būdos girininkas Vytautas Mažeika perkeltas į Žiežmarių girininkiją¹³⁸.

1933 m. Kaišiadorių miškų urėdijos Šilasėdų girininkija apėmė net 7216 ha. Į ją įėjo Tarasavos (75 ha), Ruklos (537 ha), Skarulių (349 ha), Šilasėdų (5367 ha), Palomenės (76 ha), Krušonių (38 ha) ir Gegužinės (774 ha) miškai. Girininko buveinė buvo Šilasėdų kaime. Vadų girininkija apėmė 2327 ha su Vadų (2221 ha) ir Skarulių (106 ha) miškais. Panašaus dydžio buvo ir Būdos girininkija, kuri apėmė 2472 ha su Būdos (1285 ha), Beištrakių (879 ha) ir Dambravos (308 ha) miškais. Gegužinės girininkija apėmė tik 1862 ha. Jai priklausė Gegužinės (1368 ha), Antanaičių (465 ha), Česniškės (24 ha) ir Paberžės (5 ha) miškai¹³⁹.

1936 m. Šilasėdų girininkijos miškų plane matome, kad girininkija apėmė miškus nuo Skarulių šiaurėje iki Palomenės dvaro ir Eitekonių kaimo žemių pietuose. Iš vakarų pusės girininkija ribojosi su Kaišiadorių–Jonavos geležinkelio linija, o šiaurės–rytų pusėje – su Neries upe. Girininkijoje Šilasėdų miškai apėmė net 63 miško kvartalus, Gegužinės miškai – 7, Skarulių – 5, Rūklos – 11, o Tarasavos ir Palomenės–Krušonių – po vieną miško kvartalą.

Už Kaišiadorių–Jonavos geležinkelio linijos į vakarus, nuo Gaižiūnų geležinkelio stoties iki Livintų stoties siaura juosta tęsėsi Kaišiadorių miškų urėdijai priklausiusi Vadų girininkija (kuri anksčiau buvo vadinama Livintų girininkija), sudariusi pailgą ir gana vientisą miškų masę beveik be įsiterpiančių gyvenviečių.

Būdos girininkijos 1936 m. plane girininkija šiaurinėje pusėje ribojosi su Kaišiadorių–Jonavos geležinkelio linija (už jos buvo jau Šilasėdų girininkija), rytuose – su Tauckūnų, Vilionių, Miežonių ir Paliepio kaimais, pietuose – su Kaišiadorių–Kauno geležinkelio linija ir dalimi miškų už šios linijos iki Antakalnio, Pagirio ir Dambravos kaimų, o vakaruose ribojosi su Kauno miškų urėdija, kuri apėmė Livintų, Kieliškių, Pašulių

¹³⁵ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 267. L. 1–17.

¹³⁶ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 267. L. 325.

¹³⁷ Mūsų girios, 1931, Nr. 6, p. 447.

¹³⁸ Mūsų girios, 1932, Nr. 1, p. 73.

¹³⁹ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 579. L. 10.

kaimus. Pamierio geležinkelio stotelė sutapo su tolimiausiu pietvakariniu Būdos girininkijos tašku. Girininkijos didžiausią dalį sudarė Būdos miškai, kiek mažiau – Beištrakių, ir mažiausią – Dambravos miškas.

Yra žinoma, kad šių apylinkių miškuose medžiokles organizavo netgi prezidentūra. 1938 m. spaudoje buvo rašoma, kad miškuose buvo daug šernų: „*Kaišiadorių apylinkės miškuose, o ypač prie Beištrakių pastebima daug šernų. Šernai daugiausia vaikščioja kaimenėmis*“¹⁴⁰. Tais pačiais metais spaudoje skundžiamasi ir vilkais: „*Šių metų žiema labai nepalanki ir stirnoms, nes jas lengviau sugauna vilkai. Mat stirnų kojos plonos ir jos kai kuriuose miškuose klimpsta giliau į sniegą. Vilkai turėdami platesnes kojų pėdas į sniegą klimpsta palyginti negiliai. Todėl plėšrieji daug sunaikina stirnų. Pravieniškių, Kaišiadorių, Būdų ir Kalnėnų apylinkių pamiškių gyventojai randa sudraskytų stirnų likučių*“¹⁴¹.

Gegužinės girininkija apėmė Gegužinės ir Antanaičių miškus, kurie šiaurėje tęsėsi nuo paneriuose įsikūrusių Gegužinės ir Bučionių kaimų iki Palomenės ir Krivonių bažnytkaimių pietuose¹⁴². Iš Palomenės kilusio V. Stanislausko prisiminimu, Palomenės pakraštyje buvo valstybinis miškas. „*Tas masyvas vadinosi Antanaičių mišku. Buvo paroduodamas kirtimui ūkininkų reikmėms. Pasitraukus sovietų kariuomenei, buvo sudegę mūsų klojimas ir tvartas. Mes pirkome keletą kietmetrių rąstų pjautiniams. Pamenu, kad vyrai išsikirto ir parsivežė. Girininkų nepažinojau, tik eigulys buvo žinomas – Suslavičius. Mes su kaimynais, ganydami karves, daugiausiai rudenį, nugindavom bandą į pievas, kurios buvo visai šalia valstybinio miško. Ten buvo iškirsta biržė ir augo vešli žolė, sugindavome gyvulius ir žaisdavome. Būdavo, kad su dviračiu atvažiuodavo eigulys ir mus išvarydavo iš tos biržės*“¹⁴³.

1938 m. vėl buvo pertvarkomas Kaišiadorių miškų urėdijos suskirstymas. Projekte numatyta pertvarkyti eiguvus ir jų sargų atlyginimus. Šilasėdų girininkijoje numatytos 9 eiguvos. Pavyzdžiui, eiguva Nr. 1 apėmė 72,9 ha, vieną nedidelį mišką, jį saugoti pavesta miško sargui (numatyta, kad bus pavesta saugoti vietos ūkininkui, nemokant atlyginimo). Panaši situacija buvo ir eiguvoje Nr. 9. Tuo tarpu eiguvos Nr. 2–8 numatytos pavesti eiguliams, jos apėmė nuo 700 iki beveik 1300 ha, eiguvose buvo sodybos („pasodos“) su trobesiais. Vadų girininkijoje buvo keturios eiguvos, visos pavestos saugoti eiguliams, tik vienos eiguvos pasodoje nebuvo net gyvenamojo namo. Būdos girininkijoje – šešios eiguvos, penkios iš jų pavestos eiguliams, o viena sargui, mokant jam po 25 Lt atlyginimo. Gegužinės girininkijoje – keturios eiguvos: trys pavestos eiguliams, o viena sargui, mokant jam po 50 Lt. Didesnis atlyginimas aiškinamas tuo, kad sargas privalo gyventi mieste, tiesa, nepaaiškinant kuriame mieste, nes artimiausios didesnės gyvenvietės netoli

¹⁴⁰ Miškuose daug šernų // Mūsų kraštas, 1938 m. sausio 21 d., p. 8.

¹⁴¹ Šaltinis, 1938 m. Nr. 3, p. 48.

¹⁴² LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 579. L. 1–9.

¹⁴³ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

girininkijos miškų buvo Gegužinė ir Palomenė¹⁴⁴. Pertvarkant eiguvas tarp numatytų Kaišiadorių urėdijoje atleisti eigulių buvo 9 žmonės. 56 metų eigulį A. Garkauską, iš-tarnavusį 12 metų, numatyta atleisti už tai, kad jis buvo silpnos sveikatos ir jo atžvilgiu buvo iškelta kriminalinė byla. 54 metų M. Aleksejūnas, tarnavęs 19 metų, taip pat buvo silpnos sveikatos, mažai raštingas, be to turėjo papildomų pajamų iš 6 ha žemės. 47 metų K. Paura, tarnavęs 17 metų, taip pat buvo „*silpnos sveikatos, silpnai raštingas, turi 1 ha žemės, vaikų neturi*“. 46 metų V. Paulauskas, tarnavęs 15 metų – „*silpnai raštingas ir turi 14 ha žemės*“. Jo bendraamžis ir tiek pat ištarnavęs J. Gradzevičius – „*nedraus-mingas ir turi 8 ha žemės*“. Taip pat charakterizuotas ir 42 metų amžiaus V. Vilkas. S. Zavistanavičius buvo tris kartus baustas už „*silpną miško prižiūrėjimą*“ ir tėviškėje turėjo 9 ha žemės. A. Matačiūnas taip pat turėjo 9 ha žemės ir buvo baustas keturis kar-tus. J. Melkūnas – „*1 kartą baustas, netikęs ir tėvas turi 20 ha žemės*“¹⁴⁵. Ne visi buvę eiguliai sugebėdavo ilgą laiką išdirbti šiame darbe, o tuo labiau užsitarnauti pensijas. Pavyzdžiui, 1933 m. Kaišiadorių urėdas Povilas Malvicas spaudoje rašė, kad urėdijoje buvo atleista iš darbo nemažai eigulių – „*vieni buvo atleisti dėl nesugebėjimo pareigų eiti, kiti dėl nusižengimų bei apsileidimų. Susidarė būrelis ir gražiai, sąžiningai kelias-dešimt metų ištarnavusių eigulių, kurie, pagal tarnautojų pensijoms ir pašalpoms skirti įstatymą, gavo pensijas ir tuo liko aprūpinti visam gyvenimui*“. Tarp šių minimi du ei-guliai, 1931 m. prezidento Antano Smetonos apdovanoti Vytauto Didžiojo ordinais – Adomas Špakauskas (gimęs 1851 m., 40 metų tarnavęs eiguliu, o į pensiją išleistas tik „*dėl kūno susilpnėjimo – apkurtimo*“) ir Jonas Bagdanavičius (tarnavo eiguliu 30 metų, o į pensiją išėjo „*dėl kojų susilpnėjimo*“). Po 30 metų buvo ištarnavę ir Jaroslavas Šišla bei Vincentas Drulia. Jonas Vilpišauskas eiguliu tarnavo tik 18 metų, bet taip pat „*pen-sijon atleistas*“ dėl sveikatos problemų. Išėjusieji į pensiją gaudavo 75 Lt. Pašalpos ir pensijos galėjo būti mokamos ir eigulių našlėms. Pavyzdžiui, „*eigulis Lukianskas miško piktadarių buvo sunkiai sužalotas ir nuo to 1928 m. mirė... Teismas priteisė iš piktadarių buv. eigulio Lukiansko našlei iki gyvos galvos po 45 litus mėnesiui, bet kadangi jie yra beturčiai, tai našle pasirūpino pensijų ir pašalpų fondas, paskirdamas jai iki gyvos gal-vos pensiją: iki dukrai sukaks 17 metų amžiaus po 75 litus mėnesiui, o paskui po 45 litus mėnesiui*“. Našlei Stučinskienei, kurios vyras „*sąžiningai pildęs pareigas, neištarnavęs 10 metų mirė*“, buvo paskirta 700 litų vienkartinė pašalpa¹⁴⁶.

¹⁴⁴ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 535. L. 58–59.

¹⁴⁵ LCVA, F. 393, Ap. 1, B. 535. L. 66.

¹⁴⁶ Mūsų girios, 1933, Nr. 5, p. 397–399.

Mokyklos

Mokyklos kaip visuotinis reiškinys Palomenės apylinkėse atsirado ir paplito tik XX a. pradžioje. Viena ankstyviausių mokyklų įsikūrė Gegužinėje – 1907 m. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir carinės Rusijos administracijai nebetenkant įtakos viena iš pirmųjų gyventojų iniciatyvų buvo ne tik atgauti galimybę laisvai reikštis katalikų religinėms bendruomenėms, bet ir kurti mokyklas, kuriose vaikai būtų mokomi gimtąja lietuvių kalba. 1915 m. pradžios mokyklos pradėjo veikti Palomenėje ir Zūbiškėse.

1919–1920 metais Trakų apskrities pradedamųjų mokyklų instruktorius A. Palta-navičius lankėsi įvairiose apskrities mokyklose ir savo ataskaitose atskleidė Palomenės apylinkių mokyklų padėtį. Kuriantis Lietuvos valstybei ir savivaldybėms daugelis sričių buvo mažai reglamentuotos, tad ir mokyklų veikloje pastebimi ryškūs skirtumai, priklausomybė nuo vietinių sąlygų, gyventojų ir atvykusių dirbti mokytojų. 1919-ieji buvo pirmieji metai, kai mokyklų veiklą nuo mokslo metų pradžios galėjo tvarkyti Lietuvos valstybinės ir savivaldybių institucijos. Pavyzdžiui, 1921 m. spalio mėnesį Kaišiadorių valsčiaus savivaldybė išlaikė tris pradžios mokyklas Kaišiadoryse ir mokyklas Paliepių, Palomenės, Beištrakių bei Lomenių kaimuose¹⁴⁷.

1919 m. mokslo metai Miežonių pradžios mokykloje prasidėjo lapkričio 4 d., pamokų trukmė buvo po 40–45 minutes. Jas vedė mokytoja Ona Skeirytė. Apsilankęs mokykloje lapkričio 22 d. instruktorius rado 19 berniukų ir 10 mergaičių iš 34 sąrašuose buvusių vaikų, kurie mokėsi dviejuose skyriuose. Instruktoriaus manymu, „*trūksta mokytojais mokslo žinių bei išsilavinimo*“, o be visų kitų pastabų rekomendavo palaikyti discipliną, „*kurios čia suvis nebėra*“¹⁴⁸. Tą pačią dieną apsilankęs ir Vilionių mokykloje instruktorius iš 24 mokinių rado 13 berniukų ir 6 mergaites. Vaikai mokėsi dviejuose skyriuose. Mokslo metai Vilionyse prasidėjo lapkričio 17 d., dirbo mokytoja Petronėlė Tendziulytė¹⁴⁹.

Beištrakių mokykloje mokslo metai prasidėjo 1919 m. spalio 25 d. Beištrakių mokyklos mokiniai, kurių buvo 34, buvo mokomi dviejuose skyriuose trimis grupėmis. Pirmajame skyriuje kasdien vykdavo po 4 pamokas, o antrajame – po 5 pamokas. Pamokų trukmė – po 40–45 minutes. Mokyklos mokytoja buvo Marijona Černiauskaitė¹⁵⁰.

Eitekonių mokykloje mokslo metai prasidėjo rugsėjo 23 d. Buvo mokoma trijuose skyriuose, pirmajam skyriui vykdavo po 3–4, o kitiems po 5 pamokas, kurios trukdavo po 50–55 minutes. Čia mokėsi 33 vaikai. Mokytoja Marijona Bublytė buvo pravedusi net keturias ekskursijas supažindinančias su „*įvairiais medžiais sodne ir laukuose, įvairiomis žolelėmis ir daržovėmis*“. Instruktoriaus manymu „*mokyklai trūksta paveikslų ir kitų mokslo įrankių. Mokyklos butas tamsus ir ankštas*“¹⁵¹.

¹⁴⁷ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 1. L. 363.

¹⁴⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 165.

¹⁴⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 166.

¹⁵⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 176.

¹⁵¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 177.

Palomenės pradžios mokykloje mokslo metai buvo pradėti 1919 m. spalio 9 d. 1920 m., sausio 10 d. instruktorius joje rado 14 berniukų ir 13 mergaičių iš sąrašo buvusių 38 mokinių, kurie mokėsi trijuose skyriuose. Kasdien visuose skyriuose vykdavo po 6 pamokas, kurios trukdavo po 50–55 minutes. Mokytoja dirbo Ona Empakoraitė. Instruktorius jai turėjo daug pastabų. Jo teigimu, „*mokiniai skaito tyliai, atpasakoja silpnai, eilučių iš atminties nemoka... iš atminties labai silpnai skaitliuoja iki 100... mokiniai moka dainuoti 2 dainelę ir žino kelis žaidimus... Patarta mokytojai dažniau atkartoti pereitą medžiagą iš skaitymo su savo mokiniais, aiškinti jiems nesuprantamus žodžius bei sakinius ir kad mokiniai galėtų atpasakoti. Iš aritmetikos reikalinga miklinti mokinius skaitliavime iš atminties ir jau tik tąsyk užduoti rašto darbus. Tuojau įvesti visas pamokas sulig programos ir jas normuoti. Prižiūrėti mokinių sąsiuvinius kad nebūtų suteršti. Palaikyti mokykloje reikiamą discipliną. Rengtis mokytojai prie pamokų ir vesti gyviau ir energiščiau pamokas. Mokykla užlaikoma švariai. Mokytojai trūksta žinių bei išsilavinimo*“¹⁵².

Sausio 24 d. aplankyta Žaslių valsčiaus Šilonių pradžios mokykla. Tą dieną iš 23 sąrašuose esančių vaikų buvo 7 mergaitės ir 6 berniukai. Mokinius mokė dviejuose skyriuose trimis grupėmis. Mokslo metai mokykloje prasidėjo 1919 m. lapkričio 23 d. Kasdien vykdavo po 5 pamokas, kurios trukdavo po 50–55 minutes. Mokytoja dirbo Katrė Leckaitė. Instruktoriaus manymu, „*mokyklai trūksta paveikslėlių ir kitų mokslo pabūklų. Mokytojai trūksta mokslo žinių bei išsilavinimo. Mokyklos butas tamsus ir ankštas ir suvis neatitinkamas mokyklai. Patarta vietos gyventojam surasti tinkamesnę mokyklai butą ir paraginta, kad leistų savo vaikelius mokyklon*“¹⁵³. 1920 m. pradžioje ta pati mokytoja Katrė Leckaitė skundėsi, kad mokykla įrengta patalpoje, už kurios sienos buvo tvartas. Per išpuvusią sieną apačią į klasę landžiojo paršai ir vištos. Mokytoja gyveno virtuvėlėje, kurioje nestigo blakių ir tarakonų¹⁵⁴.

Kovo 24 d. jau antrą kartą apsilankęs Kaišiadorių valsčiaus Vilionių mokykloje iš 32 sąrašo esančių mokinių pamokose instruktorius rado 24 vaikus. Mokiniai buvo mokomi dviejuose skyriuose keturiomis grupėmis. Kasdien vykdavo po 5 pamokas, kurios trukdavo po 50 minučių. Jas vedė jau minėta mokytoja Petronėlė Tendziulytė. Antrojo skyriaus pirma grupė skaitė iš „Mūsų dirvos“, o antra – iš „Žiupsnelio“. Kadangi mokiniai buvo padalinti į dvi grupes tik dėl vadovėlių skirtumo, mokytojai patarta įvesti vienodus skaitymo vadovėlius ir padaryti vieną skyrį ir vieną grupę¹⁵⁵.

Balandžio mėnesį vaizdas mokyklose buvo gerokai pasikeitęs. Matyt, kad pagal senąjį kaimo žmonių gyvenimo būdą vaikai prasidėjus pavasarinei ganiavai buvo leidžiami ne į mokyklas, o piemenauti. Pavyzdžiui, balandžio 16 d. instruktorius A. Paltanavičius aplankė tris Palomenės apylinkių mokyklas Kaišiadorių valsčiaus ribose, ir

¹⁵² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 161.

¹⁵³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 149.

¹⁵⁴ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 166.

¹⁵⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 141.

visose situacija buvo gana panaši. Atvykęs į Palomenės pradžios mokyklą mokytojos nerado. Mokytoja Ona Empakoraitė pasiaiškino, kad „*turėjo važiuoti į Kauną pas gydytoją ir namo parsivežti maisto*“. Instruktorius paaiškino, kad išvykstant reikia gauti jo leidimą, o maisto produktais pasirūpinti „*liuosu laiku*“¹⁵⁶. Beištrakių mokyklos mokytojos vietoje taip pat nerado. Mokytoja Marijona Černiauskaitė pasiaiškino, kad „*vieną dieną ateina vienas mokinytis, antrą du, o trečią nei vieno*“. Instruktorius paaiškino, kad „*svarbiam reikale apleidžiant mokyklos rajoną privalo pranešti mokyklą instruktoriui ir išgauti leidimą, ir kad mažas skaičius mokinių neduoda teisės mokytojui apleisti mokyklą, ir neatsižvelgiant į mokinių skaičių privalo juos mokyti*“¹⁵⁷. Zaliėsės mokykloje pagal sąrašus buvo 26 mokiniai, o balandžio 16 d. pamokos nevyko. Mat „*nuo Velykų atostogų mokslas pertrauktas dėlei stokos mokinių, kurie išsiskirstė ganyti*“. Mokslo metai mokykloje prasidėjo 1919 m. lapkričio 11 d., mokytoja dirbo Emilija Taparauskaitė-Grigaliūnienė. Mokytoja tikėjosi pamokas vėl pradėti vesti nuo balandžio 19 d. Jai patarta raginti gyventojus, kad vaikus leistų į mokyklą. Mokyklos patalpos buvo netinkamos, name kartu gyveno ir šeimyna, trūko suolų ir lentos¹⁵⁸. Kad ir po Velykų vaikai negrįžo į mokyklas, rodo apsilankymas toje pačioje Zaliėsės pradžios mokykloje gegužės 5 d. Iš sąrašo esančių 25 mokinių pamokoje buvo tik 2 mergaitės. Mokiniai skaitė iš „Žiupsnelio“, atpasakoti negalėjo, mintinai eilių nemokėjo¹⁵⁹.

Kaišiadorių valsčiaus Miežonių ir Eitekonių mokyklose vaizdas buvo panašus. Balandžio 29 d. Miežonių pradžios mokykloje iš 37 mokinių rasti 3 mergaitės ir 8 berniukai. Mokslo metai buvo prasidėję 1919 m. lapkričio 4 d., mokytojavo Ona Skeirytė. Mokykla buvo „*užlaikoma švariai, inventorius mokyklos tvarkoje*“. Buvo mokoma dviejuose skyriuose trimis grupėmis. Iš gimtinės mokslo buvo kelios pamokos apie kiemą, sodą, vieną kartą su mokiniais organizuotas pasivaikščiojimas „*susipažinimui su apylinkės regionais*“¹⁶⁰.

Gegužės 8 d. Kaišiadorių valsčiaus Eitekonių pradžios mokykloje iš sąrašuose esančių 33 mokinių instruktorius rado tik 2 mergaites ir 1 berniuką. Mokykla buvo vieno skyriaus, mokant dviejose grupėse. Pirmą grupę skaitė iš „Žiburėlio“, skaičiavo iki 10 iš trijų veiksmų, antra – skaitė iš „Mūsų dirva“, skaičiavo „*iki 100 iš sudėties*“. Mokiniai atpasakojo silpnai, mintinai žinojo po keletą eilių. Mokslo metai joje prasidėjo 1919 m. rugsėjo 23 d. Mokytoja dirbo Marijona Bublytė. Kasdien vykdavo po 5 pamokas. Mokiniai nurašinėjo nuo knygos, rašė dailiašį. Instruktorius patarė mokytojui „*daryti su mokiniais ekskursijas ir daryti su mokiniais pasikalbėjimus apie artimus daiktus iš gamtos. Pratinti mokinius skaityti aiškiai ir ryškiai ir kad tai atpasakotų*“¹⁶¹.

¹⁵⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 125.

¹⁵⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 124.

¹⁵⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 126.

¹⁵⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 118.

¹⁶⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 131.

¹⁶¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 117.

Atvykęs 1920 m. gegužės 22 dieną į Žaslių valsčiaus Šilonių pradžios mokyklą mokytojo Aleksandro Butrimavičiaus mokykloje jis nerado. Mokytojas pasiaiškino, kad „*nuo d. 19 gegužės mokiniai liovėsi lanke mokyklą ir kad dėlėi tos priežasties mokytojas sugrįžo į savo tėviškę Sekminių švenčių švęsti*“¹⁶² (mokytojas Aleksandras Butrimavičius buvo kilęs iš Vilkiškių k.). Nauji mokslo metai Šilonių mokykloje prasidėjo 1921 m. lapkričio 7 dieną, „*nes mokyklai anksčiau nebuvo atremontuota butas*“. Mokyklos sąrašė buvo 29 mokiniai, bet galėjo būti ir daugiau, nes „*nebėra kame jų sodinti, nes trūksta suolų*“. Mokyklai trūko net 5 suolų, tinkamos lentos, stalo, kėdės, spintos. Mokytoja dirbo Emilija Ališauskaitė. Kadangi vaikai neturėjo sąsiuvinų, tai nesimokė ir rašto. Instruktorius atkreipė dėmesį, kad reikia įvesti „*dainų ir rašto pamokas ir pratinti mokinius žaidimų ir gimnastikos*“, taip pat atkreipė „*mokytojos dėmę, kad mokiniai kasdieną ir laiku rinktųsi į mokyklą*“¹⁶³.

1921–1922 mokslo metais situacija lankant mokyklas beveik nepagerėjo, tačiau apylinkėse buvo atidarytos kelios naujos mokyklos.

1921 m. įkurta mokykla Krivonyse (Žaslių valsčiuje). Mokslo metai joje prasidėjo lapkričio 8 d., „*kadangi anksčiau nebuvo įrengta mokyklai butas ir padirbta baldai*“. Lapkričio 18 d. joje buvo 10 berniukų ir 11 mergaičių iš 26 buvusių sąrašė. Jie mokėsi viename skyriuje dviejose grupėse. Mokytoju dirbo Vincas Valiūnas¹⁶⁴.

Kaišiadorių valsčiaus Paliepio (arba kaip tuo laiku buvo rašoma – Palypio) mokykloje mokslas prasidėjo 1921 m. lapkričio 28 d. su 26 mokiniais. Joje buvo du skyriai, o viename iš skyrių buvo dvi grupės. 1922 m. kovo 24 d. pamokose buvo 24 berniukai ir 12 mergaičių iš 47 mokinių. Mokytojas Aleksandras Bandzevičius į šią mokyklą buvo paskirtas nuo 1922 m. vasario 15 d. Inspektoriaus pastebėjimu klasė buvo švari, inventorių tvarkoje¹⁶⁵.

Žaslių valsčiaus Pyplių mokykloje mokslo metai prasidėjo 1921 m. spalio 14 d. Lapkričio 17 d. instruktorius joje rado 19 berniukų ir 16 mergaičių iš 44 buvusių sąrašuose. Vaikai mokėsi dviejuose skyriuose, iš kurių pirmasis – dviem grupėmis. Mokytoja Anelė Kasparavičaitė mokytojavimo pirmus metus, todėl jai patarta geriau susipažinti su dėstomų dalykų programa, daugiau ruošti pamokoms, rašant joms konspektus, įvesti dainų pamokas, mokyti žaidimų bei gimnastikos. Mokykloje buvo gana ankšta, be to trūko 3 suolų, stalo, kėdės ir spintos¹⁶⁶. 1922 m. balandžio 5 d. joje inspektorius rado 18 berniukų ir 14 mergaičių iš 48 esančių sąrašė. Nebuvusieji pamokose neatvyko dėl ligos. Pastebėta, kad mokytoja Anelė Kasparavičaitė ne tik vaikus mokė skaityti, rašyti dailia raštą, piešti, skaičiuoti, pažinti aplinką, dainelių ir žaidimų, bet ir organizavo vaikų vakarą su dainomis, eilėmis, žaidimais, „*pastatytas mažas veikalėlis*“. Pastebėta, kad klasėje ne tik švaru, inventorių tvarkingas, bet ir „*visame matoma mokytojos pasišventimas*“.

¹⁶² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1360. L. 105.

¹⁶³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 203.

¹⁶⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 202.

¹⁶⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 139.

¹⁶⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 204.

savo darbui ir sąžiningas atlikimas savo pareigų“¹⁶⁷. Netoli Pyplių gretima mokykla buvo Navasodų-Ilgakiemio mokykla su 42 mokiniais (mokytoja Antanina Sabakonaitė, kuri ir gyveno tame pačiame mokyklos kambaryje)¹⁶⁸.

Beistrakių mokykloje mokslo metai prasidėjo 1921 m. spalio 3 d. su 13 mokinių. Mokiniai mokėjo padainuoti „Ant kalno karklai siūbavo“ ir „Lakštingalėlė“, taip pat keletą žaidimų. Mokytojo Justino Bandzevičiaus iniciatyva buvo suruoštas vakaras suaugusiems, kuriame buvo vaidinama „Ant bedugnės krašto“, dalyvavo choras, buvo skaitomos eilės, žaidžiami žaidimai. 1922 m. pradžioje sąrašuose buvo 40 mokinių. Instruktoriaus pastebėjimu „mokyklą lankytų ir didesnis mokinių skaičius, bet mokyklos klasė ankšta, daugiau patalpinti negalima“¹⁶⁹.

Tokia pati problema buvo ir Palomenės mokykloje, kur 1922 m. pradžioje įrašyti 33 vaikai. Instruktoriaus teigimu „mokyklą lankytų ir didesnis mokinių skaičius, bet dėlėi ankštumo klasės ir trūkumo suolų daugiau patalpinti negalima“. Mokslo metai čia prasidėjo 1921 m. spalio 17 d., o prieš tai buvo baigti gegužės 4 d. su 4 mokiniais. Mokytojavo Aleksandras Butrimavičius, kilęs iš netolimo Vilkiškių kaimo. Nors klasė buvo švari, tačiau ankšta ir žema. Be to, mokyklai trūko spintos, kurioje galėtų laikyti mokymo priemonės bei mokytojo ir mokinių knygynėlius, trūko stalo, kėdės, 3 suolų, tinkamos lentos ir „išeinamosios vietos“ (t. y. tualetu). Tarp pastabų mokytojui instruktorius rekomendavo iškabinti Lietuvos žemėlapi ir turimus paveikslus ant sienų, taip pat reikalauti, kad vaikai rašto darbus atliktų su plunksna¹⁷⁰. 1924 m. pradžioje Palomenės mokyklos vedėjas J. Jakštas skundėsi, kad mokyklai duotos per ankštos patalpos, nors Kaišiadorių valsčiaus valdyba teigė, kad jos tinkamos. Tad apskrities švietimo komisija siuntė mokyklų inspektorių išsiaiškinti vietoje ir pateikti išvadas¹⁷¹.

1922 m. mokyklas lankė mokyklų instruktorius Jonas Jurkūnas. 1922 m. lapkričio 22 d. jis Kaišiadorių valsčiaus valdybos prašė pasiteirauti Palomenės mokyklos tėvų komiteto, kodėl taip vėlai pradėti mokslo metai ir kodėl tiek mažai mokinių. Instruktorius siūlė valsčiaus savivaldybei pagalvoti, „ar nereiktų tą mokyklą perkelti į kitą vietą, kur gyventojai galėtų geriau ja naudotis (pavyzd. Bagdoniškin)“¹⁷². Matyt, ne visi mokytojai tuo laiku patys buvo raštingi, todėl instruktorius J. Jurkūnas Šilonių mokyklos mokytojui rašo: „Grąžinu Tamstos algos gavimo pareiškimą ir prašau parašyti be klaidų ir tuojau atsiųsti man“¹⁷³. Eitekonų mokyklos mokytojai A. Banevičaitėi instruktorius priekaištavo dėl to, kad „gyventojai nusiskundžia, kad lapkričio 27, 28 ir 29 d. Tamsta buvai kur tai išvažiavusi ir nelaikei pamokų. Meldžiu greitu laiku pranešti keno leidimu tai padarei. Pasikartojus panašioms dalykams ateityje būsi patraukta atsakomybėn“. Kai kuriose

¹⁶⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 141.

¹⁶⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 180.

¹⁶⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 157.

¹⁷⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1378. L. 158.

¹⁷¹ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 49. L. 76.

¹⁷² LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 43. L. 4.

¹⁷³ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 43. L. 5.

mokyklose buvo mokomi ne tik vaikai, bet ir organizuojami kursai suaugusiems. 1922 m. spalio 1 d. iki metų pabaigos ministerija mokėjo po litą už kiekvieną suaugusiems pravestą pamoką, jeigu grupėje buvo nemažiau dešimties asmenų. Už pravestas tikybos pamokas tiek pat buvo mokama ir kunigams ar kitiems tikybos mokytojams¹⁷⁴. Instruktoriui rūpėjo ne tik mokymo, bet ir socialiniai reikalai. Pavyzdžiui, 1922 m. gruodžio 20 d. jis prašo Paliepio mokytojo „*atsižvelgiant į vargingą padėjimą našlės Jonaitienės bene rasite galimu priimti jos du vaiku: Antaną ir Juozą Jonaičius į paves-tąją Jums mokyklą, kad ir pavėlintu laiku, kurie negalėjo laiku atvykti, nes buvo išleisti ganyti*“¹⁷⁵. Paliepio mokyklos darbo sąlygas 1923 m. vasario mėnesį rodo instrukto-riaus skundas apskrities viršininkui: „*Palypio pradžios mokyklos mokytojas visą ru-denį ir žiemą skundžiasi, kad nei vietos savivaldybė, nei rajono gyventojai nesutvarko vargais-negalais išgauto mokyklai kuro, kad malkas piauna ir skaldo patys mokiniai, šaltesnėse gi dienose, kuomet vaikai negali dirbti, prisieina dėlei susmulkinto kuro stokos pertraukinėti mokslo darbą*“¹⁷⁶. Panašiai 1923 m. spaudoje korespondentas nuo Kaišiadorių, pasirašantis slapyvardžiu Jonas Plonas, rašė ir apie Palomenės mokyklą: „*Važiuoji į Palemonį mokytojauti, pasiimk skerspjuvę, kirvį ir „ožiuką“, nes ten būti-nai reikės malkas pjauti, o kadangi vienas pjauti negali, tai turėsi pasisamdyti antrą. Tokia mada*“¹⁷⁷.

1922 m. I-os kategorijos mokytojas gaudavo 2550 auksinų, o II-os – 2100. Įvedus litus mokyklų instruktorius J. Jurkūnas metų pabaigoje gavo 203 litus algos ir priedų. Gruodžio mėnesį dar gavo beveik 70 litų Kalėdų priedo. Palomenės mokytojas J. Jakšta 1923 m. sausio mėnesį gavo 113 litų ir 75 centus, tame skaičiuje skirta 2,5 lito už mokyklos vadybą. Mokytojams algos buvo pristatomos per paštą. Norėdamas gauti mokytojo vietą pretendentas privalėjo „*pristatyti specialisto gydytojo liudijimą apie Tamstos proto sveikatos stovį*“¹⁷⁸.

1923 m. gegužės 3 d. instruktorius praneša departamentui, kad dėl mokinių stokos nesulaukus mokslo metų pabaigos nustojo veikusios kelios mokyklos, tame skaičiuje ir Palomenės – jau nuo balandžio 18 d., nes gyventojai neturtingi, leidžia vaikus ganyti, „*kad uždirbtų sau duonos ir drapanoms*“¹⁷⁹. Tačiau spaudoje rašoma, kad Palomenės apylinkių jaunimas į mokyklą nenorėjo ne tik dėl neturtingumo: „*Bieloniškis (Guzuliai), Palomenio parap. Gražiausios merginos! Vakarinį kursų joms nereikia, mat, kaip gra-žios ir be to šviesios, vyrus gaus, o antra, dar ir laiko nėra, reikia šeštadieniais ir šven-tadieniais iki antrai valandai nakties šokti, o ryto iki aštuonių miegoti. Taip jos pačios tuo reikalu prasarė, kuomet mokytojas paragino šviestis*“¹⁸⁰.

¹⁷⁴ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 43. L. 19.

¹⁷⁵ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 43. L. 33.

¹⁷⁶ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 43. L. 58.

¹⁷⁷ Jonas Plonas. Mokyklų palaikymas // Vienybė, 1923 m., Nr. 2, p. 11.

¹⁷⁸ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 43. L. 39–40.

¹⁷⁹ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 43. L. 108.

¹⁸⁰ Jonas Plonas. Mokyklų palaikymas // Vienybė, 1923 m., Nr. 2, p. 12.

1925 m. mokyklas lankė jau ne Trakų apskrities „*pradedamųjų mokyklų instruktorius*“, o „*pradžios mokyklų inspektorius*“, kuriuo dirbo Rapolas Butkus. Šiuo laikotarpiu pastebimas siekis tiksliau reglamentuoti mokyklų darbą, tiksliau apibrėžti savivaldybių ir mokytojų funkcijas. Jau 1924 m. pavasarį jis visiems mokytojams akcentavo, kad mokslas turi būti pradėtas nuo rugsėjo 1 d. ir nuo tos dienos visi mokytojai turi būti darbo vietose. R. Butkus pabrėžė, kad „*Trakų apskrity tik šiais mokslo metais buvo reikalaujama laiku pradėti mokslas, todėl šis nusistatymas turi daug kliūčių*“. Važinėdamas po apskritį inspektorius aiškino valsčių savivaldybėms ir gyventojams, kad mokslo metai privalo būti pradedami laiku, o „*nesusirinkus vaikams mokyklos bus uždarytos dėl mažo mokinių skaičiaus*“. Pastebėta problema, kad kai kurios mokyklos dar vasarą neturėjo kuro. Aprūpinti mokyklas kuru (t. y. malkomis) privalėjo valsčių savivaldybės, kurių teritorijoje buvo šios mokyklos. Be to, Žaslių valsčiaus mokykloms (tarp kurių buvo Gegužinės, Zūbiškių, Antanaičių ir kitos mokyklos) iki rugsėjo 1 d. dar nebuvo sudarytos sutartys dėl mokyklinių patalpų nuomos. Mokyklų veiklos organizavimo ir aprūpinimo darbai valsčių savivaldybėms nebuvo lengvi. Mokytojai taip pat negalėjo atsidėti vien mokymo ir auklėjimo reikalams, menkas aprūpinimas ir kitos problemos jiems kėlė daug rūpesčių. Matyt, kad mokytojų darbas tuo laiku nebuvo iš lengvųjų, nes Trakų (Kaišiadorių) apskrityje „*nuo šių metų mokslo metų pradžios pasitraukė nuo tarnybos per 20 mokytojų ir nesant tinkamų kandidatų reikėjo laukti stipendininkų*“¹⁸¹.

Pavyzdžiui, Palomenės mokykloje 1924 m. mokslo metai prasidėjo tik lapkričio 5 d. (tiesa, gretimoje Vilkiškių mokykloje, kur dirbo Veronika Vėbraitė, jie prasidėjo dar vėliau – lapkričio 21 d., nes nebuvo išnuomos patalpos)¹⁸². Palomenės mokykloje buvo vienas komplektas su dviem skyriais, kuriuose mokėsi 54 mokiniai. Apsilankęs 1925 m. sausio 17 d. inspektorius rado mokykloje 21 berniuką ir 14 mergaičių – „*daug mokinių neatėjo dėl blogo kelio*“. Mokytoja dirbo Marija Grinkevičiūtė, baigusi Marijampolės seminarijos du kursus. Nors inspektorius pastebėjo nemažai trūkumų ir aiškino tai labai blogu mokymu praėjusiais metais („*skaitomi straipsniai maža nagrinėjami, mokiniai nesupranta daugelio žodžių*“, „*nevartojama jokių vaizduojamųjų priemonių matematikai aiškinti. Rašto darbai nešvarūs*“ ir t. t.), tačiau pripažino, kad „*bendrai šiemet mokslas geriau pastatytas*“. Mokyklai samdomas pastatas buvo laikomas tinkamu, tačiau trūko baldų, buvo netinkami suolai¹⁸³. Dar prieš porą metų (1923 m.) Palomenės mokyklai nuomos patalpos buvo labai ankštos, apie tai vietinis korespondentas Jonas Plonas net rašė spaudoje: „*Palomenės mokyklai butas kasmet samdomas, ir šiemet gan mažiukas, būtent, tik 1½ sieksnio pločio ir 2½ siek. ilgio ir labai žemutis, taip kad negali patenkinti 6 aplinkinių kaimų mokslo. Ar nevertėtų parapijos komitetui atnaujinti savo pasižadėjimą ir užsiimti statymu mokyklos. Parapijai skriaudos nebus, dėl to, kad beveik visa parapija lanko tą mokyklą*“¹⁸⁴.

¹⁸¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 138–139.

¹⁸² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 148.

¹⁸³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 142, 145.

¹⁸⁴ Jonas Plonas. Mokykla // Vienybė, 1923 m. vasario 22 d., Nr. 8, p. 59.

1925 m. gegužės 20 d. Gegužinės mokykloje inspektorius rado 8 berniukus ir 7 mergaites iš I ir IV skyrių. Iš viso mokyklos sąrašuose 71 mokinys. Visi keturi skyriai buvo viename komplekte. Mokslo metai buvo pradėti 1924 m. rugsėjo 13 d. Vyko trys ekskursijos tyrinėjant upę, ežerą ir aplankant artimiausią mokyklą. Mokykloje vykusio vakarėlio metu buvo suvaidinta pjesė „Gintarai“, dainavo mokinių choras, buvo deklamuojama. Gegužinės mokykloje pirmus metus dirbo Konstantinas Bajerčius. Mokyklos pastatas buvo valdiškas¹⁸⁵. Konstantinas Bajerčius šioje mokykloje pradėjo dirbti 1924 m. rugsėjo 1 d., būdamas 21 metų. Gegužinėje jis buvo ne tik mokytojas, organizavo suaugusiųjų kursus, bet ir buvo aktyvus visuomeninio gyvenimo dalyvis – tapo šaulių būrio vadu, giedojo bažnyčios chore, siekė ir aktyviai prisidėjo, kad bažnyčioje įsigalėtų lietuvių kalba¹⁸⁶.

1925 m. gegužės 4 d. Krivonių mokykloje inspektorius mokinių nerado (buvo atėję 3 mokiniai, kuriuos mokytojas paleido namo), tad mokytojui Povilui Stepanui „*duotas įspėjimas*“. Mokykla buvo vieno komplekto, dviejų skyrių¹⁸⁷.

1925 m. gegužės 4 d. Antanaičių mokykloje, kuri taip pat buvo vieno komplekto, inspektorius nerado netgi mokytojos. Tuo laiku ja dirbo Elena Šukytė¹⁸⁸.

1925 m. sausio 22 d. aplankytoje Eitekonių mokykloje buvo 26 berniukai ir 6 mergaitės. Sąraše buvo 35 vaikai, kurie mokėsi viename komplekte dviejuose skyriuose. Mokytoja dirbo Juzė Vasiliauskienė. Inspektorius turėjo labai daug priekaištų mokytojai dėl pedagoginio darbo eigos ir rezultatų. Negana to pastebėjo, kad „*mokykla rasta nešvariai laikoma, pamokų metu lankėsi į klasę šuo ir labai prikūrentas mokyklos kambarys*“. Mokykla turėjo nuosavus namus, prie mokyklos buvo sodas, daržas, tačiau darbui trukdė mokykloje gyvenęs nuomininkas, kuriam leista čia gyventi iki rudens¹⁸⁹.

Mokykla 1925 m. buvo ir tuoj už Antanaičių miško įsikūrusiame Slabados kaime (Žaslių valsčiuje), kurioje mokėsi 32 mokiniai, o mokytoju dirbo Andrius Kazla. Nors mokytojas buvo giriamas dėl darbo tvarkos ir rezultatų, inspektoriaus pastebėjo vienintelį trūkumą – III-io skyriaus mokiniai negalėjo padaryti Slabados kaimo plano. Kadangi mokykloje buvo nedaug mokinių, inspektorius siūlė nuo kitų metų mokyklą uždaryti, o mokytojui patarė vyriausiuosius (IV skyriaus) vaikus išmokyti rašyti sąskaitas, pareiškimus, prašymus ir kt.¹⁹⁰

1925 m. vasario 12 d. Palypio mokykloje, kuri buvo įsikūrusi nuosavuose namuose, buvo vienas komplektas su trimis skyriais, iš viso 52 vaikai, nors aplankymo dieną nebuvo net 20 mokinių. Mokytojas Kazys Makrickas pagirtas, kad padarė pažangą, tačiau pastebėti ir trūkumai, pavyzdžiui, „*iš krašto mokslo mokiniams stinga žinių apie artimiausią apylinkę*“. Prie mokyklos buvo 3 ha žemės, sodas¹⁹¹.

¹⁸⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 74.

¹⁸⁶ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 181–182.

¹⁸⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 96.

¹⁸⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 97.

¹⁸⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 125.

¹⁹⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 126.

¹⁹¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 132.

1925 m. Beištrakio mokykloje buvo vienas komplektas su trimis skyriais. Mokyklos sąrašė buvo 40 vaikų, inspektoriaus apsilankymo dieną kovo 13 d. – buvo tik 10. Mokytoja dirbo Julė Juodytė, baigusi vasaros kursus. Inspektoriaus pastebėjimu, „*skyrių pavadinimas neatitinka jų mokėjimui. III skyr. savo žiniomis tinka tik į II skyrių*“. Mokytojai nurodyta, kad „*mokiniai reikia skirstyti sulig mokėjimu, o ne sulig skaičiumi žiemų, eitų į mokyklą*“¹⁹².

1925 m. rugsėjo 9 d. atvykęs į Palomenės mokyklą inspektorius mokytoją Mariją Grinkevičiūtę rado darbo vietoje, tačiau mokslo metai buvo dar nepradėti, nors buvo „*pavesta mokytojams per seniūnus surinkti tėvus pradžioje mokslo metų ir paaiškinti jiems apie terminus mokslui pradėti*“¹⁹³. Tokią pačią padėtį inspektorius tą dieną rado ir Antanaičių mokykloje. 1925 m. Palomenės mokykloje mokslo metai prasidėjo rugsėjo 21 d., buvo dirbama viename komplekte trijuose skyriuose. Apsilankęs Palomenės mokykloje vėliau, gruodžio 15 d., inspektorius pastebėjo, kad eiles vaikai skaito be intonacijų, mažai dėmesio kreipė į skaičiavimą mintinai, o piešdami daugiau kopijavo paveikslėlius, o ne piešė „*tikruosius daiktus*“. Tačiau inspektorius taip pat pripažino, kad mokytojos Marijos Grinkevičiūtės „*pamokos laikomos stropiai*“¹⁹⁴.

Gruodžio 4 d. Eitekonių mokykloje iš 55 mokinių buvo 26 berniukai ir 12 mergaičių, kiti „*neatėjo dėl didelio šalčio*“. Dėl to, kad laiku neišsikraustė mokytoja Juzė Vasiliauskienė, mokslo metai buvo pradėti nuo lapkričio 1 d. (tiesa, netoli esančioje Lėlių mokykloje mokslo metai prasidėjo tik lapkričio 5 d. „*dėl mokytojos Juzės Vasiliauskienės neatvykimo*“). Tuo laiku Eitekonių mokykloje dirbo mokytoja Ona Skeirytė, kuri „*dirba atsidėjus, pamokoms ruošiasi*“¹⁹⁵.

Antanaičių mokykloje mokslo metų pradžia buvo 1925 m. spalio 1 d. Inspektorius buvo labai nepatenkintas mokytojos Elenos Šukytės darbu, „*kuri visai nepasiruošusi mokymo darbui. Mokiniai skaito neryškiai, mikčiodami, net patys nesupranta skaitomo teksto. I skyr. mokiniai skaitomuose tekstuose nepažįsta raidžių. Pamokų metu mokytoja pajuokia ir nuolat baido mokinius*“¹⁹⁶.

Dėl mokytojo neatvykimo mokslo metai vėlavo ir Beištrakių mokykloje. Čia mokymas prasidėjo tik 1925 m. gruodžio 1 d., mokėsi 33 vaikai. Mokyklos vedėjas Antanas Stadalninkas mokytojavo pirmus metus, jis buvo baigęs Marijampolės seminarijos du kursus. Be bendrų dalykų mokytojas pamokydavo vaikus medžio darbų, kurie mokinių buvo mėgiami¹⁹⁷.

1925 m. apylinkėse pirmą kartą vyko baigiamieji pradžios mokyklos egzaminai. 1925 m. birželio 4 d. 10 valandą ryto Gegužinės pradžios mokykloje susirinko komisija, kuriai pirmininkavo Gegužinės mokyklos vedėjas Konstantinas Bajerčius, taip pat

¹⁹² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1418. L. 136.

¹⁹³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 175.

¹⁹⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 155.

¹⁹⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 147.

¹⁹⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 156.

¹⁹⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 151.

dalyvavo Palomenės mokyklos vedėja Marija Grinkevičiūtė, Gegužinės mokyklos tikybos mokytojas kun. Juozas Bučys, Gegužinės mokyklos tėvų komiteto atstovas Jonas Starta. Žaslių valsčiaus savivaldybės atstovas – neatvyko. Laikyti baigiamuosius ketvirtąjo skyriaus egzaminus leista Juozui Karnuševičiui ir Marei Karnuševičiūtei, Stasiui Vaškevičiui ir Stasei Vaškevičiūtei iš Gegužinės, Bronei Startaitei iš Skarulių, Boleslovui Paulauskui iš Bučionių, taip pat Palomenės mokyklos mokinei Emilijai Žvirblytei iš Palomenės. „Komisija, padariusi kvotas visiems prileistiesiems egzaminus laikyti mokiniams iš lietuvių kalbos raštu ir žodžiu, iš aritmetikos raštu ir žodžiu ir iš kitų dalykų žodžiu, apsvarsčiusi gautuosius davinius ir turėdama domėj mokinių darbus bei darbingumą mokslo metais mokykloje, nutarė: visus, prileistus egzaminus laikyti mokinius (...) laikyti pakankamai išmokusiais keturių skyrių pradžios mokyklos kursą ir išduoti jiems mokylos baigimo pažymėjimus: Karnuševičiui Juozui Nr. 1 (pirmą)...“ ir toliau išvardinti mokiniai pagal abėcėlę. Komisijos posėdis buvo baigtas 10 valandą vakaro¹⁹⁸.

1926 m. aštuoni vaikai, baigusieji Gegužinės mokyklą, egzaminų nelaikė. Daugiau baigusiujų keturis skyrius apylinkėse nebuvo¹⁹⁹.

1926 m. vasario 22 d. aplankyta Gegužinės mokykla, kurioje sąrašuose buvo 70 mokinių, o apsilankymo dieną buvo 29 berniukai ir 14 mergaičių, „kiti pasitraukė, nes išėjo tarnauti“. Vaikai mokėsi dviejuose komplektuose keturiuose skyriuose. Pirmą ir ketvirtą skyrių mokė Konstantinas Bajerčius. Instruktorius pastebėjo, kad pirmame skyriuje „mokiniai skaito ryškiai, atsakymai sąmoningi, rašo švariai ir taisyklingai, paišo tinkamai“ ir kad „bendrai mok. Bajerčius dirba atsidėjęs“. Antrame ir trečiame skyriuje dėstė mokytojas Galinskas, kuris dirbo tik antrą mėnesį, bet buvo pakankamai stropus²⁰⁰.

1926 m. kovo 17 d. aplankytoje Beištrakių mokykloje vaikai mokėsi viename komplekte trijuose skyriuose. Mokytoja dirbo Vincenta Mačiliūnaitė. Inspektorius many- mu, „mokinių darbingumas ir attingumas žadinamas“²⁰¹. Tą pačią dieną aplankytoje Paliepio mokykloje buvo po 10 berniukų ir mergaičių, nors mokyklos sąrašuose – 41 mokinys. Tad mokytojui Kaziui Makrickui pasiūlyta išaiškinti gyventojams, kad vaikus jie turi leisti į mokyklą per visus mokslo metus. Tiesa, mokslo metai čia buvo pradėti laiku – rugsėjo 2 d.²⁰²

1926 m. gegužės 21 d. Krivonių-Šilonių mokykloje mokytojo Povilo Stepano darbo vietoje nerado, nes mokykloje mokslas buvo nutrauktas²⁰³. Nuo 1927 m. rugsėjo 7 d. Šilonių mokytoju tapo Antanas Naudžiūnas. 1929 m. lapkričio 27 d. jis buvo mokyklos vedėjas, o tėvų komitetą sudarė Pranas Matačiūnas (pirmininkas), Jonas Grenda (sekretorius), Albinas Matačiūnas (vicepirmininkas), Ignas Kinderevičius ir Vincas Žurauskas. Pradžios mokyklų inspektorius nurodymu nuo 1929 m. lapkričio 14 d. Šilonių mokykla

¹⁹⁸ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48, L. 6.

¹⁹⁹ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48, L. 33.

²⁰⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 101.

²⁰¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 105.

²⁰² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 106.

²⁰³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1435. L. 117.

buvo pavadinta Zūbiškių mokykla, nors ir toliau iki pat 1936 m. jos komplektai veikė ne Zūbiškėse, o Šilonyse ir Rusiuose. Inspektorius Žaslių valsčiaus valdybą keletą kartų ragino ragino patalpas mokyklai išnuomoti Zūbiškių dvare²⁰⁴.

1927 m. baigiamuosius keturių skyrių egzaminus Eitekonių mokyklos mokiniai Antanas Anufrevičius ir Juozas Vilpišauskas laikė Žaslių mokykloje Nr. 1²⁰⁵. 1927 m. birželio 3 d. Gegužinės mokykloje egzaminus laikė dvi mokinės: Gegužinės mokyklos mokinė Vaclova Paškevičiūtė iš Survelių ir Antanaičių-Nepaprėkštos mokinė Bronė Jurkevičiūtė iš Nepaprėkštos. Komisijoje – mokytojas Konstantinas Bajerčius, kun. Juozas Bučys ir Antanaičių mokyklos vedėja Ona Kurgonienė. Kvietas tėvų komiteto atstovas neatvyko²⁰⁶.

1928 m. vasarą Navasodų mokykloje egzaminus laikė 7 Navasodų, 5 Naujosios Slabados, 4 Vilkiškių ir 1 Paliepių mokyklos mokinė. Komisijoje buvo Pijus Venclova (egzaminų komisijos pirmininkas), Antanas Jonikaitis (įgaliotas atstovas nuo mokyklų inspektoriaus), skyrių mokytojai Romanas Karpus ir Elena Šilytė bei tėvų komiteto atstovas Motiejus Butkevičius²⁰⁷. Egzaminai vyko net jeigu juos laikydavo tik vienas moksleivis. Pavyzdžiui, 1928 m. birželio 1 d. Gegužinės mokykloje egzaminus laikė Bolesius Vaškevičius iš Bučionių kaimo. Komisijoje buvo net penki žmonės: Gegužinės mokytojas Jonas Ūsas, kun. S. Pupaleigis, Antanaičių mokytoja Ona Kurgonienė, mokytoja D. Povilaitytė ir tėvų komiteto atstovas A. Pavasaris²⁰⁸.

1919–1926 m. mokyklų inspektorių apžvalgose pastebima, kad švietimo sistemos padėtis gerėjo, tačiau gana lėtai. Kardinalesni pokyčiai įvyko įvedus privalomąjį pradinį mokslą visiems mokyklinio amžiaus vaikams nuo 7 iki 14 metų. Ruošiantis įvesti privalomąjį mokslą Trakų (Kaišiadorių) apskrityje maždaug 1930 m. apskrities mokyklos buvo padalintos į du rajonus. Pirmajam rajonui priklausė Kaišiadorių, Žaslių, Žiežmarių ir Kruonio valsčiai, taigi pirmojo rajono inspektoriaus vizitacijose ir matome Palomenės apylinkių mokyklų aprašymus.

1929–1930 m. mokyklas vizitavo inspektorius Kazimieras Olšauskas, 1931–1932 m. – apskrities I-ojo rajono pradžios mokyklų inspektorius I. Karpavičius, 1933 m. – N. Gintalas.

1930 m. pavasarį Palomenės mokyklos mokytoju ir vedėju dirbo Stanislovas Šlaimas. Jis buvo 34 metų amžiaus, mokytoju dirbo jau 12 metų, 1924 m. buvo baigęs Aukštadvario dvimečius mokytojų kursus, mokėjo ne tik lietuvių, bet ir gudų, rusų, lenkų ir iš dalies vokiečių kalbas. Inspektorius mokytojui patarė „*kreipti akį mokinių išvaizdą: kūno dalių švaros, plaukų sutvarkymo ir t. t.*“ Taip pat „*patariama vengti žymėti laipsniais mokinių darbštumas*“. Bendrame mokyklos sąrašė buvo 63 vaikai, tačiau

²⁰⁴ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 168–169.

²⁰⁵ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48, L. 50.

²⁰⁶ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48, L. 51.

²⁰⁷ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48, L. 54.

²⁰⁸ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48, L. 60.

inspektoriaus apsilankymo dieną (1930 m. balandžio 9 d.) pamokose nebuvo net 39 vaikų, kaip rašoma – „*vieni serga, kiti išėjo tarnauti, o daugumos tėvai nebeleidžia*“. Tuo metu vaikai mokėsi trijuose skyriuose²⁰⁹.

1932 m. pavasarį čia mokytoju ir mokyklos vedėju dirbo Adolfas Baumilas (30 metų, mokykloje dirbantis jau 11 metų, 1924 m. baigęs Aukštadvario dvimečius mokytojų kursus), o Palomenėje pradėjęs dirbti 1931 m. Jo darbą inspektorius vertino palankiai („*Baumilas Adolfas pedagoginiam darbui pilnai atsidavęs. Savo klasę veda gerai*“). Iš bendruose sąrašuose buvusių 96 vaikų pamokose rasti 55, o 25 jaunesniojo amžiaus vaikai „*žiemos mokyklą nelanko*“. Nors privalomas mokyklos lankymas įvestas nuo 1931 m. gegužės 1 d., visi vaikai negalėjo mokytis, „*nes dabartinė mokykla vieno komplekto ir visų vyresnio amžiaus mokinių negali sutalpinti (apie 50 vyr. amž. mokinių nelanko ir neraginami)*“. 1931 m. gruodžio 20 d. išrinktas tėvų komitetas netgi nutarė „*dėl per didelio mokinių skaičiaus ir mokykloje vietos stokos netraukti atsakomybės tų tėvų, kurių vaikai neina į mokyklą*“. Inspektoriaus teigimu, Palomenėje būtinai buvo reikalingas ir antras komplektas. Mokyklos bibliotekoje buvo 63 knygos, o mokinių bibliotekoje – 167 (151 pavadinimo). Taip pat buvo 15 mokymo priemonių 375 Lt sumai. Be bendrojo lavinimo pamokų mokytojas vaikams vedė rankdarbių užsiėmimus (molio lipdybos, medžio drožybos ir karpymo), taip pat keturiolikai berniukų vedė žemės ūkio klasę, kurią finansavo Žemės ūkio rūmai (skyrė 700 Lt). Mokytojas rengdavo ir paskaitas, pavyzdžiui, sausio mėnesį – apie kiaulių auginimą, o vasario mėnesį – apie lietuvių tautą iki karo, vasario 16-ąją – apie Kęstutį ir J. Basanavičių. Mokyklai buvo nuomojamas 1927 m. statytas medinis pastatas, vaikų patogumui buvo drabužinė, „*išeinamosios vietos yra, bet daugiau nič nieko*“. Mokykla turėjo 8 ha žemės, kurią, tiesa, mokykla tikėjosi pradėti valdyti nuo 1932 m. pavasario²¹⁰. A. Baumila 1933 m. pradžioje pravedė renginius skirtus Kalėdoms, skaitė paskaitas, pravedė Vasario 16-osios minėjimą. Paskaitų temos – „Klaipėdos kraštas ir Lietuva“, „Lietuviai prieš karą ir dabar“. Smilgiuose atidarytame antrame Palomenės mokyklos komplekte veikė žemės ūkio klasė. Smilgių komplekto mokytoja dirbo Bronė Satkauskaitė²¹¹.

Adolfas Baumilas gimęs 1902 m. Žaslių valsčiaus Mičiūnų kaime. 1912 m. baigė Paparčių liaudinę mokyklą, po to mokėsi Žaslių pradinėje dviklasėje mokykloje. Pirmojo pasaulinio karo metais lankė mokytojų kursus (1916–1917 m.) ir tuo pačiu metu pradėjo mokytojauti vokiečių valdžios įsteigtoje Mičiūnų mokykloje (čia dirbo iki 1918 m. pabaigos). 1920 m. praktikavosi taikos teisėjo ir miškų urėdo raštinėse, o nuo tų metų spalio 1 d. paskirtas Eiriogalos mokyklos vedėju. 1921 m. baigė vasaros mokytojų kursus Kaune, 1922 m. – Kaišiadoryse, o 1923 m. – Aukštadvaryje. 1924 m. baigė Aukštadvario mokytojų kursus. 1922 m. paskirtas Sodžiūnų mokyklos vedėju, 1923 m. – Aukštadvario, 1924 m. – Kazokiškių, 1925 m. – Vievio pradžios mokyklos Nr. 1, 1929 m. –

²⁰⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 168–169.

²¹⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 119–120.

²¹¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1576. L. 127–128.

Kaišiadorių pradžios mokyklos Nr. 1 vedėju. 1930–1931 m. atliko karinę tarnybą, o po jos atvyko į Palomenę ir tapo mokyklos vedėju. Porą metų išdirbęs Palomenėje 1933 m. paskirtas mokyklos Nr. 1 vedėju Žasliuose, kur dirbo net keletą metų. Atgavus Vilnių 1940 m. pradžioje tapo Vilniaus pradžios mokyklos Nr. 1 vedėju. 1941 m. vasarą paskirtas Trakų apskrities mokyklų inspektoriumi (Trakai vėl buvo tapę Lietuvos dalimi, čia iš Kaišiadorių perkeltas apskrities centras). 1942 m. paskirtas Kaišiadorių pradžios mokyklos vedėju. Buvo Lietuvos šaulių sąjungos nariu. Žmona – Pranė Baumilienė, 1928 m. jiems gimė sūnus Vitolis – būsimasis kompozitorius²¹².

1933 m. rudenį A. Baumilą, kuris persikėlė dirbti į Žaslius, Palomenės mokyklos vedėjo poste pakeitė Bogumila Plikūnaitė, o mokytoja tebedirbo Bronė Satkauskaitė. B. Plikūnaitė buvo 1922 m. baigusi Šeduvos „Saulės“ progimnazijos 4 klases ir 1926 m. Ukmergėje dvimečius mokytojų kursus, o B. Satkauskaitė – „Saulės“ mokytojų seminariją. Mokyklos vedėja dirbo I –ajame komplekte Palomenėje (su trimis skyriais), o B. Satkauskaitė – II-ajame komplekte Smilgių kaime (su keturiais skyriais). Inspektoriaus aplankymo dieną iš 84 sąrašuose buvusių vaikų nebuvo 23, anot jo – „II raginimo laukė“. Mokyklos muziejuje buvo kaupiama tautosaka, o nuo 1917 m. vedama kronika. Mokykla buvo įsikūrusi 1927 m. statytame mediniame nuomojamame name²¹³. Kitur rašoma, kad mokyklos kronika buvo vedama nuo 1932 m., tačiau joje buvo surašyta mokyklos istorija nuo jos įsikūrimo²¹⁴.

Paliepio mokykloje (įsteigtoje 1921 m.) 1930 m. vasario 22 d. iš 57 sąrašuose buvusių vaikų pamokose nebuvo net 30 vaikų dėl ligos: „*tymų ir kiaulytės*“. Mokykla buvo vieno komplekto, įsikūrusi Paliepių kaime, mokytoju dirbo Justinas Neverbickas²¹⁵. 1931 m. birželio 22 d. mokykloje mokėsi 53 vaikai: 20 – 7–8 metų amžiaus ir 33 – 9–13 metų. Daugiausia vaikų mokėsi I skyriuje – 18. Mokytojas su vaikais ėjo į ekskursijas, supažindindamas su kraštotyra ir gamta, mokyklos muziejuje buvo renkamos gamtos ir filatelijos kolekcijos. Gavus papildomą finansavimą iš Žemės ūkio rūmų (1030 Lt) J. Neverbickas 1930 m. lapkričio 5 d. įsteigė žemės ūkio klasę ir mokė „*bendros ir specialės žemdirbystės, bendros ir specialės gyvulininkystės, sodininkystės, daržininkystės, bitininkystės, gamtos, žemės ūkio kooperacijos...*“. Be to mokytojas vadovavo „Jaunųjų ūkininkų“ rateliui. 1930 m. lapkričio 5 d. išrinktas tėvų komitetas nutarė Vilionių kaime įsteigti Paliepio mokyklos II kompleksą²¹⁶.

Justinas Neverbickas, kaip ir Adolfas Baumila, kilęs iš Žaslių valsčiaus. Jis buvo gimęs 1905 m. Rečionių kaime. Mokytojauti pradėjo 1923 m. rugsėjo mėnesį netoli nuo tėviškės buvusioje Navasodų mokykloje. 1927 m. spalio mėnesį paskirtas vedėju į naujai atidarytą Lomenių mokyklą, tačiau neilgai joje padirbęs jau kitų metų pradžioje persikėlė į

²¹² http://www.kaisiadoriumuziejus.lt/enciklopedija/index.php?title=Baumilas_Adolfas

²¹³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1576. L. 51–52.

²¹⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1576. L. 127.

²¹⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 174–175.

²¹⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 15–16.

gretimą Šilasėdų mokyklą. Vėlgi neilgai užsibuvęs tų pačių metų rudenį (1928 m. lapkričio 16 d.) jis tapo Paliepių mokyklos vedėju, kur dirbo ilgesnį laiką. J. Neverbickas buvo baigęs dvimečius mokytojų kursus, mokėjo rusų ir lenkų kalbas. 1942 m. J. Neverbickas iš Paliepių persikėlė į Strėvininkus, kur dirbo ir pasibaigus karui. 1945 m. pradžioje jis buvo suimtas, kalintas Žiezmaruose, vėliau Trakuose ir Vilniuje. Buvo ištremtas į Komiją, Vorkutos lagerį, tačiau 1946 m. paleistas ir grįžo į Lietuvą²¹⁷.

1930 m. gegužės mėnesį Zūbiškių mokykloje mokyklos vedėju dirbo Antanas Naudžiūnas (27 metų, mokytoju dirbęs 5 metus, baigęs Aukštadvario mokytojų kursus) ir mokytoja Elena Žukauskaitė (22 metų amžiaus, mokytoja dirbanti tik 2 metus, baigusi Panevėžio mokytojų seminariją). Zūbiškių mokyklos pirmasis komplektas veikė Šilonių kaime, o antrasis – Rusių kaime. Inspektorius pastebėjo, kad „*mokiniai mokomi ir lavinami labai gerai. Mokinių sąmoningi atsakymai rodo mokytojų pasišventimą einamoms pareigoms... Mokiniai auklėjami gerai. Įsąmoninti mokiniams drausmės ir tėvynės meilės dėsniai rodo mūsų liaudies mokyklos sveiką progresą. Mokinių veideliai ir rankutės švarūs. Rašomieji darbai dažnai kontroliuojami. Sąsiuviniai švariai užlaikomi... Gražiai sutvarkyta aplinka ir savo pajėgomis sutvarkyti patriarchų paveikslai rodo mok. Naudžiūno didelius administratoriaus gabumus*“. Inspektorius taip pat gyrė ir E. Žukauskaitės darbą²¹⁸. 1931 m. pradžioje mokyklos vedėja ir mokytoja dirbo Dominika Perednytė, tuo metu buvusi 24 metų amžiaus ir tik pirmus metus dirbanti mokykloje. Tais mokslo metais buvo praleista 14 darbo dienų, nes nebuvo mokytojo. Į Rusių komplektą buvo paskirtas mokytojas Romanas Karpus, kuris, tiesa, į paskirtąją darbovietę 1931 m. vasario 5 d. dar nebuvo atvykęs²¹⁹.

1930 m. birželio 3 d. 9 valandą prasidėjo Gegužinės mokyklos mokinių ketvirtojo skyriaus baigiamieji egzaminai. Komisijai pirmininkavo Gegužinės mokyklos vedėjas ir išleidžiamoj skyriaus mokytojas Jonas Ūsas, o jo asistentais komisijoje buvo Šilasėdų mokyklos vedėjas Stasys Kuzma, Lomenių mokyklos vedėjas Vladas Mockus, tikybos mokytojas kun. Stasys Pupaleigis, Žaslių valsčiaus savivaldybės atstovas Stasys Vaškevičius ir tėvų komiteto atstovas Juozas Liolys. Egzaminus sėkmingai išlaikė Gegužinės mokyklos mokiniai Pranė Liolytė iš Gegužinės, Jonas Paulauskas ir Motiejus Vaškevičius iš Bučionių, Vaclovas Balnis iš Putriškių. Kartu egzaminus išlaikė Lomenių mokyklos mokinė Vladė Trakimaitė ir Šilasėdų mokyklos mokinė Elena Skibickaitė su Aleksandra Binkevičiūte²²⁰.

1930 m. (kaip pabrėžiama visuose dokumentuose – Vytauto Didžiojo metų) birželio 5 d. 9 valandą Zūbiškių pradžios mokykloje prasidėjo ketvirtojo skyriaus baigiamieji egzaminai. Komisijai pirmininkavo Zūbiškių mokyklos vedėjas ir išleidžiamoj skyriaus mokytojas Antanas Naudžiūnas, o komisijoje dar buvo Gegužinės mokyklos

²¹⁷ Lietuvos gyventojų genocidas, II t. – Vilnius, 2002, p. 631.

²¹⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 126–127.

²¹⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 97–98.

²²⁰ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 121.

vedėjas Jonas Ūsas ir tėvų komiteto pirmininkas Pranas Matačiūnas. Žaslių valsčiaus valdybos atstovas į egzaminus pavėlavo atvykti. Egzaminus buvo leista laikyti dviems Šilonių kaimo berniukams – Mikui Zajančkauskui ir Bernasiui Stankevičiui. „*Patikrinusi rašomuosius darbus ir darbingumą praeitais 1929–1930 m. metais, nutarė mokinius Zajančkauską Miką ir Stankevičių Bernasių iš Šilonių k. laikyti išėjusiais keturių skyrių pradžios mokyk. kursą ir išduoti jiems mokyklos baigimo pažymėjimus*“²²¹.

1930 m. lapkričio 1 d. Antanas Naudžiūnas iš mokytojo pareigų atleistas, nes išvyko į karinę tarnybą, o 1931 m. rudenį vėl grįžo į mokyklą²²². 1932 m. Zūbiškių pradžios mokykloje dirbo mokytojai Antanas Naudžiūnas ir Dominika Perednytė. Mokykloje mokėsi 110 vaikų – 63 berniukai ir 47 mergaitės (iš jų net 77 buvo 9–13 metų, o 60 mokėsi pirmame skyriuje). Visų vaikų gimtoji kalba buvo lietuvių. Nors mokslo metai prasidėjo 1931 m. rugsėjo 1 d., dauguma vaikų mokėsi žiemos metu, o pavasario ir rudens metu mokėsi tik apie 40 (juos inspektorius aplankė birželio 17 d.). Mokyklos bibliotekoje buvo 31 knyga (29 pavadinimų), o mokinių bibliotekoje – 147 egz. (144 pavadinimų). Pavyzdžiui, per 1932 m. įsigyta viena knyga mokyklos bibliotekai ir 21 – mokinių bibliotekai. 1931 m. išrinktas tėvų komitetas sudarė mokyklinio amžiaus vaikų sąrašą ir prižiūrėjo mokinių lankymą. Mokykla 1932-iems metams gavo apie 3000 Lt lėšų, iš kurių 2617 Lt gauta iš Švietimo ministerijos mokytojų atlyginimui, 180 Lt iš apskrities savivaldybės knygų ir mokslo priemonių įsigijimui, o 200 Lt iš valsčiaus savivaldybės mokyklos buto nuomai. Nuomojamame mediniame name buvo dvi klasės, drabužinė, stovėjo boseliai geriamam vandeniui, „*išeinamoji vieta*“. Prie mokyklos buvo 3 ha žemės, naudojamos mokyklos poreikiams. Po vieną Zūbiškių mokyklos komplektą buvo Šilonių ir Rusių kaime. Šilonių kaime dirbo mokyklos vedėjas Antanas Naudžiūnas, o Rusių – Dominika Perednytė. Pastabose inspektorius nurodė, kad Zūbiškių mokykla įsteigta 1915 m.²²³ Po metų (1932 m. lapkričio 1 d.) A. Naudžiūnas persikėlė dirbti į Gegužinės mokyklą, o vietoje jo atvyko Albinas Geištoraitis. 1936 m. Šilonių mokykla perkelta į Zūbiškes, į naujo Zūbiškių dvaro savininko Pileikos namus²²⁴.

1930 m. pavasarį Gegužinės mokyklos vedėju dirbo Jonas Ūsas, taip pat mokytojai Petras Puplėšys ir Akvilė Sondeckaitė. 32 metų J. Ūsas mokytoju dirbo jau 10 metų, buvo baigęs Naumiesčio mokytojų kursus. P. Puplėšys buvo 26 metų amžiaus, mokytoju dirbo 5 metus, buvo baigęs du kursus, o 25 metų A. Sondeckaitė mokytoja dirbo dar tik pora mėnesių, buvo baigusi Lietuvos universitetą. Iš bendro sąrašuose buvusių 99 mokinių skaičiaus inspektoriaus apšankymo dieną (1930 m. balandžio 11 d.) mokykloje nebuvo net 49 vaikai, kurie, kaip nurodoma – „*serga tymais*“. Gegužinės mokyklos du komplektai buvo Naujojoje Gegužinėje (Bučionių kaime), o trečias komplektas – Ruklos kaime. Mokytojas J. Ūsas vedė ir 1929 m. rudenį įsteigtą žemės ūkio klasę, kurios

²²¹ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 120.

²²² Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 169.

²²³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 58–59.

²²⁴ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 169.

išlaikymui gautos lėšos iš Žemės ūkio rūmų. 1930 m. mokykloje švenčiant Vasario 16-ąją dalyvavo 90 žmonių, buvo vaidinama pjesė „Piemenėliai“, žaidžiami tautiniai žaidimai. Minimais metais mokiniai ėjo į dvi ekskursijas „supažindinant su krašto mokslu“²²⁵.

1931 m. baigiamuosius egzaminus, kurie buvo laikomi 26 mokyklose, apskrities mokyklų I-ojo rajono inspektorius I. Karpavičius išskirstė trijų dienų laikotarpiui. Birželio 1 d. – Eitekonių mokykloje (savo atstovu egzaminų komisijoje paskirdamas Paliepio mokyklos vedėją Justiną Neverbicką), Šilasėdų mokykloje (atstovas – Gegužinės mokyklos vedėjas Jonas Ūsas), Vilkiškių-Kasčiukiškių (Papartėlių mokyklos vedėja Paulina Butkaitė). Birželio 2 d. egzaminai turėjo vykti Paliepio mokykloje (atstovas – Grabliauciškių mokyklos vedėjas Pranas Kralikauskas), Lomenių mokykloje (atstovė – Antanaičių mokyklos vedėja Vanda Karpuvienė), Gegužinės mokykloje (atstovas – Šilasėdų mokyklos vedėjas Vladas Mockus), Gečionių mokykloje (atstovė – Zūbiškių mokyklos vedėja Dominyka Perednytė). Birželio 3 d. – Kaišiadorių pradžios mokykloje Nr. 1 (atstovė – Eitekonių mokyklos vedėja Viktorija Miltakytė), Zūbiškių mokykloje (atstovė – Gečionių mokyklos vedėja Ona Kurgonienė), Antanaičių mokykloje (atstovas – Lomenių mokyklos vedėjas Antanas Demindavičius)²²⁶.

1931 m. birželio 1 d. Eitekonių mokykloje buvo egzaminuojami du Eitekonių mokyklos mokiniai (Karolis Lakavičius ir Adomas Vasilavičius) bei du Palomenės mokyklos mokiniai (Kazys Ivoška ir Stepas Begonis). Juos egzaminavo Eitekonių mokyklos vedėja V. Miltakytė, Paliepio mokyklos vedėjas J. Neverbickas, Kaišiadorių parapijos klebonas kun. A. Varnas, Palomenės mokyklos vedėjas A. Bandzevičius, tėvų komiteto pirmininkas M. Grigaliūnas ir Kaišiadorių valsčiaus valdybos atstovas J. Palčiauskas. Abu Eitekonių berniukai įvertinti „labai gerai“, o Palomenės vienas „gerai“, kitas „blogai“. Tad mokyklos baigimo pažymėjimas vienam neišduotas²²⁷. Tą pačią dieną Šilasėdų mokykloje egzaminus išlaikė Napoleonas Abramavičius, Jonė ir Marytė Belopetravičiūtės, Leonardas Bužava, Elena Lazauskaitė, Elena ir Zosė Toločkaitės²²⁸.

Kitą dieną (birželio 2 d.) Gegužinės mokykloje buvo egzaminuojami du Gegužinės mokyklos mokiniukai – Vytautas Pavasaris iš Gegužinės ir Bolesius Vaškevičius iš Bučionių. Jų egzaminatoriai – Gegužinės mokyklos vedėjas Jonas Ūsas, minėtųjų mokinių mokytoja Akvilina Sondeckaitė, tikybos mokytojas kun. Stasys Pupaleigis, „Šv. ministerijos“ atstovas Vladas Mockus²²⁹. Paliepio mokykloje tą dieną egzaminus išlaikė Pranas Tamkus, Rachelė Ambrizaitė ir Anelė Balnytė, bet gavo skirtingus įvertinimus – „labai gerai“, „gerai“ ir „patenkinamai“. Mokyklos egzaminų komisijoje dalyvavo ir Kaišiadorių valsčiaus viršaitis Jonas Urmilevičius²³⁰.

²²⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 154–155.

²²⁶ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 141.

²²⁷ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 147.

²²⁸ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 155.

²²⁹ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 146.

²³⁰ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 150.

Birželio 3 d. Zūbiškių mokykloje egzaminus laikė tik vienas berniukas – Pranas Suslavičius iš Rusių kaimo. Jį egzaminavo ne tik vietiniai – mokyklos vedėja Dominyka Perednytė, jo mokytojas Romanas Karpus, tėvų komiteto pirmininkas Martynas Apanavičius, bet ir mokyklų inspektoriaus atstovė mokytoja Ona Kurgonienė bei Žaslių valsčiaus atstovas Antanas Stankevičius²³¹. Tą pačią dieną Antanaičių mokykloje egzaminus išlaikė Genovaitė Jurkevičiūtė ir Aleksandras Jurkevičius²³².

1932 m. birželio mėnesį Gegužinės mokyklos mokytojais tebedirbo Jonas Ūsas (mokyklos vedėjas), taip pat Adelė Gurevičiūtė ir Aleksandras Bandzevičius. 24 metų A. Gurevičiūtės stažas buvo 4 metai, ji buvo baigusi mokytojų seminariją. 32 metų A. Bandzevičiaus stažas – 10 metų, jis buvo baigęs gimnaziją ir vasaros pedagoginius kursus. Mokykloje mokėsi 122 vaikai, kurių dauguma lankė mokyklą žiemos semestro metu. 1929–1930 mokslo metais mokykloje buvo įvesti knygrišytės ir kartonažo rankų darbai, mokykloje buvo tam reikalingi įrankiai (knygrišytės mokė J. Ūsas, o A. Gurevičiūtė – kartonažo). Be to, gavus papildomą finansavimą iš Žemės ūkio rūmų J. Ūsas mokė žemės ūkio klasės klausytojus. Valsčiuje įvedus privalomąjį pradinį mokymą 1931 m. lapkričio 15 d. išrinktas mokyklos tėvų komitetas suregistravo mokyklinio amžiaus vaikus. Taigi, į mokyklą jau teko eiti visiems mokyklinio amžiaus vaikams. Iš daugiau nei 5000 Lt metinių išlaidų beveik visos lėšos gautos iš Švietimo ministerijos, tik 200 Lt mokyklos remontui – iš Žaslių valsčiaus savivaldybės. Du mokyklos komplektai buvo Gegužinės bažnytkaimyje, o vienas – Ruklos kaime. Pirmas ir antras komplektai dirbo nuosavame mokyklos pastate, o trečiasis – nuomojamame. Mokyklos pastatas buvo statytas 1911 m. pirmajam komplektui, kuris buvo padalintas į dvi grupes, dėstė Jonas Ūsas, o antrajame komplekte dirbo Adelė Gurevičiūtė. Birželio 16 d. mokykloje buvo pirmojo skyriaus I grupės 11 mokinių ir antrojo skyriaus 3 mokiniai. Dalies vaikų klasėje nebuvo „*dėl lietaus*“. Trečiame komplekte, kuris buvo Rukloje, mokslo metai buvo baigti anksčiau (birželio 15 d.), nes mokyklos patalpos vasarai perduotos karinio poligono reikmėms. Šio komplekto mokytojas Aleksandras Bandzevičius buvo komandiruotas tuo laiku dirbti į Domeikiemį (netoli Vilūnų). Mokykloje suorganizuotos net 6 ekskursijos susipažinimui su apylinkėmis²³³. 1933 m. pabaigoje Gegužinės mokyklos vedėja vietoje J. Ūso dirbo Elena Naudžiūnienė, kuri nors tebuvo 25 metų amžiaus, turėjo 6 metų mokytojo stažą, kiti mokytojai buvo tie patys²³⁴.

Antanaičių mokykla buvo įsikūrusi Neprėkštos kaime. Mokykla buvo įsteigta 1923 metais. 1930 m. gegužės 17 d. mokytoju ir mokyklos vedėju joje dirbo Stanislovas Maciejauskas, kuris buvo 25 metų amžiaus ir mokytoju dirbo pirmus metus. Jis buvo baigęs Simono Daukanto mokytojų seminariją, mokėjo vokiečių, lenkų ir rusų kalbas. Vaikams jis surengė ekskursiją į Gegužinę, kur supažindino su parduotuvėmis ir kooperatyvu. Inspektorius nusiskundė, kad „*patikrinti mokinių išsilavinimą ir mokslo eigą neradau galimu,*

²³¹ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 148.

²³² LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 149.

²³³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 60–61.

²³⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1576. L. 41–42.

nes mažas lankančiųjų mokinių skaičius, antisanitarinis patalpų stovis ir suolų visiškai netinkamumas sudarė sunkų įspūdį“. Nuo gegužės 19 d. mokytojas buvo komandiruotas dirbti į Kaišiadorių pradžios mokyklą Nr. 1, o Antanaičių mokykla trumpam laikotarpiui buvo uždaryta²³⁵. 1930 m. rudenį mokyklos sąrašuose buvo įrašyta 15 vaikų 7–8 metų amžiaus (iš jų tik 4 mergaitės) ir 2 vaikai 9–13 metų amžiaus. 1930 m. spalio 24 dieną pamokose buvo tik 12 vaikų, nes kiti ganė galvijus²³⁶. 1931 m. pradžioje mokytoja ir mokyklos vedėja dirbo Vanda Karpuvienė, kuri vėliau keletą metų dirbo Palomenės mokykloje ir iki šiol išliko vyresnių žmonių atmintyje. Tuo laiku ji buvo 23 metų amžiaus, o mokykloje dirbo tik pirmus metus (buvęs mokyklos vedėjas buvo paimtas į kariuomenę). Vanda Karpuvienė be bendrųjų dalykų vaikus papildomai mokė piešimo ir karpymo²³⁷. 1932 m. mokytoja ir mokyklos vedėja Elena Žukauskienė buvo 24 metų amžiaus ir jau 4 metus dirbo mokyklose. Ji buvo baigusi Panevėžio mokytojų seminariją. Mokykloje tuo laiku mokėsi 74 mokinys, iš kurių 45 – pirmajame skyriuje. Papildomai vaikai buvo mokomi rankų darbų – kartonažo, karpynos ir lipdybos. Mokyklai buvo nuomojamas medinis gyvenamasis namas, statytas 1920 m. Mokykla taip pat turėjo 3 ha žemės, kuri buvo išnuomota. Iš 1710 Lt 1932 metams skirtų lėšų 1630 Lt ministerija buvo skyrusi mokytojos atlyginimui, o 80 Lt apskrities savivaldybė – knygoms ir mokymo priemonėms. 1932 m. birželio 16 d. vizituotoje mokykloje buvo „*dirbama su vasaros sezono mokiniais*“. Klasėje buvo 7 vaikai, trūko 17. Mokytojos paaiškinimu – dėl lietaus, todėl ji paraginta „*griežčiau ir tiksliau vykdyti privalomojo mokymo instrukcijos nuostatus*“²³⁸.

Paliepio mokykla buvo įsteigta 1921 metais. 1932 m. joje dirbo mokytojas Justinas Neverbickas (mokyklos vedėjas) ir mokytoja Vanda Karpuvienė. 27 metų J. Neverbickas buvo baigęs dvimečius mokytojų kursus, o mokykloje dirbo jau 7-us metus. 24 metų V. Karpuvienė buvo baigusi „Saulės“ mokytojų seminariją ir mokytojavo antrus metus. Mokykloje mokėsi 122 vaikai dviejuose komplektuose – Paliepio ir Vilionių kaimuose. Be bendrųjų dalykų mokykloje abu mokytojai mokė rankų darbų (medžio drožimo, mezgimo, siuvinėjimo ir karpymo). Gavus papildomą finansavimą iš Žemės ūkio rūmų (1020 Lt) J. Neverbickas nuo 1931 m. rugsėjo įkūrė žemės ūkio klasę, kurioje mokė žemdirbystės, gyvulininkystės, daržininkystės, sodininkystės, bitininkystės, žemės ūkio kooperacijos ir kitų dalykų. 1931 m. rugsėjo mėnesį išrinktas tėvų komitetas rūpinosi komplekto Vilionių kaime įsteigimu. Vienam komplektui patalpos buvo nuomos, o kitam turėtos nuosavos. Už patalpų nuomą mokėjo Kaišiadorių valsčiaus savivaldybė. Be to, mokykla turėjo beveik 3 ha žemės, kurią naudojo pavyzdiniam ūkiui įrengti. Inspektorius buvo patenkintas mokyklos būkle ir mokytojų darbu, tik mokytojai V. Karpuvienei patarta vaikų nevadinti slaviškais vardais²³⁹.

²³⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 124–125.

²³⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 107–108.

²³⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 77–78.

²³⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 62–63.

²³⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 83–84.

Ne visi tėvai buvo patenkinti mokytojų darbu. Pavyzdžiui, 1932 m. keli Paliepio mokyklos mokinių tėvai parašė skundą pačiam švietimo ministrui dėl mokytojo Justino Neverbicko. Jie skundėsi, kad „nuo 1930 m. Palypio pradžios mokyklos mokytojas Justinas Neverbickas iki šiam laikui šioje mokykloje mokina mūsų ir kitų piliečių vaikus, bet iki šiam laikui mokiniai mažai pramokinti ir beveik veltui gaišina dėl tokio mokytojo kokių nors šeimyninių reikalų laiką, nes minimas mokytojas J. Neverbickas mokinti vaikus ir tinkamai juos išauklėti negali ar galbūt nenori, nes tankiausiai jis pats nebūna mokykloje, o savo vietoje palieka mokinti vaikus visai mažai mokslingą ir kuri teisės neturi mokyti vaikus, savo žmoną, kuri tik vaikus įpratina daugiau tinginiauti, nes jiems dėstyti pamokas nemoka, o pats mokyklos mokytojas J. Neverbickas važinėja po miestus ištytas dienas savo šeimyniniais ir asmeniškai reikalais ir jam pavestomis pareigomis visai mažai rūpinasi, todėl mes žemiau pasirašę aukščiau paminėti tos apylinkės piliečiai ir dar kiti turime garbės prašyti Jūsų Malonybės, Palypio pradžios mokyklos mokytoją Justiną Neverbicką iš šios mokyklos perkelti kiton mokyklon ir atkelti į šią mokyklą tinkamą ir susipratusį mokytoją, kuris gali ir sugeba tinkamai mokinti ir auklėti mūsų mažus vaikučius. Be to priduriame, kad mokytojas Justinas Neverbickas yra didelis pataikūnas, butent, jeigu kuris pilietis jam patinka ir patarnauja jo asmeniškiesiems bei šeimininiams reikalams, tat to piliečio buna geriau mokinami ir auklėjami ir vaikai. Musų pageidavimu, turėtų būti kaippo mokytojas, būti visiems lygus ir visų lygiai auklėtų vaikus, nes čia yra švietimo ir kultūros darbas ir jokių išimčių negali būti. Tad dar kartą prašome Jūsų Malonybės ponas Ministrei šį mokytoją J. Neverbicką iš Palypio pradžios mokyklos pašalinti nes apylinkė juomi yra nepatenkinta. Prašome mūsų prašymo neatmesti ir duoti jam tinkamą eigą. 1932 m. kovo m. 6 d. Skundėjai: ...“ (toliau septyni parašai ir dviejų asmenų vietoje parašo padėti trys kryželiai)²⁴⁰. Ministerijos rezoliucija nurodė šį skundą ištirti Trakų apskrities I rajono pradžios mokyklų inspektoriui. Pasiaiškindamas inspektoriui mokytojas Justinas Neverbickas nurodė, kad „kai kurių mokinių tėvų paduotame skunde man daromų užmetimų, pareiškiu, kad tie užmetimai yra neteisingi, vien tik ūkininko Bernoto ir skundą rašiusiojo raštininko pramanyti. ... turiu pareikšti, kad šiais mokslo metais dar nė vienos dienos nesu praleidęs, pamokas vedu pats, visus mokinius mokau lygiai. Apie mokinių mokslingumą man spręsti sunku (tai bus gal per daug subjektyviška nuomonė), bet, man rodos, negali spręsti ir tie, kurie vos pasirašyti arba vietoj parašo kryžiuoką pastatyti moka. Turiu prisipažinti, kad nesu savo darbo rezultatais patenkintas (labai norėčiau, kad jie geresni būtų), bet esu įsitikinęs, kad padariau visa, ką esamose sąlygose galima padaryti ir; man rodos, kad mano mokyklos mokinių mokslingumas nemažesnis, kaip kitose mokyklose, esančiose tokiose pat sąlygose. Pats skundas, kaip jau esu minėjęs, yra vien tik ūkininko Bernoto pramanytas. Tatai tvirtinu todėl, kad, kiek man žinoma tik jis vienas yra manimi nepatenkintas, nes su juo, kaip su artimiausiu kaimynu (jo žemė apsupa mokyklos žemę iš dviejų pusių), dažnai tenka dėl įvairių smulkmenų susitikti ir susiginčyti. Pernai rudenį jis buvo labai nepatenkintas, kad, neatsižvelgdamas į jo prašymus, palikau II skyriuje antriems metams jo dukterį, kuri

²⁴⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 81.

neturi gabumų ir silpnai mokosi. Bet dėlto būtų pusė bėdos, jei nebūtų kilęs kelio pravedimo linijos klausimas. Kaip Tamstai žinoma, pernai vasarą, man nesant namie, buvo praveistas nuo vieškelio į mokyklą ir nuo mokyklos į mišką kelias, kuris gan patogus ūkininkui Bernotui, gal pakenčiamas apylinkės gyventojams, bet labai nepatogus mokyklai. Sužinojęs, kad kelias bus pertvarkomas ir jausdamas, kad tas pertvarkymas gali išeiti šiek tiek jo nenaudai, Bernotas sugalvojo apskusti mane tikėdamas, tur būt, gauti iš to kokių lengvatų. Kad skundo pagrindas būtų aiškesnis, turiu kai ką pasakyti ir dėl kitų, skundą pasirašiusių tėvų. Iš jų du (Klečkauskai) yra Bernoto švogeriai; vienas (Grigaliūnas) geras Bernoto draugas ir kūmas, dviejų (Grevo Jono ir Laurušonio Jono) vaikai lanko II komplektą, p. Karpuvienės vedamą (jie labai pyko, kad jų vaikus nepasilikau, o persiunčiau į II komplektą); vieno (Laurušonio Jono) mergaitė buvo siųsta į II komplektą, dėlto Laurušonis smarkiai užpyko ir nepaisant mano aiškinimų ir reikalavimų, iki šiol leidžia mergaitę į mano vedamą mokyklą. Daugiau nieko paaiškinti neturiu²⁴¹. Pakvietęs paaiškinti situaciją skundo autorius ir išanalizavęs situaciją, 1932 m. rugpjūčio 1 d. mokyklų inspektorius padarė išvadą, kad mokytoją iškelti dirbti į kitą mokyklą rimtų motyvų nėra. Inspektoriaus manymu, „tik vienas Bernotas Vincas pareiškęs palaiką visus skunde išdėstytus kaltinimus, prašydamas mokytoją Justiną Neverbicką pakeisti kitu. Kiti, matyti, pasirašė skundą, nepaisydami visų surašytų ten kaltinimų, o turėdami kiekvienas savo atskirą nusiskundimą. Taip Grevas Jonas pasirašė todėl, kad mokyklos vedėjas nepriėmė jo vaikų į savo komplektą, Paliepio vnk., o pasiuntė į II-ą komplektą, Vilionių kaime (tokiam pat atstume nuo Mižonių kaimo). Grigaliūnas Bernardas – todėl, kad kada buvo renkamas tėvų komitetas, jis nebuvo mokyklos vedėjo kviestas į tėvų susirinkimą. Kličkauskas Pranas pareiškė, kad mok. vedėjas per švelniai elgiasi su vaikais. Kada ir kiek mokino ponias, o ne ponas, jis tikrai nežino. Balnys Jonas tvirtina, kad jis skundą nepasirašęs, nors šią žiemą Bernotas Vincas jam siūlęs tai padaryti. Jo parašas, matyti, kieno tai kito padarytas“²⁴². Tuo pačiu inspektorius turėjo priekaištų ir mokyklos vedėjui. Pavyzdžiui, kodėl Grevo Jono vaikus pasiuntė į kitą mokyklą, nors jo kaimynų vaikams leido lankyti I komplekto mokyklą; taip pat mokytojas nepakvietė Grigaliūno Bernardo į susirinkimą. Inspektorius nurodė mokytojui ateityje darant susirinkimus be atskirų kvietimų tėvams ar globėjams iškabinti skelbimus prie mokyklos bei viešose vietose²⁴³.

1932 m. birželio 2 d. visi septyni Paliepio mokykloje laikiusieji baigiamuosius keturių skyrių egzaminus juos išlaikė. Įdomu, kad egzaminų protokoluose jau ne tik išvardinami mokiniai ir jų bendras įvertinimas, bet nurodomas kiekvienas atskiras mokomasis dalykas ir penkių balų sistemoje gautas pažymys. Paliepyje egzaminus išlaikė Aleksandras Levansavičius, Stefanija Klečkauskaitė, Anelė Ambrizaitė, Vaclovas Ščipkauskas, Stasė Jankauskaitė, Pranas Drulia ir Jadvyga Pileičikaitė. Jie gavo įvertinimus iš tikybos, lietuvių kalbos (raštu ir žodžiu), aritmetikos (raštu ir žodžiu), krašto pažinimo, geografijos

²⁴¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 80.

²⁴² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 79.

²⁴³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 76.

ir istorijos, gamtos ir higienos. Geriausiai įvertintas mokinys – A. Levansavičius, už tikybą, lietuvių kalbą ir aritmetiką gavęs vien penketukus, o už likusius dalykus – ketvertus. Tik vienas mokinys gavo vien trejetukus²⁴⁴. Birželio 4 d. vykusių Eitekonių mokyklos mokinių egzaminų protokole nurodomas ir mokinių amžius. Čia egzaminus išlaikė Pranciškus Petkevičius (13 metų, iš Būdės kaimo), Silvestras Žičius (15 metų, iš Eitekonių), Benediktas Abugelis (15 metų, iš Beištrakių), Jonas Čižauskas (11 metų, iš Beištrakių), Vincentas Varanauskas (13 metų, iš Beištrakių), Ona Jacevičiūtė (11 metų, iš Beištrakių), Magdalena Drūlaitė (13 metų, iš Beištrakių) ir Jadvyga Stankevičiūtė (11 metų, iš Beištrakių)²⁴⁵.

1924 m. mokykla buvo įsteigta kaimyninėse Vilkiškėse (1931 m. čia mokytoja dirbo Sofija Bieliauskienė, 1933 m. – Marė Ivaškevičienė, 1932 m. – Jonas Cibulskas, 1940 m. – Aleksandras Butrimavičius, 1940 m. birželio 1 d. mokėsi I ir IV skyriuose 62 vaikai, mokykla buvo įsikūrusi nuomojamame mediniame name, turėjo 2,43 ha žemės²⁴⁶).

1927 m. įsteigtoje Lomenių mokykloje 1930 m. pavasarį dirbo Vladislovas Mockus (24 metų amžiaus, mokytoju dirbantis 4 metus, baigęs dvimečius mokytojų kursus. Iš viso mokinių sąrašuose buvo 46 vaikai. Inspektorius apilankymo dieną (1930 m. balandžio 9 d.) nebuvo 13 vaikų, nes „*pavasario darbai, išėjo tarnaut*“. Be to, mokytojas dirbo tik su dviem skyriais (II ir III), nes „*pirmas skyrius dėl stokos mokinių neregistruojamas. Priežastis ta, kad Lomenių apylinkė yra šiek tiek surusinta ir sulenkinta. Patartina neatidėliojant pradėti registraciją I sk.*“ Mokytojas organizavo net 7 ekskursijas supažindinant su vietine aplinka, gamta. Mokykla buvo įsikūrusi 1908 m. statytame mediniame nuomojamame name²⁴⁷.

1931 m. mokykloje veikė 4 skyriai, mokytoju ir mokyklos vedėju dirbo Antanas Demindavičius, mokykloje dirbęs pirmus metus (Lomeniuose – nuo 1930 m. rudens). Mokyklos muziejuje buvo renkama vabzdžių kolekcija²⁴⁸. 1932 m. ten dirbo mokytoja Ona Lisauskaitė. Ji buvo gimusi 1884 m., mokykloje dirbo tryliktus metus, neskaičiuojant to, kad ji mokytojavo dar iki Pirmojo pasaulinio karo. O. Lisauskaitė nebuvo baigusi mokytojų seminarijos, tačiau buvo išlaikiusi atitinkamus egzaminus Valstybės egzaminų komisijoje ir turėjo mokytojos cenzą. Lomeniuose mokėsi 71 vaikas, daugiausia pirmame skyriuje (45). Apsilankęs mokykloje 1932 m. gegužės 3 dieną inspektorius pamokose nerado 5 vaikų „*dėl ganymo*“ ir 9 stačiatikių tikybos vaikų dėl stačiatikių Velykų švenčių. Daugumos vaikų gimtoji kalba buvo lietuvių, o 9 vaikų – rusų kalba. Mokykloje buvo įrengtas muziejus („*prie mokyklos kaip mokslo priemonė buvo renkamos kolekcijos*“). Mokytoja O. Lisauskaitė taip pat vaikams vedė rankdarbių užsiėmimus – lipdymo

²⁴⁴ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 168.

²⁴⁵ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 175.

²⁴⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 23–24.

²⁴⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 166–167.

²⁴⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 72–73.

iš molio, mezgimo, drožinėjimo. 1931 m. išrinktas tėvų komitetas, kuris pasirūpino mokyklos suolais, lenta ir vėliava. Mokykla buvo įsikūrusi nuomojamame mediniame name, statytame 1908 m., kuris buvo gana prastas. Nuo 1932 m. gegužės 2 d. mokyklą pradėjo lankyti jaunesnio amžiaus vaikai („*vasaros sezono mokiniai*“). Inspektorius nuomone, mokyklos vedėja O. Lisauskaitė savo pareigas atliko gerai, „*mokinių žinios ir auklėjimas rastas gerame stovy*“²⁴⁹.

1933 m. birželio 3 d. 10 valandą Gegužinės mokykloje baigiamuosius egzaminus laikė Lomenių mokyklos vaikai Alfonsas Valkavičius iš Lomenių, Stanislovas Kratavičius iš Diršonių, Adelė Begonytė iš Lomenių, Ona Lisauskaitė iš Lomenių ir Vladislava Maciulevičiūtė iš Karlaukos. Juos egzaminavo Lomenių mokyklos vedėja Ona Lisauskaitė, mokytojai A. Naudžiūnas ir J. Perednis, tėvų komiteto atstovas V. Urbonavičius, valsčiaus atstovas S. Vaškevičius ir tikybos mokytojas kun. S. Pupaleigis. Visi vaikai egzaminus išlaikė be trejetų, o Adelė Begonytė gavo visus šešis penketukus²⁵⁰. Kiekvienais metais, ypač po privalomojo pradinio mokymo įvedimo, egzaminus laikydavo vis daugiau vaikų. Pavyzdžiui, 1933 m. vasarą – trylika Zūbiškių mokyklos mokinių, vienuolika Eitekonių mokyklos, septyni Antanaičių mokyklos, šeši Gegužinės mokyklos, penki Lomenių mokyklos, keturi Palomenės mokyklos mokiniai. 1933 m. birželio 1 d. egzaminus išlaikė keturi Palomenės mokyklos mokiniai Kazys Leikauskas, Aleksas Krivičius, Motiejus Česlevičius ir Pranas Stanislauskas. Juos egzaminavo Palomenės mokyklos vedėja B. Plikūnaitė, inspektorius įgaliotas J. Neverbickas, Kaišiadorių valsčiaus atstovas – valsčiaus viršaitis J. Urmilevičius ir tėvų komiteto atstovas V. Leikauskas. Kazys Leikauskas ir Motiejus Česlevičius už visus šešis dalykus gavo penketus, o kiti du – taip pat beveik visus penketus, tik po vieną ketvertą²⁵¹.

Užduotis raštu sudarydavo mokyklų inspektorius, o komisijos pasirinkimu vaikui buvo duodamas viena iš parengtų užduočių. Pavyzdžiui, iš trijų aritmetikos uždavinių 1933 m. egzaminui galėjo pasirinkti šį: „*Ūkininkas mieste nusipirko stačiakampį keturkampį žemės sklypą 40 m. ilgumo, 25,5 m. platumo, mokėdamas po 1,3 lt. už 1 kv. m. ir pasistatė namus, kurie kainavo penkis kartus brangiau kaip sklypas. $\frac{2}{3}$ dalis visų išlaidų jis pasiskolino banke iš 10 nuošimčių. Kiek jis turėjo mokėti per metus palūkanų?*“²⁵² Taip pat iš trijų inspektorius parengtų lietuvių kalbos diktanto tekstų komisija turėjo išsirinkti vieną. Be raštu ir žodžiu atliekamų skaičiavimo ir lietuvių kalbos užduočių vaikai dar žodžiu laikė tikybos, krašto pažinimo, geografijos ir istorijos, gamtos ir higienos egzaminus.

Toliausiai į šiaurę nutolusiame Kaišiadorių valsčiaus kaime – Šilasėduose – mokykla buvo įkurta 1928 m. 1930 m. pavasarį joje mokytoju ir mokyklos vedėju dirbo Stanislovas Kuzma. Jis buvo gimęs 1908 m., mokytoju dirbo antrus metus, buvo baigęs

²⁴⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 93.

²⁵⁰ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 211.

²⁵¹ LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 222.

²⁵² LCVA, F. 1579, Ap. 1, B. 48. L. 186.

Zarasų dvimečius mokytojų kursus. Mokyklos sąrašuose iš viso buvo 40 mokinių. Aplankymo dieną (1930 m. balandžio 10 d.) inspektorius mokykloje nerado 8 vaikų dėl „*tymų epidemijos*“²⁵³. 1932 m. joje dirbo mokytoja Bronė Satkauskaitė (23 metų amžiaus, mokykloje dirbanti antrus metus, buvo baigusi Kauno „Saulės“ mergaičių mokytojų seminariją). Mokytoja vaikams papildomai vedė lipdybos, drožinėjimo ir karpymo darbus. Mokyklai buvo nuomojamas mūrinis pastatas. Inspektoriaus manymu, mokymo sąlygos buvo sunkios, nes „*žymi mokyklos rajono gyventojų dalis nutautinta ir pats rajonas retai gyvenamas*“. Nors sąrašuose buvo 34 mokiniai, mokyklą normaliai lankė 28, o aplankymo dieną (kovo 15 d.) buvo tik 14 (kitų nebuvo dėl „*bloga oro ir kelio*“)²⁵⁴.

1930 m. pradžioje Eitekonių mokykloje dirbo Viktorija Miltakytė ir Ona Skeirytė. Mokyklos vedėja V. Miltakytė tebuvo 22 metų amžiaus ir pora metų tedirbanti mokykloje, buvo baigusi mokytojų seminariją. Pirmas mokyklos komplektas buvo Eitekonių kaime, o antras Beištrakiuose. Inspektorius rekomendavo nuo kitų mokslo metų Eitekonyse atidaryti IV skyrių, o Beištrakyje – III skyrių²⁵⁵. 1932 m. kovo 7 d. aplankyta Eitekonių mokykla, kuri buvo sudaryta iš dviejų komplektų (mokykla įkurta 1923 m.), kurie buvo įsikūrę Eitekonyse ir Beištrakyje. Mokyklos vedėjas Stanislovas Šlamas dirbo Eitekonyse, o mokytoja Jadvyga Dabkūnaitė – Beištrakiuose. S. Šlamas buvo 34 metų, mokykloje dirbo jau 14 metų, buvo baigęs Aukštadvario dvimečius mokytojų kursus. Eitekonių mokykloje jis dirbo tik nuo 1932 m. sausio 16 d. 22 metų J. Dabkūnaitė mokykloje dirbo tik pirmus metus, buvo baigusi Marijampolės mokytojų seminariją. Mokyklos bendruose sąrašuose buvo net 119 vaikų, tačiau aplankymo dieną rasta 70. Eitekonių mokykloje, mokytojo teigimu, iš 11 nebuvusiųjų 4 sirgo, o kiti tėvams išvažiavus į turgų buvo palikti namie. Beištrakių komplekte pamokose buvo 33, nebuvo tik 3 vaikų dėl ligos. Nuo pastarųjų mokslo metų tėvams pageidaujant Beištrakyje įsteigtas IV skyrius. Inspektoriaus manymu, mokytoja J. Dabkūnaitė dirba gerai, tačiau vaikų žinios buvo labai silpnos. Jo manymu, normaliam vaikų mokymui „*labai kenkia dažni Angelo Sargo kuopelės susirinkimai. Pati kuopelė vedama bemokslės ūkininkaitės, o ne mokyklos vedėjo priežiūroje*“ (kuopelę vedė M. Bandzevičiūtė). Mokyklos bibliotekoje buvo 76 knygos, o mokinių bibliotekoje – 358 (253 pavadinimų), taip pat buvo 96 mokslo priemonės. Mokykloje papildomai vaikai užsiimdavo lipdybos, karpymo, piešimo ir drožybos rankdarbiais, kuriuos vedė abu mokyklos mokytojai. Pirmasis komplektas dirbo nuosavame mokyklos pastate, o antrasis – nuomojamame. Be to, mokykla turėjo 3 ha žemės, kuri buvo nuomojama²⁵⁶. 1933 m. rudenį mokyklos vedėju dirbo Jonas Cibulskas, o antrame komplekte Beištrakiuose – J. Dabkūnaitė²⁵⁷.

²⁵³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 152–153.

²⁵⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 106–107.

²⁵⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 162–163.

²⁵⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 121–122.

²⁵⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1576. L. 53–54.

Dėl Beištrakių kaimo Angelo Sargo kuopelės kilo nusiskundimų, kurie pasiekė net Švietimo ministeriją. Ministerijos departamentas pareikalavo mokyklos ir tėvų komiteto pranešti, kas daroma, kad „*būtų pašalinta ši mokyklos darbai kliūtis*“ ir teigė, kad „*mokymo darbą Beištrakių komplekte trukdo „Angelo Sargo“ kuopelės susirinkimai ir kad kuopelę veda bemokslė ūkininkaitė be mokyklos vedėjo priežiūros*“. Mokytoja J. Dabkūnaitė siekė pati vesti šią kuopelę, tuo tikslu net buvo nuėjusi į Kaišiadorių parapijos kleboniją pas kun. Laskauską. Eitekonių pradžios mokyklos Beištrakių komplekto tėvų komiteto (pirmininko B. Bandzevičiaus ir narių – A. Geronaičio ir J. Stankevičiaus) nuomone angelaičių veikla mokyklos darbai netrukdo. Ši kuopelė įsisteigė 1932 m. vasario 20 d., renkasi sekmadieniais maždaug po pora valandų. Mokyklos vedėjas S. Šlamas patvirtino, kad kartais kuopelės susirinkimai vyksta tėvų komiteto pirmininko B. Bandzevičiaus namuose, o mokytoja vedėjui nusiskundžia, kad kuopelės susirinkimuose vaikai mokomi neklausyti mokytojos. Galiausiai apskrities mokyklų inspektorius pranešė departamentui, kad jis prašęs apskrities viršininko uždrausti kuopelės veiklą be mokyklos vedėjo žinios, o „*p. Viršininko pranešimu M. Bandzevičiūtė kuopelę vesti atsisakė ir davė jam atitinkamą raštišką pasižadėjimą*“²⁵⁸.

1934–1937 m. mokyklas lankė inspektorius B. Kliorė. 1934 m. Kaišiadorių valsčiuje buvo šios mokyklos: Eitekonių (Eitekonyse komplektas dirbo mokyklai priklausančiame pastate, o Beištrakiuose – nuomojamame); Lomenių (vienas komplektas nuomojamose patalpose), Paliepio (du komplektai, Paliepyje nuosavose, o Vilionyse – nuomojamose patalpose), Palomenės (vienas komplektas Palomenėje, kitas Smilgiuose, abiem patalpoms nuomojamos), Zūbiškių (vienas komplektas Zūbiškėse, kitas Šilonyse, abiem patalpoms nuomojamos). Netoliese buvo Kaišiadorių valsčiaus Vilkiškių mokykla. Žaslių valsčiuje buvo Antanaičių mokykla (vienas komplektas, kuris veikė Neprėkštos kaime nuomojamame name), Gegužinės (du komplektai – Gegužinėje nuosavose patalpose, vienas komplektas – Ruklos dvare nuomojamose patalpose). Netoliese buvo Žaslių valsčiaus Gečionių ir Kasčiukiškių mokyklos²⁵⁹.

1934 m. lapkričio 20 d. Lomenių mokykloje tebedirbo Ona Lisauskaitė. Ji buvo viena iš vyriausių mokytojų, dirbo penkioliktus (viso dvidešimt antrus) metus. Nors nebuvo ištėkėjusi, tačiau augino įvaikintą našlaitę (vietinių gyventojų prisiminimu mokytoja augino savo mirusios sesers tris vaikus). Iš 45 vaikų nebuvo tik trijų „*dėl turkaus*“, 27 vaikai lankė pavasario–vasaros semestrą, o 39 – žiemos semestrą. Šeši mokyklos mokiniai buvo rusų tautybės. Mokykloje įvyko net devynios ekskursijos „*mokslo reikalais, gamtos ir aplinkotyros*“, be to buvo renkamas muziejus, nuo 1932 m. rašoma kronika. Inspektoriaus pastebėjimu „*mokytoja su mokiniais yra artimai susigyvenusi. Visuose dės-tomuose dalykuose pabrėžiamas lietuviškumo pradas. Mokinių žinios gana geros. Pažymėtina, kad mokiniai yra gražiai išmokyti dainuoti. Mok. Lisauskaitė pedagoginį darbą dirba jau nuo prieškarinių laikų ir yra šiam darbui atsidadus*“²⁶⁰.

²⁵⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1536. L. 124–128.

²⁵⁹ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 374.

²⁶⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 130–131.

1935 m. vasario 26 d. Palomenės mokykloje rado 81 mokinį, nebuvo 8 vaikų – dviejų dėl ligos ir 6 „*dėl pavasario potvynio*“. Iš viso mokyklos sąrašuose buvo 142 vaikai, iš jų 53 – pavasario–rudens semestro ir 89 – žiemos semestro. Mokykla turėjo du kompleksus. Vienas kompleksas buvo įsikūręs Smilgių kaime. Čia dirbo mokytojas ir mokyklos vedėjas Romanas Karpus (34 metų amžiaus, jau 11 metų dirbantis mokykloje, mokytojo cenzą įgijęs egzaminų komisijoje). Mokyklos komplekto sąrašuose buvo 39 vaikai. Kitas kompleksas buvo Palomenės kaime, čia dirbo mokytoja Vanda Karpuvienė (27 metų, mokykloje dirbanti 4 metus, baigusi „Saulės“ mokytojų seminariją). Mokytoja dirbo su keturiais skyriais. Inspektoriaus pastebėjimu „*lietuvių kalbos rašyba ir gramatikos žinios visai geros. Atrodo, šioje srityje nuo paskutinio m-klos lankymo padaryta žymi pažanga. Klasės drausmė ir darbo eiga mokytojos sutvarkyta vykusiai*“. Mokyklos tėvų komitetas tais metais svarstė lankomumo klausimus ir „*kad vaikai visi įsigytų Vilniaus pasus*“. Visuotiniame tėvų susirinkime mokyklos vedėjas Romanas Karpus skaitė paskaitą apie patriotinių jausmų auklėjimą namuose. Mokyklos pastatai buvo mediniai, nuomuojami, vienas iš jų statytas 1921 m., kitas – 1927 m. Taip pat mokykla turėjo didelę žaidimų aikštelę, 3 ha žemės²⁶¹. Nuo 1931 m. mokykloje buvo rašoma kronika. Be bendrojo lavinimo pamokų vaikai dar buvo mokomi rankdarbių – siuvinėjimo, mezgimo, lipdybos, drožinėjimo, kurių mokė abu mokyklos mokytojai. Mokytoja Vanda Karpuvienė šioje mokykloje buvo pradėjusi dirbti tik 1934 m. lapkričio 1 d.²⁶²

Palomenės mokykloje tuo laiku besimokiusi Janina Ivoškaitė prisiminė, kad mokytojų Karpų šeima gyveno Palomenėje, turėjo du vaikus: Nijolę ir Viktorą. Jie gyveno pas Novelskus, kurių vaikai Vytautas ir Jonas lankė tą pačią Palomenės mokyklą. Smilgių kaime gyvenusi Janina Ivoškaitė iš pradžių lankė Smilgiuose buvusią mokyklos komplektą, tačiau 1935 m. jį panaikino ir Smilgių bei Pazaliesės kaimų vaikams teko vaikščioti į Palomenę. Į ją reikėdavo kiekvieną dieną eiti 3 kilometrus pirmyn ir atgal. „*Sunku, ypač žiemą, darganotais rudens ir pavasario polaidžiais. Sunku buvo pavasarį, kai buvo pūgos, tėvas veždavo rogėmis. Per užtvindytą tiltą tėtė raitas pernešdavo. Jokių priešpiečių, nei karštos arbatos nebuvo. Mokymo priemonė, knygos ir drabužiai buvo labai brangūs. Knygas nešėmės mamų pasiūtuose krepšiuose-terbose. Žiemą avėjome namuose veltais veltiniais. Įvykis, kurio užmiršti negaliu. Pavasarį, kai ledai pajudėjo Lomenos upėje, mes, Smilgių vaikai, pasibaigus pamokoms nutarėme eiti prie upės ir ant plaukiančių ledo lyčių gabalų važiuoti namo. Pamatęs mokytojas sugrąžino, bet jam nuėjus mes įvykdėme savo sumanymą. Pradėjus plaukti jis vėl pamatęs mojo ranka, kad grįztume, tačiau sustabdyti lyčių negalėjome. Kitą rytą atėjus į mokyklą visus „plaukikus“ išbarė, berniukus suklupdė klasės kampe, mergaites sustatė prie sienos. Visų pamokų metu taip ir išbuvome. Man mokytojas ant kaktos su kreida nubrėžė kryžių, parodė, kas galėjo ištikti jo geriausiai mokinei. Šios kreidos brūkšnius ligi šiolei jaučiu...*“. Palomenės mokykloje J. Ivoškaitė IV skyrius baigė 1938 m. ir birželio 17 d. gavo baigimo pažymėjimą. Baigiamuose egzaminuose klausinėjo

²⁶¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 78–79.

²⁶² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 132–133.

apskrities mokyklų inspektorius, o mokytojas Romanas Karpus tik stebėjo, bet J. Ivoškaitė atsakinėjant paaiškino, kad ji yra geriausia jo mokinė. Tais metais baigusieji mokyklas gavo dovanų knygą apie prezidentą Antaną Smetoną (tačiau 1944 m. po rusų kareivių kratos namuose dingo ir ši knyga, ir fotografijos). Tęsti mokymąsi gimnazijoje galėjo tik baigę šešis pradžios mokyklos skyrius, o artimiausia vieta, kur galėjo lankyti V ir VI skyrius, buvo Kaišiadorių pradžios mokykla. Atsitiktinai susitikus savo mokytoją šis paklausė, kodėl Janina Ivoškaitė nesimoko Kaišiadoryse. „*Papasakojau, kad tėvai toliau mokyti nebeleidžia. Vakare mokytojas pas mus į namus atvažiavo dviračiu. Tuo metu tėvai klojime kūlė linus. Mokytojas sugebėjo tėvus įtikinti ir mama pažadėjo, kad jau kitą dieną aš važiuosiu į Kaišiadoris. Į mokyklą kartu su mano tėvu važiavo ir pats mokytojas R. Karpus. Mano tėvas, Jonas Ivoška, pasikalbėjo su Kaišiadorių pradinės mokyklos vedėju Kaziu Tirva. Buvau priimta ir pats mokytojas Romanas Karpus nuvedė mane į V skyriaus klasę. Pasodino šalia Genės Naginevičiūtės, su kuria baigėme Palomenės pradžios mokyklą. Kaišiadorių gimnaziją baigiau 1946 m.*“²⁶³

1935 m. Gegužinės mokykla turėjo tris komplektus: du dirbo Gegužinėje, o vienas Rukloje. Nuo 1934 m. vieną mokytoją iš Gegužinės išsiuntus į Pajautiškes liko vienas mokytojas su dviem komplektais. Mokyklos vedėjas buvo Antanas Stadalninkas (28 metų, mokykloje dirbo aštuntus metus, buvo baigęs mokytojų seminarijos du kursus, mokėjo esperanto kalbą). A. Stadalninkas dirbo Gegužinėje su keturiais skyriais, be to pirmas skyrius buvo padalintas į dvi grupes. Taigi, vienu metu jam teko dirbti su penkiomis grupėmis. Mokyklos sąrašė buvo 61 mokinyš. Inspektorius pastebėjimu, nors grupių skaičius vienam mokytojui buvo didelis, tačiau jis sugebėjo tinkamai paskirstyti darbą ir pamokos vyko sklandžiai. Jo pastebėjimu, IV skyriui „*mokytojo pasakojimas apie Valančių buvo labai ryškus ir vaikams suprantamas*“. Tą pačią dieną pamokose buvo nagrinėjama ir Donelaičio bei Daukanto kūryba ir „*mokiniai apie šiuos Lietuvos veikėjus turi pakankamą nuovoką*“. Mokykla buvo įsikūrusi nuosavame mediniame 1910 m. statytame name. Ruklos komplekte dirbo mokytojas Juozas Martinaitis, kuris dirbo „tik“ su trimis skyriais ir 32 mokiniais. Įdomu, kad mokslo metai mokykloje pradėti rugsėjo 4 d., nes „*vyskupas vizitavo parapiją*“, o mokytojas praleido vieną darbo dieną, nes „*vyko turgun pirkti žąsų*“²⁶⁴. Tai tuometinės Lietuvos ekonominės politikos atspindys, kai turintys valstybines tarnybas privalėjo periodiškai iš ūkininkų įsigyti nustatytą žąsų skaičių. Kaip matome, Kaišiadorių vyskupo Juozapo Kuktos vizitacija taip pat pakoregavo mokslo metų eigą Gegužinėje, kadangi parapijose nuo seno vyskupų vizitacijos buvo neeilinis įvykis, kuriam buvo ilgai ruošiamasi ir kuris prikaustydavo visos apylinkės dėmesį.

Antanas Stadalninkas tebedirbo šioje mokykloje ir 1938 m. pavasarį. Tais metais jis organizavo dvi ekskursijas – į karinį poligoną ir tirti gamtos. Be to, mokykloje buvo renkama senovinių pinigų kolekcija, nuo mokyklos įsteigimo buvo vedama kronika²⁶⁵.

²⁶³ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

²⁶⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 117–121.

²⁶⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 68.

1935 m. birželio 22 d. Paliepio mokyklos pirmame komplekte, kuris buvo pačiame Paliepyje, tebedirbo mokytojas Justinas Neverbickas. Mokyklos pastatas buvo nuosavas, tačiau labai senas ir blogos būklės, turėjo savo kiemą ir beveik 3 ha žemės. Prie mokyklos buvo tvartas ir rūšys. Mokytojas tuo laiku dirbo su jaunesniais mokiniais, kurių pagal sąrašą buvo 29, tačiau tą dieną nebuvo 10 vaikų, mokytojo teigimu dauguma jų neatvyko „*dėl katechizacijos*“. Inspektorius buvo patenkintas mokytojo darbu ir pastebėjo, kad „*klasėje jaučiama drausmė ir auklėjimo įtaiga*“²⁶⁶.

Paliepio mokyklos antrame komplekte, įsteigtame 1932 m., kuris buvo Vilionių kaime, dirbo mokytoja Veronika Narkevičienė (25 metų amžiaus, mokykloje dirbo 4 metus, buvo baigusi mokytojų seminariją). Mokyklos pastatas buvo nuomojamas, medinis, statytas 1922 m. Mokykla turėjo beveik 3 ha žemės. Mokykloje iš viso buvo surašyti 42 berniukai ir 30 mergaičių, iš kurių 16 mokėsi pavasario–rudens semestre, o likusieji – žiemos semestre. Birželio 27 d. inspektorius aplankė jaunesnius (pavasario–vasaros semestro) vaikus. Iš 16 vaikų esančių sąrašuose nebuvo tik vieno (dėl ligos). Mokykloje buvo rengiamas mokyklos muziejus, su vaikais surengta kraštotyrinė ekskursija²⁶⁷.

1935 m. Eitekonių mokykloje (įsteigtoje 1923 m.) pirmame komplekte dirbo mokytojas ir mokyklos vedėjas Jonas Cibulskas (31 metų amžiaus, mokyklos darbo stažas 8 metai, buvo baigęs mokytojų seminariją). 1935 m. birželio 22 d. mokėsi 33 (iš 38 esančių sąrašuose) jaunesniojo amžiaus vaikai, kurie buvo suskirstyti į dvi grupes „*pagal išsilavinimą*“. Mokyklos sąrašuose iš viso buvo 99 vaikai, iš jų 38 pavasario–rudens semestro ir 61 – žiemos semestro. Mokytojas surengė dvi ekskursijas – vieną į Kauną, kitą – į Kaišiadoris. Jų metu vaikai supažindinti su žymesnėmis įstaigomis, įmonėmis, muziejais. Nuo 1933 m. buvo vedama mokyklos kronika. Vaikus papildomai mokytojas mokė molio, medžio darbų, karpybos ir t. t. Per mokslo metus buvo praleista 11 darbo dienų, iš jų dvi – dėl parapijos švenčių, taip pat po dvi dienas dėl mokytojo išvykimo į komandiruotę ir mokytojų konferencijas, net keturias dienas – dėl žmonos gimdymo ir vieną dieną – dalyvavo teisme liudininku. Mokykla turėjo nors ir blogos būklės, tačiau nuosavus medinius namus, kurie buvo mokyklai perduoti 1924 m. vykdant žemės reformą (greičiausiai iš buvusio palivarko). Be to, mokyklai priklausė daržinė, žaidimų aikštė ir 3 ha žemės²⁶⁸. 1936 m. rudenį Eitekonių mokykloje dirbo Ona Lisauskaitė (vedėja) ir Jadvyga Jančiukienė. Inspektoriaus B. Kliorės pastebėjimu O. Lisauskaitė, kuri dirbo Eitekonių komplekte, yra pamėgusi dvi auklėjimo sritis: tautinį auklėjimą ir dainas, o „*jus darbas šia kryptimi yra davęs gražių vaisių*“²⁶⁹.

1935 m. birželio 14 d. Antanaičių mokykloje (įsteigtoje 1923 m.) Neprėkštos kaime, kurią išlaikė Žaslių valsčiaus savivaldybė, iš 41 pirmojo skyriaus mokinio nebuvo 10 vaikų („*dėl susirgimų nuo skiepijimo ir kitų priežasčių*“), kuriuos mokytojas buvo suskirstęs į tris

²⁶⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 6–8.

²⁶⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 1–3.

²⁶⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 9–11.

²⁶⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1703. L. 79–80.

grupės. Iš viso mokyklos sąrašuose buvo 88 vaikai. Mokyklos mokytoju ir vedėju dirbo Romualdas Augūnas (27 metų amžiaus, mokykloje – 7 metai, buvo baigęs dvejų metų mokytojų kursų). Mokyklos darbui buvo nuomojami 1931 m. statyti mediniai namai, mokykla turėjo kiemą, 3 ha žemės²⁷⁰. R. Augūnas tebedirbo šioje mokykloje ir 1938 m.²⁷¹

1934–1935 mokslo metais Zūbiškių mokykla turėjo du komplektus. Pirmasis komplektas buvo Šilonių kaime. Čia dirbo mokyklos vedėjas Albinas Geištoraitis (26 metų, mokykloje dirbantis jau 10 metų, baigęs gimnazijos šešias klases ir vasaros pedagoginius kursus Marijampolėje). Žiemos sezono metu čia mokėsi 30 vaikų, o vasaros – 14, (lankėsi 1934 m. gruodžio 10 d.)²⁷². 1935 m. gegužės 6 d. Zūbiškių mokykloje II komplekte (įsteigta 1929 m.) Rusių kaime, buvo 11 vaikų (pamokose buvo visi ir pagal sąrašą). Žiemos metu mokyklą lankė 42 mokiniai. Mokytoja dirbo Dominyka Perednytė, 28 metų, 4 metus dirbanti mokykloje, baigusi Kauno mergaičių mokytojų seminarijos tris kursus (ji buvo gimusi 1906 m. Žaslių valsčiuje Kapciškių kaime, 1935 m. iškėję už Šilonių mokyklos mokytojo Juozo Martinaičio, 1938 m. pabaigoje šeima išsikėlė į Semeliškes)²⁷³. Mokyklai buvo nuomojamas senas medinis pastatas. Inspektorius pastebėjimu „*mokymo darbą mokytoja dirba kad ir lėtu tempu, bet nuosekliai ir sąmoningai, mokamai paįvairindama darbą daina*“²⁷⁴. 1937 m. Zūbiškių mokykloje, kuri buvo įsikūrusi Zūbiškių dvare, dirbo mokytoja Dominyka Perednytė-Martinaitienė. Aplankęs Zūbiškių mokyklą 1937 m. rugsėjo 25 d. inspektorius B. Kliorė tuo pačiu apžiūrėjo ir Zūbiškių mokyklai projektuojamą sklypą, kuris buvo už Buckūnų kaimo, prie vieškelio Žasliai–Gegužinė. Šis sklypas buvo planuojamas tuo pačiu laiku, kai kaime buvo projektuojamas ir gyventojų išskirstymas į vienkiemius²⁷⁵. Trijų hektarų sklypas mokyklai buvo skirtas dar 1927 m. dalinant Zūbiškių dvarą. Žemės tvarkytojas norėjo šį sklypą paskirti prie kelio, bet numatytoje vietoje į jį būtų patekę apie 1 ha pelkės. Zūbiškių dvaro savininkas Juozas Bortkevičius (kuris dirbo Ukmergės apskrities gydytoju) pasiūlė kitą sklypą, gražų, sausą, su beržynėliu. Žemės tvarkytojas su tuo sutiko. Sklypas išnuomotas Šilonių kaimo gyventojui Žvirbliui, kuris savavališkai iškirto beržyną ir pasisavino beržinės malkas. Už tai jis paduotas į teismą, o sklypas paimtas iš mokyklos, jai paskiriant kitą jau minėtą sklypą tarp Buckūnų ir Zūbiškių. Tačiau ir jis nebuvo naudojamas mokyklos reikmėms, tik kartais nuomojamas kaimo gyventojams²⁷⁶.

Netoli Rusių veikė Gečionių mokyklos III komplektas Lėlių kaime, kur žiemą mokyklą lankė 48 vaikai, o vasarą – 20. Beje, šioje mokykloje per mokslo metus net 75 dienas mokykla nedirbo dėl siautiosios dėmėtiosios šiltinės epidemijos. Čia dirbo mokytoja

²⁷⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 12–13.

²⁷¹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 72.

²⁷² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 122–123.

²⁷³ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 196–197.

²⁷⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 41–43.

²⁷⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 193–194.

²⁷⁶ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 174–175.

Juzė Vasiliauskienė²⁷⁷. Gečionių mokyklos I komplektas buvo Bertešiūnų kaime. Čia dirbo mokytojas ir mokyklos vedėjas Julius Perednis, kuris vedė pamokas keturiems skyriams (iš viso penkioms grupėms). Inspektorius pastebėjo, kad mokytojas „*vykusiai pabrėžia tautinio auklėjimo pradus*“ ir tai, kad „šio komplekto mokiniai turi gražų įprotį pertraukų metu dainuoti liaudies dainas“. Komplekto sąrašuose buvo 52 mokiniai. II komplektas dirbo Krivonių kaime, kur mokytoja dirbo Anelė Januškevičienė, komplekto sąrašuose – 42 mokiniai²⁷⁸. Netoliese Kasčiukiškėse, kur mokykla įsteigta 1921 m., 1930 m. dirbo Aleksandras Bieliauskas ir Anelė Kindurytė-Marcinkienė. Vienas šios mokyklos komplektas veikė Navasodų kaime, o antras – Pyplių kaime. Pagyręs mokytojo A. Bieliausko pasišventimą ir mokinių mokymosi rezultatus inspektorius atkreipė dėmesį, kad Navasodų vaikus reiktų supažindinti su „*kūno kultūros pagrindiniais pratimais, gimimo data ir savo adresu*“. Taip pat jis rekomendavo mokytojams „*atkreipti akį į Navasodų komplekto mokinių nehygienišką išvaizdą. Griežtai uždrausti sakytą komplekto mokiniams sėdėti klasėje su skepetaitėmis*“²⁷⁹. 1937 m. mokyklos vedėju ir mokytoju dirbo Jurgis Žilinskas. Bendrame šios mokyklos sąrašė tuo laiku buvo įrašytas 81 mokinys, daugiausia besimokantys žiemos semestre (48), o mokykla buvo įsikūrusi 1937 m. statytame mediniame nuomojamame name. Mokykloje buvo kaupiamas muziejus, rašoma kronika²⁸⁰.

Nuo 1938 m. mokyklas vizitavo inspektorius M. Vaišnys. 1938 m. jau buvo nusistovėjęs apylinkės mokyklų tinklas. Kaišiadorių valsčiaus ribose veikė Eitekonių (2 komplektų, 93 mokiniai), Lomenių (1 komplekto, 36 mokiniai), Paliepio (2 komplektai, 104 mokiniai), Palomenės (2 komplektai, 82 mokiniai), Vilkiškių (1 komplekto, 48 mokiniai) pradžios mokyklos. Žaslių valsčiuje buvo Antanaičių (1 komplektas, 45 mokiniai), Gegužinės (1 komplektas, 61 mokinys), Zūbiškių (2 komplektai, 60 mokinių) mokyklos²⁸¹.

1938 m. balandžio 7 d. Palomenės mokykloje tebedirbo Karpų šeima. Mokykloje iš viso 126 mokiniai, iš jų 44 pavasario–rudens semestro ir 82 – žiemos semestro. Vasario 16 d. R. Karpus organizavo apylinkės visuomenei nepriklausomybės dienos minėjimą. Lankymo dieną R. Karpus dirbo su III ir IV skyriumi (juose buvo 40 vaikų), o V. Karpuvienė – su II skyriumi (jame buvo 42 vaikai). Prie mokyklos buvo sporto aikštelė, mokytojo R. Karpaus klasė buvo papuošta mokinių darbeliais, jis pats turėjo pasigaminęs mokymo priemonių²⁸².

1938 m. Palomenės pradžios mokyklą baigusios Janinos Ivoškaitės mokyklos baigimo pažymėjimas liudija, kad J. Ivoškaitė mokykloje pradėjo mokytis 1934 m. gegužės 1 d., ją baigė 1938 m. birželio 10 d., visi jos išlaikyti egzaminai (tikybos, lietuvių kalbos, skaičiavimo, Tėvynės pažinimo, istorijos, geografijos, gamtos) įvertinti labai gerai

²⁷⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 47–49.

²⁷⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1656. L. 64–65.

²⁷⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1499. L. 128–129.

²⁸⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 181–182.

²⁸¹ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 2606. L. 249–250.

²⁸² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 78–79.

(penkių balų sistemoje – penketais). Egzaminų komisijos pirmininkas buvo mokytojas Romanas Karpus, o komisijos nariai – kun. J. Tutinas ir mokytojas A. Stadalninkas. Be egzaminuose laikytų dalykų mokinė dar mokėsi „*dailės dalykų, rankų darbų, muzikos, dainavimo ir kūno kultūros*“.

1938 m. balandžio 26 d. Zūbiškių mokykloje dirbo Juozas Martinaitis (vedėjas, 30 metų, mokykloje 9, baigęs Veiverių dvejų metų mokytojų kursų) ir Dominika Martinaitienė (32 metų, mokykloje 8 metai, baigusi Mergaičių mokytojų seminarijos tris kursus). Mokykloje nebuvo 7 vaikų dėl ūkinių darbų (iš 13 nebuvusių). Mokykloje buvo rengiamas gamtos muziejukas, vyko ekskursija į mišką, kad susipažintų su „anksčiausiai sprogstančiais medžiais ir augalais“. Nuo 1934 m. buvo vedama kronika. J. Martinaitis dirbo su komplektu (29 mokiniams) Rusių kaime, o D. Martinaitienė – su kitu komplektu Zūbiškių dvare su 32 mokiniams²⁸³.

Maždaug 1936–1938 m. Lomenių mokyklos vedėja dirbo Sofija Saudargaitė, gimusi 1902 m., mokykloje dirbanti 9 metus, baigusi keturis mokytojų seminarijos kursus. Nauja mokytoja mokyklos kronikos nebevedė²⁸⁴. Gyventojų prisiminimuose minima, kad iki Sofijos Saudargaitės mokykloje mokytoju trumpai dirbo jos brolis Paulius Saudargas. Mokytoja S. Saudargaitė Lomeniuose dirbo iki 1941 m. vasaros, buvo šaulių sąjungos narė, mokykloje organizuodavo šaulių renginius.

Buvusi Lomenių mokytoja Ona Lissauskaitė 1938 m. pradžioje dirbo Eitekonių mokykloje. Ji tapo mokyklos vedėja, dirbo komplekte, kuris buvo Eitekonyse. Mokyklos namas buvo nuosavas, statytas 1895 m., turėjo aikštelę, apie 3 ha žemės, daržinę. Sausio 28 d. ji dirbo su II, III ir IV skyriais, kuriuose buvo 67 mokiniai. Kitame mokyklos komplekte Beištrakių kaime dirbo mokytoja J. Jančiukienė²⁸⁵.

1938 m. sausio 28 d. Paliepio mokykloje vedėju dirbo J. Neverbickas, kuris dirbo su II ir III skyriais, taip pat mokytoja Marija Vilkienė (28 metų, mokykloje 8 metai, baigusi mokytojų seminariją), kuri dirbo su II ir IV skyriais. Bendrame mokyklos sąrašė buvo 155 vaikai, iš jų 52 pavasario–rudens semestro ir 103 – žiemos. Mokykloje buvo renkamas muziejus, vedama kronika. Sausio 2 d. mokytojas organizavo Kalėdinę eglutę, su vaidinimu, Kalėdų seneliu, deklamacijomis ir dainomis, dalyvavo apie 60 žmonių. Mokyklai 1936 m. buvo pastatyti nauji namai, tačiau jie buvo nebaigti įrengti ir šalti, dar buvo trys kiti mokyklos statiniai²⁸⁶.

1939 m. sausio 17 d. Palomenės mokykloje apsilankęs inspektorius J. Stasiulionis buvo patenkintas abiejų mokytojų Karpų darbu. Romano Karpaus vedamose pamokose IV skyriaus mokiniai „*duotą sakinių lentoje tinkamai parašė ir išnagrinėjo. Skaičiavimo išėita visi veiksmai paprastųjų skaičių, trupmenų ir dešimtainių trupmenų dalyba iš sveiko skaičiaus. Iš istorijos apie Žalgirio kovą, iš gamtos apie elektrą, iš*

²⁸³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 70–71.

²⁸⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 68.

²⁸⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 130–131.

²⁸⁶ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1722. L. 132–133.

geografijos apie svetimus kraštus mokytojo klausinėjami mokiniai visai sąmoningai atsakinėjo“. III skyriuje „deklamuoja gražiai, ryškiai su ypatinga ekspresija. Skaitomų ir deklamuojamų kūrinių prasmė sąmoningai naudojama tiek lavinimo, tiek auklėjimo reikalui. Skaičiavimo kursas sisteminiai sutvarkytas. Mokiniai skaičiuoja gerai, tik kai kurie dalybos atvejai reikalingi pagilinimo. Iš tėvynės pažinimo apie apskritį, iš gamtos apie kvėpavimą ir oro sudėtį mokiniai visai gerai atsakinėja“. Aplankęs mokytojos Vandos Karpuvienės pamokas inspektorius pastebėjo, kad „klasėje jaučiasi švelni auklėjimo dvasia“²⁸⁷.

1940 m. birželio 1 d. Gegužinės pradžios mokyklos mokytojas buvo Antanas Labanauskas (33 metų, mokyklose dirbo jau 15 metų, baigęs Veiverių mokytojų kursų). Mokyklos klasė 70 kv. metrų, lauke – 1500 kv. metrų aikštė. Mokykla turėjo virš 2 ha žemės, stovėjo tvartas ir svirnelis. Sanitarinės priemonės – drabužinė, ventiliacija, spjau-dyklė, boselis vandeniui laikyti, išeinamosios vietos. Mokytojas dėstė vienuolikai IV skyriaus ir trisdešimt keturiems I skyriaus mokinių (iš viso – 45). Tą dieną mokytojas lauke, gražiame pušynėlyje, vedė mankštos pamoką („*buvo laisvi judesiai, žaidimai ir šokimas per virvutę*“), ketvirto skyriaus vaikai istorijos pamokoje mokėsi apie kuni-gaikštį Gediminą, o gamtos pamokoje – apie elektrą²⁸⁸.

1940 m. birželio 1 d. Antanaičių mokykloje dirbo vedėja Anelė Bičkauskaitė, 25 metų, mokykloje 4 metai, baigusi keturis mokytojų seminarijos kursus. Mokykla buvo įsteigta 1923 m., buvo įsikūrusi nuomojamame mediniame pastate, statytame 1931 m. Turėjo 3 ha žemės, beveik pusės ha aikštę, klasė užėmė 44 kv. metrus. Mokyklą išlaikė Žaslių valsčiaus savivaldybė. Mokytoja dėstė I ir IV skyriams, iš viso 54 mokiniams. Aplankymo dieną per istorijos pamoką mokėsi „*apie Vilniaus – amžinosios Lietuvos sostinės atgavimą*“, o per gamtos pamoką – apie širdį ir kraujotaką. Mokytoja buvo surengusi vaidinimus spektaklių „Sniegulių karalaitė“ ir „Šaltis“, vasario 16 d. pravedu-si Nepriklausomybės dienos, o gegužės 5 d. Motinos dienos minėjimus. Inspektoriaus pastebėjimu mokytoja gražiai sugyvena su apylinkės gyventojais ir dalyvauja visuome-niniame gyvenime²⁸⁹.

Lomenių mokykloje 1940 m. birželio 1 d. dirbo mokytoja-vedėja Sofija Saudargai-tė (g. 1902 m., mokykloje dirbanti 11 metų, buvo baigusi keturis seminarijos kursus). Mokykla buvo įkurta 1927 m., įsikūrusi nuomojamame mediniame name, statytame 1931 m., klasė užėmė 36 kv. m. Mokyklą išlaikė Kaišiadorių valsčiaus savivaldybė. Mokyklos I ir IV skyriuose mokėsi 39 vaikai. Aplankymo dieną mokykloje buvo nebuvo šešių, iš jų dviejų dėl niežų. Mokytoja vasario 16 d. ir gegužės 5 d. mokykloje surengė renginius ir atitinkama tema skaitė paskaitas²⁹⁰. Pagal gyventojų prisiminimus, mokykla dirbant Onai Lisauskaitei, vėliau Pauliui Saudargui ir Sofijai Saudargaitei buvo įsikūrusi

²⁸⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1734. L. 334–335.

²⁸⁸ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 17–18.

²⁸⁹ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 19–20.

²⁹⁰ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 121–22.

Tatarūnų name, kuris išlikęs iki dabar. Šeimininkai gyveno atskirame seniau statytame namelyje.

1936 m. Zūbiškėse apsigyveno Kaišiadorių gimnazijos mokytojas Jonas Kynas. Pradžioje jis važinėjo į darbą gimnazijoje, tačiau tai buvo labai nepatogu. 1938 m. vasarą jis tapo Zūbiškių mokyklos vedėju ir pasirūpino, kad mokyklą perkeltų iš dvaro pas ūkininką Zigmą Paulauską. Nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. abu Zūbiškių mokyklos komplektai (Zūbiškių ir Rusių) pradėjo dirbti vienuose namuose Zūbiškėse, kuriuos specialiai mokyklai pastatė ūkininkas Zigmas Paulauskas²⁹¹. 1939 m. lapkričio 10 d. Zūbiškių mokykloje (įsteigta 1915 m.) vedėjas Jonas Kynas (46 metų, mokyklose – 27 metai, baigęs Veiverių mokytojų seminariją 1912 m., mokėjo rusų ir vokiečių kalbas). Mokykloje taip pat mokytoja dirbo Teklė Dikinytė (34 metų, mokykloje – 4 metai, baigusi Panevėžio gimnaziją, 1933 m. įgijo mokytojo cenzą, mokėjo vokiečių ir prancūzų kalbas). Zūbiškių mokykloje buvo 58 vaikai, nuo 1934 m. mokykloje buvo vedama mokyklos kronika, taip pat „rengiamas gamtos muziejukas“. Mokinius vedė į ekskursijas į spirito varyklą ir vandens malūną. Mokyklai buvo nuomojami mediniai namai, statyti 1938 m. Pastate buvo dvi (35 ir 42 kvadratinų metrų) klasės. Šalia mokyklos – 500 kv. m. aikštė, taip pat virš 6 ha žemės. J. Kynas dirbo su II ir IV skyrių mokiniais, o T. Dikinytė – su II ir III²⁹².

1939 m. spalio 18 d. Eitekonių mokykloje (įsteigtoje 1923 m.) dirbo vedėja Ona Lisauskaitė (55 metų, mokykloje – jau 31 metus) ir Marijona Misiūnaitė (23 metų, mokykloje treči metai, buvo baigusi mokytojų institutą). 1939 m. spalio 11 d. O. Lisauskaitė surengė paskaitą tema „Vilnius mūsų“, kurioje dalyvavo 50 žmonių. Mokykla dirbo dviejuose komplektuose (Eitekonyse ir Beištrakiuose). Nuosavi mediniai namai buvo statyti 1895 m. (juose buvo 54 kv. m.), prie jų dar buvo daržinė ir apie 3 ha žemės. Nuomojami namai statyti 1931 m., prie jų buvo tik aikštelė vaikams pažaisti. Abeji komplektai turėjo drabužines, boselius, išvietes, spjaudykles. Inspektorius pastebėjimu Eitekonių komplekte dirbanti mokytoja O. Lisauskaitė „*dar turi pakankamai energijos. Mokyklos darbą dirba atsidėjusi. Daug dėmesio kreipia į darbštumo ir tėvynės meilės auklėjimą*“. Beištrakių komplekte dirbo M. Misiūnaitė²⁹³.

1939 m. spalio 18 d. Paliepio mokykloje tebedirbo vedėjas Justinas Neverbickas (34 metų, mokykloje – 14, buvo baigęs 2 metų mokytojų kursų, mokėjo rusų ir lenkų kalbas) ir mokytoja Marija Vilkienė (29 metų, mokykloje – 9, baigusi mokytojų seminariją, mokėjo lenkų ir rusų kalbas). Mokykloje buvo 80 vaikų. Paliepių mokykla jau buvo įsikūrusi naujame, 1936 m. specialiai mokyklai suprojektuotame ir pastatytame mediniame pastate, be to, buvo dar trys mokyklos trobesiai ir 4 ha žemės. Pirmojo skyriaus (kurį mokė J. Neverbickas) jaunesnioji grupė pradėjo skaityti žodžius, buvo pratinami rašyti ir skaičiuoti, o vyresniąją grupę, kuri buvo išėjusi pirmojo skyriaus programą, nuo

²⁹¹ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 170.

²⁹² LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 295–296.

²⁹³ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 327–328.

lapkričio 1 d. buvo ruošiamasi perkelti į antrąjį skyrių. Su ketvirtojo skyriaus vaikais dirbo M. Vilkienė²⁹⁴.

1939 m. spalio 16 d. Palomenės mokykloje dirbo Romanas Karpus (vedėjas, 38 metų, mokykloje – 16 metų, įgijęs mokytojo cenzą egzaminų komisijoje, mokėjo žodžiu rusų ir lenkų kalbas) ir Vanda Karpuvienė (32 metų, mokykloje 9, baigusi „Saulės“ mokytojų seminariją, taip pat žodžiu mokėjo rusų ir lenkų kalbas). Vien I skyriaus vyresniojoje grupėje mokėsi 29 vaikai, o jaunesniojoje – 24. IV skyriuje buvo 21 mokinys. Pavasario–rudens semestre mokėsi 24 berniukai ir 29 mergaitės, o žiemos semestre – po 28 berniukus ir mergaites. 1937 m. mokyklą baigė 10 vaikų, 1938 m. – 14, 1939 m. – 13. Nuo 1931 m. buvo vedama Palomenės mokyklos kronika. Mokyklai buvo nuomojami mediniai namai, statyti 1935 m. (45,5 kv. m), joje buvo drabužinė, „*boselis vandeniui laikyti, išeinamos vietos 4 klozetais*“. Be to, buvo 600 kv. m. aikštelė žaidimui, 3 ha žemės. Inspektorius užfiksavo, kad „*su I sk. vyresniąja grupe mokyklos vedėjas vedė gimtosios kalbos pamoką (rašė garsinį diktantą). Pamoka vaikams buvo suprantama, vaikai įtraukti į darbą (...) IV skyrius kartoja gramatiką. Išeitąjį dalyką vaikai visai gerai moka; jie taip pat gyvai nagrinėja sakinius. Skaičiuoja gerai. Skaičiavimo programa išeita iki trupmenų. Ir iš kitų dalykų jie gerai orientuojasi. I skyr. vyresnioji grupė paruošta į II skyrių. II l. mok. Karpuvienė rūpinasi palengvinti pirmamečiams: pamokos vedamos vaizdžiai (kiekvienas vaikas turi savo kilnojamąją abėcėlę, skaičiavimui pagalbėlių, klasės sienos papuoštos mokslo priemonėmis). Šios grupės vaikai sugeba paskaičiuoti ir gana gerai skaičiuoti. Į mokinių auklėjimą kreipiama daug dėmesio. Palomenės mokykla gražiai tvarkoma*“²⁹⁵.

Palomenės mokykloje tuo metu besimokęs Vytautas Stanislauskas prisiminė, kad „*prieš karą Palomenės mokykla buvo vienas pastatas, dviejų galų. Per jo vidurį ėjo koridoriai. Čia mokėsi nuo pirmo iki ketvirto skyriaus. Pastatas priklausė Novelskui. Tikriausiai buvo išnuomavęs. Mokytojais dirbo vyras ir žmona Karpiai. Užėjus sovietams, buvo tremiami visi inteligentai, apsišvietę žmonės. Į tą sąrašą pateko ir mokytojų šeima. Karpis buvo šaulių būrio vadas. Tokie žmonės pirmiausiai ir pateko į sąrašus. Jie su dviem vaikais buvo išvežti*“²⁹⁶.

Įvedus privalomąjį pradinį mokymą nusistovėjo pradžios mokyklų tinklas. 1938 m. Kaišiadorių valsčiuje buvo pradžios mokyklos Kaišiadoryse (Nr. 1 – 6 metų kurso, 7 komplektų, kuriuose mokėsi 381 mokinys; Nr. 2 – vieno komplekto žydų mokykla), Eitekonių mokykla (4 metų kurso, 2 komplektų, lankė 93 mokiniai), Lomenių (4 metų kurso, vieno komplekto, kuriame mokėsi 36 mokiniai), Paliepio (4 metų kurso, 2 komplektų, kuriuose mokėsi 104 vaikai), Palomenės (4 metų kurso, 2 komplektų, kuriuos lankė 82 mokiniai) ir Vilkiškių mokykla (4 metų kurso, vieno komplekto, kuriame mokėsi 48 mokiniai). Žaslių valsčiuje buvo 16 mokyklų, tame skaičiuje Antanaičių (vieno

²⁹⁴ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 329–330.

²⁹⁵ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 1754. L. 335–336.

²⁹⁶ Vytauto Stanislausko prisiminimai. – Kaišiadorys. 2015 [rankraštis].

komplekto, 45 vaikai), Gečionių (trijų komplektų su 130 vaikų), Gegužinės (kurioje mokėsi 61 vaikas), Zūbiškių (dviejų komplektų su 60 vaikų)²⁹⁷. 1936 m. buvo pastatyta mokykla Paliepio kaime, o 1938 m. suprojektuota Gečionių pradžios mokykla, kurios pirmame aukšte numatytos klasės dviems komplektams, o antrame aukšte – du butai mokytojams.

Nepriklausomybės laikotarpiu mokyklose subrendo nauja karta, baigę pradžios mokyklas apylinkių vaikai tapo raštingi, kai kurie siekė tolimesnio mokslo. Pavyzdžiui, senųjų palomeniečių ūkininkų Jurgio Novelsko ir Antaninos Tatarūnaitės-Novelskienės šeimoje 1905 m. gimęs Bronislovas grįžęs po Pirmojo pasaulinio karo į Lietuvą 1920–1923 m. mokėsi tuo laiku artimiausioje vidurinėje mokykloje – Žiežmariuose, o 1931 m. tapo kunigu. 1924 m. gimęs Vytautas Novelskas 1931 m. pradėjo lankyti Palomenės mokyklą, o ją baigęs 1935 m. įstojo į Kaišiadorių pradžios mokyklą, kurioje baigė dar du skyrius (iš viso šešis pradžios mokyklos skyrius). Nuo 1937 iki 1943 m. jis mokėsi garsiojoje Kaišiadorių gimnazijoje, o aštuntą gimnazijos klasę baigė Kaune. 1945–1946 m. baigė Kauno finansinį technikumą, o 1946 m. rugsėjo 1 d. pats pradėjo dirbti Palomenės pradinės mokyklos mokytoju. Tiesa, čia dirbo tik porą metų ir dar metus padirbęs Ilgakiemyje 1948 m. persikėlė į kitą apskritį. Įdomu, kad ilgą laiką Palomenės mokykla buvo įsikūrusi iš Novelskų nuomojamame name²⁹⁸.

P R I E S A I K A

Visagalingo Dievo akivaizdoje prisiekiu, kad, nesigėlėdamas savo jėgų, ginsiu Lietuvos Tautos ir Valstybės garbę, dirbsiu jai gerovei, paslaugiai patardamas ir padėdamas žmonėms, sąžiningai vykdysiu Lietuvos Konstituciją, įstatymus ir įsakymus, pavyzdinčiai elgdamasis, šventai laikysiu patikėtąs man paslaptis, neteiksiu Lietuvos priešams jokių žinių ir visa, ką apie juos sužinosiu, tuoju pranešiu savo vyresnybei.

kad taip man, Dieve, padėtumai.

Ona Lisauskaitė

Dalyvavo:

Trakų ap. pradžios
mokyklų inspektorius

1939.V.6 d.
Kaišiadorys

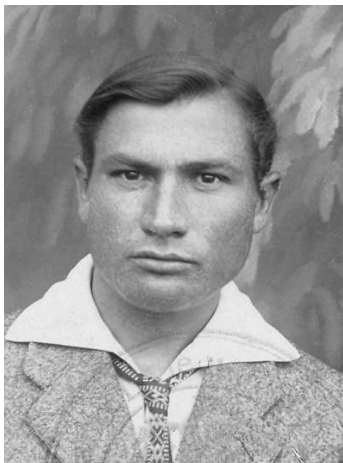
Mokytojos Onos Lisauskaitės 1939 m. gegužės 6 d. Kaišiadoryse pasirašyta priesaika. Priesaikos pasirašymas ir jos tekstas liudija artėjančio karo nuojautą.

²⁹⁷ LCVA, F. 391, Ap. 3, B. 2606. L. 249–250.

²⁹⁸ Šiuo metu pastatė įsikūrusi parduotuvė, esanti šalia Palomenės pagrindinės mokyklos.

Konstantinas Bajerčius, kuris Gegužinės mokyklos mokytoju dirbo 1924–1927 m.

Aleksandras Butrimavičius, Palomenės mokyklos mokytojas (kilęs iš netolimo Vilkiškių kaimo).

Pažymėjimas.

Suo pažymima, kad Butrimavičius Aleksandras, A. baigė mokyklą
gimęs 1897 metais Lietuvos mėn. 16 dieną S. J. A. B. V.
apskirtyje, K. A. I. S. E. C. I. O. S. I. V. valsčiuje (isto) 192 m.
R. U. G. S. E. J. O. mėn. 1 d. AUGŠTDOVARIO Dveju metų Mokytojų Kursus,
mokėsi iki 1924 m. L. I. E. P. O. mėn. 1 d. buvo visuomet L. G. E. I. O.
elgesio ir, baigdamas DUKURSŲ, parodė mokslo metų pabaigoje ir per leidžia-
muosius egzaminus mokėjimą, kurį Pedagogų Taryba taip įvertino:

Tikyba	<u>L. gerai</u>	5
Lietuvių kalba ir jos metodika	<u>gerai</u>	4
Vokiečių kalba	<u>ganz finai</u>	3
Lenkų kalba		
Psihologija, pedagogika ir didaktika	<u>gerai</u>	3
Aritmetika ir jos metodika	<u>gerai</u>	4
Geometrija	<u>gerai</u>	4
Algebra	<u>gerai</u>	4
Fizika	<u>ganz finai</u>	3
Istorija	<u>ganz finai</u>	3
Geografija	<u>gerai</u>	4
Gamta ir higiena	<u>ganz finai</u>	3
Pašyba ir bratizba	<u>gerai</u>	4
Dailės ir bratizba	<u>gerai</u>	4
Giedojimas	<u>gerai</u>	4
Muzika	<u>gerai</u>	4
Rankų darbas	<u>gerai</u>	4
Pedagoginė praktika	<u>L. gerai</u>	5
Būtininkavimas	<u>gerai</u>	4
Daržininkavimas ir sodininkavimas	<u>gerai</u>	4
Fiziniai lavinimai	<u>gerai</u>	4

Pedagogų Taryba remdamasi „Laisvųjų istatų mokytojų seminarijoms“ § 42,
posėdyje š. m. L. I. E. P. O. mėn. 5 d. apsvaarsčiusi antrojo kurso mokinių mokslo
pažangos ir pirmųjų leidžiamųjų egzaminų davusias, nutarė: išduoti Butrimavičius
Aleksandras šį pažymėjimą su teisėmis, pažymėtomis anksčiau pasakytų istatų 42 §.
1924 metų L. I. E. P. O. mėn. 28 d. diena.

Kursų Vedėjas S. Pedagogas
P. Pedagogas
Pedagogų Tarybos Narių:
P. Pedagogas
B. Pedagogas
Pedagogų Tarybos Sekretorius B. Pedagogas

Aleksandro Butrimavičiaus pažymėjimas (patvirtinantis, kad 1924 m. jis baigė Aukštadvario dvimečius mokytojų kursus).

Lomenių pradžios mokytojas su grupę mokinių (išlikusi pusė fotografijos), apie 1930 m.
Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Palomenės mokyklos mokiniai su mokytoja, 1930 m.
Nuotr. pateikė M. Norkienė.

Mokytojas Adolfas Baumilas 1933 m. iš Palomenės persikėlė dirbti į Žaslius. Fotografijoje – 1934 m. Baumilų šeima su draugais irstosi valtimi Žaslių ežere (A. Baumilas – sėdi centre, su irklais).

Paliepio pradžios mokyklos mokytojas Justinas Neverbickas ir dar viena tos pačios mokyklos mokytoja su mokyklos mokiniais, maždaug 1935 m. Nuotr. pateikė E. Jonaitienė.

Lomenių mokykla, kuri buvo įrengta Tatarūnų namuose, maždaug 1938–1939 m. Centre stovi mokytoja Sofija Saudargaitė. Mokyklą lankė vaikai iš Lomenių, Tartoko, Medinų kaimų: brolis ir sesuo Kačanauskai, Janina Jaglinskaitė, Konstantanavičiūtė, Ona Tatarūnaitė, Jadvyga Grendaitė, brolis ir sesuo Ignas ir Ona Steponavičiai, Marytė Ivanavičiūtė, Petras Aleinikas, Kašauskas, brolis ir sesuo Vacys ir Felicija Liutkevičiai, Bronius Čechavičius, Jadvyga Tatarūnaitė, Janina Debesytė, Stefanija Begonytė ir kt.

Kadangi dauguma pradžios mokyklų buvo keturių skyrių, norint toliau mokytis reikėjo vykti į didesnes pradžios mokyklas, kuriose veikė penktas ir šeštasis skyriai. Palomeniečiai vykdavo mokytis į Kaišiadoris. Fotografijoje – Kaišiadorių pradžios mokyklos mokiniai, 1940 m. baigusieji šeštąjį skyrių. Tarp jų – Janina Ivoškaitė iš Smilgių, Genovaite Naginevičiūtė iš Palomenės, Stefanija Mikelkevičiūtė ir Algirdas Janulis iš Neprėkštos, Bronius Baguckas iš Krušonių. Nuotr. pateikė J. Ivoškaitė.

Keliai ir transportas

Maždaug 1930 m. Neryje veikė daugiau nei 10 keltų, iš jų keletas Palomenės apylinkėse. Pradedant vieninteliu iki šiol tebeveikiančiu keltu Padalių kaime (dažnai vadinamu Čiobiškio) ir baigiant keltu Rukloje. Ties Čiobiškiu upės plotis buvo apie 100 metrų, o atstumas iki upės žiočių (t. y. iki Kauno) – beveik 76 kilometrai. Pasroviui maždaug už 5 kilometrų buvo keltas Malūnėlio vienkiemyje. Dar už trejeto kilometrų – keltas Zūbiškių dvare. Čia upės plotis siekė 90 metrų. Maždaug už 9 kilometrų nuo pastarojo – keltas Gegužinėje, kur upės plotis siekė net 115 metrų. Dar maždaug už 7 kilometrų – keltas Ruklos dvare, kur upės plotis vėl siaurėjo iki 90 metrų. Nuo Ruklos iki Kauno buvo apie 50 kilometrų²⁹⁹.

1935 m. dokumente nurodomi Neryje veikiantys keltai Ruklos dvare ir Padaliuose (Čiobiškyje). Jie buvo gana panašūs, nes abiejų keliamoji galia buvo 3 tonos arba 40 žmonių³⁰⁰.

Keliantis per upes buvo naudojami ne tik tiltai, keltai, bet ir brastos. Vietiniai gyventojai gerai žinojo, kur galima perbristi netgi Neries upę. Dar daugiau brastų buvo prie mažesnių upių – Lomenos, Laukystos ir kitų. Pavyzdžiui, Antanas Paulauskas aprašė, kad vien Šilonių kaime per Laukystą buvo šešios brastos. Kiekviena iš jų turėjo savo vardą. Garsiausia iš jų vadinama Velnio brasta, prie kurios vykdavo aplinkinių kaimų jaunimo gegužinės ir mokinių iškylos. Kelyje nuo senųjų kapinių į Kordoną buvo Kriaukšlos brasta, šalia kurios vėliau padarytas ir tiltas. Kelyje į buvusį dvarą (vėliau – Plepų sodybą) buvo Liepabrastis. Kai kurie vietiniai gyventojai tai siejo su čia augusiomis liepomis. Grendų brastos pavadinimas siejamas su čia buvusiais trijų brolių Grendų sklypais, kurie buvo suformuoti kaimą skirstant į vienkiemius 1935 m. Penktoji brasta buvo kelyje nuo Šilonių kapinių į Krivonis. Galbūt tai yra ta pati brasta, kuri 1935 m. buvo vadinama Krivonių brasta. Taip pat viena kaimo gyventoja teigė, kad ši brasta buvo vadinama Didžiąja brasta. O po kaimo išsiskirstymo į viensėdžius ji imta vadinti Janačkos brasta, nes čia žemę gavo Jonas Matačiūnas, kuris turėjo pravardę Janačka (kadangi kaimuose buvo daug žmonių tokiais pačiomis pavardėmis ir vardais, šnekamojoje kalboje dažniausiai buvo naudojamos pravardės). Brastų pavadinimai nebuvo oficialūs, gyventojai juos vadino taip, kad visiems būtų aišku, apie kurią kalbama. 1935 m. buvo minima ir Stankevičių brasta, tačiau nėra žinoma, su kuria konkrečia vieta ji yra siejama. Prie pat Šilonių ribos, bet jau Krivonių žemėje buvo šeštoji brasta. Po melioracijos panaikinus senuosius kelius brastų nebeliko, išskyrus Velnio brastą. Brastas pakeitė gelžbetoninis tiltas. Į Kordoną einančiame keliuke įrengtas savadarbis tiltas, tinkantis lengviesiems automobiliams³⁰¹. Liepabrasčio vardas įamžintas gatvės, einančios per Šilonių kaimą, pavadinime.

²⁹⁹ LCVA, F. 929, Ap. 9, B. 91. L. 19.

³⁰⁰ LCVA, F. 929, Ap. 9, B. 230. L. 26–27.

³⁰¹ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 57–60.

Spaudoje apie kelių priežiūrą rašoma įvairiai. Pavyzdžiui, rinkimų į Seimą įkarštyje valstiečių liaudininkų leidžiamos „Lietuvos žinios“ 1926 m. rugpjūčio 13 d. rašo, kad „*Trakų apskritis tebeatsižymi blogiais keliais*“ ir kaltina dėl to krikščionis demokratų: „*Kaišiadorių valsčius gavo iš Miškų žinybos 6900 litų neva už pataisytus kelius miškuose, bet tie keliai ir šiandien blogiausiam stovyje, kuriais ir važiuoti negalima. Tiltai visi sugriuvę, vienur kitur seniūnas bastygaliais užlopo ir gana. Ant Lomenos tilto tarp Palomenio ir Lomenių kaimų 3 metai negalima buvo pravažiuoti, už tai šiais metais yra „taisomas“ vietos ūk. s-gos skyr. pirm. Vandos, būk tai iš varžytinių paėmusio. Vietos žmonės kalba, kad šį tiltą taiso aps. valdybos pirmininko pavaduotojas Steikūnas (taip pat jis yra ir Trakų apskrities ūk. s-gos pirmininkas), kitaip sakant ūk. s-gos biznierių*“³⁰². Tuo tarpu 1933 m. „Dienos naujienose“ rašoma, kad „*Trakų apskrityje pavyzdgingai taisomi keliai. Metai iš metų žyruojami vieškeliai – lygūs plentams. Šlapesnėse vietose keliai išdrenuoti. Vandeniui nutekėti įtaisyta betono vamzdžių tiltelių. Iki šiam laikui keliams taisyti žvyras buvo barstomas ant kelio, tačiau šiais metais apskrities savivaldybės nurodymu žvyras pilamas į krūvas kairėj kelio pusėj iki apskrities kelių komisija jį patikrino ir priėmė [...] Apskrities savivaldybės keliams taisyti mašina keliai nuolat voluojami, lyginami*“³⁰³.

Iš Palomenės kilusio V. Stanislausko prisiminimuose rašoma, kad „*kelių priežiūra rūpinosi seniūnija, aišku, su nurodymais iš valsčiaus. Tiltus, ko gero, statydavo tam paruošti darbininkai. Tiltų, kaip ir kelių taisymui, pasitelkdavo ūkininkus su arkliukais, kurie veždavo smėlį, žvyrą. Kurie buvo be arklių, tai dirbdavo su kastuvais, lygino smėlį ir žvyrą. Kadangi pravažiuodavo nedaug mašinų, tai keliai, tiltai nebuvo apkrauti ir todėl gana neblogos būklės.*

Pagrindinis transportas buvo vežimai, traukiami arkliais. Kai kas turėjo ir dviračius, bet tai buvo retenybė. Tilto tiesiai per Nerį nebuvo, reikėdavo važiuoti iki Jonavos tilto. Čia mat buvo apskrities riba, todėl ir nestatė – valdžiai nereikėjo jokio ryšio kitapus Neries“³⁰⁴.

Žemės ūkis

1921 m. Kaišiadorių valsčiuje (kurio šiaurinė dalis apėmė ir Palomenės apylinkes) iš viso buvo apie 9344 dešimtinės žemės, ariamos – 3557 dešimtinės. Arklių iki dvejų metų buvo 150, o senesnių – 550. Galvijų iki dvejų metų – 416, o virš dvejų metų – 1402. Kiti naminiai gyvūnai: avys – 1013, kiaulės – 870, vištos – 9764³⁰⁵. Nežinome,

³⁰² Ankštė. Trakų apskrities valdybos kelių peržiūrėjimas // Lietuvos žinios, 1926 m. rugpjūčio 13 d., p. 3.

³⁰³ Vieškeliai plentais virto // Dienos naujienos, 1933 m. rugpjūčio 1 d., p. 3.

³⁰⁴ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

³⁰⁵ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 1. L. 37.

ar tai yra tikslūs duomenys, kadangi karo ir pokario metais žmonės stengėsi nuslėpti savo laikomus gyvulius, vengdami rekvizicijų ir kitų alinančių prievolių. Žemės ūkio produktai buvo gana brangūs ir jų kainos iki nacionalinės valiutos įvedimo nuolat augo. Pavyzdžiui, Žaslių valsčiuje (kuriam priklausė ir Gegužinės, Zūbiškių, Neprėkštos bei kitos vietovės) 1921 m. lapkričio mėnesį 10 vnt. kiaušinių vidutiniškai kainavo 45 auksinus, višta – 35, žąsis – 75, medaus svaras – 18, pūdas lašinių – 700, pūdas veršienos – 60, avienos – 90, pūdas sviesto – 1200, pūdas sėmenų aliejaus – 800, pūdas rugių – 55, kviečių – 80, ruginių miltų – 60, kvietinių miltų „prastai maltų“ – 110, o kvietinių miltų pikliavotų – 165, pūdas bulvių – 14, burokų – 12 auksinų ir t. t. Paršelis iki metų kainavo vidutiniškai apie 180 (nuo 150 iki 200), o nupenėta kiaulė (7 pūdų) 1800, avis – 180, bulius – 900, tiek pat kainavo ir darbinis jautis, o mėsinis jautis – 1700, melžiamas karvė – 2700 auksinų. Brangiausiai kainavo darbinis arklys – vidutiniškai apie 10 000 auksinų. Galime palyginti, kiek tuo pačiu laiku galėjo uždirbti samdomas darbininkas: vyras darbininkas, jeigu kartu gaudavo ir maistą, uždirbdavo vidutiniškai 30 auksinų per dieną, be maisto – 50; moteris darbininkė abiem atvejais uždirbdavo dvigubai mažiau, pavyzdžiui, jei samdytojas darbininkę ir maitino, ji už darbo dieną galėjo gauti apie 15, o tiksliau – nuo 10 iki 20 auksinų³⁰⁶.

Jeigu palygintume su kainomis praėjus 18 metų, matome, kad žmonių perkamoji galia per tarpukario laikotarpį labai išaugo. Pavyzdžiui, 1939 m. pabaigoje Kaišiadoryse turguje kainos buvo tokios: 50 kg rugių vidutinės rūšies kainavo 10 Lt, kviečių – 13, avižų – 8, bulvių – 2,7, burokėlių – 4 litus; poros mėnesių paršelis – 10, penėta lašininė kiaulė (50 kg gyvo svorio) – 50, tiek pat svorio karvės mėsa (riebios) – 24, o mėsingo buliaus – 25, viena avis – 25, gyva višta – 3, antis – taip pat 3, žąsis – 6, melžiamas karvė – 180, o darbinis arklys – 300 Lt. Dideli kiaušiniai (10 vnt.) kainavo 1,50, saldus pienas – 0,15, naminis nesūdytas sviestas (1 kg) – 3,20, baltas šviežias sūris – 0,90 lito. Krautuvėse kilogramas rūkytų lašinių kainavo 2,80, avienos su kaulu kepimui – 1,50, rūkyto kumpio su kaulu – 3,20, stambios lydekos – 1,60, paprastos silkės – 0,20, džiovintų baravykų – 1,80, kavos (degintos, pupelių) – 8, bičių medaus – 2,50, viena citrina – 0,50 Lt. Ne pirmo būtinumo prekės, kaip, pavyzdžiui, alaus butelis (*bonka*) kainavo 0,50, o antros rūšies papirosai (10 vnt.) – 0,40 Lt³⁰⁷. Galima pastebėti, kad turguje ir krautuvėse kainos beveik nesiskyrė (pavyzdžiui, kiaušiniai ir turguje, ir krautuvėje kainavo po 1,50 Lt), tačiau turguje pardavinėjo apylinkės ūkininkų atvežtus produktus, o krautuvėse – ir perdirbtus bei importinius produktus.

Per nepriklausomybės dvidešimtmetį žemės ūkio srityje įvyko žymūs pokyčiai. Ūkininkai įsigydavo veislinių gyvulių ir paukščių. Pavyzdžiui, 1927 m. laikraštyje „Darbininkas“ aprašytos naujos vištų veislės, kaip jas auginti ir kur galima įsigyti. Tarp trijų Lietuvoje „*grynos veislės vištų*“ pardavėjų minimas ir Vendtas iš Palomenės ūkio³⁰⁸.

³⁰⁶ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 1. L. 490.

³⁰⁷ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 395. L. 346.

³⁰⁸ V. V. Z. Naminiai paukščiai // Darbininkas, 1927 m. Nr. 3. p. 3.

Palomenės apylinkių gyventojams buvo organizuojami trumpalaikiai žemės ūkio kursai. Pavyzdžiui, vien 1935 m. sausio 31 d. „Ūkininko patarėjo“ laikraštyje sudėti skelbimai apie būsimus kursus Vilionių mokykloje (vasario 20–22 dienomis), Muldiškių kaime (vasario 26–28 d.). Taip pat apie būsimas paskaitas Jaunųjų ūkininkų rateliams Gegužinėje (sausio 11–12 d.), Palomenėje (sausio 19–21 d.), Paliepyje (sausio 24–26 d.)³⁰⁹.

1933 m. apžvelgiant žemės ūkio padėtį apskrityje konstatuota, kad „*apskritis, nežiūrint šių dienų javų pigumo, yra veik išimtinai prisitaikiusi prie grūdų ūkio ir veda trilaukį vaismainį*“. Anot straipsnio autoriaus, javai užėmė beveik 60 proc. ariamos žemės ploto, o virš 26 proc. užėmė pūdymas. Gana mažai apskrityje buvo išplėtota pienininkystė, nes „*netinkamas pieninių organizavimas pradžioj smulkūs ūkiai, artimas Kauno buvimas. Kam tik prieinama – visi pieną, grietinę, varškę ir sūrius stato Kaunan. Čia gal kiek brangiau gauna*“³¹⁰.

Palomenės apylinkių žemės nebuvo labai derlingos. Pavyzdžiui, 1931 m. pagal žemės rūšį Palomenės kaime (kuriame buvo 21 ūkis) iš 416,3 ha žemės net 263,55 ha sudarė trečios rūšies žemė, 88 ha – antros rūšies, 61, 25 – ketvirtos rūšies, o pirmos rūšies visai nebuvo, kaip nebuvo ir beveik visame Kaišiadorių valsčiuje. Palomenės dvare (kuriame buvo šeši ūkiai) iš 106,24 ha antros rūšies žemė sudarė 43 ha, trečios rūšies – 48,35 ha, ketvirtos rūšies – 4,94 ha, o neapdėtos mokesčiais – 9,55 ha. Palomenės bažnytkaimyje (kuriame tebuvo vienas ūkis) iš 12, 25 ha antros rūšies buvo 7 ha, trečios – 1 ha, o ketvirtos – 4,25 ha žemės. Daugumoje kitų aplinkinių kaimų didžiąją dalį taip pat sudarė trečios rūšies žemė. Pateiktos žinios rodo ir kaimų apimamą plotą bei juose esančių ūkių skaičių. Pavyzdžiui, Smilgių kaime buvo 50 ūkių ir 417, 42 ha žemės; Pazaliesės – 29 ūkiai, 251 ha; Beloniškių – 17 ūkių, 113, 64 ha; Medynų – 5 ūkiai, 108,08 ha; Živintos vienkiemyje – 4 ūkiai, 43,75 ha; Bagdoniškių kaime – 24 ūkiai, 172, 73 ha; Dubelių – 12 ūkių, 81,92 ha; Lomenių – 73 ūkiai, 497,90 ha; Barsukų-Jegorovkos – 23 ūkiai, 90,11 ha; Šafarnės – 15 ūkių, 82,50 ha; Karlaukos – 3 ūkiai, 60 ha; Krušonių Paromatės – 24 ūkiai, 123 ha; Krušonių Klampinių – 16 ūkių, 71,75 ha; Krušonių – 13 ūkių, 51,50 ha; Eitekonių – 55 ūkiai, 502, 17 ha; Muldiškių – 11 ūkių, 112 ha; Vilionių – 48 ūkiai, 469, 31 ha; Tauckūnų – 10 ūkių, 154, 05 ha; Miežonių – 63 ūkiai, 582, 93 ha; Paliepių – 12 ūkių, 122, 20 ha; Beištrakių – 51 ūkis, 266, 75 ha ir kt.³¹¹ Žaslių valsčiaus Gegužinės kaime buvo 3 ūkiai, 207,93 ha žemės, dar vienas ūkis buvo Gegužinės klebonijos gyvenvietėje (apėmė 49,50 ha); Zūbiškių dvare – 9 ūkiai, 253,62 ha; Klūsų kaime – 18 ūkių, 109,20 ha; Neprėkštos – 15 ūkių, 270,84 ha; Svirplionių – 18 ūkių, 98,25 ha; Šilonių – 32 ūkiai, 185,60 ha ir t. t.³¹²

Visais laikais dirbantys žemės ūkio darbus buvo priklausomi nuo tinkamų klimato sąlygų. Tad informacija apie nepalankias sąlygas atsidurdavo spaudoje. Pavyzdžiui,

³⁰⁹ Pranešimai // Ūkininko patarėjas, Nr. 5, 1935 m. sausio 31 d., p. 14.

³¹⁰ Stangirdas E. Žemės ūkio būklė Trakų apskrity // Dienos naujienos, Nr. 140, 1933 m. birželio 22 d., p. 3.

³¹¹ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 537. L. 97.

³¹² LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 537. L. 119–120.

1922 m. rugpjūčio 23 d. „Lietuvos žiniose“ paskelbta žinutė iš Žaslių, kurioje taip pat galima matyti ir kokias žemės ūkio kultūras augino šių apylinkių gyventojai: *„Derlius šiemet gražus, tik lietingos dienos trukdo javų vežimą. Rugiai jau suimti, miežiai baigiamą piauti, linai beveik visur nurauti, piaunamos avižos. Žmonės dejuoja, kad vietomis pradeda pūti bulvės“*³¹³.

Įdomūs gyventojų įpročių aprašymai užfiksuoti spaudoje 1939 m., kai tyrinėjama parazitinių kirmėlių (liaudyje vadinamų soliteriu) paplitimą Kaišiadorių ir kituose valsčiuose lankėsi Sveikatos departamento organizuota helmintologinė medikų ekspedicija, kurią sudarė 12 žmonių. Gydytojas B. Minelga laikraštyje „XX amžius“ smulkiai aprašo savo išpūdžius, 1939 m. liepos 4 d. apsistojus Eitekonių ir Palomenės mokyklose: *„Trečia diena. Jau ir laboratorijoje turime darbo. Vis daugėja išpūdžių. Žmonės daugumas neturtingi, smulkūs ūkininkai. Charakteringa – kur ir kada beužeisi, vis randame ant lovos gulinčių, poilsiaujančių.*

Kodėl, tėvuk, neišari šios nutrintos pievos? Daugiau naudos būtų.

– Tai kur gi dėsiu kiaules? – atrėžia „senis“ apie 30 metų stiprios išvaizdos vyras. – Be to, ir taip sunku apdirbti žemę.

*Tikink netikinęs, kad kitur Lietuvoje ūkininkai išnaudoja kiekvieną žemės sklypelį, kad mūsų apylinkėse dienos metu nebent tik apypiete miegama, čia šitokie „seniai“ nenori apie didesnę darbštumą nei girdėti. Gaila, kad dar taip daug tamsos žmonėse, gaila, kad kartu su blogesne žeme ir nenoras dirbti didesnis. Laimė, kad šitokių mažai sutinkame, o darbštesnieji kartu yra ir šviesesni“*³¹⁴.

Beveik visi Palomenės apylinkių gyventojai pragyveno iš žemės. Apie tai savo atsiminimuose rašo ir iš Palomenės kilęs Vytautas Stanislauskas: *„Palomenės kaimo ir aplinkinių kaimų žmonės dažniausiai ūkininkaudavo. Žemės turėjo ne per daugiausiai: užtekdavo pamaitinti savo šeimas, dar kokį litą gaudavo už parduotą žemės ūkio produkciją. Dažniausiai augino grūdines kultūras, o daržovių augino tik savo reikmėms. Kartais ką nors iš maisto paruošdavo – kokį varškės sūrį ar sviesto, tai veždavo į turgų, nes reikėjo pinigų pirkti ūkinėms reikmėms (muilo, žibalo) ar maistui (druskai, cukrui). Be to, dar reikėjo sumokėti mokesčius valstybei, tai parduodavo kokį centnerį grūdų ir taip vertėsi. O ir nemažas šeimynas reikėdavo išmaitinti. Kurie ūkininkai buvo darbštūs, pragyveno – badauti nereikėjo.*

Iki karo mūsų šeimoje buvo devyni asmenys: tėvai ir septyni vaikai (du sūnūs ir penkios dukterys). Žemės turėjome 9 ha ir apie 1 ha miško. Žemė nebuvo geros būklės – kalnai kalneliai, o pakalnėse – pievos. Tėvo darbštumo dėka visas žemės plotas buvo įdirbtas ir davė naudos. Auginome 3 karvutes, vieną kitą prieauglį, keletą avių, arklių. Jeigu viskas gerai klostėsi, tai žiemai auginome tris–keturis bekonus. Dalį parduodavome, o likusią mėsą pasilikdavome sau.

³¹³ Žasliai // Lietuvos žinios, Nr. 139, 1922 m. rugpjūčio 23 d., p. 3.

³¹⁴ Minelga B. Soliterio medžioklė Lietuvos kaime // XX amžius, 1939 m. liepos 29 d., Nr. 170, p. 6.

Dar buvo kitų kultūrų: auginome linus, iš kurių audė audeklus drabužiams. Visi apdarai buvo iš linų – nuo galvos iki kojų. Iš pradžių audimu užsiėmė mama, o kada paaugo vyriausioji sesuo, tai tada pradėjo austi ir ji. Sesuo išmoko austi įvairių raštų paklodes, užuolaidas, staltieses. Paruošti siūlus audimui reikėjo įdėti daug darbo ir kantrybės. Pradedant sėja, rovimu, sustatymu į gubas viršūnėm į viršų ir baigiant išdžiuvusių linų suvežimu į klojimą. Klojimo viduryje buvo suplūktas iš molio aslos plotas, kuriame kuldavo javus spragilais, tai čia pat nukuldavo ir linus. Būdavo padaryta medinė paobliuota lentukė su rankena, kad ją patogiau paimti, vadinama kultuvė. Su ja daužant per linų galvutes būdavo išdaužomi sėmenys, kurie vėliau buvo dar valomi su tam tikru semtuvu. Juo pasėmus pildavo linus tolyn – sėmenys nubyra toliau, o šiukšlės krenta arčiau. Tokiu būdu, pamažu linus išvalydavome. Dalį sėmenų palikdavo kitiems metams, sėjai. Kiti, turintys aparatą, spausdavo aliejų. Su pluoštu darbo būdavo irgi daug. Tuos linų stiebelius paklodavo ant pievos arba kada nupjaudavo javus, tai tada klodavo ant ražienos ir palikdavo gulėti ilgą laiką, iki užšalimo. Gulėdami ant žemės, linai gauna drėgmės, išdžiūsta ir vėl sušlampa. Kada gerai išsiguli, stiebeliai ima trupėti, tai juos nuima ir suriša į pėdelius, kad būtų galima į ranką suimti. Nurinkę linų pėdelius veža į prikūrentą pirtį ir džiovina. O kai išdžiūna, tai sukviečia kaimynus į talką ir pradeda tuos šiaudelius ruošti minimui. Būdavo pagaminami tokie mediniai įtaisai, panašiai kaip žirklės. Apatinėje dalyje būdavo 3 juostos iš medžio, o viršutinėje – 2. Tą viršutinę dalį kilnojant, traiškydavosi šiaudeliai. Įrenginys vadinosi „mintuvais“. Tokiu būdu sutrynus šiaudelius, trupiniai išbyrėdavo, o pluoštas likdavo. Tą pluoštą vėliau, dažniausiai merginos, išvalydavo iki galo. Kaip? Buvo toks įrenginys: statmenai įtaisyta lenta, iš medžio padarytas kaip kardas įtaisas. Tuo „kardu“, pakabinus saują pluošto, buvo daužoma palei lentos šoną ir taip išvalomi likusieji stiebelių gabaliukai. Paskui imdavo specialias medines šukas (apdirbtoje lentoje būdavo plačiai prikalta medinių virbų) ir per jas braukant išsivalydavo smulkiausios pakulos. Tuo ilgas linų paruošimo kelias dar nesibaigdavo. Šitaip paruoštas ilgesnis pluoštas buvo naudojamas siūlams verpti. Moterys pasistatydavo medinius „ratelius“ ir iš to pluošto verpdavo siūlus. Gatavi siūlai atitekdavo audėjoms, kurios varstotų, šaudyklių ir kitų prietaisų pagalba, išausdavo audeklus. Audinių gražumas, įvairūs raštai, priklausė nuo audėjos sumanumo, kūrybiškumo. Kartą pas mus namuose su linais buvo nesusipratimas. Vienais metais buvome pakloję linus gal kiek per vėlai, nes užsnigo. Sniegas prabuvo kelias savaites ir kaimynės jau pradėjo šnekėti, kad Banadienės (mano mamą taip vadino pagal vyro vardą) linai pražus. O pasirodo, kada nutirpo sniegas ir tuos linus pradėjo ruošti, tai jie ne tik, kad nepraužo, o dar ir įgavo labai baltą spalvą. Net kaimynės stebėjosi, kaip tai gali būti.

Kaime, kaip apavas, daugiausiai buvo naudojamos klumpės. Padas pagamintas iš medžio, o viršus – iš odos. Jomis avėdavo daugiausiai prie namų. Išeigai kai kas turėdavo prašmatnesnių. Padas būdavo irgi medinis, bet skersai perpjautas, kad einant lankstytųsi. Viršus padarytas iš odos juostelių, dirželių. Prie žemės darbų (ariant ar šiaip dirbant prie ražienų) vyrai avėdavo naginėm. Nagines gamindavo iš gabalo odos, pagal kojos dydį aplenkdamo kraštus, o kraštuose padarydavo skylutes, į kurias pravedavo virvutę ir sutraukdavo viršuje. Taip gaudavosi lengvas ir patogus apavas lauko

darbams. Kai kurie ūkininkai susitaupydavo ir nusipirkdavo aulinius batus iš chromo. Audavosi tik kur nors išvykdamai su reikalais. Prie tokių batų pasisiūdavo apačioje siaurėjančias kelnės, kad be vargo tilptų į batus. Žiemai apavą pasigamindavo iš veltos vilnos. Beveik visi žmonės kaime augindavo avis, tai jas nukirpę ir apdirbę vilną, veldavo veltinius. Nuo drėgmės juos apsaugoti pirkdavo guminius kaliošus. Tai buvo pakankamai šiltas ir nebrangus apavas.

Mūsų žemė ribojosi su keliais kaimynais. Sklypo ilgis buvo apie kilometrą, o plotis – daugiau nei 100 metrų. Nuo pietų pusės ribojosi su Stanislausko, Žvirblio ir Bauro, rytuose – su Čėsnos ir Tamašausko, o šiaurėje – su Karnilos žemėmis”³¹⁵.

Žemės reforma

Nuo XVI a. Lietuvoje susiformavo gyvenviečių formos – miesteliai, dvarai, bajor-kaimiai, kaimai ir vienkiemiai. Valakų reformos metu stambiuose dvaruose buvo formuojami palivarkai (dvarų ūkiniai padaliniai), kuriami taip vadinami gatviniai kaimai (kurių gyventojai-baudžiauninkai ir dirbo šiuose palivarkuose nustatytą dienų skaičių), taip pat užusieniai arba kitaip vadinant – užribiai (prie kaimų nepriskirti nedideli žemės plotai, kuriuose kūrėsi atskiri viensėdžiai). Dažniausiai kaimai buvo kuriami patogiose vietose, vienoje ir kitoje kelio pusėje statant sodybos pastatus. Tačiau kartais kaimai kūrėsi palei vandens telkinius, pavyzdžiui, prie upių. Tuo atveju dažnai pastatus statydavo tik vienoje gatvės pusėje. Pavyzdžiui, Šilonių kaimo gatvė ėjo palei Neries upę. Arčiau upės buvusioje gatvės pusėje buvo viena sodyba, o kitoje gatvės pusėje (toliau nuo upės) – aštuonios sodybos.

Gyvenimas gatviniuose kaimuose stabdė žemės ūkio plėtrą. Kiekvieno ūkio žemė buvo keliuose ar net dešimtyse atskirų sklypų, o ganyklos – bendros. XX a. pradžioje prasidėjo kaimų skirstymas į vienkiemius, sujungiant išbarstytas ūkininko žemes į vientisą plotą.

Paskutinis (1943 metais) Palomenės apylinkėse į vienkiemius išskirstytas kaimas yra Svirplionys. Beje, jis buvo paskutinis ne tik aplink Palomenę, bet ir visame Kaišiadorių rajone. Iš viso Svirplionių kaimas užėmė apie 150 ha, kuriuos valdė 28 ūkiai. Visa ši žemė buvo išbarstyta net 961 rėžyje. Pavyzdžiui, trys Grendų šeimos turėjo po 39 rėžius (K. Grenda turėjo 39 rėžius, nors bendras jo valdomos žemės plotas tebuvo 5,11 ha, D. Grendos – 5,1 ha, o J. Grendos įpėdinių – 20,38 ha). V. Černiauskienės 1,12 ha ir K. Bartkevičienės 1,73 ha buvo net 36 rėžiuose. Ilgiausias kaimo rėžis tęsėsi 0,53 kilometro. Po kaimo išskirstymo į vienkiemius 1943 m. vientisuose plotuose žemę turėjo 26 žemės savininkai³¹⁶.

³¹⁵ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

³¹⁶ Gustaitis R. Kaišiadorių rajono gyvenviečių žinynas. – Kaišiadorys, 2001, p. 24.

Kaišiadoryse buvo Trakų apskrities žemės reformos komisija, kuri buvo pavaldi Žemės ūkio ministerijai. Sklypų projektavimu ir skirstymu tiesiogiai užsiėmė Trakų apskrities žemės tvarkytojo tarnyba, kurios kontora buvo įsikūrusi Kaišiadoryse, netoli Kaišiadorių katedros. Ilgą laiką apskrities žemės tvarkytoju, kuriam pavaldūs buvo žemės matininkai, dirbo Vincas Balčiūnas-Barzda, vėliau Motiejus Jasiulionis. Matininko darbas buvo labai atsakingas ir sunkus, vieno kaimo išskirstymas galėjo trukti dvejus metus ir ilgiau. Reikėjo išmatuoti ir nustatyti kaimo laukų, pievų, ganyklų ir kitų plotų ribas, jas suderinti su besiribojančių žemių ir miškų savininkais, įvertinti viso kaimo dirbamos žemės ir pievų vertę, kiekvieno atskirai vertę, dirvožemio našumą, suprojektuoti sklypą viename gabale, kad jis atitiktų turėtos atskiruose režiuose bendrą vertę, kiekvieną sklypą išmatuoti ir paženklinti plane (su koordinatėmis ir atstumais) bei riboženkliais lauke, suderinti su kaimo žmonėmis ir gretimų kaimų įgaliotiniais. Parengtą projektą dar tikrindavo matininkas-revizorius, kuris dalį projekto iš naujo matuodavo ir tikrindavo su parengtu planu. Žmonės pavieniui ir grupėmis rašydavo savo pageidavimus ir skundus. Tuomet projektą ir iškeltus kai kuriuos klausimus paeiliui svarstydavo dar kelios institucijos ir tik tada Žemės reformos valdyba jį patvirtindavo. Matininkui tekdavo atsižvelgti į nurodytas pastabas ir projektus koreguoti. Neskaitant pačių ant didelio formato ir storų lapų atliktų brėžinių susidarydavo storos bylos. Pavyzdžiui, Bučionių kaimo skirstymo į vienkiemius byloje 669 lapai, Šilonių kaimo – 489 lapai. Žemės skirstymas yra komplikotas procesas, net jeigu skirstomas nedidelis ir valdiškas sklypas. Pavyzdžiui, Šilonių kaime mažžemiams paskirti trys valdiški sklypai (sklypai turėjo savo vardus – Žagrė, Pakalnė ir Krantas, kurių bendras plotas 24 ha). 1924 m. valdžia nusprendė žemę padalinti Šilonių kaimo mažžemiams. Tačiau Šilonių kaimo įgaliotiniai pareiškė, kad ta dalinama žemė nuo seno buvo bendros kaimo ganyklos, tačiau dokumentų tam pagrįsti neturėjo. Miškų urėdija aiškino, kad ta žemė buvo valdiška, tik iš girininko gyventojai gaudavo leidimą ja naudotis. Todėl miškų urėdas nuo 1925 m. pareikalavo iš kaimo už naudojimąsi šia žeme per metus mokėti po 10 Lt. Byla buvo sprendžiama Žemės reformos valdyboje. Kaimas vesti bylą įgaliojo kaimo seniūną Antaną Stankevičių, tačiau nieko nelaimėjo ir septyniems kaimo mažžemiams ši žemė buvo išdalinta už nedidelį išperkamąjį mokestį. Pavyzdžiui, Vladas Matačiūnas gavo 2,5 ha žemės už 3,10 Lt metinį mokestį, o iš viso per 36 metus sumokant 111,60 Lt (pradedant mokėti devintaisiais metais) arba sklypas galėjo būti perleistas su 5 procentų nuolaida už 51,15 Lt³¹⁷.

Žemės reforma turėjo daug tikslų (nuo ekonominių ir politinių iki socialinių ir kultūrinių), ji iš esmės pakeitė beveik kiekvieno kaimo žmonių gyvenimą ir išnarpiojo per šimtmečius susirezgusį problemų mazgą. Pavyzdžiui, per keletą šimtmečių po Valakų reformos žemės sklypai nuolat siaurėjo, kol iš buvusio žemės gabalo teliko labai siauri ir ilgi rėžiai, kuriuos buvo sunku įdirbti, o dar sunkiau išlaikyti palankius kaimynų santykius (tai rodo ir prisiminimai bei tautosaka apie kaimynystę). Pavyzdžiui, kai Bučionių kaimo gyventojai 1928 m. spalio 20 d. pateikė prašymą dėl kaimo išskirstymo į

³¹⁷ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 141–143.

vienkiemius buvo nurodyta, kad kaimo laukai suskirstyti į 810 rėžių, kurių ilgis galėjo siekti net iki 1,5 kilometro, o plotis – 2–3 metrus. Aišku, buvo kaimų, kur rėžiai buvo ir dar siauresni. Be to, daug nenaudojamos žemės palikdavo rėžius skiriančiose juostose. Ganyklos visam kaimui buvo bendrame plote, rėžiais nedalintos. Didelė bėda buvo ir gaisrai, nes greta vieni kitų stovėję mediniai namai šiaudiniais stogais gaisro metu nebuvo saugūs³¹⁸.

Žemės reforma pirmiausia pakeitė dvarus ir palivarkus, o vėliau – ir gatvinius kaimus. Kaišiadorių valsčiuje, kaip ir visoje Lietuvoje, dvarininkams buvo paliekama 80 ha žemės norma, o likusi naudojama kariams-savanoriams ir gretimų kaimų mažžemiams bei bežemiams aprūpinti. Pirmieji dvarų ir palivarkų žemių skirstymai į ūkininkų vienkiemius Kaišiadorių valsčiuje pradėti 1919 m. nuo vieno didžiausių šio regiono žemvaldžių grafų Tiškevičių valdų. Pirmiausiai kariškiams, bežemiams ir mažžemiams išdalinti Juodiškių dvaro, buvusio Juozo Benedikto Tiškevičiaus nuosavybėje, paimto valstybės žinion kariškiams aprūpinti žeme, aplinkinės sienos nustatymo ir į sklypus suskirstymo planas 1919 m. Polipių ir Edvardavo dvarų, priklausiusių Benediktui-Jonui Tiškevičiui, paimtų valstybės žinion kariškiams aprūpinti žeme, aplinkinės sienos nustatymo ir atskirais sklypais suskirstymo planas sudarytas 1920 m. Šukiškių dvaro, buvusio Benedikto-Jono Tiškevičiaus nuosavybėje, paimto valstybės žinion kariškiams aprūpinti žeme, aplinkinės sienos nustatymo ir į sklypus paskirstymo planas parengtas 1920 m., papildytas 1939 m. Tačiau didesnę mastą dvarų ir palivarkų dalinimas įgavo 1922–1923 m. Tuomet sudaryti Barsukų (Jegorovkos) palivarko, buvusio A. Ekmano nuosavybėje, paimto vyriausybės žinion ir išparceliuoto kariškių bežemių, mažžemių reikalams, planas 1922 m. Apušotų palivarko, buvusio Jono Benedikto Tiškevičiaus nuosavybėje, parceliacijos planas 1923 m. Šinkausčiznos palivarko, buvusio Benedikto Tiškevičiaus nuosavybėje, parceliacijos planas 1923 m. Tauckūnų-Vilionių dvaro, buvusio Mečislovo Malinausko įpėdinių nuosavybėje, parceliacijos planas 1923 m. Šilosėdų dvaro, buvusio Alfonso Bandrinsko įpėdinių nuosavybėje, parceliacijos planas 1924 m. Palomenės dvaro, buvusio Teofilio Javarausko įpėdinių nuosavybėje, parceliacijos planas 1925 m.

1925 m. rugpjūčio 21 d. Trakų apskrities žemės tvarkytojas Vincas Balčiūnas-Barzda Kaišiadorių valsčiaus valdybai nusiuntė skelbimą dėl Palomenės palivarko su Bagenkos ūkiu išskirstymo. Šis skelbimas turėjo būti iškabintas valsčiaus valdybos raštinėje aiškioje vietoje, viršaičiui pažymėjus iškabinimo laiką. Nepatenkinti projekte numatytu žemės paskirstymu galėjo per dvi savaites nuo skelbimo pakabinimo per apskrities žemės tvarkytoją pateikti skundą Žemės reformos valdybai. Palomenės palivarko su Bagenkos ūkiu žemės numatytos paskirstyti į šiuos sklypus: Palomenės parapijos bažnyčiai – apie 7 ha; kapinėms įsteigti – apie 2 ha; pradžios mokyklos reikalams (paliekant valstybės žinioje) – apie 3 ha; Kaišiadorių miškų urėdijai (mišką paliekant valstybės žinioje) – apie 70 ha; eigulio pasodai (paliekant valstybės žinioje) – apie 6 ha; atskiri trys sklypai Zigmui Paplauskui, Motiejui ir Adolfui Markevičiams, Jurgiui ir Juozui

³¹⁸ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 135–138.

Ratkevičiams; buvusio Palomenės palivarko savininko Teofilio Jovarausko įpėdiniams paliekama žemės norma – apie 80 ha³¹⁹.

Dopšės palivarko Penkių Valakų ūkis, buvęs Aleksandro Ekmano nuosavybėje, išdalintas 1925 m. Karlaukos ir Šafarnės palivarkų, buvusių Aleksandro Ekmano nuosavybėje, parceliacijos planas 1925 m. (papildyti 1928 m. ir 1934 m.). Krušonių dvaro, buvusio Justino Strumilos nuosavybėje, parceliacijos planas sudarytas 1926 m. Vilionių kaimas išskirstomas viensėdžiais 1922 m. ir 1938 m., Šaknių kaimas – 1925 m., Vilkiškių kaimas – 1925 m. (papildytas 1939 m.), Smilgių kaimas – 1926 m. Janina Ivoškaitė prisiminimuose rašo, kaip Smilgių žemės skirstymas buvo susijęs su jos pirmaisiais žingsniais. „*Tėvai kartu su manimi atėjo pamatyti naujai gauto žemės sklypo. Mane pastatė ant žemės ir aš žengiau savarankiškai pirmuosius žingsnius. Tėvai džiaugėsi, kad įtvirtinau pradėti naują gyvenimo tarpsnį vienkiemyje. Prasidėjo statybos*“³²⁰.

Eitekonių kaimas išskirstomas viensėdžiais 1926 m. (planas papildytas 1936 m. ir 1939 m.), Medinų kaimas – 1926 m., Klevų (Būdos) kaimas – 1928 m. (papildyta 1939 m.), Bagdoniškių kaimas – 1929 m., Lomenių kaimas – 1930 m., Beištrakių kaimas – 1930 m. (papildytas 1935 m.), Beloniškių kaimas – 1932 m., Pazalesės kaimas – 1932 m. (papildytas 1937 m.), Muldiškių kaimas – 1934 m., Medynių-Šilogalių kaimas – 1935 m., Miežonių (Mižonių) kaimas – 1936 m., Dubelių kaimas – 1936 m., Krušonių Paromatės kaimas – 1936 m., Krušonių-Klampės kaimas – 1938 m.³²¹

Žaslių valsčiuje taip pat pirmiausiai buvo reformuojami dvarai ir palivarkai. Gegužinės dvaras su Aiškių Kalnelių palivarku, Plentuvkos pievos (buvusios A. Korfo žemės) išdalinami 1924 m. Gečionių dvaras, Slajų palivarkas (buvusios Pac-Pamarnackų žemės) skirstomas 1925 m., Gegužinės dvaras, Plentuvkos, Grikapolio ir Zaklės ūkiai (Žižniauskų žemės) – taip pat 1925 m. Antanaičių dvaras su Dubelių palivarku – 1926 m. (papildomai – 1939 m.), o Zūbiškių dvaras (P. Čechavičiaus ir E. Bortkevičienės žemės) – taip pat 1926 m. Gegužinės malūno žemių planas sudarytas 1927 m.

1931 m. Gaižiūnų-Gegužinės artilerijos poligono žemių pertvarkymui reikėjo net 17 planų, ne tik paties poligono, bet į jo teritoriją įeinančių gyvenviečių (Kozlųvkos vnk., Gegužinės vnk., Žaliojo Šilelio (Borokų) kaimo pievų, Ažuolynės vnk. (Kaišiadorių vlsč.), Penkių-Valakų vnk. (Kaišiadorių vlsč.), Zaklės vnk., Nadluomenės vnk., Juodupės vnk., Virš-Ruklos k., Rukliankos vnk., Leonuvkos vnk., Nerštupio vnk., Ruklos antrojo dvaro, Petrošiškių vnk., Kamšalų vnk., Medynų I, II, III kaimų).

1931 m. patvirtinti ir Neprėkštos kaimo (ir žemės mainai su Bartkuškių kaimu) bei Rusių kaimo (su sienos ištiesinimu su Buckūnų kaimu) išskirstymo į vienkiemius planai. Survelių kaimas skirstomas 1934 m., Jačiūnų kaimas – 1935 m., Buckūnų kaimas – 1937 m., Bučionių kaimas (ir iš Bučionių prie Gegužinės priskirtos žemės išskirstymas,

³¹⁹ LCVA, F. 1248, Ap. 16, B. 1123. L. 7.

³²⁰ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

³²¹ file:///C:/Users/Muziejus/Downloads/LCVA_F1250_ap4-17_rodykle1%20(6).pdf [žiūrėta 2015-04-14].

kelio pravedimo per Gegužinės parapijos žemę planas) – 1937 m., Klūsų kaimas – 1938 m., Bartkuškių kaimas – 1939 m., Putriškių ir Kasparų kaimai – 1941 m. (tiksliai nežinoma, ar tai galutinis planas), Kaspariškių kaimas – 1943 m.

Šilonių kaimas išskirstytas 1935 m. (su pakoregavimais 1943 m.). Jo istorija rodo, kad kaimo išskirstymas nebuvo vienu metų darbas ir sustiprino visą kaimo bendruomenę. Šilonių kaimas, kuriame buvo 36 ūkininkai, pirmą prašymą išskirstyti kaimą į vienkiemius parašė 1927 m. vasarą. Prašymą dvylikos ūkininkų vardu gražia rašysena parašė Vladas Stankevičius. Jis buvo raštingas, nes dvi žiemas lankė Šilonių mokyklos suaugusiųjų kursus. Iš 12 prašytojų tik 5 pasirašė patys, o už kitus jų prašymu pasirašė V. Stankevičius. Prašymo motyvas nurodytas tas, kad anksčiau žemės gavę mažžemiai ją užsėja ir apsunkina gyvulių ganymą. 1928 m. ūkininkai vėl pateikė prašymą dėl išskirstymo, tik šį kartą prašytojų buvo jau 16. Šį kartą prašymo motyvai nurodyti keli: kaime yra 40 rėžių, kurių ilgis apie 2 kilometrai ir juos įdirbti labai nepatogu; be to, kaime 10 trobesių buvo supuvę, 7 po karo sugriuvę ir neatstatyti, 28 trobesiai vėjo aplaužyti; nemažai problemų kėlė ir patvinstanti Laukystos upė, kuri nuo kaimo atskirdavo pusę laukų; trukdė ir apsėjama mažžemių žemė. Šį kartą už beraščius pasirašinėjo jau Stasys Matačiūnas.

Trečią prašymą šiloniškai pateikė po šešerių metų. Šį kartą žemės skirstymo procesas prasidėjo. Tam buvo paskirtas matininkas Rimkus. 1935 m. vasario 27 d. įvyko Šilonių kaimo sueiga, kurioje nutarta skirstytis į viensėdžius. Iš 33 ūkininkų dalyvavo 24, visi jie sutiko dėl skirstymosi į vienkiemius. Sueigoje patvirtintas ir po baudžiavos panaikinimo žemę gavusiųjų sąrašas bei tą žemę 1935 m. valdžiusieji žemės savininkai. Atstovauti kaimo žmonėms skirstantis į vienkiemius įgalioti Jurgis Matačiūnas, Pranas Matačiūnas ir Bolius Matačiūnas. 1935 m. kovo 29 d. matininkas Vladas Grikoveckas padarė išrašą dokumento, pagal kurį po 1861 m. vykusio baudžiavos panaikinimo kaimo gyventojams paskirta žemė.

Skirstymui sujungta visa kaimo žemė su sodybomis. Šalia Šilonių buvę kai kurie kaimai jau buvo išskirstyti (1934 m. – Surveliai ir Krivonys). Buckūnų (kuris taip pat dar buvo neišskirstytas) ir Survelių kaimai išrinko savo įgaliotinius, kurie dalyvavo nustatant ribas su Šilonių kaimu.

1935 m. liepos 24 d. Žaslių valsčiaus valdyba parengė pažymą, kurioje buvo nurodyta, kas, kiek ir kokios rūšies žemės valdo Šilonyse. Daugiausia žemės valdė Juzė Žvirblienė ir Antanas Žvirblis (beveik 32 ha), Jonas Plepas (virš 30 ha) ir Liudvikas Plepas (virš 25 ha). Kiekvienas žemės plotelis buvo įkainotas. Įkainavimą darė valdžios paskirti agronomai ir kaimo įgaliotiniai. Brangiausiai vertinama buvo pievos miške (600 Lt už hektarą), o pigiausiai – šlapios pievos (Dzeventlauskos raistelis, 100 Lt už hektarą). Bendrai valdoma nuosavybe paliktos katalikų kapinės ir vokiečių karių kapinės, girdyklos ir maldyklos, smėlynas, molynas. Iškasenos buvo reikalingos ūkininkams ne tik savo ūkinėms reikmėms, bet ir vykdant kelių tvarkymo prievolę. Taip pat Zūbiškių pradžios mokyklai palikti 3 ha. Iš viso kaime buvo beveik 217 ha žemės. Iš jų daugiausia buvo ariamos žemės – 145 ha, pievų – beveik 44 ha, miško – virš 10 ha, sodyboms – virš 8 ha ir t. t.³²²

³²² Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 140–158.

Patvirtinus kaimo išskirstymo į viensėdžius planą žmonės turėjo naujame sklype įkurti sodybą. Dažniausiai senus trobesius išardydavo ir supuvusius rąstus pakeitus naujais namus perstatydavo naujoje vietoje. Būdavo pavienių atvejų, kai visą neišardytą namą pertraukdavo į naują vietą. Pavyzdžiui, iš Zūbiškių kilęs Antanas Paulauskas savo tėviškėje suskaičiavo tris tokius atvejus. Tokiu būdu 1942 m. prie Krivonių bažnyčios buvo atitemptas klebonijai padovanotas namas³²³.

Baigiantis žemės reformai buvę dvarininkai turėjo apie 80 ha žemės – tai yra pagal reformą numatytą žemės normą. Pavyzdžiui, 1936 m. Žaslių valsčiuje Gegužinės dvaro savininkas Sobeslavas Žižniauskas, gyvenęs Vilniuje, turėjo lygiai 80 ha. Dvarą valdė jo žmona Stepanija Žižniauskienė. Zūbiškių dvarą su 80,84 ha valdė jo savininkė Eugenija Bartkevičienė, gyvenusi Ukmergėje. Antanaičių dvarą su 80,91 ha valdė jo savininkė Olga Lukienė, gyvenusi tame pačiame kaime³²⁴. Kaišiadorių valsčiuje Tauckūnų dvare 81,06 ha valdė Antanas Steikūnas³²⁵. Žemės reforma apribojo dvarų žemėvaldą, padėdama vargingiausiems kaimo gyventojams, nes dalis žemių buvo skiriama mažžemiams ir bežemiams.

Paštas

Palomenės pašto agentūroje 1930 m. įrengtas telefonas ir „*pradėtos telegrafo ir telefono operacijos*“³²⁶. Palomenėje 1939 m. buvo pašto agentūra (2-os eilės), telefonas veikė nuo 8 iki 12 val. ir nuo 17 iki 18 val.³²⁷ Joje dirbo Janina Ivanauskienė. Kiti artimiausi pašto skyriai veikė Kaišiadoryse, Gegužinėje, Pamieryje, Čiobiškyje, Gaiziūnuose, Žasliuose, Pravieniškėse. Gegužinės pašte buvo ir telefonas, atskirą telefoną turėjo Gegužinės girininkija, įsikūrusi Gegužinės vienkiemyje³²⁸. Kaišiadorių pašte buvo ne tik telefonas, bet ir telegrafas bei valstybinių taupomųjų kasų skyrius (taupomųjų kasų skyrius buvo ir Žaslių pašte). Per Kaišiadorių paštą jungėsi Būdos girininkijos telefonas, taip pat Kaišiadorių miškų urėdijos Romato kontoros centrinė (telefono Nr. 27). Per ją jungėsi Čiulotų pasoda, įsikūrusi poligone (27 f), Livintų miško sandėlis, įsikūręs Livintų geležinkelio stotyje (27 b), taip pat poligone įsikūrusi Šilasėdų girininkija (27 e) ir Šilasėdų girininko butas (27 g), Šilasėdų girininkijos žvalgas, įsikūręs Medynų kaime (27 d), Vadų girininkija (27 a), Vadų girininkijos žvalgas, įsikūręs Vadų valdiškoje pasodoje (27 c) ir sandėlio prižiūrėtojas (27 h)³²⁹.

Už Neries, kur buvo jau Ukmergės apskritis, pašto agentūra su telefonu buvo Čiobiškyje. Šioje apylinkėje atskirus telefonus turėjo Petras Pimonovas, gyvenęs Ostruvkos

³²³ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 138–139.

³²⁴ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406. L. 3.

³²⁵ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406. L. 9.

³²⁶ Kronika // Lietuvos aidas, 1930 m. liepos 30 d., Nr. 171, p. 6.

³²⁷ Lietuvos telefonų sąrašas. – Kaunas, 1939. P. 313.

³²⁸ Lietuvos telefonų sąrašas. – Kaunas, 1938. P. 199.

³²⁹ Lietuvos telefonų sąrašas. – Kaunas, 1938. P. 208.

dvare, taip pat valstybinė vaikų prieglauda, įsikūrusi Čiobiškio dvare³³⁰. Kauno apskrities teritorijoje pašto agentūra su telefonu buvo Gaižiūnuose. Šioje apylinkėje telefonus turėjo ne tik geležinkelio stoties ugniagesių komanda, bet ir Kaišiadorių urėdijai priklausiusioje sodyboje (pasodoje) gyvenęs eigulys Kamšalų I vienkiemyje ir Vadų vienkiemyje buvusi sandėlio kontora, įsikūrusi eigulio bute³³¹.

Pašto skyriuose ir pašto agentūrose buvo galima užsisakyti spaudą, taip pat į paštą atėjus ją ir atsiimti. 1934 m. Palomenės pašto agentūroje buvo gaunami 77 periodiniai leidiniai, o Gegužinės pašte – 146³³². 1935 m. antrajam pusmečiui Palomenės pašto agentūroje buvo užsakyti „Lietuvos aidas“ (1 egz.), „Rytas“ (1 egz.), „Mūsų rytojus“ (2 egz.), „Diena“ (1 egz.), „Gimtoji pirkia“ (5 egz.), „Jaunoji karta“ (1 egz.), „Karys“ (2 egz.), „Mūsų kraštas“ (19 egz.), „Mūsų laikraštis“ (10 egz.), „Trimitas“ (6 egz.), „Ūkininko patarėjas“ (41 egz.), „Lietuvos ūkininkas“ (16 egz.), „Žvaigždutė“ (1 egz.), „Pašto pasaulis“ (1 egz.), kitų – 2 egzemplioriai, iš viso 109 periodiniai leidiniai. Taigi, per metus prenumeratorių padaugėjo trisdešimt dviem.

Gegužinės pašte tuo pačiu laiku (1935 m.) buvo užsakomas „Lietuvos aidas“ (2 egz.), „Rytas“ (1 egz.), „Lietuvos naujienos“ (1 egz.), „Mūsų rytojus“ (15 egz.), „Diena“ (5 egz.), „Gimtoji pirkia“ (18 egz.), „Jaunoji karta“ (7 egz.), „Karys“ (6 egz.), „Mūsų kraštas“ (14 egz.), „Mūsų laikraštis“ (43 egz.), „Naujoji Romuva“ (2 egz.), „Trimitas“ (18 egz.), „Ūkininkas“ (1 egz.), „Ūkininko patarėjas“ (45 egz.), „Vyr. žinios“ (3 egz.), „Iliustruota Lietuva“ (2 egz.), „Lietuvos ūkininkas“ (7 egz.), „Šaltinis“ (2 egz.), „Bendras darbas“ (8 egz.), „Pavasaris“ (2 egz.), „Skautų aidas“ (2 egz.), „Tautos mokykla“ (4 egz.), „Žvaigždutė“ (3 egz.), „Jaunimas“ (1 egz.), „Kultūra“ (1 egz.), „Misijos“ (2 egz.), „Pašto pasaulis“ (1 egz.), „Žemės ūkis“ (1 egz.), „Židinys“ (1 egz.), „Žvaigždė“ (4 egz.), kitų – 29, užsienietiškas – 1 egz., iš viso 252 egzemplioriai³³³. Gegužinėje užsakomų leidinių per metus padaugėjo daugiau negu šimtu.

Galime palyginti, kaip per ketverius metus pasikeitė prenumeratorių interesai. 1939 m. pirmą pusmetį Palomenės pašto agentūroje buvo prenumeruojami šie leidiniai: dienraščiai „XX amžius“ (1 egz.), „Lenkiška diena“ (1 egz.), „Vilniaus balsas“ (1 egz.) ir dar vienas leidinys nežinomu pavadinimu; savaitraščiai „Diena“ (1 egz.), „Gimtoji pirkia“ (5 egz.), „Jaunoji karta“ (2 egz.), „Karys“ (12 egz.), „Mūsų laikraštis“ (14 egz.), „Trimitas“ (7 egz.), „Ūkininko patarėjas“ (75 egz.), „Lietuvos ūkininkas“ (26 egz.). Du kartus per mėnesį Palomenės pašto agentūroje gaudavo periodinius leidinius „Tautos mokykla“ (2 egz.), „Žvaigždutė“ (10 egz.), kitų – tris egzempliorius. Prenumeruojami mėnraščiai: „Gimtoji kalba“ (2 egz.), „Talka“ (1 egz.), „Vairas“ (1 egz.), „Žvaigždė“ (2 egz.), „Šaltinėlis“ (20 egz.), „Lurdas“ (30 egz.), kitų – devyni egzemplioriai. Antrąjį pusmetį šalia daugelio paminėtų leidinių buvo užsakyta po vieną dienraštį „Lietuvos aidas“ ir „Lietuvos žinios“.

³³⁰ Lietuvos telefonų sąrašas. – Kaunas, 1938. P. 196.

³³¹ Lietuvos telefonų sąrašas. – Kaunas, 1938. P. 198.

³³² LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 262.

³³³ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 243.

Gegužinės pašte 1939 m. pirmąjį pusmetį buvo užsakyti dienraščiai „Lietuvos aidas“ (3 egz.), „Lietuvos žinios“ (2 egz.), „XX amžius“ (1 egz.), „Lenkiška diena“ (2 egz.), „Idišė Štime“ (5 egz.), „Vilniaus balsas“ (2 egz.); savaitraščiai „Apžvalga“ (4 egz.), „Gimtoji pirkia“ (19 egz.), „Jaunoji karta“ (4 egz.), „Karys“ (20 egz.), „Darbas“ (1 egz.), „Mūsų laikraštis“ (30 egz.), „Naujoji Romuva“ (2 egz.), „Suvalkų kraštas“ (3 egz.), „Trimitas“ (25 egz.), „Vyrų žygiai“ (15 egz.), „Ūkininko patarėjas“ (65 egz.), „Vyr. žinios“ (2 egz.), „Lietuvos ūkininkas“ (19 egz.), „Verslas“ (1 egz.), „Kuntaplis“ (3 egz.). Du kartus per mėnesį Gegužinės pašte gaudavo periodinius leidinius „Tautos mokykla“ (4 egz.), „Žvaigždutė“ (30 egz.), „Liepsna“ (6 egz.); kartą per mėnesį – mėnraščius „Gimtoji kalba“ (2 egz.), „Laisvoji mintis“ (5 egz.), „Moteris“ (19 egz.), „Pašto pasaulis“ (1 egz.), „Talka“ (2 egz.), „Vairas“ (2 egz.), „Žvaigždė“ (5 egz.), „Šaltinėlis“ (50 egz.), „Lurdas“ (35 egz.), kitų – 37 egzempliorius³³⁴.

Kaip matome, dažniausiai Palomenės ir Gegužinės paštuose buvo užsakomas mėnraštis „Ūkininko patarėjas“. Šį ūkininkams skirtą leidinį leido Žemės ūkio ministerija, jis atspindėjo tuo laikotarpiu vyravusią tautininkų politinę orientaciją. „Lietuvos ūkininką“ leido kairiosios ideologinės pakraipos valstiečių liaudininkų sąjunga. Keletas šiose apylinkėse populiariausių leidinių buvo leidžiami katalikiškų organizacijų. Pavyzdžiui, „Lurdas“ – religinio turinio žurnalas, kurį leido Tėvai kapucinai. Religinį laikraštį vaikams „Šaltinėlis“ leido Marijonų kongregacija. „Žvaigždutė“ taip pat buvo religinio turinio vaikų žurnalas, kurio redaktoriumi ilgą laiką buvo Stasys Tijūnaitis, o vienas iš aktyvių bendradarbių – buvęs Gegužinės mokyklos mokytojas Konstantinas Bajerčius. Savaitraštį „Mūsų laikraštis“ leido Katalikų veikimo centras, tačiau jo turinys plačiai atspindėjo ne tik religiją, bet ir kitas visuomeninio gyvenimo sritis. „Trimitas“ buvo savaitinis Lietuvos šaulių sąjungos žurnalas, kurio paantraštėje nurodoma, kad tai yra šaulių ir patriotinės visuomenės laikraštis. Metams jo prenumerata kainavo 5 Lt, mėnesiui – pusę lito, o vienas numeris – 20 centų. „Gimtoji pirkia“ („Chata rodzinna“) buvo leidžiamas lenkų kalba, o „Idišė Štime“ (Lietuvos žydų dienraštis) – jidiš kalba.

Kaip matysime toliau aprašomoje medžiagoje, informacija apie prenumeruojamus leidinius rodė visuomenės politinę-kultūrinę orientaciją, ideologinę konkurenciją.

Tiesa, provincijos gyventojams telefonas ir laikraščiai tuo laiku buvo civilizacinė naujovė. Kaip prisiminė iš Palomenės kilęs V. Stanislauskas, *„Palomenėje buvo paštas ir telefonas. Prieš pat karą per mūsų sklypą stulpais buvo praveistas telefonas iki Klūsų kaimo. Už miško buvo pasoda, kaip vadino miškininkai, o ten gyveno eigulys, tai būtent iki tos pasodos ir buvo nutiesti telefono laidai. Mūsų šeimyna užsakinėjo laikraštį, tai mums, vaikams, keistai atrodydavo pasakymas, kad iš pašto atėjo laikraštis. Mes, vaikai, įsivaizdavome, kad tas laikraštis atslenka telefono laidais ir žiūrėdavom – gal pamatysime, kaip tai atrodo. Nė vienam neatėjo į galvą paklausti suaugusių, kaip viskas vyksta. Jau būdami suaugę, patys iš savęs pasišaipydavome, prisimindami laikraščių atėjimą... Dar prieš karą mes turėjome radiją su ausinėmis klausyti. Ir pas kaimyną buvo. Toliau gyvenantis kaimynas neturėjo, o*

³³⁴ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406. L.14–15.

norėjo irgi pasiklaudyti naujienų. Buvome prisirinkę įvairių laidų, tai sugalvojome sujungti visus tris laidais ir tokiu būdu atsirado galimybė pasišnekėti. Tik reikėjo susitarti tą patį laiką, nes kitaip susisiekti nebuvo galima. Vieną vasaros popietę ganiau karves ir iš kur tai atsirado juodas debesėlis, tai žaibas kaip trenkė į mūsų „telefoną“! Gerai, kad aš buvau atjungęs. O vienam kaimynui duris suskaldė. Pas kitą kaimyną samdytas berniokas gulėjo lovoje, šalia pasidėjęs ausines, tai jam šoną nudegino ir dar kažką sugadino. Laimė, kad tas berniokas ausines buvo nusiėmęs, nes galėjo baigtis blogiau. Viso to žaibo pritraukimo priežastis buvo tokia. Tarp jų buvo aukštas beržas, o į jį įkeltas laidas ir, matomai, prasytynęs, tai tenai ir trenkė. Po to visi išsigandę išardėme savo įrangą“³³⁵.

Poligonas

Gaižiūnuose įsteigus karinį poligoną nuo 1932 m. pradžios Šilasėdų girininkija padidinta iki 7000 ha, į jos ribas įtraukiant visą poligono teritoriją³³⁶. Naujojo poligono teritorijos brėžiniai padaryti jau 1931 m. Karinio poligono veikla diktavo ir naujas vietinių gyvenimo sąlygas, prie jo derinosi ne tik miškininkai, Gegužinės mokykla (kurios skyrius Rukloje vasaros pradžioje anksčiau nutraukdavo mokslo metus), net už poligono ribų gyvenantys žmonės. J. Ivoškaitė iš Smilgių rašo: „*Poligono teritorijos pradžia nuo mano gimtojo Smilgių kaimo, prasideda už 10 km, ties Lomenių kaimu. Kai Lietuvos kariuomenė dėl administracijos linijos artumo ir lenkų protestų nebegalėjo naudotis senuoju Varėnos poligonu, tai išpirko iš savininkų nenaudingą Gaižiūnų žemę, apie 80 kvadratinį km. plotą, ir 1931 m. įsteigė čia kelias kariuomenės mokomąsias stovyklas-poligoną. Buvo pastatyta visa eilė pastatų, kareivinių, įruošti didžiuliai mokomojo šaudymo laukai, aerodromas, geležinkelio šaka. Kiekvienais metais, ypač gegužės–rugsėjo mėnesiais, Gaižiūnai sulaukdavo gausių kariuomenės dalinių, ir tikrosios tarnybos karių, ir atsarginių, kurie čia buvo apmokomi. Kariuomenės manevrai vyko ir Smilgių kaimo laukuose – rudenį. Gaižiūnų daliniuose karinę prievolę atlikdavo ir mūsų kaimo jaunimas. Po tarnybos metų grįžusius laikė subrendusiais vyrais. Tie, kurie buvo atleisti nuo karinės tarnybos dėl ligos, tai vadino vyrais su „baltais“ bilietais. Pagal K. Bradūną – „Tik tas yra kareivis, kas Gaižiūnus žino“³³⁷.*

1931 m. įkūrus poligoną jame prasidėjo ne tik intensyvios karinės pratybos. Poligone lankydavosi valstybės vadovai, kartais ir užsienio svečiai. Spauldoje poligonas dažnai aprašomas kaip atskiras ir specifinis kariuomenės vienetas, apibūdinamas tokiais epitetais: „*Poligonas – atskira ir kultūringa valstybė*“, „*Lietuvoje yra vieta, kurioje gyvenama atskiru savitu gyvenimu, mažai panašiu į ramų kaimo ar miesto gyvenimą – tai mūsų kariuomenės vasaros pratimų stovykla – Gaižiūnų poligonas*“, „*Poligonas – tai didžioji*

³³⁵ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

³³⁶ Mūsų girios, 1931, Nr. 6, p. 447.

³³⁷ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

krašto gynimo mokykla“. Poligono aprašymuose ir nuotraukose fiksuojamas stovyklos vaizdas su palapinių miesteliu, išskirtiniu meniniu apipavidalinimu. Netgi 1932 m. nustatytose „Gaižiūnų poligono taisyklėse“ apibrėžta, kad palapinių išdėstymas turi būti simetriškas, tvarkingas ir gražus. Iš miške randamų medžiagų (samanų, smėlio, akmenų ir pan.) palapinių teritorija apipavidalinta Lietuvos kunigaikščių figūromis, tautiniais simboliais ir raštais, dalinių vėliavomis ir panašiais atributais. Poligono veiklą nušviesdavo ne tik spauda, kartais iš poligono vykdavo ir radijo transliacijos. Pavyzdžiui, 1933 m. per radiją atliktoje kario sukurtoje dainoje atsispindi ne tik karių kasdienybė, poligono aplinka, bet minimos ir gretimos vietovės bei vietiniai gyventojai:

„1. Kai pasiekiau poligoną,
Nerašiau tau nieko, Ona;
Dabar proga kuo geriausia,
Tai per radio išbiliausiu.
2. Iki Jonavos į bruką
Mano kojos kiek atbuko,
Bet toliau į smėlio sprandą
Savo kojas pagalandau.
3. Kai žygiavome per Ruklę,
Smėlio debesys tik rūko;
Kol stovyklon atlingavom,
Visas dulkes išdainavom.
4. Stovykla – tai miško plotas
Palapinėmis nuklotas;
O čia pušys ir pušaitės –
Tai ne mūsų Rudžių giraitės.
5. Tarpe medžių, tarpe krūmų
Kiek alėjų, kiek čia rūmų,
Medžiaga pačių medžiota
Ir gražiai visur nuklota.
6. Pakraščiuose palapinių,
Eilės juostų sudėtinių,
Čia erelis ir šuniukas,
Tenai liūtas ir varliukas.
7. Vietos žmonės nebetoki,
Mano nuomone, keistoki:
Kai Antano šventę šventė,
Kailiniuose šaltį kentė.
8. Vietinės šešiolikinės
Neatrodo gaspadinės:
Jos ir rūbais kiek prastesnės
Už mūsųškės daug liesesnės.

9. Bet dėlto miške žvėrelių
Daug daugiau negu panelių;
Ir graužikų, ir raguočių,
Šaltakraujų ir sparnuočių.
10. Rašai gromatą Onutei,
„Ku ku“ keikiasi gegutė;
Jei paliksi kur padėtą,
Rasi antspaudą uždėtą.
11. O jei medžio, kur pavėsyje
Gautą valandą stovėsi;
Voveraitė atsitūps.
Juokiasi praskėtus lūpas.
12. Atsarginis Jonas Dalba
Šaukė Dievą į pagelbą:
Jis pamatė šunį Dogą
Ir iš baimės vis nesprogo.
13. Ne vienam įvaro strioko
Manevruojant prie Tartoko:
Jei ne taip, kaip reikia buvo,
Žiūrėk barzdą ir prisiuvo.
14. Kasdien šaudom, priešą baidom,
Granatas rankines svaidom;
Paskui grįžę pro šaudyklą,
Stačia galva į maudyklą.
15. O čia Neris – tai bent upė
Daug platesnė už Šešupę,
Neryj žuvys alkanesnės
Ir ant slieko daug smalsesnės.
16. Bet sudiev užteks giedoti
Greitai tikrins, reikia stoti,
O už šitą mano dainą
Atsiųsk dešrą apvalainą“.

Poligono gyvenimą taip pat apibūdino pasakojami anekdotai, rodantys ir santykį su vietos gyventojais. Pavyzdžiui: „Būrelis karių samdosi pas ūkininką pasivažinėti po gražiąją Nerį. Kiek reikės mokėti už valandą? Tik 50 centų! Tik gal turėtumėte iš anksto sumokėti, nes valtis yra šiek tiek skylėta“³³⁸.

Kareiviškus manevrus ir kitus susitikimus su Lietuvos kariuomene prisiminė ir iš Palomenės kilęs V. Stanislauskas. „*Nuo Palomenės iki Gaižiūnų poligono apie 15 km. Kada būdavo mokymai, tai girdėjosi šaudymai. Manevrai daugiausiai vykdavo rudenį, kai laukuose jau nuimtas derlius. Prisimenu, kartą buvo pratybos ir pas mus atėjo ke-turi raiteliai, gal būt žvalgai. Jie nuo Klūsų kaimo stebėjo kelią. Ant jų kepurų buvo užlipdytos baltos juostelės. Po kiek laiko pastebėjo, kad tuo keliu atjoja būrys raitelių, o jų kepurės – be ženklų. Staigiai jie šoko ant žirgų ir pasileido šuoliais į priešingą pusę. O vienas toks, neaukšto ūgio, niekaip negalėjo ant arklio užšokti. Tik kaip atsisėdo, tai arkliukas išsitiesė ir po akimirkos pėdos buvo atšalę. Jų „priešas“ tai pastebėjo, keletą šūvių iššovė ir viskas. Kaip ten toliau baigėsi, nežinau. Dar prisimenu vieną šventę rudenį, suorganizuotą kariuomenės ir civilių. Buvo atjoję raiteliai ir kareiviai su patrankomis. Kaimo žmonės surengė vaišes kareiviams, o jie tuo pačiu vaišino kareiviška koše. Palomenėje, prie bažnyčios, buvo paruošti stalai, tai ten kareivukai ir vaišinosi. Paskui jie pa-demonstravo keletą iš pratybų elementų. Pavyzdžiui, jodami visu greičiu pakeldavo koki nors daiktą nuo žemės. Viskas atrodė nuostabiai, bet vienam nepasisėkė. Persisvėręs nuo arklio neišsilaikė ir krito. Matyt taip stipriai susitrenkė, kad toliau net negalėjo dalyvauti. Kai jojikas nukrito, arklys grįžo prie jo ir visa laiką stovėjo, ištikimas, kaip koks šuo. Šis momentas labai sujaudino žiūrovus. Nuvažiavę toliau į laukus, dar keletą kartų iššovė iš patrankų. Taip šventė praėjo. Visi buvo patenkinti patirtu reginiu. Ši šventė buvo paskutini-oji šventė, esant laisvai Lietuvai. Vėliau – okupacija ir viskas pasikeitė“³³⁹.*

Kaimo statyba

1926 m. policijos reikmėms buvo gautas sklypas buvusiam Gegužinės dvare, kuris užėmė daugiau negu 1 ha. Sklypas buvo numatytas policijos punkto pastatymui, bet kol statybos nevyko, ši žemė buvo nuomojama vietiniams gyventojams. Pavyzdžiui, 1926–1928 m. šią žemę už beveik 70 Lt nuomos mokesčių metams nuomavo Stasys Vaškevičius iš Bučionių k.³⁴⁰

1940 m. vasario 24 d. Žaslių valsčiaus viršaitis rašo, kad „iki šiol veikiančiu valsčiaus kaimų statybos komisijos sąstatą sudarė valsčiaus viršaitis Jonas Lukoševičius,

³³⁸ Kasparaitė-Balaišė L. Lietuvos kariuomenės Gaižiūnų poligono įvaizdžio formavimas visuomenėje 1931–1939 m. // Istorija. Mokslo darbai, T. 92. – Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2013.

³³⁹ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

³⁴⁰ LCVA, F. 1622, Ap. 4, B. 847.

rajoninis agronomas Mykolas Cesenka ir šie seniūnai (savo seniūnijų ribose)“. Seniūnai – Gegužinės Stasys Vaškevičius, Jačiūnų Pranas Dzimidavičius, Lelių Bronius Rasiavičius, Stabintiškių Jonas Frankonis ir kt.³⁴¹ Kaišiadorių valsčiuje statybos komisija anksčiau sudarė pirmininkas – Žemės ūkio rūmų statybos technikas Juozas Vilkas, nariai – viršaitis Jonas Urmilevičius, taip pat seniūnai (savo seniūnijų ribose), pavyzdžiui, Beištrakio seniūnijoje Vincas Gerunaitis, Eitekonių Kazys Leikauskas, Miežonių Vincas Tomkus, Lomenių Antanas Valkavičius, Palomenės Stasys Česna, Vilkiškių Alfonsas Kuktelionis³⁴².

1940 m. balandžio mėnesį buvo patvirtintos valsčių statybos komisijos. Kaišiadorių valsčiuje joje buvo viršaitis Jonas Urmilevičius (komisijos pirmininkas), valsčiaus tarybos narys Stasys Česna (kitas kandidatas į šią vietą buvo Vincas Gerunaitis) ir rajoninis technikas Juozas Vilkas (Žemės ūkio rūmų technikas). Žaslių valsčiuje komisijoje buvo viršaitis Jonas Lukoševičius, valsčiaus tarybos narys Jonas Šimkūnas (kitas kandidatas – Aleksas Švenčionis) ir tas pats jau minėtas technikas Juozas Vilkas (jis taip pat buvo priskirtas ir prie Vievio bei Žiežmarių valsčių)³⁴³.

Gyventojų prievolės

Nuo 1918 m. pabaigos, pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui ir pasitraukus okupacinei Vokietijos kariuomenei bei administracijai, vienus sunkumus ir prievoles pakeitė kiti. Kuriantis Lietuvos valstybei, Kaišiadorių apskrities ir valsčiaus savivaldybėms, vykstant nepriklausomybės kovoms civiliams gyventojams, netgi gyvenantiems tose apylinkėse, kuriose beveik nevyko tiesioginiai kariniai veiksmai, teko patirti daug sunkumų. Dar 1918 m. pabaigoje vos susikūrusi Kaišiadorių valsčiaus savivaldybė pradėjo rinkti iš ūkininkų nuo valako žemės po gorčių javų ir du gorčius bulvių³⁴⁴. 1921 m. kovo 8 d. apskrities valdyba Kaišiadorių valsčiaus viršaitį Vainilavičių nubaudė 200 auksinų bauda už tai, kad valsčius nepristatė Žaslių vaikų prieglaudai produktų. Mat 1920 m. rugsėjo 17 d. apskrities valdyba buvo nutarusi, kad Kaišiadorių valsčius jai privalo pateikti tokią maisto produktų normą: po 60 pūdų rugių ir bulvių, 16 pūdų miežių, po 8 pūdus ir 20 svarų mėsos ir žirnių, 4 pūdus riebalų. Kaišiadorių valsčius lapkričio 4 d. nurodė iki lapkričio 10 d. visiems seniūnams prieglaudos reikalams šiuos produktus surinkti iš gyventojų – nuo kiekvienos dešimtinės valdomos žemės ploto po pusę svaro rugių ir bulvių, 4 *lotus*³⁴⁵ miežių, po 2 – mėsos ir žirnių, 1 *lotą* riebalų. Anot

³⁴¹ LCVA, F. 1622, Ap. 1, B. 50, L. 11.

³⁴² LCVA, F. 1622, Ap. 1, B. 50, L. 8.

³⁴³ LCVA, F. 1622, Ap. 1, B. 50, L. 16.

³⁴⁴ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 1775, L. 8.

³⁴⁵ 1 lotas (latas) – $\frac{1}{32}$ svaro dalis.

viršaičio valsčiaus valdyba per susirinkimus ne kartą seniūnams primindavo, tačiau „seniūnai kreivai žiūrėdami į prieglaudą to įsakymo neišpildė“. Viršaitis Vainilavičius prašė Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamento šią baudą panaikinti³⁴⁶. Po Vainilavičiaus Kaišiadorių viršaičiu dirbęs Simas Jonika taip pat turėjo dėl ko skųstis Savivaldybių departamentui. Pavyzdžiui, 1921 m. rugsėjo 27 d. jis rašė, kad iš Kaišiadorių valsčiaus reikalaujama atlikti per daug vežiojimo prievolių – „kadangi Kaišedorių Valsčius randasi karo zonoje ir užima centralinę punktą susisiekimo, visos Trakų apskrities administracijos Įstaigos randasi Kaišedorių miestelį ir apart jų yra dar kariškos valdžios ir grįžtantieji tremtiniai. Kaip administracijos Įstaigom, taip karo valdžiom ir tremtiniais yra reikalingos padvados labai dideliu skaitliu ir kas link jų, visuomet kreipėsi Kaišedorių Valsčiaus Valdybon, kuri privalo pristatyti padvadas. Iš to matoma, kad viens Kaišedorių Valsčius turi aprūpinti savo pavadomis Įstaigas visos apskrities, kariškius ir tremtinius <...> ne turint galimybes pakakinti visų reikalavimų kas link padvadų ir neimant ant savės atsakomybės už neišpildymą jų“, Kaišiadorių viršaitis prašė, kad departamentas nurodytą apskrities valdybai vežiojimo prievolę paskirstyti tarp visų valsčių³⁴⁷. Pavyzdžiui, 1921 m. birželio mėnesį Kaišiadorių valsčius skyrė kariuomenės reikalams – 17, savivaldybių nariams ir valdininkams – 15, kitų ministerijų valdininkams – 1, milicijos reikalams – 8 padvadas (iš viso 40). Liepos mėnesį iš viso paskirta 86, rugpjūčio – 51, o rugsėjo – 107 padvados. Dauguma iš jų buvo skirtos kariuomenės poreikiams³⁴⁸. Tarp Kaišiadorių valsčiaus savivaldybės ir Kaišiadorių (Trakų) apskrities valdžios dažnai vyko nesutarimai dėl transporto skyrimo. Pavyzdžiui, 1921 m. rugpjūčio 3 d. Kaišiadorių viršaičio prašoma „rugsėjo 5 d. 9 val. ryto atleisti vieną pastotę dėl Apskr. Valdybos pirmininko ir kito atstovo nuvykimui į Kietaviškių vlsč. tarnybos reikalais. Vežimas turi būti geras“. Valsčiaus viršaitis kitą dieną atsako, kad „vienas Kaišedorių valsčius negali aprūpinti pastotėmis visą apskritį, todėl mes neturim galimybės išpildyti šį reikalavimą“. Į kitą tos pačios dienos apskrities valdybos prašymą skirti pastotę nuvykti į Čiobiškį atsakymas gautas toks pats³⁴⁹.

Sveikatos apsauga

1921 m. rudenį vyko tyrimas dėl Trakų (Kaišiadorių) apskrities ligoninės. Apskrities gydytojas Petras Žilinskas Sveikatos departamentui lapkričio 4 d. nusiuntė tyrimo bylą, kurioje aiškinosi, kodėl rugsėjo 28 ir 29 dienomis iš Vilionių kaimo atvežti sergantieji dėmėtąja šiltine 2–3 valandas turėjo laukti priėmimo. Per tą laiką ligoniai pragulėjo

³⁴⁶ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 364, L. 24.

³⁴⁷ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 364, L. 63.

³⁴⁸ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 1. L. 378.

³⁴⁹ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 1. L. 146–147.

vežimuose lauke, nes ligoninės administracija „*aklai pildė Apskritis Valdybos įsakymą nepriimti ligonių be dokumentų ir apmokėjimo iš kalno 100 auks.*“ Ypatingai šiais ligoniais rūpinosi apskrities felčeris, kuris ne tik greičiau gavo leidimus, bet ir pats padėjo juos sunešti. Apskrities gydytojas dėl šio incidento kaltino tiek ligoninės administraciją, tiek ir apskrities valdybą, kuri dėl ligonių priėmimo davė „*tokį griežtą įsakymą*“.³⁵⁰

Užkrečiamų ligų plitimas buvo nuolat įdėmiai stebimas ir tai buvo ne tik pačių ligonių, sveikatos priežiūros įstaigų rūpestis, bet ir valdžios institucijų, kurios imdavosi skubių priemonių net pavieniais ligos atvejais. Pavyzdžiui, 1932 m. birželio 2 d. Žaslių viršaitis valsčiaus gyventojui susirgus dėmėtąja šiltine tuojau apie tai informuoja apskrities viršininką: „*Turiu garbės pranešti pono Viršininko žiniai, kad gegužės mėn. laikotarpy paskutinėse dienose sunkiai susirgęs šio valsčiaus Piplių kaimo gyventojas Vinickas Zigmąs gydytojo apžiūrėtas pasirodė sergąs dėmėtąja šiltine. Ligonis patalpintas ligoninėn ir užkirsti kelią šiltinei plėstis apskrities gydytojo parėdymo žygiai padaryti*“³⁵¹.

1939 m. liepos mėnesį Palomenės apylinkėse dirbo dvylikos žmonių helmintologinė medikų ekspedicija, tyrusi soliterio paplitimą. Liepos 4 d. pirmoji ekspedicijos grupė, vadovaujama gydytojo Mačiulio, kelioms dienoms apsigyveno Eitekonių mokykloje, o antroji, vadovaujama gydytojo Svetavičiaus – Palomenės mokykloje. Mokyklose buvo įrengtos laikinos laboratorijos – ekspedicija su savimi atsigabeno 4 mikroskopus ir kitas reikalingas medžiagas bei priemones. Apsistojusieji Palomenėje pirmąją dieną išėjo po kaimus aiškinti ūkininkams soliterio keliamo pavojaus ir rinkti medžiagą tyrimui. „*Apie 14 val. pirmoji pora grįžo. Pirmi įspūdžiai nekokie. Ūkininkai nenoromis į mus žiūri, įtarinėja, bijo naujų mokesčių. Daug tenka aiškinti, jog čia tik jų gerovei dirbama, kad būtina patikrinti šeimos narių sveikatą, ar neserga soliteriu. Įrodinėjam, kad „Maisto“ fabrike rasta viriuotų kiaulių šiuose ūkiuose, kad butai tiriami mokslo reikalams, mokslas gi kuria geresnį, tobulesnį gyvenimą. Ilgai negrįžta antroji pora. Manau, daug nudirbs, iš pirmos dienos pakels ekspedicijos dalyvių nuotaiką. Pagaliau grįžta ir... tuščiomis, nors jau temsta! Sunku, esą, susikalbėti, ūkininkai labai skeptiškai žiūri, teisinasi, kad jie neserga, gyvenamieji namai taip vieni į kitus panašūs, kad neverta, esą, jų visų matuoti, pakaksią vieno... Stebiu nuvargusius bendradarbių veidus. Ne kokios perspektyvos.*

Rytojaus dieną pasiaiškiname – ir vėl į kaimus. Aplankau pirmą ekspedicijos grupę. Taip, ir čia, sako, sunkoka. Vienas net apie bėgimą buvo pagalvojęs. Ir ši grupė įsitaisius mokykloje laboratoriją, nakvynę. Pasikalbu su vadu, pasidrašinam toliau dirbti. Mažoka, matyt, informacijų ūkininkams apie mus, o be seniūno raginimo gyventojai labai nenoriai tiki mūsų kalbomis [...] Padirbėję keturias dienas, patikrinome 74 gyventojams sveikatą kirmėlių atžvilgiu, 65 iš jų turi vienokios ar kitokios rūšies kirmėlių, neretas dvi ar tris rūšis kartu. Gi mūsų ieškomąjį soliterį net 28 turėjo. Suprantama, jei jau kiaulės su savo viriais, soliterio perais, reikalavo išsiųsti net ekspediciją kovai su soliteriu, tai pats soliteris čia stipriai laikosi žmogaus organizme. Mums baisu darosi, kad ši

³⁵⁰ LCVA, F. 379, Ap. 2, B. 364, L. 83.

³⁵¹ LCVA, F. 409, Ap. 1, B. 221.

*kultūros stokojimo, apsileidimo liga taip išsiplėtus ir žmonės į tai net tinkamo dėmesio neatkreipia. Dažnas net bando savo pabalusį, išblyškusį veidą, dešimtmetrinio soliterio iščiulptą, kuo kitu apkaltinti, nes nesupranta šio bjauraus parazito daromos žalos, veltui patarnaujamas atmeta valdžios teikiamą paramą*³⁵².

Taikos metais epideminių ligų tebuvo pavieniai atvejai ir Kaišiadorių ligoninė su jais susitvarkydavo. Tačiau kilus naujam karui situacija gerokai paaštrėjo. Ypač tose apylinkėse, kur ėjo pagrindiniai sausumos keliai, kuriais traukė kariuomenės ir civiliai pabėgėliai. Pavyzdžiui, 1941 m. lapkričio mėnesį Žiežmarių valsčiuje prasidėjo dėmėtiosios šiltinės epidemija, kuri paplito visoje apskrityje. Kaišiadorių valsčiuje susirgo 3 žmonės, Žaslių valsčiuje – 5, o Žiežmarių – virš 80³⁵³.

Iš Palomenės kilęs V. Stanislauskas prisiminė: „1942 m. pavasarį mano tėvelis, dirbdamas lauko darbus, peršalo ir gavo plaučių uždegimą. Kadangi blogai jautėsi, jį nuvežė į Kaišiadorių ligoninę. Ligoninėje atliko tyrimus ir pripažino šiltinę, kažkiek laiko pragulėjo ligoninėje. O mūsų sodybą apstatė ženklais, atseit uždrausta zona (šiltinė!), nes užkrečiama liga, kad nekiltų epidemija. Tėtį ligoninėje kartą ir aš lankiau. Ligoninės pastatas buvo toj vietoj, kur dabar rajono savivaldybė. Iš daktarų, tai girdėjau pavardę Surginavičius, o kur jis dirbo nežinau, ar Kaišiadoryse, ar kur kitur. Apie gydymo kokybę, tai nėra nė ką kalbėti. Pragulėjo tėtis tiek laiko ligoninėje, o nustatyti, kad nuo peršalimo serga plaučių uždegimu – nesugebėjo. Tėtis mirė. Mūsų šeima po tokio tyrimo nustatymo nei sirgo, nei ką – jokios šiltinės nebuvo. Tai toks buvo gydymas, kad 47 m. žmogų be laiko nuvarė į kapus. Palomenėje buvo priėmėja, kuri priimdavo gimstančius vaikelius, tokia pagyvenusi moteris. Pavardės tiksliai nežinau, bet gyveno ji pas Gaižauską. Tai gal ji ir turėjo tą pavardę, o vadino ją pagal vyrą – Martinienė. Ji mūsų apylinkėje ir aptarnaudavo visus³⁵⁴.

1944 metais Kaišiadoryse žuvęs buvęs apskrities gydytojas Petras Žilinskas palaidotas Miežonių kapinėse.

Verslai ir amatai

Ekonominė padėtis turėjo didelę įtaką visuomenės gyvenimo stabilumui, tad neatsitiktinai kiekvienoje apskrityje buvo stebima situacija, pirmiausia kainų svyravimo srityje. Viršaičiai kas ketvirtį slaptuose pranešimuose informuodavo apskrities viršininką apie ekonominę padėtį savo valsčiuje. Pavyzdžiui, 1933 m. vasarą Žaslių viršaitis rašė, kad „paskutiniu laiku kainos ūkio gaminiam ir gyvuliams pakilo 20 procentų palyginamai

³⁵² Minelga B. Soliterio medžioklė Lietuvos kaime // XX amžius, 1939 m. liepos 29 d., Nr. 170, p. 6.

³⁵³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 20.

³⁵⁴ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

su š. m. balandžio mėnesio kainomis“³⁵⁵. 1933 m. liepos–rugpjūčio mėnesių apžvalgoje Kaišiadorių valsčiuje atsiranda daugiau galimybių, kur žmonės gali užsidirbti pragyvenimui: „I – Nenormalumų darbo atlyginimo srity, žemės ūkyje, nepastebima. Darbininkų pertekliaus nėra. Miestelio darbininkai aprūpinami darbu prie geležinkelio ir prie įvairių statybų. Ypač daugelis darbininkų darbų aprūpina Apskrities Savivaldybė, prie jos statomų rūmų miestelyje. Be to, greit pradės veikti vietos klijų ir kaulamilčių fabrikas, kuris duos 30–40 darbininkams darbo. II – Lyginant su praeitų metų ketvirčiu, javų grūdų kainos kiek sumažėjo, nes ūkininkams suėmus nuo laukų derlių, javų grūdų pristatymas į rinkas padidėjo. Dabar rugių centneriui moka 8–9 lt, kai tuo tarpu baigiantis II metų ketvirčiui buvo mokėta 11–12 lt. sumažėjo ne tik rugių, bet ir kitų javų kainos. Šio valsčiaus ūkininkams greitai laiku numatomas normalus pajamų šaltinis – pieno ūkis. Tikimasi greitai laiko čia įsteigti pieno perdirbimo bendrovę, patvirtinti įstatai ir kiti formalumai jau atlikti. III – Kai dėl pirkimo ir pardavimo kainų, tai žymėtinų nenormalumų nepastebima“³⁵⁶. Tuo pačiu laikotarpiu Žaslių valsčiuje fiksuojama besikeičianti situacija tik žemės ūkyje: „paskutiniu laiku pakilo kainos: pieno produktams – 10 procentų; ir mėsai kiaulienai – 10–15 procentų. Darbo srityje, javų, daržovių ir raguočių kainose pasikeitimų nėra ir šiaip gyventojų tarpe nenormalumų nepasireiškia“³⁵⁷. 1934 m. sausio 3 d. Kaišiadorių viršaitis apibendrino situaciją praėjusių metų paskutiniame ketvirtyje: „I – Darbininkų pertekliaus žemės ūkyje nesijaučia. Miestelyje pradėjus veikti klijų ir kaulamilčių fabrikui 30 darbininkų gavo darbo. Be to, daug darbininkų dirba prie medžių kirtimo urėdijos miškuose. II – Javų grūdų kainos paskutiniu metu rodo tendencijos didėti. Taip pat didėja avižų ir kitų grūdų kainos. III – Didesnių nenormalumų, tarp pirkimo ir pardavimo kainų, nepastebima“³⁵⁸.

Palomenės apylinkės įsikūrusios prie Neries upės, į kurią įtekėjo kitos upės ir upeliai, ant kurių krantų buvo statomi vandens malūnai. Vandens turbina varomas malūnas buvo Zūbiškių kaime ant Gamantos upės. Jis priklausė Jonui Kynui, gyvenančiam Zūbiškėse, o buvo pirktas iš Cechavičiaus. Malūnas buvo gana senas, nes 1937 m. apžiūros akte nurodoma, kad pastatytas „nežino kada“. Malūno pastatas medinis, 7 metrų ilgio ir 6 pločio, jo vertė – 3000 Lt, o varė „Kaplano turbyna 5.5 PS“, kuri suko vienas 36 colių girmas. Prie įmonės įrangos priklausė ir piklius. Pagalbinio mechaninio variklio neturėjo. Malūnas nebuvo labai apkrautas darbu, aptarnavo vietos gyventojus. Nors dirbo nuolat, vasarą ir žiemą jam trūko vandens³⁵⁹.

Gegužinėje 1937 m. ant Bošės upelio kranto stovėjo Jonui Leliui priklausęs malūnas, kuris suko vienas girmas (38 colių), taip pat jame buvo „milavelis, pitlius“. Vandens turbinai trūkdavo vandens, tačiau šiaip darbo turėjo užtektinai³⁶⁰.

³⁵⁵ LCVA, F. 409, Ap. 1, B. 283. L. 24.

³⁵⁶ LCVA, F. 409, Ap. 1, B. 283. L. 31.

³⁵⁷ LCVA, F. 409, Ap. 1, B. 283. L. 33.

³⁵⁸ LCVA, F. 409, Ap. 1, B. 283. L. 42.

³⁵⁹ LCVA, F. 903, Ap. 5, B. 170. L. 5.

³⁶⁰ LCVA, F. 903, Ap. 5, B. 170. L. 37.

Tartokų kaime buvo Šimkevičiui priklausęs malūnas ant Lomenos upės kranto. Malūnas buvo gana naujas, pastatas statytas 1931 m. iš naujų lentų. Pagrindinė įranga – 15 arklio jėgų „fabrikos darbo turbina“, viena pora girnų (40 colių), kruopinė, zeimeris³⁶¹. 1933 m. minima, kad Tartokų malūnas, priklausęs žydams broliams Chaimui ir Šmueliui Šimkovičiams, kovo 9 d. sudegė. Malūnas nebuvo apdraustas, o nuostolių suma siekė 50 000 Lt. Netrukus malūnas buvo atstatytas. 1940 m. duomenimis malūno metinė produkcija siekė 3500 centnerių, o dirbdavo net po 12 valandų per parą. Prie malūno esančioje lentpjūvėje per metus išpjaudavo po 200 kapų gontų³⁶².

Tuo pačiu laiku Albinui Kynui priklausantis senas medinis malūnas ant Laukystos upės kranto buvo Papartėlių dvare (netoli Stabintiškių), kuris suko dvejas girnas, turėjo zeimerį, kruopinę ir piklį. Vasarą ir žiemą dėl vandens trūkumo po tris mėnesius nedirbdavo³⁶³. Gudzenkos kaime ant Žaslos upės kranto stovėjo Andriui Karevičiui ir kitiems priklausęs malūnas, statytas prieš pusę amžiaus. Jis suko vienas girnas, turėjo piklį. Šis malūnas buvo pirktas iš Paškausko 1920 metais. 1937 m. malūnas nebeveikė, buvo manoma, kad jis bus remontuojamas³⁶⁴. Kaišiadoryse ant Lomenos kranto stovėjo garinis malūnas, kuris priklausė Viktorui Škudzinskui.

1937 m. Zūbiškių dvarą įsigijo Vanda Pileikienė³⁶⁵. Su šiame dvare buvusiu spirito varykla susijęs vienas iš Lietuvos rekordų: 1937 m. pastatyta spirito varykla, kurioje iš bulvių buvo varomas spiritas; garo katilą šiai spirito varyklai nuo Žaslių geležinkelio stoties iki Zūbiškių tempė net aštuoniolikos arklių kinkinys.

1939 m. Kaišiadorių apskrities valdyba buvo sudariusi sutartį su kaišiadoriečiu Mauša Fabrausku dėl Paliepio pradžios mokyklos remonto už beveik 3000 Lt³⁶⁶.

1942 m. vasario 14 d. Žaslių valsčiuje buvo 29 batų taisyklos ir drabužių siuvyklos. Tarp jų buvo dvi siuvyklos Gegužinėje: vyriškų drabužių siuvykla, kuri priklausė Alfonsui Lekavičiui ir moteriškų drabužių siuvykla, priklausiusi Ievai Račalauskienei. Pačiuose Žasliuose buvo 14 batsiuvių, 9 vyriškų drabužių ir 4 moteriškų drabužių siuvyklos³⁶⁷. Tuo tarpu Kaišiadorių valsčiuje buvo net 28 batų taisymo įmonės ir 37 vyriškų bei moteriškų drabužių siuvyklos (rašte neįvardintos amatininkų pavardės ir jų gyvenamos vietovės, bet gyventojų atsiminimai leidžia spręsti apie tai, kad siuvėjų buvo ir Palomenėje)³⁶⁸.

Pagrindinės prekybos vietos buvo parduotuvės ir turgūs aplinkiniuose miesteliuose – Kaišiadoryse, Žasliuose, Jonavoje. Dvi parduotuvės žinomos Palomenėje, po vieną – Bagdoniškėse, Gegužinėje. Iš Palomenės kilęs V. Stanislauskas apie to meto prekybą atsiminė tai: „Palomenėje buvo dvi parduotuvės: Naginevičiaus ir Begonio. Prekiaudavo

³⁶¹ LCVA, F. 903, Ap. 5, B. 170. L. 38.

³⁶² Gustaitis R. Kaišiadorių regiono žydai. – Kaišiadorys, 2001. – 162.

³⁶³ LCVA, F. 903, Ap. 5, B. 170. L. 11.

³⁶⁴ LCVA, F. 903, Ap. 5, B. 170. L. 33.

³⁶⁵ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 395. L. 341.

³⁶⁶ LCVA, F. 1539, Ap. 1, B. 395. L. 283.

³⁶⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 62.

³⁶⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 63.

ūkinėmis ir, iš dalies, maisto prekėmis. Bagdoniškėse nežinau ar buvo, o Gegužinėje, Žasliuose tikrai buvo parduotuvės, nors man neteko ten apsilankyti. Šiose gyvenvietėse iki karo vyko pakankamai gyva prekyba, nes gyveno daug žydų tautybės žmonių, kurie dažniausiai tuo ir užsiimdavo. Turgūs būdavo Žasliuose, Žiežmariuose, Kaišiadoryse – tik skirtingomis dienomis. Būdavo, ūkininkai iš Palomenės važiuodavo į Jonavą ką nors parduoti ir kažką nusipirkti. Menu tokį atsitikimą. Žiemos pabaigoje (pavasariop), susitarę keli ūkininkai išvažiavo į Jonavą. Kadangi tiltas per Nerį buvo tolėliau, tai nutarė pabandyti persikelti į kitą pusę ledu, per užšalusią Nerį. Visi pravažiavo laimingai, o vienas su rogėmis įlūžo. Kaip jį ten išgelbėjo nežinau, bet po to įvykio (gal nuo išgąščio) jam kažkas blogai su akimis pasidarė, nes labai prastai matyti pradėjo.

Prisimenu dar vieną „turginį“ nutikimą, kurį papasakojo mano dėdė. Kartą jis išvažiavo į Kaišiadorių turgų. Aišku, kad po turgaus kažkur išgėrė. Bevažiuodamas namo rogėse užmigo, o arkliukas pripratęs, palengva partraukė roges namo kartu su gaspadoriumi. Dar neprivažiavęs kokią pusę kilometro, pravažiuodamas kaimynus Tatarūną ir Gaižauską, nubudo ir pats sau sako: „Čia Stasiukas, čia Gužys, žiūriu – mūsų žiburys“ – ir vėl miega. Atitempė arkliukas roges į kiemą ir stovi. Dėdė miega. Žmona, belaukdama, pasižiūri pro langą ir mato, kad kieme arklys su rogėmis stovi, o iš rogių niekas nelipa. Nuėjo pasižiūrėti, o dėdė miega. Tai gerai, kad laiku apžiūrėjo, nes būtų mirtinai sušalęs. Anksčiau žiemos būdavo speiguotos, šaltos.

Kaip supirkėjai važinėdavo žydėliai, kurie neturėjo parduotuvių, blogiau gyveno. Važiuodavo su į vežimą pakinkytu arkliu ir supirkinėdavo skudurus arba mainydavo juos pagal svorį į muilą, druską (ko žmogus užsiprašydavo). Prieš šventes (dažniausiai prieš šv. Kalėdas) veždavo ir pardavinėdavo silkes iš statinių. Būdavo, kad kai kurie labai ilgai pasninkaudavo, tai moteriškės prašydavo įpilti to sūrimo nuo silkių, kurį jau duodavo veltui. Aišku, kad žydelis apskaičiuodavo, sumažinęs skudurų kainą, bet atrodydavo gražus gestas, žmonės džiaugdavosi. Dar atveždavo ratams tepalo, vadinamo degutu. Tepalas būdavo tirštas, juodos spalvos. Jį irgi keisdavo į skudurus arba maistą.

Kartais apsilankydavo čigonai. Sykį atvažiavęs čigonas paklausė tėvo: „Šeimininke, gal duosi arkliui šieno ant botago?“. Tėvas pagalvojo ir sutiko duoti tam kartui. Čigonas pradėjo dėti šieną, o tėvas žiūri, kad tas jo botagas gal dviejų metrų ilgio. Prisikrovė, kad vos paneša. Tėvas pripuolęs bandė šieną nupešioti, o čigonas nuskubėjo greičiau link vežimo. Po to karto su čigonais į jokias derybas nesileisdavo”.

V. Stanislausko prisiminimu: „Palomenėje buvo kalvis, kuris turėjo nuosavą kalvę. Aplinkiniams gyventojams padarydavo viską, ko reikėdavo: žemės dirbimo padargus, mokėjo kaitindamas suvirinti metalą, apkaldavo geležim ratus, kaustydavo arklius. Darbo netrūkdavo. Siuvėjų arti neturėjome, tik Žasliuose. Paprastus drabužius siūdavo mano pusbrolis, o apatinius rūbus – mama, kiek vėliau – mano vyresnioji sesuo. Dar vienas mano pusbrolis siuvėjas gyveno Slabados kaime”³⁶⁹.

³⁶⁹ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

Palomenės parapijos kunigai

Kuriantis Lietuvos Respublikai Palomenės parapijos klebonu tarnavo antrasis šios parapijos klebonas kun. Juozapas Stasiūnas, Palomenėje gyvenęs nuo 1916 m. Kun. Juozapas Stasiūnas gimė 1885 m. Balninkuose, mirė 1973 m. rugsėjo 6 d. Dauguose, palaidotas Daugų kapinėse. 1910–1911 m. jis buvo Gardino, 1911–1913 m. – Vilniaus Šv. Jokūbo bažnyčios, 1913–1914 m. – Semeliškių, 1914 m. – Tverečiaus vikaras. 1916–1922 m. – Palomenės parapijos klebonas. 1922–1923 m. – Užuguosčio, 1923–1931 m. – Šešuolių klebonas. 1931–1933 m. – Merkinės, 1933–1934 m. – Bagaslaviškio, 1934–1936 m. – Merkinės vikaras. 1936–1946 m. – Ryliškių klebonas. 1946–1954 m. – tremtyje Sibiro lageriuose. 1954–1959 m. – Nedzingės klebonas, o 1959–1973 m. – Daugų altarista.

Po kun. J. Stasiūno 1922 m. pradžioje Palomenės klebonu tapo kun. Jurgis Zimkus. Kun. Jurgis Zimkus gimė 1861 m. vasario 2 d. Švėkšnos parapijoje (Raseinių apskrityje), mirė 1922 m. spalio 26 d. Palomenėje, palaidotas Palomenės bažnyčios šventoriuje. Cariniu laikotarpiu jis buvo vienas iš draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimo organizatorių, slaptųjų lietuviškų mokyklų steigėjas. J. Zimkus mokėsi Šiaulių klasikinėje gimnazijoje, 1882 m. įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Jau seminarijoje buvo žinomas kaip susipratęs lietuvis, nepasiduodantis lenkų įtakai. 1886 m. įšventintas kunigu. Iki 1893 m. kunigavo Baltarusijos ir Lenkijos parapijose. 1893 m. perkeltas klebonu į Širvintų parapiją. Nors parapija buvo sulenkinta, bet per trejus jo klebonavimo metus pradėjo atsigausti, vaikus pirmajai komunijai rengė tik lietuviškai. Lenkintojų ir rusintojų reikalavimu pažemintas vikaru, perkeltas į Varanavo parapiją ir čia dirbo iki 1903 m. pradžios, įvedė lietuviškas pamaldas. 1900 m. per Bažnyčios jubiliejų bažnyčios choras pagiedojo Vilniaus katedroje lietuviškai. Už rodomą nepakantumą viskam, kas rusiška, perkeltas vikaru į Eišiškių parapiją, kurioje dirbo dvejus metus. Parapijose, kuriose jam teko darbuotis spaudos draudimo metais (Širvintose, Eišiškėse), stengdavosi organizuoti lietuvių spaudos platinimą, kurdavo slaptas lietuviškas mokyklas. Palaikė ryšius su Vilniuje gyvenusiu Antanu Vileišiu, su Peterburgo lietuvių draugija, iš kurios gaudavo lietuviškos spaudos. Po spaudos draudimo panaikinimo kunigavo Vilniaus krašto bažnyčiose (Kiaukliuose, Merkinėje, Tverečiuje, Maišiagaloje, Semeliškėse), tame tarpe ir dabartinėje Kaišiadorių rajono teritorijoje: 1910–1912 m. ir 1915–1916 m. – kaip Žaslių vikaras, nuo 1916 m. – Paparčių klebonas, 1922 m. – Palomenės klebonas. Visur stengėsi stiprinti lietuviybę, įvesdavo lietuvių kalbą bažnyčiose, palaikė lietuviškas mokyklas. Būdamas Paparčių klebonu, rūpinosi naujos medinės bažnyčios statyba, rūpinosi mokyklų steigimu. 1919 m. iš Paparčių su būriu raitelių atvyko į Žaslius pasveikinti Lietuvos kariuomenės. Tais metais keli lenkų kareiviai užpuolė kun. J. Zimkų klebonijoje, o jo šeiminkę užmušė³⁷⁰.

³⁷⁰ Kiškis S. Kristaus pašauktieji. – Kaišiadorys, 1996. – P. 20–21.

1922 m. Palomenės parapijoje per metus pasikeitė net keturi kunigai: sausio mėnesio pradžioje metrikų įrašus dar rašė kun. Juozapas Stasiūnas (Palomenėje buvęs nuo 1916 m.), nuo sausio vidurio iki liepos vidurio – kun. Jurgis Zimkus, nuo liepos mėnesio iki spalio pabaigos Palomenės parapijos reikalais laikinai rūpinosi kaimyninės Gegužinės parapijos klebonas kun. Juozas Bučys, o nuo lapkričio mėnesio pirmos pusės – ilgametis Palomenės klebonas kun. Vincentas Valavičius.

Kun. Vincentas Valavičius gimė 1858 m. rugpjūčio 17 d. Jis buvo kilęs iš senųjų lietuvių bajorų giminės, kuri buvo išlaikiusi lietuvių kalbą. Šeima nedalyvavo 1863 m. sukilime ir nenukentėjo. 21 metų sūnų tėvas nuvežė į Vilniaus kunigų seminariją, kur po 5 metų šis tapo kunigu. Kun. Vincentas Valavičius 1884–1885 m. buvo Nočios parapijos vikaru, 1886 m. – tarnavo vikaru Valkininkuose, kur parapijos klebonu buvo rašytojas ir poetas kun. Silvestras Gimžauskas. 1886–1910 m. buvo Varėnos klebonas, 1910–1912 m. – Alovės, 1912–1914 m. – Musninkų, 1914–1922 m. – Kazokiškių, o 1922–1939 m. – Palomenės klebonas. Kun. Stanislovas Kiškis rašė, kad „*visas jo gyvenimas buvo tylus, ramus, rimtas, bažnytinis. Jis mėgo pamaldas, rimtį, švarą ir gėles. Kalbėjo kaimo žmonėms suprantamais žodžiais – „griekas“, „žyvatas“, „pekla“, „pakūta“. Kokių nors sukrėtimų, ypatingų įvykių ar nelaimių nepatyrė. Nepataikavo ir caro valdžiai: neaukojo Muravjovo paminklui Varėnoje, buvo laikomas „nepatikimu“³⁷¹. 1926 m. vyskupas Juozapas Kukta paskyrė kun. Vincentą Valavičių ir Kaišiadorių katedros nuodėmklausiu. 1931 m. kun. V. Valavičius Palomenėje surengė primicijas palomeniškiui kun. Bronislovui Novelskiui. 1934 m. per šv. Mykolo atlaidus Palomenėje atšventė kunigystės 50 metų jubiliejų, kuriame dalyvavo vyskupas Juozapas Kukta, kanauninkai, kunigai. Nuo 1937 m. kun. V. Valavičius turėjo vikarą kun. Joną Tutiną. Į Palomenę pas kleboną dažnai iš Rygos atvažiuodavo jo pusbrolis kun. Juozapas Valavičius. 1939 m. vasario 24 d. kun. Vincentas Valavičius mirė visai nesirgęs, palaidotas Palomenės bažnyčios šventoriuje.*

Paminint kunigo V. Valavičiaus atminimą spaudoje prisimintas jo asketiškumas. Kunigas skųsdavosi pasaulio sumaterialėjimu, gobšumu. Jis sakė: „*netikėjau, kad pasaulis, o ypač mūsų šventoji Lietuva taip įklimptų į materializmo pelkes... Džiaugiuosi, kad Lietuva nusikratė sunkaus svetimųjų jungo, bet man liūdna... aš bijau, kad būdami toki materialistai mes vėl galime netekti savo nepriklausomybės.*

Senelio klebono artimo meilė buvo stačiai pasakiška.

– *Kodėl jūs tuos skurdžius taip saugojate? – paklausiau kartą tarno, pamatęs kaip jis sulaikė besiartinantį vargšą.*

– *Mes ne skurdžius saugojame, bet kleboną.*

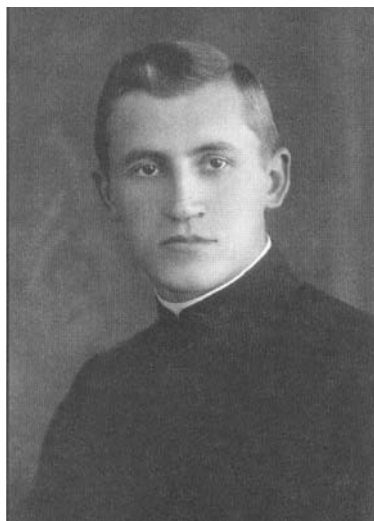
– ?

– *Jei tik elgeta prieina prie klebono, tai jis kiek turi, viską jam ir atiduoda, todėl mes ir stengiamės nuo tokio pernelyg didelio dosnumo apsaugoti. Jei ateina elgeta, patys iš klebono paimam dešimtį kitą centų ir paduodame arba šiaip kuo nors sušelpiame. Jau*

³⁷¹ Kiškis S. Kristaus pašauktieji. – Kaišiadorys, 1996. – P. 66–67.

*buvo tokių atsitikimų, kad klebonas savo paskutinius pinigus atiduodavo elgetoms, o paskui neturėdavo savo būtiniausiems reikalams [...] Kalėdodamas ką iš vieno turtin-
gesnio gaudavo, atiduodavo neturinčiam. Klebonijoje nebuvo nė vieno padoresnio baldo
ar papuošalo. Vienintelis „prabangos“ dalykas visoje klebonijoje buvo seminarijos lai-
dos, kurią baigė a. a. kunigas V. Valavičius, portretas. Palomenės klebonijoje viešpatavo
skurdas ir nepritekliai, bet ją puošė didi klebono kun. Valavičiaus dvasia ir begalinė
Kristaus ir artimo meilė“³⁷².*

1939 m. Palomenės parapijos klebonu tapo kun. Jonas Tutinas. Jis buvo gimęs 1894 m. Šakių kaime, Kuktiškių parapijoje, augo vargingoje valstiečių šeimoje. Baigęs keturias klases 1919 m. atvyko į Vilnių ir įstojo į kunigų seminariją. Seminarijoje jam teko mokytis net 8 metus: 3 metus gimnazijos kurse, 1 – filosofijos ir 4 – teologijos. To- dėl tik 1928 m. kovo 24 d. buvo iššventintas kunigu. Pradžioje paskirtas vikaru į Zdzian- ciolą (Baltarusijoje, Slonimo apskrityje), kitais metais – į Eišiškes. 1931 m. paskirtas Pelesos (Lydos apskrityje) klebonu, kad pastatytų ten bažnyčią. 1935 m. bažnyčia buvo pastatyta. Pelesa tuo laiku priklausė Lenkijai ir lietuvis kunigas valdžiai pasirodė esąs pavojingas, tad policija atvežė jį prie demarkacinės linijos ir išstūmė į Lietuvos pusę. Vyskupas Juozapas Kukta priėmė kun. Joną Tutiną tarnauti Kaišiadorių vyskupijoje, pa- skirdamas padėti kun. Vincentui Valavičiui Palomenėje. Šiam 1939 m. mirus kun. J. Tu- tinas paskirtas klebonu. Palomenėje pragyveno tik ketverius metus, nes prasidėjus karui 1941 m. kartu su kitais Palomenės bažnyčios tarnautojais buvo nužudytas besitraukian- čių Sovietų Sąjungos karių. Palaidotas Palomenės bažnyčios šventoriuje³⁷³.

*Aš šviesinčias
mano mylimo
Seraus ir Broniaus
J. Novelskis
Ned. Bronius
M. Alaitis 1988.11.22*

Kun. Bronislovas Novelskis, 1933 m. rugsėjo 22 d.

Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

³⁷² Kunigas, kurį reikėjo saugoti nuo... elgetų // XX amžius, 1939 m. kovo 3 d., Nr. 51, p. 7.

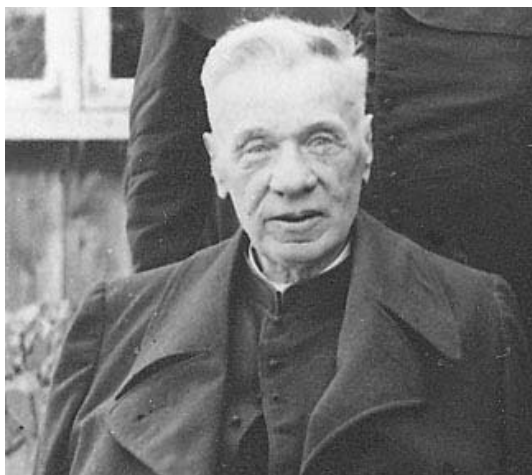
³⁷³ Kiškis S. Kristaus pašauktieji. – Kaišiadorys, 1996. – P. 75.

Kaišiadorių apylinkių kunigai 1921 m. Sėdi pirmoje eilėje iš kairės: kun. Antanas Meigys (Žiežmarių kapelionas), kun. Alfonsas Varnas (Kaišiadorių klebonas), kun. Matas Cijūnaitis (Vievio klebonas), kun. Juozapas Bučys (Gegužinės klebonas), kun. Kajetonas Čepanas (Kietaviškių klebonas). Antroje eilėje iš kairės: kun. Stanislovas Smolinskis (Paparčių klebonas), nežinomas kunigas, kun. Ignatas Kazakevičius (Kalvių klebonas), kun. Antanas Pakštys (Žaslių klebonas), kun. Juozapas Stasiūnas (Užuguosčio klebonas).
Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Po kun. Bronislovo Novelskio primicijų Palomenės bažnyčioje – prie tėvišės namo Palomenėje su artimaisiais ir palomeniečiais, 1931 m. birželio 14 d. Centre sėdi kun. B. Novelskis, šalia jo iš abiejų pusių – tėvai, į kairę nuo tėvo sėdi pirmasis Palomenės klebonas kun. Matas Cijūnaitis, į dešinę nuo mamos – tuometinis parapijos klebonas kun. Vincentas Valavičius, šalia jo – Kaišiadorių parapijos klebonas kun. Alfonsas Varnas.
Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Kun. Vincentas Valavičius – ilgametis Palomenės parapijos klebonas tarpukario metais.

Pirmoje eilėje – kun. Vincentas Valavičius, antroje eilėje viduryje – kun. Bronislovas Novelskis, XX a. 4-as dešimtmetis.

Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Visuomeninis gyvenimas

Vienos iš svarbiausių ašių, aplink kurias sukosi visuomeninis gyvenimas, buvo tautinė ir religinė priklausomybė. Palomenės apylinkėse be nuo seniausių laikų vartotos lietuvių kalbos XIX a. ir XX a. pradžioje plito ir lenkų kalba, dalies gyventojų buvo vartojama ir rusų kalba. 1915 m. kuriantis Palomenės katalikų parapijai bendruomenėje konkuravo lietuvių ir lenkų kalbos. Lietuvių kalba kalbėjo absoliuti dauguma kaimų ir vienkiemių gyventojų, o bajorkaimiuose ir dvaruose dominavo lenkų kalba. Pagal religinę priklausomybę lietuviai ir kalbantys lenkiškai buvo katalikai, nuo XVI a. pradžios priklausę Gegužinės, ir nuo 1915 m. – Palomenės parapijoms. Iš Smilgių kaimo kilusi Janina Ivoškaitė prisiminė, kad apylinkių miestelio (t. y. Kaišiadorių) gyventojai dauguma kalbėjo lenkiškai. Senieji kaimo gyventojai taip pat meldėsi lenkiškai. Kai 1934 m. J. Ivoškaitė pradėjo eiti į mokyklą, ji buvo pradėta ruošti pirmajai Komunijai. Tėvo mama Uršulė Ivoškienė net paklausė: „Ar yra ir lietuviški poteriai?“ Tada kartu su anūke Janina kartu mokėsi maldų „Tėve mūsų“, „Sveika Marija“ ir „Tikiu į Dievą Tėvą“. Buvo laiminga, kad galėjo mels-tis lietuviškai. Kaimo jaunimas prieš lenkiškumą kovojo kitomis priemonėmis. Į kaimo vakarones ateidavo ir lenkiškai kalbančių kaimų jaunimas. Kalbos problemą spręsdavo ultimatumu: „Jei išgirsime nors vieną lenkišką žodį – užsikimš durys“³⁷⁴.

Palomenės apylinkių kalbos ypatybes užfiksavo ir 1939 m. Palomenėje bei Eite-konyse apsistojusios medikų ekspedicijos dalyviai: „*Kaišiadorių valsčiuje nesutikome žmogaus, su kuriuo nesukalbėtume lietuviškai, nors kai kas sakė, kad čia ir kitokios kal-bos rasime. Tik skaudu, kad bažnytkaimiuose, net miesteliuose (nekalbama apie mokyk-las) nerandi lietuviškais laikraščiais aprūpintų skaityklų. Daug dirbąs, kartu su kaimu gyvenąs mūsų mokytojų luomas skaudžių dalykų žino. Šiame krašte užklysta į kaimus agentai, veltui laikraščius dalina, iš anapus dovanai atsiųstas knygas peršte perša, nei dėkui už tai nereikalaudami – tik imk ir skaityk. Pasitaiko tokių, kurie sakosi dirbą ne dėl idėjos, o tik nori iš „Pochodnios“ kuliama mašiną veltui gauti ar pan.*“³⁷⁵

Be lietuvių ir lenkų kalba kalbėjusių gyventojų Palomenės apylinkėse buvo nema-žai rusų tautybės žmonių. Dalis jų priklausė Perelozų sentikių bendruomenei (Perelozai buvo kitoje Neries pusėje). Čia sentikių bendruomenė yra žinoma jau nuo XVIII a. pa-baigos. 1863 m. sukilimo metu bendruomenės vadovas M. Tichomirovas gavo Kauno gubernatoriaus ir Vilniaus generalgubernatoriaus kanceliarijos neoficialius sutikimus taisyti Perelozų sentikių šventyklą, su sąlyga, kad tai vietoje nebus viešinama. Tai buvo susiję su carinės Rusijos valdžios rusifikacine politika šiaurės–vakarų krašte, siekiant sentikius paversti savo socialine, kultūrine ir politine atrama. Kartu carinė valdžia sie-kė ilgainiui sentikius prijungti prie stačiatikių. Iš dalies tai jiems pavyko jau 1868 m., kai maždaug pusantro šimto sentikių prisijungė prie „vieningo“ tikėjimo. 1870 m. prie

³⁷⁴ Ivoškaitė J. Trakai – mano jaunystė ir lietuviybės viltys // Trakų žemė, Nr. 32, 2010 m. rugpjūčio 14 d.

³⁷⁵ Minelga B. Soliterio medžioklė Lietuvos kaime // XX amžius, 1939 m. liepos 29 d., Nr. 170, p. 6.

„vieningo“ tikėjimo prisijungė dar 10 parapijiečių su bendruomenės vadovu M. Tichomirovu priešakyje. Likusieji sentikiai nebeturėjo tokio oficialiosios valdžios palaikymo, negana to, tais pačiais metais nuo žaibo sudegė ir šventykla bei šalia buvę bendruomenės namai. 1905 m. Pimonovų šeimos lėšomis buvo pastatyta nauja medinė šventykla. Tuo laiku bendruomenę sudarė apie 500 žmonių (dalis iš jų gyveno šiaurės Neries, Palomenės apylinkėse). 1915 m. artėjant Pirmojo pasaulinio karo frontui dalis sentikių pasitraukė į Rusiją, o po kelerių metų sugrįžo į gimtąsias vietas. Tarpukario metais ir kiek vėliau (1920–1950 m.) bendruomenės šventiku buvo Vasilijus Michailovas, po jo – Petras Nikonovas (1950–1957 m.), o iki 1981 m. – Dmitrijus Panfilovas. Pagal valdžios gaunamus duomenis nuo 1980-ųjų šventykloje apeigos nebevyko, todėl 1984 m. Perelozų bendruomenė buvo išregistruota kaip iširusi ir neveikianti, nors dar 1949 m. bendruomenei priklausė apie 850 žmonių. XX a. pradžioje pastatyti Perelozų sentikių maldos namai – senuoju rusų stiliumi statytas medinis pastatas (21 metro ilgio ir 11,5 metrų pločio)³⁷⁶.

1919 m. laikraštyje „Lietuva“ M. Krupavičius paskelbė palyginimą, kuriame palygina 1857 m. tautybių statistinius duomenis ir esamą situaciją. Pagal autorių, Žaslių parapija – buvo „grynai lietuviška“, o aprašomuoju laikotarpiu apie penktadalis parapijos sugudėjusi. Gegužinės parapija – taip pat buvo „grynai lietuviška. Dabar 1/3 gudų“³⁷⁷.

Priekario laikotarpio visuomeniniam gyvenimui didelę įtaką turėjo katalikų bažnyčios kunigai, bet ir jiems ne iš karto pasisėkdavo įtraukti vietinius gyventojus. Pavyzdžiui, 1923 m. „Vienybės“ laikraštyje palomeniečiai vietinio korespondento raginami: „Susilaukėm naujo klebono, kuris jau ima toliau vesti pradėtąją bažnyčios taisymo darbą. Parapijonims reikia būtinai iki trijų kartų pakartoti, kol ateis dirbti. Laikas pamesti lietuvišką nerangumą. Reikia parodyti prielankumą savo naujam ganytojui, kad jis nebijotų prisiimti užbaigti pradėtą darbą“³⁷⁸.

Iki 1926 m. Lietuvos politikoje dominavo krikščionių demokratų partija. 1926 m. po gegužės mėnesį vykusių rinkimų Seime valdančiąją daugumą vietų pirmą kartą gavo kairieji (valstiečiai liaudininkai), o birželio 7 d. prezidentu išrinktas jų atstovas Kazys Grinius. Tad neatsitiktinai liaudininkų spaudoje prieš pat prezidento rinkimą Seime tęsėsi puolimas prieš dvasininkus. Pavyzdžiui, 1926 m. birželio 3 d. valstiečių liaudininkų partijos laikraštyje „Lietuvos žinios“ paskelbta žinutė skambiu pavadinimu „Klebonai skiria davatkas mokytojoms“. Joje pacituotas 1925 m. lapkričio 25 d. Gegužinės klebono kun. J. Bučio įgaliojimas Topilei Petružytei dėstyti tikybos pamokas Antanaičių pradžios mokykloje 1925–1926 mokslo metais³⁷⁹, kuris tarsi turėjo „pademonstruoti“, kaip visoje Lietuvoje kunigai mokytojais dirbti skiria davatkas (apie to laikotarpio realią mokyklų veiklą plačiau galima skaityti skyriuje, skirtame mokykloms).

³⁷⁶ Барановский В., Поташенно Г. Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь. – Vilnius, 2005, p. 284–285.

³⁷⁷ Krupavičius M. Medžiaga etnografinėms mūsų sienoms nustatyti // Lietuva, Nr. 101, 1919 m. gegužės 13 d., p. 2.

³⁷⁸ Jonas Plonas. Parapijos reikalai // Vienybė, 1923 m., Nr. 3, p. 20.

³⁷⁹ Klebonai skiria davatkas mokytojoms // Lietuvos žinios, 1926 m. birželio 3 d., p. 4.

J. Ivoškaitė apie vieną iš aktyviausių renginių organizatorių kun. Nikodemą Švogžlį-Milžiną prisiminimuose rašo: „1934 m. iš Kernavės atvyko kun. N. Švogžlys-Milžinas. Klebonaudamas 1938 m. suorganizavo kariuomenės ir visuomenės šventę, įkūrė muziejų, su parapijiečiais rengdavo vaidinimus. Kun. N. Švogžlys, kalėdodamas Palomenės parapijoje, lankėsi ir mano tėvų namuose. Prisimenu Jį aukštą, labai gražų. Mama liepė pabučiuoti jo ranką, davė šv. paveikslėlį. Galvojau, geriau būtų davęs saldainį. Su manim mažai kalbėjo, atsisėdo prie mamos... Gegužinė – įsikūrusi labai gražioje gamtoje prie Neries, pušynai. Kasmet eidavom ar važiuodavom birželio 13 d. ten vykstančius šv. Antano atlaidus. Kelias smėlėtas, nuo Palomenės iki Gegužinės ėjo per pušynus“³⁸⁰.

Apie kun. N. Švogžlio-Milžino organizacinę veiklą rašė netgi spauda. Pavyzdžiui, 1938 m. gegužės 22 d. Gegužinėje jis organizavo kariuomenės ir visuomenės šventę. „Dalyvauti iškilmėje buvo nusiųsta iš poligono pėstininkų mokomoji kuopa ir artilerioninkų viena baterija. Kariuomenę iškilmingai sutiko bažnytkaimio klebonas kun. Milžinas su visais savo parapijiečiais šaukdami garsų valio. Po to kun. Milžinas pasakė kalbą, visą laiką kalbėdamas didžiausiu džiaugsmu, nuolankumu į kariuomenę ir visuomenę, tuo pačiu ragindamas savo parapijiečius rašyti į šaulių organizaciją. Pamaldoms pasibaigus buvo poligono komendanto žodis ir ginklų įteikimas šauliams. Įteikus ginklus, kun. Milžinas dar kartą tarė padėkos žodį už įteiktus ginklus ir kariuomenės atsilankymą. Baigus pietauti buvo surengti šokiai parapijos aikštelėje. Kariuomenė išvyko iš miestelio apie 22 val., ir vėl kunigas su parapijiečių dauguma išleido dar kartą dėkodamas už atsilankymą ir šaukdami valio. Kun. Milžinas yra nuoširdus savo kariams. Š. m. „Kario“ Nr. 19 pusl. 546 buvo įdėtas vaizdelis, kur šis nuoširdus kunigas, pasilipęs ant tankelio, kalba į visuomenę ir karius“³⁸¹.

Apskrities karo komendanto Vlado Žutauto iniciatyva 1934 m. ir vėliau per mokyklas arba valsčių viršaičius imta dalinti patriotinę spaudą kai kurioms sulenkėjusioms apskrities apylinkėms. 1935 m. balandžio 8 d. Zūbiškių pradžios mokyklos vedėjas (greičiausiai J. Martinaitis) gavo „Mūsų rytojau“ 4 egzempliorius, „Ūkininko patarėjo“ – 3, „Ūkininkų skaitymų“ – 9, „Šaltinio“ – 1, „Trimito“ – 3, „Kario“ – 19, įvairių kitų – 5 egz.³⁸² Atsidėkodamas tą pačią dieną mokytojas J. Martinaitis rašo komendantui: „Gautus iš Tamstos laikraščius ir knygas perdaviau Zūbiškių pr. mok. Rusių komplekto mokytojai D. Perednytei, kuri sutiko būti laikraščių (...) punkto vedėju ir gautus laikraščius duoda per mokyklos vaikus pasiskaityti jų tėvams ir suaugusiam jaunimui. Minimos mokyklos rajonas yra gudiškas ir jiems laikraštis yra naujiena. Taip, kad laikraščius greit išsiskirstė ir tarp savęs pasikeisdami noriai skaito sako punkto vedėja m. D. Perednytė. Mano komplekto Šilonių rajono laikraščių platinimo punktas veikia jau nuo š. m. pradžios sekančiu metodu: Mokyklos knygynėly esančias knygas duodu skaityti ne tik

³⁸⁰ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

³⁸¹ Noreika A. Gegužinė // Karys, 1938 m., Nr. 22, p. 650.

³⁸² LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 112.

mokyklos vaikams, bet ir suaugusiam jaunimui, o be to vaikų parsineštas knygas skaito visi šeimos nariai, kurie tik moka. Per mokyklos vaikus duodu skaityti „Karį“, „Trimitą“, „Mūsų Vilnių“, „Mūsų kraštą“, „Ūkininko patarėją“ ir kt. laikraščius. Išvardintus laikraščius duodu neva vaikams pasiskaityti, bet iš tikrųjų per vaikus prie suaugusių skaitymo, mat tiesiog siūlyti nepatogu, taigi klastos būdu prie tikslo. Iš vaikų teko girdėti, kad jų namiškiečiai prašo pas vaikus parnešti iš mokytojo šviežesnių, naujesnių laikraščių, bet deja, tokių laikraščių gali gauti tik keli vaikai, o kitiems tenka jau senesni. Tarp kitko kad šiame rajone yra vienas kitas ūkininkas užsiprenumeravęs vienokį ar kitokį laikraštį. Tokiu būdu šiame rajone spaudai yra gera dirva, kuri reikia nuolatos platinti ir skleisti jų tarpe. Tik gaila, kad trūksta naujesnių arba kaip žmonės sako: šviežesnių laikraščių – paskutinės savaitės. Praeitų savaitės laikraščiai netaip įdomūs. Bet geriau senesni, negu, kad be laikraščio“³⁸³. Gegužės 6 d. J. Martinaitis vėl gavo „Mūsų rytojaus“ – 6, „Ūkininko patarėjo“ – 1, „Skaute aidą“ – 1, „Jaunosios kartos“ – 1, „Trimito“ – 8, „Kario“ – 8, įvairių kitų – 3 egzempliorius³⁸⁴. Antanaičių mokyklos vedėjas R. Augūnas 1936 m. kovo 7 d. dėkodamas komendantui už atsiųstus spaudinius rašė: „Ir tikrai, Trakų krašto gyventojai palyginti dar gerokai atsilikę, sakysim, nuo suvalkiečių ar žemaičių ir Pono Vado siunčiama literatūra žymiai pakels krašto gyventojų apsišvietimą ir kultūrą“³⁸⁵.

1933 m. pabaigoje kun. S. Pupalaigis rašė komendantui, kad pirmieji veiksnys visuomenės lietuvinimui yra bažnyčia, be to, jo manymu, daugiau gali nuveikti tokios katalikiškos draugijos kaip pavasarininkai, negu šauliai, tautininkai ar kitos politinės organizacijos. Antras svarbus veiksnys, kunigo manymu, yra mokykla, o taip pat kaip labai svarbus dalykas kaimo žmonių palankumui pelnyti yra nurodomas valdininkų autoritetas³⁸⁶. Kaip labai lietuviškumui nusipelnęs minimas kunigas Steponas Rudžionis, tuo laiku tarnavęs Beižonių parapijos klebonu, kuris bažnyčioje įvedė lietuviškas pamaldas, aktyviai dalyvavo šaulių ir tautininkų ir kitų organizacijų veikloje³⁸⁷. Vėliau kun. S. Rudžionis tapo Gegužinės parapijos klebonu, o pokaryje aktyviai dalyvavo partizaniniame pasipriešinime.

Buvęs Palomenės mokyklos mokytojas Adolfas Baumilas 1934 m. persikėlęs į Žaslius pastebėjo, kad dvarininkai ir šlėktos šiuo laiku veiklumu nepasižymėjo, bet jei būtų palankios sąlygos – jų aktyvumas vėl pasireikštų. Tarp palankių lenkams mini tik vieną žmogų iš Survelių ir tolimesnių vietų. Lenkuojantieji prie „*tautos švenčių minėjimo, iškilmų, eisenų neprisideda ir jų vengia*“. Žaslių valsčiuje buvo 24 mokytojai, dauguma 25–40 metų amžiaus ir priklausė tautinėms organizacijoms, tik kai kurios vyresnio amžiaus mokytojos daugiau laikėsi krikdemonių pažiūrų. Žaslių valsčiuje visuomeninėms

³⁸³ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 198.

³⁸⁴ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 127.

³⁸⁵ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 188.

³⁸⁶ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 437.

³⁸⁷ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 481.

ir kultūrinėms organizacijoms vadovavo beveik vieni mokytojai. A. Baumilo nuomone, geriausia lietuvinimo darbai tinka „Jaunosios Lietuvos“ organizacija, todėl į jos veiklą reiktų daugiau vietinių įtraukti. Pats A. Baumilas buvo Žaslių šaulių būrio valdybos pirmininkas, jos sekretorius – Saikevičius, išdininkas – Jonas Ūsas, būrio vadas – R. Gerbutavičius³⁸⁸. Pastebėtina, kad nei Kaišiadorių, nei Žaslių valsčiuose, kuriuose buvo Palomenės ir Gegužinės parapijos, nebuvo kaimų, kur dauguma gyventojų kalbėtų lenkiškai³⁸⁹.

1938 m. komendantas ragino šaulių būrių ir kuopų vadus tinkamai atšvęsti Lietuvos nepriklausomybės 20-metį: „*tautinės vėliavos tebuvo iškeliamos tik miestuose ir miesteliuose. Kaimai ir vienkiemiai buvo lyg atsilikę...*“ Komendantas kvietė „*gyvenantiems kaimuose ir miesteliuose bei bažnytkaimiuose tautines vėliavas įsigyti ir papuošti savo apylinkes jomis per šių metų Vasario 16, Rugsėjo 8 ir Lapkričio 23 šventes (...) Kaimuose, kur neatsiras didesnio skaičiaus susipratusių piliečių įsigyti paskiras vėliavas – paraginti juos, kad bent vieną didelę įsigytų visas kaimas ir iškeltų ją įtaisę stiebą (...) 20 metų Nepriklausomybės jubiliejus yra didelė ir reikšminga šventė. Per tą laiką daug kas pasikeitė ir paaiškėjo. Paaiškėjo ir tiems, kas netikėjo Tėvynės ateitimi. Ta proga kviečiu visus šaulius nueiti talkon savo kaimynams, kurie okupacinių batų, pažadų ar lazdų apkvaishinti nuklydo ir įsirašė dokumentuose ne tais kuo esą iš kraujo ir kaulo. Graži proga ir kilnus jų žygis nusiplauti nesusipratimo dėmę ir prisiartinti dar labiau prie motinos Tėvynės-Lietuvos*“³⁹⁰. Komendantas rekomendavo vėliavų stiebus dažyti žaliai, o stiebo viršūnę – geltonai.

Maždaug 1935 m. komendantas surinko žinias, kuriuose valsčiuose ir kurie kaimai bei žmonės galėjo būti priskiriami prie lenkuojančių. Kaišiadorių valsčiuje tarp tokių kaimų paminėti tik Palomenė ir Karlauka. Palomenėje lietuviškų laikraščių buvo gauti 17 egzempliorių, o Karlaukoje – 2. Palomenėje kaip patikimi asmenys, galintys ir kitiems paskaityti laikraščius paminėti A. Jurevičius, A. Marcinkevičius, J. Jovarauskaitė, o Karlaukos kaime – Maciulevičius³⁹¹. Nors tai galėjo būti nesąmoninga arba tyčinė surašinėtojo klaida, nes būtent Jurevičiai ir Jovarauskai valdė dvarelius Palomenėje ir pasižymėjo lenkiškumu palaikymu.

1933 m. balandžio 30 d. Palomenėje susikūrė Vilniaus vadavimo sąjungos skyrius. Steigiamajame susirinkime, kurį vedė vietos mokyklos mokytoja Bogumila Plikūnaitė, dalyvavo 16 žmonių. Juozas Giraitis perskaitė ir paaiškino organizacijos įstatus bei surašė susirinkimo protokolą. Vilniaus vadavimo sąjungos Palomenės skyriaus nariais tapo 12 žmonių: Juozas Giraitis, gyvenantis Šilasėdų girininkijoje (jis dirbo Šilasėdų girininkijos girininku), Vladas Žvirblis ir Aleksas Kučinskas iš Čiuloto, Eduardas Gerke iš Romato, Jonas Romanovas iš Žaslių Būdos, Daminas Vilkas ir Stasys Čėsna iš Bagdoniškių, Zigmas Vaina iš Šafarnės, Jurgis Vasiliauskas iš Smilgių, Stasys Golubickas

³⁸⁸ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 383.

³⁸⁹ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 391.

³⁹⁰ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 210.

³⁹¹ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 264.

ir Kazys Markevičius iš Beloniškių, Jonas Žvirblis iš Palomenės. Skyriaus komitetą nartata išsirinkti kitame susirinkime, o iki to laiko komiteto pareigos pavestos skyriaus steigėjams – B. Plikūnaitei, J. Giraičiui ir V. Žvirbliui³⁹².

1936 m. birželio 28 d. sudarytame Vilniaus vadavimo sąjungos Trakų apygardos Palomenės skyriaus narių sąrašė buvo 14 žmonių, tarp kurių daugiausia buvo ūkininkai iš Beloniškių: Jokūbas Sidaras (31 metų ūkininkas iš Medinų kaimo), Kazys Markevičius (27 m. ūkininkas iš Beloniškių k.), Stasys Galubickas (37 m. ūkininkas iš Beloniškių k.), Vincas Leikauskas (44 m. ūkininkas iš Medinų k.), Jonas Čėsna (27 m. ūkininkas iš Beloniškių k.), Zigmas Vaina (42 m. ūkininkas iš Guručių k.), Stasys Čėsna (39 m. ūkininkas iš Beloniškių k.), Dominykas Vilkas (42 m. ūkininkas iš Bagdoniškių k.), Motiejus Markevičius (40 m. ūkininkas iš Beloniškių k.), Stasys Bauras (45 m. ūkininkas iš Beloniškių k.), Juozas Markevičius (35 m. ūkininkas iš Palomenės), Dominykas Čėsna (27 m. ūkininkas iš Beloniškių k.), Motiejus Čėsna (26 m. ūkininkas iš Beloniškių k.) ir Jonas Suslavičius (29 m. eiguyls iš Klūšų vienkiemio)³⁹³.

Yra žinoma, kad Vilniaus susigrąžinimo idėja buvo aktyviai palaikoma ir Gegužinėje. Ten taip pat galėjo būti Vilniaus vadavimo sąjungos skyrius. Kai Gegužinės parapijos klebonu tapo kun. Nikodemus Švogžlys-Milžinas, „jis buvo įrūošęs originalų Vilniaus sodelį su atitinkamais paminklėliais“³⁹⁴.

Aktyviai apylinkėse veikė ir pavasarininkai – Lietuvių katalikų jaunimo sąjunga „Pavasaris“, kurie telkėsi Gegužinėje ir Palomenėje. Apie Palomenės kuopos egzistavimą rašoma spaudoje jau 1928 m. Tų metų „rugsėjo 30 d. įvyko didžiulis Kaišėdorių, Mižonių, Beištrakių ir Paluomenės pavasarininkų kuopų susirinkimas, dalyvaujant per 200 narių. Tartasi dėl spalio 9 dienos paminėjimo Vilniaus užgrobumo. Kun. N. Švogžlys skaitė paskaitą apie Vilnių ir padarė platų pranešimą apie spalio 9 d. minėjimą. Nutarta tą dieną kuopose sukurti laužus ir dainuoti kariškas dainas apie Vilnių. Valdybos gi su vėliavomis ateina į Kaišėdorus padaryti priesaiką Vilniui. Po pranešimo buvo žiūrimas Vilniaus albumas, o p. Mičiliūnaitė ir J. Bandravičius deklamavo ir pasakojo apie Vilnių. Susirinkimas buvo baigtas himnu“³⁹⁵.

Kadangi pavyko rasti tik Gegužinės kuopos veiklos dokumentus, daugiau galime žinoti apie jų veiklą. Gegužinės kuopa įkurta 1925 m., tačiau daugumą išlikusių dokumentų kalba apie veiklą po 1930 m. 1930 m. gegužės 18 d. jie gavo leidimą Gegužinės parapijos namuose susaukti visuotinį kuopos narių susirinkimą. Kuopos pirmininkas tuo metu buvo A. Jurkevičius. Susirinkus 14 valandą be bendrų organizacijos reikalų svarstymo numatyta Gegužinės parapijos klebono kun. S. Pupaleigio paskaita „Būk mandagus“, mokytojo V. Mockaus paskaita „1930 V. D. L. K. metų svarba jaunimui“ (apie 1930 m. minimus Vytauto Didžiojo metus), ir galiausiai – „susirinkimo uždarymas

³⁹² LCVA, F. 565, Ap. 2, B. 97, L. 4.

³⁹³ LCVA, F. 565, Ap. 2, B. 97, L. 1.

³⁹⁴ Kviklys B. Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai. I t. – Boston, 1964. – 496.

³⁹⁵ M. Susirinkimas Vilniaus reikalu // Šaltinis, 1928 m., Nr. 41, p. 670.

*pasilinksminimu*³⁹⁶. 1934 m. rugpjūčio 19 d. Gegužinės parapijos salėje vėl numatytas Gegužinės kuopos susirinkimas. Pavasarininkų čia laukė kun. Stasio Pupaleigio paskaita „Jaunimas ir draugija“, taip pat buvo ruošiamasi svarstyti vyskupo priėmimo klausimus, ir galiausiai – „žaidimai, dainos ir šokiai“. Tam, kad surengtų organizacijos renginį, reikėjo gauti savo valsčiaus policijos leidimą. Dėl leidimų Žaslių policijos nuovada rašydavo kun. Stasys Pupaleigis ir Antanas Karnuševičius iš Gegužinės bažnytkaimio³⁹⁷. 1934 m. spalio 28 d. Gegužinės parapijos namuose pavasarininkų susirinkimą organizavo jau kitas Gegužinės parapijos klebonas – kun. Nikodemus Švogžlys-Milžinas. Renginyje numatytas keturių veiksmų dramos „Patricija“ vaidinimas, taip pat tautiškos dainos, „žaislai ir šokiai“. Matyt, kad tą dieną pavasarininkų susitikimas negalėjo įvykti, nes pakartotinai tokia pati programa paskelbta lapkričio 11 dienai³⁹⁸. 1935 m. spalio 27 d. Gegužinės pavasarininkai planavo klausyti paskaitą „Kristus Karalius Lietuvoje“ (pranešėjas – kun. N. Švogžlys-Milžinas), choro pasirodymą, deklamacijas, atidaryti parapijos biblioteką ir skaityklą, taip pat žiūrėti spektaklį „Patricija“³⁹⁹. 1935 m. liepos 28 d. Gegužinės pavasarininkai vėl numatė kun. Švogžlio paskaitą („Apie jaunystę ir laimę“), taip pat naujų pavasarininkų priėmimą, valdybos papildymą, o toliau – dainas, deklamacijas, žaidimus ir šokius⁴⁰⁰. Gegužinės pavasarininkai buvo kviečiami dalyvauti ir savo valsčiaus centre – Žasliuose – birželio 2 d. numatytoje Vilniaus dienos šventėje, kur dalyvaujant įvairioms organizacijoms numatytas organizacijų ir visuomenės žygiavimas per miestelį tokia tvarka: „gyvieji paveikslai, mokiniai, ponios ir panelės pasipuošę tautiniais rūbais, šauliai, pavasarininkai, moterys, jaunalietuviai, gaisrininkai, V. V. S-gos nariai ir visuomenė“. Centrinėje miestelio aikštėje turėjo būti „sutinkamas Vytautas su būriu raitų kareivių“, mokinių dainų ir kūno kultūros pratimų pasirodymas, vėliau gegužinė, grojant dūdų orkestrui⁴⁰¹. Matyti, kad Gegužinės pavasarininkai spektaklį „Patricija“ veždavo parodyti ir į kitas vietas. Pavyzdžiui, 1935 m. vasarą Kaišiadorių kunigas P. Laskauskas į Gegužinę pas kun. Nikodemą Švogžlį-Milžiną atsiuntė Kaišiadorių seniūną Sakalauską, kad šis „parvežtų nuo Tamstos vaidinimui „Patricija“ pažadėtus kostiumus (ploščius) ir kitus tam vaidinimui reikalingus dalykus. Tamsta geriau žinai. Duokite visą, ką turit, tas geras žmogus gražiai mums pristatys, mes-gi pasaugosime, kad nesunaikinti, viską čielybėj sugrąžinti. Vakaras statomas rugpjūčio mėn. 3 d.“⁴⁰². 1935 m. gruodžio 8 d. Gegužinėje numatyta kun. Švogžlio paskaita „Jaunystė“, pranešimas apie knygų skaitymą ir bibliotekos atidarymas⁴⁰³. 1936 m. sausio 12 d. vakaras truko nuo 17 iki 24 valandos, jame buvo rodytas jau minėtasis spektaklis „Patricija“,

³⁹⁶ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 1.

³⁹⁷ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 3.

³⁹⁸ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 4–5.

³⁹⁹ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 6.

⁴⁰⁰ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 10.

⁴⁰¹ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 9.

⁴⁰² LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 11.

⁴⁰³ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 14.

vyko šokiai⁴⁰⁴. 1936 m. vasarą Gegužinės pavasarininkus su savo vėliava, choru ir kuo daugiau narių į savo organizuojamą „kongresėlį“ kvietė Bagaslaviškio pavasarininkai⁴⁰⁵, o Gegužinės pavasarininkų vyrų kuopą į savo organizuojamą Vilniaus dieną kvietė kitoje Neries pusėje buvusio valsčiaus kaimynai-gelvoniečiai⁴⁰⁶. 1936 m. į trijų dienų sporto kursus lapkričio mėnesį Kaišiadoryse kvietė atsiųsti keturis vyrus kun. Stasys Kiškis, kuris atstovavo „Pavasario“ federacijos Trakų rajono valdybai ir dažniausiai Kaišiadoryse – apskrities bei vyskupijos centre – koordinuodavo ne tik pavasarininkų, bet ir kitų katalikiškų organizacijų veiklą. Tai buvo pasirengimas 1937 m. numatomam organizuoti Lietuvos pavasarininkų kongresui⁴⁰⁷. Šiame kongrese dalyvauti buvo kviečiamas ir Gegužinės pavasarininkų choras. 1937 m. kovo 2–4 dienoms į trijų dienų kursus Gegužinės pavasarininkus kvietė kaimyninė Skarulių kuopa, kuri žadėjo parūpinti nakvynę ir arbatą⁴⁰⁸. Pavasarininkų susirinkimai Gegužinėje dar vyko 1937 m. balandžio 11 d., gegužės 2 d. (numatytas vaidinimas „Karalaitė tikroji teisybė“)⁴⁰⁹.

Gegužinės pavasarininkų vyrų valdyboje buvo Antanas Karnuševičius (jis buvo šios organizacijos pirmininkas, gimęs 1903 m., gyvenęs Gegužinėje, dirbęs mūrininku-meistru), Jonas Karnuševičius (organizacijos sekretorius, gimęs 1911 m., taip pat gyvenęs Gegužinėje, o pagal užsiėmimą – „kooperatininkas“), Liudas Balnys (įždininkas, g. 1901 m., ūkininkas, gyvenęs Putriškių k.). Kun. Nikodemus Švogžlys-Milžinas buvo pavasarininkų dvasiniu vadovu („dvasios vadas“, g. 1899 m., gyvenęs Gegužinės klebonijoje). Kun. N. Švogžlys buvo dvasiniu vadovu ne tik pavasarininkams-vyrams, bet ir Gegužinės pavasarininkių-mergaičių kuopai. Jos valdyboje buvo Stasė Vaškevičiūtė (pirmininkė, g. 1911 m., „ūkininkaitė“), Antanina Steponavičiūtė-Galūnienė (sekretorė, g. 1913 m., „šeimininkė“) ir Elena Vitartaitė (įždininkė, g. 1906 m., siuvėja). Visos valdybos narės gyveno Gegužinėje. Valdybų nariai galėjo būti ne jaunesni nei 24 metų asmenys ir berniukų bei mergaičių kuopos turėjo būti atskiros, nors anksčiau galėjo būti ir mišrios⁴¹⁰.

Pavasarininkų kongresas įvyko Kaune 1938 m. birželio 29 d. Kelionei kun. N. Švogžlys-Milžinas gavo leidimą pigiau įsigyti geležinkelio bilietą važiavimui nuo Gaižiūnų iki Kauno (III klasės bilietas kainavo 60 ct). Be to, kun. Švogžlys pasiskolino vyrams ir mergaitėms po 10 pavasarininkų kepurėlių, garantuodamas už parduotas atiduoti pinigus, o likusias – grąžinti⁴¹¹. Anketoje teigiama, kad Gegužinės kuopa įkurta 1925 m., joje 1938 m. buvo 38 nariai ir 24 kandidatai, taip pat kuopoje buvo dvi veikiančios kaimo kuopelės. Kuopoje buvo dvi sekcijos: mišri dramos sekcija (30 žmonių) ir sporto (20

⁴⁰⁴ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 15.

⁴⁰⁵ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 19.

⁴⁰⁶ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 20.

⁴⁰⁷ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 22.

⁴⁰⁸ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 23.

⁴⁰⁹ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 24–25.

⁴¹⁰ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 32, 33.

⁴¹¹ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 37–40.

vyrų). Per 1938 m. buvo sušaukti 9 susirinkimai (3 atskiri ir 6 bendri), 12 valdybos posėdžių. Nariai skaitė periodinius leidinius „Ūkininkų V. Ž.“ (20), „Liepsnos“, kuris buvo skirtas pavasarininkėms mergaitėms (8) ir dvisavaitinį žurnalą „Pavasaris“ (2). Parapijoje iš viso buvo skaitoma apie 200 katalikiškų laikraščių. 1938 m. dalyvauta kitų kuopų organizuotose šventėse (pavyzdžiui, Žasliuose liepos 16 d.). Iš apylinkės jubiliejiniame kongrese Kaune dalyvavo 143 žmonės, iš jų 100 narių. Gegužinėje 1938 m. organizuoti 6 vakarai su vaidinimais ir 5 „religiniai sekmadieniai“. 50 narių turėjo uniformas arba bent kepures. Kuopa turėjo atskirą vėliavą ir knygyną su 500 knygų. Per 1938 m. kuopa gavo 200 Lt pajamų, išleido 170 Lt (kongreso reikmėms). Nors tai nebuvo tiesiogiai susiję su pavasarininkų veikla, kuopa organizavo kariuomenės šventę, pastatė 3 kryžius⁴¹². 1938 m. vykusiam pavasarininkų kongrese Kaune Gegužinės kuopa nusivežė netgi savo muziejinę parodą. Apie ją spaudoje buvo rašoma: „*Pagaliau visai naujas dalykas ir vėl įsakmiai pabrėžias pav-kų kultūrinę veiklą, tai kraštotyros skyrius. Čia ypač pažymėtini Daugailių, Dusetų ir Gegužinės kuopų muziejėliai. Pirmųjų dviejų daugiau surinkta iškasenų, šiaip senienų ir senų pinigų rinkinys, gi Gegužinės muziejėlis labai turtingas liaudies meno dalykais. Čia padaryta didelės kultūrinės reikšmės darbas. Iš šių muziejėlių, dar padirbėjus, susidarys dideli provincijos muziejai, mūsų tautos praeities palikimo saugotojai*“⁴¹³. Deja, Gegužinės pavasarininkų surinkta kolekcija neišliko. Greičiausiai iš šio rinkinio į Kaišiadorių muziejų iš Gegužinės pateko tik viena prieverpstė.

1939 m. vasario 3–5 d. Kaišiadoryse įvyko pavasarininkų kursai, kuriuose dalyvavo nariai iš Semeliškių, Žiežmarių, Gegužinės, Kaišiadorių, Žaslių, Kietaviškių, Vievio ir Kruonio (nebuvo tik iš Paparčių kuopos). Kursuose daugiausia buvo mokomasi kultūringai vakaroti, mokėti linksmintis, be šokių organizuoti ir temines programas⁴¹⁴. 1940 m. birželio 15 d. sovietams okupavus Lietuvą liepos 7 d. 12 valandą Gegužinės kuopa gavo naujos valdžios pranešimą, kad jų veikla sustabdyta. Vėliau iš kuopos vadovo Antano Karnuševičiaus pareikalauta atiduoti smulkiai aprašytus visus kuopai priklausiusius daiktus⁴¹⁵.

Palomenės pavasarininkų veiklą liudija išlikusi maždaug 1930 metų fotografija, kurioje jie užfiksuoti 33 žmonės su vėliava.

Vilkiškių k. gyventojas Jonas Kupčiūnas priklausė pavasarininkams (vėliau tapęs seniūnu)⁴¹⁶.

Jau 1922 m. birželio 25 d. vykusiam Trakų apskrities Lietuvos katalikų moterų draugijos suvažiavime dalyvavo Palomenės skyriaus atstovės⁴¹⁷. 1931 m. rugsėjo 29 d. Z. Šiaučiuonaitė iš Gegužinės Lietuvos katalikų moterų draugijai parašė laišką prašydamą atsiųsti draugijos įstatus: „*Poniute, jei galima, tai labai prašyčiau, nes mes steigiam*

⁴¹² LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 44.

⁴¹³ „Pavasario“ kongreso paroda // Moteris, 1938, Nr. 13–14, p. 236.

⁴¹⁴ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 49.

⁴¹⁵ LCVA, F. 572, Ap. 1, B. 289. L. 51–53.

⁴¹⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 496.

⁴¹⁷ Kaišiadorys // Moteris, Nr. 8, 1922 m. rugpjūčio mėn., p. 8.

naujai draugiją“. 1931 m. spalio 20 d. draugija įregistravo Gegužinės skyrių. Jo pirmininkė buvo Joana Saltanavičienė (kuri gyveno anapus Neries, Gelvonų valsčiuje), pavaduotoja Domicelė Povilauskienė (iš Bučionių k.), sekretorė Uršulė Begunienė (iš Ruklos k.), kasininkė Elena Liaudanskienė (gyvenusi anapus Neries, Dienovidžių k. Gelvonų valsčiuje), valdybos narė Petronėlė Matačiūnienė (iš Šilonių k.). 1932 m. sausio 12 d. skyriaus pirmininkė Joana Saltanavičienė draugijai siųstame laiške pranešė, kad Gegužinės skyrius organizuojasi, jau esama apie 20 narių, kad buvo pora susirinkimų, kalbėta apie vėliavos pirkimą. Minimui laiku vėl susirinkti trukdė blogi keliai ir neužšalusios upės. J. Saltanavičienė prašė atvykti į Gegužinę draugijos atstovę, kad galima būtų daugiau moterų įtraukti į draugijos veiklą (minima, kad lapkričio mėnesį buvo susirinkę apie pora šimtų)⁴¹⁸.

Tiesa, ankstyviausias prašymas organizuoti Gegužinės katalikių moterų draugijos skyriaus susirinkimą Gegužinėje gautas dar iš kun. Stasio Pupaleigio ir Jonės Saltanavičienės, gyvenusios Gegužinėje. Susirinkime 1934 m. rugpjūčio 15 d. buvo numatyta kun. S. Pupaleigio paskaita „Moteris ir dora“, taip pat pasitarimas dėl Kaišiadorių vyskupo priėmimo ir kitų klausimų.

Nuo 1934 m. antrosios pusės katalikių moterų draugijos veikla Gegužinėje jau daugiausia susijusi su naujo parapijos klebono kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino veikla. 1934 m. kun. N. Švogžlys-Milžinas užvedė ir naują Lietuvos katalikių moterų draugijos Gegužinės skyriaus bylą⁴¹⁹. Kunigas skyriaus narėms prenumeravo „Moters“ periodinį leidinį, leidžiamą Kaune. Įdomu, kad „Moters“ laikraščio atsakingąją redaktore dirbo Ona Gratkauskienė, kuri 1939 m. apsigyveno netoli Palomenės – Paliepio kaime ir nuo 1940 m. dirbo lietuvių kalbos mokytoja Kaišiadoryse, iš pradžių amatų mokykloje, o nuo 1941 m. – Kaišiadorių gimnazijoje. O. Gratkauskienės raštai maždaug 1935 m. Gegužinės katalikių moterų draugijai taip pat primindavo apie nesumokėtą prenumeratą. Gegužinės moterų katalikių draugijos narės, kaip ir pavasarininkai, buvo kviečiamos dalyvauti Žasliuose 1935 m. birželio 2 d. švenčiamoje Vilniaus dienoje (platesnė renginio programa aprašyta minint pavasarininkų istoriją). Greičiausiai jų vaidmuo buvo numatytas eisenoje – „šauliai, pavasarininkai, moterys, jaun lietuviai...“ 1935 m. rugpjūčio 4 d. kun. N. Švogžlys ir A. Utyrienė planavo Gegužinės parapijos salėje Lietuvos katalikių moterų draugijos Gegužinės skyriaus susirinkimą, kuriame turėjo būti skaitoma kun. N. Švogžlio-Milžino paskaita „Moteris vasaros darbuose“, taip pat einamųjų reikalų svarstymas ir padainavimas.

1936 m. gegužės 3 d. kun. N. Švogžlys-Milžinas parašė įgaliojimą skyriaus pirmininkei Janei Saltanavičienei vykti į draugijos konferenciją, tačiau greičiausiai, kad draugijos centro valdybą pasiekė tik jo laiškas, pristatantis Gegužinės skyrių:

„Didžiai Gerbiamai L. K. M. Dr. Centro Valdybai. Esu Gegužinės skyriaus Religijos Vadovas. Dėkoju už kvietimą dalyvauti Konferencijoje. Turiu garbę parašyti kas seka.

⁴¹⁸ LCVA, F. 567, Ap. 1, B. 221, L. 11–13.

⁴¹⁹ LCVA, F. 567, Ap. 2, B. 113 [lapai nenumuoti].

1. Gegužinės skyrius yra gausus, stiprus, moterys susipratusios, kilnus vidujinis gyvenimas ir plati visuomeninė rekomendacija.

2. 1935–1936 skyrius įsitaisė dvi vėliavas (atskirų pavienių asmenų aukų lėšomis)

a) graži organizacinė

b) šventa bažnytinė.

3. Gegužinė stato bažnyčią. Dabar kuriami altoriai – nuo 1934–5 metų. Moterys rengia savo altorius. Visos pajamos (nario mok. (jo mažai), rinkliavos, aukos atiduodamos cementui.

Taip moterys nori. Kitaip nesutinka. Dėlto atsiprašau Centrą – kad nieko nedavėme. Matai – mūsų išimтина padėtis. Baigsime darbus – tada Jums duosime keletą šimtų. Dabar atsiprašome – negalime.

4. Gegužinės skyrius plačiai šakojasi visuomenėje:

a) 1934–1935 m. rengė maisto ir rūbų rinkliavas moterims, našlėms, našlaičiams ir vargšams.

b) nuolatos sušelpia atskirus asmenis varge, ligoje ir nelaimėje.

c) lanko ligonius.

d) taiso klystančias moteris.

e) visose procesijose eina Moterų organizacinė vėliava.

f) siunčia kitoms vietos organizacijoms ir gauna jų raštus.

g) nešioja tautinius rūbus.

5. Motinos dieną atliko labdarybę 20 motinoms sumai 50 litų (10 nupirko skarytes, 10 davė muilo ir pyrago).

6. Šiai konferencijai – atsiprašo – negali nusiųsti atstovės – nes Gegužinės parapija dabar virte verda rengdamosi didžiojon religinën eisenon gegužės 9 dieną į Kaišiadorių Katedros Konsekraciją – kur gegužiniečiai yra specialiai kviečiami. Tai labai atsiprašo.

7. Tačiau Gegužinės atstovę vis tiek prašom įregistruoti: Janę Saltanavičienę. Už ją esant reikalui kalbėtų Gelvonų atstovė Teklė Lukšienė.

8. Būkite kantrūs Centre – mes prieš Jus susitvarkysime.

Kun. N. Švogžlys

Religijos Vadovas⁴²⁰.

1937 m. vasario 26 d. Vidaus reikalų ministerijoje vedamame draugijų registre naujai įregistruotas L. K. M. D. Gegužinės skyrius ir išvardinta skyriaus vadovybė: pirmininkė – Joana Saltanavičienė (40 metų ūkininkė iš Dienovidžių k., kuris buvo anapus Neries Gelvonų valsčiuje), vicepirmininkė – Kunigunda Lelienė (34 metų verslininkė-malūnininkė iš Gegužinės), sekretorė – Aleksandra Karnuševičienė (25 metų amatininkė iš Gegužinės), išdininkė – Malvina Vilkevičienė (50 metų krautuvinininkė iš Gegužinės), narė – Mikalina Stučinskienė (30 metų ūkininkė iš Gūnių k., kuri buvo atsakinga už knygynėlį)⁴²¹. Kovo 4 d. skyriaus dvasinis vadovas kun. N. Švogžlys su tik jam būdinga maniera parašė laišką draugijos vadovybei ir pasidžiaugė Gegužinės skyriumi:

⁴²⁰ LCVA, F. 567, Ap. 1, B. 221, L. 9.

⁴²¹ LCVA, F. 567, Ap. 1, B. 221, L. 2.

*„Mielasai Centre!
Rūpestingai pranešu, kad Gegužinės skyrius yra gyvas ir veiklus.
Valdyba reguliariai veda posėdžius, kas antras mėnuo ir dažniau eina dideli skyriaus susirinkimai.*

*skaitomos paskaitos
sakomos mįslės
giedamos giesmės
deklamuojamos eilutės
tariamai reikalai
šelpiamos vargšės
kalbama vieša malda
krečiami šposai
rengiamos pavasario šventės
numatomos eisenos
Kalvarių lankymas
Parapijų ir skyrių vizitai
Metinė šventė*

Turime dvi vėliavas. Visi mus myli. Mums gerai sekasi. Reikia dirbti – Tiesai ir Meilei!

Kun. N. Švogžlys Milžinas

Dvasios vadas

1937. III. 4.

*Gegužinė*⁴²².

1937 m. gegužės 3 d. Gegužinės klebonijoje, dalyvaujant organizacijos dvasios vadovui kun. N. Švogžliui-Milžinui, sekretorei Aleksandrai Karnuševičienei, taip pat Jonui Karnuševičiui ir Aleksui Gėlūnui, atidaryta Motinos dienos proga rinktų aukų dėžutė, kurioje rasta 12 Lt ir 5 centai. Pusė šios sumos išsiųsta „centrui“, kita dalis liko skyriui. 1938 m. liepos 30 d. Gegužinės parapijos salėje buvo planuojamas Lietuvos katalikių moterų draugijos Gegužinės skyriaus susirinkimas, kuriame turėjo pasisakyti kun. Švogžlys-Milžinas, renkama skyriaus valdyba, taip pat įvykti „moterų šventė“⁴²³.

1939 m. naujasis Gegužinės klebonas K. Ribikauskas savo laiške draugijos vadovybei pristatė kitokį Gegužinės skyriaus įvaizdį. Gegužės 22 d. laiške „Moters“ administracijos prašo atidėti mokesčio sumokėjimą už 1938–1939 metus, „nes man naujam klebonui atvykus į Gegužinę nėra galimybės sutvarkyti pairusį skyrių, kuriame, kaip matosi iš protokolų, tiktai 1936 m. buvo susirinkimas. Valdybos narės tiktai popieriuje egzistuoja. Pradėjo tvarkytis, išrinkta nauja valdyba, kuri pasistengs nario mokesčio nuošimčius prisiųsti. Taip man praneša moterys susirinkime ir prašo negarsinti laikrašty, nes iki šiol nebuvo kam tvarkytis“⁴²⁴.

⁴²² LCVA, F. 567, Ap. 1, B. 221, L. 7.

⁴²³ LCVA, F. 567, Ap. 2, B. 113 [lapai nenumeruoti].

⁴²⁴ LCVA, F. 567, Ap. 1, B. 221, L. 1.

Palomenės apylinkėse veikė ir jaunalietuviai. Apie jų buvimą teikia žinių trys 1935 m. Smilgiuose ir Palomenėje darytos fotografijos. Jaunalietuvius kaip vieną aktyviausių Smilgių kaimo organizacijų prisiminė iš šio kaimo kilusi Janina Ivoškaitė⁴²⁵. Jaunalietuviai kaime ruošdavo gegužines, aptverdami ažuolų vainikais aikštelę. Jos viduje – moterys su vaikais, kiti vaikai ir paaugliai – aplinkui. Galbūt tai, kad kartais bernai mušdavosi su kitų kaimų bernais ir nesusiję su organizacijų veikla, tačiau tai, kad jie ypač nekenė kaimynų iš Šaknių, kurie kalbėjo lenkiškai, galima laikyti vienu iš ideologijos būtinių išraiškos būdų. Nors pasitaikė konfliktinių atvejų ne tik dėl ideologinių nesutarimų. Spauldoje paminėtas atvejis, kai 1935 m. lapkričio mėnesį Palomenėje per jaunalietuvių organizacijos vakarėlį Jonas Žvirblis, Stasys Tatarūnas ir Adolfas Kurgonas sukėlė muštynes, už tai apskrities viršininko buvo nubausti po 100 litų arba 10 parų arešto⁴²⁶.

Palomenėje buvo susikūręs ir šaulių sąjungos būrys. Būrys susikūrė 1928 m. Spauldoje minima, kad „*pirmaisiais gyvavimo metais veikė gan energingai, bet išvykus jo įsteigėjams kitur, buvo bepradėdęs kriksti*“⁴²⁷. Palomenės šauliai sudarė 18-ąjį būrį, kuris priklausė Trakų apskrities V-ajai rinktinei (rinktinės centras buvo Kaišiadoryse, o rinktinės vadas buvo apskrities karo komendantas). Tam, kad taptum šaulių būrio nariu, reikėjo dviejų kitų to būrio šaulių paliudijimo, kad kandidatas „*mums yra tikrai žinomas kaip ištikimas Lietuvos valstybei ir vertas būti šauliu, ką tikriname savo garbės žodžiu ir parašais*“. Pavyzdžiui, kai Jonas Ivoška (g. 1910 m. Smilgių k., baigęs pradžios mokyklą, 1931–1933 m. tarnavęs Lietuvos kariuomenėje ir tapęs jaunesniuoju puskarininkiu) iš Smilgių kaimo norėjo tapti šauliu, už jį liudijo Palomenės būrio šauliai J. Ambrazevičius ir Alfonsas Kučinskas. 1935 m. birželio 1 d. J. Ivoška pateikė pareiškimą įstoti į sąjungą, praėjo 3 mėnesių bandomąjį laikotarpį ir spalio 6 d. tapo šauliu. 1936 m. birželio 18 d. Jonas Ivoška buvo priimtas rikiuotės šauliu. Šauliai organizacijos nariais būdavo ne tik toje vietoje, kurioje gyveno stodami į organizaciją, bet ir persikėlę gyventi kitur. Kai J. Ivoška persikėlė į Darsūniškį, ten 1938 m. tapo vietinio būrio vado padėjėju⁴²⁸.

Palomenės šaulių būrio vadovu yra buvęs ir Romanas Karpus – Palomenės pradžios mokyklos vedėjas⁴²⁹. Šauliais buvo ir daugiau mokytojų. Pavyzdžiui, 1934 m. Andrius Bublys (gyvenęs Eitekonyse), Elena Žukauskaitė (gyvenusi Neprėkštoje), Romualdas Augūnas (gyvenęs Kernaviškių k.), Jonas Cibulskas, Pranas Kralikauskas, Pranas Kazla, Angelė Marcinkienė (gyvenusi Navasodų k.), Jonas Neverbickas, Petras Povilaitis, Antanas Stadalninkas ir kiti⁴³⁰.

1930 m. gegužės 18 d. visuotinis Palomenės (18-ojo) šaulių būrio susirinkimas įvyko Livintų kaime. Susirinkime nutarta tradicinei šaulių švenčiamai Joninių šventei

⁴²⁵ Pasakojo Janina Ivoškaitė, g. 1926 m., gim. Smilgių k.

⁴²⁶ Nubaudė triukšmadarius // Lietuvos žinios, 1936 m. sausio 11, p. 8.

⁴²⁷ Svečias. Atgaivintas šaulių būrys // Karys, 1932 m., Nr. 21, p. 425.

⁴²⁸ LCVA, F. 561, Ap. 2, B. 1631, L. 446–447.

⁴²⁹ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴³⁰ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 387.

įsigyti būrio vėliavą. Tam tikslui visi būrio nariai pažadėjo duoti pinigų „*kiek kas galės*“. Būrio narys mokytojas Mockus skaitė paskaitą „Tėvynės meilė ir patriotiškumas“, kurios klausėsi ne tik šauliai, bet ir kaimo gyventojai. „*Po susirinkimo būrio vadas ats. ltn. p. Giraitis su visu būriu padarė karinio paruošimo pamokas ir dainas*“⁴³¹. 1932 m. spaudoje minima, kad į Palomenę atvykus mokytojui Adolfui Baumilui (kuris buvo ir atsargos jaunesnysis leitenantas), „*vėl būrys sukruto ir pradeda įeiti į normales vėžes. Per visą žiemą buvo kas mėnuo susirinkimai, kurie pajvairinami paskaitomis ir rikiuotės užsiėmimais. Svarbiausia tenka pažymėt, kad palyginamai per trumpą laiką užbaigtas seniau pradėtas vėliavos įsigijimo reikalas, o gegužės mėn. 8 d. buvo pašventinta. Į iškilmes atvyko apskrities komendantas, rinktinės vadas, rinktinės valdybos pirmininkas ir kiti aukštesni apskrities valdininkai. Vakare buvo vakaras su vaidinimais*“⁴³². Tais pačiais metais mokytojas A. Baumilas pagiriamas už aktyvią veiklą Palomenės šaulių būryje ne tik „Karyje“, bet ir „Trimito“ žurnale. Spalio 9-osios renginyje A. Baumilas „*gausiai susirinkusiems mokykloje skaitė paskaitą apie Vilnių*“⁴³³.

1934 m. rugpjūčio 20 d. Palomenės būrys paminėjo kariuomenės įžengimą į Vilnių. Po pamaldų mokykloje vyko iškilmingas posėdis, kuriame šaulys Markevičius skaitė paskaitą apie Ginklų fondą, daugelis įsigijo Vilniaus pasus⁴³⁴. Tų pačių metų vasario 11 d. Palomenės šaulių būrys surengė vaidinimą „Šauliška meilė“⁴³⁵.

1936 m. rašoma, kad Šilasėdų ir Palomenės šaulių būriai dalyvavo priešcheminės saugos kursuose, „*šie kursai gerai pavykę – pirmieji Trakų šaulių rinktinėje*“. Šilasėdų būryje įrengta slėptuvė buvo pirmoji Trakų (Kaišiadorių) apskrityje, todėl „*čia žmonės praktiškai su jos įrengimais susipažinti renkasi būriais ir mano rengtis slėptuves pas save. Kursų metu buvo demonstruojamos cheminės medžiagos ir praktiškai naudotąsi slėptuve. Bandymai duodavo gerų rezultatų*“⁴³⁶. Tie patys kursai aprašyti ir „Trimito“ žurnale, tačiau papildant informacija, kad Palomenėje kursuose dalyvavo lektorius iš Kauno rinktinės šaulys Sibiriakovas, o po kursų buvo organizuojama ekskursija į poligoną. Šilasėdų būriui organizuotuose kursuose dalyvavo lektoriai Sibiriakovas ir dr. Jurevičius. Pažymėta, kad Šilasėdų būrys turi vėliavą, o visi šauliai – uniformas⁴³⁷.

Šauliai aktyviai veikė ir Gegužinės apylinkėse. Gegužinės šauliai susibūrė dar 1921 m. Nuo susikūrimo iki 1924 m. būriui vadovavo Jonas Bartaška⁴³⁸. Vienu iš pirmųjų šio būrio vadų buvo Gegužinės mokytojas Konstantinas Bajerčius, kuris atvyko į Gegužinę 1924 m., vos 21 metų amžiaus, tačiau greitai tapo Gegužinės šviesuoliu – dirbo mokytoju, vedė suaugusiųjų kursus, giedojo bažnyčios chore. Jis padėjo, kad Gegužinės

⁴³¹ Šaulys V. Paluomenė // Trimitas, 1930 m. gegužės 29 d., p. 440.

⁴³² Svečias. Atgaivintas šaulių būrys // Karys, 1932 m., Nr. 21, p. 425.

⁴³³ Šaulys. Palomenė // Trimitas, 1932 m. spalio 13 d., Nr. 42, p. 834.

⁴³⁴ Trakai // Trimitas, 1934 m. rugsėjo 6 d., Nr. 36, p. 721.

⁴³⁵ Trakai // Trimitas, 1934 m. kovo 1 d., Nr. 9, p. 181.

⁴³⁶ Marma J. Gerai pavykę priešcheminės apsaugos kursai // Karys, 1936 m., Nr. 40, p. 1010.

⁴³⁷ Trakai // Trimitas, 1936 m. liepos 23 d., Nr. 30, p. 726.

⁴³⁸ Daugvardas V. Trakų žemės šaulių šventė // Trimitas, 1939 m. gegužės 11 d., Nr. 19, p. 446.

bažnyčioje įsigalėtų lietuvių kalba. Tą sekmadienį, kai pagal eilę pamaldos turėjo vykti lenkų kalba, prie bažnyčios šventoriuje budėjo šauliai ir pamaldos vyko lietuviškai. Pagal savo politines pažiūras jis buvo artimas krikščionims demokratams. Gegužinėje Konstantinas Bajerčius pasireiškė ir kitose srityse, glaudžiai bendravo su vietiniais gyventojais – dalyvavo jaunimo gegužinėse, kaimo vestuvėse pabroliu, krikštynose krikštaviu, buvo pirmas fotografas šiose apylinkėse⁴³⁹.

1929 m. pradžioje susikūrė Romato-Šilasėdų šaulių būrys, kuris rinkosi Medynuose (buvusiuose netoli Lomenių) – „*gerokai nutautusiam ir rusų sentikių apgyventame kampely*“. Jo įkūrimo iniciatorius buvo Romato girininkijos girininkas J. Giraitis. Būrys kas mėnesį rinkosi į susirinkimus, kuriuose buvo skaitomos įvairios paskaitos, o du kartus per mėnesį vykdavo karinio parengimo užsiėmimai. „*Būrio rūpesniu šiais metais, pirmą kart nepriklausomos Lietuvos gyvenime, Paluomenės bažnytkaimyje buvo iškilmingai švenčiama tautos šventės diena. Tą dieną, šaulių paraginti, visi apylinkės kaimai pasipuošė vėliavomis. Ankstų rytą šauliai susirinkę Medynuose rūpestingai susitvarkė šventei ir dainuodami išžygiavo Paluomenėn. Kaimuose su gėlių buketais šaulius sutiko ir sveikino gyventojai, susirinkę vienoje kaimo vietoje. Atėjus Paluomenėn šauliai buvo nustebinti labai iškilmingu, prieš bažnyčią, sutikimu Paluomenės klebono kun. Valavičiaus. Po didžiaai šventei pritaikintų pamaldų įvyko šaulių paradas. Paradą priėmęs šaulių būrio vadas atsargos leitenantas J. Giraitis, pasakė ilgą, iškilmingą pritaikintą kalbą, kurią susirinkusieji nuolat nutraukdavo griausmingais „valio“ Tautos Vadui Respublikos Prezidentui ir vyriausybei. Po kalbos šaulio V. Žvirblio, sutartinai sugiedojus tautos himną, organizacijos dainuodamos nužygiavo Paluomenės mokyklon, o susirinkusieji, kupini pasiryžimo tautos gerovei, išsiskirstė. 18 val. mokykloje gausiai susirinkusiems p. Novelskas atpasakojo tautos nepriklausomybės kelius. Po to buvo deklamacijos, žaidimai ir šokiai. Šauliai visą laiką žavėjo susirinkusius dainomis. 23 val. sugiedojus tautos himną, visi geriausioje šventės nuotaikoje išsiskirstė. Dabar šauliai ruošiasi rudens manevrams ir rengia vakarą*“⁴⁴⁰. 1935 m. vėl minimi Šilasėdų šauliai: „*prieš 8 mėn. susikūręs būrys, vadovaujamas būrio vado ats. j. leit. J. Giraičio, spėjo jau gražiai susitvarkyti ir kai ką nuveikti. Kadangi būrys yra labai retai apgyventoj vietoj, poligono ribose ir tarp miškų, tai jo augimas yra labai apsunkintas. Šiems metams išrinkta nauja valdyba: M. Vilkaitis – pirm., J. Rimkevičius – vicepirm., I. Čaprockis – ižd., Vl. Žvirblis – sekr. ir J. Plienaitis – knyg. „Trimitą“ jau užsiprenumeravę visi būrio šauliai ir kandidatai. Vasario 16 d. Ruklos dvare būrys surengė įspūdingas iškilmes*“⁴⁴¹.

1930 m. spalio 26 d. rytą Gegužinės bažnyčioje įvyko Gegužinės šaulių būrio vėliavos šventinimo iškilmės. Į šventę atvyko ir Paluomenės šaulių būrys. Prie paruošto stalo kun. S. Pupalaigis pašventino naująją būrio vėliavą. Po pašventinimo kalbas pasakė kun. S. Pupalaigis, būrio valdybos pirmininkas J. Ūsas ir būrio vadas K. Grinkevičius. Už „ypatingą būriui pasidarbavimą“ šaulė Elena Žukauskaitė išrinkta garbės nare. „Po

⁴³⁹ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 182.

⁴⁴⁰ Dalyvis. Jauno būrio darbai // Trimitas, 1929 m. rugpjūčio 29 d., p. 594–595.

⁴⁴¹ Trakai // Trimitas, Nr. 12, 1935 m. kovo 21 d., p. 20.

pamaldų įvyko paradas ir kalbos“. Kalbėjo Palomenės šaulių būrio vadas J. Giraitis ir M. Bortkūnas. Vakare buvo vaidinami spektakliai „Vytautas pančiuose“ ir „Augila nebrendila“. Renginį „Trimito“ laikraštyje aprašęs straipsnio autorius pažymėjo, kad „*šiam bažnytkaimyje tokios išskilmės pirmos, todėl sudomino žmones*“⁴⁴².

26-asis apskrities šaulių būrys veikė Krivonyse, kurio vadas buvo atsargos jaunėnis puskarininkis Stanislauskas⁴⁴³. Šis būrys iš apskrities komendanto 1937 m. kovo mėnesį gavo net 29 egzempliorius „Kario“ žurnalų, „Trimito“ – 33, „Mūsų rytojau“ – 6, „Ūkininko patarėjo“ – 2, kitų – 1 egzempliorių.

1935 m. minimas ir Beištrakiuose susirinkęs šaulių būrys. Gruodžio 8 d. būrio vadas skaitė paskaitą apie kariuomenę, taip pat paminėjo ministro pirmininko J. Tūbelio darbo šiose pareigose 10-metį ir nusiuntė jam sveikinimą. Renginyje dalyvavę pradžios mokyklos mokiniai „*painvairino susirinkimą deklamacijomis*“. Susirinkusieji paaukojo beveik 35 Lt Ginklų fondui, o didesnė pusė šaulių iš karto užsiprenumeravo „Trimitą“⁴⁴⁴. Daug dėmesio Beištrakių šaulių būrys (30-as pagal numeraciją apskrities rinktinėje) susilaukė Kaišiadoryse 1936 m. birželio 28 d., kai buvo švenčiamos šaulių sąjungos 17-osios metinės. Šventės metu Kaišiadorių katedroje vyko pamaldos, kurių metu Beištrakių būrio vėliavą pašventino ir šaulius prisaikdino kun. Petras Laskauskas. Pašventintą vėliavą priėmė ir būriui įteikė apskrities rinktinės vadas pulkininkas leitenantas Vladas Žutautas⁴⁴⁵.

Vienas aktyviausių šaulių būrių buvo kaimyniniuose Žasliuose, kur šauliai susikūrė vykstant kovoms su lenkais. 1932 m. balandžio 23 d. jie minėjo jau 11 metų sukaktuves⁴⁴⁶.

1940 m. sovietų valdžia uždraudė visas organizacijas. Palomenėje gyvenusio V. Stanislausko prisiminimu, „*rudeniop buvo balsavimai, tai šaulių organizacijos nariai sutarė į rinkimus ateiti su uniformomis. Tai pamatę, komunistėliai tarėsi ir kombinavo, kad reikia nuplėšti šauliams antpečius. Šauliai apie šituos planus sužinojo anksčiau ir tam jau pasiruošė. Jie visi turėjo ginklus, tai niekas nedrįso su jais konfliktuoti, bijojo pasekmių. Taip ramiai viskas ir praėjo. Vėliau tas šaulių uniformas reikėjo pasidėti ateičiai, nes buvo uždrausta taip apsirengus rodytis, o ir ginklus teko priduoti*“⁴⁴⁷.

1929 m. vasario 24 d. Gegužinėje buvo įsteigtas Lietuvių tautininkų sąjungos skyrius. Jo pirmininku tapo mokytojas Jonas Ūsas, gyvenęs Gegužinės mokykloje, sekretoriumi – Pijus Karpavičius iš Gegužinės, išdininku – Antanas Naudžiūnas, gyvenęs Šilonių mokykloje⁴⁴⁸. 1931 m. balandžio 14 d. skyriaus pirmininku buvo tas pats Jonas Ūsas, o sekretoriumi – girininkas Mykolas Bortkūnas, valdybos nariu Vladas Stanionis (?). Visi jie gyveno Gegužinėje. Skyriuje iš viso buvo 12 narių. Žaslių policijos nuovados viršininko padėjėjo nuomone, „*skyrius dėl menko veikimo ir nekoptavimo į*

⁴⁴² Vilijos Krantas. Pašventino vėliavą // Trimitas, 1930 m. lapkričio 13 d., p. 952.

⁴⁴³ LCVA, F. 500, Ap. 1, B. 406, L. 173.

⁴⁴⁴ Trakai // Trimitas, 1935 m. gruodžio 20 d., Nr. 51–52, p. 1004.

⁴⁴⁵ Trakų šaulių rinktinės susirinkimas // Trimitas, 1936 m. liepos 9 d., Nr. 28, p. 679.

⁴⁴⁶ Žaslių būrio sukaktuvės // Trimitas, Nr. 19, 1932 m. gegužės 5 d., p. 374.

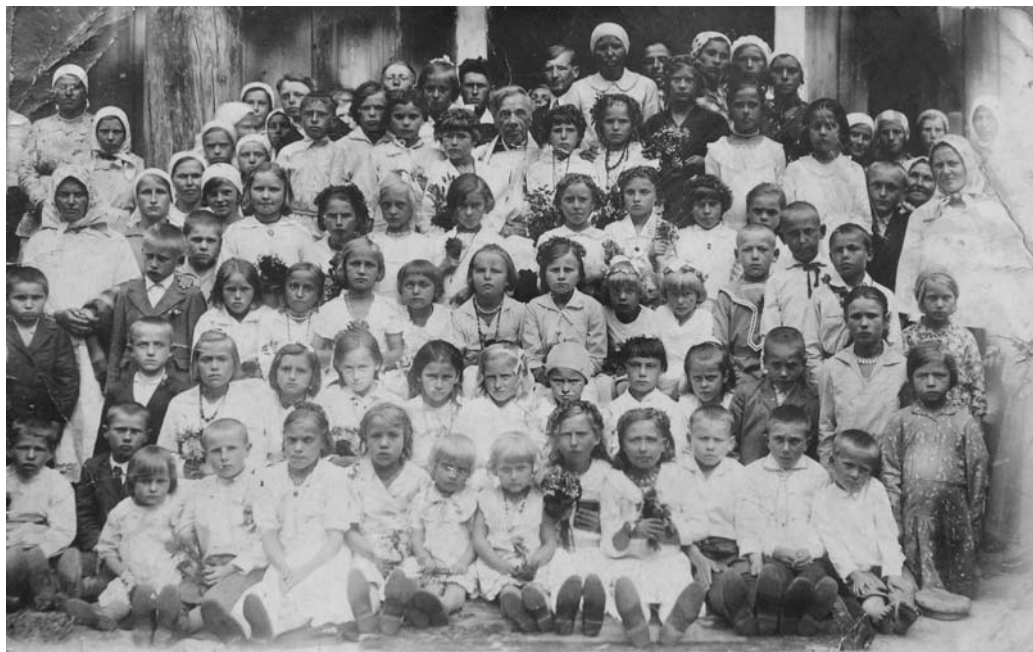
⁴⁴⁷ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

⁴⁴⁸ LCVA, F. 952, Ap. 1, B. 28. L. 1.

*darbą ūkininkijos turi tendencijos silpnėti*⁴⁴⁹. 1937 m. pradžioje be Gegužinės skyriaus tautininkų sąjunga turėjo atskirus skyrius, kurie veikė Kaišiadorių valsčiaus apylinkėje (dar buvo ir Kaišiadorių miesto), Žaslių valsčiaus apylinkėje, Palomenės apylinkėje, Paparčių apylinkėje⁴⁵⁰. 1937 m. Gegužinės skyriaus pirmininkas buvo girininkas Antanas Bartkūnas (g. 1895 m., paskirtas 1934 m.), sekretorius – mokytojas Antanas Stadalninkas (g. 1907 m.), išdininkas – ūkininkas Pranas Dzimidavičius (g. 1909 m.)⁴⁵¹.

1940 m. birželio 20 d. Gegužinės skyriaus pirmininkas gavo raštą, kad tautininkų sąjunga uždaryta ir reikalaujama pranešti apie turimą turtą. Vėliau pareikalauta atiduoti visą inventorių, archyvą, lėšas ir visa kita. Paskutinę skyriaus anketą apie perimtą archyvą 1941 m. birželio 7 d. sudarė Trakų apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas K. Genzelis⁴⁵².

Pirmoji komunija Palomenės bažnyčioje 1934 m. Centre stovi kunigas V. Valavičius, vaikus komunijai ruošė Ona Ivoškaitė. Janina Ivoškaitė – ketvirtoje eilėje baltais plaukais. Nuotraukoje yra ir Genė Naginevičiūtė bei Ona Drulytė, su kuriomis J. Ivoškaitė mokėsi ir Kaišiadorių gimnazijoje.
Nuotr. pateikė J. Ivoškaitė.

⁴⁴⁹ LCVA, F. 952, Ap. 1, B. 28. L. 3.

⁴⁵⁰ LCVA, F. 952, Ap. 1, B. 28. L. 4.

⁴⁵¹ LCVA, F. 952, Ap. 1, B. 28. L. 5.

⁴⁵² LCVA, F. 952, Ap. 1, B. 28. L. 11–14.

Gegužinės muziejui renkami eksponatai, už jų – muziejaus iniciatorius kun. N. Švogžlys-Milžinas (antras iš kairės).

Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Palomenės pavasarininkų organizacijos nariai, maždaug 1930 m. Pirmas iš kairės – Vincas Jankauskas, virš jo – Bronius Novelskas, o pirmoj eilėj trečia – Jadzė Novelskaitė (Novelskų buvo šeši vaikai – Ignas, Vytas, Bronius, Jadzė, Adelė, Vaclovas), iš dešinės pirma – Uršulė Stanislauskaitė (Markevičienė), antra – Veronika Karnilaitė (Alionienė), už Vaclovo Stanislausko (esančio centre) dešiniau – Stanislauskaitė, priekyje guli Jokūbas Stanislauskas, už Jokūbo – Adolfas Kurgonas, už Stanislausko centre dešiniau – Bronė Karnilaitė (Malinauskienė), pasilenkusi balta suknele – Jadvyga Stanislauskaitė, už jos Kazimiera Kurgonaitė (Rauluševičienė), prie veliavos stovi Motiejus Stanislauskas. Ketvirtas iš kairės (su kaklaraiščiu) – Juozas Marcinkevičius.

Nuotr. pateikė B. Milevičienė (Marcinkevičiūtė).

Prie Palomenės bažnyčios – patriotinių organizacijų nariai, 1935 m. Pirmas iš kairės – Motiejus Ceslevičius, iš dešinės – Bernardas Zujus (?) su šaulio uniforma, antras – Motiejus Stanislauskas, trečias – Vaclovas Stanislauskas, centre – Antanina Vilkaitė iš Bagdoniškių (su dviem baltom juostom ant rankovių), viršuje centre ties durų viduriu – Jadvyga Čėsnaite (Balniene), šalia jos į kairę – Veronika Stanislauskaitė (Kupčiūnienė). Nuotr. pateikė P. Zujienė.

Smilgių kaimo jaunimas, jaunalietuvių organizacijos nariai 1935 m. Sėdi iš kairės: Stasė Ivoškaitė, viduryje Jokūbas Misikonis (siuvėjas, siuvo namie vyriškus drabužius), Motiejus Ceslevičius; stovi iš kairės: Jadvyga Ivoškaitė, Jonas Zujus, Ignas Ivoška, Uršulė Taparauskaitė, Ignas Ivoška, Jonas Ivoška (su šaulio uniforma). Nuotr. pateikė J. Vainienė.

Smilgių jaunimas-jaunalietai. Pirmas iš dešinės – Jonas Zujus. Sėdi centre, greičiausiai, Jono brolis Bernardas Zujus su šaulio uniforma, Jokūbas Misikonis su jaunlietaus uniforma.

Nuotr. pateikė P. Zujienė.

Kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas ant tanko Gegužinėje, 1938 m. minint kariuomenės ir visuomenės šventę. Kun. N. Švogžlys-Milžinas Gegužinės klebonu buvo 1934–1939 m.

Gegužinės parapijos komitetas prie bažnyčios su parapijos klebonu kun. N. Švogžliu-Milžinu. Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Šaulių sąjungos nariai iš Paliepių kaimo. Iš kairės: Aleksas Balnys ir Vladas Klečkauskas, apie 1936 m. Nuotr. pateikė E. Jonaitienė.

Kun. Nikodemas Švogžlys-Milžinas, kuris Gegužinės klebonu buvo 1934–1939 m.

Kariuomenės ir visuomenės šventė Gegužinėje, kurią 1938 m. gegužės 22 d. organizavo Gegužinės parapijos klebonas kun. N. Švogžlys-Milžinas.

Slabados, Ilgakiemio ir Kasčiukiškių kaimų moterys Kaišiadorių progimnazijoje organizuotame „Senovės vakare“ 1937 m. sausio 16 d.: Emilija Markevičiūtė-Alkovikienė (Kasčiukiškės), Katrė Kralikauskienė (Ilgakiemis), Marijona Burdaite-Švenčionienė (Ilgakiemis), Marė Baubaitė-Markevičienė (Slabada), Ona Laučiūnaitė-Grigaliūnienė (Slabada), Antanina Kurgonaitė-Markevičienė (Slabada), muzikantai Zigmas Vinickas (Pypliai) ir Jonas Kurgonas (Prozariškės).

Nuotr. pateikė B. Mikulytė.

Šventės

Palomenės mokyklos mokinėi Janinai Ivoškaitei įsiminė Lietuvos nepriklausomybės 20-mečiui skirta šventė 1938 m. Ji vyko apskrities centre – Kaišiadoryse. „Iškilmingoji šventės dalis vyko sodelyje prie geležinkelio stoties. Aikštė buvo aptverta, viduryje paaukštinimas. Prie sukrauto laužo stovėjo statinė su degutu. Laužas degė, kalbėjo Lietuvos Respublikos prezidentas Antanas Smetona. Tai buvo 1938 metų birželio 13 d., per Antanines. Ta proga vyko mokinių sporto šventė. Ir aš iš arti turėjau progos pamatyti prezidentą. Tai buvo neaukštas, su barzdele, pilka eilute vyras. Mano nusivylimas buvo toks didelis, kad viso pasirodymo metu aš stovėjau sustingusi ir nedariau pratimų. Po šventės mokytojas paklausė, kodėl aš tik stovėjau: „žinau, kad pratimus gerai mokėjai“. Aš atsakiau: „koks čia prezidentas, jei jis atrodo kaip mano tėvas“. Matyt, mano supratimu prezidentas turėjo atrodyti kaip nežemiškas karalius. Prisimenu, man buvo patikėta įteikti gėles atvykstančiam kariuomenės vadui. Pasipuošusi tautiniais drabužėliais pasveikinau ir įteikiau gėles. Vadas mane paėmė ant rankų, pakėlė ir padėkojo. Tą dieną prie bažnyčios buvo sustatyti ilgi mediniai stalai, parapijiečiai buvo sunėšę produktus, paruoštos vaisės kariškiams. Kariškiai atsidėkodami atliko programą“⁴⁵³.

Iš Palomenės kilęs Vytautas Stanislauskas prisiminė, kad pagrindinės šventės Palomenėje pavasarį ir rudenį būdavo šv. Mykolo atlidai. „Tuomet iš aplinkinių kaimų ir iš toliau atvažiuodavo giminės, pažįstami. Pasiruošdavom sutikt svečius, pavaišint kas kuo turėjo. Prie bažnyčios jau iš vakaro suvažiuodavo prekiautojai, pasistatydavo tokias palapines, kurias kaime vadindavo balaganais. Taip pat įsirengdavo stalus, kur sukraudavo savo prekes: įvairų maistą, saldumynus. Rytą jau anksčiausiai pradėdavo prekybą. Tą dieną kai kada atvažiuodavo ir kareivukai iš Ruklos, tai ką nors pademonstruodavo, pajvairindavo laiką.

Gegužės mėnesį, jeigu būdavo laiko, pavakary eidavome į gegužines pamaldas. Pats pirmąją Komunią priėmiau būdamas 7 metų, 1938 metais.

Vestuvės vykdavo linksmi. Sugrįžę po šliūbo, užkąsdavo ir prasidėdavo dainos, šokiai. Sutarę koks ketvertas vyrų paimdavo suolą, pasodindavo jaunuosius, piršlį su piršliene, svotus, pabrolius su pamergėmis. Jie turėdavo išsipirkti. Vėrai atsiskaitydavo degtine, o moterys ir merginos – saldumynais. Taip buvo pagerbiami pulko dalyviai. Vestuvių pabaigoje ateidavo teisėjo rūbais apsirendęs vyras, rankose laikydamas popieriaus lapą, ant kurio buvo surašyta „teismo“ nutartis piršliui, kuris pripiršo nevykusį jaunikį. Teismo nutarimu, piršlys turi būti pakartas, tuomet piršlienė išperka piršlį ir ištraukia iš kilpos. Dar būdavo vagiamos pamergės, o pabroliai turėdavo išsipirkti. Vieną kartą teko dalyvauti vestuvėse, kai pakilnojo piršlį, o tas vietoj degtinės padavė butelį su vandeniu. Pajuokavo. Už tai vargšas nukentėjo kaip reikiant. Sučiupo jį, vieni laikė, o kiti supylė tą vandenį jam į burną. Tai pagalvojau, kad ši pamoka jam liks visam gyvenimui“⁴⁵⁴.

⁴⁵³ Ivoškaite J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴⁵⁴ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

Įvairūs atsitikimai

Nepriklausomybės pradžioje milicija (nuo 1924 m. pervadinta policija) susidurdavo su daugeliu nusikaltimų. Pirmasis apskrities viršininkas Bronius Stosiūnas: „*Mūsų kaimų žmonės okupacijos metu daug ko išmoko: jie išmoko ne tik varyti degtinę, bet virti muilą, išdirbti kailius, odas, gudriai slėpti gyvulius ir kitokį savo turtą*“. Slaptas degtinės varymas išnyko, kai prekyboje atsirado valstybinė degtinė⁴⁵⁵. Po karo Kaišiadorių miškų urėdija siekė suvaldyti savavališką miškų kirtimą ir sudarė komisijas savavališkai iškirstai medienai įkainoti. 1919 m. kovo 30 d. Kaišiadorių urėdas apskrities viršininkui pasiskundė, kad Lomenių kaime gyventojai neleidžia aprašyti medienos, „*sakosi jokios valdžios nepripažįstą, nieko nereikia ir grąsina nieko į kaimą neįsileisį. Jie, anot kai kurių pasigyrimo, turi ginklų ir maną gintis*“. 1919 m., anot apskrities viršininko, Lomenių kaime žmonės kalbėjo lietuvių, gudų ir lenkų žargonu, o maždaug už dviejų kilometrų nuo kaimo buvo išsidėstę bolševikų pozicijos. Tad kovo 31 d. aiškintis dėl „Lomenių maišto“ nuvyko pats apskrities viršininkas: „*kovo 31 d. aš su dvylika Kaišiadorių milicininkų nuėjau į Luomenių kaimą ištirti reikalo. Sustojus mums gale kaimo, ėmė rinktis prie mūsų minėtojo kaimo gyventojai. Kada jų prisirinko apie 30 žmonių, tai aš paklausiau, kodėl jie neduodą aprašinėti medžių. Jie man atsakė, kad nepažįstą valdžios. Aš pasisakiau esąs Kaišiadorių apskrities viršininkas ir reikalaująs, kad Luomenių kaimas ramiu būdu sutiktų leisti aprašyti iš valdžios miško suvežtus medžius. Žmonių būrys atsakė nieko nepažįstą ir aprašinėti neduosią. Aš pareikalavau, kad visi išsiskirstytų ir kiekvienas būtų savo namuose. Būrys atsisakė skirstytis. Tada milicininkai ėmė šaudyti į viršų. Būrys išsiskirstė, liko tik keli žmonės, kurių tarpe priešakyje stovėjo Vincas Raulušonis. Aš įsakiau Raulušonį areštuoti. Areštuojamas jisai smarkiai priešinosi. Areštavus Raulušonį būrys išsiskirstė, milicija po visą kaimą užėmė sargybas ir tik tada galima buvo surašyti atsivežtus iš miško medžius. Surašinėjant ir bekvočiant žmones, pasirodė, kad neklausyti valdžios taip pat ragino Motiejus Begonis ir Kazys Tatarūnis. Tuodu vyru taip pat įsakiau areštuoti. Vincas Raulušonis, Motiejus Begonis ir Kazys Tatarūnis buvo padėti į Kaišiadorių kalėjimą. Suimtieji tą pačią dieną Kaišiadoryse užsimokėjo po 600 vokiškų markių pabaudos ir buvo paleisti namo. Atsimenu, kad Raulušonis dar pačiame kaime turėjo didelės baimės, nes milicininkas Chodzka (tiesą pasakius, didelis karštuo-lis) buvo įrėmęs jam į krūtinę šautuvą ir paklausė manęs: „pone viršininke, ar jau šauti?“ Aš laiku sumojau policininką sulaikyti. Daugiau vyresnybei ne tik Luomenių, bet ir kiti kaimai nebesipriešino. Vėliau tasai pat Raulušonis buvo išrinktas į Trakų apskrities tarybą ir nuolatos keldavo ginčus, kai kildavo klausimas kam nors kiek algos pridėti. Tuo laiku apskrities taryboje buvo tokių narių, kurie vasaros karščių metu beposėdžiaudami nusiimdavo batus, ištiesdavo ant jų garuojančius autus ir sėdėdavo snausdami. Bet jei kildavo koksai lėšų reikalaujantis klausimas, tai basi atstovai tuojau pabusdavo ir protestuodavo“⁴⁵⁶.*

⁴⁵⁵ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 282–283.

⁴⁵⁶ Stosiūnas B. Rytų Lietuvai besikuriant // Karo archyvas, t. IX., – P. 288.

Vienas iš nedaugelio Palomenės apylinkėse tarpukario metais užfiksuotų nusikaltimų įvykdytas Vilkiškių kaime. 1932 m. buvo padegti Jono Vainos, Broniaus Kupčiūno, Bernasiaus Griesiaus ir Kazio Jakšto trobesiai. Tuo metu policijai surasti padegėjo nepavyko. 1933 m. rugsėjo 15 d. Vilkiškėse sudegintas Zigmo Česlevičiaus klojimas. Kaišiadorių nuovados policininkai išaiškino, kad klojimą padegė nukentėjusiojo žmona Emilija Česlevičienė, susitarusi su savo vyru ir Jonu Krasnausku, „*kad gavus draudimo premiją*“. Apklausiant J. Krasnauską paaiškėjo, kad ir 1932 m. keturių vilkiškiškių pastatus „*keršto tikslu*“ padegė apklausiamasis, susitaręs su E. Česlevičiene. Rugsėjo 20 d. J. Krasnauskas pabėgo iš Kaišiadorių policijos nuovados raštinės ir pasislėpė. Policininkai J. Krasnauską susekė besislapstantį Smilgių kaime pas Taparauską. Kai Kaišiadorių nuovados viršininkas Tamaravičius su trimis policininkais atvyko jo suimti – šis vėl pabėgo į mišką, nežiūrint į tai, kad buvo paleisti keli šūviai. Pagaliau rugsėjo 24 d. įtariamasis susektas besislapstantis Palomenėje Kazio Ivoškos klojime, kur buvo suimtas ir perduotas Kaišiadorių nuovados teismo tardytojui⁴⁵⁷.

Tarp Policijos departamentui pranešamų įvykių buvo minimi ne tik nusikaltimai, bet ir kiti išskirtiniai įvykiai. Pavyzdžiui, 1936 m. birželio 2 d. apie 12 valandą iš visos apskrities tik Palomenės apylinkėje kilo didžiulė audra su ledais, kurie buvo net iki 15 gramų svorio. Audra Palomenės kaime sunaikino maždaug po 100 ha žiemkenčių ir vasarinių javų, Eitekonių kaime – apie 30 ha žiemkenčių ir 20 ha vasarojaus, o Lomenių kaime – apie 100 ha žiemkenčių ir 50 ha vasarojaus. Iš viso nukentėjo apie 150 ūkių, suniokota apie pusė javų⁴⁵⁸.

Po kelių dienų – birželio 9 d. – Šilasėdų girininkas Juozas Giraitis ant vieškelio prie Bagdoniškių kaimo rado kelis egzempliorius komunistinės literatūros („Aktingas boikotas fašistinei seimo „rinkimų“ komedijai“ – 3 egz., dar tris egzemplioriai tos pačios literatūros, bet mažesnio formato, ir po vieną egzempliorių „Šalin seimo karikatūra“ ir „Lietuvos krikščionių darbininkų sąjungos nariams“). Ši medžiaga perduota saugumo policijai⁴⁵⁹. Greičiausiai tai buvo Lomenių komunistinės pagrindinės organizacijos veikla, apie kurią jų dalyviai vėliau patys rašė savo atsiminimuose.

Spaudoje buvo aprašomi ir gana retai pasitaikantys chuliganizmo atvejai. Pavyzdžiui, 1935 m. lapkričio mėnesį Palomenėje per jaunalietuvių organizacijos vakarėlį trys vyrai (Jonas Žvirblis, Stasys Tatarūnas ir Adolfas Kurgonas) „*sukėlė didelį triukšmą ir muštynes, už ką apskrities v-ko buvo nubausti po 100 litų arba 10 parų arešto*“. Nubaus-tieji kreipėsi į aukštesnę instanciją dėl bausmės panaikinimo, tačiau ji palikta galioti⁴⁶⁰. Tuo laiku galiojo tvarka, kad policijai pranešus už nedidelius nusižengimus bausmes tuojau pat galėjo paskirti apskrities viršininkas, todėl visuomenė po įvykio greitai sužinodavo ir apie teisėtvarkos priemones.

⁴⁵⁷ Sulaikytas padegėjas // Policija, 1933 m. spalio 3 d., Nr. 19, p. 318–319.

⁴⁵⁸ LCVA, F. 394, Ap. 6, B. 84, L. 12.

⁴⁵⁹ LCVA, F. 394, Ap. 6, B. 84, L. 15.

⁴⁶⁰ Nubaudė triukšmadarius // Lietuvos žinios, 1936 m. sausio 11, p. 8.

1936 m. spalio 25 d. medžioklėje Antanaičių miške, kurią surengė apskrities medžioklės draugija, per medžiotojų neatsargumą į kojas lengvai sužeistas varovas Aleksandras Gresius.⁴⁶¹

Išsiliejusi Laukysta pridarydavo bėdų aplinkinių kaimų gyventojams. Pavyzdžiui, nuplukdydavo iš nušienautų pievų dar nesugrėbtą ar jau kupetose sukrautą šieną. Viena vasarą po smarkios liūtis vanduo pradėjo veržtis per Papartėlių vandens malūno užtvanką, ją išgriovė ir vanduo plūstelėjo galingu srautu žemyn, link Neries. Šilonių kaimo moterys, nieko blogo nesitikėdamos, palaukysčio pievose buvo patiesusios saulėje balinamas drobes. Atplūdęs vandens srautas jas pagavo, kai kurios užkibo už pakrantės medžių, o kai kurias nuplukdė net į Nerį. Didelis moterų darbas nuėjo perniek. Kitas atsitikimas vėlgi įvyko Šilonyse. Kartą pavasarį Antanas Matačiūnas anksti rytą su dukra išvažiavo į mišką malkauti. Laukysta buvo nusekusi, naktį – pašalę. Tačiau įdienojus ir pašildžius saulei iš laukų subėgo vanduo ir Laukystos lygis pakilo. Grįždami namo kirtu upę per Velnio brastą. Ja važiuojant arkllys parkrito ir prigirė.⁴⁶²

Sujudimą apylinkėje sukėlė 1939 m. liepos mėnesį keturias dienas dirbusi medikų ekspedicija, tyrusi parazitinių kirmėlių paplitimą tarp gyventojų. Šios ekspedicijos įspūdziai iliustruoja įvairius gyventojų įpročius, gyvenimo būdą, kultūrą. Dvylikos specialistų grupė (10 vyrų ir 2 moterys) su visa laboratorine įranga liepos 4 d. iš Kauno atvyko traukiniu į Kaišiadorių geležinkelio stotį, o toliau „*vykstame net 10 klm. arkliais į kaimą. Keturios pastotės, po vieną arklių ienose, dideliu mediniu lanku perkryžiuoti. Vežimai pasirodė tokie mažučiai, kad gerai tiktų porai jaunuolių piršlių važiuoti, tik ne mūsų gan dideliame kroviniui vežti. Juk esame 14 asmenų – po 5 su „šoferiu“ kiekvienam vežimėliui, o kur lagaminai, prikrauti net šešioms savaitėms paklodžių, rankšluoščių ir kitokio kraičio, nes į sodžių vykstame, kur tik šieną tepasitikime. Mūsų kolegės nepamiršo primusi nei patelnės. Be to, laboratorijos dalykai – keturi mikroskopai, eterio, druskos rūgštis po keletą kilogramų ir kitokia tyrimams medžiaga. Palydi mus mokyklų inspektorius p. M. Vaišnys, išaiškinęs apskrities mokyklų tinklą, kur mes nuolat apsi-stojame. Tik viršaičio nei seniūno nematyti, kam tad pasiskūsi, kad į keturis „vežimus“ ekspedicija nesutelpa. Nors ir prašiau porinių keturių pastočių, bet čia, pasirodo, ne mada poriniais važinėti“. Viena ekspedicijos grupė apsistojo Eitekonių mokykloje, o antra – Palomenės. „*Pas p. Karpus, pirmuosius šios grupės pažįstamus, svečiai vasarotojai, tad tik viena panelė gauna nakvynę. Valgyti pažada trims. Šios grupės vadas kol. Svetavičius atsineša šieno į mokyklą, kur miegos ir sergės laboratorijos turtą. Visi kiti nakvojame ant šieno daržinėje. Rytojaus dieną pirmi darbo žingsniai. Keturi kolegos negauna užsisakyto maisto davinio; jiems teks penkias dienas Palomenėje misti dešra su alumi. Žmonėse sunkoka valgio gauti; be to juk čia soliteris išsiplatinęs, tad tenka švaresnės šeiminkės ieškotis*“. Ūkininkai į tyrėjų darbą žiūrėjo įtariai, tad medikams nepavyko padaryti tiek, kiek jie tikėjosi. Po keturių dienų darbo Palomenės apylinkėse*

⁴⁶¹ LCVA, F. 394, Ap. 6, B. 84, L. 23.

⁴⁶² Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 32.

ekspedicijos dalyviai išvyko į Žaslius. „Iš Aitekonų pirmą grupę atvežė ūkininkas poriniu vežimu, bet jis į Žaslius nevešiąs, nes ratai nuo kaitros perdžiūvę, karnas pames, o kelio virš 10 klm. Palomenės seniūno paprašiau trijų pastočių, nes jau žinojau pastoties talpą. Aišku, visi į šias tris pastotes nesutilpsime, aitekoniškis gi atsisakinėja, bijo, kad karnos nuo ratų nenulakstyti. Seniūnas paaiškina, kad tik rusų valdymo metu tokiais ratais pastotės vykdavo, nes subirus ratams nereikėdavo toliau vežti. Aitekoniškiai, esq, tų pažiūrų prisilaiką ir pataria mums rizikuoti – vykti ir jo vežimu. Nenusileidau, ir taip ištraukė keturių vežimų „karavanas“. Mūsų „vežėjai“ pasirodė kalbūs žmonės. Prisiiminėme jų rūpesčius, vargus. Palyginome savo apylinkių ūkininkų gyvenimą su jų. Atvykę į Žaslius, sudėjome kiekvienam po kelis litus „nuotaikai“ ir skubame naujoje vietoje įsikurti⁴⁶³. Žasliuose ekspedicijos dalyvius priėmė ir apgyvendino buvęs Palomenės mokyklos mokytojas Adolfas Baumiša.

Tais pačiais 1939 m. vasarą ekspediciją Nerimi surengė ir profesorius Steponas Kolupaila, kuris plaukdamas iš Vilniaus aprašė ir Gegužinės apylinkes: „Vėl kopiname į Budelių piliakalnį, sustojame Čiobiškyje, vaikų prieglaudoje, ir pietaujame pas malonias šeimininkes – Sėsers Benediktines. Geri pietūs sulaikė mus 3 valandas; tuo tarpu vaikučiai išpuosė mūsų laivelius gėlėmis. Pirmą kartą plaukiame, kaip į vestuves! Ties Žvalgakalniu nesenos liūtyš išnešė daug smėlio ir kelmų iš daubų į upės seklumą. Kol tą balastą suvirškina upė, jis ilgai trukdys laivybą: ne vienam sielininkui teks nukentėti dėl klastingų kelmų. Vakaras ir didelė audra užklumpa mus ties Gegužine, gerai mums atmintina iš senesnių kelionių baidarėmis. Naujas klebonas kun. Ribikauskas, ilgą laiką veikęs Merkinėje, dar kartą parodo mums savo svetingumą. Lyja visą naktį, lyja ir rytą. Nelaukiame ir plaukiame, nežiūrint pasikartojančio lietaus. Kai lyja, nesinori lipti iš baidarės; nebėra tikslo: neverta fotografuoti lyjant. Tai sėdime apsikaisioję laiveliuose ir plaukiame... Praslenka Gegužinės dvaras, Krivičių rėva, Rukla, Salininkai su Venecija, Santaka, hidroelektrinės stoties profilis, Skaruliai, Jonava...“⁴⁶⁴

Nenuostabu, kad policijos suvestinėse dažniau aprašomi gamtinės katastrofos ar Lomėnių pagrindininkų priešvalstybinė veikla, o tikrų nusikaltimų buvo fiksuojama labai mažai. Kaip prisiminimuose rašo iš Palomenės kilęs V. Stanislauskas, įsiminė tik policininkas Urbonavičius: „Jei neklystu, bet ar jis atvažiuodavo iš valsčiaus, ar buvo seniūnijoje, tiksliai nežinau. Nusikaltimai tai buvo retas atvejis. Gal kokie mušeikos kur nors susimušdavo, tai ir tiek. Vagysčių ar šiaip kokių nusikaltimų pasitaikydavo retai. Žmonės gyveno prie žemės ir neturėjo laiko prisigalvoti kokių nors šunybių. Tiesa, girdėjau vieną tokį pokštą. Nuo mūsų už kokių 4 km buvo Jačiūnų kaimas. Ten chuliganai susipyko su vienu gyventoju, tikriausiai dėl mergų, ir sugalvojo keršto planą. Kartą atėję į sodybą, rado vežimą, jį išardė, užkėlė ant namo stogo ir vėl surinko. Šeimininkas atsikėlęs žiūrė, kad ant stogo ratai stovi ir galvoja, kaip jie čia dabar galėjo atsidurti, kas galėjo juos užkelti. Stovi ir galvoja, kaip juos reikės nukelti. Ir ką – turėjo prašyti kaimynų, kad

⁴⁶³ Minelga B. Soliterio medžioklė Lietuvos kaime // XX amžius, 1939 m. liepos 29 d., Nr. 170, p. 6.

⁴⁶⁴ Kolupaila S. Vilniuje ir jo apylinkėse // XX amžius, 1939 m. rugpjūčio 11 d., p. 6.

*padėtų tuos ratus nukelti. Gardaus juoko turėjo kaimo žmonės. Po kiek laiko sužinojo, kas tai padarė bet taip ir liko, viskas užsimiršo. Dar buvo vienas vagišius, tik ne mūsų kaimė jis vogė gyvulius. Gyveno netoli Nepaprastos kaimo. Papasakosiu tokį juokingą atvejį. Kasčiukiškių dvare nakties metu į galvijų tvartą užėjo ūkvedys. Tuo metu vagis vedėsi atsirišęs jautį, o šerikas, kaip pasirodė, buvo tokios pat pavardės kaip ir vagis. Ūkvedys šeriko pavarde klausia, ką tu čia darai? O vagis pagalvojo, kad jį atpažino – metė jautį ir į kojas, dar paklausęs: „Iš kur mane pažįsti?“. Šis vagis, galima sakyti, buvo su „diplo-
mu“. Jeigu pavagia karvę ar šiaip didesnį gyvulį, tai apauna vyžomis ir vedasi. Ir surask, kad gudrus, kai dingsta be pėdsakų – matosi tik vyžotos pėdos“⁴⁶⁵.*

Tarpukario metais pagrindinis Palomenės apylinkių gyventojų traukos centras buvo Kaišiadorys. Kaišiadoryse buvo geležinkelio stotis, iš kurios lengvai galėjo pasiekti laikinąją sostinę – Kauną. Vasaros metu pro Kaišiadoris nuo Kauno iki Žaslių kursavo ir autobusas. Kaišiadoryse buvo keli nedideli restoranai, viešbučiai, kino teatras. Iš viso 1937 m. mieste buvo net 76 prekybinės ir 37 pramonės įmonės, iš kurių viena didžiausių buvo AB „Klijus“, taip pat A. Dancigo žibalo, druskos ir deguto sandėliai, tepalų dirbtuvė, A. Zilberkveito gazuotų gėrimų dirbtuvė ir alaus urmo sandėlis, V. Skudzinsko garinis malūnas ir kt. Geležinkelio stoties rūmuose kasdien veikė paštas, telegrafas ir telefonas (tiesa, šventadieniais trumpiau). Kaišiadoryse, nors ir nedideli, tačiau kiekvieną pirmadienį ir penktadienį vykdavo turgūs (didesni vykdavo Žasliuose ir Jonavoje). Palomeniečių dėmesio sulaukdavo ir Kaišiadoryse organizuojamos valstybinės šventės, atlydai – Šv. Juozapo kovo 19 d. ir Kristaus Atsimainymo rugpjūčio 6 d. Čia buvo vyskupijos centras su naujai 1932 m. pastatyta katedra ir kurijos rūmais, valsčiaus ir apskrities savivaldybių administracijos, vyko valsčiaus tarybos ir apskrities tarybos posėdžiai. Be to, kaip apskrities centre čia buvo įsikūrę ir daug kitų įstaigų bei pareigūnų. Kaišiadoryse rezidavo Trakų apskrities viršininkas (ilgiausiai juo dirbo Juozas Merkys), Trakų apskrities karo komendantas (nuo 1933 m. – Vladas Žutautas), pasienio policijos Trakų baro viršininkas (Adomas Virbalis), Trakų apskrities gydytojas (Petras Žilinskas), Trakų apskrities ligoninė (ligoninės ilgametė gydytoja Adelė Ivickaitė-Mazurkevičienė), Trakų žemės tvarkytojas, Trakų apskrities mokyklų inspektorius, Trakų apskrities policijos viršininkas ir Kaišiadorių valsčiaus policijos nuovada, Lietuvos banko Trakų skyrius, apskrities inžinierius, agronomas, veterinarinė tarnyba, gimnazija, muziejus, biblioteka ir t. t.

1939 m. rudenį Rytų Lietuvą su Vilniumi ir Trakais grąžinus Lietuvai vyko administraciniai-teritoriniai pertvarkymai. Šie pasikeitimai liaudyje buvo vadinami posakiu „*Vilnius mūsų – o mes rusų*“. 1939 m. pagal sutartį su Sovietų Sąjunga kartu su Vilniaus krašto perdavimu Lietuvai numatytas ir SSRS karinių įgulų įkūrimas Lietuvoje. 1939 m. lapkričio mėnesį pasiruošta sovietinių dalinių atsikėlimui ir imamasi tam tikrų priemonių, kad vietiniai gyventojai nesukeltų incidentų, netgi nesitelktų palei kelius, kuriais žygiuos SSRS kariuomenė, o vykstančius dalinius netgi uždrausta fotografuoti. Vietiniams seniūnams tik liepta pasirengti surašymui, kokius nuostolius padarys žygiuojanti

⁴⁶⁵ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

kariuomenė. SSRS kariuomenė turėjo žygiuoti keturiais keliais, pirmasis iš kurių ir buvo „Žygikelis Nr. 1: Vilnius (nuo kryžkelės prie Vilkpėdės), Rykantai, Vievis, Žebertonys, Žasliai, Gegužinė, Ruklos dvaras. Žygis atliekamas lapkričio 17 d.“. Į Gaižiūnų poligoną turėjo atvykti 1000 SSRS karių. SSRS daliniai tarpusavyje su Gaižiūnų poligonu susisiekdavo keliu pro Kaišiadoris ir Palomenę⁴⁶⁶. Apskrities centras nuo 1940 m. pradžios iš Kaišiadorių buvo perkeltas į Trakus. Ten buvo perkelta ir didelė dalis administracinių įstaigų. Tokiu būdu Palomenės apylinkės atsidūrė daugiau negu už 50 kilometrų nuo naujojo apskrities centro.

Antrasis pasaulinis karas: sovietinė ir vokiečių okupacija (1940–1944 m.)

1940 m. birželio 15 d. įvykusi sovietinė okupacija atnešė daug nerimo ir permainų. Žmonės apie ją sužinojo ne iš karto. Pavyzdžiui, birželio 15 d. Zūbiškių mokykloje vyko mokslo metų baigimo šventė. Buvo susirinkę daug žmonių, grojo kaimo muzikantai, susirinkę mokinių tėvai, mokytojai, vaikai šoko, dainavo ir linksminosi. Kaime radiją turėjo tik mokytoja, bet ji nuo ryto buvo mokykloje. Pavakary iš Vilniaus parvažiavęs zūbiškietis atėjęs į mokyklą pasakė, kad ne dainuoti reikia, o verkti – rusai okupavo Lietuvą. Linksmybės iš karto baigėsi, tėvai tapo rūstūs, mamos, mokytoja, mergaitės pradėjo verkti. Rytojaus dieną žmonės prie vieškelio Žasliai–Gegužinė stebėjo, kaip nėsibaigiančia lavina riedėjo rusų tankai, sunkvežimiai, patrankos, tanketės ir kita technika, keldama triukšmą ir juodų dulkių debesį⁴⁶⁷.

Matyt, kad gyventojai stebėjo papildomų SSRS dalinių žygiavimą, kurių, kaip skaičiuojama, per Lietuvos sieną įsibrovė nuo 150 000 iki 250 000 karių. Tuo tarpu jau nuo 1939 m. pabaigos Gaižiūnuose buvę SSRS kareiviai jau pirmąją okupacijos dieną (1940 m. birželio 15 d.) 18 valandą užėmė Kauną⁴⁶⁸.

Janina Ivoškaitė, kilusi iš Smilgių kaimo, prisiminimuose rašo, kad apie okupaciją sužinojo iš mamos, kuri Kaišiadorių turguje matė ant stulpų iškabinėtus skelbimus, kuriuose pašiepiantčiai skelbta apie prezidento Antano Smetonos pasitraukimą iš Lietuvos. Žmonės svarstė, ką bolševikai Lietuvoje darys. Grįždama į Smilgius mama pamatė ir rusų kareivius. Pakeliui važiavusi karinė raudonarmiečių mašina sustojo ir pasiūlė pavėžti. „Mama įlipo į mašiną, rusų kalbos nesuprato, rankų mostais rodė, kad nori išlipti, bet jie važiavo toliau, labai išsigando ir iššoko iš važiuojančios mašinos. Žmonės gąsdino

⁴⁶⁶ Lesčius V. Lietuvos Respublikos kariuomenė 1918–1940 m. // Karo archyvas, t. XXV. – Vilnius, 2010. – P. 340–345.

⁴⁶⁷ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 200–201.

⁴⁶⁸ Lesčius V. Lietuvos Respublikos kariuomenė 1918–1940 m. // Karo archyvas, t. XXV. – Vilnius, 2010. – P. 362.

vien žodis „bolševikas“. Rusų karinės mašinos važiavo į netoli esantį Gaižiūnų karinį poligoną“. 1940 m. liepos 14–15 d. buvo skubiai suorganizuoti rinkimai į „liaudies seimą“. „Atsimenu, kad tėvai grįžę iš rinkimų rodė pasus, ant kurių buvo atžymėta, kad dalyvavo rinkimuose. Žmonės ėjo balsuoti iš baimės, kad nekonfiskuotų jų žemę ir nesuvarytų į kolūkius (kolchozus). Šie rinkimai skaudžiai palietė vieną šeimą mūsų kaime. Rinkiminės apylinkės pirmininku paskirtas Kazys Zujus, kuris kartu su Motiejum Ivoška priklausė pagrindinei komunistų patijai. Kazys, parsivežęs rinkiminius biuletenius, iki rinkimų laikė namuose. Jo brolis Martynas, kuris priklausė šaulių organizacijai, tuos biuletenius nunešė į šuns būdą ir paliko. Kilo baisus triukšmas, atvežė naujus rinkimų biuletenius, o Martyną suėmė“⁴⁶⁹.

Taigi, brolis įskundė brolių ir tai tapo šeimos tragedijos pradžia. 1941 m. birželio 14 d. Martynas buvo ištremtas į Sibirą. Palomenės apylinkės užėmus vokiečiams buvo suimtas Smilgių kaimo gyventojas Kazimieras Zujus ir kurį laiką apie jo tolimesnį likimą nebuvo žinoma. 1942 m. vasario 29 d. Emilė Zujienė iš Smilgių kaimo kreipėsi į apskrities komendantą, kad jai leistų kapinėse perlaidoti savo sūnų. Pagal Jono Suslavičiaus (iš Jačiūnų k.) liudijimą E. Zujienė sužinojo, kad jos sūnus Kazimieras Zujus buvo nušautas prie Žiežmarių 1941 m. liepos 7 d. ir palaidotas miške. Anot motinos, sūnus paskutiniu metu dirbo sandėlyje prie grūdų priėmimo ir jokių kaltinimų nežinojo⁴⁷⁰. Kaišiadorių policijos punkto vedėjo teigimu, „pagal turimas žinias jos sūnus Kazimieras Zujus buvo komunistas, todėl karo metu buvo nušautas kaip komunistas“. Jo manymu, leisti perlaidoti lavoną negalima. Policininkas Jonas Petkevičius išsiaiškinęs aplinkybes nustatė, kad „Zujus Kazys prie sovietų valdžios buvo aktyvus komunistas ir jis savo tikrą brolių Zujų Martyną įskundęs ankavodistams, per jo įskundimą jo brolių kaipo šaulių sovietai išvežė į Rusiją 1941 m. birželio mėn. 14 d. Vokiečiams užėjus, vietos partizanai Zujų Kazį areštavo, perdavė Kaišiadorių apylinkės lauko komendantui, o iš komendantūros buvo atiduotas vokiečiams Kaišiadoryse prie kepyklos darbų, o vėliau kur buvo padėtas policijoje žinių nėra, nes policijoj komunistai nebuvo registruojami, o buvo registruojami komendantūroje“. Leidimo perlaidoti K. Zujų E. Zujienė negavo⁴⁷¹. Tęsiant šeimos istoriją galime užbėgant įvykiams už akių pridurti, kad karo metais trečiasis brolis Antanas išėjo į Plechavičiaus rinktinę ir pasitraukė į Vakarus kartu su vokiečiais, vėliau emigravo į JAV. Namuose su mama dar liko dukros Uršulė ir Marytė. Janina Ivoškaitė prisiminė, kaip po karo „motina daug ir garsiai lauke užlaužusi rankas raudėjo savo sūnų, daugiausia minėdama Kazio vardą. Tai nepatiko žaliukams, perspėjo, bet mama ir toliau verkė. Vieną žiemos naktį beldimas į duris prikėlė mano tėvus. Atbėgo pusnuogės visos trys moterys. Mama smarkiai apdegusi, nuvežta į ligoninę mirė. Prieš padegant namų durys buvo užremtos. Išgelbėjo tai, kad seserys saugumo sumetimais miegojo klojime. Jos

⁴⁶⁹ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴⁷⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 592.

⁴⁷¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 593–595.

*išgelbėjo motiną. Uršulė apdegė veidą. Namų ir daiktų neliko. Uršulė išėjo tarnauti, o Marytė nesitraukė nuo namų. Gyveno ir miegojo sudegusiame duonkepio pečiuje. Aplink nuodėguliai, ji prakuria pečių ir ten įlindusi išsimiega. Kai kūrėsi kolūkiai ji neįstojo – liko pavienininke. Kolūkis atmatavo jai žemės plotelį aplink tą apdegusį pečių. Į jokią tarnybą nėjo, turėjo rankinę „Singer“ siuvamą mašiną, vaikščiojo per žmones, siuvo ir taip pragyveno tarybinius laikus“⁴⁷². 1941 m. liepos pradžioje Kaišiadoryse sušaudyto sovietinių metų aktyvisto Martyno Ivoškos šeimos istorija taip pat skaudi. J. Ivoškaitės prisiminimuose minima, kad Motiejus buvo darbštus, tvarkingas. Jo namai ir aplinka buvo gražiai sutvarkyta, augo sodas, vieškelis pagal jo žemės ribą apsodintas medžiais. Kaimo jaunimas sekmadienio vakarais rinkdavosi pasižokti, nes namas buvo su grindimis. Jo žemės laukai gerai įdirbti, augo gražūs javai. Jis sušaudytas Ščebnicoje 1941 m. liepą. *Vėliau sūnus Vacys buvo nušautas netoli namų – einantis namo iš talkos. Pašarvoti neleido, nes jis – komunisto sūnus. Paguldė pirtyje ant plikų grindų. Iš ten kruviną nuvežė į kapines ir palaidojo. Buvome keletas jaunų žmonių. Žuvus sūnui, pas motiną atvyko dukterė su maža dukrele. Ryte Emilija laikydama dukrą ant rankų, stovėjo prie pečiaus ir virė valgyti. Kulka pro langą pataikė ir mergaitė mirė. Emiliją pasiėmė vyras atgal į Dubelių k. Pasiliko viena motina – buvo padegtas namas. Išbėgo – liko gyva. Tik ji viena iš nukentėjusių, kaip komunisto žmona, gavo pašalpą. Išvada – visi kiti negavo paramos iš valstybės, nes žuvę jų šeimos nariai nebuvo komunistais. J. Ivoškaitės manymu, viena iš labiausiai nukentėjusių parapijų dabartiniame Kaišiadorių rajone kaip tik ir buvo palomeniškė, paaiškindama tuo, kad prezidento A. Smetonos valdymo metais Lomeniuose, Medinuose, Jegorovkoje veikė gausi pagrindinė komunistinė organizacija, tad įžengus raudonarmiečiams ir paskelbus tarybinę santvarką tie buvę pagrindininkai užėmė postus valdžios struktūrose⁴⁷³. Lomenių pagrindininkai 1940–1941 m. užėmė aukštas pareigas ne tik Palomenėje, Kaišiadoryse, bet ir naujame apskrities centre – Trakuose. Aišku, kad aktyvi antivalstybinė jų veikla remiant sovietinę okupaciją susilaukė priešiškos reakcijos 1941 m. birželio pabaigoje, atėjus Vokietijos kariuomenei.**

Neapykantą komunistinei valdžiai dar sustiprino 1941 m. birželio 14 d. prasidėję trėmimai į Sibirą. Pavyzdžiui, per birželio 14 d. trėmimus į Sibirą buvo išvežti ir Archangelsko arba Krasnojarsko srityse įkalinti Palomenės mokytojas Romanas Karpus, iš Smilgių siuvėjas Jokūbas Misikonis ir ūkininkas Martynas Zujus, iš Gegužinės girininkas Mykolas Bortkūnas ir ūkininkas Boleslovas Žižniauskas, iš Medinų girininkas Alfonsas Bertys, iš Beloniškių tarnautojas Kazimieras Markevičius ir ūkininkas Mykolas Sinkevičius, iš Miežonių geležinkelio darbininkas Petras Žilvitis. Atskirai nuo vyrų į Altajaus kraštą ištremtos jų šeimos: penkių asmenų Bortkūnų šeima iš Gegužinės, Magdalena Bertienė, šešių asmenų Grinkevičių šeima iš Jačiūnų kaimo, mokytoja Vanda Karpuvienė su dviem mažamečiais vaikais (dukra Nijole, gimusia 1936 m. ir sūnumi

⁴⁷² Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴⁷³ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

Viktoru, gimusiu 1937 m.), Emilija Markevičienė, Bronė Misikonienė, keturių asmenų Žilvičių šeima (iš kurios mažiausias buvo gimęs 1940 m.), Žižniauskai⁴⁷⁴.

Be pirmųjų trėmimų sovietinė valdžia 1941 m. besitraukdama iš Lietuvos pagarsėjo ir teroru prieš gyventojus. 1941 m. birželio 27 d. NKVD kariuomenės dalinys įsiveržė į kleboniją, suėmė kun. Joną Tutiną, vargonininką Praną Ivanauską bei jo žmoną Vladislavą, pavedėjo į nuošalesnę vietą ir sušaudė. P. Ivanausko žmona Vladislava dirbo Palomenės pašte, tuo metu laukėsi kūdikio. J. Ivoškaitės klasės draugė Genė Naginevičiūtė pasakojo, kad pas kleboną buvo jos tėvas ir vyriausias brolis Jonas, kurie sugebėjo pabėgti⁴⁷⁵. Vytauto Stanislausko prisiminimu, sovietų kareiviams „buvo žinoma apie du kunigus, tai kareiviai rado kleboną Tutiną ir vargonininką, kurį palaikė kunigu. Mat jis buvo stambaus kūno sudėjimo ir labai panašus į kunigą. Tai juos abu atsivedė į klojimą prie klebonijos. Netoliese buvęs zakristijonas, pamatęs kareivius, pasislėpė klojime po šiaudais ir viską girdėjo. Su rusų kareiviais buvo žmonės, kalbantys lietuviškai. Kleboną nušovė pirmą. Kai atėjo eilė vargonininkui, atbėgusi jo žmona ėmė aiškinti, kad čia jos vyras, ne kunigas. Bet tai neišgelbėjo – nušovė vargonininką. Jo žmoną subadė durtuvais. Sakė, kad ilgai ji dar kankinosi, dejavo. Visa tai girdėjęs, zakristijonas po kiek laiko išlindo iš slėptuvės, bet moteris jau buvo nebegyva. Tik šito žmogaus liudijimu sužinojome apie siaubingą įvykį“⁴⁷⁶.

Besitraukiantys raudonarmiečiai žudė pakeliui sutinkamus civilius gyventojus. Pavyzdžiui, 1941 m. birželio 27 d. Šilonių kaime – Levosiją Matačiūnienę, Bernardą Stankevičių, Buckūnų kaime – Stasį Matačiūną ir du jo sūnus, Stasį Žvirblį⁴⁷⁷. Lomenių kaimo žmonės tebeprisimena nužudytus tris brolius Ambrazevičius, Baurą. Tuo pačiu laikotarpiu nužudyti ir Petras Ambrazevičius iš Pašulių (birželio 24 d.), ūkininkas Martynas Bauba iš Krušonių (birželio 26 d.), Vilkiškių kaime birželio 23 dieną – ūkininkus Kazimierą Jakštą, Antaną Kupčiūną ir Žilinską⁴⁷⁸.

1941 m. birželio 22 d. Sovietų Sąjungą užpuolė Vokietija. Janina Ivoškaitė iš Smilgių kaimo prisiminė: „1941 m. birželio 22 d. rytas – saulėtas, ramus. Namiškiai, kaip ir kiekvieno sekmadienio rytą, užimti namų ruoša ir pasiruošimu pamaldoms į Palomenės bažnyčią. Staiga matome, kaip brėžiasi danguje baltas didelis kryžius, panašius pėdsakus palikdavo skrendantys lėktuvai. Pasirodęs kryžius – žmonėms artėjančios nelaimės ir bėdų ženklas. Be to, apie 6 valandą ryto girdėjo šūvius Gaižiūnų poligone. Paprastai sekmadieniais poligone nevykdavo karių apmokymai, būdavo tyla. Nustatytom valandom leido valstiečiams važiuoti per poligono teritoriją į Jonavos turgų bei uogauti ir grybauti... 1940 m. čia įžygiavo sovietiniai pėstininkai, tankai ir aviacijos daliniai, iš šios karinės bazės jie pradėjo Kauno okupaciją, užimdami tiltus ir kitus susisiekimo

⁴⁷⁴ Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 13–21.

⁴⁷⁵ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴⁷⁶ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

⁴⁷⁷ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 204–205.

⁴⁷⁸ Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 22.

punktus. Veikiai į poligoną atvyko daug sovietų kareivių ir išbuvo iki karo pradžios. Birželio 26–27 d. vokiečių daliniai apsupo rusus prie Gaižiūnų ir Jonavos. Nemaža rusų žuvo, kiti palikę sunkiuosius ginklus perbrido Nerį ir patraukė į Rusiją. Žmonės pasakojo, kad labai daug besitraukiančių karių bandė Neries upe persikelti ties Jonava, statė pontoninius tiltus. Vos rusų kareiviai pradėdavo išsigelbėjimo operaciją, atsukdė vokiečių lėktuvai nuskandindavo tiltus su visais besikeliančiais. Streso apimti kareiviai bandė upę perplaukti raiti, kiti puldavo ir jų tiek apkibdavo raitelį, kad visi nuskęsdavo. Po karo mačiau, kaip Nerimi ties Rusių kaimu plaukė žuvusių kareivių lavonai“. Anot prisiminimų autorės, žmonės pradėjo ruošti gyvenimui karo sąlygomis, pasitelkdami netolimą Pirmojo pasaulinio karo metų patirtį. Pirmiausia reikėjo pasirūpinti maistu. „Tėvai išvažiavo į Kaišiadorių malūną, pasilikome su senele. Labai pergyvenom, kad ilgai negrįžta, o vokiečių lėktuvai jau skraido. Sugrįžo tik pavakary – malūne buvo daug žmonių. Greit išmaišė duoną, iškepę suraikė ir džiovino. Tėvas paruošė vežimą, sudėjo patalynę, maistą. Išveiginius drabužius, mamos austas drobes, divonus, audeklų ritinius sudėjo į skrynią ir užkasė ją malkinėje. Slėpdami užbarstė skiedromis. Kitą rytą reikėjo šį slėpinį perkelti į kitą vietą, nes atėjusiai kaimynei Petrelienei parodė mažoji trejų metų sesutė Genė, su džiaugsmu pasakojo kaip buvo daroma. Po karo atkasę skrynią jos apačioje buvo sušlapę dalis drabužių, dėmių nepavyko išimti. Atėjo eilė ir gyvenamojo namo paruošimui. Išnešti baldai, kad nesudegtų. Langai buvo sudėti po obelimis. Mažoji Genutė pagalvojo, kad ant jų užlipusi pasieks dar nesunokusius obuolius. Laimei, kad pamačiau, nespėjo susipjaustyti kojų. Kaimo vieškeliu ėjo ir važiavo besitraukianti rusų kariuomenė su visa karine technika. Jų buvo tiek daug, kad netilpdami į vieškelio trasą važiavo šalia jo per valstiečių laukus. Dienos buvo karštos ir sausos, ore tyvyrojo dulkių debesys. Virš besitraukiančios kariuomenės skraidė vokiečių lėktuvai ir žemai nusileidę šaudė iš kulkosvaidžių. Lėktuvai mėtė bombas – pailgas ir su sparneliais. Jų išmuštos žemės kildavo aukštyn su žuvusiais rusų kareiviais ir jų technika. Pradžioje žuvusius surinkę sunkvežimiais išveždavo, o po fronto paliko. Žmonės žinojo – kad vokiečiai jų neliestų reikia iškelti baltas vėliavas, prie karties pririšdavo baltos medžiagos gabalą. Lėktuvai praskrisdavo visai žemai ir žmonių nelietė. Rusų lėktuvų visai nematėm. Smilgių kaimo gyventojai, kurie gyveno šalia vieškelio, pasitraukė iš namų. Susidarė dvi stovyklos, viena grupę sudarė Petrelių, Adomienės, Zujukų, Martyno, Mikelių, Jurkos, Baušos Petro [kitų neatsimenu] – bazavosi mūsų namuose. Kita pas Igniukus.

Mūsų sodyba buvo toliau nuo vieškelio, namai stovėjo netoli Uternos upelio, krantai ir skardžiai apaugę medžiais, pieva tinkama ganyklai, kur rišo atvestus gyvulius. Pati stovykla įkurta prie upelio, kuris tekėjo netoli Petro Taparausko sodybos. Ten buvo sustatyti atvykusių žmonių vežimai. Prasidėjo slėptuvių kūrimas: upelio skardyje iškasę žemės plotą, viršų tvirtino lentom, kiti tiesiog išsikasė urvus. Mūsų šeima neturėjo jokios slėptuvės, mano tėvo mama visą laiką gulėjo po vežimu ir aš jos paklausiau: sakydavai, kad nori mirti, o dabar taip saugoji save. Ji atsakė: noriu mirti kaip pridera namuose, o nebūti užmuštai. Nakties metu, iki fronto, atvykę žmonės miegodavo mūsų namuose, ant grindų, o vyrai klojime ant šieno.

Vyrai, kurie yra buvę I-jo pasaulinio karo frontuose, suprato, kad artėja frontas. Sprendė taip. Pridėję ausį prie žemės nustatydavo kokiam toly šaudė patrankos. Kai nustatė, kad artėja frontas, visi susirinko į stovyklą. Iškilė problema, ką daryti su nekrikštyta Petrelės Aliūnės dukra. Nutarta pakrikštyti vietoje. Šio reikalo ėmėsi Ona Ivoškaitė [Aniula], kuri ruošdavo vaikus pirmajai komunijai. Ji atliko kunigo pareigas, o aš, kaip krikšto mama, ant rankų su mergaite įbridau į upelį. Ona, kaip šv. Jonas Krikštytojas, pakrikštijo mano vardu – Janina. Tą pačią naktį kitoje stovykloje Igniuko šeimoje gimė berniukas.

Aš ateidama į stovyklą atsinešiau keletą turimų fonotografų ir dovanotą A. Smetonos knygą, kurią gavau baigus Palomenės pradinę mokyklą. Gaila, bet jų netekau, kai kratą darė rusų kareiviai, įtarę mūsų stovyklos vaikus kario nužudymu.

Pasidarė aišku, kad artėja frontas, visi nutarė likti stovykloje. Tėvai ant upelio kranto paklojo šiaudų, patiesė patalynę ir sugulėme miegoti. Staiga pradėjo švilpti kulcos, išgirdom šūkius „ura“, prasidėjo sumaištis, visi gelbėjosi, kaip kas sugebėjo. Bėgo, kur akys veda. Aš įkritau į šalia esantį upelį, suradau atsikišusią medžio šaką, atsisėdau, o kojos liko vandenyje. Virš manęs augo alksniai, kulcos lėkė žvimbamos, kapojo medžių lapus, kurie krito ant mano galvos. Prisimenu tą kulcų žvimbimą, jos lyg maži šviesūs vabaliukai skirdavo, keldamos siaubą. Kad neįkrisčiau į vandenį, sėdėjau apsikabinus medį, kojos šalo vandeny, o aš meldžiau Dievą, kad geriau mane užmuštų, nei būčiau sužeista. Kai kojų pradėjau nejaušti, išsigandau ir išlipau į krantą, bet savo artimųjų neradau. Atsikėliau, bėgau link namų. Netoliese, kalnelio papėdėje radau gulinčius kaimyną Petrelį ir jo žmoną, priguliu. Čia dar baisiau, žemė dreba, patrankos šaudė, be pertraukos šaukia „ura“, atrodo, kad tankai čia pat gali suvažinėti, dangus šviesėja nuo gaisrų. Atsikėliau irėjau upelio krantu, netoli radau tėvus. Kaip vėliau paaiškėjo, abu tėvai buvo šalimais upelyje, o seserys liko gulėti. Tėvai ankščiau išlipo iš vandens, pagriebė po seserį: tėvas – Damutę, o mama – 3-jų metų Genutę. Močiutės ir Emilijos nebuvo. Jos grįžo kitą dieną, praėjus frontui. Pasirodo, močiutė ir Emilija bėgo su dauguma žmonių, atsidūrė už 10 km, netoli Kaišiadorių. Supratau, kaip karo metu gali pasimesti artimieji. Prisimenu, kad šalia tėvų sėdėjo broliai Zujai Kazys ir Martynas, pasiruošę suteikti pirmąją pagalbą, turėjo rankšluostį ir jodo. Kazys retkarčiais šliauždavo virš kalnelio, pranešdavo kieno dega namai. Sudegė 8 namai, mūsų – ne. Kaime žmonės nežuvo, krito viena karvė.

Sulaukėme ryto, nutilo šaudymas, bet žmonės sėdi toje pačioje vietoje, nediršta keltis, net mažoji Genutė nieko neprašo, tyliai guli ant mamos kelių, uždengta pagalve. Mama galvojo, kad tokiu būdu gali apsaugoti mergaitę nuo kulcų ir skeveldrų. Girdėjosi tik karvių bliovimas, reikėjo eiti jų melžti.

Staiga pasirodo pulkas ginkluotų rusų kareivių, sustojo, šautuvai atgręžiami į mūsų žmonių grupę, sėdinčią upelio skardėje. Liepė duoti pieno, iš čia pat stovinčių kibirų, prieš tai reikėjo paragauti. Vienas pakėlė šautuvą, bet vadas neleido šaudyti. Po to išsirinko 3 vyrus, tame tarpe ir mūsų tėvą, liepė pervesti per fronto liniją: jei sėkmingai – grįšite atgal. Frontas taip išsidėstė: vidury – vieškeliai besitraukianti rusų kariuomenė, o iš abiejų pusių – vokiečiai: vieni jų įsitvirtino ties Miliškių mišku, o kiti atėjo Žaslių keliu. Mes

pakliuvome tarp jų. Tėvas greit grįžo, bet šlapias ir išsigandęs. Papasakojo, kad einant šalia upelio, rizikuodamas krito į vandenį. Kareiviai nešaudė, matyti bijojo atkreipti vokiečių dėmesį. Kiti 2 vyrai grįžę papasakojo, kad sėkmingai juos nuvedė iki Neries. Grįždami sutiko kaime esančius vokiečius. Dabar vyrai nutarė išžvalgyti, kas darosi už mūsų stovyklos.

Pirmas bandymas. Petras Taparauskas, norėdamas apžvelgti apylinkę, įlipo į aukščiausią eglę, staiga šūvis, jis krenta žemyn, bet gyvas ir nesusžeistas. Priimtas kitas sprendimas – visi čia esantys žmonės eis kartu, iškėlę baltą vėliavą, minios vidury eis vyrai, o aplink moterys su vaikais. Pakilom už kalnelio, tyla, nesimatė jokių kareivių, tolumoje matėsi palikta karinė technika, visi atėjom į mūsų namus.

Dabar rūpėjo, kas darosi kaime. Grįžę pirmieji žvalgai pranešė, kad naktį kaime žuvo 4 vokiečių kareiviai, juos išsigabeno, o rusų karinė technika, daugybė šovinių ir žuvę kareiviai palikti. Kurį laiką žmonės liko gyventi mūsų namuose.

Pirmieji žvalgai grįžę iš kaimo pranešė, kad visi vyrai mobilizuojami laidoti užmuštuosius. Duobių kasti nereikėjo, laidojo į bombų išmuštas. Viena ypač didelė ir gili, kad tilptų visas namas. Duobė radosi šalia vieškelio – Stasio Taparausko žemėje, tapo pagrindiniu kapu žuvusiems. Vaikams buvo įsakyta neiti, o vyrams išėjus susitarėme ir patraukėme į kaimą. Buvo prigrasinta neužlipti ant minos. Grupė mano amžiaus paauglių (man buvo 14 metų) pusbroliai Kazys ir Jonas, Ramasius Taparauskas, Martynas Ivoška ir aš slaptai patraukėm į kaimą. Pamatėm žiaurų vaizdą: labai daug sudaužytos karo technikos, išbarstytų šovinių, krūvas bombų. Užmuštų kareivių kūnai daugiausia gulėjo prie vieškelio esančiose grioviuose, rugių lauko vagose. Žuvusių kūnai pamėlę ir išpurę. Vieni gulėjo čia pat, šalia mašinos, kiti sustigę belipant iš mašinos. Pašiuropę ejom toliau, nors ne savo mirtimi mirusio žmogaus buvom nematę. Į tokias laidotuves vaikų neleido. Paprotys, kad vaikai nematytyt baisumų.

Netoli Pučiaus sodybos, šalia kelio, pamatėme žalią nedidelę lengvąją mašiną, o už jos gulėjo mums nematyta uniforma vilkintis aukštas kariškis. Jo kelnės juosė plačios, raudonos juostos. Mums paaiškino, kad tai generolas, žuvęs 1941-06-25 naktį, raudonosios armijos šaulių divizijos vadas gen. mjr. V. Pavlovas. Įstrigo jo pavardė, aukštas ūgis, raudoni kelnų lampasai. Vyrai, kurie laidojo žuvusius, papasakojo, kad vokiečiai generolą paguldė ant žemės šalia vieškelio, uždengė ir įsakė nenumauti batų, palaidoti atskirai, o ne bendroje lėktuvo išmuštoj duobėj. Palaidojo, kur žuvo. Po karo generolo palaikai buvo perkelti į Kaišiadoryse esančius karių kapus. Visi kiti žuvę rusų kariai taip ir liko amžiams suversti ir palaidoti lėktuvo bombų išmuštoj duobėj. Žuvusius laidojo ištisą savaitę, dienos karštos, lavonai pradėjo gesti (irti), bijojo epidemijos. Vaizdas baisus: žuvusius rinko nuo vieškelio pakelių, pasėtų rugių lauko. Laidojo tik mūsų kaimo vyrai, sukrovę į vežimus ir privežę prie duobės, tiesiog vertė į duobę, nes smarkiai dvokė. Kurie neiškrisdavo – traukė su šakėmis. Niekas jų neskaičiavo, neišėmė dokumentų. Kalbėjo, kad šioje duobėje liko amžiams virš 300 kareivių. Baisiausia, kad prie šios duobės Z. kastuvu užmušė dar gyvą kareivį, kuris atsiklaupęs prašė pagailėti jo vaikų. Likimas nepagailėjo Z. šeimos. Dar vieną kareivį, kalbėjo, kad užmušė K. I., už tai jis ir jo šeima atsidūrė Sibire. Šeima sugrįžo be jo.

Žuvusiųjų palaikai nebuvo iškelti ir perlaidoti karių kapuose. Kapas vis smuko gilyn, kažkas užpildavo kalkėm. Niekas jų neprisiminė, nei paminklo, nei užrašo. Taip su-smego, kauburys apžėlė žole, liko ariamas laukas. Tą vietą žino tik mano kartos žmonės. Labai gaila, kad tik tokia pagarba dažnai laukia žuvusių.

Kol vokiečiai nesurinko besitraukiančios rusų kariuomenės paliktos karo technikos, žmonės su ja elgėsi, kaip norėjo. Jaunimas šaudė iš priešlėktuvinių pabūklų, kulkos švilpė nežinai iš kur. Važinėjo tankais, pasivažinėjau ir aš. Manau, kad vyrai pasiliko šautuvų bei šovinių. Žuvo klasės draugas iš Antanaičių kaimo Janulis. Žmonės, paliktose mašinose rado maisto produktų: gabalinio cukraus, sorų kruopų, konservų. Mano tėvas iš palikto tanko parnešė dvi vyriškas kelnės, kurias vėliau konfiskavo žaliukai, sakydami, kad tai bus partizaninio judėjimo vadui Žaliam Velniiui. Barnasius Ivoška, kurio brolis Vaclovas buvo partizanas, žadėjo pasakyti, kas iš tiesų paėmė. Taip ir nepasakė. Rastas fotoaparatas, slėptas kartu su drabužiais, sušlapo ir sugedo. Kai kurie iš karinio poligono parsivežė baldų. Taip baigėsi pirmoji rusų okupacija“⁴⁷⁹.

Palomenėje gyvenęs Vytautas Stanislauskas atsiminimuose rašo, kad „birželio 22 d. rytą vokiečių lėktuvai bombardavo Gaižiūnų kariuomenės stovyklą. Buvo girdėti sprogimai ir matėsi skraidantys lėktuvai, nes nuo Palomenės tai nelabai toli. Kitą dieną nuo Kaišiadorių pusės pradėjo važiuoti rusų kariuomenė link Gegužinės. Juos, besitraukiančius, netoli Vilkiškių kaimo kažkas apšaudė. Jie pradėjo ieškoti kokio tai Jono Markevičiaus ir jau atėjo į Palomenę pas mano tetą klausti to Jono. Tetos vyro pavardė buvo Marcinkevičius ir vardas ne Jonas, o Juozas. Ir jis netgi nebuvo šaulys. O teta pasimetusi ir sako: „Va, Čėsna, tai – Jonas ir šaulys“. Tada jos vyrui liepė vesti parodyti, kur Čėsna gyvena. Ir kam reikėjo prasižioti be reikalo. O kadangi taip pasakė, tai liepė vesti pas Čėsną. Ten nuėję, rado Čėsną namuose. O jo žmona ir klausia: „O kodėl gi pas savo giminę nevedei? Juk Pranas irgi šaulys“. Tada Čėsnai liepė eiti su jais, o Marcinkevičiui – namo. Kareiviai su Čėsna patraukė mūsų namų link. Atėję pradėjo visur narstyti, ieškoti mano brolio Prano. Prisimenu, kad Čėsna stovėjo išbėlęs prie mūsų namo, o kareivis laikė įrėmęs pistoletą. Dar prieš jiems ateinant, mes pastebėjome, kad kažkas vyksta negerai. Mano brolis tuomet slėpėsi ant tvarto, tai aš nubėgau ir pasakiau, kad trauktųsi į miškelį, kuris buvo netoli nuo namų. Kareiviai viską iššniukštinėjo, bet nieko nerado. Liepė eiti kartu su jais mano mamai ir sesei Bronei. Čėsną paleido. Mamą ir sesę nusivedė prie kelio, kuriuo važiuo kariuomenė, susodino ant žemės ir liepė sėdėti. Patys pasiuntė kareivį, kad padegtų mūsų tvartą. Aš ir mano vyresnė sesutė buvome kieme, kai pamatėme ant tvarto kraigo pasirodžiusių liepsną. Aš užrėkiau tik, kad reikia greičiau karves išvaryti, nes jos buvo vidurdieniui uždarytos. Įbėgom į degantį tvartą, greit atrišom ir nuvarėm toliau nuo trobesių. Kadangi vėjas pūtė link klojimo, tai ir tas užsidegė. Visa laimė, kad namai nuo tvarto buvo atitverti medine tvora, tai pylėme vandenį ant tvoros, kad nepereitų liepsna. Taip

⁴⁷⁹ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

ir gavosi, kad jeigu ne mes su sese, tai šeimyna būtų netekus ir namų. Kuomet trobesiai baigė degti, mamai ir sesei liepė eiti namo.

Tuo metu pro Palomenę link Gegužinės buvo intensyvus judėjimas. Po gaisro sutarėm su dviem kaimynais išvažiuoti toliau nuo pagrindinio kelio. Mes turėjome Antanaičių kaime pirkę žemės, tai tenai ir išvažiavome. Pasiėmėme tik būtiniausius daiktus, maisto. Ten turėjome pasistatę daržinę, tai joje sutalpinom karvutes ir patys prisiglaudėm. Arklius slėpdavome netolimame miškelyje, nes kareiviai juos tiesiog paimdavo. Esant mums Antanaičiuose, sulaukėm rusų kareivių. Jie paėmė kaimynų arklių. Dar kaimyno žmona bandė neatiduoti šaukdama: „Drauguži, ataduok!“, bet niekas jos neklausė. O keliuku nuo Palomenės link Gegužinės vis važiavo šiaip kinkiniai arba kinkiniai, tempdami patrankas. Buvo prasidėjęs šaudymas. Mes sėdėjome pakalnėje, kur buvo iškastas melioracijos griovys. O ant kalniuko buvo apsikasę rusų kareiviai. Pradėjo šaudyti iš pabūklų. Nejauku tapo, nes ir virš mūsų galvų skraidė sviediniai. Neužilgo rusų kareiviai pasitraukė.

Liūdna nebuvo, kadangi rusams išėjus, po keleto valandų pasirodė du raiti vokiečių kareiviai, kurie klausinėjo kokie čia kaimai aplinkui. Po jų pasirodymo pradėjo važiuoti visa kariuomenė. Sunkiasvoriais arkliais tempiami pabūklai ir kita technika. Mes sugrįžome prie daržinės. Pas mus atėjo keletas vokiečių kareivių nusiprausti ir pavalgyti. Mums, vaikams, taigi įdomu – stovim ir žiūrim. Vienas kareivis pamojo pirštu, kviesdamas prieiti. Atsargiai, bijodami, bet nuėjom. Kareivis ant duonos užtepė margarino ir padavė mums. Ot skanu buvo! Sumažėjus transporto judėjimui, nutarėme nakčiai grįžti į namus. Kaimynų vežimą prikabinome prie mūsų vežimo, kad būtų galima partraukti, ir sugrįžome namo. Tik tuomet sužinojome, kad nužudyti klebonas ir vargonininkas su žmona. Namuose nakvoti buvo nesaugu, vėl pabijojome likti. Sužinojome, kad pas vieną ūkininką buvo apsistoję vokiečiai, tai ten įsiprašėme ir mes pernaktuoti. Iš šeimininko sužinojome, kad prie Smilgių kaimo subombarduota daug rusų kariuomenės: sudaužytos mašinos, užmušti žmonės, arkliai. Sakė, kad vienas žuvęs net generolas buvo. Toje vietoje atviras laukas. Matyt, kolona kai važiavo, tai visus ir išdaužė. Paskui rinko vyrus iš kaimų su kastuvais dirbti. O darbas buvo toks: į bombų išraustas duobes suversti ir užkasti žmones bei arklius, visus kartu”⁴⁸⁰.

1941 m. prasidėjusį karo tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos veiksmų metu Palomenės apylinkėse nukentėjo ne tik vietiniai gyventojai. Pavyzdžiui, 1941 m. birželio 22 d. nuo karo veiksmų iš Kauno apskrities Pakuonio valsčiaus traukėsi Rimų šeima. Birželio 25 d. per vokiečių ir rusų kariuomenių susišaudymą Kazys Rimas nuo šeimos atsiskyrė ir dingo. Tik 1942 m. vasario mėnesį tėvai sužinojo, kad jų sūnus Kazys buvo sušaudytas besitraukiančių bolševikų ir vietos gyventojų palaidotas Kaišiadorių valsčiaus Smilgių kaime Martyno Ivoškos laukuose.⁴⁸¹

Po fronto praėjimo buvo skaičiuojami gyventojų nuostoliai. Šie įvardinti nuostoliai parodo ir kokį turtą bei namų inventorių turėjo gyventojai. Pavyzdžiui, Vilkiškių k.

⁴⁸⁰ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

⁴⁸¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 267.

ūkininkui Vincui Kupčiūnui tankais ir traktoriais išvažinėjo avižų, miežių ir rugių pasėlius. Nuostoliai buvo skaičiuojami senąja Lietuvos valiuta (litas) ir po 1940 m. sovietinės okupacijos įvestais rubliais. Pavyzdžiui, V. Kupčiūno nuostolių suma litais siekė 86, o rubliais – 210. Be to, Vilkiškių kaime raudonarmiečiai sudegino koplyčią, anot Kaišiadorių parapijos klebono kun. Alfonso Varno: „*tyčiomis, be jokio reikalo padegė*“. Katrė Žilinskienė neteko sudeginto gyvenamojo namo, kluono ir tvarto su gyvuliais.

Šaknių kaimo gyventojas Mikas Daškevičius neteko gyvenamojo namo, tvarto ir daržinės (už 8500 Lt arba 25 500 rublių). Kalvis Juozas Šeivela – gyvenamojo namo. Juozas Grigaravičius – gyvenamojo namo, tvarto, kluono, taip pat paminėjo ir lovą bei indus. Vincas Kuznevičius neteko visų rugių.

Palomenės seniūnijoje patirtą žalą surašė ir aktą pasirašė naujasis Palomenės mokyklos mokytojas Kazimieras Kižys, Palomenės seniūnas Stasys Čėsna ir nukentėjęs ūkininkas (arba kas nors kitas, jeigu šis buvo neraštingas). Surašytas netgi prieš savaitę į Sibirą ištremto mokytojo Romano Karpaus, kuris gyveno Novelskų name, turtas: sudegintas 1939 m. pirktas pianinas, nauja siuvimo mašina, patefonas, 4 lempų radijo aparatas, „moderniška“ spinta, 2 naujos sofos, 2 lovos, kredensas, uosinis stalas, 6 minkštos kėdės, naujas „samovaras“, primusas, mėsos malimo mašinėlė, virtuvinei aliuminiai indai, naujas moteriškas dviratis, 2 lempos, 28 kg kiaulienos riebalų. Aišku, šis sąrašas nukentėjusio jau nebuvo pasirašytas. Palomenės kaime iš Marijono Kačinsko atimtas arklys, išvažinėti rugių pasėliai. Benadui Nartautui atimtas arklys, kumelė ir kumelys. Antanui Marcinkevičiui nušautas arklys, „išnešti“ lašiniai ir 63 kg „minkytų“ dešrų, odiniai pavalkai. Juozui Markevičiui išvažinėti rugių pasėliai. Adolfui Kurgonui išvažinėti pasėliai. Vincui Tamašauskui atimta kumelė, išvažinėti pasėliai. Simonui Kačanauskui nušauta karvė, atimti skardiniai kibirai, „rundeliai“ ir bidonas, išvažinėti ir „subombarduoti“ pasėliai. Andriui Kazakevičiui atimtas arklys ir avižos, išvažinėti ir subombarduoti rugiai. Stasiui Tatarūnui atimtas vežimas („vienkinkis brikutis“) su odiniais pakinktais. Adomui Markevičiui atimtas arklys, odiniai nauji pavalkai ir balnas, „išnešta“ 15 kg lašinių, išvažinėti rugiai. Andriui Ivoškai atimta kumelė. Benadui Stanislauskui sudeginti 1910 m. statyti gyvenamasis namas ir kluonas, 1939 m. statytas tvartas, akselinė mašina ir lentos, „pagrobtas“ arklys, išvažinėti rugiai. Jurgiui Novelskui sudegintas 1928 m. statytas gyvenamasis namas, 1939 m. statyta viralinė-kiaulidė, daug baldų (dvi spintos rūbams ir indams, dvi spintelės, du stalai, 5 lovos su čiužiniais ir paklodėmis, 2 laikrodžiai-žadintuvai, apvalus veidrodis), uosinės audimo staklės su 20 skietų ir 10 nyčių, drabužiai (5 vilnoniai sijonai, aksominė suknelė, du vyriški kailiniai, 10 porų batų, 10 kg padų ir kiti), 4 kubilai, 4 šepėčiai linams šukuoti, 2 duonkubiliai, 4 geldos, lovys mėsai sūdyti, įvairūs virtuvės indai, atimti gyvuliai (veislinė telyčia, lašininis meitėlis) ir miežiai, „pagrobta“ 10 kg bitėms skirta cukraus ir 20 kg medaus. Iš viso Novelskai patyrė nuostolių už 22 170 litų arba 69 952 rublių. Jonui Žvirbliui apniokotas 1910 m. statytas gyvenamasis namas, „subombarduoti“ 5 aviliai su bitėmis, išmindžioti ir išvažinėti pasėliai, nušautos dvi avys ir išsivestas arklys. Aleksandras Naginevičius įvardintas kaip žemdirbys, tačiau pagal inventorių matosi, kad jis daugiau turėjo ne

žemdirbystės, o krautuvės bei staliaus ir audimo įrangos. Sudegintas jo 1925 m. statytas gyvenamasis namas ir tvartas, nauji karštuvai (net 2400 Lt vertės), įvairus krautuvės turtas (už 1000 Lt), staliaus įrankių rinkinys, akmeninės garnos, audimo įranga ir audiniai (5 lininės staltiesės, 6 rankšluosčiai ir 100 metrų audeklo, 4 vilnoniai sijonai, 10 užvalkalų, 75 metrai pakulinio nebalinto audeklo, 32 metrai lininio dažyto audeklo, 18 metrų pakulinio rankšluosčių, audimo staklės, 21 skietas, lanktis, 4 linų verpimo rateliai, 8 krijeliai, 24 nitys), daug namų inventoriaus (3 mediniai kubilai ir 1 skardinis, 3 „balėjos“, 2 duonkubiliai, 4 lovos, stalas, 4 kėdės, 3 suolai, laikrodis-žadintuvas, virdulys arbatai, 63 lėkštės), daug drabužių, 18 porų odinių batų (už 720 Lt), 9 dėžės su alaus buteliais. Be to, iš A. Naginevičiaus atimta kumelė ir arklys, vieninkis vežimas, moteriškas dviratis (firmos „Sport“), nušauta kiaulė, sugadintas „šutintuvas“ bulvėms, „sušaudytas“ skardinis svirno stogas ir vyriškas rudeninis paltas. Iš viso žala Naginevičiams siekė beveik 20 000 Lt arba virš 66 000 rublių. Vienas iš labiausiai nukentėjusių Palomenėje buvo Albinas Jurevičius, kuris net neįvardinamas kaip žemdirbys, nes įvairiuose kituose dokumentuose minimas kaip dvaro savininkas. Jis patyrė žalos beveik už 45 000 Lt arba beveik 100 000 rublių. Sudeginti A. Jurevičiaus 1918 m. ir 1922 m. statyti du gyvenamieji namai, 1910 m. ir 1929 m. statyti kluonai (1910 m. statyto kluono ilgis net 46 metrai), du 1910 m. ir vienas 1931 m. statyti tvartai, taip pat 1910 m. statyti pašarinė, maniežinė ir svirnas, 1932 m. statyti pirtis ir „sklepas“, taip pat sugriauti dar du trobesiai, paruošti 50 kietmetrių statybinių rąstų ir 10 kietmetrių lentų. Tarp sudegusio inventoriaus – arklinė kuliamoji mašina (už 800 Lt), arklinis arpas, arklinė mašina kūliams daryti, arklinis malūnėlis (už 1000 Lt), du poriniai vežimai ir vienas vieninkis, dvejų rogės (skirtos pasivažinėjimui), 3 plūgai (2 poriniai ir vienas vieninkis), 3 medinės akėčios, įvairūs pakinktai (už 800 Lt), „centrafūga“, 4 ažuoliniai kubilai, 10 „ceberių“, staklės su visais priedais, loviai ir ėdžios ir t. t. Sudegė gyvuliai – 3 bekonai, 19 avių, 10 vištų ir 11 žasų. Sudegė daug baldų (bufetas už 500 Lt, 3 stalai, sofa, uosinė spinta), o didelis veidrodis (2,5 metro aukščio) buvo sudaužytas. Taip pat sudegė dalis rūbų (už 800 Lt), 4 poros vyriškų batų, daug maisto produktų (125 kg lašinių už 500 Lt, 150 kg kitokios rūkytos kiaulienos mėsos ir dešrų), virtuvės indų už 300 Lt, išvažinėti rugių pasėliai.

Palomenės dvare iš Miko Monkevičiaus atimtas arklys ir 30 kg lašinių.

Beloniškių kaime Stasiui Baurui atimta kumelė, išvažinėti rugiai. Jonui Čėsnaui atimta kumelė su kumeliuku, „išmindžiotas“ rugių laukas. Motiejui Markevičiui nušautos trys karvės, telyčia ir veršis, atimtas arklys, išvažinėti javų pasėliai ir daržas. Adomui Sakavičiui nušauta karvė, sulaužytos akėčios, statinės kopūstams ir alui, išvažinėti pasėliai. Stasiui Galubickui atimta kumelė su vežimu ir odiniais pakinktais, dviratis ir batai, nušautos kiaulės, išvažinėti ir nuganyti pasėliai. Motiejui Čėsnaui sudegintas 1934 m. statytas gyvenamasis namas su baldais ir kitų inventoriumi (uosinės audimo staklės, kuparas rūbams, 18 kvadratinio metrų lininio audeklo, malimo garnos, 3 „ceberiai“, ažuolinis kubilas), 8 vištos su 4 viščiukais, atimta kumelė, išvažinėti rugiai.

Smilgių kaime Mikui Ivoškai sudegintas kluonas, daug paruoštos rąstų, lentų ir grebėstų medienos, nauji „šlajukai“, vieninkis vežimas, kanapių 15 kūlių nemintų, 50 kūlių

stogui dengti ir 40 kūlių pašarinių, ąžuolo mediena statinėms dirbti. Mikui Taparauskui nušauta karvė. Bernasiui Taparauskui paimta kumelė, vežimas, odiniai pakinktai, 3 poros vyriškų batų, moteriški bateliai, 70 metrų audeklo, 7 rankšluosčiai, 20 kg lašinių. Jonui Ivoškai nušautos dvi karvės ir avis, paimtas vežimas su pavalkais, lašiniai, taukai, batai, baltiniai, dar dveji vyriški kailiniai sušaudyti, o moteriška skara suplėšyta. Kaziui Ivoškai atimtas arklys, kartu „dingo“ pora avių. Jonui Galiniui atimtas arklys, išvažinėti ir „subombarduoti“ pasėliai. Dominykui Zujui nušauta karvė, išvažinėti pasėliai. Jurgiui Vasiliauskui atimta kumelė su odiniais pavalkais. Vaclovui Ivoškai nušautos keturios avys, išvažinėti rugiai. Mikui Grinkevičiui atimta kumelė. Andriui Počiui sudegintas 1937 m. statyti gyvenamasis namas, tvartas, svirnas ir viralinė, 1940 m. statytas kluonas, paruošta pušinė mediena, net keturios rogės, treji odiniai pakinktai, pora karvių ir trys bekonai, 130 „kūlių“, po du centnerius rugių ir druskos, trys ąžuoliniai kubilai, baldai (5 lovos, uosinis stalas, nauja rūbų spinta, kuparas, komoda), sudaužyta siuvimo mašina, išvažinėti rugių, kviečių, miežių, avižų, dobilų pasėliai ir pievos, „sudegė“ daržovės ir 4 obelys, o paskutinė obelis nulaužta. Jonui Zujui sudeginti 1931 m. statyti gyvenamasis namas, kluonas ir svirnas, baldai, uosinės staklės, vieninkis vežimas, 3 poros vyriškų batų, nušautos dvi kumelės, išvažinėti rugių ir miežių pasėliai. Daminui Vilkui sudegintas 1926 m. statytas gyvenamasis namas, 1938 m. statytas tvartas, paruošti 20 kietmetrių eglinių rąstų ir 2 kietmetriai lentų, baldai (lova, stalelis, du suolai), gyvuliai (3 kiaulės, 7 vištos), rūbai (vyriškas ir moteriškas paltai ir kt.), išvažinėti rugiai ir avižos. Onai Ivoškienei sudegė 1940 m. statytas kluonas, audimo staklės ir audeklai. Kaziui Ivoškai apgriautas 1920 m. statytas gyvenamasis namas, daržinė ir 1926 m. statytas tvartas, atimta kumelė, „pagrobti“ vyriški auliniai batai ir kišeninis laikrodis. Jonui Zujui sudegintas 1920 m. statytas kluonas ir 1935 m. statytas tvartas, 4 obelys („geros rūšies“), „kariukai“ medžiams vežti, odiniai pavalkai, drabužiai ir 60 kūlių, atimtas arklys. Jurgiui Ceslevičiui sudeginti 1930 m. statyti gyvenamasis namas, tvartas, kluonas ir svirnas, baldai, vežimas, pavalkai, 50 kūlių, išdeginti ir išvažinėti pasėliai, nušauta kiaulė. Silvestras Zujus neteko sudegintų 1940 m. statytų gyvenamojo namo ir malkinės, 1938 m. statyto tvarto, baldų (3 lovų, kuparo, stalo, 2 suolų), audimo staklių su audeklu, 2 mintuvų, 4 avikailių, kailinių, naujų dviejų avilių, „kariukų“ medžiams vežti, 5 obelių, 9 vištų su 15 viščiukų, įvairių indų už 15 Lt. Stasys Taparauskas neteko sudegintų 1930 m. statytų gyvenamojo namo, kluono ir tvarto, 60 kūlių, 200 grebėstų, nušautų dviejų karvių ir avių, atimto arklio, „subombarduotų“ rugių. Rozalijai Sedlickienei sudegintas 1931 m. statytas gyvenamasis namas, kluonas ir du tvartai, kartu sudegė baldai (po du suolus ir lovas, stalas), uosinės staklės, pora skardinių kibirų ir 3 špižiniai puodai, rogės (skirtos pasivažinėjimui), 2 „lentai“ (šienui vežti), 4 vištos. Karvė buvo nušauta, o rugiai ir daržai išvažinėti.

Medinų kaime Vincui Ambrazevičiui nušautas meitėlis. Bernasiui Sidarui paimtas arklys, „žuvo“ lašiniai, moteriška burka ir pusbačiai.

Dubelių kaime Stasiui Griesiui išvažinėti rugių pasėliai ir daržas, sulaužytos šlajos.

Lapelių kaime Juozui Marcinkevičiui atimtas arklys, nušienauti dobilai.

Pranas Trakanavičius iš Vilionių neteko naujo gyvenamojo namo, statyto 1940 m., sudaužytos skrynios, geldų, taip pat apdraskytų naujų kailinių.

Jonas Maciulevičius iš Karlaukos – suvažinėtų rugių ir vikių, sudegintų 15 kapų gontų, iškirstos obels, „subombarduotų“ dobilų.

Vytautas Kertenis iš Jagorovkos – arklio. To paties kaimo ūkininkas Pranas Žizliauskas – išneštų avių, suniokotų miežių ir užmuštų vištų.

Bagdoniškių kaime pas Motiejų Baurą „rastos negyvos“ keturios kiaulės, išvažinėti žirniai, avižos, linai ir daržovės. Stasiui Vilkuvi sudegintas 1940 m. statytas tvartas, 1935 m. statytas kluonas, taip pat paruošta rąstų ir lentų mediena, gyvuliai (4 jorkšyrų veislės kiaulės, 15 lehornų veislės vištų), vežimas ir naujas odinis balnas, „pagrobtas“ sieninis laikrodis, išvažinėti pasėliai, sunaikinti 3 kelmiai bičių. Andriui Valkavičiui sudegintas 1931 m. statytas gyvenamasis namas ir tvartas su paruoštomis lentomis, baldai (3 spintos rūbams, 3 lovos, 2 kuparai, 2 kubilai, 2 stalai ir 2 suolai ir kt.), inventorių, stalių įrankių rinkinys ir smuikas, sudaužytas radijo aparatas ir patefonas su 11 plokštelių, kaip ir daugumai – išvažinėti pasėliai. Vincui Rakauskui apgriautas 1931 m. statytas gyvenamasis namas, „išnešta“ 4 kg vilnų, išvažinėti laukai. Andriui Rakauskui nugriauta pusė 1931 m. statyto gyvenamojo namo ir tvarto, išvažinėti rugiai.

Kitame Medinų kaime, buvusiame šalia Lomenių, Marfa Michailienė neteko arklio, vežimo, dobilų ir išvažinėtų rugių. Marijona Fiodorovienė iš Medinų pasigedo paimtų balno, bulvių ir kviečių bei nupjautų dobilų. To paties kaimo gyventojas Vasilevičius – papjautos avelės ir paimto arklio, o Maksimas Fiodorovas – paimtų dviejų „lanciūgų“, dviejų „pastarankų“, dalgio, šieno, nupjautų dobilų. Pranas Bertauskas – „nuvestos“ kumelės ir nupjautų dobilų, o Vladas Vilpišaitis – paimtos kumelės.

Ypač daug nuostolių patyrė Lomenių kaimo gyventojai. Ieva Ambraževičienė neteko paimtų gyvulių (kiaulės, vištų), drabužių (vyriškų batų, kailinių, „burkelės“), taip pat lauke suniokoti rugiai ir pieva. Mokytoja Sofija Saudargaitė – sudaužyto šešiams asmenims skirto servizo kava (vertė 35 Lt), servizo „trečiam“ (26 Lt) ir servizo tortui (28 Lt), stiklinių ir lėkščių bei lėkštučių, taip pat dingusių kibiro, „bliūdo“ prausimuisi, peilių ir šakučių, šaukštų ir šaukštelių, sudraskytų megztų užuolaidų trims langams, galiausiai – maisto produktų (iš viso 345 Lt sumai). Stasys Tatarūnas – išvažinėtų javų pasėlių ir paimtų avino bei miežių. Motiejus Begonis – taip pat išvažinėtų pasėlių bei paimtos telyčios. Stasys Formalčikas – išvažinėtų pievų, rugių ir nupjautų dobilų. Jonas Grenda – išvažinėtų rugių ir „nuneštų“ trijų avelių, 125 kg mėsos ir dviejų porų batų. Antanas Žizliauskas – paimto arklio, kviečių, dobilų ir išvažinėtų kviečių. Motiejus Grenda – dobilų ir dalgio. Adomas Česna – arklio. Justinas Zigmantavičius – nupjautų dobilų ir išvažinėtų rugių bei pievų. Vincas Rauluševičius – paimto meitelio ir išvažinėtų javų, pievų ir kopūstų. Motiejus Valkavičius – išvažinėtų rugių ir pievų. Aleksas Varušila – atimto arklio ir išvažinėtų rugių. Vaclovas Grenda – paimtų dviejų avių ir išvažinėtų pasėlių ir pievų. Antanas Vilkas – paimto eržilo, nupjautų dobilų ir suniokotų pasėlių. Antanas Valkavičius – paimtos kumelės ir naujo vežimo bei naujų pavalkų. Martynas Vaškevičius – paimto eržilo ir suniokotų pasėlių. Marė Čechavičienė – išvažinėtų javų ir linų pasėlių.

Andrius Ivanavičius – papjauto meitėlio, sudaužytos radijos, „nuneštos“ armonikos (už 200 Lt) ir avių, išvažinėtų javų, pievų, bulvių ir linų. Ignas Tatarūnas – papjautų dviejų avelių, trijų vištų, paimtų bulvių, laikrodžio, vienos poros „pastarankų“, išvažinėtų rugių ir nupjautų dobilų. Ona Valkavičienė – papjautos telyčios ir paimtų pavalkų, vadelių, „pastarankų“, avių ir bulvių. Vincas Tatarūnas (kurio namuose buvo mokykla) – papjautos avelės, išvažinėtų pasėlių ir „drabiku 1 štuka“. Jonas Tatarūnas – paimto arklio ir išvažinėtų pasėlių. Adomas Valkavičius – paimto arklio, vyriško „kosciumo“, palto, kelnų ir pagalvės, išvažinėtų rugių ir nupjautos pievos. Jonas Žižliauskas – pasėlių ir vištų, nupjautų dobilų (beje, pusė hektaro dobilų buvo vertinami net 400 Lt). Stasys Pupaleigis – nupjautų dobilų. Motiejus Farmalčikas iš Lomenių – paimto meitėlio ir išvažinėtų pasėlių. Boliaus Begonio ir Juozo Grendos laukuose nukentėjo pasėliai.

Eitekonių kaime Jono Grigaliūno nuostolių sąrašas netilpo net į visą puslapį: sudegė nauji sodybos pastatai – gyvenamasis namas, dengtas gontais, tvartas, kluonas, kartu sudegė gyvuliai ir inventorius (dveji radijo aparatai, laikrodis-žadintuvas, naujos audimo staklės, „nabadrikai“, „robankai“, „vindas“, „laistuvai“ ir t. t., iš viso 7413 Lt sumai). Daminui Pilyponiui sudegė tik inventorius ir produktai – skrynia, devyni baltiniai ir t. t. Rozalijai Šilkūnienei sudegė nauji gyvenamasis namas, tvartas ir viralinė, taip pat senas svirnas, visas inventorius (nauja uosinė spinta, nauji kailiniai už 150 Lt, naujas ratelis už 50 Lt ir t. t., iš viso 8273 Lt vertės). Jonas Jerunavičius taip pat neteko labai daug sudegusio turto – naujų gyvenamojo namo, tvarto, seno kluono, daug gyvulių (be sudegusių gyvulių dar užmušė karvę ir keturias avelės), senos akselinės, vėtyklės ir plūgo, naujų važelių, kubilų, duonkepės, poros naujų ir poros senų kailinių, 12 išdirbtų kailių, dviejų naujų sermėgų, naujo vyriško palto ir kostiumo, 30 baltinių, 100 metrų drobės, 6 naujų vilnionių antklodžių, 10 naujų paklodžių, didelės naujos skaros, dviejų naujų šilkinų skepetaičių, naujų suknelių (vilnonės ir ripsinės), senų staklių ir naujo ratelio, sudaužytų dviejų avilių su bitėmis ir t. t., iš viso už 17 419 Lt. Tame pačiame Eitekonių kaime Laurui Leikauskui „sudaužytas“ gyvenamasis namas, taip pat jis neteko naujų kubilų ir kibirų, keturių naujų baltinių, dviejų dėvėtų antklodžių ir molinio pečiaus. Katrei Markevičienei sudegė senas gyvenamasis namas, tvartas, su inventoriumi, maistu ir pinigais (30 rublių, naujas ažuolinis stalas, didelė nauja skara, nauji pusbačiai, nauja sermėga ir kt.). Jonui Pilyponiui sudegintas naujas tvartas, taip pat sudarkyta dalis gyvenamojo namo čerpinio stogo, sudeginti gyvuliai ir inventorius – „odinės pleškės“, „nabadrikai“, nauja sermėga, švarkas ir t. t. Motiejui Žičiui sudegintas apynaujis gyvenamasis namas, senas tvartas kartu su gyvuliais ir inventorium (brička, dviračiu...), paimta kumelė ir arklys, užmuštas bulius. Vincui Baurui sudeginti nauji gyvenamieji namai, tvartas, viralinė, kluonas, išardyta pirtis, paimta kumelė, užmušta telyčia. Matosi, kad dalis inventoriaus sudegė, o kita dalis, kuri nesudegė, tiesiog sudaužyta (dveji nauji rateliai, rogės, vėtyklė, dveji aviliai...), sunaikinta obelų (vadinama „ciapų“, 15 vnt. šampaninių, 20 – antaninių, 6 – saldinių, 10 – „patpinkų“), pasėliai išvažinėti. Stasiui Grigaliūnui sudeginti senas kluonas ir tvartas su gyvuliais bei inventorium (nauji ratai medinėmis ašimis, naujas moteriškas paltas už 200 Lt ir t. t.). Juozui Juščinskui „apdaugytas“ gyvenamasis

namas ir tvartas, užmuštas arklys ir meitėlis, išvažinėti pasėliai, sunaikinti 4 aviliai. Andriui Palčiauskui sudegintas naujas tvartas su gyvuliais ir inventorium, drabužiais (4 naujos baltos kelnės, 5 nauji baltiniai, burka, sermėga, kailiniai, du švarkai, naujos akėčios, „striugas“, „lankiena“), paimti 3 nauji kirviai, naujas dviratis Nauman (vertė 250 Lt), išvažinėti pasėliai. Motiejui Laurušoniui sudegintas iš senų rąstų naujai pers-tatytas namas, naujas tvartas, kluonas su inventorium (10 rankšluosčių, 18 metrų „šero-ko“...), paimta kumelė, užmušta kiaulė. Andriui Grigaliūnui sudeginti naujas gyvena-masis namas ir kluonas, senas tvartas, gyvuliai (avys juodgalvės, vištos lehornų veislės), inventorius (nauji ratai, pora rogių, „kuriukai“, „važialis“-rogutės, vėtyklė), baldai (3 lovos, po pora spintų ir stalų), drabužiai (nauja sermėga, kailiniai, 3 naujos vyriškos bur-kos, nauji batai, 3 poros pusbačių, žieminiai botai, 2 poros „vailokų“), aruodai su javais, užmuštos dvi karvės ir dvi kiaulės, išvažinėti pasėliai, išlaužytos obelys (6 antaninės ir 4 alyvinės). Agotos Kukalienės sodyboje sudegė senas kluonas, nauji ratai ir „važis“, po dvi poras naujų batukų ir dvi suknelės. Magdei Grigaliūnienei sudegė senas gyvenama-sis namas, tvartas ir kluonas, viena višta, nauji ratai, rogės, akėčios, ratelis, gramofonas (už 400 Lt), stalinė lempa, 3 pjūklai, 15 kaltų, 3 „užetkos“, vyriškas paltas ir burka, kostiumas, kailiniai, po dvi poras naujų kaliošų ir „vailokų“, po 10 (arba 16) baltinių ir baltų kelnų, pora skrynių, po pora naujų suknelių ir bliuskių, batukai, „sakielis“ (už 150 Lt), daug kito inventoriaus ir maisto produktų. Stepas Lekavičius neteko sudegusio seno gyvenamojo namo ir tvarto, ratų ir rogių, lovų (medinės ir geležinės) ir kitų baldų, 3 naujų „užiatkų“, naujos duonkepės, maisto produktų („skindžiukas“ 8 kg, taukinė 8 kg), sudaužyto trisienio šienui dėti, išvažinėtu pasėlių. Andriui Grigaliūnui sudegė iš seno perstatytas gyvenamasis namas, senas tvartas ir naujas kluonas, su gyvuliais, baldais, drabužiais (pora žieminių vyriškų paltų, nauja burka ir kostiumu), maisto produktais (32 kg lašinių, „skindžiukas“ 16 kg, miltai, netgi paminint, kad pikliavoti ruginiai miltai 1,25 kg kainavo 19 Lt), taip pat išvažinėti pasėliai ir lauke išdegė daržovės.

Krušonių kaime Juliui Ivoškai sudegintas naujas tvartas ir kluonas su gyvuliais bei inventorium (keturios jorkšyrų veislės kiaulės, dvi naujos rogės, nauji mestuvai ir dveji mintuvai, „pleškis“, balnelis, paruoštos apipjautos medienos 33 kietmetriai ir kt.). Marė Baubienė neteko sudegusių naujų pastatų – gyvenamojo namo, tvarto ir viralinės, už-muštų olandų veislės karvės ir trijų jorkšyro veislės kiaulių, taip pat daug sudegusio inventoriaus – naujos komodos, dviejų naujų spintų, dviejų minkštų kėdžių, naujo pa-tefono (už 300 Lt), sieninio laikrodžio, naujų batų, trijų naujų batukų ir keturių batelių, kostiumo („medžiaga vizito“, už 150 Lt) ir t. t. Vincui Vainai sudegė naujas gyvenamasis namas ir kluonas, pora kiaulių („vietinės veislės“), lehornų veislės vištų, keturios apati-nės kelnės ir daug kitų daiktų, be to, išvažinėjo pasėlius ir „sušaudė“ pagalves. Malvi-nai Kirmelienei sudegintas senas gyvenamasis namas, naujas kluonas, nauja kuliamoji mašina (600 Lt vertės), rogės, akėčios, pora balnelių, pavalkai, vadelės ir t. t. Daminui Tetenskui sudegė nauji tvartas ir kluonas, ardėnų veislės arklys (2000 Lt vertės), kiti gy-vuliai, 10 kailių („juodai išdirbti“), 20 metrų milo, nauji ratai, rogės ir akėčios, daug kito inventoriaus ir produktų, be to „sušaudyti“ nauji drabužiai (vyriškas paltas, kostiumas

ir po pora vilnionių ir paprastų suknelių), nauja siuvimo mašina ir rūbinė spinta. Pranui Tetenskui paimtas arklys („vietinės veislės“), užmuštos vietinių veislių karvė ir telyčia bei marinosų veislės avis, sudeginti kiti gyvuliai ir inventoriūs, „sušaudytos“ dvi naujos šilkinės suknelės, vaikiškas naujas kostiumėlis ir t. t. Jokūbui Raguckui sudegintas apysenis gyvenamasis namas, seni kluonas ir tvartas su visais gyvuliais ir inventorium. Matosi, kad šeiminkas be ūkininkavimo užsiėmė ir staliaus darbais, nes sudeginta 20 naujų kaltų, 12 grąžtelių, tablius, daug medinio inventoriaus. Ona Silickienė neteko sudegusio seno gyvenamojo namo, tvarto su gyvuliais ir inventorium (16 baltinių, 8 naujų baltų kelnų, vyriškos naujos burkos ir švarko), be to, atėjūnai užmušė avis ir jų jauniklius, o po apsilankymo „prapuolė“ pora naujų „bliuskių“. Martynui Paškevičiui sudegintas naujas tvartas, kluonas, nauja akselinė, rogės, dviratis, plūgas, ratai, paruošta statybinė mediena, 5 kiaulės, išvažinti pasėliai. Onai Stakeliūnienei sudegė daug gyvulių ir inventoriaus, tačiau neminimi pastatai. Tarp sudegusių gyvulių – kumelė, 6 jorkšyrų veislės kiaulės, 10 lehornų veislės vištų, inventoriūs – nauja vėtyklė, dešimtainės svarstyklės, stalinės svarstyklės, pora plūgų (naujas porinis ir bulvių vagojimui), 2 naujos akėčios, nauji ratai, rogės ir „važys“, po porą pavalkų, „nabadrikų“, balnelių, 10 skrynių gyvuliams šerti, sudeginta daug javų ir medienos, drabužių (paltas vasarinis ir paltas žieminis, pora kailinių, 6 poros batelių ir 2 naujų kaliošų), naujas „saperatorius“, po 24 naujus peilius ir šakutes, be to „sušaudyta“ trys naujos vilnonės suknelės ir trys paprastos, 30 lėkščių ir t. t. Jonui Laurušoniui sudegintas naujas tvartas, kluonas ir viralinė, sena pirtis, gyvuliai (kiaulės ir vištos), naujos rogės ir ratai, naujas „fuktelis“, plūgas ir akėčios, sudaužyta skrynia, spinta, pagalvės ir kailiniai, išvažinėti pasėliai. Zigmui Sasnauskui sudegintas naujas gyvenamasis namas, galvijų tvartas, sena arklidė, nauja kiaulidė, sena viralinė, užmušta daug gyvulių (3 karvės, telyčia, meitėlis, po pora jorkšyrų veislės paršų ir bekonų, 12 lehornų veislės vištų), naujos vienkinkės rogės, baldai, „apdaūžyti“ ratai, „apdraskyti“ dveji nauji kailiniai. Kalviui Jonui Baubai sudegintas senas gyvenamasis namas, tvartas su gyvuliais ir inventoriūs (kumelė, kiaulė, vištos, javai, baldai, detektorinis radijo aparatas ir dvi ausinės, drabužiai (4 baltiniai, 4 apatinės kelnės ir 2 viršutinės, po dvi poras batų, pusbačių, „vailokų“ ir kaliošų).

Muldiškių kaime – sudeginti naujas Vinco Simanonio gyvenamasis namas ir kluonas su daugybe gyvulių ir inventoriaus (nauju „važialių“, radijo aparatu, sieniniu laikrodžiu, sermėga, 28 metrais audeklo...) ⁴⁸².

Surašinėtojai registravo tik materialinius gyventojų nuostolius, nefiksuodami žmonių patirtos prievartos, nužudymų. Traukdamiesi rusų kareiviai grobė gyventojų arklius ir kitą turtą. J. Ivoškaitė prisiminimuose rašo: „*Besitraukiantys rusų kareiviai atėmė mūsų šeimos pasididžiavimą – arklį, kuris buvo slepiamas tvarte, kartu su kaimyno erzilu. Kareiviai privertė tėvą atidaryti tvartą, išsivedę arklį nusivedė jį į Žaslos upelio vingyje esančią, plistakę*” (tai mažas pusiasalis) ir ten užmigo. Aš prisėlinau, paėmiau už pavadžio arklį, tyliai perbridom upelį ir bėgau link namų. Kareiviai, pamatę bėglius,

⁴⁸² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 5.

pasiruošę šaudyti, reikalavo tėvų sustabdyti mane. Aš bėgau tolyn vedina arklį, o tėvai šaukė ir prašė, kad grįžčiau atgal. Grįžusi apsikabinau arklio kaklą, labai gailėjau, verkiau iki pasikukčiojimo. Kareivis atplėšė mano rankas, spėjau pabučiuoti atsisveikinant, nustūmė šalin ir pasikinkę iš kažkur atimtą karietą, išvažiavo. Paliko mums nuvarytą, žaizdotą, mažą, juodą kumelę, kurią vadinome „kirkizka“. Ji pasveiko ir pergyveno tuos sunkius pokario metus, kai kūrėsi kolūkiai... Pagrobtojo arklio ilgai laukėme sugrįžtant, žinojome, kad arkliai visada randa kelią į namus. Mūsiškis negrįžo, buvo atveję, kad keli sugrįžo. Gyvenime, iki Tėvų mirties, daugiau taip gailiai neverkiau, kaip savo mylimo arklio, kuris leidosi mano jodinėjimas. Jis buvo mūsų šeimos pasididžiavimas, prisimenu jį tokį, kai mačiau paskutinį kartą“⁴⁸³.

1941 m. birželio 27–29 dienomis pas Kaišiadorių valsčiaus gyventojus liko 47 rusų kariuomenės palikti arkliai, iš kurių dalis, greičiausiai, prieš tai ir buvo pagrobti pas anksčiau minėtus gyventojus arba apkeisti į blogesnius. Pavyzdžiui, Miežonių kaime trys – pas V. Gudonį ir Laurušonius, Eitekonų kaime penki – pas S. Staliulionį, J. Bublį, D. Piliponį, K. Lukauską, M. Žičių, Tauckūnuose – pas A. Steikūną, Beloniškėse – pas S. Baurą, J. Čėsna, B. Vilką, V. Vilką, Naujalaukyje – pas S. Čėsna, Palomenėje – pas A. Kazakevičių ir B. Nartautą, Smilgiuose – pas J. Balnį, V. Zujų, D. Vilką, Lomeniuose – pas J. Tatarūną, Mediniuose – pas M. Michailovienę, Krušonyse – pas J. Grigaliūną, J. Antanaitį ir t. t.⁴⁸⁴ Žaslių valsčiuje arkliai (dalis vokiečių kariuomenės, dalis – rusų) atsidūrė net pas 152 žmones. Pavyzdžiui, vokiečių kariuomenės arkliai 1941 m. birželio 29–30 dienomis atsidūrė Svirplionių kaime pas J. Daugėlą ir A. Grendą, Klūsų kaime pas Griesius, Šilonyse – pas J. Plepą, A. Plepą (vėliau paėmė vokiečiai Žasliuose), Matačiūnus, Antanaičiuose – pas J. Belopetravičių (arklys vėliau nustipo), Jačiūnuose – pas A. Arbočių (perdavė į Vilnių), K. Grinkevičių (perdavė savininkams) ir t. t. Net 15 rusų kariuomenės paliktų arklių buvo Bučionyse – pas M. Bartkūną, Paulauskus, Vaškevičius ir kitus. Dalis šių arklių nudvėsė, buvo perduoti į Vilnių ar į Žaslius, grąžinti savininkams arba liko pas naujuosius šeimininkus⁴⁸⁵. 1942 m. kovo 6 d. Žaslių viršaitis J. Lukoševičius telefonograma patikslino apskrities viršininkui, kad rusų kariuomenė valsčiuje paliko 151 arklį. Dalis arklių padvėsė, liko 42 arkliai⁴⁸⁶. Vėliau ir kitus „trofėjinius“ arklius vokiečių valdžia surinko.

Vokiečių administracija surinko ne tik „niekieno“ arklius, bet ir įvairių įstaigų transporto priemones. Pavyzdžiui, 1941 m. lapkričio mėnesį netgi iš Kaišiadorių savanorių ugniagesių draugijos policija paėmė „autovežimą“, dėl to iš draugijos pirmininko pareigų pasitraukė Ribačenka. Į gaisrininkų skundą policija atsakė, kad automobilis paimtas laikinai svarbesniems reikalams, o ugniagesybai „paskirta naudotis netoliese esantis *Alaus pilstytuvės Kaišiadoryse autovežimis*“⁴⁸⁷.

⁴⁸³ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴⁸⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 926.

⁴⁸⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 931–933.

⁴⁸⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 156.

⁴⁸⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 982, 984.

Praėjus karo frontui buvo skaičiuojami ir kiti nuostoliai. Pavyzdžiui, Kaišiadorių nuovados viršininkas apylinkės tardytoją informavo, kad karo metu kooperatyvo vedėjas Alfonsas Vidzickas iš Lomenių kooperatyvo pasisavino prekių už 36 000 rublių⁴⁸⁸.

Apie pirmuosius vokiečių kareivius Smilgių kaime sužinota, kaip mini J. Ivoškaitė, kai netoli Jono Ivoškos namų žuvo keturi vokiečių kareiviai, kurių kūnus išsivežė. Žvalgai važiavo motociklais, persekiojo bėgančius rusų kareivius. Jos teta pasakojo, kad keli kareiviai, apspitę karvę melžė ją iš visų pusių ir gėrė pieną. Kaimą paliko įsakydami palaidoti žuvusius. Ji pati pirmą kartą pamatė vokiečių patrulį, kuris užėjęs į namus, paprašė pieno, prieš tai parodęs, kad pirmiau paragautų patys⁴⁸⁹.

Atėjus Vokietijos kariuomenei Kaišiadoryse iškeltos Lietuvos trispalvės, susikūrė Tautinis komitetas, kuriam vadovavo Kaišiadorių gimnazijos direktorius Domas Kalvelis. Prie komiteto sudaryta sekcija nukentėjusiems nuo karo šelpti, sekcijai vadovavo kun. Stanislovas Kiškis, o nariais buvo Puišytė, Jasas, Jurkštas ir Laurušonis⁴⁹⁰. Vietose kūrėsi būriai, perimantys gyvenviečių kontrolę, vadinami baltaraiščiai. Iš Smilgių kaimo baltaraiščiams priklausė Pučius ir Juozas Zujus⁴⁹¹.

Vietiniai aktyvistai ir vokiečių kareiviai sulaukė buvusios sovietinės valdžios rėmėjus, kurių branduolys telkėsi Lomenių kaime. 1941 m. liepos 7 d. Bagdoniškių kaimo pakraštyje sušaudyti komunistinės pagrindinės organizacijos nariai ir sovietmečio aktyvistai iš Lomenių kaimo: Aleksejus Fiodorovas, Adomas Karpavičius, Stasys Valkavičius, Bernardas Valkavičius, Ananijus Vasilevičius, Uljanas Kuznecovas, Michailas Michailovas, Stasys Žižliauskas. Po kelių dienų netoli Kaišiadorių (Ščebnicoje) buvo sušaudyti prie sovietų Kaišiadoryse grūdų sandėlio vedėju tarnavęs Motiejus Ivoška iš Smilgių (tragiška jo šeimos istorija paminėta atskirai), dar keturi Lomenių kaimo pagrindininkai: Petras Opolskis, Bernardas Tatarūnas, Bernardas Ivanavičius, B. Valkavičius⁴⁹².

Naujoji valdžia 1941 m. lapkričio mėnesį suregistravo po fronto praėjimo užsilikusius amunicijos sandėlius ir nesprogusias bombas. Žaslių valsčiuje Jačiūnų ir Neprėkštos kaimų laukuose buvo likusių nesprogusių bombų. Šios vietos aptvertos ir pastatyti įspėjamieji ženklai⁴⁹³.

Vietinėse savivaldybėse 1941 metų pabaigoje buvo renkami Savitarpinės pagalbos komitetai, kurie turėjo padėti nukentėjusiems nuo karo. Kaišiadorių valsčiuje komiteto pirmininkas buvo viršaitis Jonas Urmilevičius, jo pavaduotojas – kunigas Stasys Kiškis, nariai – gimnazijos direktorius Domas Kalvelis, antstolis Jurgis Žitkus, ūkininkas Antanas Steikūnas, pieninės vedėjas Vincas Leveris ir seniūnas Jonas Sakalauskas. Žaslių

⁴⁸⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 727.

⁴⁸⁹ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴⁹⁰ Lukoševičius O. Kaišiadorių parapijos ir vyskupijos istorija. – Kaunas, 1996. – P. 55.

⁴⁹¹ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁴⁹² Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 25.

⁴⁹³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 3. L. 19.

valsčiuje komitetui vadovavo viršaitis Jonas Lukoševičius, jo padėjėjas buvo kun. Matas Cijūnaitis, nariai Pranas Vaicenavičius, A. Čiurinskas ir Vincas Valiukaitis⁴⁹⁴. Vaikų darželiuose Kaišiadoryse buvo 24 vaikai, Žasliuose – 34, kuriems taip pat planuota gauti būtiniausių maisto produktų normą⁴⁹⁵.

Nežiūrint atūžusių naujų sunkių laikų gyvenimas daugelyje gyvenimo sričių tęsėsi kaip ir iki karo. Nors Palomenės mokytojai Romanas Karpus ir Vanda Karpuvienė bei dalis kitų gyventojų buvo ištremti, likusieji vaikai ir toliau lankė tas pačias mokyklas, tik mokomi kitų mokytojų.

Vytautas Stanislauskas prisiminė, kad „*besitęsiant karui, sudegė Novelsko gyvenamas namas. Taigi, prasidėjus mokslo metams jis jau gyveno viename mokyklos pastato gale. Reikėjo surasti dar naujų patalpų mokyklai. Netoli gyvenantis Nartautas pasiūlė vieną namo galą. Pusė mokinių mokėsi senose patalpose, o kita – pas naują savininką. Po mokytojų Karpių ištrėmimo, buvo atkeltas kitas mokytojas Kazys Kižys su šeima (žmona ir du nedideli vaikai). Prie jo aš ir baigiau keturis skyrius. Šis mokytojas bandė sulietuvinti vaikų pavardes. Mano iš Stanislausko rašė Stanislaitis, iš Malecko – Molis, iš Zakarausko – Žagarius. Dienoraštyje irgi taip žymėdavo. Senam mokyklos pastate mokytojavo jauna mokytoja Aleksejūnaitė iš Vilionių kaimo. Tokia šviesių plaukų ir gražiai rengėsi – žiemą paltą su lape dėvėjo, tai mums, kaimo vaikams, atrodė labai graži. Atėjus vokiečiams, toliau mokiausi Palomenės mokyklos trečiame skyriuje. Prisimenu, buvo kunigas, kurio pavardės gerai nežinau, bet vadino Juodgalviu. Nežinia, ar tai buvo jo tikra pavardė, o gal pramintas, nes buvo tamsių bruožų. Jis labai draugavo su mokiniais. Pravesdavo tikybos pamokas, vesdavo vaikus į gamtą, gavęs kažkur apdovanodavo rašalinėmis ir plunksnakočiais. Nežinau, ar daugiau tuomet buvo dar kunigų, gal jis vienas ir buvo. Į Palomenę buvo atsikėlę du broliai Čiulados, grojo vargonais. Vėresnis sukūrė suaugusiųjų chorą, o jaunesnis – jaunimo. Chorai giedodavo per mišias. Aš taip pat buvau pakviestas į jaunimo chorą. Mes giedodavome sekmadieniais per ankstyvas mišias. Mūsų chorą sudarė šešios mergaitės ir vienas berniokas – aš”*⁴⁹⁶.

1941 m. apskrities mokyklų inspektoriumi tapo Adolfas Baumilas – 1931–1933 m. buvęs Palomenės mokyklos mokytojas ir vedėjas. 1941 m. rugsėjo 16 d. jis aplankė Palomenės mokyklą, kurioje tuo metu dirbo mokytojai Kazimieras Kižys (mokyklos vedėjas, 29 metų, mokykloje dirbo 2 metus, baigęs mokytojų seminariją, mokėjo vokiečių, anglų ir rusų kalbas), o antra mokytoja – Stasė Šernienė (20 metų, mokykloje dirbo 2 metus, baigusi mokytojų seminariją). Mokslo metai buvo pradėti 1941 m. rugsėjo 15 d. todėl, kad iki tol nebuvo sutvarkytos patalpos. I-me skyriuje mokėsi 41 vaikas, o IV-me – 16, iš viso 57. Iš jų pavasario–rudens semestre 41, o žiemos semestre – 16. 1941 m. mokyklą baigė 24 vaikai. Inspektoriaus pastabose nurodoma, kad „*visi mokyklos dokumentai*

⁴⁹⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 1079, 1088.

⁴⁹⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 1118.

⁴⁹⁶ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

sudegę“. Mokyklai buvo nuomojami mediniai namai, vieni kurių statyti 1934 m., o kiti gerokai seniau. Mokykla turėjo 3 ha žemės⁴⁹⁷.

1941 m. spalio 3 d. mokyklų inspektorius A. Baumilas lankė Gegužinės mokyklą. Joje buvo keturi skyriai, 72 mokiniai, mokyklos vedėjas – Stasys Ardziukas, dirbantys su I ir II skyriais. Su III ir IV skyriais dirbo mokytojas Antanas Ridikas. Abu mokytojai dirbo vienoje klasėje, inspektorius pastebėjo, kad „ši aplinkybė labai sunkina normalų darbą“⁴⁹⁸.

1941 m. spalio 2 d. Paliepio mokykloje tebedirbo vedėjas Justinas Neverbickas ir mokytoja Marija Vilkienė (30 metų, baigusi mokytojų seminariją). Iš viso mokykloje buvo 90 vaikų, daugiausia I-o skyriaus (46). Mokykla buvo nenuomojama, pastatyta 1936 m., medinė, be to buvo dar trys mokyklos trobesiai ir 4 ha žemės. J. Neverbickas dirbo su V skyriumi ir I sk. I grupe. Antrame komplekte dirbo mokytoja M. Vilkienė su I skyriaus II-a grupe ir IV skyriumi⁴⁹⁹.

Justinui Neverbickui persikėlus dirbti į Strėvininkus, Paliepių mokyklos vedėju tapo Vladislovas Kaveckas – vienas seniausių Kaišiadorių apylinkių mokytojų. 1917 metais jis lankė kaizerinės vokiečių valdžios Kaišiadoryse organizuotus dviejų mėnesių trukmės vasarinius kursus mokytojams ir tų pačių metų rudenį Kaišiadoryse pradėjo mokytojo darbą. Iki to laiko 1901 m. baigęs Rokiškio vargonininkų mokyklą daugiausia V. Kaveckas dirbo vargonininku bažnyčiose. Jo muzikinį pašaukimą paveldėjo ir sūnus Konradas Kaveckas, gimęs 1905 m., tapęs žymiu muziku. 1927 m. Kaune V. Kaveckas baigė Simono Daukanto mokytojų seminarijos du kursus. Paliepyje Vladislovas Kaveckas dirbo nuo 1942 m. rugsėjo 1 d. iki 1944 m. rugsėjo 1 d., o praėjus karo frontui vėl grįžo į Kaišiadorių mokyklą.⁵⁰⁰

1941 m. spalio 2 d. Vilkiškių mokyklos mokytojas Aleksas Butrimavičius teigė, kad „šiuo laiku dėl bulviakasio vaikai mokyklą lanko nevisai normaliai“⁵⁰¹.

1941 m. vasarą Lietuvą užėmus Vokietijos kariuomenei daugelyje gyvenimo sričių įsigaliojo naujos taisyklės. Pavyzdžiui, 1941 m. rugpjūčio 2 d. Trakų apskrities viršaičiams duotas nurodymas paskelbti gyventojams, kad „fotografuoti, paišyti ir piešti už namų ribų draudžiama“⁵⁰². Taip pat nurodyta, kurias radijo stotis galėjo klausytis civiliai gyventojai, o „klausytis radio iš užsienių draudžiama“⁵⁰³. Įvestos maisto normos. Lauko komendanto įsakymu Trakų apskrityje vienam žmogui savaitei turėjo tekti 1750 gr. duonos, 200 gr. miltų, 150 gr. kruopų, 400 gr. mėsos, po 125 gr. riebalų ir cukraus. Žydams numatytos dvigubai mažesnės normos, neskiriant mėsos, riebalų ir cukraus. Taip pat paskelbtas prekių kainoraštis, kuris turėjo būti pakabintas

⁴⁹⁷ LCVA, F. R-692, Ap. 1, B. 12. L. 114–115.

⁴⁹⁸ LCVA, F. R-692, Ap. 1, B. 12. L. 74.

⁴⁹⁹ LCVA, F. R-692, Ap. 1, B. 12. L. 112–113.

⁵⁰⁰ LCVA, F. 1579, Ap. 3, B. 176, L. 2–4.

⁵⁰¹ LCVA, F. R-692, Ap. 1, B. 12. L. 134.

⁵⁰² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 1. L. 19.

⁵⁰³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 1. L. 38.

visose krautuvėse ir viešbučiuose⁵⁰⁴. Vokietijos valdžia siekė visokeriopai palaikyti stabilias kainas, kontroliuoti ekonominį bei visuomeninį gyvenimą. Okupacinė karinė valdžia pasitelkė vietinę policiją. 1941 m. rugsėjo pradžioje Kaišiadorių nuovados viršininkas buvo Izidorius Ruzgus (beje, turėjęs motociklą „I. M. Z.“ firmos), jo padėjėjas Romualdas Skorobogatas, vachmistras Domininkas Graužinis, vyr. policininkai Aleksas Zinkevičius ir Jonas Petkevičius, policijos raštininkas Juozas Vilpišauskas, policininkai Pranas Šabūnas, Antanas Paškauskas, Nikodemas Matuliauskas, Stasys Janavičius, taip pat 7 laisvai samdomi policininkai⁵⁰⁵. Policininkai dažnai keitėsi ir jau po poros mėnesių (1941 m. lapkričio 1 d.) Kaišiadorių nuovados viršininkas buvo Česlovas Ostrauskas, jo pavaduotojas Vincas Lileika, vachmistras Romualdas Skorobogatas, vyr. policininkai Aleksas Zinkevičius ir Jonas Petkevičius, policininkai Antanas Paškauskas, Nikodemas Matuliauskas, Juozas Vilpišauskas, Pranas Šabūnas, taip pat laisvai samdomi policininkai Juozas Makūnas, Vincas Kriaučiūnas, Jonas Žičius, Juozas Ramanauskas, Pranas Vilkas, Kazys Kazakevičius, Juozas Nenartonis, Kazys Želionis. Žaslių nuovados viršininkas buvo Vladas Kreivys, jo padėjėjas Jonas Dituks, vachmistras Stasys Žvirblis, policininkai Antanas Galinis, Jonas Bernatavičius, Jokūbas Malašauskas, Jonas Kairys, Vytautas Pavasaris, taip pat laisvai samdomi policininkai Karolis Suslavičius, Vladas Motiejūnas, Adomas Uselis, Vincas Mastauskas, Antanas Janonis, Kazys Šliužas, Kazys Surmilavičius, Viktoras Vankevičius, Motiejus Bišauskas ir Bronius Karvelis. Policininkų transporto priemonės buvo arkliai ir dviračiai. Kaišiadorių nuovados viršininkas turėjo arklį vardu „Banginis“, o vyr. policininkas J. Petkevičius – arklį „Alakas“. Žaslių nuovados viršininko arklys buvo vardu „Meilutis“, o kitų – „Gražuolis“ ir „Bijūnas“. Policininkai gaudavo nuo 110 (nuovados viršininkai) iki 65 reichsmarkų per mėnesį. Už arklio išlaikymą papildomai skirdavo 30 RM. Policijos funkcijos buvo labai plačios. Pavyzdžiui, Žasliuose vachmistras ir du policininkai rinko mokesčius⁵⁰⁶. Be arklių policija kaip transporto priemonės turėjo ir dviračius. Pavyzdžiui, Žaslių valsčiuje – 3 arklius ir 4 dviračius, o Kaišiadorių valsčiuje – 2 arklius ir 3 dviračius⁵⁰⁷.

1941 m. spalio mėnesį Benadas Bielevičius iš Šukiškių kaimo atvežęs sumalti grūdus į Kaišiadorių malūną sumokėjo pinigais. Lapkričio 10 d. iš to paties žmogaus pareikalauta sumokėti natūra, t. y. grūdais. Tuo pat metu ir Benadas Vainilavičius iš Vilionių kaimo atvežė į Kaišiadorių malūną sumalti 3 centnerius rugių ir 3 centnerius avių malūno savininkė pareikalavo už sumalimą atlyginti natūra – po 3 kg už vieno centnerio sumalimą. B. Vainilavičius dėl to pasiskundė policijai ir Kaišiadorių nuovados viršininko padėjėjas Vincas Lileika pradėjo tyrimą. Lapkričio 30 d. policininkas apklausė malūno savininką Kazį Seniką (g. 1910 m. Prienų valsčiuje, baigusį Vytauto Didžiojo

⁵⁰⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 1. L. 134.

⁵⁰⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 659.

⁵⁰⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 3. L. 24–25.

⁵⁰⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 545.

universitetą, Kaišiadoryse gyvenusį Vytauto g. Nr. 1 ir valdžiusį garinį malūną, lentpjūvę bei gyvenamąjį namą; malūnininko teigimu, malūnas pradėjo veikti jo žinioje 1941 m. liepos 1 d.; kitomis žiniomis malūnas iki sovietinės okupacijos (1940 m. birželio 15 d.) priklausė ne tik Kaziui Senikui, bet ir Viktorui Škudziui⁵⁰⁸. K. Senikas patvirtino, kad lapkričio mėnesio 10 d. reikalavo sumokėti ne pinigais, o grūdais, nes iš jokios įstaigos nėra gavęs jokių nurodymų nei ką malti, nei kiek už darbą imti. Už darbą ėmė tais pačiais malamais grūdais: už vieną malamą centnerį – po 3 kg grūdų, o už kviečių – po 2 kg. Už rugių arba miežių pikliavojimą ėmė po 4 kg nuo centnerio, o už valcavimą – po 5 kg. Pasirodo, kad K. Senikas nusizengė vokiečių valdžios 1941 m. lapkričio 26 d. aplinkraščiui, draudžiančiam imti atlyginimą miltais arba javais⁵⁰⁹. Kiek vėliau, 1942 m. balandžio 1 d. apskrities viršininkas pareikalavo sustiprinti policijos priežiūrą, nes „yra daug nusiskundimų, kad kalviai, siuvėjai, staliai, batsiuviai, malūnininkai ir šiaip darbininkai už savo darbą bei patarnavimą reikalauja atlyginti ne pinigais, bet natūra. Turguose ir šiaip gatvėse maisto produktai taip pat slaptai pardavinėjami ne už pinigus, bet keičiami tik į kuriuos nors daiktus“⁵¹⁰.

Netoli Palomenės karo metais dar tebeveikė vandens malūnas Tartokų k., kuris buvo Žaslių valsčiaus savivaldybės žinioje⁵¹¹. Žemės ūkio kooperatyvas Žasliuose ir Kaišiadoryse turėjo kepyklas. Žasliuose per darbo dieną galėjo iškepti 360 kg duonos, o Kaišiadoryse – 400 kg⁵¹². Grūdams surinkti buvo naudojami sandėliai kiekvieno valsčiaus centre, Kaišiadoryse – Zakso Šumelio sandėlyje (Vytauto g. 3, kuriame tilpo 125 tonos grūdų), o Žasliuose – Skiro Volfo sandėlyje, kuriame tilpo 100 tonų ir Skirienės Paulinos sandėlyje (Vilniaus g. 3, kur tilpo 95 tonos)⁵¹³.

Vokiečių okupacijos metais, kaip ir sovietmečiu, neveikė laisva rinka, kurią iki smulkmenų buvo siekiama reguliuoti. Pavyzdžiui, 1941 m. spalio mėnesį Žūbiškių spirito varyklai buvo paskirta bulvių norma – 301 tona (buvo įrašyta 502, tačiau išbraukta). Trakų žemės ūkio kooperatyvas turėjo atsiųsti savo atstovą ir vietoje supirkti bulves. Apskrities viršininkas turėjo nustatyti, kurių valsčių ūkininkai į spirito varyklą turėjo pristatyti bulves ir apie tai ūkininkus informuoti per viršaičius⁵¹⁴. Apskrities agronomo nuomone, kad sumažėtų pervežimo išlaidos, reiktų Žaslių valsčiaus ūkininkams nustatyti 200, o Kaišiadorių valsčiaus – 101 toną bulvių kiekių⁵¹⁵.

Viena iš pagrindinių naujųjų okupantų uždėtų prievolių buvo maisto produktų duoklės. Nuo 1941 m. spalio 1 d. iki metų pabaigos Kaišiadorių valsčius turėjo pristatyti raguočius (beveik 3 tonas gyvojo svorio), kiaules (beveik 2,3 tonos). Žaslių valsčiaus norma buvo

⁵⁰⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 734; [K. Senikas buvo V. Škudzinsko žentas].

⁵⁰⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 472–476.

⁵¹⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 583.

⁵¹¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 836.

⁵¹² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 898.

⁵¹³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 906.

⁵¹⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 929.

⁵¹⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 632.

beveik 7,3 tonos raguočių ir daugiau nei 5,7 tonos kiaulių. 1942 m. pradžioje ši norma buvo padvigubinta. Be to, Kaišiadorių valsčius dar turėjo pristatyti 500 vištų, 40 ančių, 100 žąsų, 60 kalakutų. Žaslių valsčius – net 1000 vištų, 130 ančių, 150 žąsų ir 60 kalakutų⁵¹⁶.

Kai kurių kultūrų auginimas karo metais netgi augo. Pavyzdžiui, 1941 m. Kaišiadorių valsčiuje linų buvo auginama 145 ha, 1942 m. – 108, o 1943 m. – 180 ha. Žaslių valsčiuje 1941 m. 421 ha, 1942 m. 280 ha, o 1943 m. – 440 ha (iš viso Kaišiadorių valsčiuje buvo 5 131 ha ariamos žemės, o Žaslių valsčiuje – beveik 14 000 ha)⁵¹⁷.

Valdžia jau nuo okupacijos pradžios labai rūpinosi žemės ūkio būkle ir rinko tarpinius duomenis, kaip vyksta derliaus rinkimas bei kiti darbai. Pavyzdžiui, 1941 m. rugsėjo mėnesio viduryje Žaslių viršaitis J. Lukoševičius pranešė, kad derliaus nuimta 80 procentų, žiemkenčių pasėta 50 proc., o ražienų aparta 60 proc. Rugsėjo 30 d. viršaitis raportuoja, kad „*Žaslių valsčiuje žemės apdirbimo darbai eina pilnu tempu prie galo, derliaus nuimta 90 proc., liko išimtinai tik šakniavaisiai. Žiemkenčių apsėta 95 proc., ražienų aparta 70 proc.*“⁵¹⁸ Spalio 1 d. Kaišiadorių viršaitis J. Urmilevičius praneša, kad „*Kaišiadorių valsčiuje iki š/m. spalio mėn. 1 d. vasarojus nuvalytas visas. Bulvės kasti pradėtos. Rugių pasėta 95 proc. nustatyto sėti ploto. Bendrai žemės ūkių darbai eina normaliai*“⁵¹⁹. Tokios ataskaitos buvo siunčiamos kas pora savaitių.

Valsčiuose dirbę agronomai turėjo pneumatinius purkštuvus. Pavyzdžiui, 1941 m. lapkritį instruktorius Kazys Vaičiūnas po valdišką purkštuvą turėjo ir Kaišiadoryse, ir Žasliuose. Privačius 16 litrų talpos purkštuvus turėjo Mikas Steikūnas Kasčiukiškėse, Antanas Steikūnas Tauckūnuose, Mykolas Bortkūnas Gegužinėje, Reinholdas Ventas Palomenėje⁵²⁰.

Valdžia rinko duomenis apie gyventojus, kurie negalėjo prasimaitinti iš savo žemės (pavyzdžiui, amatininkai arba turėję labai nedaug žemės) ir kuriuos pagal korteles reikėjo centralizuotai aprūpinti maisto produktais. Kaišiadorių valsčiuje 1941 m. lapkričio mėnesį tokių buvo daugiau negu 3000, iš jų absoliuti dauguma gyveno Kaišiadoryse. Iš jų Eitekonių kaime – 30 (iš jų 9 mažamečiai vaikai iki 6 metų), Beištrakių kaime – 90 (40 vaikų iki 6 metų), Lomenių kaime – 75 (30 mažamečių vaikų), Miežonių kaime – 65 (23 vaikai iki 6 metų), Palomenėje – 55 (26 mažamečiai vaikai), Vilkiškių kaime – 47 (16 vaikų)⁵²¹. Žaslių valsčiuje paminėti apie 1300 tokių centralizuotai aprūpintųjų gyventojų, iš jų apie 1100 – lenkų tautybės, taigi iš esmės tik paties Žaslių miestelio gyventojai. Gegužinėje numatyti 63 žmonės⁵²². Pažymėtina, kad 1941 m. rudenį Kaišiadorių ir Žaslių valsčiuose bedarbių nebuvo (bent jau niekas neatėjo registruotis, o gretimame Žiežmarių valsčiuje buvo 38)⁵²³.

⁵¹⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 483.

⁵¹⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 478.

⁵¹⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 501, 505.

⁵¹⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 514.

⁵²⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 614.

⁵²¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 214.

⁵²² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 219, 229.

⁵²³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 406–408.

Kaip žmonės gyveno vokiečių okupacijos metais, vaizdingai aprašo J. Ivoškaitė iš Smilgių k.: „*Prieš vokiečių reidus kaime veikė bevielis telefonas. Vos jie pajudėdavo iš Kaišiadorių, tuoj reikiama kryptimi kažkas duodavo signalą su pranešimu, ką slėpti. Žmonės mobilizuotai pranešdavo vieni kitiems. Jei ieškos gyvulių, tai arklius ir karves išvarydavo į laukus ar miškelius. Kiaulių problemą sprendė kitaip: jei nespės paslėpti, tai čia pat tvarte papjovę paslėpdavo po šiaudais. Vokiečiams dingus, sutvarkydavo papjauto gyvulio mėsą. Vokiečių laikais kaimo žmonės maitinosi gerai, nes atidavus duoklę nieko nepirko, nes parduotuvių nebuvo. Miesto žmonėms buvo labai sunku – kas buvo turtingesnis, mainė savo drabužius į maistą. Mokytojus išlaikė mokinių tėvai. Mokiniai privalejo patys pasigaminti malkas ir apšildyti savo klases. Drabužius vaikams siuvo iš senų tėvų drabužių, buvo mada, kai drabužis siuvas iš kelių atraižų... Su batais dar blogiau, žiemą veltiniai ar ant medinio pado. Batų apkaldavo veršiuko oda, vasarą – medinį padą apkaldavo medžiagos atraižom ar senų batų oda. Galėjom kiekvienam sekmadieniui pasigaminti naują avalynę. Gerai, kad mūsų mama mokėjo velti veltinius, išausti audeklą. Reikėjo jį nuvežus į Žaslius apdoroti mogliais, gaudavosi medžiaga, tolygi pirktai. Todėl mūsų šeima turėjo ir paltus, ir kostiumėlius. Sukneles ir kitus vasarinius drabužius mezgėme iš lininių siūlų. Blogiausia buvo tamsiais vakarais, nebuvo žibalo, teko tenkintis balanų šviesa. Tėvas pagamindavo, reikėjo išdžiovint, įkišdavo į sienos plyšį, o vienam vaikui reikėjo sėdėti ir prižiūrėti, kad neužgestu. Muilo nebuvo – utelės, blusos ir niežai puolė žmones daugiau, negu dabar mokyklas. Muilą pasigamindavom patys iš kiaulės taukų, verdant su mėlynuoju akmenėliu. Veidui muilą gaminom iš grietinės. Smagu laukti, kol supjaustyti muilo gabalėliai džiūdavo. Skalbinus skalbė su pelenais, užpilant juos verdančiu vandeniu, o paskui prie upelio išmušus su kultuve gerai išskalaujant. Taip baltino ir audeklus, iš kurio siuvo baltinius. Nežiūrint viso nepritekliaus, žmonės buvo geresni, neaimanavo ir nevogė, tenkinosi tuo, ką turėjo. Pirmąsias sukneles pradėjo siūti iš parašutinio šilko, kurį rasdavo po rusų lėktuvų antskrydžių karo pabaigoje. Dar atsiminiau – vokiečių laikais buvo įvesta komendanto valanda, nustatytom valandom buvo negalima vaikščioti gatvėmis, langai turėjo būti aklinau užtemdyti. Vokiečių patruliai vaikščiojo ir pamatę šviesą galėjo bausti“⁵²⁴.*

Panašiai pasikeitusį gyvenimą aprašė ir palomenietis V. Stanislauskas. „*Pasitraukus rusų kariuomenei, viskas aprimo, tačiau neilgam. Pradėjo rinkti žmones ir vežti darbams į Vokietiją. Vyrus ėmė į vokiečių kariuomenę, o kiti patysėjo tarnauti į policiją, kaip vokiečių pagalbininkai. Jie ant rankovių rišėjo baltus raiščius. Su policijos pagalbininkais teko susidurti ir mano broliui. Įvyko tai gal rugpjūtyje, nes rugiai jau buvo nubalę. Brolis vengė tarnybos kariuomenėje. Tuomet jis buvo laukuose, kažką dirbo ir pamatė ateinant du baltaraiščius su šautuvais. Pasileido bėgti, o tie pamatę jį – šaudyti. Kadangi brolis buvo šaulys, tai buvo apmokytas, kaip reikia tokiu atveju atsitraukti. Kulkos jo nepavijo, laimingai pasišalino. Baltaraiščiai atėjo pas mus namo ir pasakė,*

⁵²⁴ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

kad Praną nušovė, ieškokit rugiuose. Namuose buvome trise: mama, vyresnė sesuo ir aš. Tarpusavyje pasitarę, liepė sesei rengtis ir eiti su jais. Keliukas, kuriuo jie ėjo, tęsėsi pro dėdės namus. Mūsų dėdė tarnavo Baltarusijoje, tada buvo grįžęs atostogų, bet ginklą turėjo. Jiems praeinant pro kiemą, dėdė užklausė, kur veda jo giminaitę. Tie atsakė, kad veš darbams į Vokietiją. Tada dėdė, kad sušuks: „Paleiskit ją, nes kitaip tuoj pat jus čia paklosiu!“. Baltaraiščiai buvo iš gretimo kaimo ir dėdė gerai pažinojo, išsigando. Sesei liepė eiti namo, paleido. O tuo metu mes su mama apėjome visą rugių lauką ieškodami nušauto brolio, bet nieko neradome. Pasirodė, kad jam pavyko nubėgti į netoliese esantį miškelį ir pasislėpti. Po kurio laiko brolis sugrižo namo gyvas ir sveikas.

Valdant vokiečiams, iš ūkininkų buvo reikalaujama mokėti prievolę maisto produktais, daržovėmis, grūdais, pieno gaminiais arba kiaušiniaus. Už prievolės nevykdymą buvo baudžiama sušaudant. Tai buvo įvykdyta Žiezmariuose turgaus dieną prie Strėvos upės. Sušaudė penkis ar tai šešis ūkininkus. Prievolę rinkdavo į nelaisvę pasidavę rusų kariuomenės kareiviai, bet daugiausia ukrainiečiai. Jie perėjo į vokiečių pusę ir jiems tarnavo. Tie ukrainiečiai buvo labai agresyvūs ir pikti. Keletą kartų jie lankėsi Palomenėje. Kartą buvo pranešta, kad atvažiuos ukrainiečiai rinkti gyvulių, tai mes su kaimynais suvarėme karves į mišką ir pasislėpėm. Pralaukėm visą dieną, bet tą kartą nebuvo pasirodę. Tačiau ir toliau gyvenome neramiai, nes kiekvieną dieną jie galėjo pasirodyti.

Iš gretimų kaimų buvo surinkti žmonės, priklausę komunistams. Keletą jų sušaudė Bagdoniškių kaime prie Lomenos upės, o kitus išvežė į Kaišiadoris.

Vyrus šaukė į kariuomenę, kurią organizavo generolas Plechavičius. Buvo pažadėta, kad laikys vietoje, kaip apsaugą. Tačiau po kurio laiko buvo nutarta siųsti į frontą. Tada vadovybė pasiūlė visiems išsibėgioti. Su generolu nežinau kaip baigėsi, bet tikriausiai buvo susidorota. Keletas vyrų buvo išėję į tą tarnybą, tai kada grįžo, turėjo slapstytis. Mano brolis su kai kuriais iš jų palaikė ryšius. Jie spausdino lapukus, kuriuose ragino neiti tarnauti į kariuomenę. Kartą teko ir man dalyvauti platinant tuos lapukus. Važiuom su broliu naktį. Aš sėdėjau vežime ir stebėjau aplinką, o brolis lipdė lapelius ant stulpų.

Užėjus vokiečiams, besitraukianti rusų kariuomenė buvo palikusi daug turto: mašinų, traktorių, patrankų. Buvo visur skelbiama, jeigu kas nors kėsinsis į šitą turtą, bus sušaudyti. Bet žmonės rizikavo. Kai kurie išardė mašinų mazgus pasigamino javų kuliamašias mašinas. Mes, vaikai, eidavom į miškelį. Ten buvo palikta pabūklo šaudmenų, kurie buvo sudėti į dėžes. Mums labai reikėdavo tų lentučių nuo dėžių. Mes tuos šaudmenis išimdavom, atsargiai padėdavom ant žemės, o tą dėžę ir pertvarą pasiimdavom. Laimė, kad viskas gerai baigėsi. Apylinkėje girdėjosi atvejų, kai vaikai žūdavo arba būdavo sužeisti. Vienas įvykis buvo ir Palomenėje. Ūkininkas iš prieglaudos parsivežė bernioką, nes savo vaikų neturėjo, o reikėjo ganyti karves. Tas berniokas, ganydamas karves, rado kažkokią kapsulę ir ėmė daužyti į kelmą. Ji sprogo ir smarkiai sužalojo visą kūną skeveldromis. Ūkininkas dar vežė vargšelį į Kaišiadoris, bet pusiaukelėje vaikas numirė. Po šio įvykio mes pasidarėme dar atsargesni.

Netoliese, miškelyje vyresni vaikai apžiūrėjo, kad paliktas pabūklas ir traktorius. Ratuose minkšta guma, iš kurios galima pasidaryti sviedinukų. Tuos ratus apipjaustėm

kaip reikiant. Kartą atvažiavo vokiečiai su traktoriumi, norėdami tą pabūklą nutraukti. Mes su kaimynų vaikais netoliese ganėm karves, taigi buvo įdomu pažiūrėti, kaip trauks. Užkabino patranką ir pradėjo traukti, o jos ratai tai pasisuka, tai pašliuozia. Vokietis, mus pamatęs, pamojo pirštu ateiti arčiau. Priėjom arčiau, o jis rodo sakydamas: „Zik-zik“, reiškia suprato, kad mes apipjaustėm. O jau išsigandom, na, galvojam, dabar tai jau viskas... Bet daugiau nieko jis nesakė, o mums pakako smalsavimo ir nešdinomės kiek kojos neša kuo toliau nuo tos vietos“⁵²⁵.

Be darbinių prievolių ir natūrinių duoklių buvo imami įprasti ir nauji mokesčiai. Pavyzdžiui, 1941 m. lapkričio 1 d. Trakų apskrities viršininkas J. Navikas paskelbė įsakymą dėl šunų mokesčio įvedimo: sodyboje leista laikyti vieną sargybinių šunį be mokesčio, o už antrą šunį reikalauta mokėti 10 RM, o trečią ir kitus – po 30 RM per metus. Už nesargybinius šunis teko mokėti 10 reichsmarkių ir už pirmąjį, o už antrą – 20, trečią ir kitus – 30 RM. Iki gruodžio 1 d. gyventojai turėjo suregistruoti savo šunis ir apmokėti mokesčius. Už įsakymo nepildymą grėsė iki 25 RM bauda arba areštas iki savaitės. O jei šunys nebuvo laikomi pririšti arba vedžiojami be virvės ir antsnukio, grėsė bauda iki 100 RM arba areštas iki 1 mėnesio. „*Visi palaidi šunės be atodairos bus naikinami*“⁵²⁶. Okupacinė valdžia grasino bausmėmis ir už įvairių nepalankių gandų skleidimą. Pavyzdžiui, visuomenėje daug dešimtmečių ir po karo sklandė gandai apie tai, kad „ateis Amerika“. Įdomu, kad Trakų apskrityje tokie gandai užfiksuoti jau karo pradžioje. Pavyzdžiui, 1941 metų pabaigoje Eišiškių valsčiaus viename iš kaimų susirinkusiems žmonėms buvo skelbiama: „Vokiečiai karą praloš, ateis Amerika, rusai jau veja vokiečius“⁵²⁷.

Kaip ir taikos metais viena iš svarbiausių šakų Palomenės apylinkėse buvo miškų ūkis. 1941 m. lapkričio 10 d. Būdos girininkas buvo Juozas Lelešius (g. 1889 m., kilęs iš Marijampolės apskrities, gyveno Būdos valdiškoje pasodoje), girininkijos vyr. eigulys – Jonas Rimkevičius (g. 1904 m., kilęs iš Panevėžio apskrities, gyveno Šukiškių valdiškoje pasodoje), eiguliai Aleksas Kučinskas (g. 1903 m., kilęs iš Kaišiadorių valsčiaus Penkių Valakų kaimo, gyveno Beištrakių k.), Pranas Masalskas (g. 1903 m., kilęs iš Žiežmarių valsčiaus Strėvininkų k., gyveno Šukiškių k.), Kazys Mažeika (g. 1904 m., kilęs iš Vilkaviškio apskrities, gyveno Šukiškių k.), Domininkas Ivoška (g. 1910 m., kilęs iš Kaišiadorių valsčiaus Smilgių k., gyveno Būdos valdiškoje pasodoje) ir Jurgis Zujus (g. 1888 m., kilęs iš Kaišiadorių valsčiaus Smilgių k., gyveno Dambravos k.), miško sargai Banardas Bandzevičius (g. 1909 m., kilęs iš Kaišiadorių valsčiaus Beištrakių k., gyveno Vilionių k.) ir Jonas Bagdonavičius (g. 1911 m., kilęs iš Kaišiadorių valsčiaus Būdos k., gyveno Apušoto k.).

Gegužinės girininkijos girininkas buvo Vladas Žvirblis (g. 1902 m., kilęs iš Žaslių valsčiaus Šilonių k., gyveno Gegužinės valdiškoje pasodoje), girininkijos vyr. eigulys – Stasys Brundza (g. 1905 m., kilęs iš Marijampolės apskrities, gyveno Gegužinės

⁵²⁵ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

⁵²⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 546.

⁵²⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 984.

valdiškoje pasodoje), eiguliai – Antanas Suslavičius (g. 1902 m. Kaspariškių k., kuriame ir gyveno), Stasys Suslavičius (g. 1900 m. Jačiūnų k., jame ir gyveno), Jonas Suslavičius (g. 1907 m. Jačiūnų k., gyveno Antanaičių k.) ir Stasys Markevičius (g. 1900 m. Pyplių k., gyveno Gegužinėje), miško sargai Benadas Tatarūnas (g. 1914 m. Klūsų k., jame ir gyveno) ir Benadas Matačiūnas (g. 1906 m., Šilonių k., jame ir gyveno).

Šilasėdų girininkijos girininkas buvo Bernardas Drulia (g. 1907 m., Kauno apskrities Rumšiškių valsčiaus Livintų k., gyveno Kaišiadorių valsčiaus Medynų valdiškoje pasodoje), girininkijos eiguliai buvo Juozas Miliauskas (g. 1906 m. Jonavos valsčiaus Ruklos k., gyveno Kamšalų I valdiškoje pasodoje) ir Vladas Vilpišaitis (g. 1906 m. Kaišiadorių valsčiaus Apušoto k., gyveno Čiuloto valdiškoje pasodoje).

Vadų girininkijos girininko pareigas laikinai ėjo Mikalojus Kulakovas (g. 1902 m. Kaišiadoryse, gyveno Kaišiadorių valsčiaus Vadų valdiškoje pasodoje), girininkijos eiguliai buvo Jurgis Meilutis (g. 1911 m. Rumšiškių valsčiaus Pamierio k., gyveno Vadų valdiškoje pasodoje), Bolius Drulia (g. 1901 m. Livintų k., jame ir gyveno), Andrius Garkauskas (g. 1889 m., kilęs iš Garliavos valsčiaus, gyveno Vadų valdiškoje pasodoje) ir Bernardas Zdanevičius (g. 1906 m. Rumšiškių valsčiaus Guronių k., gyveno Vadų valdiškoje pasodoje).

Iš Jačiūnų kaimo kilęs Bronius Arbočius (g. 1912 m.) dirbo Žiežmarių girininkijos eiguliu, o 1907 m. Būdos valdiškoje pasodoje gimęs Kazys Žydavičius dirbo Kaišiadoryse „girininku be girininkijos“. Visoms šioms girininkijoms vadovavo Kaišiadorių miškų urėdijos urėdas Vladas Augustaitis⁵²⁸.

Viena iš labiausiai valsčių savivaldybes ir seniūnus varginančių prievolių buvo pastočių teikimas. Pavyzdžiui, 1942 m. kovo mėnesį Kaišiadorių ir Žaslių viršaičiai gavo nurodymą per tą mėnesį paskirti ne mažiau 50 vežimų pervežimui po 200 kubinių metrų akmenų iš Žaslių valsčiaus Kaspariškių kaimo į Kauno–Jonavos plento ruožą 45–46 kilometre. Akmenys turėjo būti vežami rogių keliu⁵²⁹. 1942 m. kovo 5 d. Kaišiadorių viršaitis J. Urmilevičius rašo, kad iš Kaišiadorių valsčiaus kasdien paimama po 100–120 pastočių. Apie 120 pastočių kasdien teikdavo ir Žaslių valsčius⁵³⁰. Įdomu, kad iš viso Kaišiadorių valsčiuje arklių su vežimais, kuriuos 1942 m. kovo mėnesį galėjo panaudoti pastotėms, tebuvo 249⁵³¹. 1944 m. vasario 2 d. apskrities valdyba skundėsi apskrities viršininkui, kad pastočių pareikalavimai tokie dideli, kad valsčių savivaldybės (tarp jų ir Žaslių bei Kaišiadorių) visų jų patenkinti negali⁵³². Šiuos nusiskundimus dėl nepakeliamų pastočių prievolių apskrities savivaldybė okupacinei vokiečių valdžiai kartoją beveik visose kas mėnesį teikiamose suvestinėse.

⁵²⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 171–172.

⁵²⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 153.

⁵³⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 172–173.

⁵³¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 452.

⁵³² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 215.

Vokietijos kariuomenės puolimui Rytuose užstrigus ir nepasiruošus karui žiemos sąlygomis 1942 m. sausio mėnesį apskrityje skubiai pradėti rinkti kailiniai ir kiti žieminiai drabužiai. Apskrities viršininkas J. Chmieliauskas 1942 m. kovo 10 d. pranešė apie „*apskrities gyventojų laisvai atiduotus kailinius daiktus ir drabužius fronto reikalams iki š. m. sausio 15 d.*“⁵³³ Iš Žaslių valsčiaus Tartoko kaimo Kazys Trakimas paaukojo net aštuonis kailius, iš Medinų kaimo Balys Zakarauskas – vienus kailinius ir vieną porą pirštinių⁵³⁴. Kaišiadorių valsčiuje Zigmas Ceslevičius paaukojo 4 lapės kailius, palomeniečiai Jonas Žvirblis – 4, Jurgis Novelskas – 5, Benadas Belevičius iš Šukiškių kaimo – taip pat 5 lapės kailius⁵³⁵. Beje, panašiai aukojo ir Kaišiadorių valsčiaus viršaitis Jonas Urmilevičius (5) bei Kaišiadorių gimnazijos direktorius Domas Kalvelis (4 lapės kailius). Tarp dešimties visoje apskrityje labiausiai šioje akcijoje pasižymėjusių seniūnų, kuriems turėjo būti išduodami garbės dokumentai, apskrities viršininkas paminėjo ir palomeniškį Stasį Čėsna⁵³⁶. Apskričiai buvo skirta 50 „garbės pripažinimų“ už kailių rinkimo akciją. Vieną iš jų gavo ir Jurgis Novelskas iš Palomenės, kuris „*energingai dalyvavo kailių tiekime vokiečių kariuomenei*“⁵³⁷.

Vokietijos kariniams poreikiams reikėjo ne tik šiltų drabužių, bet ir metalų žaliavos. 1942 m. kovo 16 d. apskrities viršininkas viršaičiams atsiuntė nurodymą pradėti rinkti įvairius metalus (varį, cinką, bronzą, misingą (vario ir cinko lydinį), nikelį, šviną, žalvarį, naująjį sidabrą ir kt.). Kiekviename bažnytkaimyje, taigi ir Palomenėje, turėjo būti įrengtas metalo rinkimo punktas, o miesteliuose ir daugiau. Metalo rinkimo akcija turėjo tęstis keletą savaičių.⁵³⁸

Viena iš pagrindinių žemės ūkio šakų kaime buvo pieno gamyba, ir karo metais vyko intensyvus pieno supirkimas. 1942 m. balandžio 1 d. Kaišiadorių valsčiuje buvo trys pieno kontrolieriai, susiję su „Pienocentro“ veikla. Visi jie gyveno Palomenės apylinkėse: Vytautas Jacevičius, gyvenęs Beištrakių kaime, Pranas Čiurinskas iš Medinų kaimo ir Adolfas Kupčiūnas iš Vilkiškių kaimo. Žaslių valsčiuje taip pat buvo trys pieno kontrolieriai, iš jų Vaclovas Balnis gyveno Putriškių kaime, o Jonas Sinkevičius – Janušonių kaime (trečiasis – Jonas Šiuta – buvo Paparčių apylinkėse, Naravų kaime)⁵³⁹.

1942 m. gegužės mėnesį suregistruotos kuliamosios mašinos, kurios buvo dviejų rūšių: su varikliais arba varomos arkliais. Kaišiadorių valsčiuje iš devynių motorinių kuliamųjų mašin kelios buvo Palomenės apylinkėse. Tauckūnų kaime Antanas Steikūnas turėjo „Ford“ firmos traktorių, 20 arklio jėgų (nurodoma, kad kuliamosioje mašinoje spragilų plotas – 32 coliai, o produkcija per 1 valandą – 5–10 centnerių). Kiti ūkininkai

⁵³³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 205.

⁵³⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 431.

⁵³⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 440.

⁵³⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 1009.

⁵³⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 2. L. 319.

⁵³⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 493.

⁵³⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 582.

turėjo ne traktorius, o motoru varomas kuliamašias. Keturių arklio jėgų „Deufz“ firmos variklį, kurio „spragilų plotas“ buvo 18 colių, turėjo Andrius Aleksiejūnas Vilionių kaime, Petras Tomkus Miežonių kaime, Kazys Ivoška Smilgių kaime, Bernasius Bandzevičius Beištrakių kaime, Martynas Jakštas Vilkiškių kaime. Net 43 ūkininkai Kaišiadorių valsčiuje turėjo arklines kuliamašias su maniežais, tame tarpe Andrius Palčiauskas ir Motiejus Žičius Eitekonių kaime, Jeronimas Kurgonas Krušonių kaime, Vincas Česiūnas Šafarnės kaime, Vincas Leikauskas ir Jokūbas Sidaras Medinų kaime, Adolfas Kurgonas, Jurgis Novelskas, Jonas Žvirblys, Adomas Markevičius, Martynas Kačinskas, Antanas Marcinkevičius Palomenėje, Vincas Ivoška ir Jonas Ivoška Smilgių kaime, Motiejus Aleksiejūnas, Jonas Aleksiejūnas ir Bronius Aleksiejūnas Vilionių kaime (tai trys atskiros kuliamosios), Vaclovas Gudonis, Pranas Kralikauskas, Jonas Balnys ir Jonas Jasinskas Miežonių kaime, Eulampijus Kuznecovas Apušoto kaime, Motiejus Talevičius ir Benadas Belevičius Šukiškių kaime, Andrius Kupčiūnas, Aleksandras Antanavičius ir Antanas Karalis Vilkiškių kaime, Otonas Kačanauskas ir Kazys Marcinkevičius Šaknių kaime⁵⁴⁰.

Žaslių valsčiuje Navikų vienkiemyje „Blakston“ firmos variklį turėjo Antanas Kurgonas. Arklines kuliamašias su maniežais turėjo net 110 ūkininkų visame Žaslių valsčiuje. Iš jų – Bronius Jaskutis, Juozas Belskas ir Ignas Vaškevičius Vaidučių kaime, Jonas Petronis Gegužinėje, Martynas Janiulis, Laurynas Janiulis, Vytautas Kukliausias, Juozas Jurkevičius ir Vladas Jurkevičius Neprėkštos kaime, Jonas Belopetravičius Antanaičių kaime, Adomas Griesius Klūsų kaime, Jurgis Matačiūnas Šilonių kaime, Jonas Matačiūnas Buckūnų kaime, Mykolas Radziukas ir Jonas Bulauka Rusių kaime ir t. t.⁵⁴¹ Iš viso Trakų apskrityje buvo 19 motorinių ir 708 arklinės kuliamosios.

1942 m. kovo 25 d. mokesčių inspekcijos sąrašuose minima parduotuvė Palomenės bažnytkaimyje, kurią valdė Izidorius Juodagalvis. Joje buvo prekiaujama smulkiosiomis prekėmis⁵⁴².

Kaip ir kiekviena okupacinė valdžia, vokiškoji administracija siekė iš okupuotų kraštų gauti kuo daugiau materialinės naudos, alindama gyventojus mokesčiais ir prievolėmis, skatindama aktyvumą garbės raštais ir pagyrimais arba bausdama už nepaklusnumą. Tačiau kartu nebuvo užmirštama primesti ir savo kultūrą, ideologiją, savo vertybes ir nacionalinius tikslus. Pavyzdžiui, 1942 m. balandžio mėnesio pradžioje apskrities viršininkas buvo raginamas didesnėse vietovėse dekoruoti vitrinas Adolfo Hitlerio gimimo dienos proga balandžio 20 d., prašoma *„laiku pasiruošti puošimui ir pavedu iš anksto visus daržininkus perspėti, kad laikytų paruoštus žalumynus ir gėles, kurios didesniais kiekiais bus reikalingos dekoravimui 1942. IV. 20 d.“* Ta proga apskrities viršininkas gavo ir Hitlerio paveikslą, kad gyvenvietės turėtų *„šventišką, įspūdingą išvaizdą“*. Plakatus „Hitleris išvaduotojas“ apskrities viršininkas turėjo paskirstyti įstaigoms ir gyventojams, kad jais

⁵⁴⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 2. L. 919–920.

⁵⁴¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 2. L. 927–928.

⁵⁴² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 2. L. 312.

balandžio 20 dieną dekoruotų savo įstaigų ir namų langus⁵⁴³. Okupacinei valdžiai svarbi buvo ir derliaus šventė, organizuojama apskrityse ir valsčiuose. Pavyzdžiui, 1942 m. spalio 4 d. visoje Lietuvoje švenčiamoje derliaus šventėje turėjo būti šie akcentai: „*patalpos papuošiamos Fiurerio paveikslais ir vokiečių bei lietuvių vėliavomis. Derliaus vainikas gali būti abejomis vėliavomis papuoštas*“. Šventės nuostatuose numatyta padėkoti ūkininkams už jų darbą, parodyti dėmesį žemės ūkiui, „*pažadinti meilę ir prisirišimą žemės darbui*“, parinkus darbščiausius ūkininkus įteikti garbės diplomus. Po oficialios dalies turėjo būti liaudies dainos, šokiai, muzika, vaidinimai⁵⁴⁴.

Kalbant apie kultūrą svarbu paminėti, kad vienas iš pagrindinių dalykų buvo platus vokiečių kalbos vartojimas administracinėje veikloje ir viešajame gyvenime. Jau okupacijos pradžioje (1941 m. rugsėjo mėnesį) buvo nurodyta miesteliuose gatvių pavadinimus rašyti dviemėmis kalbomis, pirmiausia vokiečių, po to lietuvių. Pavyzdžiui, Kaišiadoryse Bažnyčios gatvė ir *Bažnyczios strasse*, Žaslių miestelyje Rinkos aikštė turėjo būti rašoma *Marktplatz*, Vilniaus gatvė – *Wilna strasse* ir t. t.⁵⁴⁵

Maždaug 1920–1923 m. gimę vyrai intensyviai buvo kviečiami atlikti Reicho darbo tarnybą. Toks kvietimas aktyviai vyko 1942 m., o šaukimo neišvengė net mokytojai. Pavyzdžiui, 1942 m. balandžio mėnesį iš valdžios įstaigų žinios kurį laiką prapuolė ir buvo ieškomas Antanaičiuose gyvenęs mokytojas Juozas Meilutis, kuris buvo šaukiamas į darbo tarnybą. Išvykdamas namų šeiminiškams jis pasakė, kad vyksta į tėviškę pasiruošti darbo tarnybai, tačiau išvykęs nebegrižo. Jo dingimą aiškinosi ir Žaslių viršaitis, ir apskrities policijos vadas⁵⁴⁶. Siekiant stiprinti gyventojų kontrolę apskrities viršininkas 1942 m. balandžio 14 d. gavo nurodymą, kad kiekvienas, atvykęs į miestą ar į kaimą turi užsiregistruoti per 3 paras⁵⁴⁷. 1944 m. sausio 13 d. į Trakus turėjo susirinkti jau buvę Reicho darbo tarnyboje. Tarp kviečiamųjų – ir minėtasis Juozas Meilutis (g. 1921 m.) iš Antanaičių⁵⁴⁸. J. Ivoškaitė prisiminimuose rašo: „*Ypač sustiprėjo jaunimo gaudymas karo pabaigoje – ne tik į darbus, bet ir į vokiečių kariuomenę. Nuo karinės prievolės buvo atleisti mokytojai ir kunigai. Daug jaunimo išėjo dirbti į mokyklas, kiti stojo į Kauno kunigų seminariją. Po karo grįžo, rinkosi specialybę pagal savo norą. Kaimo jaunimas slapstėsi namuose, naktimis laikydavosi arčiau miškų, nes vokiečiai į bėgančius nešaudė, o į mišką nekėlė kojos. Kartu slapsčiausi ir aš. Iš Smilgių kaimo nieko nesugavo*“⁵⁴⁹.

1942 m. balandžio 3 d. apskrities viršininkas, surinkęs duomenis iš atskirų žemės ūkio, sveikatos, švietimo ir kitų padalinių, apibendrindamas padėtį apskrityje pastebėjo, kad „*gyventojų tarpe jaučiamas nepasitenkinimas ryšium su gyventojų siuntimu darbams*

⁵⁴³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 667, 687.

⁵⁴⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 310–312.

⁵⁴⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 432.

⁵⁴⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 777.

⁵⁴⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 994.

⁵⁴⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 297.

⁵⁴⁹ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

į Vokietiją (...) gyventojų tenkinimas maistu pradeda įeiti į normalesnes vėžes. Blogiausias reikalas – nei kiek nepasitaisęs, tai su geležimi. Druskos tuo tarpu yra pakankamai. Per maži kontingentai verpalinių medžiagų ir avalynės“. Taip pat teigiama, kad mokesčiai buvo renkami normaliai, sirgimas dėmėtąja šiltine ir džiova buvo nedidelis, o „*kitomis užkrečiamomis ligomis yra visai nežymus*“. Didelių problemų buvo dėl sėjos, nes šiose vietovėse žemės prastos, tad gyventojai paprastai savo derlių naudojo ne sėklai, o maistui. Sėklai naudodavo pirktus grūdus. Kadangi 1942 m. nusipirkti sėklos buvo sunku, žemė galėjo likti neužsėta. Be to, tais metais „*sėklų daigumas yra gana prastas, išskiriant Kaišiadorių, Žiežmarių ir iš dalies Žaslių valsčius. Ypatingai menkas daigumas yra ankštinių*“. Miško medžiagos kirtimui ir gaminimui trūko darbininkų ir vežimų. Mokytojų darbo sąlygos buvo taip pat sunkokos, nes mažai gaunama žibalo ir „*nei viena mokykla ir mokytojas iki šiol negavo muilo*“. Įdomu, kad 1942 m. pavasarį apskrityje buvo parinktas sklypas karių kapams ir sniegui nutirpus buvo numatoma padaryti jų planą⁵⁵⁰. Ar šis planas buvo įgyvendinamas tebėra mįslė, nes nėra žinoma apie įrengtas vokiečių karių kapines (kaip yra žinoma apie vokiečių įrengtas ir sutvarkytas karių kapines po Pirmojo pasaulinio karo, pavyzdžiui, netoli Zūbiškių Šilonių kaime). Vokiečių kareivių palaidojimai po Antrojo pasaulinio karo liko ne tik nesutvarkyti, bet netgi nepažymėti.

1942 m. vasario 10 d. duomenimis Kaišiadoryse buvo pieninė ir skerdykla, vadovaujama veterinarijos gydytojo (kitur dažniausiai skerdyklas prižiūrėjo felčeriai). Kaišiadorių valčiuje buvo 17 kalvių, kaustančių arklius, Žaslių valsčiuje – 39, o Žiežmarių – 33 (apskrityje iš viso buvo 347 kalviai)⁵⁵¹. 1943 m. gruodžio 21 d. netoli Kaišiadorių buvusi Kiemelių pieno perdirbimo bendrovė „Gerovė“ turėjo 60 grietinės nugriebimo ir pieno surinkimo punktų vedėjų ir jų padėjėjų, bendrovė valdžios atstovų prašė nekviesti šių darbuotojų pastočių ir kitoms prievolėms atlikti. Palomenės punkte dirbo Povilas Grenda (gyvenęs Palomenėje), Ona Grendaitė (gyvenusi Klūsų k.), Vilionių punkte dirbo Bronius Žičius ir Zigmas Žičius (gyvenęs Eitekonių k.), Lomenių punkte – Karolis Begonis (gyvenęs Lomeniuose), o Vilkiškių punkte – Adolfas Kupčiūnas iš Vilkiškių⁵⁵². Patikslintame „Gerovės“ sąraše 1944 m. vasario 4 d. minimas ir Beištrakių punkte dirbantis Jonas Čižauskas. Punktų vedėjai buvo atleisti nuo įvairių darbo prievolių⁵⁵³.

1942 m. rugsėjo pirmoje pusėje geležinkelio stotyse turėjo būti pakrauti ir į Vilnių pristatyti grūdai, po 60 tonų iš Kaišiadorių ir Žaslių žemės ūkio kooperatyvų. Tuo turėjo pasirūpinti viršaičiai, kūlimo kontrolieriai ir „pirkyklos“⁵⁵⁴.

1942 m. spalio mėnesį valsčių viršaičiai turėjo pateikti informaciją, kiek valsčiuje yra melžiamų karvių, kiek yra telyčių ir kiek bulių (virš 6 mėnesių). Šie skaičiai turėjo būti pateikti pagal atskiras seniūnijas. Tai buvo daroma motyvuojant tuo, kad reikia žinoti,

⁵⁵⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 1031.

⁵⁵¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 9. L. 1007.

⁵⁵² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 274–275.

⁵⁵³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 278–279.

⁵⁵⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 220.

kiek reikia palikti kiekvienoje seniūnijoje gyvulių veislei. Be to, šiuos bulius nustatytą dieną reikėjo atvesti patikrinimui. Pavyzdžiui, Kaišiadorių valsčiuje suvesti į Kaišiadoris 1942 m. spalio 2 d. 9 valandą, Žasliuose – spalio 3 d. 9 valandą, o Žiežmariuose – tos pačios dienos 12 valandą⁵⁵⁵.

1942 m. lapkričio 18 d. „Vilkiškių žemės ūkio vadovas“ Adolfas Šiška skundė Vilkiškių seniūną Joną Kupčiūną, kad šis ir jo sūnus (pieno kontrolierius) laiko Šakniuose pas lenkus paslėpę 16 karvių, yra palankesnis Šaknių kaimo lenkams ir yra jų vaišinamas. Be to, 1941 m. Vilkiškių ūkininkai buvo sudėję 550 rublių žasų, kalakutų ir ančių pirkimui duoklės atidavimui, o seniūnas pinigų pasisavino ir t. t. Skundo autorius prašė seniūną ir jo sūnų atleisti iš pareigų. Tyrimą vykdė Kaišiadorių policijos punkto vachmistras Dominikas Grauzinis. Šališkumu ir neteisingu prievolių skirstymu seniūną kaltino ir Vilkiškėse gyvenęs mokytojas Aleksandras Butrimavičius bei kiti apklausti gyventojai, netgi seniūno giminaičiai. Policininko manymu, seniūnas iš tikrųjų palankesnis lenkuojantiems Šaknių gyventojams, kurie juo buvo patenkinti. Viršaitis apskrities viršininkui pristatė Kazio Kasparavičiaus, kaip naujo Vilkiškių seniūno, kandidatūrą⁵⁵⁶. Kaip rodo vėlyvesni dokumentai – seniūnas nebuvo pakeistas. 1943 m. pavasarį dar tebebūdamas seniūnu Jonas Kupčiūnas buvo apklausiamas dėl gandų apie gaudymą į darbo tarnybą skleidimą. Kai valsčiaus savivaldybės įstaigoje Kaišiadoryse sutiktiems Vilkiškių gyventojams Motiejui Ceslevičiui ir Alfonsui Vainai, atėjusiems pasiimti metrikų, jis „*paslaptį pasakė, kad tuoj atvažiuosią Arbeitsamto atstovai ir kad mes tuojau išeitume iš valsčiaus raštinės, nes Arbeitsamtas pykstas, kad kai reikia žmonių kur nors darbams, tai negalima jų rasti, o dabar esąs pilnas žmonių miestelis ir raštinės*“⁵⁵⁷. Kaišiadorių valsčiuje Trakų apskrities *Arbeitsamto* organizacijoje už verbavimą buvo atskingas Julius Winkelmann, o Žaslių valsčiuje – Gustav Lohmann ir Rudolf Westhoff⁵⁵⁸.

Vokiečių valdžia griežtai kovojo ir su įvairių ligų plitimu. Pavyzdžiui, 1942 m. rugsėjo mėnesį Žaslių valsčiaus Šilonių kaime pas M. Ginevičių užfiksavus pasiutligės atvejį kilometro spinduliu nurodyta sunaikinti visus šunis ir kates, o trims mėnesiams kelių kilometrų spinduliu nuo šios vietos paskelbtas karantinas sekant ir naikinat palaidus šunis, o jų savininkus baudžiant⁵⁵⁹. Kaišiadorių valsčiuje dirbo veterinarijos gydytojas Antanas Valenta, Žaslių valsčiuje veterinarijos felčeriu-techniku dirbo Feliksas Jurkšta⁵⁶⁰. Gyventojų sveikatos priežiūra 1943 m. Kaišiadoryse rūpinosi ligoninė, ambulatorija. Apylinkių ambulatorijos buvo kiekviename valsčiaus centre, tik Žasliuose trūko gydytojo ir akušerės⁵⁶¹ (buvęs Žaslių gydytojas Javelis Trapidas tapo Holokausto auka 1941 m.). Kaišiadoryse, neskaitant ligoninės medikų, dar dirbo

⁵⁵⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 162.

⁵⁵⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 190–202.

⁵⁵⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 497.

⁵⁵⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 651.

⁵⁵⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 367.

⁵⁶⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 411, 414.

⁵⁶¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 261.

gydytojas Petras Žilinskas (buvęs apskrities gydytojas, kuris, apskrities centrą iškėlus į Trakus, Kaišiadoryse tapo ambulatorijos vedėju), felčeris Jonas Narkevičius, akušerė Ona Kurilavičiūtė, dantistė Margarita Andrukaitienė. Iš privačiai dirbančių medikų buvo tik dantistė Valentienė⁵⁶².

Bausmių atlikimui Kaišiadoryse buvo valsčiaus areštinė, kurią sudarė dvi kameros (viena 12,5 kv. m. ploto, su langais, durimis ir naraais, o kita 9,5 kv m. ploto, su langais, be narų) ir koridorius su virtuve. 1942 m. rugpjūčio mėnesį Kaišiadorių policijos punkto vedėjas buvo Česlovas Astrauskas⁵⁶³. Areštinę naujai 1939 m. statytame mūriniame Žaslių valsčiaus namo rūsyje turėjo ir Žaslių valsčius⁵⁶⁴.

1942 m. spalio mėnesį 17 Kaišiadorių valsčiaus gyventojų, didesnė jų dalis iš Palomenės apylinkių, kreipėsi dėl „žydiškų trobesių įsigijimo“⁵⁶⁵. Nemažai turto paliko ir pirmosios sovietinės okupacijos metais repatriavusieji į Vokietiją. Pavyzdžiui, Žaslių valsčiuje buvo suskaičiuota, kad bolševikų valdymo metu išvažiavo į Vokietiją ir paliko savo žemę Jonas Kynas ir Marta Dvilatienė iš Zūbiškių (paliko bendroje žemės nuosavybėje virš 53 ha žemės turėjusį ūkį), Olga Lukienė iš Antanaičių (paliko virš 33 ha ūkį), Luiza Caunienė iš Antanaičių (paliko virš 50 ha ūkį), Reinholdas Venda iš Žalio Ostempo (paliko beveik 10 ha ūkį), Liucija Vendaitė su Ignu Jankausku iš Pyplių (paliko virš 6 ha ūkį), Julius Šefleris iš Antakalnių (paliko beveik 17 ha žemės). Šiuos ūkius vokiečių okupacijos metais perėmė Ostlando bendrovė⁵⁶⁶. Reinholdo Vendo ūkis buvo likęs ir Palomenėje. Čia liko jo 28,5 ha žemės, taip pat gyvenamasis namas, tvartas, kluonas, viralinė ir svirnas. Karo metu šį ūkį valdė nuomininkas Kiprijonas Kačinskas⁵⁶⁷.

Įpusėjus karui vokiečiai ėmė primygtinai reikalauti vykdyti prievoles ir norėdami parodyti reikalavimų griežtumą 1943 m. Žiežmariuose apkaltinę maisto produktų prievolės sabotavimu sušaudė penkis ūkininkus, tarp jų ir Šaknių kaimo ūkininką Vladą Bartkevičių. Darbams į Vokietiją išvežti Andrius Makauskas ir Aleksas Sidaras iš Livintų, Pranas Minkevičius ir Konstantinas Zikus iš Gegužinės, Stasys Tatarūnas ir Vincas Valkavičius iš Lomenių, Vladas Vainelavičius iš Vilionių⁵⁶⁸.

1943 m. pabaigoje apskrities valdžia skundžiasi vis blogėjančia vidaus padėtimi, nes „*apskrityje banditų veikla vis didėja. Apiplėšinėjami ūkininkai, girininkijos bei urėdijos. Žudomi palankūs esamai santvarkai ir su policija bendradarbiaujantys asmenys ir vykdomi sabotažo veiksmai, kaip tai: deginami ūkiniai ir kariniai žvilgsniu svarbūs pastatai, pieninės, malūnai ir kitos įmonės, sprogdinami geležinkeliai bei tiltai ir nupjaustomi telefono stulpai. Asmenys ne lietuvių tautybės (rusai ir lenkai) daugumoje yra artimi banditų draugai ir net bendradarbiai. Pas šios rūšies asmenis banditai randa*

⁵⁶² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 421.

⁵⁶³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 671.

⁵⁶⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 678.

⁵⁶⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 661.

⁵⁶⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 10. L. 699.

⁵⁶⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 89.

⁵⁶⁸ Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 25, 27, 29.

*sau tinkamą globą ir užteigą. Geros valios gyventojai yra įbauginti ne tik banditų, bet ir tokių savo kaimynų*⁵⁶⁹. Šalia kitų negandų karo metu nuolat grėsė ir epidemijų protrūkiai. Pavyzdžiui, 1944 m. sausio 6 d. apskrities gydytojas pastebi, kad apskrityje yra „apgyvendinti rusų karo pabėgėliai ir susirgimų skaičius apkrečiamomis ligomis vis didėja, ypač Kaišiadorių apylinkėje išsiplėtė dėm. šiltinės epidemija“⁵⁷⁰. 1944 m. kovo 10 d. dėmėtosios šiltinės susirgimai buvo Vilkiškių ir Lomenių kaimuose, Krivonyse⁵⁷¹.

Apskrities verslų ūkio inspektorius tuo pačiu laiku pastebėjo, kad amatininkai skundžiasi žaliavų ir medžiagų trūkumu⁵⁷². Kaišiadorių valsčiuje buvo 12 inspekcijos prižiūrimų prekybos įmonių (4 privačios, 7 kooperatinės ir 1 valstybinė) ir 32 privačios amatų įmonės bei 11 pramonės įmonių (3 privačios, 2 kooperatinės ir 6 valstybinės). Žaslių valsčiuje buvo mažiau prekybos ir pramonės, tačiau daugiau amatų įmonių (net 54)⁵⁷³.

1943 m. pradžioje visos apskrities įstaigos turėjo pranešti apie savo darbuotojus, kurie yra „nepakeičiami“ ir jų nereikėtų siųsti atlikti darbo prievolės. Pavyzdžiui, Žaslių valsčiaus savivaldybė surašė savo tarnautojus – viršaitį Balį Lukoševičių (g. 1911 m.), vyr. sekretorių Praną Majauską (g. 1909 m.), sekretorių Vladą Malašauską (1922 m.) ir Joną Červoką (g. 1889 m.), raštvedžius Joaną Kukenytę (1915 m.), Agotą Brekštaitę (g. 1917 m.), Anelę Rakauskaitę (1921 m.) ir Vaclovą Sinkevičių (g. 1919 m.), Ž. Ū. G. tiekimo skyriaus vedėją Joną Marmakevičių ir kitus⁵⁷⁴. Žaslių žemės ūkio kooperatyvas tarp savo tarnautojų mini Bernardą Petkevičių – Zūbiškių spirito varyklos vedėją ir Joną Martsoną – tos pačios įstaigos spirito varytoją, kuriems darbo prievolė nebuvo skirta⁵⁷⁵. Kaišiadorių valsčiaus viršaitis teigė, kad „valsč. s-bė kaip vietos administracinis organas tvarkanti beveik visas vietos gyvenimo sritis yra ir praeitų metų vasaros ir rudens metu buvo apkrauta daugeliu darbo ir nei vienas tarnautojas negalėjo atlikti miško kirtimo ir durpių gamybos prievolės. Be to dauguma s-bės tarnautojai laisvu nuo tarnybos laiku metu dirba nuosavose žemės ūkio įmonėse“. Darbas žemės ūkyje buvo lengvinanti aplinkybė. Tarp valsčiaus savivaldybės tarnautojų be viršaičio Jono Urmilevičiaus buvo vyr. sekretorius Juozas Vaicekuskas (g. 1896 m.), sekretorius Antanas Ratkevičius (g. 1894 m.), raštvedžiai Marija Kazlauskaitė (g. 1914 m.) ir Pranas Samuolis (g. 1912 m.), valsčiaus sargas Stasys Drėgva (1897 m.), areštinės prižiūrėtojas Ignas Balnys (1913 m.), ugniagesių vadas Aleksas Sadauskas (g. 1897 m.), tiekimo punkto vedėjas Alfonsas Galvanauskas (g. 1919 m.), sąskaitininkė Leokadija Graželytė (g. 1912 m.)⁵⁷⁶. Kaišiadorių ligoninėje dirbo ligoninės direktorė ir gydytoja

⁵⁶⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 12.

⁵⁷⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 19.

⁵⁷¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 481.

⁵⁷² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 28.

⁵⁷³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 29.

⁵⁷⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 12. L. 646.

⁵⁷⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 12. L. 644.

⁵⁷⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 12. L. 652.

Adelė Mazurkevičienė (g. 1896 m.), akušerė Emilija Galinienė (g. 1888 m.), medicinos seserys Ona Rybokienė (g. 1897 m.) ir Viktorija Strazdaitė (g. 1921 m.), slaugytojos Aleksandra Rudzinskienė (g. 1907 m.), Barbora Skočkienė (g. 1896 m.), Juzė Peršenkaitė (g. 1908 m.), Stasė Skorobogataitė (g. 1904 m.), Marė Ribačiauskienė (g. 1916 m.) ir kiti darbuotojai⁵⁷⁷. 1942 m. birželio 10 d. Kaišiadoryse dantų gydytoja dirbo Margarita Andriukaitienė (g. 1911 m.), kuri aptarnavo maždaug 35 000 gyventojų apimančią teritoriją. Akušerėmis tuo laiku Kaišiadoryse dirbo Ona Kurilavičienė (g. 1910 m.), o Žasliuose – Agnė Rimšienė (g. 1915 m.)⁵⁷⁸.

Kad labai trūko darbininkų rodo ir Kaišiadorių miškų urėdijos 1943 m. kovo 31 d. prašymas paskirti darbininkų pavasariniam valstybinių miškų apželdinimui: Kaišiadorių girininkijai – 40 darbininkų, o Būdos girininkijai – 30 darbininkų po 20 darbo dienų, nes „laisvai samdomų darbininkų neatsiranda už nustatytą darbo kainą“⁵⁷⁹. Sunki darbinė dalia teko ne tik žmonėms, bet ir jų arkliams. Pavyzdžiui, 1943 m. kovo 22 d. Bronius Jaskutis iš Vaidučių vienkiemio prašė, „kad paliuosuotute mane su arkliu nuo sunkaus darbo, nes mano arklys yra sužeistas. Prie to prašymo buvo mano prijungti reikiami dokumentai, gydytojų pažymėjimai ir t. t. Dabar mane vėl varo mišką vežti, o aš jums atidaviau visus pažymėjimus ir negaliu įrodyti, kad mano arklys negali sunkiai dirbti“⁵⁸⁰. Matyt, kad gyventojai stengėsi žūtbut gauti tokias pažymas per veterinarijos felčerius, kad Kaišiadorių rajono veterinarijos gydytojui 1943 m. vasarą Kaišiadorių, Žaslių, Žiežmarių ir Vievio viršaičiams teko priminti, kad „bet kokie pažymėjimai, aktai, sveikatos liudijimai, atleidimai nuo darbų sergančių arklių, netinkamų pienui karvių ir t. t. išduoti be veter. gydytojo parašo ir valdinio antspaudo negalioja“⁵⁸¹.

1943 m. kovo mėnesį buvo registruojami Kaišiadorių valsčiuje gyvenę svetimšaliai. Tarp jų Palomenės kaime gyveno penkių asmenų lenkų Repovų šeima, į Lietuvą atvykęsi 1941 m. vasario 15 d., kilusi iš Suvalkų apskrities. Su jais kartu atvyko ir našlė Anastazija Ivanova⁵⁸². Žaslių valsčiaus ribose (Žūbiškėse) gyveno estas Jan Marton, į Lietuvą iš Lenkijos atvykęs 1940 m. sausio 10 d. ir rusas Jonas Malinauskas, atvykęs iš Suvalkų apskrities 1941 m. vasario 15 d. Tuo pačiu laiku iš Suvalkų apskrities atvyko ir Andrius Šumilovas, apsigyvenęs Neprėkštoje⁵⁸³. Iš viso pabėgėlių Žaslių valsčiuje 1941 m. rudėnį užregistruota 106, o Kaišiadorių valsčiuje – 53 asmenys⁵⁸⁴.

1943 m. pabaigoje ir Palomenės apylinkėse jaučiama, kad situacija fronte keičiasi vokiečių kariuomenės nenaudai. Pavyzdžiui, 1943 m. gruodžio 29 d. Kaišiadorių valsčiuje suskaičiuota, kur galėtų priimti kariuomenės dalinius, arklius ir automobilius.

⁵⁷⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 12. L. 653.

⁵⁷⁸ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 2. L. 672.

⁵⁷⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 11.

⁵⁸⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 75.

⁵⁸¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 647.

⁵⁸² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 12. L. 708.

⁵⁸³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 12. L. 714–715.

⁵⁸⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B.3. L. 467.

Palomenės seniūnijoje (pačioje Palomenėje) pas privačius ūkininkus numatyta priimti 2 karininkus ir 30 kareivių, taip pat 30 arklių; Eitekonių ir Vilkiškių seniūnijose – pas privačius ūkininkus – po 2 karininkus, 15 kareivių ir 15 arklių; Miežonių seniūnijoje – 3 karininkus, 30 kareivių, 30 arklių; Tauckūnų dvare – 2 karininkus, 5 kareivius, 10 arklių ir 2 automobilius⁵⁸⁵. Žaslių valsčiuje numatyta priimti panašų skaičių kariuomenės. Pavyzdžiui, Gegužinės seniūnijoje, kurioje buvo 137 namai su 900 gyventojų, numatyta mokyklose priimti 2 karininkus, 20 kareivių, o privačiuose namuose – tiek pat karių ir 6 arklius bei 3 automobilius. Jačiūnų seniūnijoje, kurioje buvo 188 namai ir 800 gyventojų, mokyklose ir pas privačius žmones numatyta priimti maždaug tiek pat⁵⁸⁶. Pastebima, kad šiose apylinkėse buvo telkiami ir kariuomenės daliniai, sudaryti iš lietuvių. 1944 m. sausio 26 d. Kaišiadorių ir Žaslių viršaičiams Lietuvių karių ir jų šeimų globos komitetas dėkojo, kad čia esančiais lietuvių kariais yra rūpinamasi ir siūloma juos palaikyti morališkai kviečiant į kultūrinės pramogas, tačiau „*labai smerktini nugirdymai degtine ir samagonu. Šitaip karį „pamylėti“ yra dažnai tas pats, kaip ir pražudyti*“⁵⁸⁷. J. Ivoškaitės prisiminimu, į P. Plechavičiaus dalinius įstojo ir trys vaikinai iš Smilgių k.: Antanas ir Vacys Zujai bei pusbrolis Jonas (broliai Zujai vėliau pasitraukė į Vakarus)⁵⁸⁸.

1944 m. gegužės 3 d. aprašydamas padėtį apskrityje balandžio mėnesį apskrities viršininkas pastebėjo, kad „*Rusų banditai savo siautėjimą taip pat suaktyvino, bet pastarieji siaučia už buv. administracinės linijos k. t. Onušio, Aukštadvario, Semeliškių, Žiežmarių, Žaslių ir šiuo laiku jau pradėjo siausti Kaišiadorių valsč. (...) Mėnesio bėgyje padidėjo geležinkelių sprogdinimai, padedant iš karto net iki 155 minučių*“⁵⁸⁹. Kaišiadorių valsčiaus viršaitis gegužės 15 d. skundžiasi, kad „*dabar banditai susispietė apie Kaišiadoris. Kasnakt vyksta plėšimai. Iš ūkininkų plėšiama maistas ir rūbai. O paskutinėmis naktimis pradėjo ir geležinkelius sprogdinti. Banditai pastebimi dažniausiai nedideliais būreliais nuo 5 iki 15 asmenų. Vienas būrys, kuris atsikėlė iš Žiežmarių valsčiaus yra 60–70 asmenų, kurie labai gerai ginkluoti ir rusų karine uniforma aprengti. Po jų atsilankymo prasidėjo geležinkelių sprogdinimas. Dažniausiai pastebimi Tarpumiškio, Būdos girininkijos (apie Beištrakį) ir Poligono miškuose. Manoma, kad mažesni būriai yra paprasti plėšikai, kurių tarpe yra žydų ir prisidėjusių vietinių gyventojų, o didesni yra desantininkai (jie sprogdina geležinkelius). Nenorėdamas plačiai rašyti čia neminėsiu atskirų plėšimo atsitikimų ir vietų, tik pažymėsiu, kad susidarė jau nepakenčiama padėtis. Nakčiai gyventojai suvažiuoja į miestelį, o rytą grįžta namo. Seniūnai ir kiti pareigūnai nenakvoja namuose, bet slapstosi pas kaimynus arba miestelyje. Ramus darbas sutrukdytas. Vietoje nėra tiek pajėgos, kad*

⁵⁸⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 48.

⁵⁸⁶ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 54.

⁵⁸⁷ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 73.

⁵⁸⁸ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

⁵⁸⁹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 791.

galima būtų kovoti su tokiu dideliu skaičiumi banditų. O žmonės šaukiasi pagalbos. Yra daug gandų, kad banditai (desantininkai) ruošiasi pulti Kaišiadoris ir Žiežmarius (žydus paleisti), įstaigas išgriauti ir dar kažkokią tvarką padaryti“⁵⁹⁰. 1944 m. birželio 23 d. apskrities viršininkas konstatavo, kad „Kaišiadorių valsčiuje dėl banditizmo siautėjimo Beištrakių ir Lomenių seniūnijos nebeveikia“, pridurdamas, kad birželio 17 d. „Beištrakių kaime banditai sudegino 7 ūkius ir nužudė 2 ūkininkus“⁵⁹¹.

Kalbant apie aprūpinimą maistu per balandžio mėnesį pastebėta, kad „kvietinių miltų gyventojai beveik visai negavo. Vieton kvietinių miltų – gavo dalinai ruginių miltų. Duona, druska, cukrumi visi gyventojai aprūpinti patenkinamai. Mėsa buvo aprūpinta ta dalis gyventojų, kurie gavo papildomas maisto korteles. Vieton riebalų buvo duodama jautiena arba veršiena. Sviestu aprūpinti vaikai 40 proc. tik Kaišiadoryse. Kitose vietose visai negavo. Pienu vaikai aprūpinti nepilna kortelių norma apie 30 proc. Kitais produktais, kaip suaugusieji, taip ir vaikai aprūpinti patenkinamai“⁵⁹². Kad net artėjant frontui gyventojams rūpėjo ne tik iš ko gaminti, bet ir kaip tai daryti, rodo faktas, kad 1944 m. kovo–balandžio mėnesiais apskrities namų ūkio instruktorė surengė dvisavaitinius virimo–kepimo kursus Kasčiukiškėse⁵⁹³.

Apylinkėse, ypač strateginiuose keliuose, buvo laukiama didesnio judėjimo. Dar 1943 m. gegužės mėnesį pradėta tilto statyba Tartokų kaime vieškelyje Žasliai–Gegužinė–Jonava⁵⁹⁴. 1944 m. gegužės 11 d. valsčių viršaičiai dar gavo nurodymus skubiai sutvarkyti kai kuriuos kelius. Pavyzdžiui, kelią Žasliai–Gegužinė–Tartokas, taip pat Žasliai–Kaišiadorys, Kaišiadorys–Šilasėdai, Kaišiadorys–Papartėliai–Čiobiškis ir kiti. Ūkininkams numatyta pavesti tvarkyti kelius pagal iki karo buvusį vieškelį taisymo paskirstymą. Blogiausiu atveju numatyta paskirti žmones ir seniūnams vadovaujant pirmiausia iki birželio 1 d. pataisyti kelio profilį (nukasant nelygumus, sutaisant provėžas, užlyginant duobes ir pravalant griovius), po to iki birželio 15 d. privežti žvyro⁵⁹⁵.

1944 m. liepos mėnesį per Palomenės apylinkes persirito Antrojo pasaulinio karo frontas, prasidėjo antroji sovietinė okupacija.

⁵⁹⁰ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 830.

⁵⁹¹ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 1033.

⁵⁹² LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 814.

⁵⁹³ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 815.

⁵⁹⁴ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 14. L. 455.

⁵⁹⁵ LCVA, F. R-500, Ap. 1, B. 39. L. 742.

1944–1990 m.

J. Ivoškaitė prisimena: „1944 m. liepos mėnuo. Artėja frontas. Sovietiniai lėktuvai naktimis bombarduoja Kaišiadoris. Nauja tai, kad prieš bombardavimą apšviesdavo Kaišiadoris ir apylinkės, šviesu būdavo net už 10 kilometrų mūsų Smilgių kaime. Įsimintina, kai vieną naktį staiga pasidarė šviesu, girdėti sprogimai virš Kaišiadorių. Žinojome, kad vokiečiai traukiasi, artėja sovietinė kariuomenė. Vokiečių kareiviai aiškino, kad „Hitler kaput“. Viskam buvom pasiruošę. Tą naktį susigūžę lindėjom tamsioje priemenėje. Mama man įdavė pusmaišį su džiovinta duona, kurią turėjau saugoti ir išnešti, jei užsidegtų namai. Aš pasiėmiau man brangius daiktus: fotografijas, kurių nedaug turėjau ir prezidento A. Smetonos dovanotą knygą, kuri išleista 1938 m., švenčiant Lietuvos Nepriklausomybės 20-čio jubiliejų. Šia knyga buvo apdovanoti pradinių klasių mokiniai, kurie tais metais baigė 4 skyrius. Tai vienintelė knyga, kurią turėjau. Jos ir fotografijų netekau, kai rusų kareiviai darė kratą, žuvus vienam jų kareiviui mūsų kaime. Paaiškėjus aplinkybėm, kad jis pats girtas žuvo, buvo išteisintas kaimo jaunimas. Prieš ateinant sovietinei armijai, vėl dalis kaimo gyventojų bazavosi mūsų namuose. 1944 m. liepos 15 d. Kaišiadoris užėmė sovietinės kariuomenės daliniai išžygiavo link Beištrakių kaimo, kur vokiečiai buvo pastatę stiprius įtvirtinimus. Mūšiai vyko 10 dienų. Rusai naudojo naują ginklą – „katiušas“, kurios degino ir šlavė kas pasitaikė. Katiušų nemačiau, nes mūsų kaime šį kartą mūšių nebuvo. Pasakojo, kad Beištrakių miškuose „katiušų“ sviediniai nukirsdavo medžius – išguldė didelį miško plotą. Rusų kariuomenė tik pražygiuodama buvo sustojusi mūsų kaime. Ją mačiau prie Stasio Taparausko namų, kur buvom nuėję pažiūrėti – „bobų“ kareivių, nes pasakojo, kad rusų kareiviais tarnauja ir moterys. Frontui pasitraukus kariuomenės įsakymu buvo organizuojami privalomi darbai: geležinkelio bėgių taisymas ir aikštelės lėktuvams įrengimas Piplių kaime, netoli Alkovikų sodybos. Į darbusėjau aš už tėvą. Geležinkelį taisėm už Kaišiadorių, nes bėgius išvartė, kaip pasakojo,ėjęs paskutinis šarvuotas traukinys į vakarus, kartu išsivežęs daug jaunimo. Daug linksmiau buvo dirbti aerodrome, kai prižiūrėtojai nueidavo, tai dirbantis jaunimas šokdavome Alkovikų namuose. Jų sūnus Pranas grojo akordeonu“⁵⁹⁶.

V. Stanislausko prisiminimu, atėjus vidurvasariui, „kai jau buvo nušienautos pievos, vokiečiai pradėjo trauktis iš Lietuvos. Vieną naktį rusų lėktuvai bombardavo Kaišiadorių apylinkes. Nuo Palomenės neblogai matėsi, nes ant kažkokių parašutų buvo prikabinėti žibintai. Prie Girelės miško, kur dabar yra ligoninė, buvo miestiečių pievos su kupetomis sukrauto šieno. Lakūnai, matyt pagalvojo, kad tai – vokiečių palapinės ir numetė ten keletą bombų. Dar viena bomba buvo numesta prie bažnyčios, sankryžoje. Vokiečių naikintuvai sutrukdė bombardavimą. Pasirodė keli jų lėktuvai, girdėjosi kulkosvaidžių kalenimas. Naikintuvai buvo su žiburėliais, tai matėsi kur skrenda. Mes nusprendėme,

⁵⁹⁶ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

kad vieną turbūt gerai užspaudė. Pralėkęs pro Palomenę, Antanaičių raiste išmetė bombas, girdėjosi stiprus sprogimas. Tuo pat metu Vilniaus pusėje girdėjosi pabūklų dundys. Dar prieš naktį matėme vokiečių lėktuvus – lydimus naikintuvų, skrendančius nuo Vilniaus pusės, tikriausiai kažką pervežinėjo.

Visur buvo nemažai sprogmenų, o toliau valdiškame miškelyje, kuris užėmė apie hektarą, sukrovė sprogmenis į vieną vietą. Dar, atrodo, jų atvežė ir iš toliau. Kai juos sprogdino, tai garsas buvo kaip reikiant. Po to pasižiūrėjome, o duobė didžiulė – tilptų nemažas namelis. Medžių viršūnės – kaip nušienautos. Nuo to laiko Palomenėje vokiečių matyti neteko.

Po kurio laiko Palomenėje pasirodė rusų kariuomenė. Prie Antakalnio kurį laiką rusų kariuomenės puolimas buvo sustabdytas. Palomenėje buvo gal mechanizuotos dalys, kad jie išvažiuodavo ir vėl sugrįždavo. Kaskart vis klausdavo, koks ten miestas, kad negali užimti. Su mano sesėmis mokėsi lietuvių kalbos, klausinėjo daiktų pavadinimų. Mačiau, kad vienas kareivis turėjo lūpinę armonikėlę. O kaip man jinai knietėjo! Jis ją pasidėjo ant palangės ir kažkur nuėjo. Aš armonikėlę pastūmiau toliau, kad nesimatyty, gal pamirš... Bet sugrįžęs kareivis kuo puikiausiai ją rado ir pasiėmė. Taip nusivyliau, nes labai jos norėjau.

Einant rusų kariuomenei, keletas kareivių atėjo į mūsų sodybą ir rado prie tvoros pririštą mūsų arklių. Vienas kareivis užsėdo ir nujojo. Šią vagystę matė pas mus pasamdytas pusbernis. Jis matė į kurią pusę nujojo, todėl pradėjo sekti. Kadangi kareivis niekur neskubėjo ir nemanė kažką bloga padaręs, tai jojo pamažu. Prisivijęs jį, pusbernis užbėgo iš priekio, mėgindamas sustabdyti. Netoliese stovėjo karininkas, kuris pastebėjo, kad čia kažkas ne taip. Jis paklausė kareivio iš kur arklių gavęs. Dar tam nespėjus prasižioti, mūsų pusbernis išbėrė, kad arklys jo. Kareiviui buvo liepta nultipti nuo arklio. Kai tas nepaklausė, tai karininkas paėmė jį už kojos ir nutraukė žemėn, sakydamas: „Mes atėjome išvaduotojais, o tu plėšikauji, gėdą darai mums“⁵⁹⁷.

⁵⁹⁷ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [mašinosraštis].

Pokaris

Kaip atėjus naujesiems okupantams pasijuto Palomenės apylinkių gyventojai savo atsiminimuose užrašė Vytautas Stanislauskas: „Karui pasitraukus toliau į vakarus, Lietuvoje prasidėjo nauji neramumai. Ėmė šaukti vyrus į kariuomenę. O kas nori tarnauti okupantams? Dauguma vyrų pradėjo slapstytis. Kiti rinkosi darbą prie geležinkelio ar taip svarbesnių objektų, nes tokius vyrus atleisdavo nuo tarnybos. Nepaklusnčiuosius ėmė persekioti. Vyrų ėmė burtis į pasipriešinimo būrius, ginkluotis ir trauktis į miškus. Kitos išeities nebuvo. O buvo ir pasidavėlių, kurie nuėjo tarnauti okupantams. Juos vadino „skrebukais“. Taip susidarė dvi skirtingos grupės priešingai nusiteikusių žmonių. Aišku, kad tarp jų prasidėjo nesutarimai, prasidėjo kova tarp savų, lietuvių. „Skrebukų“ pusėje buvo kariuomenė, todėl jie jautėsi stipresni, saugesni. Bet vis tiek kai kada ir jie „gaudavo į kaulus“, nors jėgos buvo nelygios. Į besipriešinančių gretas išėjo ir mano brolis. Jis netarnavo vokiečiams, tai nenorėjo tarnauti ir kitiems okupantams – sovietams. O kadangi buvo šaulių organizacijos narys, tai teko pasirinkti: ar žūti vakarų fronte, ar likti Lietuvoje ir kovoti su sovietais. Jis pasirinko antrąjį variantą. Nuo tada prasidėjo dar neramesnės dienos ir naktys. Kai susirinko daugiau bendraminčių, tai ėmė ruošti sau buveines kažkur miško tankmėje. Netoli nuo mūsų namų buvo įsitaisę trys stovyklos: dvi vienoje vietoje, o dar viena – kitoje, už 2 kilometrų miške, kur augo tankus eglynas, prie nežymaus tako. Ten vienoje pusėje iškasė žeminę, o kitą žeminę paruošė tankiame eglynėlyje. Iš pat pradžių kareivukai ir skrebukai nedažnai mūsų krašte apsilankydavo, todėl buvo lengviau besislapančius aprūpinti maistu ir kitais reikmenimis. Daugiausiai šiame pavojingame darbe prisidėjo mano mama. Tėtis jau buvo miręs. Rytais mama išvirdavo kokią nors sriubą ar šiaip ką nors, supildavo į puodą su virvute vietoj rankenos ir nešdavo iki tų bunkerų. Juose slėpdavosi apie 10 vyrų. Nueidavau ir aš kada reikėdavo pranešti ką nors rimtesnio. Pradžioje buvo ramiau, o paskui pradėjo užsukinėti „skrebukai“ ir klausinėti apie brolių. Mes atsakydavome, kad nieko apie jį jau seniai negirdėjome.

Kartą atvažiavo „skrebukai“, liepė pakinkius arklių ir nuvežti juos iki Smilgių kaimo. Ten buvo remontuojamas tiltas per upelį. Nuvežiau juos, apžiūrėjo, pavaikščiojo ir liepė vežti atgal. Nuvežiau į Bagdoniškių kaimą ir palikau. Man liepė važiuoti namo. Štai taip nei iš šio, nei iš to išnaudodavo žmones ir niekam negalėjai pasiskųsti, ir negalėjai atsakyti vykdyti jų paliepimus.

Sykį irgi atvažiavo pas mus „skrebukas“ su arkliu ir liepė nuvežti porą centnerių rugių duoklei. Mama pasikrovė javus ir su arkliuku nuvežė. Rugius priėmė, bet jokio dokumento nedavė. Tikriausiai buvo sugalvota įsigyti rugių „samagonui“. „Skrebukais“ tarnavo beveik visi rusų tautybės gyventojai. Gyveno jie prastai, todėl nesivarždami plėšikavo. Po kurio laiko atvažiavo kitas „skrebukas“, tai nušovė bekoną ir išsivežė. Va taip mes ir gyvenom.

Kadangi brolis slapstėsi, reikėjo samdyti darbininką, nes darbo buvo daug. Buvome pasamdę paauglį, gal 17 metų, iš Šilonių kaimo. Jis tvarkėsi su gyvuliais ir nudirbdavo

lauko darbus. Sekmadieniais išleisdavome nueiti namo. Kartą, klojime besigraibydamas po šieną, netoli durų, radau paslėptą vokišką automatą be apkabos. Pasirodo, kad mūsų darbininkas, eidamas namo jį pasiimdavo ir miške šaudydavo. Savo radinį parodžiau broliui, tai jis mane apibarė. Sakė, kad tokius blogai paslėptus daiktus laikyti pavojinga. Dar kurį laiką pas mus pabuves, darbininkas išėjo pas partizanus, nors jam slapstytis ir nereikėjo. Gal dėl romantikos, nuotykių ieškoti. Vėliau žmonės sakė matę jį nešiojantis prie diržo tarkutę iš skardos. Kada paklausė, kam jina jam reikalinga, jis atsakė, kad bulves tarkuoti. O ji iš tikrųjų buvo naudojama kitiems tikslams. Paskui jis buvo perėjęs pas „skrebukus“ ir jiems šnipinėdavo, bet neužilgo žuvo.

Ramybės neturėjome. Vieną pavakarę atvažiavo „skrebukai“ su dviem vežimais, gal kokie aštuoni. Pradėjo klausinėti apie brolių. Pirmiausiai pristoję prie mamos, ėmė ją šautuvo buože daužyti. Iš jos nieko neišgavę, priėjo prie manęs. O aš, kaip tyčia, kažkur buvau radęs ir parsinešęs guminę žarną. Tai jie pasiėmė tą žarną, liepė nusimaut kelnes ir gultis. Su ta žarna kad atpylė per sėdimąją, tai savaitę laiko negalėjau prisėsti. Nieko nepešę, liepė rengtis ir kartu su jais važiuoti į Kaišiadoris. Prieš mums išvažiuojant, kaimyno berniokas buvo atjogęs į gretimo kaimyno kūdrą girdyti arklio. Pagirdęs staigiai paragino arklių bėgti. „Skrebukai“ pagalvojo, kad skuba kam nors pranešti apie juos, tai pradėjo šaudyti. Laimei, nepataikė. Pasišaukė tą bernioką su motina, paklausinėjo ir paleido. O mane įsodino į vežimą. Staiga, prie vežimo pribėgo mano šuniukas ir pradėjo glaustytis. Aš su juo labai draugavau, ypatingai vakarais, kai reikėdavo eiti į kluoną karvutėms pašaro, su juo būdavo drąsiau. Vienas „skrebukas“ pamatęs šuniuką paleido seriją šūvių iš automato. Tas vargšas tik baisiausiai sukaukė ir nuvirto, nes sunkiai sužeidė. Paskui mama man pasakė, kad po keleto valandų šuniukas išdvėsė. Man taip buvo jo gaila, tiesiog širdis plyšo, vos vos išsilaikiau nepravirkęs. Nuvežė mane į Kaišiadoris ir įgrūdo į vieno namo rūšį. Ten sėdėjo dar vienas vyras. Jis sakė, kad pas jį rado tautinę vėliavą, užtai ir suėmė. Prabuvau rūsyje per naktį, o ryte iškvietė į kabinetą pas tardytoją. Už stalo sėdintis kariškis paklausinėjo ir liepė eiti namo, o broliui pasakyti, kad pas juos ateitų. Dar sužinojau, kad ankstyvą rytą buvo atėjusi mama su maistu, bet jai pasakė, kad mane išleis. O kada paleido, tai nėjau namo, o nuėjau pas tetą į Kiemelius. Ten bebūnant sužinojome, kad mirė mano sesuo Bronė. Ji sunkiai sirgo, o „skrebukų“ apsilankymas palaužė galutinai. Mano teta pasikinkė arklių ir mudu nuvažiavome į Palomenę. Po laidotuvių aš išvažiavau pas kitą tetą į Žaslių vienkiemį. Jaunesnės seseris išsiuntė pas kitus gimines, nes jautėme, kad mūsų nepaliks ramybėje. Pas tetą prabuvau visą žiemą. Ten paruošdavau malkų, pašerdavau karvutes, o sekmadieniais pareidavau namo. Žinojau kelių per laukus, tai buvo gal kokie 5 kilometrai. 1945 m., pavasariop, eidamas pamiške netoli namų išgirdau šaudymą, o po kiek laiko ir sprogimą. Parėjęs namo, papasakoju mamai. Apie vidurdienį atėjo nuo to krašto žmogus ir pasakė, kad žuvo švogerys, mano vyriausios sesers vyras. Sesuo buvo ištekęjusi į Klūsų kaimą. Jos vyras irgi slapstėsi, nes kažkodėl nesugyveno su šalimais gyvenančiais „skrebukais“. Besislapstantis jis negalėjo namuose dirbti žemės darbų. Dėl to vieną sekmadienio rytą nutarė nueiti pas pažįstamą žmogų ir paprašyti, kad tas pasėtų javus. Tuo laiku netoliese būta „skrebukų“ ir nužiūrėjo, kad kažkas yra atėjęs. Kiek jų

buvo – nežinia. Vienas su automatu įėjo į kambarį, kur buvo švogeris su kaimynu. Vyras pabandė „skrebuką“ nuginkluoti, tačiau nepavyko. Tada švogeris puolė per duris ir pasi-leido bėgti. Vienoje pusėje buvo miškas, bet jis pamatė nuo miško atbėgant „skrebukus“, todėl pasuko į laukus. Kiek pabėgęs, buvo sužeistas. Jokio ginklo jis neturėjo, tik granatą. Suprato, kad sužeistas toliau negalės trauktis ir, matomai, nusprendė geriau mirti greita mirtimi, negu būti paskui dar kankinamam. Kai „skrebukai“ priėjo arčiau, jis susisprogdino. „Skrebukams“ pasisekė – nenukentėjo nė vienas. Tą pačią naktį giminės kūną slapčia išsivežė ir palaidojo Navasodų kapinaitėse, nepalikę jokio kauburėlio, jokio užrašėlio [...]

Kuo toliau, tuo labiau pradėjo vykti paieškos, areštai, kratos. Tai atlikinėjo kariuomenė kartu su „skrebukais“. Aš tuomet vis dar gyvenau pas tetą prie Žaslių. Matydavau, kaip keliu eidavo kariuomenė ir miestelyje jų kažkiek buvo. Visi traukė link Gegužinės.

Neužilgo buvo atakuoti tie du bunkeriai, apie kuriuos pasakojau. Juos apžiūrėjo ir išdavė žmogus iš mūsų kaimo, kuris prijautė sovietams. Jis turėjo mažą šuniuką, kurį sargyba matė sukiojantis netoli bunkerio. O po kelių dienų bunkerius užpuolė. Laimė, kad viršuje esanti sargyba laiku pastebėjo. Kada kilo susišaudymas, esantys bunkeryje spėjo išbėgti. Tik vieną sužeidė, tai vyras jį nunešė į kitą bunkerį, kuris buvo už 2 kilometrų. Gaila, bet tai jų neišgelbėjo, nes tas trečiasis bunkeris jau buvo žinomas. Po pirmo susišaudymo mums buvo pasakyta, kad yra vienas sužeistas. Apie tai sužinojusi, mano mama pagalvojo, o galbūt tai jos sūnus. Pasiėmė jį vaistų, tvarsliauos ir nuėjo į tą bunkerį. Bunkeryje rado sužeistą vyrą iš Dubelių kaimo. Jį perrišusi,ėjo atgal į namus ir sutiko kareivius. Jie liepė parodyti ką nešasi, viską iškratė ir jiems pasirodė įtartina. Kareiviai mamą areštavo ir išsivežė į Kaišiadoris. Būdamas pas tetą ir sužinojau apie mamos areštą. Susiruošiau ir grįžau namo, nes namuose buvo likusi tik vyresnė sesuo. Grįžęs namuose nelikau, prisiglaudžiau pas kaimynus, kurie nepriklausė niekam. Dieną ateidavom į namus, o naktį grįždavom pas kaimyną. Netrukus sužinojome, kad mama Vilniuje, tai sesuo išsiruošė pas ją nuvažiuoti. Su arkliuku ją nuvežiau iki Žiežmarių, o iš ten pakeleivanga mašina pasiekė Vilnių. Vilniuje mamos nerado, o sužinojo, kad ji pervežta į Šilutę. Tai buvo paskutinė žinia prieš ilgą nežinią. Paskui gavome laišką, kad mama nuteista 10 metų ir išvežta į Komiją, Abezės miestą. Ten ji atbuvo visą paskirtą nuosprendį.

Mes su sese gyvenome toliau, iki 1945 m. liepos 17 dienos. Aš dar miegojau su kaimyno vaikais klojime ant šieno. Atėjo į klojimą kaimynas ir sako: „Vytai, tave kviečia“. Aš atsikėliau ir išėjęs į lauką pamačiau prie namo stovinčią sesę ir keletą kareivių. Mus nusivedė į mūsų namų kiemą, kur stovėjo mašina. Joje jau sėdėjo senukas ir moteris iš Medinų kaimo. Mums liepė pasiimti maisto, drabužių. Susirinkom ką radom, nes kažin ko labai neturėjom, drabužiai ir kiti daiktai buvo suslėpti. Kareiviai mums pasakė, kad išveža visam laikui. Sulipom į mašiną ir, sudie, gimtine! Nuvežė į Kaišiadoris. Stotyje suvarė į vagoną, kuriame jau buvo daug žmonių iš aplinkinių kaimų. Kitą rytą pajudėjome į Vilniaus pusę... Po poros savaičių atsidūrėme Komijoje, Permės srityje, Belojevo rajone, Šarvol gyvenvietėje“⁵⁹⁸.

⁵⁹⁸ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

1945 m. sausio 26 d. – 1946 m. balandžio 23 d. Palomenės apylinkės priklausė Trakų apskrities Kaišiadorių valsčiaus Palomenės apylinkei. Formalios valdžios institucijos buvo darbo žmonių deputatų tarybos (DŽDT) ir vykdomieji komitetai. Apylinkės DŽDT formaliai buvo valstybinės valdžios institucija, kuri kontroliavo savo teritorijoje esančių ūkių, vietinės pramonės, prekybos, viešojo maitinimo, sveikatos apsaugos, švietimo, kultūros, ryšių įstaigų darbą. Apylinkės DŽDT vykdomasis komitetas buvo tvarkomoji įstaiga, „renkama“ iš DŽDT narių ir „atskaitinga tarybai“, ji vykdė valstybinės valdžios funkcijas, vadovavo jai pavaldžių įmonių, įstaigų ir organizacijų darbui, taip pat formaliai ji turėjo užtikrinti, kad būtų laikomasi įstatymų, saugoma viešoji tvarka ir garantuojamos piliečių teisės. Savaime aišku, kad stalinizmo ir vėlesniais sovietinio totalitarinio režimo metais „darbo žmonių deputatų tarybos“ tebuvo formaliai veikiančios, labiau fasadinės, institucijos, o realią valdžią ir visuomenės kontrolę vykdė kitos (komunistų partijos ir saugumo) struktūros. Tuo labiau pokariniais metais, kada buvo vykdoma žiauriausia spauda ir dar iki galo nebuvo nuslopintas pasipriešinimas naujam režimui.

1946 m. administracinės reformos metu atskirai nuo Trakų apskrities įkurta Kaišiadorių apskritis, todėl nuo balandžio 24 d. iki 1950 m. apylinkės priklausė Kaišiadorių apskrities Kaišiadorių valsčiaus Palomenės apylinkei.

1946 m. sovietinė valdžia organizavo rinkimus, apie kuriuos atsimena J. Ivoškaitė: „1946 m. mokiausi Kaišiadorių gimnazijos 8-oje klasėje, kurioje buvo tik 6 mokiniai. Visus kitus išvaikė karo įvykiai. Klasės auklėtoja pranešė, kad man ir Adelei Naudžiūnaitei reikės dalyvauti rinkimuose Palomenės apylinkėje, o ji pati važiuos į Lomenių apylinkę. Nunešę knygas į namus laukėme, kas nuves mus į Palomenę. Atvažiavo vežimas, jame sėdi du jauni ginkluoti kareiviai, už jų guli įdėta raudona urna. Ilipam į vežimą, atsisėdom ant grynos lentos, jokio pakloto nebuvo. Prasideda kelionė, kareiviai tyli, nebendrauja. Vieškelis duobėtas, daug purvo, oras drėgnas, mums šalta – ankstyvas pavasaris, pokario drabužiai ir batai mažai šildė. Prašom greičiau važiuoti. Tada jie pliekia arklių, jis lekia, purvas ir vanduo tyška virš mūsų galvų, ratai krato vežime sėdinčias gimnazistes. Kai paprašėme važiuoti lėčiau, jie sustojo. Darosi beprotiškai šalta. Prašom važiuoti, vėl viskas iš naujo. Nutilom ir kantriai važiavome toliau. Pagaliau atvažiavom į Palomenės apylinkę, nežinojome ką reikės daryti. Užėjom į mokyklą, ten klasėje vyko pasiruošimas rinkimams – domino raudona spalva. Atėjo vakaras, niekam nerūpėjo, kad mes nevalgė, sušalusios, neišleido nakvoti pas tėvus. Vakare iš mokyklos persikėlėme į Begonienės namą, kitoj vieškelio pusėj. Užsimezgė pokalbis – išaiškėjo, kad aš su Adele ne komjaunuolės, o 8 klasės gimnazistės, šiais metais baigusios, žadam studijuoti. Padėtis pasikeitė, jie atsiprašė ir pradėjo rūpintis, kad mums nebūtų šalta, susitaikymui užkuria krosnį, panaudojant sienų tapetus. Po 24 valandos paskambino klasės auklėtoja M. Abromaitytė, pasakė, kad netoli Lomenių rinkiminės apylinkės šaudoma. Pasidarė nejauku, bet Palomenėje visą naktį buvo ramu. Dieną vyko rinkimai, mudvi sėdėjom prie sąrašų. Mama sužinojusi, kad esu rinkimuose, atnešė valgyti. Vėl tie patys kareiviai tuo pačiu vežimu, grąžino į Kaišiadoris, tik pasikeitė jų elgesys. Skambutis iš Lomenių davė suprasti, kad veikia Lietuvos partizanai“⁵⁹⁹.

⁵⁹⁹ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

Palomenės apylinkėse partizaninis karas prieš sovietinius okupantus vyko net keletą metų, intensyviausiai 1944–1946 m., o paskutinis besislapstantis partizanas (Vincas Čiurinskas iš Pašulių k.) suimtas tik 1956 m. Toliau pateikiama trumpa Palomenės apylinkių partizaninės veiklos apžvalga, kuri parengta pagal Aistės Petrauskienės sudarytą Kaišiadorių rajono partizaninės kovos kroniką⁶⁰⁰.

1944 m. liepos mėnesį Jonas Misiūnas-*Žaliasis Velnias*, kaip Didžiosios Kovos rinktinės vadas, išleidžia įsakymą apie organizacijos padalijimą į du sektorius – Veikiančią ir Organizacinę. Rugsėjo mėnesį prie veikiančių Didžiosios Kovos rinktinės partizanų prisijungė Krivonių, Šilėnų ir Paberžės kaimų jaunimas.

Spalio 10 d., norėdami išlaisvinti suimtuosius, Broniaus Vaicekausko-*Pirato* iš Dubelių k. (Kaišiadorių vlsč.) vadovaujamas būrys užpuolė 95 pasieniečius. Susidūrimo metu buvo nukauti du priešo kareiviai, partizanai pasitraukė be nuostolių.

Spalio 12 d. Antanaičių miške vidinis saugumiečių agentas *Drozdov* į pasalą atvedė Broniaus Vaicekausko-*Pirato* iš Dubelių k. (Žaslių vlsč.) vadovaujamą 30 partizanų būrį. Susidūrimo metu į kojas buvo sužeistas būrio vadas, kartu su juo gyvas paimtas Benadas Grinius iš Dubelių k.

Lapkričio 3 d. partizanų būriai, vadovaujami Jono Misiūno-*Žaliojo Velnio*, Zigmo Kacevičiaus-*Geniaus* ir Zigmo Mastausko-*Gandro*, įsiveržė į Gegužinę.

Lapkričio 13 d. NKVD nurodė, kad Žaslių ir Žiežmarių būriuose yra 60 partizanų.

Gruodžio 17 d. NKVD agentas *Liubavskis* pranešė, kad Jačiūnų k. (Žaslių vlsč.) pasirodė apie 200 partizanų būrys. Kiekvienoje kaimo troboje svečiavosi po 5–10 partizanų, kiti ilsėjosi pamiškėje. Išeidami išsivedė Jačiūnų apylinkės pirmininką Justiną Arbočių. Manoma, kad jis galėjo išeiti savo noru, kadangi jo sūnus partizanavo. Rusų kariuomenės įgula, tuo metu buvusi Žasliuose, atsisakė persekioti šiuos partizanus.

1945 m. kovo 1 d. Slabados k. (Žaslių vlsč.) buvo įkurtas Motiejaus Misiūno-*Kryžiuočio* iš Slabados k. partizanų būrys. Šis partizanas saugojo vieną iš Didžiosios Kovos rinktinės archyvų.

Kovo 12 d. naktį sribai ir NKVD darbuotojai apsupo Pyplių k. (Žaslių vlsč.) esančią Stasio Trakimo sodybą, kur tuo metu slėpėsi partizanai Pranas Trakimas-*Arnoldas* iš Kazimieravos k. (Žaslių vlsč.) ir Bernardas Švenčionis-*Beržas* iš Ilgakiemio k. (Žaslių vlsč.). Besiveržiantis iš apsupimo B. Švenčionis buvo nušautas. P. Trakimas buvo sužeistas ir paimtas gyvas. Nužudytojo palaikai buvo išniekinti Žaslių miestelio aikštėje.

Kovo 17 d. Jačiūnų k. (Žaslių vlsč.) apylinkėse sušaudyti trys Krivonių būrio partizanai: Aleksandras Janulis, Benediktas Kaduševičius ir Adomas Kastantinavičius.

Balandžio 1 d. per Velykas Šilonių k. (Žaslių vlsč.) sribas Pranas Raudeliūnas nužudė partizaną Leoną (nežinoma, tai slapyvardis ar vardas). Pasakojama, kad pastarasis nupjovė Leono galvą ir nunešė į Žaslių sribyną. Šilonių kaimo gyventojai partizano kūną palaidojo kaimo kapinių kampe, pasodino ąžuoliuką (atkūrus nepriklausomybę supylė kapą ir pastatė kryžių).

⁶⁰⁰ Laisvės kova laimėta! Kaišiadorių krašto partizanų istorija, sudarė A. Petrauskienė. – Kaišiadorys, 2015.

Balandžio 12 d. NKVD kareiviai keliais gynybos žiedais apsupo eigulio, partizano-slapuko Alekso Alionio-*Šaulio* namus Guronų k. (Rumšiškių vlsč.), kuriuose tuo metu ilsėjosi apie dvidešimt partizanų. Prasidėjo susirėmimas. Partizanai mėgino atitraukti, tačiau priešininkų pajėgos buvo per didelės. Dalis partizanų buvo nužudyti, dalis nematydami galimybių pasitraukti nusišovė patys, keletui pavyko pasitraukti sėkmingai. Iš viso susidūrimė žuvo 12 partizanų, tarp kurių buvo būrio vadas Andrius Zdanevičius-*Morka* iš Pašulių k. (Rumšiškių vlsč.) ir namų šeimininkas. Gyvų liudininkų atminyje išlikęs faktas, kad šių partizanų laidotuvis beveik nesislapstydamis dalyvavo apie 200 partizanų. Priešininkų šiame susidūrimė žuvo keletą kartų daugiau nei partizanų.

Balandžio 15 d. Didžiosios Kovos rinktinės atsišaukime (vyriausiojo partizanų štabo įsakyme Nr. 12), buvo įspėti visi su okupantu bendradarbiaujantys asmenys, kad neliestų lietuvių gyvybės ir turto, nešnipinėtų, neišdavintų žmonių, dirbtų tik Lietuvos naudai.

Balandžio 19 d. ties Vilionių k. (Kaišiadorių vlsč.) 7–8 partizanų būrys susišaudė su kareiviais, tačiau sugebėjo sėkmingai be nuostolių pasitraukti.

Balandžio 26 d. J. Misiūno-*Žaliojo Velnio* įsakymu Nr. 13 buvo numatyta, kad karo atveju kun. Stepono Rudžionio-*Vėjo* batalionas turės perimti Kaišiadorių valsčiaus administravimą.

Balandžio 28 d. NKVD gavo pranešimą, kad apie 20-ties partizanų būrys prausiasi Pazaliesės k. (Kaišiadorių vlsč.), Markevičiaus pirtyje. Kitą dieną pasiūsti kareiviai susišaudė su keturiais į miškąėjusiais partizanais, tačiau aukų buvo išvengta. Markevičiaus namuose į nelaisvę buvo paimtas vienas partizanas.

Gegužės 5 d. Gegužinės klebonijoje įvyko partizanų vadų štabo posėdis. Jame dalyvavo J. Misiūnas-*Žaliasis Velnias*, Aleksandras Zapkus-*Piliakalnis*, Pranas Petkevičius-*Kariūnas* ir kt. Susirinkime buvo aptarti organizaciniai reikalai, nuspręsta leisti pogrindinį laikraštį.

Gegužės 5–6 d. J. Misiūnas-*Žaliasis Velnias* iš Gegužinės pašto atėmė telefoninę įrangą, antspaudus, blankus. Paliko raštelį, kad tai paimta partizanų reikmėms.

Gegužės 15 d. prie Jačiūnų k. (Žaslių vlsč.) partizanų buvo apšaudytas keturiolikos Žaslių sribų būrys. Pusę valandos trukusiame mūšyje žuvo 6 „liaudies gynėjai“ ir Žaslių valsčiaus milicijos įgaliotinis Peršakov. Partizanai nuostolių nepatyrė.

Gegužės 22 d. Kasčiukiškių k. (Žaslių vlsč.) trys Kaišiadorių sribai, bandę vykdyti areštus, pateko į dešimties partizanų pasalą. Jos metu kautynėms vadovavęs milicininkas buvo nužudytas.

Birželio 6 d. po prieš dieną vykusio partizanų antpuolio prieš geležinkelio apsaugos patrulius, Kaišiadorių-Žaslių ruože paieškai buvo mestos Kaišiadorių ir Žaslių karinės įgulos, tų valsčių sribų būriai, o į įvykio vietą 14-oji geležinkelio divizija atsiuntė šarvuotą traukinį su desantu. Taip pat atvyko LSSR NKVD ir NKGB komisarų pavaduotojai B. Kobulov ir A. Apolonov.

Birželio 16 d. 3-joje moterų partizanių kuopoje, vadovaujamoje Aldonos Sipavičiūtės-*Velnio Išperos*, buvo 37 ryšininkės.

Birželio 27 d. siekiant išaiškinti J. Misiūną-*Žaliąjį Vėlinį* ir jo štabą, remiantis partizanų ryšininko *Dovydaičio* (agentūrinis slapyvardis) duomenimis, 33-asis pasienio

pulkas įvykdė operaciją Žaslių valsčiuje. Buvo apsuptas Budelių, Rusių, Bučionių, Gegužinės, Tartoko ir Antanaičių kaimų rajonas, pridengtas dešinysis Neries krantas. Išdėstant pasalas buvo aptikti trys bunkeriai, kurių viename, Didžiosios Kovos rinktinės štabe, buvo įsitvirtinę *Dobilo* būrio partizanai. Mūšio metu žuvo trys partizanai. Tai būrio vadas Vaclovas Kareckas-*Jovaras* iš Budelių k. (Žaslių vlsč.), Zigmas Rudys-*Smilga* iš Skėrių k. (Žaslių vlsč.) ir Antanas Kacevičius-*Dagilis* iš Gilučių k. (Žaslių vlsč.). Pastarasis žuvo vykdydamas pasitraukusiųjų paiešką. Kareiviams pastebėjus, kad neatpažintas partizanas slepiasi pirtyje, ši buvo uždegta. Operacijos metu į priešų rankas pateko daug svarbių štabo dokumentų. Buvo manoma, kad pirtyje sudegęs partizanas yra J. Misiūnas-*Žaliasis Velnias*. Per šią operaciją dėl galimų ryšių su partizanais buvo sulaikyti 34 asmenys.

Liepos 2 d. Kaišiadorių valsčiaus NKVD skyriuje buvo gauti duomenys apie tai, kad Smilgių k. (Kaišiadorių vlsč.) yra 25 partizanų grupė. Siekdama surasti šiuos partizanus, į operaciją išvyko NKVD Geležinkelių pulko padalinio kariuomenė. Susidūrimo metu žuvo partizanas Romas Taparauskas, kitiems pavyko pasitraukti.

Liepos 4 d. Trakų apskrities NKVD skyriaus ataskaitoje pateikta, kad 1945 m. birželio 29 d. – liepos 4 d. Žaslių valsčiuje legalizavosi 63 asmenys, Žiezmarių valsčiuje – 25 asmenys.

Liepos 8 d. vykdydami patikrinimą Pajautiškių k. (Žaslių vlsč.) NKVD darbuotojai surado du štabo bunkerius. Viename iš jų slėpėsi Aleksandras Zapkus-*Piliakalnis* ir kun. Steponas Rudžionis-*Vėjas*. Jiems pavyko pasitraukti sėkmingai, tačiau tuo metu žuvo štabo narys, kontržvalgybos viršininkas Jonas Žvirblis-*Dagilis* iš Šilonių k. (Žaslių vlsč.). Pastarojo palaikai slapta buvo palaidoti Šilonių k. kapinėse.

Liepos 12–14 d. 14-tos divizijos 211-ojo šaulių pulko jėgomis buvo surengta karinė operacija Kaišiadorių, Žiezmarių ir Žaslių valsčiuose. Jos metu Beištrakių miške buvo surasta 15 partizanų, tarp kurių sužeistas Edvardas Brazauskas-*Aras* iš Kučiūnų k. Nuvežtas į Kauno ligoninę liepos 22 d. partizanas tardomas mirė.

Rugpjūčio 25 d. Žaslių valsčiaus NKVD skyrius sulaikė tris partizanus iš *Kariūno* būrio. Tai Jurgis Trakimas iš Janušonių k. (Žaslių vlsč.), Juozas Steponavičius iš Zalesės k. (Žaslių vlsč.) ir Motiejus Misiūnas iš Slabados k. (Žaslių vlsč.).

Rugpjūčio 26 d. pagal anksčiau sulaikytų partizanų parodymus Pyplių k. (Žaslių vlsč.) buvo pravesta karinė operacija, kurios metu surasti 6 bunkeriai. Juose partizanų nebuvo, tačiau surasti štabo dokumentai ir 3 LLA rankovių antsiuvai.

Rugsėjo 4 d. NKVD vidaus kariuomenės 266-ojo pulko batalionas, vadovaujamas majoro Chvostov, įvykdė partizanų paieškos operaciją Būdos miške. Daugelis partizanų pasitraukė sėkmingai, žuvo tik vienas Stasys Drulia-*Trimitas* iš Beištrakių k. (Kaišiadorių vlsč.), buvo paimta rašomoji mašinėlė ir daugybė antisovietinių lapelių. Visgi ši operacija ataskaitoje pateikiama kaip nepavykusi dėl to, kad majoras Chvostov iš pradžių atsisakė vykdyti operaciją. Kaip teigiama ataskaitoje, išvykimas į operaciją pavėluotai lėmė, kad partizanai nujausdami puolimą spėjo išsiskirstyti. Po operacijos majorui Chvostov pateiktas griežtas papeikimas su įspėjimu.

Rugsėjo 19 d. NKVD kariuomenės 134-ojo apsaugos pulko karinis dalinys vykdė karinius žvalgymus miško masyve Beištrakių k., kurių metu buvo surasta 18 partizanų. Susidūrimo metu žuvo vienas partizanas, buvęs *Meškos* būrio vado pavaduotojas Stasys Vinickas-*Raistas* iš Pazaliesės k. (Kaišiadorių vlsč.). Partizanas Pranas Steponavičius-*Laimutis* buvo sužeistas ir paimtas gyvas. Vykdyti pasitraukusių partizanų paiešką buvo išsiųstas pastiprinimas. Tęsiant operaciją buvo surastas ir nužudytas Jonas Blaževičius-*Štriliukas* iš Pyplių k. (Kaišiadorių vlsč.). Sulaikyti Zigmas Leikauskas-*Kurapka* iš Pazaliesės k. (Kaišiadorių vlsč.), Albinas Čėsna-*Jaunutis* iš Kaišiadorių ir Kazys Kurnaitis iš Pazaliesės k.

Rugsėjo 19 d. Kaišiadorių valsčiaus NKVD skyrius sulaikė ir areštavo Jurgį Zujų iš Smilgių k. (Kaišiadorių vlsč.). Jo namuose buvo konspiracinė partizanų susitikimų vieta. Tardymo metu nustatyta, kad J. Zujus yra NKVD transporto skyriaus agentas Kaune, slapyvardžiu *Srona*, tačiau jokių duomenų apie partizanus, būdamas jų rėmėju, niekada nepateikė.

Rugsėjo 26–27 d. naktį iš anksto specialiai parengtu maršrutu, kur galėjo slėptis partizanai, iš Kaišiadorių išvyko 20 asmenų grupė. Visai šiai grupei vadovavo štabo viršininkas leitenantas Babenko ir jo pavaduotojas žvalgybos skyriaus jaunesnysis viršininko padėjėjas bataliono jaunesnysis leitenantas Furmanov. Per Dubelių kaimo (Kaišiadorių vlsč.) patikrinimą Jono Čėsnos namuose buvo užtikti penki *Perkūno* būrio partizanai, kuriems, kaip rašoma ataskaitoje, dėl „neišmanymo vadovauti operacijai“ pavyko pasitraukti laimingai. Areštuotas anksčiau partizanavęs ir legalizavęsis namų šeimininkas J. Čėsna.

Spalio 8 d. nuo Gegužinės į Žaslius po karinės operacijos grįžo Žaslių stribai ir NKVD įgulos kareiviai. Tuo metu iš savo namų Rusių k. (Žaslių vlsč.) ėjo Vaclovas Suslavičius-*Klevas*. Pamatęs NKVD darbuotojus partizanas ėmė bėgti, bet buvo pašautas. Vienas iš stribų pasivijo V. Suslavičių ir užmušė smūgiu šautuvo buože. Jis buvo slapta palaidotas Rusių k. kapinėse.

Lapkričio mėnesį Gegužinės klebonas kun. Steponas Rudžionis-*Vėjas* buvo paskirtas apygardos administracijos viršininku. Po nepriklausomybės atgavimo jis buvo įgaliojtas organizuoti civilinę ir karinę valdžią, ieškoti kandidatų apskričių viršininkų, valsčių seniūnų pareigoms.

Lapkričio 2–3 d. naktį Kaišiadorių valsčiaus NKVD skyriaus 226-ojo pulko 2-ojo bataliono karinės pajėgos šiauriau Kaišiadorių vykdė čekistinę-karinę operaciją, kurios metu buvo surasti 3 partizanai iš *Kariūno* būrio. Tai Boleslovas Pilkis iš Rečionių k. (Žaslių vlsč.), Zigmas Baranauskas iš Beištrakių k. (Kaišiadorių vlsč.) ir Jonas Šaviras iš Beištrakių k.

Lapkričio 5 d. Šilonių miške įvyko kareivių ir *Jurgino* būrio partizanų susidūrimas. Mūšio metu žuvo 4 partizanai.

Lapkričio 19 d. remiantis vidinio agento *Briedžio* (Nevedomsko) parodymais buvo vykdoma operacija Mackūnų miške (Rumšiškių vlsč.). Rumšiškių valsčiaus NKVD skyriaus 261-ojo pulko 2-ojo bataliono pajėgos netoli Livintų k. slėptuvėje surado *Kariūno* būrio partizanus. Operacijos metu trys partizanai nužudyti. Tai 1-ojo bataliono vadas

Pranas Petkevičius-*Kariūnas* iš Būdos k. (Kaišiadorių vlsč.), Jonas Čiurinskas-*Pelėnas* iš Livintų k. (Rumšiškių vlsč.) ir Antanas Taparauskas-*Kirvis* iš Livintų k. Visų jų palaikai buvo išniekinti Kaišiadorių aikštėje.

Lapkričio 19 d. Kauno apskrities NKGB skyriaus buvo suimtas Vincas Čiurinskas-*Šermukšnis* iš Pašulių k. (Rumšiškių vlsč.). Šis buvęs partizanas suimtas kaip rėmėjas po to, kai tą pačią dieną žuvo partizanas Antanas Taparauskas-*Kirvis*. Visgi po tardymų buvo paleistas, toliau palaikė ryšius su partizanais.

Lapkričio 21–22 d. naktį NKVD vidaus kariuomenės 261-ojo pulko 2-ojo bataliono pajėgos Antanaičių miške (Kaišiadorių vlsč.) vykdė čekistinę-karinę operaciją, kurios metu buvo sulaikytas partizanas Aleksandras Griesius-*Liepas* iš Klūsų k. (Žaslių vlsč.).

Gruodžio 1 d. apygardos vadas Jonas Misiūnas-*Žaliasis Velnias* išleido įsakymą Nr. 1/19, kuriuo 5-oji LLA apygarda buvo pavadinta Didžiosios Kovos apygarda. Joje įkuriamos dvi partizanų rinktinės – A ir B. Rinktinės suskirstytos į batalionus, kuopas, būrius ir skyrius. Apygardos štabą sudarė vadas, jo adjutantas, vado pavaduotojas, finansų, ginkluotės, žvalgybos, administracinio, sanitarinio skyrių viršininkai ir aptarnaujantis personalas.

Gruodžio 19 d. buvo suimtos Didžiosios Kovos rinktinės 2-ojo bataliono ryšininkės dvidešimtmetės Joana Širelytė iš Neravų k. (Žaslių vlsč.) ir Janina Suslavičiūtė iš Jačiūnų k. (Žaslių vlsč.).

Gruodžio 29 d. partizanai užpuolė Zūbiškių spirito varyklą. Paėmė pinigus ir žaliavas.

1946 m. sausio 25 d. Gegužinėje pasirodė kareiviai. Imtos tikrinti daugelis sodybų, tačiau ypač didelis dėmesys teko klebonijai. Kitą dieną po kratos kun. Steponas Rudžionis-*Vėjas* buvo suimtas. Kunigui atsisakius atsakinėti į klausimus, išsidavė klebonijos šeimininkė Elena Pinkevičiūtė-*Radasta*. Bažnyčioje surastas paslėptas partizanų archyvas, remiantis juo sulaikyti 86 asmenys, 62 pareikšti kaltinimai.

Kovo 12 d. Kaišiadorių valsčiaus NKVD skyriaus kariuomenė Pyplių k. (Kaišiadorių vlsč.) sužeidė ir sulaikė kuopos vadą Praną Trakimą-*Arnoldą* iš Kazimieravos k. (Žaslių vlsč.). Tos pačios operacijos metu žuvo P. Trakimo adjutantas Bernardas Švenčionis-*Berželis* iš Ilgakiemio k. (Žaslių vlsč.) ir Alfonsas Laurušonis-*Šermukšnis* iš Miežonių k. (Kaišiadorių vlsč.). Bataliono vadas Petras Klimavičius-*Uosis* iš Baroniškių k. (Kaišiadorių vlsč.) buvo sužeistas, tačiau paėmęs arklį sugebėjo pabėgti.

Kovo 14 d. NKVD darbuotojai gavo pranešimą, kad Pyplių k. (Kaišiadorių vlsč.) Alfonso Stalerūno sodybos daržinėje įrengtoje slėptuvėje ilsisi partizanai. Apsupties metu žuvo Alfonsas Laurušonis-*Šermukšnis* iš Miežonių k. (Kaišiadorių vlsč.).

Kovo 15 d. Jonas Misiūnas-*Žaliasis Velnias* išleido atsisaukimą į tautiečius „Atbusk lietuvi! Gal pamigai?“, kuriame raginama priešintis komunizmui ir padėti kovojantiems partizanams.

Kovo 17 d. naktį Kaišiadorių valsčiaus NKVD skyriaus darbuotojai įvykdė operaciją, kurios metu buvo sulaikyti rezervinio būrio partizanai: Jonas Trakimas-*Kitra*, Stasys Trakimas-*Grėblys*, Alfonsas Lazauskas-*Vytėnis*, Zigmas Burba-*Aidas*. Visi iš Pyplių k. (Žaslių vlsč.).

Kovo 24 d. išvakarėse Kaišiadorių valsčiaus NKVD skyrius organizavo čekistinę-karinę operaciją Šilonių miške. Patruliavimas vyko pasidalinus į tris grupes. Kovo 24 d. ties Palomenės tiltu partizanų grupė susidūrė su Kaišiadorių įgula. Kautynių metu žuvo štabo viršininkas Aleksandras Zapkus-*Piliakalnis*, Aldona Paulavičiūtė-*Indyra* iš Kaimynėlių k. (Musninkų vlsč.), Antanas Kavaliauskas-*Papartis* iš Valkakiemio k. (Žaslių vlsč.). Julius Junaitis-*Vanagas* iš Marcinkonių valsčiaus buvo paimtas gyvas, tačiau kitą dieną nuo sužeidimų mirė. Šios operacijos metu taip pat buvo sužeista 11 partizanų.

Balandžio 6 d. partizanai užpuolė Zūbiškių spirito varyklą. Paėmė pinigus ir žaliasias.

Gegužės 2 d. Žaslių valsčiaus MVD skyriui vykdant Šilonių miške čekistinę-karinę operaciją buvo sulaikytas *Uosio* būrio partizanas Stasys Morkūnas. Kareiviams reikalaujant jis turėjo nuvesti prie partizanų slėptuvės. Iš pradžių mėgino kareivius suklaidinti ir nuvedė prie seno partizanų nebenaudojamo bunkerio. Po nesėkmingos partizanų paieškos, S. Morkūnas sutiko kareivius nuvesti į vietą, kur gydomas sužeistas bataliono vadas *Uosis*. Vykstant į melagingą vietą S. Morkūnas mėgino pabėgti, tačiau buvo sunkiai sužeistas į abi kojas ir rankas.

Gegužės 14 d. Bučionių k. (Žaslių vlsč.) buvo surasta slėptuvė. Kareiviams ją apsupus viduje buvęs partizanas nusišovė. Žuvusiojo asmenybė nenustatyta.

Gegužės 16 d. ieškodami asmenų, kurie padėjo partizanams išvežti grūdus iš Zūbiškių spirito varyklos, sribai atėjo į Rusių k. (Žaslių vlsč.) partizano Arbočiaus sodybą. Čia įvyko susišaudymas, tačiau sodyboje buvę penki partizanai pasitraukė sėkmingai. Įpykę sribai nušovė Antaniną Arbočienę ir padegė daržinę.

Gegužės 21 d. Kaišiadorių valsčiaus MVD skyriaus sribų būrys vykdė operaciją Beištrakių miške. Atvykus pastiprinimui iš Trakų apskrities MVD skyriaus, Beištrakių k. pakraštyje buvo surastas partizanas. Iš pradžių jam pavyko pabėgti ir pasislėpti, tačiau netrukus pelkėtoje vietoje buvo surastas ir nušautas. Tai buvo partizanas Henrikas Vėželis, kurį partizanai buvo siuntę dirbti milicininku.

Birželio 14 d. auštant Šilonių miško masyve Žaslių valsčiaus MVD skyrius įgula, vadovaujama leitenanto Razguliajev, surado partizanų stovyklavietę. Partizanų sargybiniai pastebėję kareivius, paskelbė pavojų. Vienas sargybinis, slapyvardžiu *Žvirblis*, buvo nušautas (neatpažintas), kitiems pavyko pasitraukti. Stovykloje buvo paimti ginklai ir *Žaliojo Velnio* štabo dokumentai.

Birželio 18 d. partizanai iš Vilniaus kariuomenės parduotuvės pagalbinio ūkio, įsikūrusio Gečionių k. (Žaslių vlsč.), paėmė kulkosvaidį, automatą ir 5 granatas.

Liepos 15 d. Kapciškių k. (Žaslių vlsč.) buvo surasta žeminė, kurioje slėpėsi būrio vadas Bronius Marcinkevičius-*Uosis* iš Paukščių k. (Žaslių vlsč.). Atsišaudydamas mėgino pabėgti, tačiau buvo nušautas.

Liepos 15 d. Jonas Misiūnas-*Žaliasis Velnias* savo įsakymu Nr. 06/24 apygardos vadovavimą perleido NKGB agentui (to fakto nežinodamas) Viktorui Pečiūrai-*Griežtui* (agentui *Gediminui*), o pats tapo vado pavadootoju.

Liepos 18–19 d. remiantis šaltinio *Žalabov* duomenimis Kaišiadorių MVD skyriaus kareiviai, vadovaujami kapitono Kiseliov ir leitenanto Bališev vykdė čekistinę-karinę

operaciją Livintų miško 81-ajame kvartale. Operacijos metu žuvo 5 partizanai. Vienas jų atpažintas, tai Kazys Mikulis–*Deržulis* iš Prazariškių k. (Žaslių vlsč.). Šių partizanų drabužių kišenėse rasta žemėlapių, Didžiosios Kovos rinktinės dokumentų ir antspaudų. Pačioje stovykloje po operacijos išardyta 12 palapinių, kuriose buvo drabužių, užtiesalų ir maisto. Susidūrimo metu buvo nukauti du MVD kariai.

Liepos 23 d. LSSR MGB Kaišiadorių apskrities skyriaus viršininkas papulkininkis Krasinec pažymoje informavo, kad naujai sudarytoje Kaišiadorių apskrityje veikia 11 partizanų būrių: *Žaliojo Velnio, Jurgino, Perkūno, Meškos, Saulės, Balandžio, Serbento, Vytenio, Tigro, Klouno* ir *Putino*. Taip pat pateikta, kad apskrityje tuo metu partizanavo 172 laisvės kovotojai.

Rugpjūčio 13 d. V. Pečiūros kvietimu vėluodamas į Vilnių atvyko J. Misiūnas ir naktį iš 13 į 14 d. buvo sulaikytas. Jo tolimesnis likimas apipintas legendomis ir mįslėmis.

Rugpjūčio 27 d. NKVD agentui įskundus Gečionių k. (Žaslių vlsč.) gyventoją P. Petrusevičių, jo sodyboje suimtas partizanas Z. Nauminas–*Žukelis* iš Padalių k. (Žaslių vlsč.).

Rugsėjo 15 d. Kapčiškių k. (Žaslių vlsč.) vyko Onos Sabonytės vestuvės, kuriose dalyvavo ir *Žaibo* būrio partizanai. Saugumui sužinojus apie vestuves, į kaimą buvo pasiųsti Žaslių valsčiaus MVD skyriaus 7 sribai, vadovaujami milicijos įgaliotinio seržanto Šumiliov. Apie 1 valandą nakties sodyba, kurioje vyko vestuvės, buvo apsupta. Mėginantis pabėgti partizanas Adomas Taparauskas–*Varpas* iš Krivonių k. (Žaslių vlsč.) buvo sužeistas ir sulaikytas. Pastarasis mėgino pabėgti ir antrą kartą, tačiau sribo Borodkin buvo nužudytas. Netrukus iš Žaslių atvyko pastiprinimas – karinė MVD skyriaus grupė, vadovaujama leitenanto Razguliajev. Atlikus detalią namų apiešką, po krosnimi buvo surastas antrasis partizanas Pranas Vėželis–*Šermukšnis* iš Stabintiškių k. (Žaslių vlsč.), kuris pasakė, kad netoliese, Kapčiškių k. miške turi įsirengę bunkerį. Vykdant bunkerio apiešką, viduje surastas partizanas Bronius Marcinkevičius–*Uosis* iš Paukščių k. (Žaslių vlsč.). Pastarasis bandė pabėgti, tačiau buvo nužudytas.

Rugsėjo 29 d. Kaišiadorių apskrities MGB skyriaus viršininkas papulkininkis Krasinec ataskaitoje LSSR MGB 2–N valdybos viršininkui papulkininkui Počkaj pranešė, kad šiuo metu Kaišiadorių apskrityje jiems tarnauja 8 agentai, 4 rezidentai ir 196 informatoriai.

Gruodžio 9 d. Kaišiadorių apskrities MVD skyriaus viršininkas majoras Šorachov ataskaitiniu raštu LTSR vidaus reikalų ministrui generolui-majorui Bartašiūnui pranešė apie tai, kad vienas partizanų būrio *Dramblis* narys čekistinės-karinės operacijos metu buvo sulaikytas. Tardomasis prisipažino priklausęs partizanų būriui ir buvo užverbuotas vidiniu agentu „A“. Užverbavus vėl pasiūstas į *Dramblis* būrį.

Gruodžio 9 d. Kaišiadorių apskrities MVD skyriaus viršininkas majoras Šorachov ataskaitiniu raštu LTSR vidaus reikalų ministrui generolui-majorui Bartašiūnui pranešė apie tai, kad Trakų apskrities MVD skyriaus darbuotojų 1944 m. gruodžio mėn. užverbuotas agentas *Kovalevskis* ir 1945 m. rugsėjo 10 d. užverbuotas agentas *Raudonas* perėjo į partizanų būrius. Parengtas buvusių agentų kompromitavimo planas.

Gruodžio 10 d. iš Žūbiškių spirito gamyklos partizanai paėmė 6200 rublių. Pagalba partizanams buvo įtartas sargas, partizanas slapukas Steponas Kveraga-Švyturys iš Litviniškių k. (Žaslių vlsč.).

Gruodžio 13 d. Žaslių valsčiaus MVD skyrius vykdė čekistinę-karinę operaciją Slabados k. (Žaslių vlsč.) gyventojos Onos Jankauskienės namuose. Operacijos metu buvo nušautas partizanas Albinas Taparauskas-Špokas iš Paberžės k. (Kaišiadorių vlsč.), gyvas paimtas Vytautas Stalerūnas-Žalgiris iš Pabiržės k. (Rumšiškių vlsč.) ir dar du asmenys. Kitais duomenimis operacija vyko 1946 m. spalio 13 d.

1947 m. vasario 26 d. Kalniškių k. (Kaišiadorių vlsč.) gyventojų Kazio Savicko sodybos kluone žuvo partizanas Kazys Bauras-Varguolis iš Bagdoniškių k. (Kaišiadorių vlsč.). Partizanas Petras Dzimidavičius-Puntukas iš Jačiūnų k. (Žaslių vlsč.) sužeistas ir paimtas gyvas.

Birželio 26 d. Kaišiadorių apskrities MGB skyriuje buvo sudarytos dvi agentūrinės bylos. Viena pavadinta „Perkūnas“, skirta Didžiosios Kovos apygardos A rinktinės 2-ojo bataliono, vadovaujamo Prano Jaromsko-Perkūno iš Dubelių k. (Kaišiadorių vlsč.), partizanų sunaikinimui. Į šią bylą įtraukti 5 partizanai, 1 ryšininkas ir 6 rėmėjai. Antroji byla pavadinta „Uosis“, skirta Didžiosios Kovos apygardos A rinktinės štabo, vadovaujamo Petro Klimo (Klimavičiaus)-Uosio iš Baroniškių k. (Kaišiadorių vlsč.). Į šią bylą įtraukti 5 partizanai.

Liepos 2 d. Kaišiadorių apskrities MGB skyriaus viršininko papulkininkio Krasinec prašo skirti premijas Žaslių valsčiaus MGB skyriaus karininkams ir stribams už sėkmingą partizanų Stasio Zablacko-Arklio iš Bertešiūnų k. (Žaslių vlsč.) ir Juozo Kinderevičiaus-Vaiduoklio iš Paparčių k. (Žaslių vlsč.) sulaikymo operaciją. Karininkams ir kareiviams prašoma išmokėti po 500 rublių, o „liaudies gynėjams“ po 300 rublių.

Gruodžio 10 d. partizanai užpuolė Žūbiškių spirito varyklą. Paėmė pinigus ir žaliavas.

1948 m. sausio 10–12 d. buvo vykdomi kareivių siautimai Narsuolio ir Perkūno partizanų būrių buvimo vietose. Nors NKVD darbuotojai partizanų neaptiko, buvo surastos dvi slėptuvės su dokumentais.

Vasario 3 d. Kaišiadorių apskrities MGB skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Leončenka aiškinamajame rašte rašė, kad 1948 m. sausio 18 d. 6 val. ryto prasidėjo rinkimai, kurių apsaugą užtikrino MGB skyriaus kareiviai ir stribai. Didesnių išpuolių neužfiksuota. Pasitaikė tik pavieniai į urną įmesti antisovietiniai atsišaukimai.

Vasario 14 d. remiantis agento Kriugždos duomenimis Kruonio karinė įgula Leiliušių k. (Rumšiškių vlsč.) partizanų rėmėjo Meilučio namuose vykdė čekistinę-karinę operaciją, kurios metu žuvo partizanų būrio vadas Martynas Kuliešius-Ažuolas iš Žikaronių k. (Kietaviškių vlsč.). Taip pat operacijos metu gyvas paimtas Didžiosios Kovos apygardos A rinktinės štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas Bernardas Pūras-Žilvitis iš Vilionių k. (Kaišiadorių vlsč.).

Vasario 15 d. 7 valandą ryto Žaslių valsčiaus MGB skyriaus karinės pajėgos, vadovaujamos majoro Demčenkos, vykdė čekistinę-karinę operaciją Mazaliaučiznos k.

(Žaslių vlsč.) Prano Malūnavičiaus namuose. Vykdamas sodybos apiešką daržinėje buvo surastas po šiaudais gerai užmaskuotas bunkeris. Operacijos metu sulaikytas bunkeryje rastas partizanas Boleslovas Arbočius-*Balsas* iš Kaspariškių k. (Žaslių vlsč.) ir kartu buvusi ryšininkė Leokadija Paškauskaitė-*Birutė* iš Aleksandriškių k. (Vievio vlsč.). Taip pat kartu areštuotas sodybos šeimnininkas.

Gegužės 1 d. Gegužinės valsčiaus MGB skyriaus kariuomenė ir sribai vykdė čekistinę-karinę operaciją Šilonių miške, siekdami surasti *Jurgino* kuopos partizanus. Vykdamas partizanų paiešką, buvo aptikta stovykla su trim partizanais. Dviems partizanams – Antanui Grendai-*Milžinui* iš Šilonių k. (Gegužinės vlsč.) ir Stasiui Civanavičiui-*Lazdynui* iš Šilonių k. – pavyko pasitraukti sėkmingai, tačiau Stasys Taparauskas-*Karžygys* iš Paberžės k. (Kaišiadorių vlsč.) buvo sunkiai sužeistas. Tardomas vietoje miške nuo sužeidimų mirė.

Gegužės 25 d. Rumšiškių valsčiaus MGB gavo pranešimą, kad Jonas Ožeraitis-*Vaidotas* iš Mackūnų k. (Rumšiškių vlsč.) ruošiasi susidoroti su Rumšiškių valsčiaus sribu B. Sidaru iš Mackūnų k. Prie M. Sidarienės namo buvo surengta pasala. Po kelių dienų vykusiame mūšyje nušautas Rumšiškių valsčiaus sribų būrio vadas Archipočevas. Pats J. Ožeraitis buvo sužeistas, tačiau sugebėjo sėkmingai pasitraukti.

Birželio 11 d. naktį prie Eitekonių-Lapelių miško (Kaišiadorių vlsč.) buvo pastebėti trys žmonės. Sustabdyti MGB patrulį pateikė padirbtus pasus bei kitus reikalingus dokumentus, tačiau patruliai buvo informuoti apie nurodytomis padirbtomis pavardėmis veikiančius partizanus. Tokiu būdu buvo sulaikyti Pranas Jaromskas-*Perkūnas* iš Dubelių k. (Kaišiadorių vlsč.), Liudas Kavaliauskas-*Perlas* iš Skėrių k. (Žaslių vlsč.) ir Jonas Lukoševičius iš Ruklos (Jonavos vlsč.).

Birželio 15 d. Jonas Ambrazevičius iš Mackūnų k. (Rumšiškių vlsč.) MGB buvo užverbuotas ir sutiko padėti sugauti partizanų būrio vadą Joną Ožeraitį-*Vaidotą* iš Mackūnų k. J. Ambrazevičiui suteiktas agentūrinis *Ožeraičio* slapyvardis.

Spalio 8 d. remiantis sulaikyto Povilo Taparausko duomenimis, 1,5 km nuo Livintų k. (Rumšiškių vlsč.) miške, tankiuose krūmynuose saugumiečiai surado partizanų ginklų sandėlį. Paimta 37 vnt. rankinių granatų RGD-33, 25 vnt. vokiškų rankinių granatų, 2 prieštankinės minos G.M.S.-35, 2 prieštankinės magnetinės minos ir kiti šaudmenys.

Spalio 21 d. Vilniuje, vairuotojų kursuose buvo suimtas partizanų būrio vadas Jonas Ožeraitis-*Vaidotas* iš Mackūnų k. (Rumšiškių vlsč.). Tų pačių metų gegužę kautynėse buvo sužeistas, po to su padirbtais dokumentais (Jono Žukausko pavarde) apsigyveno Vilniuje.

Spalio 27 d. remiantis sulaikytos partizanės Salomėjos Piliponytės-*Rūtos* (kilusios iš Mackūnų k., 1946 m. Perkūno kuopos, vėliau – Vaidoto būrio ryšininkės) parodymais buvo pravesta čekistinė-karinė operacija. Operacijos metu numatyta, kad *Rūta* kareivius nuves prie partizanų bunkerio, tačiau klaidindama ji nuvedė prie senos stovyklos. Visgi operacijos metu sribams pavyko aptikti du partizanus, kurie atsišaudydami sugebėjo sėkmingai pasitraukti. Operacijos metu nužudytas sribas Lengvinas Visockas.

1949 m. kovo 18 d. siekiant surasti partizanus Stasį Grendą-*Smarkuolį* iš Klūšų k. (Žaslių vlsč.), Vincą Čiurinską-*Šermukšnį* iš Pašulių k. (Rumšiškių vlsč.) ir Anelę

Sidaraitė-Tarbūnienė-*Drebulė* iš Šilinių k. (Rumšiškių val.) sričių būrys, vadovaujamas Kaišiadorių apskrities MGB skyriaus 2N valdybos viršininko kapitono Kandejev spėjamoje partizanų buvimo vietoje, Beištrakių miške, taip pat aplinkiniuose kaimuose vykdė čekistine-karinę operaciją. Jos metu minėtų partizanų surasti nepavyko.

1950 m. lapkričio 25 d. Rytų Lietuvos srities vado įsakymu Didžiosios Kovos apygarda buvo oficialiai panaikinta, likę laisvės kovotojai perėjo į Vyčio apygardos sudėtį.

1951 m. vasario 25 d. Kaišiadorių rajono MGB skyriaus viršininko pavaduotojas kapitonas Lazko ir 2N valdybos viršininko pavaduotojas leitenantas Razguliajev vadovavo čekistinei-karinei operacijai, kurios metu Livintų k. (Kaišiadorių r.) partizanų rėmėjos Uršulės Taparauskienės namuose, specialiai įrengtame bunkeryje, pagal informatoriaus *Petrutė* duomenis buvo areštuotas partizanas Juozas Čiurinskas-*Putinas* iš Livintų k. (Rumšiškių vlsč.), partizanavęs nuo 1944 m.

Liepos 5 d. savo noru legalizavosi vienas paskutiniųjų A rinktinės *Diemedžio* būrio partizanas Stasys Šimanskas iš Šilonių k. (Žaslių vlsč.).

Liepos 25 d. kapitonas Gulenko ir viršila Muravskij Pašulių miške medžiojo ir pastebėjo ten esančią palapinę. Joje miegojo nežinomas partizanas, kuris buvo prikeltas. Išsigandęs partizanas sėkmingai pabėgo, kadangi, kaip rašoma operatyvinėje ataskaitoje, užsikirto ir nebeveikė Muravskij ginklas.

Gruodžio 16 d. Beištrakių miške netoli Livintų k. operatyvinė grupė (16 asmenų) aptiko žiemai įrengtą bunkerį, kuriame slėpėsi broliai Jonas-*Varnėnas* ir Zigmas-*Agurkas* Balčiūnai iš Eitekonių k. (Kaišiadorių vlsč.). Operacijos metu abu partizanai žuvo.

1953 ir 1954 m. praėjo be žymesnių įvykių ir jau atrodė, kad paskutiniai partizanai sunaikinti. Tačiau 1955 m. rugpjūčio 29 d. Kaišiadorių MGB skyriaus majoras Kazys Repšys pasirašė raštą, kuriuo visas teises ir laisvę kvietė legalizuotis paskutinį apylinkių partizaną Vincą Čiurinską iš Pašulių k. (Rumšiškių vlsč.). Partizanas į kvietimą neatsakė. 1956 m. vasario 15 d. Tamošiūnų miške (dabar Beištrakių miškas) suimtas paskutinis šio krašto partizanas Vincas Čiurinskas-*Šermukšnis* iš Pašulių k. (Rumšiškių vlsč.). Balandžio 20 d., remiantis V. Čiurinsko parodymais, Grabuciškių (dabar Rumšiškių) miške surastas 1949–1952 m. jo naudotas bunkeris, kurio vidus apieškotas, bunkeris nufotografuotas ir išardytas.

Pasipriešinime sovietinei okupacijai dalyvavo šimtai Palomenės apylinkių gyventojų, iš kurių apie du su puse šimto yra aprašyti istoriko Kęstučio Kasparo⁶⁰¹:

Aleksiejūnas Fabijonas, Jokūbo, slap. Karosas, g. 1914-10-20 Beištrakių k., Lietuvos kariuomenėje tarnavo pėstininku. Nuo 1945-05-30 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas. Žuvo 1947-07-13 Beištrakių k. lauke, prie savo namų.

Aleksiejūnas Bernardas (Bernasius), Jono, slap. Ungurys, Uosis, g. 1913-12-19 Vilionių k., Lietuvos kariuomenėje tarnavo pėstininku. 8 ha ūkio ūkininkas, 1944 m., vengdamas mobilizacijos, slapstėsi. Nuo 1945-05-20 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os

⁶⁰¹ Didžiosios Kovos apygardos partizanai. – Kaunas, 2007, – P. 523–705.

(Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas. 1947-06-12 mirė nuo tuberkuliozės miške. Palaidotas Vilionių kapinėse.

Alionis Aleksandras (Aleksas), Jono, slap. Šaulys, g. 1907 m. Pašulių k., Pravieniškių girininkijos Pašulių miško Kardono eiguvos eigulys. Nuo 1944 m. – DKR Morkos būrio rėmėjas ir partizanas-slapukas. Žuvo 1945-04-12 savo namuose kartu su vienuolika būrio partizanų.

Alionis Bronius, Jono, g. 1917 m. Pašulių k., DKR A rinktinės Kirvio būrio rėmėjas, slapukas. Suimtas 1945-11-24. Kalėjo Pečiorlage, mirė 1946-03-24 lageryje.

Alionis Jonas, Jono, slap. Pelėda, g. 1913 m. Pašulių k., Stasio brolis. DKR A rinktinės Kirvio kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-15, Karo tribunolo 1946-05-24 nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metus tremties. Kalėjo Pečiorlage. 1953 m. išsiųstas į tremtį Samanėje, Topare, Karagandos sr.

Alionis Petras, Vinco, g. 1910 m. Livintų k., A rinktinės partizanas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Vorkutos lageriuose. 1954 m. paleistas.

Alionis Klemensas, Jono, g. 1914 m. Lomenių k., KDR partizanas. Suimtas 1944 m. Kalėjo Velsko lageriuose. 1954 m. paleistas.

Alionis Stasys, Jono, Jono-Pelėdos brolis, g. 1915 m. Pašulių k., DKR A rinktinės Kirvio kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-15, Karo tribunolo 1946-05-24 nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metus tremties. Kalėjo Permės sr., Norilsko lageriuose, ten ir mirė 1953 m.

Ambrasas (Ambrizas) Vladas, Dionizo, g. 1920 m. Miežonių k., A rinktinės partizanas. Žuvo 1946 m. Livintų miške.

Arbočienė (Perednytė) Ona Antanina, g. 1893 m. Kapčiškių k., gyv. Rusių k., KDR A rinktinės partizanų rėmėja, partizanų Bernardo-Liepsniuko ir Jono motina. Žuvo 1946-05-16 savo namuose, nušauta sribų.

Arbočius Benediktas (Benadas), Motiejaus, slap. Žaibas, g. 1922 m. Rusių k. Nuo 1944 m. rudens – DKR 2-o bataliono rezervistas, 1945 m. birželio mėn. – A rinktinės 1-o bataliono Dramblio būrio partizanas. Žuvo 1946-03-05 Rusių k, prie Neries. Palaikai išniekinti Žaslių turgaus aikštėje, užkasti Kliuko pušynėlyje. Ignas Gulbickas slapta atkasė ir perlaidojo Rusių k. kapinėse.

Arbočius Bernardas (Bernasius), Mykolo, slap. Liepsna, Liepsniukas, g. 1922 m. Rusių k., A rinktinės 2-o bataliono Perkūno būrio partizanas. Suimtas 1946 m. kovo mėn. Rusių k. Nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Angarske, Intoje. 1956 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą.

Arbočius Boleslovas (Balys, Bolius), slap. Balsas, g. 1908 m. Kaspariškių k. Nuo 1944 – DKR ir apygardos vado apsaugos būrio, A rinktinės 1-o bataliono 3-os (Jurgino) kuopos partizanas. Suimtas 1948-02-16 Vilkakiemio k., slėptuvėje kartu su L. Paškauskaite. Nuteistas. Kalėjo Archangelske. 1955 m. paleistas.

Arbočius Ignotas (Ignas), Jono, g. 1907 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono rezervistas. Suimtas 1946-02-24, kalintas Trakuose. 1946-06-19 byla nutraukta, paleistas.

Arbočius Jonas, Mykolo, Bernardo-Liepsniuko brolis, g. 1919 m. Rusių k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono rezervistas.

Arbočius Steponas (Stepas), Adomo, slap. Balsas, g. 1920 m. Kaspariškių k. Nuo 1945 m. – DKR 1-o bataliono 3-os (Jurgino) kuopos partizanas, slapukų skyriaus Kaspariškių k. organizatorius ir vadas. Suimtas 1945-07-16, išduotas ag. „Jurgio“. Kalintas Trakuose, Vorkutlage. 1946-02-07 paleistas. 1950 m. gegužės mėn. vėl suimtas, 1951-01-16 nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Irkutske. 1957 m. paleistas. Mirė 1989 m.

Arbočius Vaclovas (Vacys), Stasio, g. 1921 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – 2-o bataliono Klevo būrio, 1-os kuopos 1-o būrio partizanas. Suimtas 1946-02-24, kalintas Trakuose. 1946-06-19 byla nutraukta.

Baginskas Marijonas, Igno, slap. Ažuolas, g. 1921 m. Pagirių k., A rinktinės partizanas. Žuvo 1946 m. gruodžio mėn. Burbiškių k. (Būdos miške).

Baginskas Mindaugas, slap. Ažuolas, g. 1927 m. Pagirių k., A Rinktinės partizanas. Žuvo 1945 m. Būdos miške (?).

Balčiūnas Jonas, Jono, slap. Varnėnas, Zigmo-Agurko brolis, g. 1930 m. Aitekonų k. Ištrėmus tėvus, nuo 1949 m. – kartu su broliu A rinktinės pavienis partizanas. Žuvo 1951-12-16 Beištrakių miške, prie Aitekonų k., slėptuvėje kartu su Agurku. Palaiškų užkasimo vieta nežinoma.

Balčiūnas Zigmas, Jono slap. Agurkas, Jono-Varnėno brolis, g. 1923 m. Aitekonų k. Ištrėmus tėvus, nuo 1949 m. – kartu su broliu A rinktinės pavienis partizanas. Žuvo 1951-12-16 Beištrakių miške, prie Eitekonių k., slėptuvėje kartu su Varnėnu. Palaiškų užkasimo vieta nežinoma.

Balnys Adolfas, Jono, g. 1916 m. Putriškių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946-06-24, kalintas Trakuose. Karo tribunolo rugpjūčio 20 d. nuteistas 10 m. lagerių ir 5 m. tremties. Kalėjo Minlage, Komijoje. 1954-11-17 paleistas į tremtį Komijoje. 1956-05-28 paleistas. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1987 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Balnys Jonas, Adomo, g. 1927 m. Putriškių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-04. Kalėjo Karagandos lageriuose. 1954 m. paleistas.

Balnys Stanislovas (Stasys), Adomo, g. 1918 m. Putriškių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-04, kalintas Trakuose, rugpjūčio 20 d. Karo tribunolo nuteistas 10 m. lagerių. Kalėjo Uchtoje, Komijoje, Balchaše (Steplage), Karagandos sr. 1955 m. paleistas. 1957 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1984 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Balnys Vaclovas (Vacys), Petro, g. 1910 m. Putriškių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-04. Kalėjo Intos, Vorkutos lageriuose. 1954 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1982 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Bandzevičius Zigmąs, Jurgio, slap. Jurginis, g. 1907-05-25 Beištrakių k. Nuo 1945-06-20 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Sverdlovske. 1948 m. paleistas.

Banevičiūtė Veronika, Juozo, g. 1922 m. Pagirių k. A rinktinės ryšininkė. Suimta 1947-03-03, kalinta Trakuose, Ypatingojo pasitarimo 1948-03-06 nuteista 10 m., kalėjo Karlage, Karagandos sr. 1955-09-12 paleista.

Baranauskas Stasys, slap. Vanagas, Ažuolas, g. 1918 m. Eiriogalos k. A rinktinės Balandžio būrio partizanas, būrio vadas. Žuvo 1948 m. Šilonių k.

Bartkevičius Vladas, Valerijono, g. 1917 m. Tartoko k. Nuo 1945 m. vasario mėn. – A rinktinės 2-o bataliono Svyruonėlio kuopos partizanas. Registravosi. Žuvo 1947 m. Livintų miške.

Bauba Jonas, Martyno, slap. Tigras, g. 1909-06-14 Krušonių k. Šaulys. Nuo 1945-02-23 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos veikimo (Meškos) būrio partizanas. 1945-05-11 registravosi.

Bauras Kazys, Jono, slap. Varguolis, g. 1925-09-14 Bagdoniškių k. Nuo 1945 m. – DKR, A rinktinės Perkūno kuopos partizanas. Žuvo 1947-02-25/26 Kalniškių k., Kazio Savicko sodybos kluone, o Puntukas sužeistas paimtas gyvas. 1948-05-22 į Jarcevo r., Krivliako gyv. Ištremti tėvai Jonas (g. 1895 m.) ir Antanina (g. 1897 m.), seserys Ona (g. 1923 m.) ir Nijolė (g. 1927 m.).

Bauševičius Justinas, Kazimiero (Kazio), g. 1921 m. Bučionių k. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Sūkurio) kuopos partizanas. 1945 m. registravosi. 1948-05-22 ištremtas. 1958 m. paleistas.

Beganskas Mindaugas, slap. Ažuolas, g. 1927 m. Pašulių k. A rinktinės partizanas. Žuvo 1945 m. Būdos miške.

Bernotaitė (Ališauskienė) Bronė, Vinco, slap. Rūta, g. 1925 m. Paliepio k. Nuo 1946 m. vasaros – A rinktinės vado Uosio ryšininkė su 3-iu batalionu. Suimta 1947-01-20. Nuteista 8 m. lagerių. Grįžo į Lietuvą.

Bernotas Vincas, Jono, Bronės-Rūtos tėvas, g. 1893 m., gyv. Paliepio k. Nuo 1946 m. – A rinktinės vado Uosio ryšininkas ir rėmėjas. Suimtas 1947-01-20, Karo tribunolo balandžio 4 d. nuteistas 10 m. lagerio ir 3 m. tremties. Kalėjo Steplage, Karagandos sr. 1950-02-16 išsiųstas į tremtį Krasnojarsko kr. 1954-07-12 paleistas.

Bingelytė Leonora, Leono, Vytauto-Paparčio sesuo, g. 1927 m. Gegužinės k. A rinktinės 2-o bataliono partizanų ryšininkė. Suimta 1946-01-05, Karo tribunolo 1947-08-21 nuteista 7 m. lagerių ir 3 m. teisių apribojimo. Kalėjo Sevostlage, Magadano sr. 1953-02-02 paleista.

Blaževičius Jonas, slap. Štriliukas, g. 1920 m. Pyplių k. Nuo 1944 m. – DKR Kariūno būrio, A rinktinės 2-o bataliono Meškos būrio partizanas. Žuvo 1945-09-15 Beištrakių miške kartu su S. Vinickumi-Raistu.

Bulauka Jonas, Juozo, slap. Savanoris, Prano-Kumščio ir Motiejaus-Kolumbo tėvas, g. 1898 m. Rusių k. 1919 m. Nepriklausomybės kovų savanoris. Nuo 1945 m. – A rinktinės 1-o bataliono slapukas ir rėmėjas. Suimtas 1945 m. Kalėjo. 1952 m. paleistas.

Bulauka Motiejus, Jono, sl. Kolumbas, Prano-Kumščio brolis, g. 1922-09-28 Rusių k. 1942 m. išvežtas darbams į Vokietiją, Saksoniją. 1943 m. rugsėjo mėn. užsirašė į tarnybą Lietuvių savisaugos daliniuose. Jaunesnysis puskarininkis. Su batalionu pasitraukė į Liepoją, 1945 m. perkėlė į Dancigą. Karui baigiantis su visa kuopa pasidavė į amerikiečių nelaisvę. Iš jų zonos karo belaisvių lagerio 1945 m. birželio mėn. grįžo į Lietuvą, A rinktinės Jurgino būrio partizanas. 1946-06-06 Darvydų girioje sunkiai sužeistas. Suimtas 1947-06-07 Žvagakalnio k., Salomėjos Penkauskienės sodyboje slėptuvėje, kur gydėsi po sužeidimo. Ypatingojo pasitarimo rugsėjo 10 d. nuteistas 10 m. lagerių ir 5 m. be teisių. Kalėjo Intos, Abezės lageriuose. 1956-07-01 išsiųstas į tremtį. 1958 m. grįžo į Lietuvą. Vedė savo slaugytoją Eleną Penkauskaitę. Miręs.

Bulauka Pranciškus (Pranas), Jono, slap. Kumštis, Motiejaus-Kolumbo brolis, g. 1924 m. Rusių k. Nuo 1945 m. – A rinktinės 1-o bataliono Dramblio būrio, 2-o bataliono Jurgino būrio partizanas. Žuvo 1947-12-22 Lapelių k/Skrudėlių k., Šmaukšto sodyboje, patekęs į stribų pasalą. Palaikai užkasti Musninkų senosiose kapinėse.

Cesiūnas Algis, slap. Neptūnas, g. 1928 m. Medinų k. Nuo 1944 m. – DKR partizanas. Žuvo 1945-02-25 Medinų k., bandant prasiveržti iš apsupties.

Civanavičius Stasys, Motiejaus, slap. Lazdynas, g. 1926 m. Šilonių k. A rinktinės Jurgino būrio partizanas. MGB plane numatytas per motiną ištraukti iš būrio ir užverbuoti. 1947 m. registravosi, bet dar partizanų vardu ginkluotas rinko maistą ir ieškojo ryšio. Daug nekenkė. Žuvo 1948 m. Šilonių k.

Česna Albinas, Stasio, slap. Jaunutis, g. 1929 m. Kaišiadoryse. Nuo 1945 m. – A rinktinės 2-o bataliono Meškos būrio, Perkūno kuopos partizanas. Paimtas gyvas 1945-09-15 Beištrakio miške. Karo tribunolo 1946-05-24 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių. Kalėjo Archangelsko sr., Magadano lageriuose. 1954-04-03 paleistas, grįžo į Lietuvą.

Čiurinskas Jonas Antano, slap. Lašas, Prano-Lūšies brolis, g. 1922 m. Medinų k. DKR Kariūno bataliono Kirvio, Perkūno būrio partizanas. Žuvo 1945 m. pavasarį Šilonių-Jačiūnų miške, Vilkraistyje kartu su V. Verkausiu-Paparčiu. Slapta palaidotas Šilonių k. kapinėse.

Čiurinskas Jonas, Jono slap. Pelėnas, g. 1910 m. Livintų k. Nuo 1944 m. rudens – DKR Kariūno bataliono Kirvio būrio, 2-o bataliono 2-os kuopos partizanas. Žuvo 1945-11-19 Mackūnų miške slėptuvėje prie Livintų k. kartu su A. Taparausku-Kirviu. Palaikai išniekinti kartu su Kariūno ir Kirvio Kaišiadorių aikštėje. Užkasimo vieta nežinoma.

Čiurinskas Juozas, slap. Putinas, g. 1908 m. Medinų k. A rinktinės partizanas. Suimtas 1945 m. Kalėjo Mordovijos, Intos lageriuose. 1952 m. paleistas.

Čiurinskas Juozas, slap. Puntukas, g. Livintų k. Nuo 1944 m. rudens – DKR Kariūno bataliono Kirvio būrio, 2-o bataliono 2-os kuopos partizanas.

Čiurinskas Jurgis, Mykolo (Miko), slap. Jurginas, g. 1895 m. Pašulių k. Pravieniškų girininkijos eigulys. Nuo 1944 m. gegužės mėn. – LLA narys, padėjo įrengti ginklų slėptuves. DKR, A rinktinės Kirvio kuopos aktyvus ryšininkas. Suimtas 1946-03-15 kartu su V. Čiurinsku-Putinu. Karo tribunolo gegužės 24 d. nuteistas 10 m. lagerių ir 5 m. tremties. Kalėjo Molotovo sr., Taišeto Osoblage Nr. 7, Irkutsko sr. 1953-07-28/30

sargybinių nušautas, palaikai užkasti kalinių kapinėse. 1945-03-07 sribų nužudytas vyresnysis jo sūnus Bernardas kartu su kaimynu Aleksandru Čiurinsku (16 m. amžiaus).

Čiurinskas Kazys, slap. Meška, g. 1919 m. Medinų k. A rinktinės Kariūno bataliono partizanas. Žuvo 1947 m. Šilonių k.

Čiurinskas Pranas, Antano, slap. Lūšis, Jono-Lašo brolis, g. 1921 m. Medinų k. DKR Kariūno bataliono Kirvio, Perkūno būrio partizanas. 1946 m. Mackūnų k., Antanaičių miške, sužeistas nusišovė. Slapta palaidotas Kaišiadorių kapinėse, bet vieta nežinoma.

Čiurinskas Pranas, Jono, slap. Lašas, g. Pašulių k. A rinktinės 2-o bataliono 4-os kuopos (2-os Perkūno) partizanas. Žuvo 1947-08-01.

Čiurinskas Vincas, Miko, slap. Putinas, Jurgio-Jurgino sūnėnas, g. 1919 m. Pašulių k. DKR, A rinktinės 2-o bataliono Perkūno būrio partizanas-ryšininkas. Registravosi. Suimtas 1946-03-15 kartu su eiguliu J. Čiurinsku-Jurginu. Kalėjo Vilniuje. Dingo be žinios (nužudytas MGB). 1945-06-23 suimta žmona Mikasė Čiurinskienė, Jurgio, nusižudė ar nužudyta rugpjūčio 6 d. Kaišiadorių kalėjime. Palaidota Pašulių kapinėse.

Čiurinskas Vincas, Miko, slap. Šermukšnis, g. 1907 m. Pašulių k. DKR Kirvio būrio partizanas. 1945 m. registravosi kaip vengęs mobilizacijos ir gyveno Pašuliuose. Žuvus Kirviui, 1945-11-19 suimtas kaip rėmėjas. Po tardymų paleistas. Apygardos ir rinktinės vadovybės, Perkūno ryšininkas su Riešutu (6-u batalionu). Suėmus J. Urbonavičių-Aidą ir prasidėjus išdavystėms, nuo 1948 m. vasaros pradėjo slapstyti, nuo 1949 m. – su broliais Balčiūnais. Nuo 1951 m. slapstėsi vienas slėptuvėje Pašulių k. Ne kartą jam per gimines siūloma legalizuotis, bet atsisakė. Suimtas 1954 m. Kalėjo Intoje. 1958 m. paleistas. Mirė 1974 m.

Čiurinskas Vytautas, Onos, slap. Margiris, Margis, g. 1928 m. Pašulių k. Kaišiadorių gimnazijos moksleivis. Nuo 1946 m. – A rinktinės vadovybės ryšininkas. Suimtas 1947-06-14. Kalėjo Vorkutoje. 1954-11-20 išsiųstas į tremtį Uchtos r. 1958-05-20 paleistas, grįžo į Lietuvą.

Dautartas Stasys, slap. Pelėda, g. Pamierio k. A rinktinės Žvirblio būrio partizanas. Žuvo 1946 m. prie Livintų k.

Dovydaitis Vytautas, Juozo, g. 1929 m., gyv. Gegužinės mstl. Nuo 1945 m. balandžio mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os (Sūkurio) kuopos ryšininkas. Registravosi.

Drumstas Kazys, slap. Spurgas, g. 1919 m. Leliušių k. Nuo 1945 m. – Kariūno bataliono, balandžio mėn. – A rinktinės 2-o bataliono Meškos kuopos partizanas. Žuvo 1946-07-29 Kaspariškių miške kartu su J. Sidaru-Klajokliu.

Drulia Bernardas, Jono, slap. Bevardis, g. 1907 m. Livintų k. A rinktinės Kirvio kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-15.

Drulia Bernardas, Vinco, g. 1907 m. Pašulių k. DKR partizanas. Suimtas 1944-10-31. Nuteistas mirti. 1945-02-28 nužudytas NKGB vidaus kalėjime Vilniuje. Palaikai užkasti masinėje kapavietėje Tuskulėnuose.

Drulia Boleslovas, Jono, g. 1910 m. Livintų k. DKR partizanas. Suimtas 1949 m. Kalėjo Vorkutoje. 1954 m. paleistas.

Drulia Stasys, Jono, slap. Trimitas, g. 1914-05-07 Beištrakių k. LK tarnavo pėstininku, jaun. puskarininkis. Nuo 1945-05-18 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas. Žuvo 1945-09-04 Būdos miške (prie Beištrakių k.). 1945-07-15 į Mendelejevo r., Komiją ištremta nėsčia žmona Uršulė ir mažametis sūnus Vincas; abu vaikai mirė tremtyje.

Drulia Vincas, slap. Širdis, g. 1909-04-22 Livintų k. 1945 m. mobilizuotas į okupacinę kariuomenę, pabėgo. Nuo 1945 m. – A rinktinės 2-o bataliono Uosio kuopos Kirvio būrio partizanas. Suimtas 1946 m. Gaižiūnų poligono kareivių. Nuteistas 10 m. lagerių ir 3 m. tremties. Kalėjo Vorkutoje. 1956 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą.

Drulia Zigmas, Jurgio, slap. Švidrys, g. 1905-08-30 Beištrakių k. LK tarnavo pėstininku, jaun. puskarininkis. Nuo 1945-03-07 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas. Registravosi. Suimtas 1946-02-04, kalintas Kaune, Vilniuje, Karo tribunolo 1946-05-10 nuteistas 15 m. katorgos. Žuvo (mirė) 1946-11-07 Jenisejsko lageryje, Krasnojarsko k. 1948 m. ištremta šeima.

Dubosas Bernardas, g. 1919 m. Livintų k. DKR partizanas. Suimtas 1945 m. Kalėjo Vorkutlage, Komijoje. 1956 m. paleistas.

Dzeventlauskas Pranas, Jono, slap. Putinas, Liepa, g. 1917 m. Šilonių k. DKR būrio vadas, A rinktinės 2-o bataliono Perkūno kuopos vado pavaduotojas. Žuvo 1947-08-11 Neprėkštos k. Palaikai išniekinti Kaišiadoryse, užkasti Kaišiadorėlių k. žvyruobėse. Slapta atkasti ir perlaidoti Šilonių k. kapinėse.

Dzimidavičius Antanas, Boleslovo (Boliaus), slap. Riteris, Prano-Puntuko brolis, g. 1923-08-29 Jačiūnų k. Baigė Kauno meno (keramikos-dailės) mokyklą. 1944 m. gyveno Klūsų k. Nuo 1944 m. – DKR Jurgino būrio partizanas, 1945 m. – štabo ryšininkas (Žaliojo Velnio su batalionų vadais) ir orgbūrio, A rinktinės bataliono vadas. Žuvo 1947-11-03 Lomenių miške prie Neprėkštos k., sunkiai sužeistas pasaloje ir tardant nukankintas. Palaikai išniekinti Žasliuose. 1945 m. į Permės sr., Kudymkaro r., Velva Bazės gyv. ištremti motina Marcelė (g. 1902 m.), sesuo Danutė Domicelė (g. 1930 m.) ir brolis Vytautas (g. 1933 m.), gyvenę Klūsų k. pas mamos brolių S. Grendą. Tėvas Boleslovas (g. 1902 m.) nuo trėmimo pasislėpė, vėliau pats išvyko pas šeimą. 1958 m. paleisti iš tremties.

Dzimidavičius Pranas, Boleslovo (Boliaus), slap. Puntukas, Antano-Riterio brolis, g. 1925-09-27 Jačiūnų k. 1940 m. baigė Rokiškio prekybos mokyklą, dirbo pardavėju. 1944 m. gyveno Klūsų k. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono Klevo būrio, 1-os kuopos 1-o būrio, 2-os kuopos (Perkūno) partizanas. Paimtas sužeistas 1947-02-25/26 Kalniškių k., K. Savicko sodyboje. Karo tribunolo 1947-05-19 nuteistas 10 m. lagerių ir 5 m. tremties. Kalėjo Omsko lageriuose. 1955-04-13 paleistas į tremtį Novosibirsko sr., Kudymkare, Permės sr. 1964-07-02 paleistas, 1965 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1980-04-08 Trakų r.

Galinis Antanas, Andriaus, slap. Juodoji Kaukė, Stasio-Vabalo brolis, g. 1905 m. Miežonių k. LK viršila. Nuo 1944-12-01 – DKR štabo narys ir 4-o būrio, 1945-01-20 – 5-os LLA apylinkės 4-o bataliono organizatorius ir Vanagų padalinio vadas kartu einant ir 1-o būrio (balandžio mėn. – kuopos) vado pareigas. Žuvo 1945-07-01 Jagelonių miške.

Galinis Kazys, Andrius, slap. Vabalas, Antano-Juodosios Kaukės brolis, g. 1912-01-08 Miežonių k., gyv. Peliūnų k. (Semeliškių vlsč.). Vengdamas mobilizacijos, 1944 m. įstojo į brolio Juodosios Kaukės būrį. DKR 4-o bataliono 1-os kuopos partizanas, 1-o būrio vadas. 1945 m. lapkričio mėn. pradžioje registravosi Žaslių NKVD skyriuje kartu su A. Švenčioniu-Viesulu, atidavė du šautuvus.

Gerunaitis (Gerūnaitis) Andrius, g. 1920 m. Beištrakių k. DKR Morkos būrio partizanas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių miško Kardono eiguvoje kartu su 11 būrio partizanų.

Gerunaitis (Gerūnaitis) Vincas, g. 1899 m. Beištrakių k. DKR partizanas. Suimtas 1944-10-01, žuvo (nukankintas) 1945-01-01 kalėjime.

Grenda Algirdas (Algis), Jono, slap. Skrajūnas, Pinavijas, Antano-Beržinio brolis, g. 1924 m. Šilonių k. DKR partizanas, A rinktinės 1-o bataliono 3-os (Jurgino) kuopos vado pavaduotojas ir būrio vadas. 1945–1946 m. registravosi. 1948–1949 m. Vaidoto grupės partizanas. Išsislapstė, išliko nesusimtas. Mirė 1996 m. Neprėkštos k., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Grenda Antanas, Jono, slap. Beržinis, Milžinas, Algirdo-Pinavijo brolis, g. 1917 m. Šilonių k. Nuo 1945 m. – DKR, 1947 m. – A rinktinės Jurgino būrio partizanas. Registravosi 1948-05-13. Mirė 1974 m., palaidotas Šilonių kapinėse. 1949 m. kaip kolūkių priešininkė nuteista motina Emilija Grendienė, Kazimiero, g. 1898 m. Kalėjo Kamerove, 1954 m. paleista, grįžo į Lietuvą, mirė 1962 m., palaidota Šilonių kapinėse.

Grenda Stasys, Stasio, slap. Smarkuolis, g. 1921 m. Klūsų k. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 2-os (Perkūno) kuopos, 6-o bataliono Vaidoto būrio partizanas. Žuvo 1949-10-12 Karmėlavos valsč. 1949-03-25 į Irkutsko sr. Uoljės r. Žilkinio gyv. ištremti tėvai Stasys (g. 1891 m.) ir Zuzana (g. 1900 m.), broliai Albinas (g. 1929 m.) ir Algirdas (g. 1930 m.).

Griesius Aleksandras, Adomo, g. 1925 m. Klūsų k. DKR Perkūno kuopos partizanas. Registravosi 1945 m. rugpjūčio mėn., po Kariūno žūties suimtas, nurodė 11 partizanų, kurie registravosi be ginklų kaip vengę mobilizacijos. Paleistas.

Griesius Benediktas (Benadas), Kazimiero, g. 1920 m. Klūsų k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono Perkūno kuopos partizanas.

Griesis (Griesius) Kazimieras (Kazys), Kazimiero, slap. Pikuolis, g. 1915-05-16 Klūsų k. 1936–1937 m. tarnavo LK. Nuo 1944 m. – DKR 2-o bataliono Perkūno kuopos partizanas. Žuvo 1945 m. pavasarį Klūsų k. patekęs į pasalą, sužeistas susisprogdino Antanaičių miške. Sužaloti palaikai palikti, sesuo Stefanija Kasparienė palaidojo Navasodų k. kapinėse. Žuvus vyrui, žmona Jadvyga su mažamečiais vaikais slapstėsi ir tik po Stalino mirties grįžo į Klūsų k.

Griesius Stanislovas (Stasys), Stasio, g. 1916 m. Dubelių k. DKR Perkūno kuopos partizanas. Registravosi 1945 m.

Griesius Vytautas, Kazio, g. 1929 m. Klūsų k. DKR 2-o bataliono Perkūno kuopos partizanas. Suimtas 1945 m. Kalintas Ust Vymės lageryje. 1954 m. paleistas.

Grigaliūnas Kazys, slap. Rytas, g. 1927 m. Beištrakių k. A rinktinės partizanas. Žuvo 1949-04-14 Varkalių k. (Žiežmarių vlsč.).

Grinius Benadas, g. 1921 m. Dubelių k. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR vietinio Dubelių būrio partizanas. Suimtas 1944-10-12 kartu su vadu B. Vaicekausku.

Grinkevičius Kazys, Jokūbo, slap. Klevas, g. 1902 m. Jačiūnų k. 1930–1932 m. Gegužinės šaulių būrio vadas, 1932–1940 m. tarnavo pasienio policijoje. Nuo 1945 m. kovo mėn. – LLA narys 2-o bataliono 1-os kuopos 1-o būrio vadas Jačiūnų k. Vėliau 3-o bataliono rezervinio būrio vadas. Suimtas 1946 m. pradžioje. Kalėjo Uchtoje. 1955 m. paleistas.

Grinkevičius Kazys (Kazimieras), Stanislovo, slap. Karklas, g. 1914 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – 2-o bataliono Klevo būrio ryšininkas, slapukas. Suimtas 1945-07-28. Kalėjo Minlage, Komijoje. 1950 m. paleistas.

Ivoška Bernardas (Bernasius), slap. Alksnis, g. 1918 m. Smilgių k. Nuo 1945 m. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono Meškos kuopos partizanas, vėliau Rimtauto būrio slapukas. Suimtas 1946-03-12. Kalėjo Magadane. 1953 m. paleistas.

Ivoška Jonas, Adomo, slap. Gintaras, g. 1924 m. Smilgių k. A rinktinės Slyvos kuopos partizanas. Paimtas gyvas 1949-02-09 Vareikių girioje (Gelvonų vlsč.). Nuteistas mirties bausme, 1949 m. sušaudytas.

Ivoška Kazys, Kazio, g. 1906 m. Smilgių k. A rinktinės partizanas. Suimtas 1944 m., mirė (žuvo) Vilniaus kalėjime.

Ivoška Motiejus, Motiejaus, g. 1917 m. Smilgių k. DKR partizanas. Registravosi.

Ivoška Stasys, Andriaus, g. 1927 m. Smilgių k. A rinktinės partizanas. Suimtas 1945 m. Kalėjo Magadane. 1956 m. paleistas.

Ivoška Vincas, g. 1902 m. Smilgių k. A rinktinės Rimtauto būrio rezervo partizanas. Suimtas 1946-03-12. Kalėjo Vorkutoje. 1956 m. paleistas.

Janonis Adomas, slap. Saulius, g. 1906 m. Kaspariškių k. Policininkas. A rinktinės Meškos kuopos Liūto būrio partizanas. Žuvo 1947-04-13 Seibutų miške (Kruonio apyl.).

Janonis Justinas, slap. Dagilis, Dagys, g. 1911 m. Kaspariškių k. DKR Morkos būrio partizanas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių k., Kardono eiguvoje kartu su kitais 11 partizanų iš Morkos būrio. Palaidoti Pašulių k. kapinėse.

Jaromskas Pranas, Stasio, slap. Perkūnas, g. 1918 m. Dubelių k. LK liktinis puskarininkis, tarnavo husarų pulke. 1941 m. birželio mėn. rusams traukiantis, liko Lietuvoje. 1944-02-05 – VR karys. 1944 m. rudenį mobilizuotas į okupacinę kariuomenę, iš dalinio Varėnoje pabėgo. Nuo 1945 m. kovo mėn. – DKR 2-o bataliono 3-o būrio, 05 – 2-os kuopos (Dubelių orgkuopos) vadas. Nuo 1946 m. gegužės mėn. faktiškai ėjo ir 2-o bataliono vado pareigas. 1946 m. gruodžio mėn. sužeistas, slapta gydėsi Kaune. Iš DKA štabo gavęs padirbtus dokumentus, nuo 1947 m. rugsėjo mėn. gyveno Vilniuje ir atliko rinktinės vado Uosio ryšininko su partizanais pareigas. Suimtas 1948-06-12 Eitekonių k. kartu su Perlu. Kalėjo Intos lageryje. 1957 m. išsiųstas į tremtį. 1964 m. grįžo į Lietuvą gydytis ir rugpjūčio mėn. mirė, palaidotas Radviliškio kapinėse.

Jasiukaitis Kazys, g. 1921 m. Gegužinės mstl. Nuo 1945 m. balandžio mėn. – DKR 2-o bataliono Sūkurio būrio, 1-os kuopos partizanas. Žuvo 1945 m. Šilonių k.

Jaskutis Bronius, Jono, Kazimiero brolis, g. 1921 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR 2-o Bataliono 1-os kuopos (Bučionių orgkuopos) partizanas. 1945 m.

vasarą registravosi. Suimtas 1946-02-23. Kalėjo Karagandoje. Žuvo 1952-02-28 lageryje. Kapas kenotafas Bučionių k. kapinėse.

Jaskutis Kazimieras (Kazys), Jono, Broniaus brolis, g. 1920 m. Bučionių k. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR 2-o Bataliono 1-os kuopos (Bučionių orgkuopos) partizanas 1945 m. gegužės mėn. suimtas. Paleistas. 1948-05-22 ištremtas į Jarcevo r., Krivliako gyv. kartu su tėvais Jonu (g. 1892 m.) ir Ona (g. 1899 m.), seserimis Antanina (g. 1928 m.) ir Marija (g. 1925 m.), broliu Jonu (g. 1936 m.). Mirė 1950-11-28 tremtyje.

Jocius Jonas, Jono, slap. Pabaisa, g. 1910-05-26 Aitekonių k. Nuo 1945-03-01 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas.

Jocius Bronius, Jono, g. 1914-03-14 Aitekonių k. Baigė 4 gimnazijos klases. Nuo 1945-01--15 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas.

Jocius Vladas, Jono, g. 1920-05-15 Aitekonių k. Baigė 4 gimnazijos klases. Nuo 1945-01-15 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas.

Kaduševičius Bernardas (Bernasius), g. 1919 m. Krivonių k. Nuo 1944 m. – DKR Krivonių orgbūrio partizanas. 1945-03-17, kareivių suimtas ir sušaudytas Jačiūnų pamiškėje kartu su A. Januliu ir A. Kastantinavičiumi.

Kairiūkštis Pranas, Petro, slap. Karvelis, g. 1926-05-23 Šukiškių k. Baigė 4 gimnazijos klases. LK tarnavo pėstininku. Nuo 1945-05-15 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas.

Karnuševičius Antanas, Prano, g. 1903 m. Kaišiadoryse, gyv. Gegužinės mstl. Nuo 1945 m. vasario mėn. – DKR 2-o bataliono vado Vėjo ir Jurgino būrio ryšininkas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Vorkutoje. 1955 m. paleistas.

Kastantinavičius Adomas, g. Krivonių k. Nuo 1944 m. – DKR Krivonių orgbūrio partizanas. Žuvo 1945-03-17, kareivių suimtas ir sušaudytas Jačiūnų k. pamiškėje kartu su A. Januliu ir B. Kaduševičiumi.

Kavaliauskas A., slap. Papartis, g. Valkakiemio k. A rinktinės štabo būrio partizanas. Žuvo 1946-03-24 Šilonių miške, prie Dubių vnk./Petrušėnų k. kartu su A. Zapkumi-Piialakalniu, J. Junaičiu-Vanagu ir A. Paulavičiūte-Indyra. Palaikai išniekinti Kaišiadoryse.

Kavaliauskas Vaclovas, slap. Juodvarnis, g. 1917 m. Pakertų k. (Žiežmarių vlsč.). A rinktinės 3-o bataliono partizanas. Žuvo 1947 m. vasarą Šilonių miške.

Kinderevičius Adolfas, Prano, slap. Jurginas, Prano-Svėrio brolis, g. 1923-10-30 Šilonių k. LK vyr. puskarininkis. Nuo 1945 m. – DKR būrio, 1-o bataliono būrio, 05 – A rinktinės 2-o bataliono 3-os kuopos ir rezervinės grupės vadas. Nuo 1946 m. rudens – DKR štabo narys, 1947 m. rugpjūčio mėn. – 2-o bataliono vadas. Žuvo 1948-03-01 Senadvario k. (Gelvonų vlsč.), Liutkevičių sodyboje kartu su A. Raškevičiumi-Ereliu. Palaikai išniekinti Gelvonuose, užkasti prie kapinių (dabar kapinės).

Kinderevičius Antanas, Igno, Bernardo brolis, g. 1917-12-23 Šilonių k. Nuo 1945 m. – DKR Jurgino būrio partizanas slapukas. 1945-02-24 sužeistas Zūbiškių k., enkavedistų nuvarytas į Šilonių k., kur nužudytas. Palaidotas Šilonių k. kapinėse.

Kinderevičius Bernardas, Igno, Antano brolis, g. 1922-08-03 Šilonių k. Nuo 1945 m. – DKR, A rinktinės Jurgino būrio ryšininkas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Pečoros lageryje. 1953 m. išsiųstas į tremtį. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1998-12-09, palaidotas Šilonių k. kapinėse.

Kinderevičius Ignas, Vinco, Antano ir Bernardo tėvas, (Adolfo-Jurgino ir Prano-Svėrio dėdė), g. 1890 m. Šilonių k. Nuo 1945 m. – DKR, A rinktinės Jurgino būrio rėmėjas. 1948-05-22 ištremtas į Jarcevo r. Strielkos gyv. kartu su žmona Sofija (g. 1896 m.) ir vaikais Vincu (g. 1927 m.), Ona (g. 1930 m.), Marija (g. 1934 m.). 1958 m. paleisti, grįžo į Lietuvą. Mirė 1971 m., palaidotas Šilonių k. kapinėse.

Kinderevičius Pranas, Prano, slap. Svėris, Medalikėlis, Adolfo-Jurgino brolis, g. 1921-06-10 Šilonių k. Nuo 1945 m. – DKR Jurgino būrio partizanas. 1945-07-29 Budelių k. mūšyje sužeistas, nuo žaizdų mirė slėptuvėje Šilonių k., pas dėdę Igną. Slapta palaidotas Šilonių k. kapinėse.

Klimas Jonas, Petro, slap. Lazdynas, Petro-Uosio ir Kazio-Klevo brolis, g. 1910-12-05 Baroniškių k. Nuo 1945-01-10 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono Uosio būrio, kuopos partizanas, gruodžio 1 d. – 1-os kuopos 1-o būrio vadas. 1947 m. iš DKA štabo gavo padirbtus dokumentus Adomo Pūro pavarde, apsigyveno Vilniuje, baigė kursus ir dirbo vairuotoju. Suimtas 1948 m. vasario 2 d. Kalėjo lageriuose. 1955 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą.

Klimas Kazys, Petro, slap. Klevas, Petro-Uosio ir Jono-Lazdyno brolis, g. 1914-03-26 Baroniškių k. LK kavalerijos grandinis. Nuo 1945-01-10 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono Uosio būrio, 1-os kuopos 1-o būrio partizanas. Suimtas 1946-08-05 Vladikiškių k. Kalėjo Džezkazgano lageriuose. 1955 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą.

Klimavičius Petras, Petro, slap. Uosis, Jono-Lazdyno ir Kazio-Klevo brolis, g. 1913-02-05 Baroniškių k. LK radistas telefonistas, jaun. puskarininkis. 1941–1944 m. tarnavo apskrities policijos vachmistru Žiežmariuose, Trakuose, Svyriuose. Nuo 1944 m. birželio mėn. slapstėsi tėviškėje. 1945-01-10 – DKR Kariūno bataliono būrio ir Kaišiadorių valsčiaus orgpadalinio vadas, kovo 6 d. – Žiežmarių OS grupės organizatorius ir 2-o bataliono būrio, rugsėjo mėn. – kuopos, lapkričio 9 d. – 1-os kuopos, gruodžio 1 d. – 2-o bataliono (Kaišiadorių) ir 1-os kuopos, 1946 m. gegužės mėn. – A rinktinės vadas (su apygardos vado pavadootojo teisėmis). 1947 m. gegužės mėn. Griežto įsakymu atvyko į Vilnių, gyveno su padirbtais dokumentais Vyto Vilpišausko vardu, ir faktiškai ėjo apygardos vado pareigas. MGB naudotas „tamsoje“ (nežinant), neaišku, kodėl pasitikėjo Markulio komitetu ir Griežtu po Žaliojo Velnio ir Genelio areštų. Propagavo partizanų legalizaciją su padirbtais dokumentais, kuriuos gaudavo iš Griežto. Jo vadovavimo metu beveik visa A rinktinė buvo išvesta iš miško. 1947 m. rugpjūčio mėn. BDPS komitetas (Markulio) suteikė kapitono laipsnį. Suimtas 1948-02-14 Vilniuje, Ypatingojo pasitarimo 1948-07-28 nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Gorlage Norilske, Krasnojarsko kr., Bratsko lageryje, Irkutsko sr., Dubrovlage, Mordovijoje. 1963-02-14 paleistas. Gyveno Saranėje, Karagandos sr, vėliau dirbo fermoje Krasnojarsko kr., kur neaiškiomis aplinkybėmis 1965 m. nužudytas. 2001 m. KAM suteiktas (po mirties) pulkininko laipsnis.

Kurnaitis Kazys, g. Pazaliesės k. (Kaišiadorių vlsč.). Nuo 1945 m. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono Meškos būrio partizanas. Paimtas gyvas 1945-09-15 Beištrakio miške.

Kveraga (Tveraga) Steponas, Adomo, sl. Švyturys, g. 1928 m. Litviniškių k. 1944 m. mokėsi Kauno amatų mokykloje. Nuo 1946 m. – A rinktinės 1-o bataliono Jovaro kuopos partizanas, slapukas. Suimtas 1947-12-28 Buckūnų k. Nuteistas 10 m. lagerių. Kalėjo Omske, Intoje Džezkazgane. 1956 m. paleistas į tremtį Irkutsko sr. 1962 m. grįžo į Lietuvą. Miręs, palaidotas Elektrėnuose.

Lapinskas Antanas, sapl. Uosis, g. 1920 m. Darsūniškio mstl. (Kruonio vlsč.). A rinktinės partizanas. Žuvo 1945 m. Šilonių k.

Lapinskas Vladas, Jono, g. 1922 m. Miežonių k. A rinktinės partizanas. Žuvo 1946 m. Kaugonių miške.

Laučiūnas Martynas, g. Palomenės mstl. DKR Uosio būrio partizanas iš Slabados k.(?).

Laurušonis Alfonsas, Damino, slap. Šermukšnis, g. 1925 m. Miežonių k. DKR Uosio būrio partizanas, 2-o bataliono štabo viršininkas ir 5 LLA apylinkės, DKA štabo spaudos skyriaus viršininkas. Žuvo 1946-03-14 Pyplių k., Stalerūno sodyboje.

Laurušonis Algirdas, Petro, slap. Miežis, g. 1928 m. Miežonių k. Mokėsi Kaišiadorių gimnazijoje 8 klasėje. DKR Morkos būrio partizanas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių k., Kordono eiguvoje kartu su kitais 11 partizanų iš Morkos būrio. Palaidotas Pašulių k. kapinėse. 1948-05-22 į Jarcevo r., Krivliako gyv. ištremti seneliai Petras (g. 1869 m.) ir Ona (g. 1872 m.), motina Domicelė (g. 1904 m.) ir seserys Ona (g. 1930 m.), Danutė (g. 1932 m.), Laimutė (g. 1934 m.).

Leikauskas Kazys, Vinco, slap. Samanius, g. 1920-06-24 Medinų k. Nuo 1944 m. rudens – DKR, A rinktinės Kirvio kuopos, 2-o bataliono 2-os (Perkūno) kuopos partizanas. Nuo 1946 m. pabaigoje su padirbtais dokumentais gyveno prie Vilniaus, Bezdonių k., dirbo ūkvedžiu. Suimtas 1948-11-05 Vilniuje, turguje. Ypatingojo pasitarimo nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Kolymoje, Magadano sr. 1956 m. rugpjūčio mėn. paleistas ir grįžo Lietuvą. Mirė 1987 m. Piniavoje, Panevėžio r. 1948-05-22 į Jeniseisko r., N. Gorodoko gyv. ištremta motina Marcelė (g. 1893 m.) ir sesuo Ona (g. 1919 m.), kita sesuo Adelė (g. 1917 m.) ir tėvas pasislėpė nuo tremties.

Leikauskas Zigmas, Vinco, slap. Kurapka, g. 1912-10-10 Pazaliesės k. Šaulys. Nuo 1945-04-02 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos veikimo (Meškos) būrio partizanas. Paimtas gyvas 1945-09-15 Beištrakių miške.

Lekavičius Adomas, g. 1920 m. Joniliškių k. (Kruonio valsč.). A rinktinės 3-o bataliono Narsuolio būrio partizanas. Žuvo 1945 m. Šilonių k.

Lėlis Vincentas (Vincas), Jono, g. 1928 m. Gegužinės k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono 1-os (Sūkurio) kuopos partizanas. 1945 m. vasarą suimtas, paleistas. 1946 m. suimtas antrą kartą, paleistas. Lagerių išvengė. Mirė 1971 m. Palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Lėlytė Elena, Jono, g. 1927 m. Gegužinės k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono 1-os (Sūkurio) kuopos ryšininkė. Suimta 1946 m.

Markevičius Adolfas, slap. Putinas, g. 1919 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – 2-o bataliono Klevo būrio partizanas. Žuvo 1945-04-13 Kaugonių k., prie geležinkelio stotelės. Palaikai išniekinti Vievyje.

Maselskaitė Aldona, Prano, slap. Bitė, Ramunėlė, g. 1928-03-14 Šukiškių k. Kaišiadorių gimnazijos 8-os klasės moksleivė. Tėvas 1945 m. nuteistas. Nuo 1946 m. gegužės mėn. – A rinktinės vado Uosio ryšininkė. 1947-06-14 suimta. Ypatingojo pasitarimo nuteista 10 m. lagerio. Kalėjo Uchtižemlage, Komijoje. 1956-06-12 paleista.

Matačiūnas Bronislovas, Andriaus (Andrejaus), g. 1929 m. Putriškių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-04.

Matačiūnas Dominas (Daminas), Stasio, slap. Stalinas, g. 1891 m. Maziliaučyznos k. (Žaslių vlsč.). Nuo 1945 m. – DKR partizanas slapukas. Registravosi. 1950 m. emgebisto žiauriai sumuštas ir prigąsdintas, nusižudė 1953 m. Palaidotas Šilonių k. kapinėse.

Matačiūnas Vaclovas, Kazimiero (Kazio), g. 1922 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. – A rinktinės 2-o bataliono Sūkurių kuopos partizanas. Žuvo 1946-03-27 Dubių k.

Meronaitis Petras, Miko, slap. Dramblys, g. 1915-08-10 Beištrakių k. LK tarnavo pėstininku, jaun. puskarininkis. Nuo 1945-01-05 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas. Žuvo.

Mickevičius Stasys, Jono, g. 1918 m. Putriškių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946-03-04.

Miknevičiūtė Stefanija, Kazio, slap. Audra, g. 1926 m. Antanaičių k. Dirbo Nepriklausomos pradinėje mokykloje mokytoja. Nuo 1944 m. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono Perkūno kuopos vado P. Jaromsko-Perkūno pagrindinė ryšininkė. Dėl NKVD persekiojimų persikėlė į Čiobiškį, dirbo vaikų namų virtuvėje. Suimta 1946 m. vasario mėn. Čiobiškyje. Kalinta Magadane. 1947 m. paleista.

Mykolaitis Kazimieras, slap. Krantas, g. 1907 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Sūkurių) kuopos rezervo partizanas. 1945 m. vasarą registravosi.

Motiejūnas Jonas, Jono, slap. Serbentas, g. 1910 m. gruodžio mėn. Miežonių k. Nuo 1945-05-25 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas.

Motiejūnas Vincas, Jono, slap. Aidas, g. 1917-07-17 Miežonių k. LK tarnavo kavalerijoje, jaun. puskarininkis. 1941–1944 m. tarnavo 15-ame savisaugos batalione, dalyvavo mūšiuose su raudonaisiais diversantais Baltarusijoje. Nuo 1945-05-20 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas, būrio vadas. Nuo 1947 m. lapkričio mėn. slapstėsi pas kaimo gyventojus ir pažįstamus. Suimtas 1952-10-07 Kaišiadorių MGB, tardymo metu prisipažino dėl tarnybos batalione, bet neigė priklausymą partizanams. Naktį iš spalio 31 d. į lapkričio 1 d. pabėgo iš MGB skyriaus. Negalėdama surasti, MGB perdavė per gimines pažymą, kurioje patvirtino, kad nepersekios, registruos ir duos pasą. 1952/1953 m. su pažyma registravosi.

Našliukas Zigmas, slap. Liūtas, g. 1914 m. Aitekonių k. Nuo 1945 m. rugpjūčio mėn. – A rinktinės 2-o bataliono Uosio kuopos partizanas. 1946 m. vasarą registravosi. Gyveno savo ūkyje.

Naudžiūnas Zigmas, Boliaus, slap. Jovaras, Vytauto-Skroblo brolis, g. 1914 m. Mūro Strėvininkų k. (Žiežmarių vlsč.). Nuo 1944 m. – DKR, A rinktinės Jurgino būrio partizanas. Žuvo 1946 m. vasarą Beištrakių miške.

Ožeraitis Jonas, Prano, slap. Vaidotas, g. 1925 m. Mackūnų k. 1944 m. vasario mėn. – VR karys, tarnavo Seredžiaus batalione, kovojo su lenkų AK Vilniaus kr. Nuo 1944 m. gegužės mėn. slapstėsi. Rugpjūčio mėn. per gaudynes suimtas, išsiųstas į lietuvišką atsargos diviziją Jarceve. 1944 m. lapkričio mėn. vežant į frontą, Gaižiūnuose pabėgo iš ešelonu. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR Uosio, 2-o bataliono 2-os (Perkūno) kuopos, 1947 m. – A rinktinės 6-o bataliono Riešuto būrio partizanas, lapkričio mėn. – būrio vadas. 1948 m. rugpjūčio mėn. kautynėse sužeistas, su padirbtais dokumentais Žukausko pavarde apsigyveno Vilniuje. Suimtas 1948-10-21 vairuotojų kursuose. Ypatingojo pasitarimo nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Vorkutoje. 1959 m. paleistas be teisės grįžti į Lietuvą. Gyveno Intoje, Vorkutoje. 1970 m. grįžo į Lietuvą. Parašė prisiminimus. Miręs.

Padaiga Vladas, g. 1910 m. Padaigų vnk. (Žaslių vlsč.), gyv. Gegužinės k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono ryšininkas su Baravyko, Svyrynėlio ir Speigo būriais. Registravosi. Buvo suimtas. Mirė 1975 m., palaidotas Gegužinės kapinėse.

Paškauskas Vincas, Jono, slap. Liepinis, g. 1926 m. Paliepių k. DKR Morkos būrio partizanas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių k., Kardono eiguvoje kartu su kitais 11 partizanų iš Morkos būrio. Palaidoti Pašulių k. kapinėse.

Paškevičius Bernardas, g. 1922 m. Paliepių k. DKR partizanas. Žuvo 1945 m. Livintų k.

Paulauskaitė Jadvyga, slap. Našlaitė, g. 1924 m. Bučionių k. DKR 2-o bataliono ryšininkė. Suimta 1945 m. Kalėjo Karagandos lageryje. 1952 m. paleista. Grįžo į Lietuvą.

Paulauskas Antanas, Vinco, Zigmo brolis, g. 1929 m. Gegužinės k. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR 2-o bataliono Sūkurio kuopos partizanas. 1945 m. vasarą registravosi. Suimtas 1947 m. Žuvo (mirė) Intos/Uchtos lageryje. 1948-05-22 į Jeniseisko r., Vorogovo gyv. ištremti tėvai Vincas (g. 1892 m.) ir Marijona (g. 1899 m.).

Paulauskas Boleslovas (Boliūs), Jokūbo, slap. Žilvitis, g. 1917 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos slapukas, bataliono vado Vėjo ryšininkas tarp Svyrynėlio, Sūkurio ir Perkūno būrių. Suimtas 1945 m. birželio mėn. Kalintas Vorkutoje. 1946 m. paleistas. Mirė 1996 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Paulauskas Jonas, Juozo, slap. Sūkurys, g. 1916 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. sausio – LLA narys, DKR 2-o bataliono 1-os kuopos OS būrio, kovo mėn. – 1-o būrio, gegužės mėn. – 1-os kuopos (Bučionių orgkuopos) vadas, 1945-12-01 – A rinktinės štabo Ginkluotės skyriaus viršininkas. Suimtas 1946-01-26. Kalėjo Vorkutoje. 1955 m. paleistas. Į Lietuvą grįžti neleido. Mirė 1975 m. Uchtoje, ten ir palaidotas. 1948-05-22 į Jarceva ištremti tėvas Juozas (g. 1866 m., mirė 1949 m. tremtyje), žmona Ona (g. 1924 m.) ir sūnumi Vidmantu (g. 1946 m.).

Paulauskas Zigmas, Vinco, Antano Brolis, g. 1921 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. balandžio mėn. – DKR 2-o bataliono Sūkurio būrio, 1-os kuopos partizanas, vado pavaduotojas.

1945 m. vasarą registravosi. Suimtas. Karo tribunolo 1946-08-20 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. teisių apribojimo. Kalėjo. Paleistas. Į Lietuvą negrįžo. Mirė Bulchaše.

Paulavičiūtė Aldona, Broniaus, slap. Laukinukė, Indyra, g. 1926 m. Kaimynėlių k., gyv. Smailių k. (Musninkų vlsč.). Smailių pradinės mokyklos mokytoja, Ukmergės švietimo skyriaus inspektorė. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR štabo pagrindinė ryšininkė. Suimta 1945-07-29 Smailių k., tardoma Ukmergėje. Akistatoje M. Pečiulienės-Tulpės išduota kaip Žaliojo Velnio ryšininkė. Užverbuota vidine agente „Nemezide“ ir 1945 m. rugsėjo mėn. paliesta. Pasitraukė pas partizanus, apie užverbavimą prisipažino, priešui nedirbo. DKA štabo sanitarė. Žuvo 1946-03-24 Šilonių miške prie Dubių vnk./Petrušėnų k. kartu su A. Zapkumi-Piliakalniu, J. Junaičiu-Vanagu ir A. Kavaliausku-Paparčiu. Atpažinta kaip Baumilaitė. Palaikai išniekinti Kaišiadoryse. Slapta palaidoti senosiose Kaišiadorių kapinėse, bet vieta nežinoma.

Petkevičius Bernardas, g. 1921 m. Miežonių k. DKR partizanas. Žuvo 1945 m. Šukiškių k.

Petkevičius Pranas, Mykolo (Miko), slap. Kariūnas, g. 1918-09-07 Klevų (Būdos) k. Baigė 6 gimnazijos klases. LK tarnavo radistu, vyr. puskarininkis. Siuvėjas. 1942 m. mobilizuotas į vokiečių kariuomenę, tarnavo Savisaugos batalione, kariavo fronte. Suveiktas viršilos laipsnis. 1944 m. vasarą su ginklu pasitraukė iš dalinio, nuo 1944 m. liepos mėn. – DKR partizanas, gruodžio 1 d. – štabo narys ir 2-o būrio, 1945-01-05 – 5-os LLA apylinkės 2-o bataliono (Kaišiadorių) organizatorius ir Vanagų padalinio vadas, kovo 27 d. – 1-o bataliono vadas. Žuvo 1945-11-19 Livintų k. Išniekintas kartu su Pelėnu ir Kirviu Kaišiadorių aikštėje. Palaikai užkasti Kaišiadorėlių k. žvyroduobėse. 1990 m. perlaidoti į Kaišiadorių kapines. 1945-06-28 suimtas tėvas, brolis Kazimieras (g. 1904 m.) ir brolienė (abu mirė Liesosibirske), liepos 17 d. į Molotovo sr. ištremtos dvi sesutės (70 m.): motina ir tėvo sesuo su dviem mažamečiais brolio Kazimiero vaikais. Sodyba sunaikinta.

Piliponytė Salomėja, slap. Rūta, g. 1928 m. Mackūnų k. Nuo 1946 m. pradžios – A rinktinės 2-o bataliono Perkūno kuopos ryšininkė, 1947 m. vasario mėn. – 6-o bataliono Vaidoto būrio partizanė ryšininkė. Turėjo padirbtus dokumentus Onos Grigaliūnaitės pavarde. 1948 m. rugsėjo mėn. pabaigoje atvyko gyventi į Vilnių. Suimta spalio 21 d. Kaune. Nuteista 10 m. lagerio ir 5 m. tremties. Kalėjo Taišeto lageryje, Krasnojarsko kr. 1956-07-16 paleista, grįžo į Lietuvą.

Pinkevičiūtė Elena, Liudo, slap. Radasta, g. 1919 m. Skarulių k. (Jonavos vlsč.). Gegužinės bažnyčios klebono šeimininkė. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR 2-o bataliono ryšininkė. Suimta 1946-04-11. Nuteista. Kalėjo Vorkutoje.

Piraliūnas Stasys, Motiejaus, slap. Žaibas, g. 1916-05-10 Aitekonų k. Baigė 4 gimnazijos klases. LK tarnavo pėstininku, jaun. puskarininkis. Nuo 1945-05-05 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas. Žuvo.

Pranckevičius Juozas, g. 1907 m. Gegužinės k. Nuo 1945 m. – A rinktinės partizanų, B rinktinės Dobilo būrio rėmėjas. Suimtas 1950-05-13. Karo tribunolo 1951 m. nuteistas (Dobilo byloje) 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių. Kalėjo Uchtoje. 1954 m. paleistas.

Pūras Bernardas (Bernasius), Jurgio, slap. Žilvytis, Žilvitis, g. 1916-08-15 Vilionių k. LK grandinis. 1944–1945 m. dirbo Kaišiadorių geležinkelio. Po traukinio avarijos, vengdamas bausmės už sabotажą, pasitraukė pas partizanus. Nuo 1945-03-24 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos veikimo (Meškos) būrio, 2-os kuopos partizanas, kulkosvaidininkas. 1947 07 – 2-os kuopos vadas ir A rinktinės štabo Žvalgybos skyriaus viršininkas. 1947 m. birželio mėn. iš DKA štabo gavo padirbtus dokumentus Benedikto Baukos vardu. Gyveno Vilniuje. Suimtas 1948-02-14 pasaloje Leliušių k., prie Strėvos slėptuvės. Kalėjo Norilske. 1965 m. paleistas.

Radzevičius Jonas, Juozo, slap. Obelas, Obelis, g. 1913 m. Miežonių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – A rinktinės 4-o bataliono būrio vadas. Suimtas 1945-12-26.

Ragalauskas Vytautas, g. 1927 m. Gegužinės k. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR 2-o bataliono Sūkurio kuopos partizanas. Suimtas 1945 m. vasarą.

Rakauskas Bolius, Vinco, slap. Voveris, g. 1916 m. Bagdoniškių k. 1945 m. kovo mėn. – DKR Genio būrio partizanas. Registravosi.

Ramašauskas (Ramušauskas) Zigmas, Jurgio, slap. Šernas, g. 1920-06-26 Beištraikių k. Nuo 1945-05-05 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas.

Rikteris Jonas, g. Jačiūnų k. A rinktinės 1-o bataliono 2-os kuopos (Dobilo) būrio partizanas. Žuvo 1948 m.

Rudžionis Steponas, Aleksandro, slap. Vėjas II, g. 1890 m. Jakubonių k. (Gelvonų vlsč.). Kunigas. Pirmojo pasaulinio karo metu buvo pasitraukęs į Rusiją. 1921 m. Omske suimtas ČK, ir su kitais kunigais politiniais kaliniais grąžintas Lietuvai mainais už komunistus. Tautininkų partijos narys, šaulys. 1936 m. apdovanotas „Nepriklausomos Lietuvos“ medaliu ir Šaulio žvaigžde. Nuo 1944 m. gegužės mėn. – Gegužinės klebonas. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR partizanų ryšininkas ir LLA organizatorius Žaslių vlsč., 2-o bataliono 1-os kuopos OS, bataliono vadas ir Kaišiadorių aps. administracijos komendantas, DKA štabo karinis administratorius. Gegužinės bažnyčioje buvo DKR, 5-os LLA apylinkės, DKA štabo dokumentų slėptuvė, atrasta 1946-01-25 kratos metu. Suimtas 1946-01-28. Kalintas Vilniuje, Karo tribunolo 1946-07-03 nuteistas 10 m. lagerių. Žuvo (mirė) 1949-01-02 Uchtižemlage (Vetlosiano gyv., Uchtos r., Komija).

Sapitavičius Aleksas, g. Rusių k. DKR partizanas. Žuvo 1945 m. birželio mėn. prie Žvagakalnio k. (Gelvonų vlsč.).

Sidaraitė Anelė, slap. Drebulė, g. 1925 m. Šilonių k. A rinktinės Perkūno būrio ryšininkė. Suimta 1950 m. Kalėjo Kamerovo lageryje. 1956 m. paleista. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1984 m.

Sidas Alfonsas, g. 1919 m. Pagirių k. DKR, A rinktinės Meškos būrio rėmėjas. Žuvo 1945-06-11 Pagirių miške.

Sidas Bronius, Jurgio, g. 1923 m. Mackūnų k. DKR Kirvio kuopos partizanas rezervistas. Suimtas 1946-03-15.

Sidas Jokūbas, slap. Tarzanas, g. Livintų k. Nuo 1944 m. rudens – DKR, A rinktinės Kirvio kuopos, 2-o bataliono 2-os (Perkūno) kuopos partizanas. Žuvo 1947-08-13 Palemono miške.

Sidasas Justinas, Jurgio, slap. Aitvaras, g. 1918 m. Šilinių k. Dirbo Pravieniškių girininkijos girininku. A rinktinės rėmėjas. 1948-05-22 į Krasnojarsko kr., Jarcevo r. Krivliako gyv. išremti tėvas Jurgis (g. 1885 m.), motina Teklė (g. 1880 m.), žmona Adelė Ožeraitytė (g. 1927 m.), brolis Petras (g. 1916 m.) su žmona Anele (g. 1924 m.) ir sūnumi Šarūnu (g. 1948 m.). Vengdamas trėmimo nuo 1948 m. birželio mėn. – 6-o bataliono Vaidoto būrio partizanas. 1948 08 legalizavosi be ginklo Rumšiškių MVD kaip pasilikęs nuo trėmimo ir savo noru išvyko pas žmoną į tremtį. 1957 m. paleisti.

Stančiauskas Klemensas, g. 1912 m. Pagirių k. DKR Uosio būrio rėmėjas. Žuvo 1945-06-11.

Stanislauskaitė Genė, Bernardo, slap. Ramunė, Prano-Patrimpo sesuo, g. 1926 m. Palomenės mstl. DKR, A rinktinės 2-o bataliono Perkūno kuopos ryšininkė. 1945-07-17/18 ištremta kartu su broliu Vytautu (g. 1931 m.) į Permės sr., Kudymkaro r., Šarvolio gyv. 1946 m. nuteista 10 m. lagerių. Kalėjo Intoje. 1956-03-15 išsiųsta į tremtį Intoje. 1964-06-14 paleista. 1970 m. grįžo į Lietuvą. Mirė 1995-03-26 Ežerėlyje, Kauno r.

Stanislauskas Pranas, Bernardo, slap. Patrimpas, g. 1920 m. Palomenėje. Mokėsi gimnazijoje Vilniuje, dalyvavo antinacinėje rezistencijoje. Nuo 1944 m. pradžios – LAA narys. Tarnavo savisaugos daliniuose ir 1944 m. birželio mėn. batalionui iš Lentvario traukiantis su vokiečiais, kartu su P. Šabūnu pabėgo. Nuo 1944 m. – LLA narys, DKR, A rinktinės 2-o bataliono Perkūno būrio, 2-os (Perkūno) kuopos vado pavaduotojas. Suimtas 1947-08-02 Juodiškių k. (Rumšiškių vlsč.), Jaruševičių sodyboje, kur sužeistas slapstėsi. Nuteistas 25 m. lagerio. Kalėjo Norilske. 1957 m. paleistas. 1982 m. grįžo į Lietuvą.

Stanislauskienė Uršulė, Antano, Genės-Ramunės ir Prano-Patrimpo motina, g. 1896 m., gyv. Palomenės mstl. Nuo 1944 m. – DKR, A rinktinės 2-o bataliono Perkūno kuopos rėmėja. Suimta 1945 m. liepos mėn. Kalėjo Uchtoje. 1955 m. paleista.

Staniulionis Stasys, Domino, slap. Naganas (?), g. 1907-05-11 Eitekonių k. Baigė 4 gimnazijos klases. LK tarnavo pėstininku. Nuo 1945-05-10 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas.

Stankevičius Jonas, slap. Lašas, g. Klūsų k. DKR, A rinktinės 2-o bataliono 2-os (Perkūno) kuopos partizanas. Žuvo 1946 m.

Staranevičius Juozas, Antano, slap. Patrimpas, g. 1917-05-04 Beištrakių k. LK tarnavo pėstininku, grandinis. Nuo 1944-09-30 – DKR partizanas, 1945 m. gegužės mėn. – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio skyriaus vadas.

Steponavičius Bernardas (Bernasius) Alekso, slap. Milžinas, g. 1920 m. Pagirių k. Dirbo Žaslių valsčiaus mokesčių inspekcijoje. Nuo 1943-05-10 – LLA narys. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – slapstėsi nuo mobilizacijos. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR Kariūno bataliono Morkos būrio partizanas, kuopos būrio, 1945 m. gegužės mėn. – 3-o bataliono būrio, 1946 m. sausio 1 d. – kuopos vadas, vasario mėn. – A rinktinės štabo viršininkas ir rinktinės vado pavaduotojas, ryšio tarp Tauro ir DK apygardų būrio vadas. Suteiktas partizanų jaun. puskarininkio laipsnis. 1947 m. vasario mėn. su gautais iš DKA štabo padirbtais dokumentais Vyto Stepaičio pavarde apsigyveno Vilniuje, įsidarbino

lėlių teatre. liepos 4 d. suimtas. Ypatingojo pasitarimo lapkričio 22 d. nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Vorkutlage. 1956-08-19 bausmė sumažinta iki 12 m., paleistas. Grįžo į Lietuvą. Mirė Kaišiadoryse.

Steponavičius Pranas, slap. Laimutis, DKR, A rinktinės 2-o bataliono Meškos būrio partizanas. Sužeistas, paimtas gyvas 1945-09-15 Beištrakių miške.

Suslavičius Antanas, Antano, g. 1912 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – 2-o bataliono Klevo būrio, 1-os kuopos 1-o būrio partizanas slapukas. Suimtas 1946 m. Kalintas Vilniuje, 1947 m. paleistas. 1948-05-22 ištremtas į Jarcevo r., Krivliako gyv. kartu su nėsčia žmona Emilija (g. 1913 m.) ir vaikais Kazimieru (g. 1940 m.), Jonu (g. 1945 m.), Antanu (g. 1946 m.). 1957 m. paleisti. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1993 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Suslavičius Balys, g. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – 2-o bataliono Klevo būrio, 1-os kuopos 1-o būrio partizanas.

Suslavičius Bronius, slap. Liepa, g. 1918 m. Rusių k. A rinktinės Dobilo būrio partizanas.

Suslavičius Jonas, Viktoro, g. 1921 m. Rusių k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono partizanas slapukas. Suimtas 1947 m., kalintas Vilniuje. 1948 m. paleistas.

Suslavičius Pranciškus (Pranas), g. 1928 m. Rusių k. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR 2-o bataliono partizanas slapukas. Žuvo 1945 m. balandžio mėn. per gaudynes tėviškėje.

Suslavičius Pranciškus (Pranas), Prano, g. 1923 m. Rusių k. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR 2-o bataliono partizanas slapukas. Žuvo 1945-02-10 prie Žvagakalnio k., kitame Neries krante. Palaidotas Rusių k. kapinėse.

Suslavičius Stasys, Motiejaus, g. 1897 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – DKR 2-o bataliono Klevo būrio, 1-os kuopos 1-o būrio partizanas. Suimtas 1951 m. Kalėjo Kemerove. 1956 m. paleistas.

Suslavičius Vaclovas, Andriaus, slap. Klevas, g. 1925 m. Rusių k. Nuo 1944 m. – DKR štabo apsaugos, 1-o bataliono Dramblio, Jurgino būrio partizanas. Žuvo 1945-10-08 Buckūnų k. Slapta palaidotas Rusių k. kapinėse.

Suslavičiūtė Jadvyga (Jadzė), Antano, g. 1920 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. DKR 2-o bataliono Klevo būrio ryšininkė. Suimta 1945 m. Kalėjo Permės lageryje. 1958 m. paleista.

Šiaudinis Stasys, g. 1899 m. Gegužinės mstl. Gegužinės bažnyčios vargonininkas. Nuo 1945 m. – DKR, 2-o bataliono ryšininkas. Suimtas 1947 m.

Šiaudinis Vytautas, Stasio, g. 1929 m. Gegužinės mstl. Tarnavo Gegužinės pašte. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono 1-os (Sūkurio) kuopos partizanas. Suimtas 1946 m. Paleistas, išvengė lagerių.

Šimanskas Jonas, Kazio, g. 1923 m. Jačiūnų k. DKR partizanas. Žuvo 1945 m. Livintų k.

Šimanskas Stasys, Kazio, g. 1911 m. Jačiūnų k. DKR partizanas. Suimtas 1945 m. Kalėjo Taišete. 1954 m. paleistas.

Šimanskas Stasys, g. Šilonių k. A rinktinės Diemedžio būrio partizanas. 1950–1951 m. slapstėsi su Diemedžiu.

Šmigelskas Alfonsas, slap. Ažuolas, g. 1921 m. Beištrakių k. Nuo 1944 – DKR Būdelių Jovaro kuopos partizanas. Žuvo 1945 m. Musninkų vlsč.

Taparauskaitė Magdalena, Antano, slap. Daina, Antano-Kirvio sesuo, g. 1929 m. Livintų k. DKR, A rinktinės Kariūno bataliono Kirvio būrio, 2-o bataliono 2-os kuopos ryšininkė. 1948-05-22 kartu su tėvais ištremta į Krasnojarsko kr., Jarcevo r. 1948 m. rugsėjo mėn. pabėgo į Lietuvą. Suimta 1949 m. Pašulių k. Nuteista 3 m. lagerių. Kalėjo Karagandoje. 1952 m. išsiųsta į tremtį Krasnojarsko kr., Sovetsko r., Berezirovkos k. 1956 m. paleista.

Taparauskaitė Ambrazevičienė Marija, Antano, Antano-Kirvio sesuo, g. 1923 m. Livintų k., gyv. Mackūnų ar Baurų k. DKR, A rinktinės Kirvio būrio, 2-o bataliono 2-os kuopos ryšininkė. Suimta 1947 m. Nuteista 8 m. lagerių. Kalėjo Vorkutoje. 1954 m. paleista.

Taparauskas Albinas, Jono, slap. Špokas, Alekso-Serbento ir Stasio-Karžygio brolis, g. 1922 m. Paberžės k. DKR. A rinktinės Uosio būrio, 1-o bataliono 3-os (Jurgino) kuopos partizanas. Žuvo 1946-10-13 Slabados k., paimtas gyvas ir kareivių nušautas. Palaikai išniekinti Žaslių turgaus aikštėje, užkasti Kliuko pušinėlyje.

Taparauskas Aleksas, Jono, slap. Serbentas, Viršaitis, Albino-Špoko ir Stasio-Karžygio brolis, g. 1920 Paberžės k. DKR, A rinktinės 1-o bataliono 3-os (Jurgino) kuopos partizanas. Suimtas 1948 07 14. Kalėjo Karagandoje. 1956 paleistas.

Taparauskas Antanas, Antano, slap. Kirvis, g. 1905 m. Livintų k., „Jaunosios Lietuvos“ ir šaulių organizacijų narys. Po tarnybos LK, nuo 1934 m. dirbo Pravieniškių girininkijoje eiguliu. Nuo 1944 m. rudens – vietinio partizanų būrio organizatorius, DKR, A rinktinės Kariūno bataliono būrio, 2-o bataliono 2-os kuopos vadas. Žuvo 1945-11-19 Mackūnų miške slėptuvėje prie Livintų k., kartu su Čiurinsku-Pelėnu. Palaikai išniekinti Kaišiadorių aikštėje. Užkasimo vieta nežinoma. 1946 m. suimtos seserys Elena (g. 1906 m.) ir Danutė Domicelė (g. 1908 m.), tarnavusios Rumšiškių klebonijoje, kalintos Archangelsko lageryje, 1947 m. paleistos. 1948-05-22 į Krasnojarsko kr., Jarcevo r. Novyj Gorodoko gyv. ištremti tėvai Antanas (g. 1895 m.) ir Emilija (g. 1901 m.), seserys Magdalena, Albina (g. 1936 m.) ir sūnus Eugenijus (g. 1941 m.).

Taparauskas Jonas, g. 1905 m. Jačiūnų k. Nuo 1945 m. kovo mėn. – 2-o bataliono Klevo būrio, 1-os kuopos 1-o būrio partizanas. Suimtas 1947 m. Kalėjo Vorkutoje. 1950 m. paleistas.

Taparauskas Juozas, g. Livintų k. A rinktinės Kirvio būrio partizanas. Dingo be žinios.

Taparauskas Kazys, Miko, g. 1920 m. Smilgių k. Nuo 1944 m. – DKR, A rinktinės Meškos būrio partizanas. Suimtas 1945-07-13. Žuvo (mirė) 1946 m. Vorkutos lageryje.

Taparauskas Stasys, Jono, slap. Karžygys, Albino-Špoko ir Alekso-Serbento brolis, g. 1917 m. Paberžės k. DKR, A rinktinės 1-o bataliono 3-os (Jurgino) kuopos būrio, kuopos vadas. Žuvo 1948-05-01 Šilonių miške, sužeistas mirė.

Taparauskas Vladas, slap. Žaibas, g. 1913 m. Smilgių k. A rinktinės partizanas. Žuvo 1945 m.

Tarbūnienė-Sidaraitė Anelė, Prano, g. 1925 m. Šilinių k. Nuo 1946 m. – A rinktinės Perkūno kuopos ryšininkė, 1947 m. – Vaidoto būrio partizanė. Suimta 1950 m. Nuteista. Kalėjo Kemeravo lageryje. 1956 m. paleista.

Tatarūnas Jonas, Damino, g. 1922 m. Rusių k. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono partizanas rezervistas. Buvo įsidarbinęs Šiauliuose, vėliau grįžo į Kaspariškių k., gyveno pusiau legaliai. 1946 m. suėmus, varomas į Gegužinę pabėgo, slapstėsi vienas. Pasidavė, kalėjo. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1980 m. Šiauliuose, ten ir palaidotas.

Tatarūnas Petras, g. 1922 m. Rusių k. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR 2-o bataliono partizanas rezervistas. Žuvo 1945 m. sausio mėn. Rusių k., sribų suimtas ir nužudytas savo namuose. Palaidotas Rusių kapinėse.

Užsienis Kazys, Jono, slap. Kopūstas, g. 1906-01-22 Beištrakių k. LK tarnavo pėstininku, grandinis. Nuo 1945-01-05 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas.

Vaicekaskas Bronius, Vaclovo, Vaclovo-Vilko brolis, g. 1921 m. Dubelių k. LK tarnavo husaru, vyr. puskarininkis. 1940 m. iš kariuomenės atleistas. 1941 m. mobilizuotas į Lietuvos savisaugos dalinius, kovojo Leningrado fronte, buvo sužeistas. 1944 m. iš Latvijos pasitraukė į gimtinę. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR vietinio Dubelių būrio organizatorius ir vadas. Pasaloje sužeistas į kolas ir suimtas 1944-10-12 kartu su B. Griniumi. Nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Vorkutoje. Į Lietuvą neleido grįžti, gyveno Uzbekijoje. Mirė 1973 m. Rusijoje.

Vaicekaskas Vaclovas, Vaclovo, slap. Vilkas, Broniaus brolis, g. 1919 m. Dubelių k. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR vietinio Dubelių būrio, 1945 m. sausio mėn. – Kariūno būrio partizanas. Kovo mėn. sužeistas suimtas, iš Trakų kalėjimo pabėgo. Gydėsi Pašulių k., balandžio 12 d. Kardono eiguvoje dar kartą sužeistas ir paimtas gyvas. Nuteistas 25 m. lagerių. Kalėjo Norilske. 1956 m. paleistas.

Vaina Jonas, slap. Liepa, g. Vilkiškių k. (Kaišiadorių vlsč.). A rinktinės partizanas. Žuvo Miežonių k.

Vainalavičius Vincas, Martyno, slap. Aušra, g. 1912-06-06 Vilionių k. LK tarnavo ryšių batalione. Nuo 1945-05-10 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os kuopos (Uosio) 1-o (Lazdyno) būrio partizanas, rugsėjo mėn. – kuopos vadas. 1946 m. gegužės mėn. paskirtas 2-o bataliono vadu. 1946 m. liepos mėn. iš DKA štabo gavęs padirbtus dokumentus slapstėsi kartu su K. Klimu-Klevu, o nuo 1947 m. gegužės mėn. Jono Galinio vardu gyveno Kaune. Suimtas 1948-04-30.

Vainilavičius Petras, slap. Aušra, g. 1910 m. Aitekonų k. Nuo 1945 m. – A rinktinės 2-o bataliono partizanas. Žuvo 1945-12-13 Skėrių k. Žuvo 1945-11-17 Livintų ar Skėrių k.

Varanauskas Jonas, Jono, slap. Burokas, g. 1911-03-17 Beištrakio k. LK tarnavo ryšių batalione. Nuo 1945-01-05 – DKR, A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o (Siaubo) būrio partizanas.

Varanauskas Vincas, Jono, slap. Siaubas, g. 1918-07-18 Beištrakio k. Baigęs 4 gimnazijos klases. LK tarnavo pėstininku, grandinis. Nuo 1944-09-07 – DKR partizanas, 1945 m. – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 2-o būrio vadas. Suimtas.

Varašyla Antanas, g. 1927 m. Gegužinės mstl. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas.

Varašyla Kazys, Vinco, g. 1925 m. Gegužinės mstl. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Vorkutoje. 1955 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1985 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Vaškevičius Antanas, Baltramiejaus (Baltraus), slap. Svyrunėlis, Sviruonėlis, g. 1916 m. Bučionių k. Baigė 6 klases. LK puskarininkis. Nuo 1944 m. rudens Padaigių k. (Jonavos vlsč.) slapstėsi nuo mobilizacijos. Nuo 1945 m. balandžio mėn. – DKR 2-o bataliono 2-o būrio, gegužės mėn. – 1-os kuopos vadas. Nuo 1945 m. rudens nelegaliai gyveno Kaune, MGB ag. „Beržo“ susektas ir išduotas. Suimtas 1946-02-06 turguje. Karo tribunolo 1946 m. gegužės mėn. nuteistas 10 m. lagerių ir 5 m. teisių apribojimo. Paleistas grįžo į Lietuvą. Mirė 1988 m., palaidotas Bučionių kapinėse.

Vaškevičius Antanas, Karolio, Jono brolis, g. 1923 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos rezervistas. Buvo susižalojęs ranką. 1948-05-22 ištremtas į Jarcevo r., Krivliako gyv. kartu su tėvu Karoliu (g. 1884 m., mirė tremtyje) ir brolio Boleslovo šeima. 1958 m. paleistas. Mirė ir palaidotas Sibire.

Vaškevičius Antanas, Martyno, g. 1924 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. 1945 m. vasarą registravosi.

Vaškevičius Jonas, Antano, slap. Tigras, g. 1925 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Vorkutos lageryje. 1955 m. paleistas.

Vaškevičius Jonas, Karolio, Antano brolis, g. 1919 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946 m. Mirė 1989 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Vaškevičius Kazimieras (Kazys), Martyno, g. 1920 m. Bučionių k. 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas.

Vaškevičius Kazimieras (Kazys), Stasio, slap. Klevas, g. 1925 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Balchašo lageryje. 1955 m. paleistas. Į Lietuvą negrįžo. Mirė 1994 m. 1948-05-22 į Jarcevo r., Krivliako gyv. ištremti tėvai Stasys (g. 1894 m.) ir Stefanija (g. 1903 m.), seserys Janina (g. 1932 m.) ir Monika (g. 1933 m.).

Vaškevičius Martynas, Motiejaus, slap. Šermukšnis, g. 1915 m. Bučionių k. 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas, vado (Sūkurio) pavaduotojas. Suimtas 1947 m. Kalėjo Vorkutos lageryje. 1962 m. paleistas. Gyveno Intoje, Komi-joje. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1977 m., palaidotas Nemenčinės kapinėse.

Vaškevičius Stasys, Martyno, g. 1900 m. Bučionių k. Iki 1940 m. – Gegužinės seniūnas. Nuo 1945 m. kovo mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos rėmėjas ir ryšininkas. Suimtas 1945 m. Kalėjo Vorkutos lageryje. 1951 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą. Mirė 1961 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Vilpišauskas Juozas, slap. Milas, g. 1913-12-21 Vilionių k. Baigė 4 gimnazijos klases. LK tarnavo radistu, jaun. puskarininkis. Nuo 1945-05-10 – A rinktinės 2-o bataliono 1-os (Uosio) kuopos 1-o (Lazdyno) būrio partizanas.

Vinickas Stasys, slap. Raistas, g. 1917 m. Pazaliesės k. (Kaišiadorių vlsč.). Siuvėjas. Tarnavęs LK. Nuo 1944 m. – DKR Kariūno būrio, 2-o bataliono Meškos būrio partizanas, vado pavaduotojas, 4-os kuopos 2-o būrio vadas. Žuvo 1945-09-15 Beištrakių miške kartu su S. Blaževičiumi-Štriliuku. Palaikai išniekinti Kaišiadoryse. Užkasti durpyne prie kapinių, užkasimo vieta nerasta.

Virbickas (Verbickas) Aleksas, Prano, slap. Berželis, g. 1920 m. Miežonių k. DKR Morkos būrio partizanas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių k., Kardono eiguvoje kartu su kitais 11 partizanų iš Morkos būrio. Palaidotas Pašulių k. kapinėse.

Virkūnas Juozas. A rinktinės Putino būrio partizanas. Žuvo 1946-03-21 Beištrakių miške kartu su B. Sasnausku-Klevu.

Zapkus Aleksandras (Zepkus Aleksas), slap. Piliakalnis, g. 1916 m. Petrograde, gyv. Akmenėje. LK jaun. leitenantas. 1944 m. liepos mėn. – Tėvynės apsaugos rinktinės 1-o Lietuvos pėstininkų pulko kuopos vadas. Po spalio 5–6 d. kautynių prie Sedos pateko į nelaisvę. Vežamas į filtracijos stovyklą, Kaišiadorių apyl. pabėgo iš traukinio. Nuo 1944 m. gruodžio mėn. – DKR partizanas, 1945-03-27 – 5-os LLA apylinkės štabo viršininkas (sujungus su III Organizacinio skyriaus viršininko pareigomis) ir Vanagų/DKR vado pavaduotojas, gruodžio 1 d. – DKR štabo viršininkas. Žuvo 1946-03-24 Šilonių miške, prie Dubių vnk./Petrūšėnų k. kartu su A. Paulavičiūte-Indyra, J. Junaičiu-Vanagu ir A. Kavaliausku-Paparčiu.

Zdanevičius Andrius, Adomo, slap. Liūtas, Morka, Igno-Serbento ir Prano-Buroko brolis, g. 1919 m. Pašulių k. 1941 m. birželio mėn. sukilėlis. Tarnavo Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo Pravieniškių stovykloje prižiūrėtoju. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR būrio, kuopos vadas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių k. Kardono eiguvoje kartu su 11 partizanų, tarp jų dviem broliais. Palaidoti Pašulių k. kapinėse.

Zdanevičius Bernardas, Adomo, g. 1909 m. Pašulių k. DKR partizanas. Suimtas, 1949-11-29 nuteistas 10 m. lagerių.

Zdanevičius Ignas, Adomo, slap. Serbentas, Andriaus-Morkos ir Prano-Buroko brolis, g. 1925 m. Pašulių k. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR Morkos būrio, kuopos partizanas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių k. Kardono eiguvoje kartu su 11 partizanų, tarp jų dviem broliais. Palaidoti Pašulių k. kapinėse.

Zdanevičius Pranas, Adomo, slap. Burokas, Andriaus-Morkos ir Igno-Serbento brolis, g. 1921 m. Pašulių k. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn. – DKR Morkos būrio, kuopos partizanas. Žuvo 1945-04-12 Pašulių k. Kardono eiguvoje kartu su 11 partizanų, tarp jų dviem broliais. Palaidoti Pašulių k. kapinėse.

Zujutė Elena, g. Paliepio k. A rinktinės štabo ryšininkė.

Zujus Antanas, Stanislovo, Jono brolis, g. 1924 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Registravosi, atidavė ginklus. 1948-05-22 ištremtas į Jarcevo r., Nikulino gyv. kartu su tėvais Stasiu (g. 1895 m.) ir Brone (g. 1892 m.), broliu Antanu ir seserimis Marija (g. 1930 m.) ir Aldona (g. 1932 m.). Mirė tremtyje.

Zujus Banadas, Stanislovo, g. 1925 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Vorkutoje. 1954 m. paleistas pas tėvus į tremtį Jarcevo r. 1958 m. paleisti grįžo į Lietuvą. Mirė 1988 m., palaidotas Bučionių k. kapinėse.

Zujus Bernardas, Jono, g. 1905 m. Smilgių k. DKR partizanas. Suimtas, žuvo (mirė) 1945-06-01 Gorkio kalėjime.

Zujus Jonas, Stanislovo, Antano brolis, g. 1921 m. Bučionių k. Nuo 1945 m. sausio mėn. – DKR 2-o bataliono 1-os kuopos partizanas. Registravosi. 1948-05-22 ištremtas į Jarcevo r., Nikulino gyv. kartu su tėvais, broliu Antanu ir dviem seserimis. 1958 m. paleistas.

Žentelienė Batutytė Adelė, slap. Gegutė, Jurgio-Tarzano žmona, g. 1922 m. Lapainios k. (Kruonio vlsč.), gyv. Gegužinėje. Nuo 1945 m. – DKR 2-o bataliono, S. Rudžio-nio-Vėjo, vėliau B rinktinės 4-o rezervinio bataliono ryšininkė. Išsislapstė.

Žentelis Jurgis, slap. Tarzanas, Adelės-Gegutės vyras, g. 1916 m. Kazlaučiznos k. (Veprių vlsč.). Kauno apylinkės teismo sekretorius. 1941–1944 m. dirbo Kruonio valsčiaus mokesčių inspektoriumi. 1944 m. – Gegužinės urėdijos miško žvalgas. Nuo 1945 m. pradžios – DKR 2-o bataliono slapukas, 1945 m. gegužės mėn. – 1-os kuopos partizanas. Tais pat metais persikėlė į gimtinę, B rinktinės 4-o rezervinio bataliono būrio vadas. Suimtas 1947-07-04 Ukmergės MGB. 1948 m. vasario mėn. nuteistas 10 m. lagerių. Kalėjo Karagandoje. 1955-06-09 paleistas, 1955 m. spalio mėn. grįžo į Lietuvą.

Žičius Bronius, Jurgio, slap. Zuikis, g. 1919 m. Aitekonių k. Nuo 1945 m. gegužės mėn. – A rinktinės 2-o bataliono Uosio būrio, kuopos partizanas. 1946 m. 09/10 registravosi.

Žičius Jonas, Jurgio, slap. Pabaisa, g. 1911 m. Aitekonių k., gyv. Bučionių k. Nuo 1945 m. rugpjūčio mėn. – A rinktinės 2-o bataliono Uosio kuopos partizanas. 1947 m. birželio mėn. iš DKA štabo gavo padirbtus dokumentus. Suimtas 1947 m. ir žuvo (mirė) Vorkutlage. Kenotafas Bučionių k. kapinėse.

Žičius Vladas, slap. Balandis, g. 1920 m. Aitekonių k. A rinktinės Uosio būrio ryšininkas. Suimtas 1946 m. Kalėjo Mordovijos, Karagandos lageriuose. 1955 m. paleistas. Grįžo į Lietuvą.

Žukauskas Bronius, Vinco, slap. Pinavijas, g. 1914 m. Mackūnų k. DKR, A rinktinės Kirvio kuopos partizanas, Suimtas 1946-03-15. Kalėjo Intoje. 1955 m. paleistas.

Žvirblis Bernardas, Motiejaus, slap. Oras, Voverė, Jono-Dagilio brolis?, g. 1916 m. Šilonių k. Nuo 1944 m. – DKR Jurgino būrio partizanas. Žuvo 1947 m. Šilonių k. Palaidotas Šilonių k. kapinėse.

Žvirblis Jonas, Motiejaus, slap. Dagilis, Bernardo-Voverės brolis (?), g. 1907 m. Šilonių k. Nuo 1944 m. – DKR partizanas, 1945-01-23 – 5-os LLA apylinkės štabo ypatingo VI Kontržvalgybos skyriaus (OS sudėtyje) viršininkas. Žuvo 1945 m. Pajautiškių k. Kūnas paslėptas miške, slapta parvežtas ir palaidotas Šilonių k. kapinėse.

* * *

Po karo tęsėsi 1941 m. prasidėję gyventojų trėmimai į Sibirą. Neskaiciuojant tremtinių, Vinco Lozoraičio skaičiavimu Kaišiadorių rajone įkalinti ir į lagerius bei kalėjimus pateko 1183 politiniai kaliniai, iš kurių daugiausia buvo dabartinės Palomenės seniūnijos teritorijos gyventojai – net 223. Neatsitiktinai netgi šiais laikais Palomenės apylinkėse liūdnei juokaujama, kad čia po karo kas antras vyras yra teistas. Tarp Palomenės apylinkių politinių kalinių – Jonas, Stasys ir Domininkas Čėsnos iš Beloniškių, suimti 1945 m., vienas iš kurių buvo ilgametis Palomenės seniūnijos gyventojų renkamas seniūnas; Janina

Drulytė-Jankauskienė iš Bagdoniškių, suimta 1945 m.; Bernardas, Vincas, Kazys ir Stasys Ivoškos iš Smilgių; Stasys ir Marijonas Markevičiai iš Palomenės, suimti 1946 m., Stanislauskai (5 asmenys) iš Palomenės, taip pat palomeniečiai Jonas Žvirblis ir Boleslovas Paulauskas; kun. Steponas Rudžionis iš Gegužinės, suimtas 1946 m. (tais pačiais metais įkalintas ir gretimos Krivonių bažnyčios kun. Adolfas Stasinevičius); Pranas Dzeventlauskas iš Šilonių (suėmus 1945 m. nužudytas stribų Žaslių areštiniėje) ir daugelis kitų⁶⁰².

Dar šimtai Palomenės apylinkių gyventojų su šeimomis buvo „perkelti“ į Sovietų Sąjungos tolimuosius Rytus. 1945 m. iš Lomenių ištremti Balaišos ir Saboniai, iš Medinų – Čiurinskai, iš Beištrakių – Drulios, Matakai, Uršulė Staliulionienė, iš Klūsų – Dzimidavičiai, iš Eitekonių – Grigaliūnai (net 9 žmonės) ir Žičiai (6 žmonės), iš Jačiūnų – Griesiai, Suslavičiai, Vilkai ir Šimanskai, iš Smilgių – Ivoškos (11 žmonių), iš Dubelių – Vaicekaskai, iš Palomenės – Vytautas Stanislauskas, Vilionių – Jonas Aleksiejūnas, Svirplionių – Vincas Grenda ir kiti⁶⁰³.

Vienas masiškiausių trėmimų vyko 1948 m. gegužės 22 d. Trėmimo dokumentus surašė Lietuvos komunistų partijos Kaišiadorių rajono komiteto sekretorius Sujeta, Kaišiadorių rajono LDT („liaudies deputatų tarybos“) vykdomojo komiteto pirmininkas Dastikas ir MVD skyriaus viršininkas Lesničenka. Tą dieną Kaišiadorių geležinkelio stotyje tremtinių laukė 53 vagonai, kuriuose patalpintus beveik 1000 žmonių išvežė į Krasnojarsko kraštą. Tarp jų buvo Alionių šeima iš Pašulių, Jaskučiai, Paulauskai, Vaškevičiai, Zujai ir Justinas Bansevičius iš Bučionių, Baubai iš Krušonių, Baurai iš Klūsų, Bernotai ir Paškauskai iš Paliepio, Daugėlos, Vladas Jurkevičius ir Vladas Juzevičius iš Neprėkštos, Kinderevičiai, Pliopai ir Dzeventlauskai iš Šilonių, Palčiauskai, Vainelavičiai, Žičiai, Elena Griganavičiūtė ir Stefanija Žilinskienė iš Eitekonių, Kauzickai iš Pašulių, Keturkos iš Vilionių, Kurgonai iš Beištrakių, Laurušoniai iš Miežonių, Leikauskai iš Medinų, Novelskai (6 asmenys) ir Marcelė Šimkienė iš Palomenės, Petkevičiai iš Klevų Būdos, Žičiai ir Stefanija Paulauskienė iš Gegužinės, Rudžiai iš Rusių, Sidarai, Taparauskai ir Alioniai iš Livintų, Suslavičiai iš Jačiūnų, Taparauskai iš Paberžės ir kiti. Tarp beveik 400 iš Kaišiadorių rajono ištremtų šeimų didžiausią dalį sudarė vidutiniai valstiečiai⁶⁰⁴.

1949 m. kovo 25 d. trėmimus Kaišiadoryse „palaimino“ tie patys Sujeta ir Dastikas, taip pat MGB Kaišiadorių skyriaus viršininkas Samošin. Iš Kaišiadorių geležinkelio stoties tremiamieji buvo vežami į Irkutsko sritį: Alioniai ir Vincas Čiurinskas iš Pašulių, Anuprevičiai iš Gegužinės, Arbočiai iš Jačiūnų, Balčiūnai iš Eitekonių, Drulios ir Gerūnaičiai iš Beištrakių, Grendos, Pilipavičiai ir Griesiai iš Klūsų, Ivoškos iš Smilgių, Markevičiai, Žvirbliai ir Marijona Marcinkevičienė iš Palomenės, Motiejūnai iš Miežonių, Emilija Pūraitė iš Vilionių, Radziukai iš Rusių, Stravinskai iš Muldiškių, Vaškevičiai iš Lomenių ir kiti⁶⁰⁵.

1951 m. spalio 2 d. į Kaišiadorių geležinkelio stotį suvežti Aleksiejūnai iš Vilionių, Vidickai ir Marcelė Begonienė iš Lomenių, Ivoškos iš Smilgių, Repčikai iš Pazaliesės, Taurai iš Kaspariškių ir kiti apylinkių gyventojai, kurie pateko į Tomsko sritį⁶⁰⁶.

⁶⁰² Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 46–77.

⁶⁰³ Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 78–82.

⁶⁰⁴ Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 83–105.

⁶⁰⁵ Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 107–122.

⁶⁰⁶ Lozoraitis V. Kaišiadoriečių kančių keliai. 1940–1953. – Kaišiadorys, 1999. – P. 123–130.

Smilgių kaimo merginos karo metais per Mykolines, prie Palomenės parapijos sales. Iš kairės: Kazimiera Sabaliauskaitė, Janina Ivoškaitė, Elena Ceslevičiūtė ir Emilija Ivoškaitė.
Nuotr. pateikė J. Ivoškaitė.

Broliai Antanas ir Pranas Dzimidavičiai iš Jačiūnų kaimo ir Stasys Grenda iš Klūsų k. Abu broliai nuo 1944 m. vasaros slapstėsi, o 1945 m. kovo mėnesį įstojo į Perkūno partizanų būrį. Pranas 1947 m. mūšio metu sužeistas ir suimtas, o Antanas po kelių mėnesių gimtajame Jačiūnų kaime pateko į pasalą, buvo sužeistas ir nužudytas sovietų kareivių. Stasys Grenda žuvo 1949 m.

Pranas Dzimidavičius-Punktukas partizanų tapo 1945 m. pavasarį. Suimtas 1947 m., kai buvo sužeistas mūšyje, įkalintas, vėliau ištremtas. Tremtyje vedė Genę Sabonytę, tremtinę iš Lomenių kaimo, 1964 m. grįžo į Lietuvą.

Iš kairės: Kazys Bauras-Varguolis (kilęs iš Bagdoniškių kaimo, žuvęs 1947 m.) ir 2-ojo bataliono vadas Pranas Jaromskas-Perkūnas (kilęs iš Dubelių kaimo, suimtas 1948 m.).

Perkūno būrio partizanai. Iš kairės stovi: Jonas Čėsna, trečias – Antanas Dzimidavičius-Riteris, toliau – Pranas Stanislauskas-Patrimpas, Pranas Jaromskas-Perkūnas, Jonas Sidaras-Tarzanas, Stasys Grenda-Smarkuolis. Priklaupe iš kairės: Kazys Griesius-Pikuolis, centre su automatu – Pranas Dzimidavičius-Punktukas, Bonifacas Grenda-Skilandis, Antanas Karvelis, Antanas Kazlauskas.
Nuotr. pateikė L. Dzimidavičiūtė.

Partizanų karo lauko teismo inscenizacija. Iš kairės: Romualdas Randis-Meška, Pranas Jaromskas-Perkūnas, Zigmas Žičius-Galiūnas, Pranas Dzimidavičius-Punktukas.
H. Dimšos nuotr. 1946 m.

Romualdo Randžio-Meškos būrio partizanų kasdienybė.

Romualdo Randžio-Meškos būrio partizanų kasdienybė.

DKA A rinktinės partizanai. Priekyje guli Adolfas Kinderevičius-Jurginas ir Motiejus Rudys-Lazdynas, stovi (iš kairės) Vaclovas Macijauskas-Žirgelis, Jonas Lisauskas-Katinas, Pranas Macijauskas-Aitvaras, Viktoras Žitkevičius-Akmenėlis, Motiejus Bulauka-Kolumbas, Juozas Bartašius-Medžiotojas, Juozas Kudelis-Dobilas. Nuotr. pateikė R. Kaunietis.

Pranas Petkevičius-Kariūnas (kilęs iš Klevų Būdos kaimo, esančio netoli Eitekonių), jau 1944 m. pabaigoje paskirtas partizanų bataliono vadu. 1945 m. netgi buvo vienas iš kandidatų į A rinktinės vadus. 1945 m. lapkričio 19 d., išdavus vidiniam agentui, Livintų kaime buvusią Kariūno slėptuvę užpuolė sovietų kareiviai. Kartu su P. Petkevičium-Kariūnu žuvo iš Livintų kaimo kilę Jonas Čiurinskas-Pelėnas ir Antanas Taparauskas-Kirvis.

Kun. Steponas Rudžionis 1944–1946 m. buvo Gegužinės parapijos klebonas, po karo ne tik rėmė vietinius partizanus, bet ir aktyviai įsijungė į jų veiklą, netgi paskirtas apygardos administracijos viršininku. Suimtas ir įkalintas 1946 m. pradžioje.

Aleksandras Zapkus-Piliakalnis iki karo dirbo mokytoju Mažeikių apskrityje. Baigiantis karui 1944 m. spalio mėnesį kovojo prieš sovietų kariuomenę Sedos kautynėse, po to pasitraukė į Vokietiją. Iš Vokietijos grįžo į Lietuvą, kad galėtų tęsti kovą prieš okupantus. Pateko į sovietų nelaisvę. Kaišiadorių apylinkėse pabėgo iš traukinio ir prisijungė prie vietinių partizanų. 1945 m. gruodžio 1 d. tapo DKA štabo viršininku. 1946 m. kovo 24 d. žuvo prie Antanaičių miško, Dubių vienkiemio laukuose. Nuotr. pateikė S. Abromavičius.

Pranas Jaromskas tremtyje, Intos lageryje.

Perkūno būrio ryšininkė Anelė Sidaraitė-Tarbūnienė (slap. Drebulė) ir šio būrio partizanė Salomėja Piliponytė-Užupienė (slap. Rūta) Taišeto lageryje, 1954 m.
Nuotr. pateikė R. Kaunietis.

Paskutinis Kaišiadorių regiono partizanas – Vincas Čiurinskas. Turėjo šeimą, penkis vaikus, dirbo savo ūkyje Pašulių kaime. Vengdamas išsiuntimo į frontą 1944 m. ėmė slapstytis, vėliau prisijungė prie partizanų. Slapstėsi iki pat 1956 m., kada jį areštavo Beištrakių miške įrengtoje slėptuvėje.

Dailininkės Eleonoros Ivoškaitės-Dilkienės (1918–2006 m.), kilusios iš Smilgių kaimo, sukurtas plakatas – sovietmečiui būdingas propagandinis kūrinys.

Vainų šeima Pazaliesės kaime. Iš kairės sėdi Ona Vainienė ir Boleslovas Vaina, stovi jų vaikai Janina ir Edvardas. 1948 m. Nuotr. pateikė J. Vainienė.

Palomenėje, maždaug 1950 m.: Jadvyga Marcinkevičiūtė, Ona Monkevičiūtė (Marcinkevičienė), Janina Nartautaitė (Kazakevičienė). Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Genutės ir Stasio Pupalaigų vestuvės. Pirmoje eilėje iš kairės: muzikantas Pranas Tatarūnas iš Lomenių, jaunoji – Genutė Bagdzevičiūtė iš Navasodų, jaunasis – Stasys Pupalaigis iš Lomenių, svotai – Anelė Bagdzevičiūtė (jaunosios pusseserė iš Gudienos) ir Jonas Tatarūnas iš Lomenių. Antroje eilėje antras – Liudvikas Tatarūnas iš Lomenių, trečias – piršlys, ketvirta – jaunosios sesuo Anelė Bagdzevičiūtė. 1949 m. Nuotr. pateikė J. Majauskienė.

Neprežstos mokyklos mokiniai ir
mokytoja Jurkevičienė, 1949 m.
Nuotr. pateikė B. Grendienė.

Lomeniečiai iššlydint į kariuomenę
1952 m. lapkričio 12 d.
Nuotr. pateikė D. Kareckienė.

Vestuvinininkai prie Palomenės
klebonijos.
Nuotr. pateikė D. Kareckienė.

Prie Palomenės bažnyčios Juozas Drulia, Janina Drulytė-Jankauskienė, Bronius Drulia. Apie 1953 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Jaunieji Bronius Drulia ir Ona Tomkutė, piršlys Kazimieras Jankauskas prie Palomenės bažnyčios. Apie 1954–1955 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Antanaičių (Neprekštos) pradinės mokyklos vaikai ir mokytojas Marijonas Eidrigėvičius, 1954 m. Nuotr. pateikė M. Paulauskaitė.

Bagdoniškių kaime Teklė ir Andrius Valkavičiai (laiko ant kelių vaikus), Valkavičių dukra Eleonora ir jos vyras Motiejus Druliai (stovi centre), Drulių vaikai (stovi aplink). Valkavičiams ant kelių sėdi Drulių dukters Janinos Jankauskienės dukros. 1953 m.
Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Jačiūnų brigados kolūkiečiai.
Nuotr. pateikė M. Paulauskaitė.

Prie Palomenės bažnyčios šventoriuje įrengto altorėlio, per devintines. Nuo senų laikų bažnyčios šventoriuje būdavo įrengiami keturi altorėliai nuo keturių kaimų: 1. Palomenės, 2. Dubelių, 3. Smilgių, 4. Eitekonių. Jie būdavo pastatomi šventoriaus kampuose ta pačia seka: nuo vartų paėjus į kairę link Vertimo upelio – Palomenės, toliau Dubelių ir Smilgių, o prie varpinės – Eitekonių. Tradicija tęsėsi maždaug iki 2007 m. Fotografijoje – Smilgių kaimo altorėlis ir Smilgių kaimo merginos. Iš kairės: Janina Ivoškaitė, Janina Zujūtė, Bronė Ivoškaitė, Jadvyga Taparauskaitė, Emilija Ivoškaitė, Marytė Valasevičiūtė, Elena Ceslevičiūtė, Domicelė Zujūtė. Apie 1955 m. Nuotr. pateikė J. Vainienė.

Paškevičių šeima iš Paromatės Krušonių kaimo, 1956 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Jono Stanislausko ir Janinos Vainaitės vestuvės, kurios vyko ir pas jaunąjį Slabadoje, ir pas jaunąją Šafarnėje. Iš kairės: piršlys Jokūbas Stanislauskas (iš Palomenės), ketvirta – Marijona Repčikienė, penkta – Aldona Stanislauskaitė-Vaičekauskienė, šeštas – Edvardas Vaina, septinta – Vladislova Gerbutavičiūtė, aštuntas – Adolfas Maleckas, stovi už jaunojo į dešinę – Algina Maleckaitė, Kazimiera Stanislauskienė (piršlio žmona), Mykolas Repčikas, Algis Žičius (iš Slabados). Apie 1955 m.

Nuotr. pateikė J. Vainienė.

Vestuvės Palomenės bažnyčioje, jaunieji Jadvyga Taparauskaitė ir Edvardas Vaina, priekyje piršlys Bronius Vaina (jaunojo brolis). Apie 1957 m.

Nuotr. pateikė J. Vainienė.

Kaišiadorių sviesto gamybos įmonės Jačiūnų (Jočūno) pieno priėmimo punktas, 1957 m.

Nuotr. pateikė B. Grendienė.

Lomenių kaimo vaikai: Janina Pupailaitytė, Liuda Kazlaitė, Jonas Monkevičius, Genė Monkevičiūtė, Ona Monkevičiūtė. 1958–1959 m.

Nuotr. pateikė J. Majauskienė.

Smilgių kaime prie pradedamos prieš melioraciją ardyti Ivoškų sodybos, Ona Ivoškienė su dukra Janina Ivoškaite. Maždaug 1960 m.

Nuotr. pateikė J. Ivoškaitė.

Smilgių kaime Ivoškų sodyboje prieš pastatų nukelimą Emilija Laurušonienė ir Ona Ivoškienė. Maždaug 1960 m.
Nuotr. pateikė J. Ivoškaite.

Palomenės merginų ansamblis, iš kairės: Jadvyga Steponavičiūtė, Teresė Valkavičiūtė, Aldona Stanislauskaitė, Aleksandra Kapiliorienė (Palomenės kultūros namų direktorė), su akordeonu – Danutė Begonienė (kultūros namų meno vadovė). Koncertą stebi sovietų kareiviai iš Gaižiūnų. Maždaug 1965 m.
Nuotr. pateikė A. Vaicekauskienė.

Prie senosios klebonijos (kurioje tuo laiku buvo dvi mokyklos klasės, o vėliau padarė internatą). Iš kairės: Angelė Zakarauskienė, Genė Gaižauskaitė (Staliulionienė), Janina Gaižauskaitė (Rudienė), Aldona Stanislauskaitė, Domicelė Tamašauskaitė (Zujienė), Bronė Marcinkevičiūtė (Milevičienė), Adelė Markevičiūtė. Apie 1960 m.
Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Prie senosios klebonijos stovi (iš kairės): Bronius Stanislauskas, Bronė Marcinkevičiūtė (Milevičienė), Aldona Stanislauskaitė (Vaicekauskienė), Ignas Stepovičius. Apie 1960 m. Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Palomenės merginos prie bažnyčios maždaug 1960 m. Tą vietą pagal tradiciją tebevadino rinkele, nors ten turgus ir nesirinkdavo. Iš kairės pirmoje eilėje – Aldona Stanislauskaitė ir Genė Kukytė, antroje eilėje – Janina Zujūtė, Janina Gaižauskaitė, Jadvyga Tatarūnaitė, Vanda Kukytė (Gerbutavičienė); trečioje eilėje – Genė Karnilaitė, Vanda Markevičiūtė (grįžusi po tremties), Genė Gaižauskaitė, Karnilaitė. Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Prie Palomenės mokyklos mokiniai su šventine pionieriška apranga. Apie 1963 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Antanaičių kaimo gyventojai vežimais grįžta iš Gegužinės atlaidų, XX a. 7-as dešimtmetis.
Nuotr. pateikė B. Grendienė.

Palomenės mokyklos kolektyvas ir mokiniai, iš kairės – mokyklos direktorius Kalikauskas.
Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Prie Palomenės mokyklos 1965 m. rugsėjo 1 d. Kai mokyklos direktorius Kalikauskas išvažiavo dirbti į Kauną, direktore tapo buvusi jo pavaduotoja Markevičiūtė. Taip pat stovi istorijos mokytojas J. Hofšteteris, kolūkio pirmininkas Bielinis, fizinio lavinimo mokytojas P. Gumbis.
Nuotr. pateikė G. Hofšteteris.

Prie Palomenės bažnyčios buvo tarsi stadionas, bėgimo takelis aplink kultūros namus, krepšinio aikštelė. Nuotraukoje – mokiniai per fizinio lavinimo pamoką su mokytoju Povilu Gumbiu. Apie 1965 m.

Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Palomenės mokyklos bendrabutis, dešinėje – klebonija. Bendrabutyje gyveno apie 20 vaikų – iš Lomenių, Neprekštos, Tauckūnų ir kitų kaimų. Maždaug 1965 m.

Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Palomenės mokyklos mokiniai su klasės auklėtoju P. Gumbiu raudina linus Palomenės kolūkyje.

Nuotr. pateikė P. Gumbis.

Kūdikio vardynos Palomenės kultūros namuose 1965 m. Už stalo stovi kultūros darbuotoja Aleksandra Kapeliorienė, centre – mokyklos direktorė Genovaitė Markevičiūtė, apylinkės pirmininkas Pranas Kazakevičius, su akordeonais – Stasys Čėsna, Rimas Kazakevičius.
Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Palomenės mokyklos kolektyvas 1966 m. rugsėjo 1 d. Antroje eilėje 4-as iš kairės – kolūkio pirmininkas Bielinis, 7-as – Palomenės DŽDT apylinkės pirmininkas Pranas Kazakevičius.
Nuotr. pateikė G. Hofšteteris.

Maždaug 1966–1967 m. šalia Palomenės apylinkės kontoros, kuri buvo įsikūrusi buvusioje bažnyčios špitolėje. Iš kairės: apylinkės kasininkė Regina Alionytė, pašto viršininkė Vladislava Rudienė ir apylinkės sekretorė Bronė Milevičienė. Toliau už jų stovi Petras Monkevičius.
Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

„Švyturio“ kolūkio parduotuvės vedėja M. Sudavičienė parduotuvelyje.
Ch. Ingelio nuotr. 1967 m. LCVA.

Šilonių aštuonmetės mokyklos direktorius M. Naraškevičius žvejyboje.
Ch. Ingelio nuotr. 1967 m. LCVA.

Maždaug 1968–1969 m. prie pašto ir vaikų darželio (darželis atidarytas 1968 m.), priešais dabartinę seniūniją. Iš kairės: apylinkės sekretorė Bronė Milevičienė, laiškinkas Adolfas Janušis ir pašto viršininkė Marytė Marcinkevičienė.
Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Vakaronė Palomenės kultūros namuose. Kultūros namų galinėje sienoje matosi kino demonstravimo nišos. Apie 1970 m. Nuotr. pateikė A. Vaicekauskienė.

Prie naujojo Palomenės apylinkės administracinio pastato tvarkoma aplinka, 1973 m. Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Palomenės kolūkyje pirmosios vagos šventės metu kolūkio mechanizatoriai išsirikiavę pavasario darbymečio pradžiai. P. Duboso nuotr. 1974 m. LCVA.

Švenčiamas „Švyturio“ kolūkio
25-metis, apie 1975 m.
Nuotr. pateikė D. Rumševičienė

Kiaulių fermos statyba (tarp Živin-
tos ir Lomenos upelių).
Nuotr. pateikė N. Karnilienė.

Palomenės kultūros namų an-
samblis. Iš kairės: Genė Gai-
žauskaitė-Zujienė (su akordeonu,
kultūros namų direktorė), Regina
Griesiūtė-Nartautienė, Janina Gri-
galiūnaitė-Morkūnienė, Nastazi-
ja Grigaliūnaitė-Belskienė, Ona
Monkevičiūtė-Marcinkevičienė,
Jadvyga Vainienė, Damutė Mar-
kevičiūtė-Kazakevičienė, Jadvyga
Grigaliūnaitė-Miliukienė, Filomena
Cimermanienė (Palomenės fel-
čėrė), Janina Drulytė-Jankauskienė.
Nuotr. pateikė R. Nartautienė.

Kelias per Bagdoniškių kaimą, toliau matosi tiltas per Lomeną, už Lomenos – Karlaukos kaimas. Kairėje pusėje prie Lomenos upelio stovi memorialinis akmuo 1941 m. sušaudytų Lomenių pagrindininkų atminimui, apie 1970 m.
Fotografavo B. Uždravis.

Lomenių kaimas, apie 1970 m.
Fotografavo B. Uždravis.

Palomenės kolūkyje statomo
1200 vietų gyvulininkystės kom-
plekso pirmąją tranšėją kasa
ekskavatorininkas L. Venskus.
I. Dzūko nuotr. 1977 m. LCVA.

„Švyturio“ kolūkio kombainininkai
pietų metu, apie 1978-1980 m.
Nuotr. pateikė D. Rumševičienė.

„Vienybės“ kolūkio kontora, kuri
iki pat kolūkio suirimo buvo įsi-
kūrusi buvusio Tauckūnų dvaro
gyvenamajame name.

Šilonių aštuonmetė mokykla, pastatyta iš perkeltos Gegužinės dvaro gyvenamojo namo.

Palomenės mokyklos 1976 metų moksleivių laida, a ir b klasės. Pirmoje eilėje: Jadvyga Paškevičiūtė, Vida Kopupailaitė, mokytojas Jonas Hofšteteris, mokytojas Kazimieras Sadauskas, mokytoja Ona Rudienė, direktorius Povilas Nistelis, a klasės auklėtoja Stefa Nistelienė, b klasės auklėtoja Danutė Čėsniienė, Elvyra Belopetravičiūtė, Bronė Kučinskaitė. Antroje eilėje: Rimas Trakanavičius, Birutė Čėsnaite, Regina Grigaliūnaitė, Aldona Zujūtė, Vincė Černiauskaitė, Rasa Martusevičiūtė, Angelė Dzimidavičiūtė, Angelė Rakauskaitė, Janina Formalčikaitė, Onutė Čėsnaite, Virginija Verkauskaitė, Sigitas Marcinkevičius, Kęstas Tatarūnas. Trečioje eilėje: Rimas Černiauskas, Rasa Zujūtė, Nijolė Kasparaite, Vitalija Galubickaitė, Danutė Karnilaitė, Janina Šišlaitė, Alfreda Ratkevičiūtė, Vida Zujūtė, Marytė Stanislaukaitė, Gediminas Janulis, Sigitas Gaižauskas, Rimas Monkevičius. Ketvirtoje eilėje: Jonas Jackevičius, Rimas Maleckas, Gintas Kvackas, Alfonsas Ceslevičius, Vilimas Čėsna, Romas Kazlauskas, Vytas Markevičius, Kęstutis Šandra, Aldona Janulytė, Nijolė Trakanavičiūtė, Gintautas Galubickas, Vytas Maleckas. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Palomenės apylinkės DŽDT taryba ir kolūkiai

1950 m. birželio 20 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo įsaku įvykdyti nauji administraciniai pertvarkymai ir vietoje apskričių bei valsčių įkurti rajonai. Vietoje buvusios Kaišiadorių apskrities įkurtas Kaišiadorių rajonas, kurį sudarė Kaišiadorių miestas ir 25 apylinkės (apylinkės – kaip administraciniai vienetai), tarp jų – Eitekonių (Aitekonių), Beištrakių, Gegužinės, Jočiūnų (Jačiūnų), Lomenių (Luomenių), Miežonių, Palomenės, Pašulių, Vilkiškių apylinkės⁶⁰⁷. Tačiau netrukus, kaip ir kolūkių atveju, prasidėjo apylinkių administracinių vienetų stambinimas. 1954 m. reformos metu paliktą Miežonių apylinkę sudarė buvusios Eitekonių, Pašulių, taip pat Miežonių ir Beištrakių apylinkių dalys. Palomenės apylinkę sudarė buvusi Lomenių apylinkė ir Palomenės bei Jačiūnų apylinkių dalys. Vilkiškių apylinkę sudarė Vilkiškių apylinkė, taip pat Palomenės, Ilgakiemio ir Rečionių apylinkių dalys. Zūbiškių apylinkę sudarė buvusi Gegužinės apylinkė, Jačiūnų ir Lėlių apylinkių dalys⁶⁰⁸.

1959 m. Miežonių apylinkė, kurios centras buvo Eitekonyse, apėmė 99 kv. km. Į apylinkę įėjo (gyvenviečių vardai netaisyti) Aitekonių, Baroniškių, Beištrakių, Būdos Girininkijos, Kieliškių, Klevų Būdos, Krušonių-Klampinių, Krušonių-Paromačio, Levintų, Miežonių, Mockūnų, Muldiškių, Pagirių geležinkelio stoties, Palypio, Pašulių, Šilinių, Šimkaučiškės, Šukiškių, Tauskūnų, Vilionių gyvenvietės. Apylinkėje buvo „Vienybės“ ir „Naujo gyvenimo“ kolūkiai.

Palomenės apylinkė apėmė 43 kv. km. Ją sudarė Antanaičių, Antnotės, Bagdoniškės, Bartkuškės, Beloniškių, Duobelių, Guručių, Jačiūnų, Jagoravkos, Klūsų, Lapelių, Lomenių, Medinų, Medinų-Šilogalių, Naujalaukės, Neprėkštų, Palomenės, Panotės, Smilgių, Svirplionių, Šilelės, Živintos gyvenvietės. Apylinkėje buvo Stalino vardo ir „Pirmūno“ kolūkiai.

Zūbiškių apylinkė apėmė 115 kv. km. Apylinkėje buvo Buckūnų, Bučionių, Gečionių, Gegužinės, Kaspariškių, Kasparų, Mykoliškių, Putriškių, Rusių, Survelių, Šilonių, Tartokų, Vaidučių, Zūbiškių gyvenvietės. Nors apėmė gana didelę teritoriją, apylinkėje tebuvo tik vienas – „Švyturio“ – kolūkis.

Vilkiškių apylinkėje, kuri apėmė 40 kv. km, buvo Medynų, Šaparnės, Pazalesės, Pyplių, Slabados, Šaknių ir kitos gyvenvietės. Apylinkėje veikė Felikso Dzeržinskio vardo ir „Ateities“ kolūkiai bei Kaišiadorių tarybinio ūkio Kasčiukiškių skyrius⁶⁰⁹.

Pokaryje prievarta iš gyventojų atimtas turtas tapo kuriamų kolūkių materialine baze. J. Ivoškaitė prisiminė: „*Pirmiausia buvo atimti arkliai, suvaryti į bendrus tvarčius, pavasarį trūkstant pašaro, gyvulius šėrė net nuo stogų nuplėštais šiaudais. Tie, kurie iš bado nebestovėjo – kabindavo ant virvių. Žmonės kiek galėjo padėjo buvusiems*

⁶⁰⁷ LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios, Nr. 10–11, 1950 m. sausio 19 d.

⁶⁰⁸ LTSR Aukščiausiosios Tarybos žinios, Nr. 10, 1954 m. rugsėjo 10 d.

⁶⁰⁹ Lietuvos TSR administracinis-teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dienai. – Vilnius, p. 129–131.

arkliams. Daugiausia išgaišo geri arkliai, o mūsų „kirkizka“ [prastas arklys, kurį rusų kareiviai sukeitė su Ivoškų arkliu – aut. past.] atlaikė ir tapo beveik vienintelė įdirbant būsimų kolūkiečių daržus. Pripratom ir net išdrįsdavom važiuoti į atlaidus, aišku daug kas šaipėsi, kad panelės Ivoškaitės važiuoja tokiu arkliu“⁶¹⁰.

Kaip vyko apylinkės tarybos ir kolūkių veikla, galime pastebėti trumpai peržvelgę vienų metų (1953 m.) Palomenės apylinkės tarybos susirinkimų protokolus. Netgi protokolų kalba rodo, kad raštingų žmonių to meto valdžioje nebuvo. Pažymėtina, kad apylinkės tarybos absoliuti dauguma svarstomų klausimų buvo susiję su kolūkių veikla ir žemės ūkio produkcijos gamyba. Pavyzdžiui, 1953 m. kovo 25 d. Palomenės apylinkės taryba pradėjo svarstyti pavasario sėjos klausimus. Tarybos sesijos pirmininkas „drg. Monkevičius Mykolas Antano pareiškė, kad jau visai maža laiko liko išėjimo į lauką prie sėjos, reikalinga ruošti jau pastarankas stelroges ir kitus inventorius irankius reikalingus prie sėjos. Istojo drg. Gilys Romaldas Kazio pareiškė kad inventorius užtenka dėl pavasario sėjos, kad yra atrėmantuota visi plūgai akėčios pavalkai ir kitas inventorius. Dėl pastarankių ir vadelių yra ipareigoti 3 asmenis Zakarauskas Bolius Sidaras Bernasius ir Laurašonis prie linių minti ir nuvyt vadeles ir pastarankių, kad užtektų visai sėjai. Sėklos mums dar truksta liubino serėdėlės ir linių, dobilių ir motiejukių. Veislinių sekliu, kviečių turime 15 tonių gražučių bulvių seklos reikalinga organizuot iš kulukiečių del kolūkio seklai bulvių supirkti ir panašei. Nusprendė organizuot gerai pavasario sėja pas mus inventorius užtenka tik reikalynga pagerinti traukiamą jėgą“. Nuspręsta balandžio 10 dieną pradėti sėją. Dar Monkevičius priminė, kad „silpnai iplauginėję produktai valstybei mėsa, kiaušinei ir pienas“. Kitas „draugas“ – paruošų agentas Mikas Žukauskas – pareiškė, kad dar daug kolūkiečių neatidavė prievolių valstybei už 1952 metus. Nuspręsta, „kas bus neatsiskaitė su valstybine prievole bus traukiami į Teismą kas bus neatsiskaitė iki 1 balandžio tada reiks teikti išpėjimai ir teks nujimti kokius gyvulius tiems kolūkiečiams“.

1953 m. balandžio 25 d. sesijoje Stalino vardo kolūkio pirmininkas Romaldas Gilys reziūmavo, kad per penkias sėjos dienas grūdais apsėta 120 ha ir papeikė ketvirtos brigados brigadininką Joną Griesių, kad jo brigada apsėjo tik 5 ha, o reikia baigti sėją iki gegužės 1 d. Tuomet susirinkime prasidėjo socialistinių įsipareigojimų dalinimas. Pirmos brigados brigadininkas Jonas Ivoška įsipareigojo iki gegužės 1 d. baigti visą sėją, nors jo brigadoje „poriu arkliu eina į darbą 7 paras“. Antros brigados brigadininkas Bolius Zakarauskas iki gegužės 1 d. sėjos užbaigti nežadėjo, nes jam reikėjo apsėti 118 ha, o buvo apsėta 50 ha. Trečios brigados brigadininkas Benius Bauras taip pat iki gegužės 1 d. šalia jau esamų 53 ha pažadėjo apsėti tik 15 ha. Ketvirtos brigados brigadininkas Jonas Griesius šalia 28 ha pažadėjo apsėti dar 20 ha. Penktos brigados brigadininkas Vaina pažadėjo šalia 33 ha iki gegužės 1 d. apsėti dar 25 ha „su traktorio pagalba“. Šeštos brigados brigadininkas Begonis įsipareigojo pasėti iki švenčių dar 15 ha. Septintos brigados

⁶¹⁰ Ivoškaitė J. Prisiminimai ir faktinių įvykių aprašymai apie gimtąjį Smilgių kaimą. – Vilnius, 2012 [rankraštis].

(daržininkystės) brigadininkas Antanas Micikevičius pasiskundė, kad brigadoje per mažai „traukiamos jėgos“ (turėjo 4 arklius), jau pasėjo daržoves, ruošėsi sėti cukrinius runkelius. Visus žemdirbius pabarė ir Jonas Bairak⁶¹¹.

Gegužės 14 d. sesijoje vėl priekaištauta, kad niekaip nebaigiama sėja, nors savo sodybinius sklypus žmonės jau susitvarkė. Dėl to kaltintas kolūkio pirmininko pavaduotojas Jakšta, o šis kaltino arklinius, kad jie blogai arklius gano. Nutarta nuo gegužės 15 d. „*niekur nei vieno pasodybinio sklypo kolūkiečiams nedirbti o tik kolūkio naudai*“. Apylinkės tarybos pirmininkas M. Monkevičius pažadėjo, kad „*jaugu per tas 5 dienas neįvygdysim tai mes kontroliuosim visa darbą kol brigadose Apyl Tarybą ir kartu visi deputatai tada mes padarysim kolūki turtinga o kulūkiečius pasiturinčius*“. Kalviai įpareigoti iki birželio 1 d. šienapjūtės sutaisyti arklinius grėblius. M. Monkevičius pabarė ir klubo skaityklos vedėją bei bibliotekos vedėją, kad jie „*labai nusišalino nuo savo darbo*“ (turėta omenyje kolūkio sėja ir prievolių surinkimas). Jis pažadėjo kitą sesiją pasikviesti visus apylinkės mokytojus – ir juos „*ipereigosim ir pradėsime daugiau dirbti ir iš jų reikalausim jų darbo rezultatu*“.

Liepos 7 d. sesijoje aptarta šienapjūtės eiga ir svarstomas pasiruošimas rugiapjūtei. Kolūkio pirmininkas R. Gylys pareiškė, kad „*prie rugių kirtimo eisime masiniai, tik grupėmis po kelis kolūkiečius grupėje, kaip praeitais metais ėjom kirsti grupėmis ir daugės nukirtom rugių bendrai visi vienoje vietoje*“. Nutarta rugiapjūtę pradėti liepos 28 d. „*kur bus galima kirsti kalnius ir smėliuose rankiniu budu dalgiais*“.

Liepos 25 d. kolūkio pirmininkas R. Gylys pareiškė, kad rugių kolūkyje yra 800 ha, reiks į rugiapjūtę eiti visiems ir nukirsti rugius per tris dienas, reiks sugrėbti visas rugienas, o kuliant iš karto pjauti silosą, „*kad nėsuptu šiaudai ant lauko, kaip kitais metais supuvo ir prapuolė ant laukų šiaudai*“. Dar apylinkės pirmininkas M. Monkevičius pareiškė, kad „*reikalinga statyt lauko sargius ... kad neitu rugiai į visas šalis. Ir reikalingą statyt sargius prie kulimo iš deputatų ir valdybos narių sargybą*“. Ketvirtos brigados brigadininkas Vaina pasižadėjo nukirsti rugius per tris dienas, nes turi 15 dalgių. Pirmos brigados brigadininkas Ivoška pažadėjo nukirsti 40 ha rugių su 18 dalgių per dvi dienas. M. Monkevičius vėl padalino pažadų: „*reikalinga greičiau nujimti rugius nuo lauko ir tada greit duosim duonos kulūkiečiams kurie jau mažą turi*“. J. Bairak priminė, kad reikia nuimti visą derlių, kad nebūtų kaip pernai ir užpernai. Nutarta visus žmones siųsti prie rugių kirtimo ir šienauti grupėmis po 6 dalgius. Be rugiapjūtės sesija svarstė įsteigti Palomenėje 8-metę mokyklą ir įkurti ligoninę, kad nereiktų važinėti į Kaišiadoris. Už tai, kad 1953 m. Palomenėje įsteigti 8-metę mokyklą ir ligoninę, visi deputatai nubalsavo vienbalsiai⁶¹². Beje, net 1954 m. rugių kūlimui kolūkis turėjo tik vieną kuliamaį⁶¹³, nors 1942 m. apylinkės ūkininkai turėjo net kelias dešimtis kuliamųjų.

⁶¹¹ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 1. L. 1–2.

⁶¹² KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 1. L. 5–9.

⁶¹³ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 3. L. 3.

Rugpjūčio 12 d. susirinkime R. Gylys pareiškė, kad reikia dirbti sekmadieniais, kad nuimtų rugius. M. Monkevičius pabrėžė, kad „*pirmutinėje eilėje reikalynga atsiskaityti su valstybe, o tad jau reikalynga užpilti sėklos kiek mums bus reikalynga o tada bus galima ir duoti kolūkiečiams ant darbadienio duonos, kiek kas turės išdirbės darbadienių*“.

Rugsėjo 10 d. R. Gylys pasidžiaugė, kad kolūkyje galimybės geros, į darbą gali išeiti 50 porų arklių. Bet nuo šio laiko reikia imtis geriau dirbti kolūkyje, nes yra labai daug trūkumų, o „*brigadininkai visai šaltai atsinėša į darbą*“. Pasidžiaugta, kad klubo skaityklos vedėjas R. Markevičius jau užimtas darbu kolūkio brigadose. R. Markevičius kaltintas, kad įlindo į skaityklą per langą ir padarė šokius iki ryto. Šis pažadėjo daugiau to nedaryti ir pagerinti savo darbą. M. Monkevičius pareiškė, kad klubo skaityklos ir bibliotekos vedėjai turi platinti spaudą tarp kolūkiečių, tad ir buvo nutarta, kad jie turi platinti spaudą bei dirbti „*aiškinamąjį masinį darbą tarp kulūkiečių*“.

Spalio 23 d. susirinkime pagirtos melžėjos Jadvyga Kazakevičienė ir Ona Kačanauskienė, kurios primelžė per metus po 2000 kg iš karvės – žymiai daugiau negu kitos melžėjos. Nuspręsta, kad nuo 1953 m. spalio 24 d. statys visuomeninius gyvulius į tvartus ir nakties metu duos pašarų⁶¹⁴.

Kaip ir kiekvienų metų pabaigoje vyko vieši atsiskaitymai rinkėjams, kuriems, panašu, kad tai visai nerūpėjo. 1953 m. gruodžio 22 d. apylinkės rinkėjams atsiskaitė Palomenės apylinkės deputatas Šlisajėvas (Kaišiadorių rajono prokuroras, Palomenės atstovas Kaišiadorių rajono D. Ž. D. T.), kuris papasakojo, ką nuveikė per metus, kiek daug nuveikė partija ir vyriausybė, kaip sparčiai vystosi liaudis, kaip gerai kolūkiečiai vykdo partijos plenumo nutarimus, papeikė Grendienę, kurią pagavo vagiant rugius ir apgailestavo: „*Žinoma yra gana nedaug atvykę į susirinkimą o kurie neatvykę galima pasakyti, kad tokie yra atsilikę nuo gyvenimo nuo raj. nuo kitų žmonių*“.

Gruodžio 29 d. vyko ir apylinkės tarybos deputatų atsiskaitymas už 1953 metus, dalyvavo 8 iš 9 deputatų: Romaldas Gylys (Stalino vardo kolūkio pirmininkas), Genė Gaižauskaitė (fermos vedėja), Stasys Kačanauskas (kolūkio darbininkas), Jadvyga Kazakevičienė (kolūkio melžėja), Damutė Tatarūnaitė (kolūkio melžėja), Bolius Zakarevičius (antros brigados brigadininkas ir tarybos švietimo komisijos pirmininkas), Bronius Vaina (nuo 1951 m. dirbo Palomenės D Ž D T sekretorium), Antanas Zajančauskas (brigadininkas). Visų pasisakymai buvo padaryti pagal vieną kurpalį, pasakant, kad dirbo sąžiningai ir gerai, bet nepakankamai gerai ir kad ateityje dirbs dar geriau ir pašalins pasitaikančius trūkumus...⁶¹⁵ Stalino vardo kolūkio pirmininkas Romaldas Gylys kalbėdamas apie trūkumus teigė, kad jei kolūkietis dirba nesąžiningai – tai yra apylinkės inteligentijos kaltė, kuri skaito laikraščius, įvairias knygas, o agitacinį darbą užmiršta⁶¹⁶. 1954 m. sausio 20 d. apibendrindamas 1953 metus kolūkio pirmininkas R. Gylys nusakė

⁶¹⁴ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 1. L. 12–15.

⁶¹⁵ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 1. L. 26, 28.

⁶¹⁶ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 1. L. 24.

darbo trūkumus, kad mažai drausmės, nes kolūkiečiai eina į darbą 10–11 valandą, nors turi būti darbe 8 valandą žiemos metu, o vasarą kuo anksčiau⁶¹⁷.

1954 m. pasireiškė vietinė politinė konkurencija, galbūt atkartojusi aukštesniuose valdžios sluoksniuose vykusią stalininių kadro kaitą. 1954 m. birželio mėnesį taryba svarstė klausimą dėl Palomenės ir Jačiūnų apylinkių sujungimo. Tuo laiku deputatų buvo jau ne 9, o 27. Iš Kaišiadorių atvykęs instruktorius Leonavičius išaiškino, kad taip sumažės apylinkių išlaikymo išlaidos, bus pagerintas darbas ir pasiūlė išrinkti sustambintos apylinkės pirmininku Igną Steponavičių, o sekretoriumi Bronių Vainą. Visi deputatai vienbalsiai (kaip ir visada) balsavo už tai, kas buvo pasiūlyta⁶¹⁸. 1954 m. rugpjūčio 22 d. naujasis pirmininkas Ignas Steponavičius pasakė vieną pirmųjų savo kalbų uždegdamas kolūkiečius: „*Draugai deputatai, jeigu mes atsidėsime nuo širdies, tai mes nugalėsime ir mums sutiktas kliūtis, nes ne oras taikosi prie mumi, o mes turime griebtis žėdną vieną valandą sausa*“. Tačiau jau po dviejų savaitių, rugsėjo 8 dienos sesijoje, naujasis apylinkės pirmininkas sukritikuotas, ypač aktyviai jį kritikavo buvęs pirmininkas M. Monkevičius. Jis teigė, kad I. Steponavičius savavališkai pasišalino iš darbo ir prabuvo tris dienas, pradėjo rašyti priešiškiems elementams fiktyvias charakteristikas ir t. t. R. Gylio teigimu, I. Steponavičiaus šeima neišėjo į darbą kolūkyje, o jis pats pradėjo šienauti kolūkio pievas savo naudai, darbo metu dalyvavo vestuvėse ir t. t. Į tai I. Steponavičius atsakė, kad darbo pradžioje užeidavo į Vainos brigadą pažiūrėt, kaip dirba, o švogerio vestuvėse tikrai užtruko („*galvojau kad greit baigsis, bet gavosi atvirkščiai*“). Pasisakė ir iš Kaišiadorių atvykęs instruktorius Praskurninas, kuris pasiūlė vietoje I. Steponavičiaus apylinkės pirmininku skirti M. Monkevičių. Deputatai nubalsavo ir vėl vienbalsiai, nors atvirkščiai, negu tik prieš pusę mėnesio⁶¹⁹.

Vietinė valdžia 1954 m. dar labiau „sudemokratinta“ iš 7 apylinkės deputatų sudarius Palomenės vykdomojo komiteto tarybą⁶²⁰.

Po Stalino mirties prasidėjo kai kurie pokyčiai. Pavyzdžiui, pradėjo leisti kai kuriuos tremtinius atostogų į Lietuvą, o dar vėliau ir grįžti į Lietuvą, tačiau ribojant apsigyvenimą tėviškėse, kurios buvo sunaikintos arba perduotos svetimiems. Apie tai savo prisiminimuose mini iš Palomenės ištremtas Vytautas Stanislauskas: „*1955 m. susitarę keturiose nutarėm apsilankyti Lietuvoje. Nuėjome pas komendantą, kuris mus kas mėnesį registruodavo, ir paprašėme leidimo nuvažiuoti atostogų. Leidimus gavome 2 savaitėms. Buvome trise iš Kaišiadorių krašto, o vienas nuo Varėnos. Važiuodamas namo žinojau, kad mūsų sodybos jau nėra. Viskas išdalinta, išvežiota. Mūsų namas pervežtas į Kaišiadoris ir pastatytas Vytauto gatvėje. Tvartas buvo iš naujų rąstų, tai pastatytas Palomenės centre ir įsikūrusi kolūkio kontora. Na, o klojimą kaimynai išardė ir panaudojo pagal poreikius. Atostogų metu keletą kartų buvau atvažiavęs į Palomenę, nes čia*

⁶¹⁷ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 2. L. 1.

⁶¹⁸ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 2. L. 10.

⁶¹⁹ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 3. L. 1, 4.

⁶²⁰ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 3. L. 2.

gyveno mano dėdės Stanislauskai, aplankiau pažįstamus, kaimynus. Su savimi turėjau fotoaparatą, tai padariau kelias nuotraukas. O apsistojęs buvau pas tetą Kiemeliuose, nes čia gyveno iš lagerio grįžusi mano mama ir jaunesnė sesuo su vyru. Pasibaigus atos-togoms, vėl išvažiavau į tremties vietą ir įsitraukiau į darbus. Atėjus tremties pabaigai, atvyko komendantas ir pranešė, kad aš esu laisvas.

Ir taip 1957 m. gruodžio mėnesį išvykau namo. Iš karto nukeliavau pas tą pačią tetą į Kiemelius. Jų namas buvo dviejų galų, tai vieną galą buvo mūsų šeimynai atidavę gyventi. Vis dar kelis kartus buvau nuvykęs į Palomenę, kažkaip traukė į tą kraštą. Palomenėje buvo mokykla iki septintos klasės. Prie bažnyčios – kultūros namai, įsikūrę paprastame name, vadinamame špitole. Ten būdavo šokiai, stovėjo televizorius. O kada vedžiau, tai atsirado kiti rūpesčiai, jau rečiau ten apsilankydavau, nebent važiuodavau su kokiais reikalais“⁶²¹.

1958 m. Palomenės apylinkės tarybos vykdomojo komiteto pirmininkas buvo anksčiau minėtoje politinėje kovoje su M. Monkevičium išlikęs Ignas Steponavičius, Stalino vardo kolūkio pirmininkas tebebuvo R. Gylys, o Palomenės 7-metės mokyklos direktorius – Kazimieras Balaševičius. Rugsėjo 9 d. jis teigė, kad nevykdomas privalomojo mokymo reikalavimas, apylinkėje mokyklos nelankė 31 vaikas. Jų tėvus buvo žadama bausti. Kokios buvo baudos, rodo 1958 m. spalio 30 d. apylinkės tarybos sprendimas griežtai nubausti 9 žmones už kolūkio pasėlių nuganyimą (baudos siekė nuo 50 iki 450 rublių)⁶²². Žmones buvo siekiama paveikti norima linkme ne tik baudomis, bet ir verčiant juos priimti socialistinius įsipareigojimus, „socialistiškai lenktyniauti“. Pavyzdžiui, 1958 m. gegužės 9 d. Palomenės apylinkės taryba priėmė naujus socialistinius įsipareigojimus ir iškviėtė į socialistines lenktynes Zūbiškių apylinkės tarybą. Nutarta pasodinti 100 medelių, sutvarkyti 3 kilometrus kelių, pastatyti 6 tiltus, aptverti ir sutvarkyti 3 kapines, pastatyti 2 visuomenines pirtis, radiofikuoti 25 kolūkiečių namus, pradėti statyti Palomenės 7-metės mokyklos pastatą, pastatyti paminklą Lomenių komunistams⁶²³. Spauldoje buvo nuolat pabrėžiami kolūkinės sistemos laimėjimai, kuriuos bene geriausiai iliustruoja 1980 m. žinutė apie Neprėkštos kolūkinę gyvenvietę: „*Vaizdingo ežero pakrastyje šiandien puikuoja Neprėkštos gyvenvietė. Joje gyvena 81 žemdirbys. Taigi, per dešimtmetį naujus, erdvius, daugiausia mūrinius namus susirentė 66 Dubelių, Svirplionių, Paberžės, Krivonių, Antanaičių ir Klūsų kaimų žemdirbiai. Visi jie be širdgėlos paliko samanotas bakūžes ir persikėlė į gyvenvietę, kur šviečia elektra, kur penkis kartus per dieną kursuoja autobusas, ranka pasiekama medicinos pagalba felčerių-akušerių punkte, kur mokslo metais žemdirbių vaikus kas rytą pasitinka švietimo veteranė, visų gerbiama mokytoja Janina Jurkevičienė, kur yra būtiniausių paklausos prekių parduotuvė, biblioteka*“⁶²⁴.

⁶²¹ Vytauto Stanislausko atsiminimai. – Kaišiadorys, 2015 [rankraštis].

⁶²² KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 10. L. 1–3.

⁶²³ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 9. L. 3.

⁶²⁴ Tarutis A. Čia mūsų žemė // Į komunizmą. – 1980 m. gruodžio 13 d.

1961 m. Palomenės apylinkė išlaikė keletą švietimo ir kultūros įstaigų. Antanaičių pradinei mokyklai 1961 m. buvo skirti 305 rubliai (iš jų 160 – atlyginimui, kuris buvo mokamas valytojui-kūrikui, už pusę etato per mėnesį gaudavusiam po 13,5 rublio). Sausio 1 d. mokyklos I–IV klasėse mokėsi 24 vaikai. Jačiūnų pradinėje mokykloje dvejuose komplektuose I–IV klasėse mokėsi 41 vaikas. Apylinkė mokyklai skyrė metams 681 rublį. Lomenių pradinėje mokykloje mokėsi 28 vaikai. Palomenės bibliotekos vedėja buvo Zofija Zujienė, kuri per mėnesį uždirbdavo beveik 48 rublius, o per metus – 573 rb. Iš bendros beveik 1000 rublių metinės bibliotekos sąmatos 100 rublių per metus buvo skirta knygoms įsigyti. Biblioteka turėjo 1 elektrinę lemputę. Jačiūnų bibliotekos vedėja buvo Birutė Ramunytė, metams bibliotekai skirti 932 rubliai. Apylinkės tarybos išlaikymui per metus skirta 1590 rublių. Apylinkės taryboje dirbo jos pirmininkas Vaclovas Zaleckas (kuris per mėnesį uždirbdavo po 55 rublius, per metus – 660), sekretorius Silvestras Grinkevičius ir valytoja Veronika Žvirblienė (valytojos atlyginimas buvo 5 rubliai per mėnesį). Apylinkė turėjo dvi lemputes – t. y. dvigubai daugiau negu biblioteka (apšvietimas metams kainavo 18 rublių). Tik apylinkės taryba turėjo telefoną, kurio išlaikymas kainavo 29 rublius. Apylinkės metinis biudžetas 1961 m. sudarė 5650 rublių pajamų ir išlaidų. Pajamos – daugiausia iš kolūkių pajamų mokesčio ir gyventojų žemės ūkio mokesčio. Išlaidos – 1880 rublių mokyklų išlaikymui ir 1930 rublių bibliotekų išlaikymui, taip pat 1590 rublių – apylinkės tarybos išlaikymui. Kultūros namams išlaidos buvo neplanuotos, tačiau išleista virš 1000 rublių⁶²⁵.

Daug pokių sovietmečiu patyrė apylinkės švietimo sistema. 1949 m. Gegužinės pradžios mokykla tapo septynmete. Mokyklos direktorium tapo buvęs Gegužinės pradžios mokyklos vedėjas Stasys Ardziukas. Tačiau jau po kelių mėnesių – 1950 m. pradžioje naujuoju direktoriumi tapo Antanas Tunkevičius (iki 1954 m.). Iki 1960 m. Gegužinės mokyklai vadovavo Pauga, o po jo iki 1970 m. – Garnys. Mokykla tapo aštuonmete. 1968–1970 m. mokyklos vadovu buvo iš šio krašto kilęs Ričardas Janulis, kuris buvo tos pačios mokyklos mokinytis. Gegužinės mokyklos likimas vėliau glaudžiai susijęs su Zūbiškių mokykla, kadangi centrinė kolūkio gyvenvietė buvo formuojama Zūbiškėse. Zūbiškių mokykla vis plėtėsi, o Gegužinės mažėjo, kol 1970 m. aštuonmetė mokykla čia buvo panaikinta (1995 m. nebeliko ir pradinė klasių)⁶²⁶.

1952 m. buvo organizuojama Zūbiškių septynmetė mokykla. Jos direktoriumi tapo Vytautas Pulkauninkas. Pradinės klasės liko Zūbiškėse, o aukštesnės klasės įsikūrė Šilonių kaime į Sibirą ištremto ūkininko Jono Plepo namuose. Naujoji mokykla ir pavadinta Šilonių septynmete mokykla. 1958–1960 m. mokyklos vadove tapo mokytoja Lapinskienė, po jos – Mindaugas Naraškevičius (šiose pareigose išdirbo iki 1978 m., kuomet tapo „Švyturio“ kolūkio partinės organizacijos sekretoriumi, o 1989 m. vėl tapo mokyklos vadovu ir dirbo juo iki 1998 m.). 1959–1960 m. Zūbiškėse, gražiame pušyne, septynmetei mokyklai pastatytas naujas pastatas – perkeltas iš Gegužinės ir perstatytas į

⁶²⁵ KAA, F. R-1194, Ap. 1, B. 35. L. 1–6.

⁶²⁶ Paulauskas A. Šilonys. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 184–185.

Sibirą ištremtų dvarininkų Žižniauskų gyvenamasis namas. Į jį 1961 m. persikėlė Šilonyse Plepų namuose veikusi mokykla, nors pakeitusi vietą mokykla ir toliau buvo vadinama Šilonių septynmete mokykla. Prie medinės mokyklos pristatytas mūrinis priestatas, tad 1962–1963 mokslo metais visos klasės dirbo jau viename pastate. XX a. 9-ajame dešimtmetyje prie šios mokyklos vykdavo Kaišiadorių rajono įstaigų sąskrydis, vadintas „Tų dienų šlovė neišblės“. 1986 m. Zūbiškėse pradėta statyti nauja mūrinė mokykla, suprojektuota beveik trims šimtams mokinių. Keičiantis valdžioms mokyklos statyba užsitęsė ir naujoji Zūbiškių devynmetė mokykla užbaigta tik 1994 m.⁶²⁷

1981 m. buvo pastatytas didelis Palomenės pienininkystės kompleksas, kurį sudarė apie 65 statiniai, iš jų – 6 šienainio bokštai. Tuo pačiu laikotarpiu Palomenės gyvenvietėje buvo suaktyvėjusios ir gyvenamųjų namų statybos, nes būsimos komplekso specialistams ir kitiems kolūkiečiams pastatyti Alytaus eksperimentinio namų statybos kombinato surenkami skydiniai namai (šnekamojoje kalboje vadinami „alytnamiais“), kuriuos vietoje galėjo sumontuoti maždaug per mėnesį.

1977 m. spalio 7 d. pagal bendrą Sovietų Sąjungos įstatymą vietinių valdžios organų pavadinimai pakeisti iš „darbo žmonių deputatų tarybų“ į „liaudies deputatų tarybas“. Taip nuo 1977 m. iki 1990 m. egzistavo Kaišiadorių rajono Palomenės apylinkės liaudies deputatų „taryba“ ir vykdomasis komitetas. 1963 m. reformos metu prie Palomenės apylinkės prijungta Miežonių apylinkė, o 1986 m. – Zūbiškių apylinkė, kuri iki tol taip pat buvo praėjusi keletą stambinimo etapų: 1954 m. gegužės 25 d. LTSR AT prezidiumo įsaku „Dėl Lietuvos TSR apylinkių sustambinimo“ prie Zūbiškių buvo prijungta Gegužinės apylinkė ir Jačiūnų bei Lėlių apylinkių dalys, o 1963 m. – Stabintiškių ir Skėrių apylinkių dalys. 1986 m. spalio 20 d. LTSR AT prezidiumo įsaku Zūbiškių ir Palomenės apylinkės buvo sujungtos į vieną apylinkę su administraciniu centru Palomenėje. Prijungimo prie Palomenės apylinkės metu Zūbiškių apylinkės LDT vykdomojo komiteto pirmininke dirbo Nijolė Nartautienė. Palomenės apylinkės LDT vykdomojo komiteto pirmininke nuo 1985 m. iki 1990 m. dirbo Bronė Milevičienė.

Palomenės parapijos kunigai sovietmečiu

Pirmieji Palomenės parapijos kunigai iki Antrojo pasaulinio karo buvo Motiejus Cijūnaitis, Juozapas Stasiūnas, Jurgis Zimkus, Vincentas Valavičius ir Jonas Tutinas.

Po kun. Jono Tutino nužudymo 1941 m. parapijos klebonu tapo kun. Juozas Juodagalvis (gimė 1907 m. Vidiškių parapijoje – mirė 1988 m., palaidotas Vilniaus Kalvarijos kapinėse). Studijavo Kauno kunigų seminarijoje, vėliau Romoje, kur ir buvo įšventintas kunigu 1939 m. Pradžioje tapo vikaru Onuškyje, po to tarnavo Palomenėje. Karo metais buvo prokuratorius Vilniaus kunigų seminarijoje, o pokaryje – Kauno kunigų seminarijoje.

⁶²⁷ Paulauskas A. Šilony. Iš kaimo Kaišiadorių rajone istorijos. – Vilnius, 2013. – P. 176.

1949 m. – Rimšės parapijos administratorius, nuo 1952 m. – Adutiškio vikaras, 1956 m. – Pabradės rektorius ir Kalesninkų klebonas, 1957 m. – Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčios vikaras, 1962 m. – Vilniaus Kalvarijos vikaras, 1963 m. – Tilžės ir Smalvų klebonas, 1968 m. – Dubičių, Varėnos, Palūšės vikaras, nuo 1970 m. – Vilniaus Nekalto Prasi-dėjimo parapijos vikaras ir galiausiai iki gyvenimo pabaigos – Šv. Dvasios parapijos vikaras⁶²⁸.

Antrojo pasaulinio karo metais 1942–1943 m. kaip Palomenės parapijos administra-torius minimas kun. Juozapas Stakauskas, nuo 1943 m. vienuolis marijonas kun. Juoza-pas Kupstaitis MIC, nuo 1944 m. – kun. Juozas Rakickas MIC⁶²⁹.

1944 m. sugrįžę sovietai apiplėšė Palomenės bažnyčią ir gyventojus. 1945 m. su-ėmė po karo Palomenės ir Vytautavos parapijose administratoriumi tarnavusį vienuolį marijoną kun. Juozą Rakicką. Jis gimė 1908 m. sausio 14 d., 1931 m. davė marijonų įžadus, o 1934 m. įšventintas kunigu. Kun. J. Rakickas pasižymėjo literatūriniais suge-bėjimais, prieškaryje ėjo marijonų spaustuvės, kuri buvo Marijampolėje, direktoriaus pareigas. 1940–1942 m. buvo Vytautavos klebonas, įrengė nebaigtą statyti bažnytėlę, pastatė kleboniją. 1942 m. gyveno Senojoje Varėnoje, aptarnavo Babriškių bažnytėlę. Iš Varėnos persikėlė į Palomenę. Už tai, kad sugrįžus sovietams neragina parapijiečių dėkoti Stalinui už Lietuvos „išlaisvinimą“ – buvo suimtas. Pagal vieną versiją – jis žuvo pakeliui į tremtį, o pagal kitą – kad nužudytas tremtyje kalinių, nuteistų už kriminalinius nusikaltimus⁶³⁰. Rašoma, kad 1946 m. kovo 18 d. jis buvo vežamas į Sibirą. Pakeliui vie-noje Rusijos stotyje traukiniui sustojus belaisviams buvo leista išlipti iš vagono, kuriame jie duso ir troško, negaudami maisto ir vandens. Kun. J. Rakickas tada bendrakeleiviams pasakęs: „*Jei šitie maskoliai ir toliau su mumis taip elgsis, nenuvyksime į paskyrimo vietą – mirsime pakeliui*“. Tą jo pasakymą išgirdo lietuvis arba lietuviškai suprantantis rusas. Sargybiniai pradėjo mušti kunigą, partrenkė ant žemės⁶³¹.

Po karo Palomenėje rezidavo vienuoliai marijonai. Pavyzdžiui, 1944 m. parapijos zakristijonu tarnavo Stanislovas Sabulis MIC, parapijos vikaras nuo 1944 m. buvo kun. Aleksandras Mikaila MIC, iki 1946 m. parapijos vikaras – kun. Vladislovas Černiauskas MIC, o nuo 1946 m. vikaras – kun. Konstantinas Velioniškis MIC⁶³².

Maždaug nuo 1948 m. Palomenės klebonu minimas kun. Jonas Gutaravičius. Jis gimė 1883 m., 1906 m. įšventintas į kunigus, o 1924 m. tampa vienuoliu marijonu. 1941 m. buvo vikaras Vytautavoje, padėjo kun. J. Rakickui, o nuo 1942 m. pats ėjo Vytautavos klebo-no pareigas. 1948 m. jau dirba Palomenėje, kartu aptarnaudamas ir Krivonis. Palomenėje

⁶²⁸ Kiškis S. Kristaus pašauktieji. – Kaišiadorys, 1996. – P. 262.

⁶²⁹ Pagal Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo medžiagą informaciją pateikė kun. Gediminas Tamošiūnas.

⁶³⁰ Pagal Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo medžiagą informaciją pateikė kun. Gediminas Tamošiūnas.

⁶³¹ Kviklys B. Lietuvos bažnyčios, VI t., Kaišiadorių vyskupija. – Chicago, 1987, p. 79.

⁶³² Pagal Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo medžiagą informaciją pateikė kun. Gediminas Tamošiūnas.

patiria daug sunkumų dėl sovietų valdžios atimtų patalpų, netenka sveikatos. 1960 m. paskiriamas Kietaviškių parapijos altarista, o po poros metų trumpam – Akmens parapijos klebonu. 1963 m. sugrįžta į Kietaviškes ir gyvena čia iki mirties 1967 m.⁶³³

1960–1962 m. Palomenės parapijos klebonas – kun. Petras Barčinskas. 1963 m. P. Barčinskas sudarė civilinę santuoką ir pasitraukė iš kunigų luomo.

Kun. Jonas Matuliasukas Palomenėje tarnavo 1965–1966 m. Jis gimė 1899 m. Daugailių parapijoje, mirė 1968 m. Širvintose, palaidotas Daugailių kapinėse. Mokėsi kaimo mokykloje, nuo 1918 m. – Utenos gimnazijoje. 1922 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, į Kaišiadorių skyrių, kuriame buvo 19 klierikų. Mokėsi 6 metus ir 1928 m. tapo kunigu. Metus vikaravo Širvintose, 1929 m. – Zibalų klebonas, o 1932 m. perkeliamas į Vilūnus. 1939 m. kun. J. Matuliasukas paskiriamas į Kirdeikius, o 1944 m. vysk. Teofilus Matulionis jį paskyrė į Inturkę, vėliau – Beižionis, Krikštėnus, pagaliau į Vytautavą, kur išbuvo 7 metus (1958–1965 m.). 1965 m. atkeltas į Palomenę, o maždaug po metų – į Kernavę. Prelato Stanislovo Kiškio teigimu, kun. J. Matuliasukas gyvendamas Vytautavoje gyveno kaip tikras kolūkietis – augino gyvulius, turėjo netgi arklių. Tuo tarpu atvykęs į Palomenę *„susidomėjo pamaldomis ir labai patiko parapijai. Kada po metų jį kėlė į Kernavę, žmonės verkdami atsisveikino, palydėjo ir apdovanojo... Kunigas vis būdavo liūdnas ir dažnai važiuodavo savo mylimos Palomenės aplankyti“*⁶³⁴.

Kun. Antanas Čarna Palomenėje 1966–1967 m.

Kun. Juozapas Gylys Palomenėje buvo 1968–1970 m. Juozapas Gylys buvo gimęs 1914 m. Branišavos kaime, Suginėlių parapijoje, mirė 1980 m. Vilnuose, palaidotas Suginėlių bažnyčios šventoriuje. Tarnavo Kaišiadorių, Palomenės, Žiežmarių ir Vilūnų parapijose. Mokėsi Suginėliuose, Utenos gimnazijoje, Telšių ir Kauno kunigų seminarijose. Kunigystės šventimus gavo 1942 m. 1942–1943 m. buvo Vievio, o 1943–1944 m. – Daugų vikaras. 1944–1946 m. buvo Kaišiadorių klebonas, 1946–1949 m. – Zibalų, 1949–1950 m. – Bijutiškio, 1950–1955 m. – Nedzingės, 1955–1959 m. – Pašilės klebonas. 1959–1960 m. – Stakliškių vikaras. 1960–1968 m. – Nemunaičio, o 1968–1970 m. – Palomenės klebonas. 1970–1971 m. – Žiežmarių, o 1971–1973 m. – Pivašiūnų altarista. 1973–1975 m. – Nemaniūnų klebonas ir, galiausiai, 1975–1980 m. – Vilūnų klebonas.

Nuo 1970 m. parapijos klebonas – kun. Antanas Jurgilas⁶³⁵.

1973–1979 m. Palomenėje darbavosi vienuolis jėzuitas kun. Jonas Zubrus SJ. Jonas Zubrus gimė 1924 m. Simno parapijoje. 1946 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, tačiau sovietinei valdžiai mažinant seminaristų skaičių 1949 m. iš seminarijos turėjo pasitraukti. 1952 m. grįžo studijuoti į seminariją ir 1957 m. tapo kunigu. Tarnavo įvairiose Kaišiadorių vyskupijos parapijose: Pivašiūnuose, Šešuolėliuose, Vytautavoje, Molėtuose, Stirniuose, Palomenėje, Žilinuose, Kietaviškėse ir kitur. Kun. J. Zubrus vykdavo

⁶³³ Pagal Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo medžiagą informaciją pateikė kun. Gediminas Tamošiūnas.

⁶³⁴ Kiškis S. Kristaus pašauktieji. – Kaišiadorys, 1996. – P. 173.

⁶³⁵ Pagal Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo medžiagą informaciją pateikė kun. Gediminas Tamošiūnas.

dirbti pastoracinį darbą ir į tokius kraštus, kur nebuvo parapijų, kur tikintiesiems iš viso neleista išpažinti savo tikėjimą. 1979 m. dviems metams jis išvyko į Podolės Kamenecą, iš kur aptarnavo dar keturias tikinčiųjų bendruomenes Ukrainoje. 1983 m. jis išvyko į Pavlodarą (Kazachstane), Slavgorodą (Altajaus krašte), 1989 m. – į Aktiubinską, vokiečių tremtinių miestą Kazachstane, kur tarnavo tris metus. 1992 m. darbavosi Klaipėdoje – vienuolių jėzuitų misijoje. 1997 m. vėl išvyko, šį kartą į Sargaskoje miestą Sibire, po to į Novosibirską. Grįžęs į Lietuvą dirbo įvairiose Kaišiadorių ir Kauno vyskupijų parapijose⁶³⁶.

1978 m. lapkričio 1 d. Palomenės kapinėse įvyko gedulinga procesija. Už tai Palomenės parapijos klebonas kun. Jonas Zubrus apkaltintas įstatymų pažeidimu ir nubaustas 50 rb. bauda. Kun. J. Zubrus Kaišiadorių rajono liaudies teismui parašė pareiškimą, primindamas TSRS konstitucijoje garantuotas teises ir laisves ir reikalaudamas panaikinti uždėtą baudą. Tačiau Kaišiadorių rajono liaudies teismas pripažino, kad bauda uždėta teisingai. Šis įvykis aprašytas „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikoje“, primenant, kad procesija vyko kapinėse, „kur palaidoti beveik vien tik tikintieji“⁶³⁷.

Palomenės klebonas kun. Jonas Zubrus ne kartą yra sulaikytas ir apieškotas saugumiečių. Pavyzdžiui, 1980 m. balandžio 17 d. jis buvo apieškotas kai lankėsi pas kun. Sigitą Tamkevičių, iškratytas jo lagaminas, paimta užrašų knygutė su adresais⁶³⁸.

1980–1982 m. Palomenės klebonu buvo kun. Algimantas Paulikas. Pogrindyje leidžiamoje „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikoje“ 1981 m. aprašytas Palomenės parapijos komiteto nušalinimas, kurį įvykdė sovietinės valdžios tarnautojai, siekdami Palomenėje išlaikyti jų interesus atitinkantį parapijos kleboną kun. A. Pauliką. 1981 m. vasario 26 d. Palomenės kultūros namuose iš Kaišiadorių atvažiuovės Kaišiadorių rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Kaubrys su Palomenės kolūkio pirmininke Gudaitiene išrinko naują Palomenės parapijos komitetą, o buvusį komitetą nušalino nuo pareigų. Komiteto pakeitimą sovietiniai pareigūnai inicijavo todėl, kad šis siekė iš Palomenės iškelti kun. Pauliką: „(...) su valdiškais ateistais bendradarbiaująs ir baigiąs iš bažnyčios išvaikyti žmones kun. Paulikas. Kaišiadorių raj. vykdomajam komitetui tiek tiko kun. Pauliko veikla, kad jis geriau ryžosi grubiai įsikišti į parapijos vidaus gyvenimą, negu leisti tikintiesiems pakeisti savo kleboną. Kaišiadorių vyskupijos kunigai stebisi, kad kun. Pauliko netvarko net vyskupijos valdytojas“⁶³⁹.

Kun. Zigmantas Stančiauskas Palomenės klebonu buvo 1982–1986 m. Stančiauskas Zigmantas gimė 1921 m. Pentiškių kaime, Kaišiadorių rajone, mirė 1999 m., palaidotas Šešuolių bažnyčios šventoriuje. 1934–1940 m. mokėsi Kaišiadorių gimnazijoje, o 1940–1946 m. – Kauno dvasinėje seminarijoje. 1946–1947 m. buvo Žaslių vikaras, 1947–1948 m. – Paparčių, 1948–1949 m. – Skudutiškio klebonas. 1949 m. jis buvo nuteistas ir įkaltintas Sverdlovsko srityje. Nuteistas dešimčiai metų, tačiau 1956 m. SSRS Aukščiausiasis

⁶³⁶ Pagal Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo medžiagą informaciją pateikė kun. Gediminas Tamošiūnas.

⁶³⁷ Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, Nr. 36, 1979 m. sausio 6 d. – P. 277.

⁶³⁸ Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, Nr. 43, 1980 m. birželio 13 d. – P. 203.

⁶³⁹ Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, Nr. 47, 1981 m. kovo 19 d. – P. 442.

teismas peržiūrėjęs bylą reabilitavo ir į laisvę išleido pirma laiko. 1956–1960 m. kun. Z. Stančiauskas darbavosi kaimyninėje Gegužinėje, 1960–1969 m. – Labūnavos, 1969–1972 m. – Užuguosčio, 1972–1974 m. – Kazokiškių, 1974–1978 m. – Kruonio, 1978–1982 m. – Dubingių, 1982–1986 m. – Palomenės ir gretimos Krivonių bažnyčios klebonas, 1986–1987 m. – Kuktiškių, 1987–1988 m. – Šešuolėlių, 1988 m. – Giedraičių klebonas, aptarnaujantis ir Šešuolėlių parapiją.

1983 m. Palomenės parapijos klebonas kun. Zigmantas Stančiauskas buvo vienas iš tų kunigų, kurie pasirašė kreipimąsi į SSRS Aukščiausios tarybos prezidiumo pirmininką Jurijų Andropovą. Šiame pareiškime Lietuvos katalikų kunigai protestavo dėl Lietuvoje vykstančio katalikų persekiojimo ir tikėjimo laisvių pažeidimų. Pavyzdžiui, draudimo vyskupams laisvai lankyti parapijas, dėl nuolatinės antireliginės propagandos, kryžių griovimo ir t. t.⁶⁴⁰ Kitas kunigų, tame tarpe ir kun. Zigmanto Stančiausko, pasirašytas laiškas Andropovui reikalavo išlaisvinti suimtą Viduklės parapijos kleboną kun. Alfonsą Svarinską⁶⁴¹.

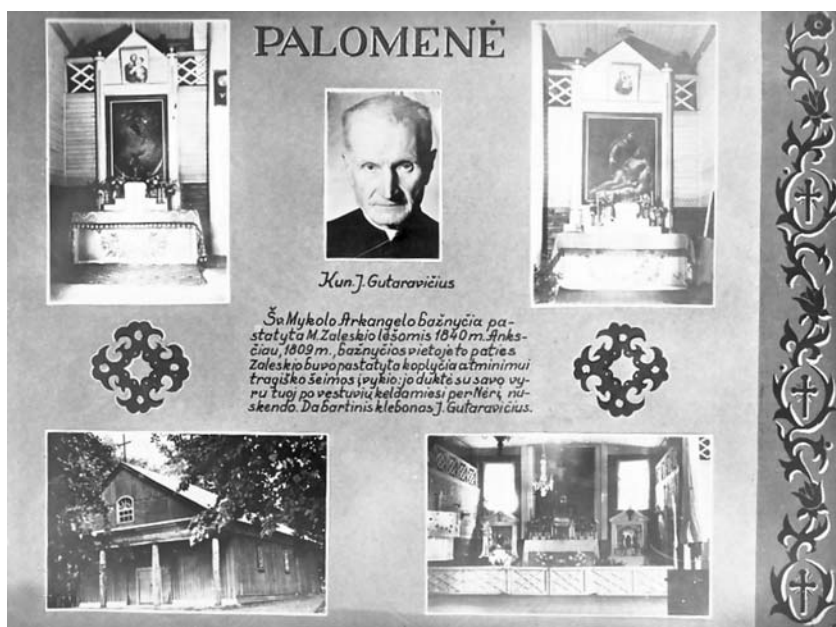
Kun. Petras Valatka Palomenėje buvo 1986–1987 m. Petras Valatka gimė 1909 m. Slabados viensėdyje, Žeimelio valsčiuje – mirė 1994 m. Kaune, palaidotas Kietaviškių bažnyčios šventoriuje. Baigęs Žeimelio pradžios mokyklą įstojo mokytis į Žeimelio progimnaziją, kurią baigė 1928 m., po to 1934 m. baigė Linkuvos gimnaziją, dalyvaudamas skautų ir ateitininkų organizacijų veikloje. 1939 metais baigė Kauno dvasinę seminariją. 1939–1941 m. – Inturkės vikaras, 1941 m. – Žaslių vikaras. 1941–1943 m. buvo Vilūnų klebonas, vėliau iki 1946 m. – Paparčių klebonas.

1946 m. vasario 5 d. areštuotas apkaltinus ryšiais su partizanų vadu Jonu Misiūnu-Žaliu *Velniu*, kad 1944 m. spalį išklause daugiau nei keturiasdešimties partizanų išpažinčių. Paparčių parapijos Krasnasiolkos kaimo gyventojai rusai bandė jį išgelbėti nuo kalėjimo, teigdami, kad Antrojo pasaulinio karo metu buvo įsakymas visas Krasnasiolkos šeimas išvežti darbams į Vokietiją, tačiau jos nebuvo išvežtos tik kunigo Petro Valatkos dėka. Tai nepadėjo. 1946 m. liepos 20 d. vykusio MVD karinio tribunolo pripažintas kaltu ir nuteistas pagal BK 58 straipsnio 12 d. 5 m. laisvės atėmimo. Kartu su juo buvo teisiami Čiobiškio klebonas Liudvikas Puzonas, Musninkų klebonas Alfonsas Ažubalis bei kiti asmenys. 1951 m. kun. P. Valatka grįžo į Lietuvą ir gyveno Kauno rajono Pažerų apyl. Pažerų kaime. Iki 1961 m. kunigavo įvairiose Kauno arkivyskupijos bažnyčiose – Tytuvėnuose, Girdžiuose, Vištytyje, Barzduose, Sudarge, Pažėruose. 1961 m. sugrįžo į Kaišiadorių vyskupiją ir tapo Kruonio klebonu, 1967 m. liepos mėn. perkeltas į Beižionis, o 1978 m. rugsėjį į Kietaviškes. Praleidęs čia šešetą metų, metus pagyveno Žiezmaruose, metus Palomenėje ir 1987 m. balandį vėl nuvažiavo į Beižionis.

Po kunigo Petro Valatkos per keletą metų pasikeitė keli Palomenės bažnyčios administratoriai: 1987 m. buvo kun. Vladislovas Avižienis, 1988 m. – kun. Petras Avižienis, 1989 m. keletą mėnesių – kun. Ladislovas Baliūnas SJ, o nuo 1989 m. rudens ir 1990 m. kun. Gediminas Tamošiūnas.

⁶⁴⁰ Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, Nr. 59, 1983 m. rugpjūčio 15 d. – P. 563.

⁶⁴¹ Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, Nr. 59, 1983 m. rugpjūčio 15 d. – P. 567.

Vinjetė iš 1957 metų Kaišiadorių vyskupijos albumo. Tuo laiku Palomenės parapijos klebonu buvo kun. Jonas Gutaravičius.

Kun. Juozas Juodagalvis, Palomenės klebonu tapęs 1941 m.

Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Kun. Juozapas Stakauskas Palomenės parapiją administravo Antrojo pasaulinio karo metais.

Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Vaikų grupė pirmosios Komunijos dieną su kunigu Jonu Gutaravičium, šalia jo – Marytė Aleksiejūnaitė, kuri ruošė vaikus pirmajai Komunijai. Maždaug 1955 m. Nuotr. pateikė A. Vaicekauskienė.

Vaikai pirmosios Komunijos dieną ant Palomenės bažnyčios šventoriaus. Apie 1958–1959 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Procesija su kilnojamu altorėliu ir bažnytinėmis vėliavomis eina aplink Palomenės bažnyčią, maždaug 1960 m. (fotografuoti galejo Nikodemus Žemaitis, kuris gyveno kaip vienuolis netoli bažnyčios). Nuotr. pateikė A. Vaicekauskienė.

Bažnyčios choristės prie Palomenės mokyklos (buvusio Novelso namo) maždaug 1961 m. Iš kairės: Lionė Stanislauskaitė (Blaževičienė), Aldona Stanislauskaitė, kun. Petras Barčinskas, Laima Stanislauskaitė (Aldonos sesuo), Adelė Markevičiūtė, Filomena Žvirblytė, apačioje – Bronė Marcinkevičiūtė (Milevičienė) ir Cicilija Kukytė. Nuotr. pateikė B. Milevičienė.

Pirmosios Komunijos dieną prie Palomenės bažnyčios klebonas kun. Juozapas Gylys, stovi dešinėje – Kazimieras Jankauskas. Apie 1968 m. Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Palomenės bažnyčios choras. Pirmoje eilėje iš kairės – choro vadovė, vargonininkė, sėdi Domicelė Vainienė, kun. Jonas Zubrus, (?), Tatarūnaitė, antroje eilėje iš kairės – Stasė Jankauskienė (pirmas balsas), Jadvyga Mičiukienė, Genė Alionienė, Jadvyga Taparauskaitė-Vainienė, Valė Silickienė, Marijona Repčikienė, Emilija Grendienė. Apie 1975 m. Nuotr. pateikė J. Vainienė.

Kun. Jonas Zubrus, 1965 m.
Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo.

Procesija, einanti aplink Palomenės bažnyčią, 1979 m.
Nuotr. pateikė A. Černiauskiene.

Vėliavos nešėjų grupė su parapijos klebonu kun. J. Zubrumi, 1979 m.
Nuotr. pateikė V. Mickūnienė.

Vėliavos nešėjų grupė su parapijos klebonu kun. J. Zubrumi: šalia klebono – Jonas Daugėla, stovi – Damutė Vainienė, Ona Čėsnienė, Jadvyga Pūrienė, Apolonija Černiauskienė, Emilija Vainienė, 1979 m.
Nuotr. pateikė A. Černiauskienė.

Su parapijos klebonu kun. J. Zubrumi, 1979 m.
Nuotr. pateikė V. Mickūnienė.

Prie Palomenės bažnyčios, 1979 m.
Nuotr. pateikė V. Mickūnienė.

Su parapijos klebonu kun. J. Zubrumi, 1979 m.
Nuotr. pateikė V. Mickūnienė.

Kazlauskų šeima su parapijos klebonu kun.
J. Zubrumi. 1979 m. Kęstutis ir Jurgis Kaz-
lauskai vėliau taip pat tapo kunigais.
Nuotr. pateikė V. Mickūnienė.

Šventės dalyviai Palomenėje po
kun. Kęstučio Kazlausko įšventi-
nimo į kunigus 1986 m.
Nuotr. pateikė V. Mickūnienė.

Prie Palomenės bažnyčios per
kun. Kęstučio Kazlausko primi-
cijas, centre kun. Bronislovas
Novelskis. 1986 m. birželio 6 d.
Nuotr. pateikė J. Jankauskienė.

Vaikų grupė pirmosios Komunijos
dieną su kun. Kazimieru Sudavi-
čium prie Palomenės bažnyčios
1979 m. rugpjūčio mėnesį.
Nuotr. pateikė D. Kareckienė.

Vaikų grupė pirmosios Komunijos dieną su Palomenės parapijos klebonu kun. Z. Stančiausku, 1980 m.

Nuotr. pateikė M. Norkienė.

Kun. Petras Valatka, Palomenės klebonas 1986–1987 m.

Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos archyvo.

Kun. Zigmantas Stančiauskas (1966 m.), kuris Palomenės parapijos klebonu buvo 1982–1986 m.

Nuotr. iš Kaišiadorių vyskupijos archyvo.

1990–1995 m.

1990 m. atkūrus Lietuvos Respubliką buvo priimtas Vietos savivaldos pagrindų įstatymas. Pagal šį įstatymą Kaišiadorių rajono Palomenės apylinkės DŽDT vykdomasis komitetas baigė savo veiklą, o jo funkcijas nuo balandžio 19 d. perėmė Kaišiadorių rajono Palomenės apylinkės taryba ir viršaitis⁶⁴². 1990 m. kovo 24 d. vyko vietiniai rinkimai į Kaišiadorių rajono Palomenės apylinkės tarybą, o balandžio 19 d. sušaukta pirmoji naujai išrinktos Palomenės apylinkės tarybos sesija, kuri išrinko tarybos pirmininką ir viršaitį. Palomenės apylinkės tarybos pirmininku išrinktas Jonas Belazaras, o viršaitė – buvusi apylinkės vykdomojo komiteto pirmininkė Bronė Milevičienė, kuri šiose pareigose dirbo iki 1995 m. balandžio mėnesio. Palomenės apylinkės tarybos nariai visą šį laikotarpį buvo Vidmantas Aleksejūnas, Jonas Belazaras, Algirdas Čėsna, Nastazija Čiurinskaitė, Jonas Daugėla, Marijonas Ivoška, Antanas Paulauskas, Danutė Rumševičienė, Vytautas Steponavičius, Irena Šiušienė, Marijona Ušinskienė.

Atkūrus nepriklausomybę kolūkiai susiskaidė į mažesnes žemės ūkio bendroves, kai kurios iš jų gyvavo labai trumpai. Gyventojai pradėjo kurti privačius ūkius, prasidėjo žemės grąžinimas buvusiems savininkams ar jų įpėdiniams. Kaimuose ėmė kurtis ūkininkai, pradėtos atstatyti kai kurios buvusių vienkiemių sodybos. Palomenės apylinkės pastate įsikūrė Palomenės agrarinės reformos tarnyba, veikusi nuo 1991 m.

Palomenės apylinkės viršaitė dirbo Bronė Milevičienė, viršaitės pavaduotoja – Albina Rimdeikaitė, vyr. buhalterė – Veronika Senkevičienė, inspektore – Dalia Milevičiūtė⁶⁴³. A. Rimdeikaitei iš Palomenės išvykus nuo 1991 m. viršaitės pavaduotoja tapo Angelė Arlauskienė.

1990 m. rugpjūčio 23 d. apylinkės taryba reorganizavo Palomenės lopšelių-darželių į vaikų darželį, nes lopšelinio amžiaus vaikai darželio nelankė, o darželinio amžiaus netilpo į vieną grupę (buvo siekiama padaryti dvi darželio grupes)⁶⁴⁴. Palomenės vaikų darželio vedėja buvo Vida Kupstienė. Be Palomenės darželio 1991 m. tebebuvo žinybiniai darželiai – „Vienybės“ kolūkio Tauckūnuose ir „Švyturio“ kolūkio Zūbiškėse. Sumažėjus vaikų skaičiui 1992 m. rugsėjo 1 d. Palomenės darželyje dvi darželio grupės sujungtos į vieną, o nuo 1992 m. lapkričio 1 d. darželis visiškai uždarytas⁶⁴⁵. Tuo pačiu metu uždarytas ir Tauckūnų darželis.

1991 m. apylinkės biudžetas tebebuvo skaičiuojamas rubliais. Gegužės 22 d. patvirtintame biudžete numatyta 304 150 rublių pajamų ir išlaidų (daugiausia pajamų iš žemės mokesčio, daugiausia išlaidų – kultūrai ir švietimui)⁶⁴⁶. Tačiau rašant 1991 m. biudžeto ataskaitą nurodoma, kad pajamų planuota gauti 929 810 rublių, o gauta 1 089 781 rublių

⁶⁴² <http://eais-pub.archyvai.lt/eais/faces/pages/forms/search/F3001.jspx> [žiūrėta 2015–05–30].

⁶⁴³ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 6, L. 7.

⁶⁴⁴ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 6, L. 4.

⁶⁴⁵ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 20, L. 9, 19.

⁶⁴⁶ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 13, L. 1.

(t. y. 117 proc.). Juridinių asmenų pelno ir fizinių asmenų pajamų mokesčių gauta žymiai daugiau negu planuota (juridinių asmenų planas įvykdytas 247 proc., o fizinių asmenų pajamų mokesčio – 192 proc., tačiau žemės mokesčio – tik 67 proc.)⁶⁴⁷. Kaip buvusio sovietmečio reliktas buvo ir tarnyba Sovietų Sąjungos kariuomenėje. 1991 m. iš tarnybos joje grįžo 14 apylinkės jaunuolių⁶⁴⁸.

1991 m. Palomenės apylinkės teritorijoje suteikta žemė vieniems iš pirmųjų valstiečių ūkių – Kazimierui Grigaliūnui, Andriui Ivoškai, Stasiui Tarasevičiui, Pranui Grišui⁶⁴⁹. Kadangi tuo laiku sparčiai augo kainos ir žmonėms iš gaunamo atlyginimo buvo sunku įsigyti būtiniausių maisto produktų, šalyje įvesti talonai maisto produktams. Kiekvienam mėnesiui Palomenės apylinkė Kaišiadorių rajono valdybos prašė išduoti apylinkės gyventojams talonus maisto produktams pirkti (pavyzdžiui, 1991 m. liepos 24 d. prašė rugpjūčio mėnesiui 2770 vnt.)⁶⁵⁰.

Vienas iš rajono spaudoje dažnai minimų klausimų buvo senosios Gegužinės klebonijos grąžinimas parapijai. Šį klausimą daug kartų svarstė ir Palomenės apylinkės taryba bei viršaitija. Pavyzdžiui, 1992 m. sausio 29 d. I-ojo šaukimo 9-ojoje sesijoje taryba svarstė klausimą dėl Gegužinės klebonijos grąžinimo. Klebonijos pirkimo-pardavimo sutartis buvo panaikinta ir pastatai perduoti Palomenės apylinkėi. Svarstyta, kad Gegužinės parapijai reiktų grąžinti tik gyvenamąjį namą, nes ūkinius statė toje sodyboje gyvenantis Antanas Zakarauskas, kuris prašė jam skirti 60 000 rublių, nes įdėjo daug pinigų remontuodamas gyvenamąjį namą, be to, jam buvo leista šalia buvusios klebonijos statyti ūkinius pastatus, sodinti sodą. Kovo 10 d. vėl svarstytas klebonijos grąžinimas. Komisija nustatė, kad įvertinus įdėtas lėšas į gyvenamo namo remontus ir kitus pastatus A. Zakarauskui reiktų grąžinti 113 648 rublius. Sprendimas vėl nepriimtas ir atidėtas. 1992 m. birželio 10 d. apylinkės taryboje iš laisvų biudžeto lėšų vienbalsiai nutarta skirti A. Zakarauskui 100 000 rublių kaip kompensaciją už grąžintą Gegužinės kleboniją (už klebonijos gyvenamojo pastato remontą)⁶⁵¹. 1992 m. buvo sprendžiamas ir pastato sugrąžinimo klausimas Palomenės bažnyčiai vietoje iš bažnyčios sovietmečiu nusavinto pastato⁶⁵².

Be Gegužinės ir Palomenės klebonijų problemos 1992 m. buvo sprendžiami ir kiti aktualūs pereinamojo laikotarpio klausimai. Pavyzdžiui, apylinkėje buvo trys kultūros salės, tačiau Palomenės kultūros namai priklausė Palomenės žemės ūkio bendrovei ir juos buvo planuota parduoti aukcione. Apylinkėje buvo trys darželiai (Palomenės, Zūbiškių ir Tauckūnų), iš jų Zūbiškėse neveikė, nes nebuvo mažamečių vaikų. Iš dviejų bibliotekų (Palomenės ir Zūbiškių) Palomenės biblioteka buvo vertinama kaip esanti be priekaištų, o Zūbiškių bibliotekai trūko knygų. Apylinkėje buvo penkios pradinės mokyklos.

⁶⁴⁷ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 13, L. 12.

⁶⁴⁸ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 1.

⁶⁴⁹ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 18, L. 14.

⁶⁵⁰ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 18, L. 19.

⁶⁵¹ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 19.

⁶⁵² KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 1.

Visoms mokykloms trūko elektros lempučių, o Neprėkštos mokykla prašė išasfaltuoti takelį, kad nebūtų šlapia vaikščioti. Apylinkėje buvo penki felčeriniai punktai – Tauckūnų, Zūbiškių, Pašulių, Neprėkštos ir Palomenės. Pavyzdžiui, Tauckūnų felčerinis punktas aptarnavo Eitekonių, Klampinių Krušonių, Miežonių, Muldiškių, Paliepio, Paromatės Krušonių, Šimkaučiškių, Tauckūnų ir Vilionių gyvenvietes, kuriose iš viso buvo 290 sodybų ir 752 gyventojai. Zūbiškių punktas apėmė 13 gyvenviečių su 289 sodybomis ir 613 gyventojų, Pašulių punktas – 8 gyvenvietes su 137 sodybomis ir 249 gyventojais, Neprėkštos punktas – 5 gyvenvietes su 199 sodybomis ir 448 gyventojais, Palomenės punktas – 6 gyvenvietes su 247 sodybomis ir 611 gyventojų⁶⁵³.

Pagal Palomenės agrarinės tarnybos vadovės Genutės Taparauskienės informaciją iki 1992 metų pradžios gautas 1141 pareiškimas dėl žemės nuosavybės atstatymo. Iki balandžio 1 d. žemės ūkio įmonės turėjo būti perregistruotos kaip žemės ūkio bendrovės. Agrarinė tarnyba gavo transportą ir galėjo sparčiau vykdyti žemės reformą. Agrarinėje tarnyboje žemėtvarkininku dirbo Sigitas Griesius⁶⁵⁴.

1992 m. apylinkėje sudaryta pinigų keitimo komisija, paskirtas atsakingas žmogus už Lietuvos Respublikos piliečių pasų išdavimą (viršaitės pavaduotoja Angelė Arlauskienė)⁶⁵⁵.

1992 m. tęsėsi buvusių kolūkinių darinių skaidymasis. Daugelis buvusio kolūkinio turto buvo apleista arba suniokota. Pavyzdžiui, 1992 m. rugsėjo 15 d. iš „Vienybės“ žemės ūkio įmonės apylinkės viršaitė Eitekonių žemės ūkio bendrovei neterminuotam naudojimui perdavė kiaulidę (turėjusią 128 paršavedžių vietų, 10 langų be stiklų), 1976 m. statytą kiaulidę (be stiklų – 50 langų, be įrengimų, avariniame stovyje), 1974 m. statybos kiaulidę (20 langų be stiklų), 150 vietų karvidę (avariniame stovyje, be langų ir dalies stogo), katilinę, koncentratų sandėlį, pašarų cechą, iškomplektuotas automobilines svarstyklas ir kt. Dalis „Vienybės“ žemės ūkio įmonės turto perduota Miežonių žemės ūkio bendrovei – šienainio bokštas (be kabelių, dalies skardos), žolės miltų agregatas (be durų, langai be stiklų, be trečdalio stogo dangos), iškomplektuota grūdų valymo mašina ir kt. UAB „Tauckūnai“ perduotas neveikiantis autobusas PAZ, avarinės būklės garažas, neveikiantis kukurūzinis kederis, iškomplektuotas traktorius T-150, bulvių kombainas ir t. t. Žemės ūkio bendrovei „Palypis“ – nauja karvidė, bet be trečdalio stogo, su neveikiančiais įrengimais. UAB „Vilionys“ – automašina GAZ, fajetonas, telefono aparatas su pultu. UAB „Sausra“ – beicuotuvai be variklio ir ratų⁶⁵⁶. Palomenės apylinkės kolūkiai Palomenės apylinkės savivaldybei perdavė įvairų turtą. Pavyzdžiui, laikinasis Palomenės kolūkio vadovas V. Kučiauskas perdavė neveikiantį priešgaisrinį rezervuarą, be dokumentų – elektrifikacijos ir inžinerinius tinklus, kelių asfaltavimą Palomenėje,

⁶⁵³ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 8–12.

⁶⁵⁴ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 19, L. 1–2.

⁶⁵⁵ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 20, L. 1,3.

⁶⁵⁶ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 20, L. 11–18.

Neprėkštoje ir Lomeniuose), telefonizaciją Palomenėje, vandens bokštą ir mokyklą Neprėkštoje ir t. t. Jų vertė buvo nevienoda, nuo 100 000 rublių vertų kelių iki 8455 rb. vertos mokyklos ar 598 rb. vertinto vandens bokšto. „Vienybės“ kolūkio laikinasis vadovas J. Vinckus taip pat perdavė asfaltuotus kelius, gatvių elektrifikaciją ir pirtį⁶⁵⁷.

Vietoje buvusių kolūkių kūrėsi bendrovės. 1992 spalio 9 d. Palomenės apylinkėje buvo šios bendrovės: „Vilionys“ – vadovas Jonas Belazaras, „Palypis“ – Zita Bičiuvienė, „Miežonys“ – Virginijus Jurkus, „Tauckūnai“ – Romaldas Morkūnas, „Muldiškės“ – Aldona Aleksejūnienė, „Krušonys“ – Algis Adukas, „Pameistrys“ (Tauckūnų k.) – Jonas Šiumetis, „Eitekony“ – Marijonas Ivoška, „Sausra“ (Tauckūnų k.) – Marytė Belazarienė, „Neprėkšta“ – Povilas Klimas, Palomenės žemės ūkio bendrovė – Vitas Kučiauskas, „Indukcija“ (Beloniškių k.) – Pranas Žukas, „Kaimosta“ (Beloniškių k.) – Jonas Gumbrevičius, „Živinta“ (Palomenės k.) – Nijolė Bugienė, Gegužinės žemės ūkio bendrovė – Marijonas Kriaučiūnas, Zūbiškių žemės ūkio bendrovė – Antanas Persinevičius, „Audronaša“ (Zūbiškių k.) – Elvytė Kuprevičienė, „Gamanta“ (Zūbiškių k.) – Regina Valiukonienė, „Šilonys“ – Jonas Matačiūnas, „Varpa“ (Zūbiškių k.) – Antanas Genčiauskas, „Varžtelis“ (Zūbiškių k.) – Silvestras Suslavičius, „Mackai“ (Zūbiškių k.) – Robertas Ražanas, „Konoras“ (Beloniškių k.) – Saulius Mačius⁶⁵⁸.

Kai kurių anksčiau kolūkiams priklausiusių objektų veikla gyventojams buvo gyvybiškai svarbi. Pavyzdžiui, Palomenės aržezinis gręžinys buvo naudojams Palomenės gyvenvietės aprūpinimui vandeniu. 1992 m. rugsėjo 1 d. vandens bokštą ir gręžinį perėmė apylinkė ir pareikalavo iš gyventojų (Palomenėje vandens naudotojų buvo 245) mokėti kas mėnesį po 50 talonų už kiekvieną žmogų (arba 10 talonų už 1 kub. m). Kadangi gyventojai iki lapkričio 1 d. nieko nemokėjo, todėl buvo nežinoma, kaip iš gyventojų išreikalaus skolą⁶⁵⁹. Dalis gyventojų sunkiai išgyveno ir susidūrė su problemomis ne tik mokėdami už vandenį, bet ir įsigydami kuro. Pavyzdžiui, 1992 m. viršaitė sudarė socialiai remtinų 39 asmenų sąrašus, kuriems reikalinga pigiau parduoti akmenis anglį⁶⁶⁰. Tarp sunkiau gyvenančių atsidūrė ir dalis daugiavaikių šeimų. 1992 m. lapkričio 13 d. apylinkėje buvo 28 šeimos, kurios turėjo keturis ir daugiau vaikų iki 18 metų, iš jų viena šeima turėjo aštuonis ir viena šeima – šešis vaikus⁶⁶¹.

Palomenės apylinkės gyvenviečių infrastruktūra buvo nevienodai išvystyta, o pereinamuoju laikotarpiu diferencijavosi dar sparčiau. Pavyzdžiui, 1992 m. gegužės 21 d. buvo apibendrinta tokia Palomenės apylinkės kaimo gyvenviečių būklė: Palomenėje (kurią sudarė Palomenės ir Beloniškių kaimai) – 627 gyventojai, yra vaikų darželis, devynmetė mokykla, autobusų stotelė, medicinos punktas, biblioteka, ryšių skyrius, kultūros salė, apylinkės taryba, bažnyčia, parduotuvė. Neprėkštos gyvenvietėje –

⁶⁵⁷ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 25, 27.

⁶⁵⁸ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 57.

⁶⁵⁹ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 75.

⁶⁶⁰ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 51.

⁶⁶¹ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 63.

275 gyventojai, yra parduotuvė, pradinė mokykla, biblioteka, autobusų stotelė. Lomenių gyvenvietėje – 126 gyventojai, yra autobusų stotelė (prirašyta pastaba, kad gyvenvietė neplėstina). Miežonių gyvenvietėje – 209 gyventojai, yra pradinė mokykla, nuo miesto ribos 3 kilometrai. Tauckūnų gyvenvietėje – 257 gyventojai, yra pradinė mokykla, medicinos punktas, telefonų stotis, biblioteka, vaikų darželis, kultūros salė, autobusų stotelė. Pašulių gyvenvietėje – 77 gyventojai, yra parduotuvė, medicinos punktas, autobusų stotelė. Zūbiškių gyvenvietėje – 261 gyventojai, yra devynmetė mokykla, parduotuvė, autobusų stotelė, medicinos punktas, kultūros salė. Gegužinės gyvenvietėje – 88 gyventojai, yra parduotuvė, pradinė mokykla, bažnyčia, autobusų stotelė⁶⁶².

Jeigu institucinė infrastruktūra keitėsi gana sparčiai, tai gamtinė aplinka per dešimtmečius keitėsi nežymiai. Tarp apylinkės ežerų ir tvenkinių 1992 m. minimi Neprėkštos ežeras (39 ha ploto), skirtas žvejybai ir poilsiui bei keturi tvenkiniai, trys iš jų pagal paskirtį priešgaisriniai (Palomenės k. 0,5 ha, Tauckūnų k. 1,3 ha, Palomenės k. prie miško 1,4 ha), tik Guronų kaimo tvenkinys (1 ha) priklausė ne savivaldybei, o Kaišiadorių miškų urėdijai ir buvo skirtas žvejybai. Apylinkėje tekantys Taurės, Retupės, Vertimo, Notos, Noros, Bošės, Laukystos, Živintos, Gamantos, Lomenos, Dumsės, Livintos, Šešuvos ir Būdupio upeliai dažnai pravažiuojant net nepastebimi, nes 1992 m. apžvalgoje minimi tik du tiltai, o visur kitur upeliai po keliais pratekėjo betoniniais vamzdžiais, kurie buvo 12, 10, 8 ar 6 metrų ilgio. Tik kelyje Smilgiai–Krušonys per Lomeną buvo gelžbetoninis 12 metrų tiltas, o Smilgių kaime per Uterną – medinis 6 metrų tiltas – galbūt tai paskutinis medinis tiltas apylinkėse⁶⁶³.

1992 m. viduryje apibendrinta ir apylinkės kultūros salių veikla. Apylinkėje buvo trys salės (Palomenės, Tauckūnų ir Zūbiškių), kuriose kasmet minima Lietuvos nepriklausomybės akto paskelbimo diena – Vasario 16-oji, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo diena – Kovo 11-oji, Sausio 13-oji, vyksta susitikimai su rajono deputatais, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos deputatu Nikolajumi Medvedevu. Tauckūnų salėje veikė vyresnio amžiaus žmonių šokių kolektyvas, kaimo muzikantų kapela, Miežonių kaimo moterų etnografinis ansamblis ir šokėjai. Salėse koncertavo ansamblis „Armonika“, kapela „Žvangulis“, Vytautas Babravičius, „Verpeta“. Tapo tradicija kartu švęsti Kalėdų, Velykų šventes, lauke organizuoti Joninių šventę. Be to, pastoviai organizuojamos diskotekos ir šokių vakarai jaunimui visose salėse⁶⁶⁴.

Kultūros salėse dažniausiai būdavo įrengiamos ir balsavimo apylinkės. Pavyzdžiui, 1992 m. vykstant rinkimams į Seimą Beištrakių balsavimo apylinkė buvo įrengta Livintų girininkijos patalpose Pašulių kaime, Tauckūnų – Tauckūnų pradinės mokyklos patalpose, Palomenės – Palomenės salėje, Zūbiškių – Zūbiškių salėje⁶⁶⁵.

⁶⁶² KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 34.

⁶⁶³ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 72, 74.

⁶⁶⁴ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 36.

⁶⁶⁵ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 45.

Tauckūnų salei 1992 m. tapo lemtingi, nes ji rugpjūčio mėnesį sudegė ir nustojo egzistavusi. Negana to, tą pačių metų lapkričio mėnesį buvo uždarytas ir Tauckūnų darželis, nes jo nebelankė nei vienas vaikas⁶⁶⁶.

1994 m. pastatyta Zūbiškių devynmetė mokykla, kuriai 1997 m. suteiktas Konstantino Bajerčiaus vardas. Sumažėjus mokinių skaičiui, 2008 m. Zūbiškių K. Bajerčiaus mokykla uždaryta.

1993 m. įsibėgėjo žemės reforma. Pavyzdžiui, vien balandžio 5 d. Palomenės apylinkės taryba paskyrė asmeninio naudojimo žemę 400 gyventojų ir septyniolikai žemės ūkio bendrovių (Palomenės, Neprėkštos, Gegužinės, Zūbiškių, Miežonių, Muldiškių, Vilionių ir Eitekonių žemės ūkio bendrovės, bendrovės „Živinta“, „Kaimosta“, „Indukcija“, „Mackai“ ir „Pameistrys“, uždarosioms akcinėms bendrovėms „Krušonys“, „Tauckūnai“ ir „Sausra“, Lapių auginimo bendrovei)⁶⁶⁷.

1993 m. apylinkės biudžetas skaičiuojant talonais (kurie šnekamojoje kalboje buvo vadinami „vagnorkėmis“ arba rečiau „žvēriukais“, įvestais 1991 m. rugpjūčio 5 d.) buvo milijoninis. Balandžio 23 d. Palomenės apylinkės tarybos sesijoje patvirtintas 1993 metų Palomenės apylinkės biudžetas, kurio pajamos ir išlaidos sudarė 6 643 000 talonų. Išlaidos valdžios institucijoms sudarė 828 120 paprastosioms išlaidoms ir 452 400 darbo užmokesčiui; ikimokykliniam ugdymui – 41 470 išlaidoms ir 31 900 darbo užmokesčiui; bendrojo lavinimo mokykloms – 1 615 360 išlaidoms ir 1 039 810 darbo užmokesčiui, kultūros įstaigoms – 662 220 išlaidoms ir 299 240 darbo užmokesčiui; bibliotekoms – 152 340 išlaidoms ir 46 940 darbo užmokesčiui ir t. t. Iš biudžeto išlaikomoms įstaigoms vien darbo apmokėjimo fondą sudarė 2 520 210 talonų⁶⁶⁸. 1993 m. birželio 25 d. įvesti litai, kurie talonus pakeitė santykiu 1:100. Apylinkės taryba svarstė žemės nuomos, nacionalizuotų pastatų grąžinimo, lengvatinėmis sąlygomis žemės gyvenamiesiems namams skyrimo ir kitus klausimus.

1994 m. buvo priimtas naujas Vietos savivaldos įstatymas, pagal kurį 1995 m. kovo 25 d. įvyko Kaišiadorių rajono savivaldybės tarybos rinkimai. Balandžio 27 d. įvykus pirmajam rajono savivaldybės tarybos posėdžiui Palomenės apylinkės tarybos bei viršaičio įgaliojimai baigėsi. Apylinkės tarybos ir viršaičio funkcijos buvo perduotos Palomenės seniūnijai. Taigi, žemiausios savivaldos pakopos rinkimų nebeliko, o gana didelio vietos administracinio vieneto pareigūnas – seniūnas – tapo skiriamas aukštesnės savivaldos pakopos administracijos (Kaišiadorių rajono savivaldybės administracijos). 1995 m. Palomenės seniūnijos seniūnu tapo Alvydas Kazlauskas.

1990 m. Palomenės parapijos administratoriumi buvo kun. Gediminas Tamošiūnas. 1991–1998 m. ilgesnį laiką čia darbavosi kun. Stanislovas Linda, 1998–1999 m. – kun. Saulius Stirna, 1999–2001 m. – kun. Darius Jančiauskas, 2001–2005 m. – kun. Algimantas Baltuškonis, o nuo 2005 m. kun. Darius Vėlyvis.

⁶⁶⁶ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 28, L. 69–70.

⁶⁶⁷ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 29, L. 6.

⁶⁶⁸ KAA, F. 2101, Ap. 1, B. 29, L. 29.

Palomenės seniūnijos gyvenvietės ir gyventojų skaičius

GYVENAMOJI VIETOVĖ	2001 m.	2011 m.
Antanaičiai	–	–
Bagdoniškės	8	3
Baroniškės	–	–
Bartkuškos	5	1
Beištrakiai	69	47
Beloniškės	260	145
Bučionys	49	26
Būda	–	–
Butkūnai	21	16
Dubeliai	–	–
Eitekony	59	29
Gečionys	19	11
Gegužinė	83	48
Guronys	2	–
Jačiūnai	–	–
Jagorovka	–	–
Karlauka	–	–
Kasparai	4	3
Kaspariškės	9	13
Kieliškės	8	19
Klampiniai Krušonys	6	3
Klūsai	4	–
Lapelės	–	–
Livintai	42	31
Lomeniai	97	75
Mackūnai	7	4
Medinai	–	–
Miežonys	206	169
Muldiškės	4	1
Navikai	–	–
Neprėkšta	242	156
Paberžė	–	–
Pagiriai	2	2
Paliepis	8	5
Palomenė	361	184
Paromatės Krušonys	45	34
Pašuliai	64	61
Putriškės	28	14
Rusiai	63	34
Smilgiai	7	8
Surveliai	8	3
Svirplionys	7	–
Šilagalių Medinai	–	–
Šiliniai	2	–
Šilonys	28	24
Šimkaučiškės	3	10
Šukiškės	21	4
Tartokas	4	2
Tauckūnai	228	156
Vaidučiai	–	–
Vilionys	103	104
Zūbiškės	271	217
Živinta	–	–

Sutrumpinimai

a. – amžius	prof. – profesorius
apyl. – apylinkė	psl. – puslapis
apskr. – apskritis	rb. – rublis
ct – centas	r. – rajonas
d. – diena	slap. – slapyvardis
d-metis – dešimtmetis	str. – straipsnis
DKA – Didžiosios Kovos apygarda	sud. – sudarytojas
DKR – Didžiosios Kovos rinktinė	šv. – šventas
dr. – daktaras	Švč. – Švenčiausiasis
DŽDT – darbo žmonių deputatų taryba	t. – tomas
egz. – egzempliorius	t. y. – tai yra
g. – gatvė, gimęs	t-metis – tūkstantmetis
gyv. – gyventojas	t. t. – taip toliau
jaun. – jaunesnysis	tūkst. – tūkstantis
jaun. ltn. – jaunesnysis leitenantas	vid. – vidurys
KAA – Kauno apskrities archyvas	vienk. – vienkiemis
kan. – kanauninkas	vlsč. – valsčius
kp – kapeika	vnt. – vienetas
kpt. – kapitonas	žm. – žmogus
KŠKA – Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvas	
KŠM – Kaišiadorių muziejus	
kt. – kitas	
kun. – kunigas	
LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas	
LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė	
LLA – Lietuvos Laisvės Armija	
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas	
Lt – litas	
ltn. – leitenantas	
m. – metai	
mėn. – mėnuo	
mjr. – majoras	
Nr. – numeris	
nuotr. – nuotrauka	
pab. – pabaiga	
plk. – pulkininkas	
pr. – pradžia	
pr. Kr. – prieš Kristų	

Turinys

Pratarmė	5
Ižanga	7
Palomenės apylinkės XVIII–XIX a.	13
Palomenės parapijos įkūrimas	25
Pirmasis pasaulinis karas (1915–1918 m.)	55
Kaišiadorių valsčiuje 1918–1940 m.	64
Palomenės apylinkių gyvenvietės 1920–1923 m.	76
Savivalda	80
Miškai	89
Mokyklos	94
Keliai ir transportas	132
Žemės ūkis	133
Žemės reforma	138
Paštas	143
Poligonas	146
Kaimo statyba	148
Gyventojų prievolės	149
Sveikatos apsauga	150
Verslai ir amatai	152
Palomenės parapijos kunigai	156
Visuomeninis gyvenimas	161
Šventės	183
Įvairūs atsitikimai	184
Antrasis pasaulinis karas: sovietinė ir vokiečių okupacija (1940–1944 m.)	189
1944–1990 m.	226
Pokaris	228
Palomenės apylinkės DŽDT taryba ir kolūkiai	291
Palomenės parapijos kunigai sovietmečiu	298
1990–1995 m.	311
Sutrumpinimai	318

Lukoševičius, Olijardas

Lu87 Palomenės istorija: XX amžius / Olijardas Lukoševičius. –
Kaišiadorys : Kaišiadorių muziejus, 2015. – 320 p. : ilustr.

ISBN 978-9986-646-49-5

Knygoje pristatoma Palomenės apylinkių istorija XX amžiuje, ypatingas dėmesys skiriamas Palomenės parapijos susikūrimui 1915 m., tarpukario laikotarpiui, Antrajam pasauliniam karui ir pokariui, sovietmečiui bei permainoms atkūrus nepriklausomybę 1990 m. Knygos turinys grindžiamas archyvine medžiaga, prisiminimais, fotografijomis.

UDK 94(474.5),,19“

Olijardas Lukoševičius

PALOMENĖS ISTORIJA: XX amžius

Redaktorė *Jūratė Lakštauskienė*

Maketuotoja *Laura Inytė*

2015-12-18. 20 sp. l. Užsakymas 15-xxx

Išleido Kaišiadorių muziejus, J. Biliūno g. 26, LT-56121 Kaišiadorys.

Spaustuvė „Morkūnas ir Ko“, Draugystės g. 17, 51229 Kaunas.